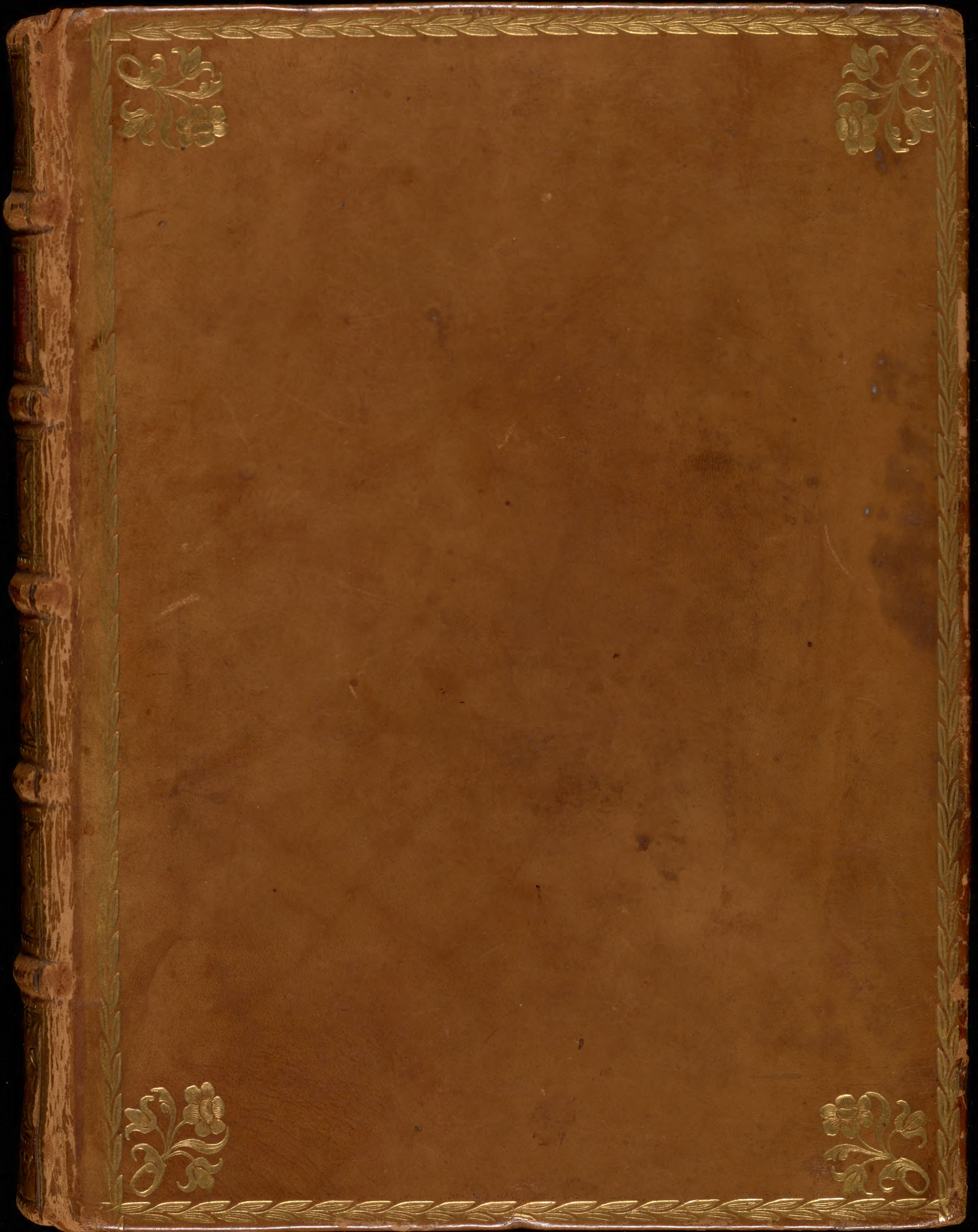
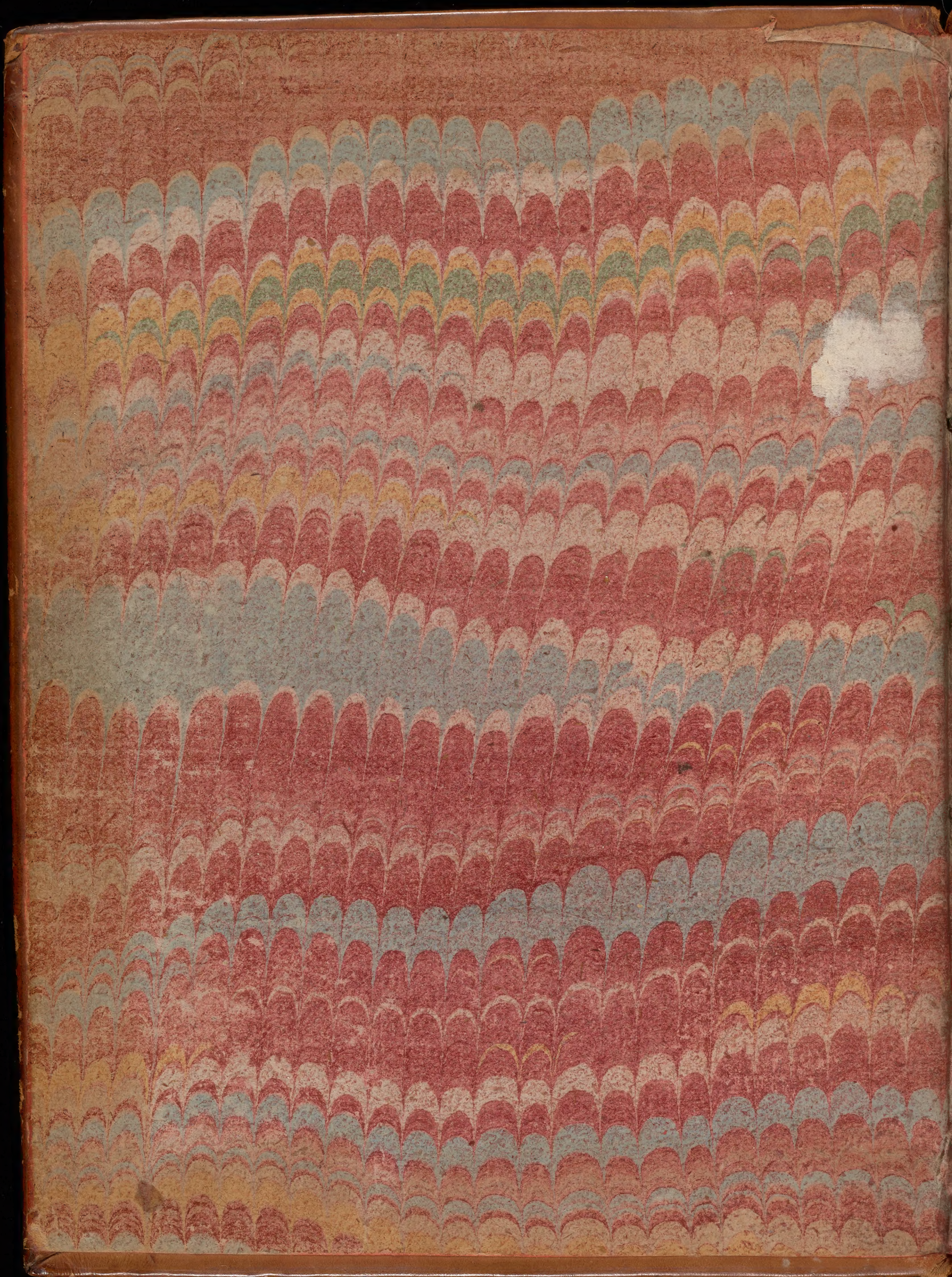
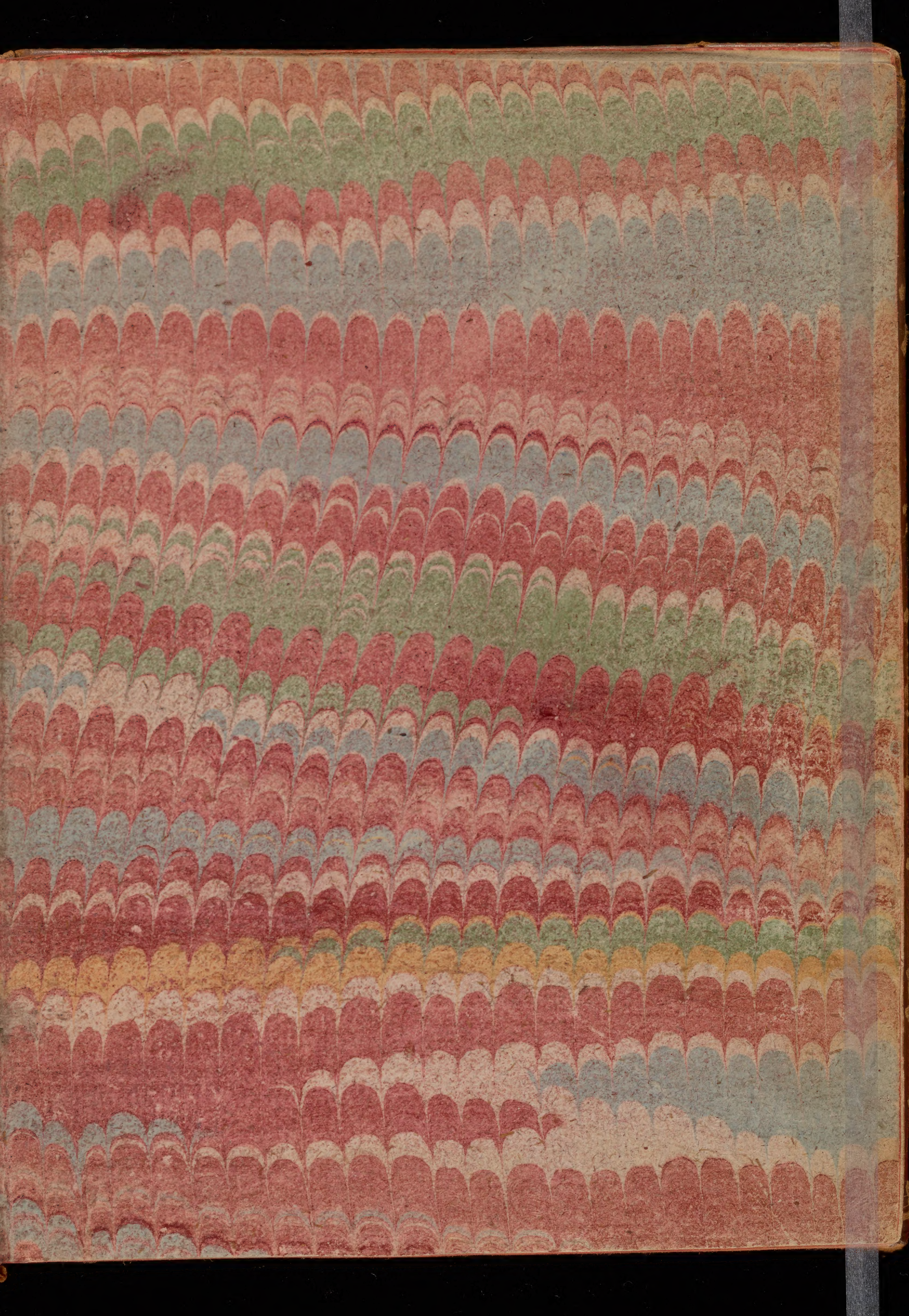

Dē
SCHILDER-KONST
der Oude,
Begrepen in drie Boecken.

door

FRANCISCVS IVNIVS.

Tot MIDDELBVRGH.

Voor *Zacharias Roman*, Boeck-verkooper woonende op de Burcht, inde vergulde Bibel. 1641.

IVNIVS aen sijn Boeck.

GAet mijn Boeck, gaet met der yl,
Wacht niet nae de laetste vijl,
Gaet en draeght op't on-voorsienst
Mijnen nederighen dienst
Aen dien segen-rijcken Held
Die 't groot-hertigh Spaensch gheweld
Van't ghevrijde Vader-land
Af-weert met een kloecke hand.
Neemt den tijd bequaemlick waer,
Hoed u, komt doch niet te naer,
Als hy op den grooten last
Der ghemeyner saecken past.
Die sick soo te doen ver-port,
Doet het gantsche land te kort.
Daer-om, let wel op u stuck,
Houdt het voor een groot gheluck
Dat ghy hem een kleynen tijdt
Van 's Lands sorghe vindt bevrijdt.
Stept dan voord, schept eenen moed;
Denckt; dit's immers voor my goed,
Dit's den tijd soo langh bejaeght,
Dat de kans moet sijn ghewaeght.
Nochtans wensch ick niet te min
Dat het u schiet' in den sin,
Hoe dit nietighe ghepoogh
Lijden sal het moedigh oogh,
't Welck door sijnes op-slaghs glants
Veler steden mueren-crants
Heeft ver-broken, en de kracht
Veler Leghers heeft veracht.
Naer het uyt-staen deser proef
Meught ghy sonder langh vertoef,
's Werelts oordeel onder-gaen,
Of u selven bet beraen.
Vindt ghy uwen anghst verlicht
Door de gunst van sijn ghesicht;
Vreest niet dat u eenigh Man
Naemaels veel verschricken kan.
Wordt ghy weder-om ghewaer,
Dat sijn Princelick ghebaer
Niet en acht uw' arrebeyd,
Zeght dan met eerbiedigheyd;
Groote Prins soo ghy vertoeft
Yemand die u eert als 't hoeft,
Ghy vertoeft een [voor ghewis]
Die noch niet gheboren is.

Aen zijn' HOOGHEYD.

AN over Zee komt den Maecker desses Boecks uw' Hoogheyd, door mijne Pen, de zege-volle handen kussen. Hy alleen heeft niet met een doove ongevoelickheydt willen schijnen gheslagen te sijn, in 't midden van de vreughdighe beweginghen, die ons all' in 't ghemeen, en elck in't bysonder doortintelen, vermidts 't gheluckigh paren van de Koninghlijcke Princes des Rijcks daer in hy sich nu het twintighste Iaer onthout, met den doorluchtigen Prins, waerdige Soon van uw' Hoogheyd. Oock is hy al over langhe jaren plichtelijck hier toe verbonden gheweest, uyt reden der weldaden waer mee het uw' Hoogheyts glory-rijcke Vader en Broeder, beyde van onsterffelijcke ghedachtenis, behaeght heeft *Franciscus Iunius*, sijnen Vader Zal[er]. wel eer t'overstorten. In allen ghevalle, het mishaghe uw' Hoogheydt niet, dat hy begeerigh is haer danckbaerlijck te eeren, schoon het haer by avon-

tuer mishaegde dat hy't hier mee tracht te thoonen. Het eerste kan hy niet ontleeren: het tweede vloeyt uyt het eerste. Want alhoewel hun 't verstandt gheoordeelt wordt wel te deghe averrechts te staen, die uw'Hoogheyt yetwes opdragen dat haer onwaerdich is; en dat hun 't hooft noch veel verkeerder schijnt te staen, die meynen yet uyt te sullen vinden, dat haer mocht waerdigh sijn; nochtans hebben eenige in dese ghelegentheydt 't ghebruyck van d'oude offeranden niet onghevoeghlijck naegevolght: wanneer men oversulcks een offerande moet doen, van dinghen die niet, of seer qualijck, te bekomen sijn, seydt een oudt Schrijver, dan maeckt men de selvighe van Deessem of Was, en het doet even soo veel, als of men de ware dingen opgheoffert hadde. Met sulck een vertrouwen heb ick mijn selven mede verstout (als my *Iunius* met dit Boeck hadd' beschonccken) het aen d'onsterffelijckheyt van uw' Hoogheyts naem op te hanghen. Want naedien sijn Majesteyt van Groot Britannien de Latijnsche copije gunstighlijck heeft aenghenomen, soo docht het my niet ongherijmt, te ghelooven dat de Nederlandtsche, met een staetighe prael van nieuwe cieraden in veel plaetsen oog-schijnelijck ver-rijckt, gheen ergher lot by uw' Hoogheydt beschooren sal wesen. Behalven dat ick my door dese ghelegentheydt

heydt aenghepricke lt vondt, om te versoecken of misschien uyt d'erbarmelijcke gheringheydt van 'tgheen ick maer kan, mocht afghenomen worden d'overmatighe grootheydt van 't gheen ick wel soa willen. Soo doen de Wis-konstenaren, wanneer sy breede Rivieren door smalle streepen, en aensienelijcke Steden door byna onsienelijcke stipkens meynen te verbeelden. Men seydt van de Soldaten van den Keyser Otho, dat noydt Prins soo een onleschbaren lust hadd' om alles t'overheeren, als sy deden om hem te dienen: was het hert doorschijnigh, men vondt veel sulck ghesinde menschen in my alleen te leven. Indien 't uw' Hoogheydt behaeght my d'eer aen te doen van het te ghelooven, ick verseecker by d' al-om-gevierde glanssen van hem, aen wien uw' Hoogheydt de Manschap van de haere schuldigh is, dat het sal wesen de grootste weldaedt die bevloeyen kan,

Groote Prins,

Vw' Hoogheydts

Ootmoedighste onderdanighste Dienaer,

IAN DE BRUNE, de Ionghe.

Beleefde Leſer,

EN uytgeleſen vrucht brengt ſijne Suycker mede, ſeydt het ſpreeckwoordt. Uyt kracht hier van meynd'ick deſe Schilderkonſt ſonder eenigen ſwier van bywoorden aen den dagh te laten komen; doch ick voel my op het onverſienſt deurſtralen van een yvergraghe ſucht, die my ghebiedt niet voor het Boeck te pleyten, maer niet heel ſtille te ſwijgen. Onſe Neerlandtſche tael, door ick weet niet wat natuerlijcke ſoetigheydt met haer gheboren, is bequaem om te draghen de Majeſteyt vande grootſte invallen, die yemandts herſſenen konnen beſwangheren, en ſoo wy neerſtigh ghenoegh waren om haer met een arbeydſame vroetheydt te heghenen en te polijſteren, ſy ſou veel overvloediger vruchten draghen. Doch wy verydeltuyten ons veeltijdts met ſoo een ſpitſvinnighe neuſgierigheydt aen uytheemſche Talen, dat wy onſe moederlicke verwaerlooſen; als ſotte Reijſigers die vermaeck ſcheppen in 't praten van vreemde Landen, daer ſy ondertuſſchen vreemdelingen ſijn inde gheymeniſſen en wonderen van hun eyghen. Indien op onſen Schrijver anders geene faelgreep vatten heeft, ſoo verſeecker ick hem vrijelick 't eenemael feilloos te weſen. Sijn twintigh-jarigh verblijf in Enghe-land, heeft hem de ſucht tot het naeupuntighſte verſtand van ſijn moederlijcke tael niet konnen ontwringen. Een taſtelijcke proeve hier van verſtreckt het tegenwoordighe Boeck, gheſchreven in ſulcke termen dat thien regels daer van konnen grond-veſten d'achtbaerheydt van een Man die onſe tael verſtaet, niet in haer oppervlies, maer wiens kenniſſe dringht tot den grondt toe, als de ſchoonheidt van een Diamandt. Men merckt in ſijne woorden niet de minſte ſchaduwe van ghemaecktheit. Alles is glad, effen, eenparig; niet dat knobbelig, puttigh, afbreukig ſy en vindt'er plaetſe. Het begin ſiet op het eynde, het eynde hangt aen 't begin, het midden is 't een en 't ander ghelijckvormigh, met een onghelijcke ghelijckheydt die altijdt behaeght en nimmer verſadight. D'order waer mee hy te werck gaet is ſoodanigh, dat ſy onſe ghedachten ſoetelijck bemaghtight. Sijne Wetregels elck door verſcheyde paden wandelende, ontmoeten malkanderen ghelijckelick in 't eynde, thoo-

thoonende met een juyſte ghelijckmatigheydt dat de beenen over een komen met het hoofd,en het lichaem met beyde. Doch als met de Sonneſtralen, ſoo is 't mede met de lof; beyde ſijn ſy aengenaemer alſſe de voorworpen zielinx ſlaen, dan als ſy rechtdraeds daer op vallen; ick wil u dan van onſen Schrijver het oordeel verthoonen, eer in de ſtoffe die hy verhandelt, dan inde ſtatige voeghlickheydt, waer mee hy het doet. Het ſtaet by yeder een bekent, dat de welſprekentheyt is een hoedanigheydt van onverghelikelicke volmaecktheydt. Sy is d'uytterſte maght van reden ghetrout met wetenſchap, den herfſt der ervarenheydt. Soo vol van glorij datſe niet hoeft te duchten met feninige tong-nepen gheblaeut te worden, als de wetenſchappen wel ſomtijdts wedervaert. Sy doet haer vreeſen doet ſy haer niet beminnen. Soo veel als ons de ſpraek verheft boven andere Dieren, ſoo veel doet ſy den eenen Menſch boven den anderen uytſteken, want ſy is de volmaecktheydt van de ſpraeck. Kort om: hare overopperheydt ſtreckt ſich ſoo wijd uyt, dat ſy ſchijnt te willen veranderen d'order der voorſienigheydt, het ghebruyck des vrijheyds ontnemende aen dieſe Godt heeft ghelieven te gheven. Segh dit, en al wat hier noch by kan doen de welſprekenſte tong die yemand in de mont hangt. Als ghy alles uytgeſeyt ſult hebben, ſal icker op dienen dat de Schilder-konſt noch al meer verricht. Mijn gevoelen ſteunt op het oordeel van een der grootſte Staets-Mannen oyt van de Son beſchenen. D'oogen ſijn veel ſcherper ghetuyghen, ſeydt *Polybius*, dan wel onſe ooren. Op deſe bedenckinghe ſchijnt *Quintilianus* dit beſluyt ghemaeckt te hebben; de Schilderije, ſeydt hy, een ſtilſwijgent werck en altijdt den ſelven ſchijn houdende, dringht ſoo diep in de binnenſte bewegingen onſes ghemoeds, dat ſy menighmael de kracht der welſprekenheyd ſelf ſchijnt te boven te gaen. Dit hebben wel eer die gene gheweten de welcke Schipbreuck hadden gheleden: Want ſy plaghten de Schilderijen van haer melidelick ongheval om te draghen, ſich ſelven verſekerende dat ſy den aenſchouwer door 't afghebeelde gheſicht van haer balſturigh lot, kraghtiger tot medogen ſouden bewegen, dan door 't bereicken van de hooghte der allerwelſprekenſte bedel-konſt. *Ælianus* mede in ſijne Hiſtorie der Beeſten, nae dat hy gheſeidt heeft al wat men ſeggen kan, beroept ſich menighmael op de Schilderie, willende dat wy daer uyt ten vollen ſouden aenmercken, 'tgheen ons ſyne woorden maer ten halven hadden voorgeſtelt; maer ſie hier van onſen Schrijver. Dit ſal icker noch byvoegen; men plaght eertijdts om de

 ſelfde

selfde reden de deuren der Kercken met den dagh des oordeels te beschilderen: wanneer namelick onse zielen haer oude uytschudsels wederom aentreckende, met een onveranderlicke gheluckfalicheydt sullen worden bekroont, of in een eeuwighe doodt sterveloos sullen sterven. Te weten sy die nu de blijde eeuwigheydt in hope ghenoten, siende hoe de vrome zielen met een volvreughdige onsterffelijckheyt wierden begenadight, spanden al hun zenuwen uyt, om, hun geloof door de werken vet makende, haer naemaels met de daedt te beerven. On-dadighe vrijlevige menssen daerenteghen, vermomde Vyanden en Afgoden van hun selven, gewaer wordende hoe de boose geesten de verdoemde wech ruckten en pijnighden, wierden dickwils met sulcke God-voelijcke finroeringen aengeblasen, dat sy hun selven niet meer versuymelick te kort doende, den stempel der godsaligheydt sagen t'ontfangen. Want, seydt *Porta*, de gelijckenis is een geschilderde reden, of sprekende Schilderije, die alle noten en woorden in macht verr te boven gaet. Een' andere bewijs-reden om de waerdigheidt van 't onderworp van Heer *Iunius*, de Schilder-konst namentlick, te beweeren, is de dese. Het is een ghebruyck, sedert een langhe reex van eeuwen, onder ons veroudert, datwe segghen yemandt van overmatige schoonheidt prijsen willende, soo schoon als een Beeldt. Men redent en krackeelt oock, wie van beyden, de Beeldhouwers of Schilders den meesten lof verdienen; doch die niet en siet dat de Schilders nootwendiglick voorghestelt moeten werden, die heeft misselick ooghen in 't voorhoofdt, maer sekerlick niet in 't herte. Om dat alle twijffelachtighe dinghen of door aensienelickheid of door redenen moeten worden bewesen, sullen wy ten eersten d'authoriteiten voorbrenghen. Graef *Balten Castiglion* op het einde van 't eerste Boeck van sijn pit-vollen Hovelingh, veel en verscheyde redenen voor d'een en d'ander sijde bygebracht hebbende, besluit ten lesten en seidt de Schilderkonst edeler te wesen. Maer om dat het oordeel van een ander niet behoeft te wesen de mate van 't onse, sullen wy overgaen tot de redenen. Het krachtighste bewijs dat ick oyt gehoort of gelesen heb, om de saeck der Beeldhouweren voor te staen, acht ick met reden het volgende te wesen. Beide dese konsten seggense, soecken natuer naer te bootsen, en die van haer sal het edelste wesen die het beste weet te doen, en de waerheidt het naeste treft; hier konnen wy niet tegen hebben. Nu, seggen de Beeldhouwers, de Schilderije is Sophistisch, dat is thoonschijnigh en niet waerachtigh: want de

din-

dingen die in een Schilderije schijnen, sijnder inder waerheidt niet in; soo gaet het met de Beeldkonst niet: Hierom hoewel de Schilders de selfde saken nabootsen die de Beeldhouwers doen, met meer dinghen, te weten met ghedaenten en verwen, en de Beeldhouwers met gedaenten maer alleen, nochtans bootsen sy haer waerlicker en natuerlicker nae. Dat dit waerachtigh zy; yeder een weet dat schoon het oogh 't opdelst is van alle vijf de sinnen, en de verwen tot zijn voorworpsel heeft, nochtans ist het sekerste niet, want wy sien dat het menighmael wordt bedrogen; maer het sekerste der sinnen is 't ghevoelen: nu weet yeder een dat het ghevoelen vindt in een stockbeeld al watter 't oogh in siet, daer in een Schilderije niet sulcx gebeurt; hierom seggen de Beeldhouwers dat hunne konst voor moet gaen, en dat'er soo groot een onderscheydt is tussen beyde, als tussen het wesen en 't schijnen. Dient tot antwoort, dat daerom de Beeldhouwers natuer niet beter naebootsen om dat sy omhelsbare end' uytstekende dinghen maken, jae sy versmalen en ontnemen de saeck die nu alree van de natuer soodanigh was; oversulcx al wat mender ronds, breeds en anders in vind, is gheensins van de konst: want al te voren waren daer in breede en hooghte, en alle die deelen die men gheeft aen bondighe lichamen; maer alleen sijn van de konst de linien waer mee 't geseyde lichaem is omtrocken, dewelcke sijn in't oppervlies; hierom, als gheseydt is, komt het niet van de konst omhelsbaer en uytstekende te wesen, maer van natuer. Dese antwoort geldt oock daer sy seggen van't ghevoelen: want dat men een dinghen soodanigh vind is nu al geseydt niet vande konst te wesen. Noch worpen de Beeldhouwers de duersaemheydt voor, seggende dat hunne wercken bestendigh sijn, en op verr' nae niet soo veel ghevaers onderworpen van reghen, vyer en andere toevallen, als wel de Schilderijen. Hier op antwoorden de Schilders ten eersten, dat dat niet ontstaet uyt de konst, maer uyt het onderworpsel van de konst, het gheen waerachtigh is. Ten tweeden: daer en is geen der onder-maanighe dingen dat bevoorwaerden kan altijdt te sullen dueren; niets houdt sijne ghelijckheydt onbeweeghelijck als dat groot onveranderlick begin, die Opperleen-Meester, de rechte Heer van de Alheyd; oock soo dueren de Schilderijen eenighe honderden van Iaren, het welck ghenoegh schijnt te wesen. Ten derden, seggense, kan men schilderen op Marmer, en soo sullen de Schilderijen eenighsints vereeuwight worden. Maer om dit gedingh niet langer uyt te recken, willen wy de Beeldhouwers den

 bout

bout op 't hooft gheven. Wy seggen dan de Schilder-konst veel alghemeener te wesen, dat is dat sy natuer in alle dinghen kan naebootsen: want boven dat sy afmaelt allerley Dieren en ander tuyg dat men raken kan, weetse mee nae te bootsen alles wat men kan sien, het gheen de Beeldhouwers onmogelick is, hierom sey *Plinius* van *Apelles* dat hy geschildert hadde dinghen die men niet schilderen kan, als blixem-stralen en donderslaghen. Oock maken sy stroomen, licht, locht, waessem, wolcken, weerschijn en andere oneyndelicke dinghen, als 't opgaen van de Son, de morgenstond, de nacht, verwen van wateren, plumen van Voghelen, hayr van Menssen en Beesten, sweet, schuym en wat'er meer van de Beeldhouwers niet gedaen kan worden. Vyt het gene wy tot noch toe bygebracht hebben, spruyt onwedersprekelick de waerheyd van het besluyt dat de Schilder-konst edeler zy: want sy doet niet alleen meer dinghen maer doetse mee volmaeckter, ghevende aen alles op het naeupuntighste sijne behoorlicke verwen; waer uyt het ontstaet dat sy de waerheydt beter treft, en ghevolghentlick natuer nabootst. Hier-en-boven sijn dat d'edelste konsten die ons alle de dagen onses levens byblijven; andere sijn verachtelick, om dat sy enckelick op den lichamelicken arbeydt steunende; den konstenaer begeven als d'ouderdom hem overvalt. De Schilder-konst heeft hier geen noot van: want hoewelse de hand vereyscht, soo heeft sy evenwel gantsch geene rustige sterckte van doen. Hier willen wy nu de Beeldhouwers buyten gaen sluyten, en noch een woordt of twee voor de Schilders uytboesemen. *Trismegistus* in de verwonderingh der voor-rechten des menschen soetelick verswolghen, berst in dese woorden uyt: d'aerdsche mensch seydt hy, is een sterffelick Godt, en de hemelsche Godt een onsterffelick mensch. Sijn woorden behagen my. Doch onder soo veel uytmuytentheden waer door de mensch sich selven schijnt t'ontmenschen en te vergoden, dunckt my dees' onse konst de voortocht te hebben. De verslindige wielinghen der sterffelickheydt schijnen wy door haere gunste t'ontworstelen, soo datwe de breeckneck aller dingen de Dood, geen kleyn leetweesen opdringhen moeten. Want de verwen der gunstelinghen deser konste, schijnen ghemaeckt van dat verwonderlick kruyd, 'twelck van *Glaucus* gheproeft sijnde, hem van een mensch herschiep tot een Godt. En seker daer is gheen gheluckiger bedriegerije, waer door wy ons selven konnen inbeelden de godlickheydt deelachtigh te worden, als is dese konste. De glorij van een lichaem te maecken is

groot,van het met ziel en ſpraeck te verrijcken onvergelijckelick grooter : maer indien de ziel aen de menſchelicke oogen een ſienelick voorworpſel was, nu wy ſoo diep ſijn ghedronghen in de nabootſinghe van Gods wercken, vele Schilders ſouden hunne Tafereelen verlevendigen. Ick ſegge vele : want eenige ſouden het in hun vermogen weſende verachten, uyt vreeſe van dat hun ſtucken gehouden mochten werden voor wercken van de natuer en niet van de konſt. De groote veldruymte die ick heb ſou my noch wel verder voeren, doch om in gheen oneyndelickheydt te verdwijnen moet het alreegeſeyde ghenoegh weſen. Laet dat bethoonen dat de Schrijver die uyren waer in hy verooroft wier van ſijne godſalige oeffeningen, niet weerdiger heeft konnen aenleggen. Soo der yemand is die anders oordeelt, ick rade hem als een vriend ſulck ſijn ghevoelen ſtilſwijgens by ſich te houden, op dat men niet ſegghe dat hy ſijne groove onwetenheydt voor goed oordeel wilt doen deurgaen ; dat hy ſwarigheydt maeckt daer der geen'en is, op de wijſe der Tovenaren die ſomtijds in de klaerſte ſtonden eenen dicken nevel verwecken. Seker het is een ſaeck opmerckinghe waerdigh, te ſien hoe ſchriften van Mannen in allerley gheleerde oeffeningen gebroken en gekonfijt, dickwils ſulcke afgunſtighe oordeelers bejeghenen. Men houtſe veeltijds voor ydele droombeelden van bottemuylen van't Latijnſche Land ; maer laet'er yemand weſen die noyt grond van echte Schrijvers geraeckt heeft, weet hy ſich maer wat quackſalverlick voor te doen, ſijne ſchijndeughdekes met wat goede mijnen uyt te mercken, hy is de Godt der gheletterden, de Monarch der welſprekenheyd, een Arend in de Wolcken, d'Oppermeeſter der gheleertheid, het kontoir der gantſche wereld, de Man der nature. Alles wat ſijne miſdrachtighe vruchtbaerheidt mach uytſtooten, wordt voor doorhonighde leckernijen opgeſnoept, hoewel ſijne beſte vonden niet ſijn dan ontijdighe miſvallen, ſchaduwen ſonder lichamen, lichamen ſonder zielen. Evenwel noch, Schrijvers van ſulck een ſtoffe zijnder al veel beter aen, als die ſoo verkeerdelick van hun oordeelen : want het is erger ſlechte vonden van andere voor goed te keuren, dan ſelfs yet ſlechts in 't midden te ſtellen. Sie hier het beſcheet van *Ciceroos* uytſpraeck : Hy is de wijſte, ſeydt hy, die wat hem noodigh is weet te bedencken : de naeſte aen hem die anders goede voorſlaghen plaetſe weet te geven. In de ſotheid gaet het heel anders : want hy is min ſot die niet met al in de ſin ſchiet, dan hy die wat een ander ſottelick is ingheſchoten, voor goedt

keurt.

keure. De reden hier van wordt by *Cicero* niet ghegeven; bevredigh u dan, wilje, met de dese tot my een betere voor sal komen. Het ghesicht is seer bedrieghelick aen die met de geelsucht sijn overloopen; doch het bedrieght onbeseffelick meer, hen dien d'eyghe liefde heeft vergalt. Achter desen Afgod loopen wy meest alle verdoolt. De Vinders dan van een dinghen beminnen het, als wesende hunne vrucht, en de natuerlicke sucht die yeder een heeft tot sijn maecksel, ontschuldight hun eenighsins van dat sy hunne vonden apelick vleyen en streelen, hoe vormeloos die oock mogen wesen. Doch die behagen scheppen in anderer ongherijmtheen, en houden voor prijsweerdigh hunne sotternijen, luyden van sulck geback konnen gantsch geen onschult vinden, om dat sy met een vry en onbedwongen oordeel wercken; hierom is 't middagklaer, dat het breyn veel meer averrechts staet aen hun, dan aen de Vinders selfs. Onderentussen komẽ Schrijvers die van goede stoffe sijn opgeleyt, hun geensints dies te kreunen. Sy weten dat het een bedriegelicke regel is, van yemans waerdije uyt sijnen naem te oordeelen: wat eenige verdienen lof en andere hebbense. Het was de ghelegenheydt van *Bibulus*; de verwonderingh der menschen droegh hem op tot in den Hemel, geen leeger plaets wou hem dienen, nochtans als het quam aen d'uytspraeck van een wijs Man, hy beleet geenen grondt te kennen tot sulck een verwonderinghe, en min verdienst in hem te wesen tot soo een hooghte. 'tIs in de Brieven aen *Atticus*: de verbaesde grootachtinge der Menssen, seydt hy, stelt *Bibulus* in den Hemel en ick weet niet waerom. Het is dan buyten twijffel beter, eere te verdienen, dan eere t'hebben: want wy konnen haer genieten door den wil van diese ons bewijst, sonder dat'er deught voorgae, nae welckers Noord-Sterr wy onsen loop nemen; maer niemand kan haer verdienen als die door roemwaerdighe betrachtingen sich selven den weg daer toe heeft gebaent. Soo onse Schrijver naer den waen van yemand het eene kan missen, soo is 't nochtans onmogelick dat hem het andere immermeer sou ontgaen. Lees met aendacht, en ghy sult seggen dat ick u tot een statelick Paleys ghebraght hebbe door een onaengenamen en doornigen wegh. De vermakelicke en ongemeene vertellingen, waer mee hy sijne zet-regels veeltijts tempert, denck niet anders of sy sijnder met groot oordeel en voordacht tussen gesaeydt: want wie weet niet dat onse geest door 'tvermaeck geopent, sich allerley lessen des te beter laet inscherpen, op de manier van een Wond-artz die sijn vliem eerst in den oly dopt op dat het sijn werck te behendigher en ongevoelicker doe.

IAN de BRUNE, de Ionghe, *I.Ctus.*

COPIE

Van een Brief door den Ed. Heer Rubens, Ridder &c gheschreven aen den Edelen Hoogh-gheleerden Heer FRANCISCVS IVNIVS.

Mijn Heere,

V. E. sal seer verwondert wesen in soo langhen tijdt gheen tijdingh vanden ontfanck V. E. Boecks door my ontfanghen te hebben, den welcken, als blijckt uyt V. E. aenghenamen van den 24. May, voor datum aen my gedestineert was. Toch ick bidde V. E. believe te gelooven dat den voorseyden Boeck my nu eerst over veerthien daghen behandight is door eenen van dese Stadt, genoemt *Leon Hemselroy*, met vele excusen van soo spaden bestellinge. Dit is de oorsaecke dat ick V. E. Brief oock niet beantwoort en hebbe; want ick eerst wenschte den Boeck te sien ende te lesen; ghelijck ick nu met attentie ghedaen hebbe. Ende om de waerheydt te seggen ick bevinde dat V. E. onse konste seer vereert heeft immenso hoc totius antiquitatis thesauro, tantâ diligentiâ refosso, & ordine pulcherrimo publicè distributo. Nam liber iste D Væ, ut uno verbo dicam, verè promus condus est uberrimus omnium exemplorum, sententiarum & dogmatum, quæ à veteribus uspiam sparsim ad dignitatem & lucem Artis pictoriæ pertinentia litteris consecrata maximo nostro emolumento hactenus perennarunt. Itaque titulo & argumento libri *De picturâ veterum* à D Và ad unguem satisfactum censeo: monita etiam & leges, judicia & exempla maximam nobis lucem affe-

afferentia passim inserta, & admirandâ quadam eruditione elegantissimoq; locutionis genere expressa, & ordine recto totum hoc opus perfectissimè digestum, atque insigni curâ & limâ ad calcem usque perpolitum. Sed quoniam exempla illa veterum Pictorum fantasiâ tantum & pro cujusque captu magis aut minus assequi possumus, vellem equidem eadem diligentiâ similem quandoque tractatum excudi posse de picturis Italorum, quorum exemplaria & prototypa adhuc hodie publicè prostant, & digito possunt monstrari & dicier, *Hæc sunt.* Nam illa, quæ sub sensum cadunt, acrius imprimuntur & hærent, & exactius examen requirunt, atque materiam uberiorem proficiendi studiosis præstant, quàm illa quæ solâ imaginatione tanquam somnia se nobis offerunt, & verbis adumbrata ter frustra comprensa (ut Orpheum Eurydices imago) eludunt sæpè & suâ quemque spe frustrantur. Quod experti dicimus. Nam quotusquisque nostrûm præclarum aliquod Apellis aut Timanthis opus, à Plinio aut aliis autoribus graphicè descriptum, pro rei dignitate oculis subjicere tentaturus, aliquid non insulsum aut à veterum majestate non alienum præstabit; sed genio suo quisque indulgens, Musteum aliquid pro Opimiano illo dulceamaro promet, & injuriam magnis illis manibus afferet, quos ego veneratione summâ prosequor, & vestigia euntium potius adoro, quàm vel solâ cogitatione assequi me posse ingenuè profiteor. Ick bidde mijn Heere believe my wel af te nemen 't gheene ick met vriendelijcke liberteyt ben segghende, met hope dat U. E. ons naer soo goeden *promulsidem* niet en sal weyg heren *ipsum caput cænæ*, daer wy allegader seer naer verlanghen, want tot noch toe en heeft ons niemandt onsen appetijt vol daen van alle de gene die alsulcken materie ghetracteert hebben; *nam oportet venire ad individua, ut dixi.* Waer mede ick ghebiede my uyt

gantscher

gantscher herten in V. E. goede gunste, ende grootelicks voor de eere die my ghescied is met de presentatie van V. E. Boeck ende vriendtschap bedanckende, blijve in der eeuwigheydt,

Mijn Heere,

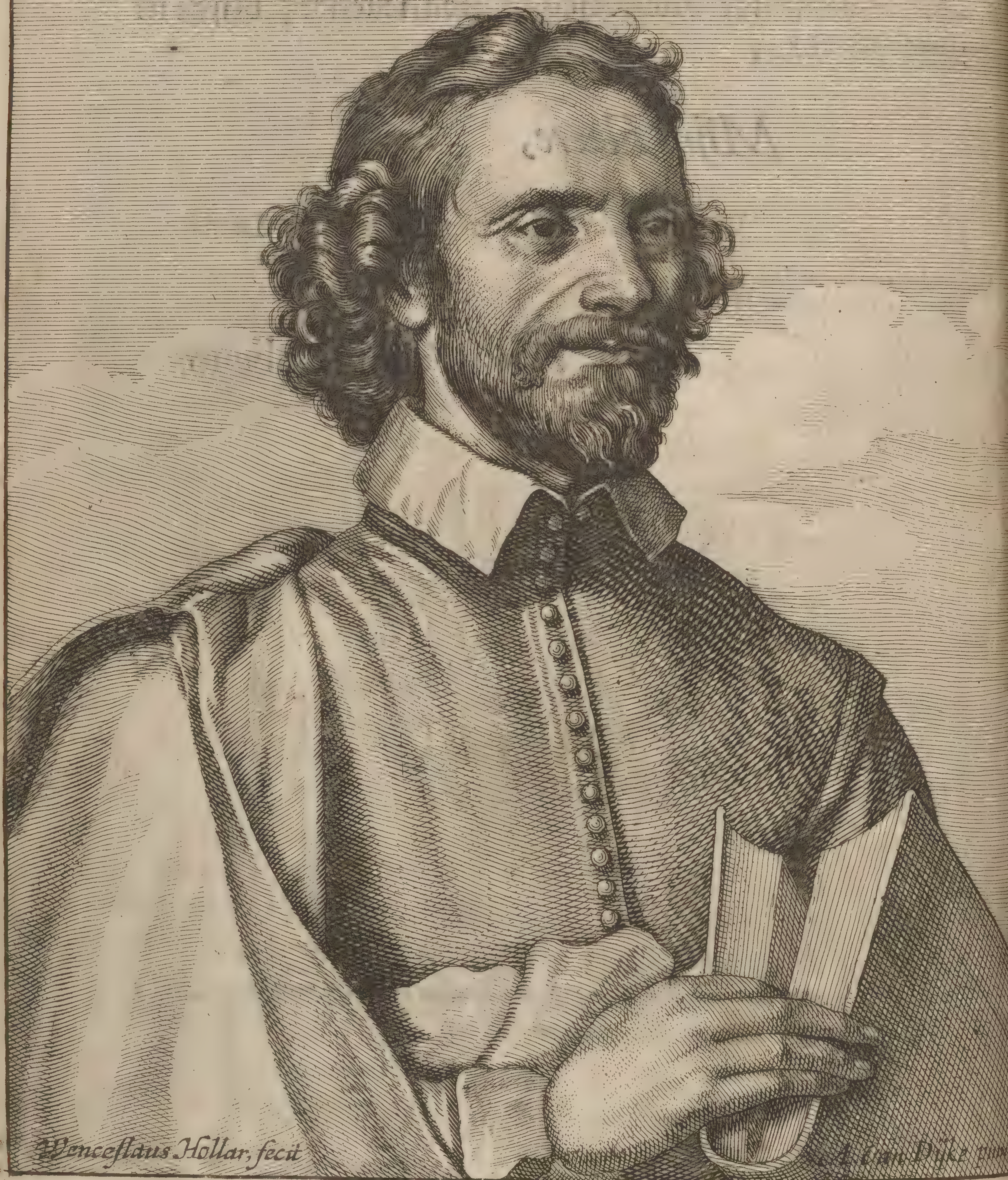
V. E. Oodmoedigen ende geaffecten Dienaer

Antwerpiæ. raptim, & stans pede in uno.
Den eersten Augusti 1637.

Pietro Pauolo Rubeno.

De Druck-fauten die hier of daer ingeslopen souden moghen vvesen, sal elck voor sich selfs heuschelick ghelieven te verbeteren.

FRANCISCVS IVNIVS F.F.

Dits IVNIVS, Der Schilders Rechte hant,
Zijn Bloet is Eel, Noch Eeler zijn Verstant. I.V.Vondele

HET EERSTE BOECK.

Den Inhoudt.

ONS voor-nemen is, door Godes hulpe, den eersten aen-vangh, den voordtgangh, de voltreckinghe van de *Schilder-konst* te verhandelen. d'Eerste beginselen deser konste worden in 't eerste Boeck aenghewesen. Het tweede Boeck stelt ons verscheyden middelen voor oogen, door welcke dese Konst in oude tijden soo dapper heeft toe-genomen. Het derde Boeck houdt sich besigh ontrent die dinghen, dewelcke by d'oude Konstenaers in 't werck ghestelt sijn gheweest, om de volmaecktheydt deser Konste naerder en naerder te treffen. Aen-nopende 't eerste Boeck, nae soo een alghemeyne aenmerckinge van dien aengheboren lust, waer door de menschen aen-geleydt worden, om de wercken der nature

nae te boetſen, ſo houden wy daer in ſtaende dat deſe gheneghentheydt door 't behulp van d'inbeeldens kracht (die gemeynlick d'imaginatie ofte fantaſye genaemt wordt) op-gheweckt ſijnde, ſich grooter dinghen beſtaet te onderwinden, ſonder nochtans overmaetigh te weſen in 't volghen van allerley dertele, verwaende fantaſijen, die de aenkomelingen veel tijds plaghten te verrucken. Ghemerckt oock dat de Konſtenaers ſulcken onverſaedighden beuſel luſt van de Dichters (die men Poëten noemt) ſchijnen gheerft te hebben, ſoo is 't dat wy op deſe gheleghenheydt de groote ghemeynſchap die daer is tuſſchen de Poëſye ende de Schilder-Konſt aenroeren ; met een toevoeghſel van 't ghene den ghenen voor 't eerſte te betrachten ſtaet, die wel oyt met een rijp ende gheſond oordeel de wercken van eenighe voor-naemſte Meeſters meynen te beſichtighen.

Dat eerste Capittel.

ET sulcken wt-nemende cierlijck-heyt, heeft den overgroten, alwijsen Maeker van dit *Al*, de geschapen Wereld, bekleed, dat de Grieken midts-gaders ook de Romeynen deselvighe een-stemmighlijck sodaenigen naem hebben toe ghepast, die in sijnen eyghenen aert een cieraet * beteyckent. Oock soo heeft hy den mensche (die met recht een kleyne we-reldt van d'oude † gheheeten wordt) niet daerom nae sijn even-beeldt kloeck ende verstandigh ghemaeckt, dat hy de kracht sijnes edelen ghemoedts nae 't exempel der beesten door gheringhe lust-tochten soude ver-breken, maer dat hem de bedenckinghe sijnes Goddelicken oorsproncks altijdt tot hooghe ende eerlicke betrachtinghen soude aen-maenen. Dit ghevoelen is van oudts in de herten der menschen diep in ghewortelt; soo dat niet alleen de gheleerde maer oock d'on-geleerde het daer voor houden, dat den sterffelicken licht-ver-gancke-licken mensch d'on-sterffelickheydt anders niet en kan bekomen, als door d'oeffeninghe van de deughd. Doch in soo menigh-vuldighen keur van deughdelick bedrijf 't welck sich den mensche tot verbrey-dinghe sijnes naems aen-biedt, plaght yeder een sich selven met de heymelicke gheneghentheydt van sijn aen-gheboren aerd te beraedt-slaeghen. Den eenen, door een gantsch loffelicke stout-moedigheydt aen-ghedreven sijnde, ver-voordert sich de maete des Hemels met sijn verstandt t' om-vanghen, ende 't on-eyndelick ghetal der Hemelscher lichten den nae-komelinghen als een ghewis erf-deel aen te tellen *, of daer misschien iemand nae-maels dit sijn erf-recht op den selvigen voet bestondt te vervolghen. Den anderen schroomt sich niet d'aller diepste ver-borghentheden der *Nature* te door-snuffelen: Hy en weet van gheen rusten tot dat hy eenigh-sins begrijpt het driftighe swerck van de swanghere wolcken, het vreeselick ghedommel des donders, het snel-blickende ver-schiet des blixems, en wat daer noch meer bo-ven ende ontrent de aerde 's menschen hert wel oyt vertsaeght heeft ghemaeckt. 't En ver-veelt sulcken sinnelicken ondersoecker nim-mermeer alle dese wonder wercken nauw te siften; jae 't quelt hem dat eenighe der selver nu en dan ont-sluypen; want hy en acht sich

* Plin. lib. II nat. hist. cap. 4.

† Manil. lib. IV. Astron. Galenus lib. III. de usu partium corporis humani. Nemasius cap. I. de Natura hominis. Iul. Firmicus. in præfat. libri tertij Mathes.

* Plin. lib. II. nat. hist cap. 26.

selven tot geen ander eynde op dit Aerdtsche Toneel gebracht te sijn, dan om soodanighe wonder daeden t'aenschouwen. *Anaxagoras* ghevraecht sijnde tot wat eynde hy voordt-ghebracht was, heeft gheantwoort. Tot beschouwinghe van de Sonne, Maene ende den Hemel *, ende in der waerheydt, wat is doch den mensche anders als *een schepsel 't welck*, nae 't segghen van *Quintilianus* *, *naest by Godt comt, ghestelt in de Wereldt tot op-merckinghe van al 't ghene de Wereldt in sijnen schoot ver-vat.*

* Laert. lib. 11.
* Declam. 260.

2. Soodanighe dan dewelcke met dese en dierghelijcke bedenckinghen op-ghenomen sijn, souden met groot recht gheoordeelt worden den ghemeynen trant van d'andere menschen op 't aller verdtste t'over-schrijden; 't en waer saecke dat die ghene noch verder gingen, de welcke dese wonderen der *Nature* niet alleen nae de maete des menschelicken vernufts beschouwen, maer oock de ghelijckenisse der selvigher wonderen nae 't leven wonderbaerlick af-maelen. St. *Chrysostomus*, die van weghen de sonderlinge wel-sprekentheyd daer hy mede begaeft was den naem *Chrysostomus*, dat is, *Gulde-mondt* ghekreghen heeft, maeckt een wijdt-loopigh verhael der dinghen die de *Schilder Konst* plaght nae te boetsen; *De Schilders*, seght hy *, *bestaen de Nature door hare Konst uyt te drucken, nae 't vermenghen haerer verwen, af-maelende allerley ghelijckenisse der sienelicker lichamen; dus maecken sy menschen, on-redelicke Schepselen, Boomen, Oorloghen, Veldt-slaeghen, Stroom-vlietende bloedt-stortinghen, Spiessen, Koninghen, ghemeyne menschen; sy maecken oock eenen Koninghlijcken Staet-Stoel, den Koningh sittende, den Barbarischen Vyandt onder sijne voeten neder-ghestort, het scherp gheslepen spits der spiessen, loopende Revieren, vermaeckelicke Beemden; in 't korte, sy bereyden de beschouwers een seer aen-ghenaeme lust-baerheydt in 't kunstigh af-beelden van aller-hande sichtbaere dinghen.* d'Aenmerckinge van *Isidorus Pelusieta* is mede aen-merckens waerd; *de Schilders*, seght hy *, *de welcke d'on-lichamelijcke dinghen door eenighe lichamelicke ghelijckenissen af-beelden, plachten 't hoofdt der Koninghen door een handt uyt de wolcken veel-tijds te kroonen, om daer mede te verstaen te gheven dat hun d'opperste vooghdije van den Hemel vergunt wordt.* De wijdtlopigheydt der dinghen welcker ghelijckenissen dese dappere kunste soeckt voor te stellen, wordt op een gantsch andere wijse van *Socrates* verhandelt; *de Schilders*, seght hy *, *soecken met haere verwen af te beelden verdiepte ende verhooghte, verdonckerde ende verlichte, harde ende sachte, ruyghe ende gladde, nieuwe ende oude lichaemen.* Alhoewel oock d'aller grootste verscheydenheydt der coleuren meest in de bloemen ghespeurt wordt, soo is het nochtans dat dese Konst daer in mede haere kracht heeft willen betoonen; want den

* Homiliâ in Psal. 50.
* Lib. 3. Epist. 161.
* apud Xenoph lib. 3. Apomnem.

den vernaemden Schilder *Pausias* met de liefde van sijn Landts-vrouwe *Glycera* bevanghen sijnde, heeft dese Kunst ghebracht tot de veelvoudighe veranderlickheydt der coleuren die men in de bloemen vint. Dese *Glycera* heeft den eersten vondt ghehadt van bloem-kranskens met een seer gheestighe aerdigheydt te vlechten: waer over den Konstenaer nauwe achtinghe nemende op dit bevalligh werck van sijn beminde Baesinne, is daer door op-gheweckt gheweest om 't Pinceel in de handt te nemen, end' alsoo met de *Nature* selver als in den strijdt te treden, Plin. nat. hist. lib. xxxv. cap. 11. *Appelles* heeft oock dinghen gheschildert die niet en konnen af-gemaelt worden; als naemelick donder-slaeghen, weder-licht, blixem. Plin. xxxv. 10. Soo dat *Theophylactus Simocatus* hier op een oogh schijnt ghehadt te hebben, als hy seght * *dat de Schilders sich onder-winden soodaenighe dinghen uyt te drucken, die de Nature selver niet en kan ghedoen.* * Epist. 37.

3. So is het dan blijckelick dat onder 't ghetal van soo veele ende verscheyden Konsten door de welcke eenen grooten naem ende een onsterffelicke beroemtheydt verworven wordt, dese Konste gheen van de geringhste en is, dewelcke daer af-beeldet alles watmen onder 't wijde uyt-spansel des Hemels bedeckt siet. 't Is ghewisselick een uyttermaeten groote saeck de waere verbeeldinghen van allerley roerende ende onroerende dinghen in sijn ghemoedt op te legghen; evenwel nochtans is het noch een meerder saecke datmen een levende ghelijckenisse deser inwendigher verbeeldinghen kan uytwercken, voornaemelick indien den Konstenaer niet en blijft hanghen aen dese of geene bysondere wercken der *Natuere*, maer liever uyt opmerkinge van d'aller schoonste lichamen die erghens te vinden sijn een volmaeckt voor-beeldt in sijn fantasije in-druckt, nae 't welcke hy sijne wercken naemaels meynt aen te richten. Hier toe dienen de woorden van eenen vermaerden *Platonischen Philosophe* bygebracht, de *Beelt-Snijders*, seght hy *, *versaemelende al wat in bysondere lichaemen fraey ende aerdigh is, brenghen door de konst in een enckele naeboetsinghe van de volmaeckte schoonheydt te passe al wat sy uyt menighe schoone personagien hebben opghegaedert; ten eynde dat sy een bequaeme, suyvere, wel-ghemaetichde ghestalte mochten treffen, soo datmen nauwlicx sulcken volkomen schoonheydt erghens kan ghevinden, die met een wel ghewrocht Stock-Beeldt ofte Statue mach worden vergeleken, want de Konsten soecken oyt 't aller schoonste.* 't Komt hier mede seer wel over-een 't ghene *Ovidius* *, verhaelt in de beschrijvinghe van *Cyllarus*, die onder alle d'andere *Centauren* de schoonste was; *Hy had een aengenaeme rustigheyt in sijn tronie; en voor soo vele als hy eenen mensche gheleeck, soo quam sijnen neck, sijne schouderen, sijne handen, sijne*

* Maximus Tyrius dissertat. VII.

* XII Metam.

borst aller-naest by de prijs-waerdige Beelden der Konstenaeren. Staet oock alhier op dese gheleghenheydt aen te mercken dat *Phylostratus* * veeltijdts de voor-treffelicke schoonheydt van d'oude Helden niet anders heeft willen voorstellen, als door een verghelijckinghe met konstighe Statuen: dit vinden wy in sijne beschrijvinge van *Protesilaus, Euphorbus, Neoptolemus*, als oock elders meer. *Herodianus* * geeft ons insghelijcks te kennen, dat *Bassianus* (dien eenighe, nae dat hy 't Roomsche Keyserrijck bekomen hadde, *Pseudantoninus* noemden: andere *Heliogabalus*, om dat hy een Priester van de Sonne was gheweest) van sijne tijdt-genooten eenstemmichlick met d'aller schoonste Bacchus-Beelden wierd ver-gheleken; soodaenigh was de bloeyende lieffelickheydt sijnes jeughds en 't on-berispelicke maecksel sijnes lichaems, dat men 't uytghedruckte wesen sijner on-begrypelicker schoonheydt maer alleenlick in de volmaeckste Beelden kost aenwijsen. *Indien ghy neemt eenen mensche van de Nature ghemaeckt*. seght *Proclus* *, *ende eenen anderen door des Beeldtstekers konst voordt ghebracht; soo en sal het nochtans niet altijdt gheschieden, dat het maecksel der Nature staetelicker [illegible] sal. Want de Konst doet vele dinghen met meerder nettigheydt.* Dit selvige heeft *Ovidius* oock eenigh-sins uytghedruckt, wanneer hy * betuyght dat *Pygmalion het sneew-witte yvoor door een seldsaeme Konst gheluckighlick snijdende, het selvighe sulcken ghedaente ghegeven heeft, dat gheen soodaenighe vrouwe ter wereldt kan worden ghebraght.* Blijckt dan uyt het ghene alrede verhaelt is, dat de rechte Konstenaers die in haer ghemoed een on-ver-valscht voorbeeldt der volmaeckte schoonheydt om-draeghen, doorgaens henen oock in alle haere werck en eenen sekeren glimps deser inwendigher verbeeldinghe plachten uyt te storten. Dat nu dit alles soo heel licht niet en valt, is kennelick ghenoech: want, nae 't segghen van *Appolonius Tyaneus* *, *'t Beste is altijdt hard om uyt te vinden, hard om te oordeelen.* 't Is oock seer wel van eenen ouden Orateur * aen-gemerckt, dat *de afbeeldinghe van de voor-naemste schoonheydt d'aller moeyelickste is; aenghesien de mis-maecktheydt lichtelick door sekere merck-teyckenen kan uytghedruckt worden: de verghelijckinghe daerenteghen van de waere schoonheydt is soo weynigh ghemeyn, als de schoonheydt selver.* Den wijdt-beroemden Schilder *Zeuxis* * verstondt seer wel dat het de *Natuere* noyt goed ghevonden heeft de volmaeckte schoonheydt op een eenigh lichaem te besteden; ende als sy ons yet fraeys schijnt te willen vertooghen, soo laet sy daer oock al wat slechts onder loopen: even juyst als of haer niets en soude over-blijven om aen andere uyt te deylen, indien sy aen een alleen gingh hangen al wat goet ende volmaeckt is, oversulcx, als desen grooten Meester voor-genomen hadde den inwoonderen van *Crotona* een

* In Heroicis.
* Lib. v. histor.
* lib. II. in Timæum Platonis.
* Metam. x
* Epist. 19.
* Panegyr. Maxiam & Constant. dictus.
* vide Tullium in ipso statim initio lib. II. de Inventione.

een uytnemende schoon vrouwelick Beeldt nae te laeten, soo en vond hy het niet gheraedtsaem de gheheele volmaecktheydt van d'aller bevallighste schoonigheydt in een lichaem te soecken, maer hy heeft vijf van d'aller schoonste Maeghden uyt ghepickt, ten eynde dat hy uyt d'ernstighe opmerckinghe der selvigher de rechte schoonheydt, *die, nae 't segghen van Lucianus *, noodtsaeckelijck maer een wesen kan*, moght ghevinden. 't Bestaet dan in seer goede reden 't ghene *Socrates* staende houdt in sijne t'saemen-spraecke die hy, nae 't verhael van *Xenophon* *, met den Schilder *Parrhasius* ghehouden heeft; *Aenghesien het niet licht en is*, seght hy, *eenen mensche t'ontmoeten die t'eenemael uyt onberispelicke ghedeelten bestaet, soo is't dat ghylieden uyt elck een het bequaemste op-soeckende, te weghe brenght dat de gheheele lichaemen van u geschildert voor schoon worden ghehouden.*

*In Hermotino.

* Lib 3. Apomn.

4 Dit is dan dese naeboetsinghe, die men ghemeynelick *d'Imitatie* noemt, uyt welcke de Teycken-Konst, de Schilder-Konst, de Giet-Konst en al d'andere Konsten van desen aerd voord-spruyten. Oock so is 't dat dese *Imitatie* van *Philostratus* * genaemt word *een seer oude vont, ende met de Nature selver wonderlick wel overeen komende.* 't Bewijs hier van souden wy vaerdighlick mogen trecken uyt dien gantsch besigen yver die in de kleyne kinderkens gespeurt wordt, wanneer sy naemelick de teere verbeeldingen van haere ongeoeffende imaginatien in 't maecken der Beeldekens van Was ende Potaerde uyt drucken. Evenwel nochtans sullen wy dit bewijs laeten aenstaen, overmits yeder een sich selven hier van ten vollen kan berichten, die slechts 't daeghelicksche tijdt-verdrijf der kinderen wil aenschouwen; ende wy sullen teghen-woordighlijck dit maer alleen uyt *Quintilianus* * aenmercken *dat alle die dinghen dewelcke wel oyt door de Konst voltrocken worden, haer eerste beginselen altijdt uyt de Nature plaghten te trecken.* Oock soo en moghen wy in 't minste niet eens twijfelen of *'t grootste deel der Konsten*, ghelijck den selvighen *Quintilianus* ellers * spreeckt, *steunt op d'imitatie, jae dat noch meer is, 't gantsche beleydt onses levens bestaet daer in, dat wy altijdt vaerdighlijck naetrachten, 't ghene wy in andere hoogh achten. Dus is het dat de kinderen den treck der letteren naevolghen, tot dat sy de Schrijf-Kunst vast hebben: Die sich tot singhen begheven, letten op de stemme haerer Leer-Meesters: De Schilders nemen haer ghemerck op de wercken van haere voorganghers: De Bouw-lieden schicken sich nae de gheluckighe ondervindinghe der gener die voor hun wel-eer de Landt-Neeringhe hebben ghepleghet. Wy sien eyndelick dat de beginselen van aller-ley wetenschappen sich doorgaens henen voegen nae 't een of 't andere voor-ghestelde voor-schrift.*

* in proœmio Iconum.

*orat instit lib. 12. cap. 17.

* orat. instit. lib. X. cap. 2.

5. Nu soo en behoeft sich hier niemandt van dese Konst af-keerigh

te

te houden, ten aensien van d'ontallicke menichte der naturelicker dingen die af-ghebeeldt worden; ghemerckt daer nerghens een Konst is in welcke alles wat de Konst betreft van den Leer-Meester moet voor ghehouden worden. Ghewisselick, de wijds en sijds verspreyde nature der dinghen kan 't niet verdraeghen dat een Leer-Meester in dese Konst sijnen Leerlinghen elcke bysondere ghedaente soude gaen voorstellen: ende indien erghens yemant sulcks aenvanght, *deselvighe sal*, nae 't seggen van

* Orat. insti. lib. 5. cap. 10. *Quintilianus *, dese twee onghemacken ondergaen, dat hy sijne Leer-jonghers altijdt te vele sal voorhouden, en nimmermeer ghenoegh.* Soo moeten wy dan ons selven daer mede te vrede houden, dat wy onsen arbeydt in 't eerste maer alleen besteden ontrent het afteyckenen van de voornaemste dinghen, in 't minste niet twijffelende of d'andere mindere saecken sullen daer nae van selfs ghemackelick volghen. *Als Polycletus* sijnen *Hercules* voleyndighet hadde, soo en heeft hy niet vele moeyte ontrent het Leeuwenvel ofte oock ontrent de veel-hoofdige waeter-slange behoeven te besteden. Ins-gelijcks oock als *Phidias* 't Beelt van *Minerva* gemaeckt hadde, soo en heeft hy sich in 't maecken van haeren Schild niet seer gequollen. *Daer en is niemandt die in grooter dinghen soo dapper uytmuytet*, seght *Quin-*

* Orat insti-tut. lib 12. cap. 3. *tilianus *. Dat hem d'andere dinghen van minder waerde souden begheven, 't en sy dat Phidias misschien Iupiter best van allen heeft ghemaeckt; maer dat d'andere dinghen even-wel, die tot het op-toyssel des wercks vereyscht waeren, beter van yemant anders souden ghewrocht sijn gheweest*, dient dan hier

* Lib 12. de Oratore. wel ghelet op de woorden des grooten Orateurs; *ghelijck in d'andere Konsten*, seght *Tullius **, *wanneeer de moeyelickste dinghen verhandelt sijn, 't overighe niet vele arbeydts en ver-eyscht, als wesende nu licht om te begrypen, ofte oock som-wijlen den voorighen ghelijckvormigh; soo ghebeurt het mede in de Schilder-Konst, dat die ghene dewelcke eenen mensche wel kan uytdrucken, met eenen oock verstaen sal hoe eenighe andere ghedaente, die hy noyt heeft leeren Schilderen, behoort af-gemaelt te worden. Soo en behoeftmen oock niet te vreesen, dat hy, die eenen Leeuwe ofte eenen Stier bequaemelick schildert, het selvighe niet en soude in vele andere viervoetighe beesten ghedoen.* Dit selvighe wordt mede bevestight met dese woorden van den gheleerden *Quintilianus*; *'t staet eenen Leer-Meester toe*, seght

* Orat in-stitut. lib. 7. cap. 10. hy *, *daghelicks aen te wijsen hoedanigh 't ver-volgh der dinghen sy, als oock hoe de selvighe aen elck-ander hanghen: want het onmoghelick is, al 't ghene de Konst aen-gaet, in 't bysonder voor te schrijven. Waer vindtmen doch erghens een Schilder, die al 't ghene in de nature voor-valt, heeft leeren naetrecken? nochtans sal hy, de rechte maniere der imitatie maer eens gevat hebbende, al wat hem voor-komt lichtelick af-beelden.*

6. De beginselen dan deser konsten die sich met de Imitatie bemoeyen

ſtoeyen, vereyſchen geenen on-eyndelicken arbeydt; maer bieden haer ſelven in 't teghendeel vaerdighlick aen, te vreden ſijnde met ſeer gemaetighde ende niet al te ſwaere voor-ſchriften der behoorelicker proportie. Ende in der waerheydt, de gantſche Schilder-Konſt wordt in dapper weynighe leer-ſtucken begrepen: de welcke, gelijckſe heel-end al nodigh ſijn den ghenen die niet te vergeeſſch willen arbeyden, ſo moetenſe nochtans den aenkomelinghen op 't aller kortſte ende op t'aller eenvoudichſte voor gheſtelt worden. Wanneer men in 't teghendeel een groot ghebaer maeckt ontrent de grondtſlaeghen deſer Konſte, ſoo ghebeurt het menigh werven dat de nieuwelinghen t'eenemael van de Konſt vervreemden, afgheſchrickt ſijnde door de verdrietſaemheydt van ſulck een veelvoudigh ende inghewickelt onderwijs: oock ſoo wordt altemets haer verſtandt, 't welck in 't eerſte op 't aller lieffelickſte ghekoeſtert moet worden, verduft ghemaeckt door de ſchraelheydt van allerley opgheſochte voorſlaeghen: jae ſy laeten haer ſelven ſomtijdts, tot groot naedeel van de Konſt, dwaeſelick voorſtaen dat ſy daer al-reede boven op ſijn gheraeckt, indienſe ſlechts van buyten hebben geleert den inhoudt der grondtſtucken daermen ſoo vele van ſnoft en poft als of de gheheele Konſt in de ſelvighe lagh verborghen: behalven dat menighmael oock d'aller edelſte verſtanden, die ſich aen ſoodaenige wetten verbinden, ſeer jammerlick in haeren voordt-vaerenden loop worden gheſtut, altijdt vreeſachtigh ende beſchroomt ſijnde, nae dat ſy de vrymoedigheydt die den Konſtenaer meeſt van allen voordt helpt, quijt ſijn gheraeckt. Ghelijck het dan hoogh-noodigh is, datmen de beginners eenen ſekeren wegh aen-wijſt; ſoo ſtaet daer oock op te letten, dat den ſelvighen wegh ſlecht ende recht ſy, ende indien daer erghens yemant is die in deſe Konſten yet wat meynt uyt te richten, deſelvighe moet het vaſtelick daer voor houden, datter eenen ſekeren goeden ende bequaemen wegh is, waer in de *Nature* ſelver van ſelfs vele dinghen ſonder leeringhe moet verrichten; ſoo dat de gronden deſer Konſte, dewelcke den aenkomelinghen plaghten voor ghehouden te worden, niet ſoo ſeer van de Leer-Meeſters ſchijnen uyt ghevonden te ſijn, maer datſe van hun alleenlick aenghemerckt ende aenghevaerdt ſijn gheweeſt, als de ſelvighe by groote Meeſters in 't werck gheſtelt wierden. Tot het ghene wy alhier uyt *Quintilianus* * hebben voor gheſtelt, maghmen oock de woorden van *Aquila Romanus* ſeer vvel toe paſſen; *Schier alle deſe dinghen*, ſeght hy *, *dewelcke in de grondt-ſtucken vervat ſijn, worden by ſcherp-ſinnighe Geeſten veel-tijts in 't werck gheſtelt; ende dat niet ſoo ſeer met een voor bedachte kenniſſe, als by gheval, ſoo moetmen dan alhier gheleertheydt ende opmerckinghe toebrengen,*

* ex proœmio nempe libri octav.

* de Figuris ſententiarũ

ghen, dat ons dese dinghen, die sich de Konstenaers sonder voordacht laeten ontvallen, altijdt by der handt ende in onse macht lieten vinden, soo menighmael de gheleghenheydt deselvighe sal vereysschen. Wech dan met dit voorwendtsel der luyigheydt: 't is te slecht, dat wy de schuldt van onse naelaetigheyd op d'arbeydsaeme moeyelickheydt der eerster beginselen bestaen te steken; dit en kan ons in 't minste niet verschoonen; overmidts het seker gaet, dat dese Konsten sonder eenigh onderscheydt der personen ghereedt sijn alderley Konst-lievende herten nae haeren wenschte versaedigen. Soo en moeten wy oock in onsen goeden yver niet verflaeuwen door aenmerckinghe der grooter menichten die dese Konsten nae veel arbeydts noyt en hebben getroffen, want *nae den aerdt deser dinghen,* seght *Sidonius Apollinaris* *, *is de wetenschap aller Konsten dies te kostelicker, hoe min ghemeyn.*

* Lib. 11. Epist. 10.

7. Dat noch evenwel vele haer selven ick en wete niet wat voor eenen oneyndelicken arbeydt inbeelden, ontstaet daer uyt, dat sy dese Konsten nimmermeer so verde ghebracht konnen sien, of daer ontbreket noch altijdt 't eene of 't andere 't welck meerder arbeydt ende sorghe verwacht. *De Schilder-Konst,* seght *Plato* *, *schijnt geen eynde te nemen in 't afmaelen der ghedierten, maer sy is altijdt besigh om 't ghene sy eens ter handt ghetrocken heeft meer en meer te vercieren. Dies en weet sy oock van gheen ophouden. Want het onmoghelick is dat daer niet met allen meer soude toeghevoeght worden tot het ghene nu alrede uytdruckelick genoegh ende volmaeckt schijnt te wesen.* Om dese reden worden daer uyt der maeten vele ghevonden die door een slaphertige wanhope 't gewight deser betrachtinghe vermijden, eerse oyt den last van dien met haere uyterste schouderen aenroeren. 't Eerste dan het welcke dese swaerhoofden hebben aen te mercken, is, dat *alderley werck,* nae 't segghen *Vegetius* *, *swaer ende moeyelick schijnt, eer men 't beproeft.* Ten anderen moeten sy haer selven voor d'ooghen stellen, hoe grooten macht 't menschelicke verstandt heeft, om alles wat het hertelick bejaeght t'achterhaelen; ghemerckt slechter, doch moeyelicker Konsten, het woeste meer door loopen, den opgangh ende ondergangh der sterren nae rekenen, de Wereldt selver afmeten; *jae wat isser doch,* seght *Max. Tyrius* *, *'t welck der menschen onbeschroomt gemoedt niet en weet konstighlick uyt te vinden, als het daer slechts eenen lust toe heeft?* Laetse eyndelick daer op letten wat voor een groote saecke het is daer sy nae staen: 't is een Konst der Konsten die den loon haeres arbeydt wesen sal; *De vermoedtheydt,* seght *Tullius* *, *is hem die soeckt schandelick, als het ghene 't welck daer ghesocht wordt sonderlingh fraey is.* 't Welck indiense recht begrijpen, soo sullen sy dit mede lichtelick toestaen, dat den wegh die tot

* Lib. 6. de Legibus.

* Lib. II. de re militari cap. 18.

Daer men sijn vernuft te werck ste't, daer is het kloeck.

* Dissert. 18.

* Circa initium libri primi de Finibus.

tot de Konst leydt niet hard ende onbeganckelick en is; ghemerckt het eerste ende het grootste behulp voornaemelick in den wille bestaet. Dies worden oock d'eerste beginselen deser Konsten seer lichtelick van die ghene ghevat, dewelcke haeren wille ongheveynsdelick daer toe gheneyght vinden: ende soo wanneer yemant langhsaemlick daer in voordt vaert, deselvighe magh het sijn eyghene weder-strevigheydt danck weten: want wy sullen het eerste onderwijs kort ghenoegh vinden, indien wy maer alleen ons selven en andere niet en soecken moedt-willighlick wijs te maecken dat het eenen verdrietighlick langhen wegh is: Behalven dat oock een bequaeme maniere van onderwijsinghe alle dinghen noch al korter sal maecken. Nu daerenteghen soo is de eerste ende de meeste schuld in de Leer-Meesters, die 't futselboeck soeckende haere Leer-jonghers wonderlick geerne ophouden, niet alleen om de Leer-penninghen soo wat langer te trecken; maer ook op dat de Konste swaerder soude schijnen, ende alsoo in grooter achtinghe worden gehouden: somtijdts mede uyt enckele onwetenheydt ende naelaetigheydt in 't onderwijsen. De naeste schuldt moeten wy in ons selven soecken, aenghesien wy altijdt liever blijven hanghen aen 't ghene wy alrede geleert hebben, dan dat wy souden voort spoeden tot die dinghen daer wy noch onervaren in sijn. Wy bekorten ons selven daerenboven in onsen eyghenen tijdt, en 't ghene wy aen dese vrye Konst hanghen is gaer weynigh; want den ydelen arbeydt van besoecken ende besocht te worden ontleent ons ettelicke goede uyren, die wy seer onnuttelick verpraeten in nietighe schow-spelen, tijdtquistende maeltijden, vaddighe slaep-lust, dwaese bejagh van alderhande tijdtverdrijf, d'onghemaetighde sorghe onses lichaems, 't straetslingheren, 't herwaerdts en derwaerdts reysen, gaen oock al met een goedt deel onser daeghen sachtelick henen strijcken: dat ick niet en spreke van de geylheydt, dronckenschap, en dierghelijcke beestelicke lusten meer die 't lichaem soo gheweldich met haeren schaedelicken staertsleyp ontstellen, dat het soo een kleyn overschot van tijd niet wel besteden kan. Dus is het dat wy ons leven gantsch achteloosliek aenstellen, en noch schaemen wy ons niet te klaeghen dat de beginselen der Konste langh sijn, ende den tijdt wonderlicken kort. 't En schort ons dan aen geenen tijdt, jae wy meughen 't onse eyghe slordigheydt wijten, dat wy tijdt te kort komen; want indien wy onsen tijdt profytelick sochten aen te legghen, wy souden moeten bekennen dat wy tijdts ghenoegh hebben, overmidts ons niet de daeghen alleen ledighen tijdt aenbieden, maer selfs oock de nachten, als welcker lenghde beyde bequaem is onsen slaep-lust te boeten, ende boven dien oock

onse verbeeldinghen door een sonbere stilligheydt te verwecken. Ghelijck dan in 't reysen die ghene de welcke vaerdighlick sonder eenigh uytstel voordt vaeren, de helft vroegher tot de ghewenschte plaetse komen, dan die ghene dewelcke haere reyse ter selvigher stond aenghevangen hebbende, haeren tijd vertrantelen ende sonder achterdencken ter sijden afdwaelen om erghens een verkoelende boom-schaduwe ofte oock een lieffelicke fonteyne by den wegh te ghenieten; soo is het oock in 't stuck deser Konsten bynae onuytsprekelick hoe grooten verschil datter is tusschen de luye draelaerds en vlijtige menschen. Soo is het dan in dese ghelegenheyd eenen gantsch leelicken mis-slagh dat wy van de moeyelickheydt deser Konste een oordeel bestaen te strijcken, niet soo seer uyt den tijdt onses arbeydts, als wel uyt den tijd onses levens. Ondertusschen moeten wy dit altoos met *Quintilianus** bekennen, dat ons *d'oude soo vele Meesters en soo vele exemplen hebben naeghelaeten, dat dese onse eewe met recht voor d alder gheluckighste ghehouden mach worden, als de welcke uyt den suyren arbeydt der voorigher Meesters volkomen onderrichtinghe haelen kan.*

* Orat. instit. lib. 12. cap. 11.

8. Niet teghenstaende dan het blijckelick is dat de eerste beginselen niet al te hardt sijn, ende dat wy daer toe geenen tijdt ontberen, soo sal nochtans yemant de reden sijnes onlusts daer op lichtelick steken dat het ten aensien van de volmaecktheydt deser Konste een overgroote vermetelheydt schijnt te wesen daer nae te willen staen, jae dat het oock t'eenemael onmoghelick is in dese Konsten volmaeckt te sijn. Den sulcken moet dit voor eerst tot antwoordt ende tot opweckinghe haerder naerstigheydt dienen, dat het teghen de nature der dinghen niet en strijdt, dat yet 't welck van te vooren noyt ghebeurt is, wel oyt ghebeuren soude; ghemerckt alle dese dinghen die nu ter tijdt groot ende aenmerckelick sijn, wel eer eenen sekeren tijdt ghehadt hebben datse niet en waeren, soo en behoeft dan niemant te suylooren en den moedt verlooren te geven, die beneffens de goede toe-gheneghenheyd tot dese Konsten, niet alleen gheleghenheydt des tijdts, maer oock de bequaemheydt sijnes verstandts, de ghesontheydt des lichaems, d'onderwijsinghe van eenen trouwen Leer-Meester tot hulp heeft; want al waer 't schoon saecke dat hem den lof der hooghster volmaecktheyd ontgingh, soo is het nochtans prijselick op den tweeden en derden trap boven andere uyt te muyten. *'t En is gheen kleyne eer*, seght *Columella**, *van een groote saeck, hoe weynigh het oock wesen magh 't ghene men daer van besit, deelachtigh te worden ghemaeckt.* 't Is dan een dapper onvast ende ongherijmt besluyt, 't welck eenighe maecken, segghende, dat het onnoodigh is veel arbeydts aen te wenden daer men voorslaghs weet, dat de

* Lib. XI. de Rustica, cap. 1.

de volmaecktheydt niet en kan worden ghetroffen. Dit besluyt, segge ick, gaet seer los: Aenghesien die ghene selver de welcke wel oyt voor de beste Konstenaers vernaemt sijn gheweest, noyt daer toe geraeckt souden hebben, 't en waer saecke dat sy eenen moedt-grijpende vastelick hadden ghehopet noch al beter te doen dan d'alder beste die voor hun lieden waeren; ende of sy schoon d'alder volmaeckste niet en achterhaelden ende voorby ginghen, dat sy nochtans d'eere souden hebben van aldernaest by de selvighe te komen, oock soo wordt daer selfs uyt het middelmaetigh gebruyck deser Konst ghenoeghsaem profijt ghetrocken: Want soo wie de wercken der onvolmaeckter Konste met d'alder volmaeckste wil vergheli jcken, deselvighe sal bevinden dat den arbeydt soo wel aan d'eene als van d'andere altijdt beloont is gheweest. Ende alhoewel het alhier seer licht soude vallen met oude ende nieuwe exempelen aen te wijsen dat dese Konst boven alle andere Konsten de goede gunst van d'alder machtighste Koninghen, groote schatten, de teghenwoordighe ende toekomende eere den ghenen diese recht wel oeffenen toebrenght, soo achten wy nochtans dat het ghewagh van soodaenige belooningen met de waerdicheydt deser Konste niet te wel over een komt, als de welcke haer voornaemste vergenoegenschept in 't gantsch liefelicke vermaeck 't welck sy in haer eyghen selven besit. Doch hier van sullen wy op een andere gheleghenheydt breeder spreken. Nu wenschen wy maer alleen dat alle de ghene die 't met de Konst wel meynen, de bedenckinghe deser belooninghe op een sijde stelden, ende haere ooghen alleenlick sloeghen op de uytnementheydt van dese hooch-gheduchte Konst. 't Welck doende, soo sullen sy buyten twijfel tot den hooghsten trap der volmaecktheydt opstijghen; of ten minsten sullen sy vele onder haere voeten sien 't onder-blijven.

9. De Poëten plachten doorgaens hene in den aenvangh haerer wercken de hulpe van de neghen *Musen* aen te soecken, ten eynde dat haere ghedichten niet anders als een Vloedt-Beke ghemackelick daer henen souden stroomen: de Konstenaers insghelijcks moghen het selvighe in 't begin haerer betrachtinghen seer bequaemelick doen. Soo en sal het hun oock niet onprofijtelick wesen 't soete gheselschap deser neghen Maeghden te begroeten; niet soo seer om van de selvige eenen goeden voortganghe haeres voornemens af te smeecken, als wel om uyt d'eygenschap haerer naemen met *Fulgentius* de verscheyden trappen aen te mercken die den Konst-gierighen Leerlingh tot de volmaecktheydt deser Konste aenleyden. *d'Eerste*, seght *Fulgentius* *, *is* * Lib. 1. *Clio*, *de welcke dese benaeminghe ghekreghen heeft uyt een Griecks woordt*, Mytholog.

 't welck

't welcke enen goeden naem ende faem beteyckent ; soo dat ons met desen naem d'eerste beweginghe die ons tot het leeren aendrijft te kennen wordt ghegeven; aenghesien de wetenschap der Konsten meest ghesocht wordt om sijn eere daer door te verbreyden. De tweede is Euterpe ; dat is, goedt vermaeck toebrenghende ; want ghelijck den eersten trap daer in bestaet, datmen de wetenschap soeckt, soo volght daer op dat yemant sich daer in vermaecke dat hyse soeckt. De derde is Melpomene ; dat is, den aendacht vestende ; want ghelijck den wille voor gaet, ende 't verlanghen daer op volght, so bestaet het derde daer in datmen met eenen aendachtighen ernst aendringht om 't ghene daermen van selfs nae verlanght te bekomen. De vierde is Thalia ; dat is, 't begrijp ; want dit moet op den aendacht nootsaeckelijck volghen. De vijfde is Polymnia ; dat is, t'onthouden der dinghen, 't welck in de memorie bestaet ; want nae 't begrijp wordt daer vereyscht dat wy de begrepen dinghen wel onthouden. De seste is Erato; dat is, vindende yet ghelijcks ; overmidts het nae 't begrijp en nae de memorie verwacht wordt dat den Konstenaer yet wat het welcke aen begrepen dingen ghelijck sy uyt sijne eygene herssenen soude voordtbrenghen. De sevenste is Terpsichore ; dat is, vermaeck nemende in 't onderwijs ; want nae 't uytvinden der dinghen moet men deselvighe onderscheyden, om wel daer van te oordeelen. De achtste is Vrania ; dat is, Hemelsche ; aenghesien men nae 't onderscheydt des oordeels 't eene verkiest en 't andere verfoeyt, 't welck een gantsch Hemelsch verstandt vereyscht. De neghenste is Calliope ; dat is, wel uyt druckende. Soo is dit dan 't gantsche vervolgh. 't Eerste is, datmen nae de leeringhe haeckt. Het tweede, datmen eenen sonderlinghen lust schept in dese begheerte. Het derde is, ernstelick te bejaeghen het ghene men lieft. Het vierde is, datmen recht-wel begrijpt 't gene dus opgespeurt wordt. Het vijfde is, t'onthouden watmen alrede begrepen ende verstaen heeft. 't Seste is, datmen uyt sijn eyghen hoofde 't een of 't ander versinne, 't welck met het ghene wy begrijpen over een komt. Het sevenste is, met een gesondt oordeel 'tghene wy dus versinnen t'over-wegen. Het achste is, dat men t' aller bequaemste verkiest uyt het ghene wy met een rijp oordeel hebben ghesift. Het neghenste is, datmen volkomelick uytdruckt wat ons oordeel voor 't beste ghekeurt heeft.

CAP. II.

BEneffens dese voornoemde Imitatie der naturelicker lichaemen door welcke de Konstenaers aengeleyd worden om allerley lienelicke dingen nae 't leven uyt te drucken, soo staet ons alhier noch een andere soorte van Imitatie aen te mercken, door welcke den Konstenaer sich verstoutet oock soodaenighe dinghen af te beelden die van 's menschen

's menschen ghesicht verde sijn afghescheyden. Ende al hoewel de voornaemste kracht van dese imitatie in de fantasije bestaet, soo is het nochtans dat wy d'eerste beginselen deser imaginatie onsen ooghen moeten danck weten; want d'inwendighe verbeeldinghen die in onse ghedachten spelen, konnen daer in noyt ghefatsoeneert worden 't en sy dat wy eerst de ghedaente der dinghen ergens in 't rouwe met onse ooghen hebben aenschouwet, of ten minsten met d'een of d'ander onser vijf sinnen hebben ghevoelt. *Ons ghemoedt begrijpt de verdachte dinghen uyt de ghevoelicke*, seght *Strabo* *, *want de ghedaente, 't coleur, de groote des appels, insghelijcks oock den reuck, de sachtigheydt, den smaeck, worden ons door het toedoen onser vijf sinnen bekent ghemaeckt; onse ghedachten gaen daer nae uyt dese dinghen de volkomen kennisse van eenen appel opmaecken. Soo is 't oock dat onse sinnen ons maer alleen de ghedeelten der dinghen die uytnemende groot sijn voorstellen, uyt welcke voor ghestelde ghedeelten ons ghemoedt daer nae de gheheele ghestalte by een brenght ende begrijpt.* *Themistius* heeft dit alles wonderlick wel uyt gedruckt. *De fantasije*, seght hy *, *is een Printe ende eenen voetstap der dinghen die wy sien en voelen. Want ghelijck den handtboom door onse handen bewoghen sijnde, den steen beweeght: ghelijck oock de Zee door den windt bewoghen zijnde, het Schip beweeght: soo en is 't gheen wonder dat het selvighe mede voor valt in die dinghen dewelcke wy sien ende ghevoelen, want ons ghevoelen door d'uytwendighlick ghevoelicke dinghen gaende ghemaeckt sijnde, ende alsoo een ghedaente aenghenomen hebbende van 't ghene daer door het sich selven bewoghen vindt, beweeght oock in de volmaeckte schepselen een andere kracht haeres ghemoedts, diemen de fantasije naemt; welckers aerdt is de Printen die haer door 't ghevoelen worden over ghelevert ende in ghedruckt binnen in haer selven op te legghen, ende alsoo daer in te verseghelen datse voor een goede wijle tijdts, nae dat nu de ghevoelicke dinghen uyt d'ooghen wech ghenomen sijn, de Voet-Printen der selvigher dinghen behouden.*

* Lib. 11. Geograph.

* Paraphr. in lib. III. Aristotelis de Animâ, vide quoque ejusdẽ Themistii paraphr. in Arist. de Memoria & reminiscentia. maxime tamen Alex. Aphrodisiensen lib. I. de Animâ.

2. Soo is dan dese gantsch vruchtbaere kracht onses ghemoedts, nae 't oordeel van *Plato* *, tweederley: d'eerste soeckt maer alleen soodaenighe dinghen uyt te drucken die d'ooghe teghenwoordighlick aenschouwet; d'andere bestaet daer en boven oock die dinghen af te beelden welcker voorbeeldt maer alleen in de fantasije voor ghestelt wordt. *Eenighe werck-meesters*, seght *Proclus* *, *connen de wercken van andere nauw puntighlick naevolghen; andere daer en teghen hebben in sich een sekere bequaemheydt om wonderlicke dinghen te versinnen.* Soo seght oock den selvighen Autheur noch vorder in de selvighe plaetse, *Al wat nae 't verdachte wordt ghemaeckt, is schoon. Wat daer en teghen nae 't ghene van de Nature voordt ghebracht is ghemaeckt wordt, is niet schoon. Want*

* in Sophistâ.

* Lib II. in Timæum Platonis.

wanneer

wanneer yemant yet nae't verdachte maeckt, ſoo moet hy noodtſaeckelick een
van beyde doen; ofte hy druckt het verdachte voor-beeldt wel ende bequaeme-
melick uyt, ofte niet, indien hy 't wel afbeeldt ſoo ſal 't uyt ghedruckte beeldt
ſchoon weſen; aenghesien d'eerſte en meeſte ſchoonheydt in 't verdachte voor-
beeldt te vinden is. Indien hy daer enteghen 't verdachte voorbeeldt niet wel
uyt en druckt; ſoo en is ſijn maeckſel nae 't verdachte niet ghewrocht, maer
't valt in 't teghendeel verder af van de volcomen ſchoonheydt deſes voorbeelts.
't Is dan blijckelick dat die ghene de welcke yet maeckt nae 't ghene van de na-
ture voordt ghebracht is, het ſelvighe niet recht ſchoon maecken can: overmidts
't ghene hy ſich voorſtelt vol ghebreckelickheydts is, en dat d'eerſte en meeſte
ſchoonheydt daer niet in te vinden is; ſoo dat oock 't ghene daer nae ghemaeckt
wordt, noch al meer van de rechte ſchoonheydt af dwaelen moet. Over-ſulcks
heeft oock Phidias, als hy dien ruchtbaeren Iupiter maeckte, ſijne ooghen niet
gheſlaeghen op yet-wat 't welck van de nature was voordt ghebracht, maer hy
heeft ſich ſelven een voorbeeldt verdacht over een comende met de beſchrijvingh
van Iupiter die ons Homerus voor gheſtelt heeft. Op deſe verbeeldens
kracht die daer in Phidias wordt aenghemerckt, dringhen oock andere
vermaerde Schrijvers dapper aen, om te betoonen op wat voet eenen
rechten Konſtenaer moet aengaen. Ick houde het daer voor, ſeght Tul-
* de perfec- lius *, dat daer nerghens yet ſoo ſchoon ghevonden can worden, of noch is dat al
to oratore. vele ſchoonder waer nae 't ſelvighe, niet anders als een beeldt nae de tronie,
uyt ghedruckt is; aenghesien ſulcks noch met d'ooghen, noch met d'ooren, noch
met eenighe onſer ſinnen doorgrondet kan worden; wy begrijpen 't maer alleen
met onſe ghedachten ende met ons ghemoedt. Soo is 't oock dat wy ons ſelven
noch altijdt eenighe verbeeldinghen connen voorſtellen die de ſchoonheydt der
Beelden van Phydias ghemaeckt verde te boven gaen, alhoewel de ſelvighe on-
der alle andere wercken van dien ſlagh d'aller volmaeckſte waeren. Oock ſoo en
heeft dien grooten Konſtenaer, als hy 't Beelt van Iupiter ende Minerva maec-
te, ſijne ooghen niet gheſlaeghen op yemant daer hy deſe ghelijckeniſſe uyt trock,
maer hy heeft in ſijn ghemoedt het voorbeeldt van een ſeer uyt gheleſen ſchoon-
heydt ghehadt, op 't welcke hy ſijne ooghen ſtandtvaſtighlick houdende, beyde
ſijne Konſt ende ſijn handt nae de ghelijckeniſſe des ſelvighen voorbeeldts be-
ſtierde. Daer is dan in de gheſtalte der dinghen yet-wat 't welck in volmaeckt-
heydt uytſteket, ſoo dat nae 't verdachte voor-beeldt deſer volmaecktheydt alle
d'onſienelicke dinghen door een Konſtighe imitatie worden afghebeeldet. Wy
en moghen hier de woorden van Seneca niet voorby gaen, Phidias en
* Seneca Rhetor lib. X. contro-versia 5. heeft Iupiter niet gheſien, ſeght hy *, nochtans heeft hy hem ghemaeckt als
donderende, oock ſoo en heeft Minerva voor ſijne ooghen niet gheſtaen; ende
nochtans heeft ſijn ghemoedt, waerdigh ſoodaenighen Konſt te vaeten, deſe
Goden begrepen ende vertoont. Dat daer nu een groot onderſcheydt is tuſ-

ſchen

schen dese maniere van wercken, en d'andere die maer alleen 't ghene teghenwoordigh is uyt-druckt, leert ons den selvighen Autheur, *Dese Majesteyt kan dan eerst ghetreffet worden*, seght hy *, *als 't ghemoedt sijne wercken van te vooren recht-wel overslaet.* Dit selvighe wordt ons noch duydelicker voor ghestelt in die treffelicke saemen-sprekinghe die nae 't verhael van *Philostratus* ghehouden is gheweest tusschen *Thespesion* den voornaemsten der *Gymnosophisten* ende *Apollonius Tyaneus.* De woorden van *Philostratus* * sijn aenmerckens waerd, *Hebben Phidias en Praxiteles, seght Thespesion, den Hemel beklommen ende van daer de ghedaente der Goden tot de Konst neder ghebracht; of is het wat anders, 't welck hun de ghestaltenisse der Goden heeft leeren af-vormen? Vry wat anders, seght Apollonius, en dat vol van allerley wijs-heydt. Wat is doch dat? seght Thespesion, want du en wetest behalven d'Imitatie anders niet voordt te brenghen. De fantasije, seght Apollonius, heeft dese dinghen voltrocken, als wesende een Konstenaer vele wijser dan d'Imitatie. Want d'Imitatie werckt maer alleen wat sy ghesien heeft; de fantasije werckt oock wat sy niet ghesien en heeft; haer selven 't ghene sy noyt ghesien heeft voorstellende met een opsicht op 't ghene in de nature is, noch soo wordt d'Imitatie menighmael door een verbaesde duyselinghe verhindert; de fantasije daer en teghen wil sich niet laeten stutten, maer sy vaert koenelick voordt in 't ghene sy voor heeft. Dies moet hy oock die 't voorbeeldt van Iupiter in sijn ghemoedt bevormt hem aenschouwen als vergheselschapt met de Iaerghetijden, met de ghesternten, met den groten Hemel selver; want soodaenigh heeft hem Phidias doe ter tijdt sich selven voor ghestelt. Om Pallas wel af te beelden, so moetmen sich gheweldighe Heyr-crachten, diepe aenslaeghen, verborghene Konsten voorstellen; als oock hoe sy wel eer uyt de herssenen van Iupiter op 't aller geestighste quam voordt-springhen.*

* Lib. VIII. Contro-vers. 2.

* Lib. VI. de vita Apollonii, cap. 9.

3. Blijckt dan uyt dese beurt-spraecke ghehouden tusschen *Apollonius and Thespesion*, als oock uyt het gene wy tot noch toe bewesen hebben, dat de verbeeldens kracht den Konstenaeren op 't hoochste van noode is; niet soo seer den genen die de ghelijckenis der sienelicker dinghen af-beelden manneken nae manneken maeckende, als wel den genen dewelcke nae de volmaecktheydt deser Konsten trachten. Want het staet de soodaenighe toe door 't oeffenen haerer fantasije de verbeeldinghen van afwesighe ofte oock onsienelicke dinghen sich soo ghemeyn te maecken, dat sy de selvighe altijdt by de handt hadden, om nae 't verdachte voorbeeldt der selvigher wat volmaeckts voordt te brenghen. Onder-en-tusschen sullen wy ons selven van de noodtsaeckelickheydt deser betrachtinghe noch meer versekert houden, indien wy dit in ons ghemoedt over-legghen, dat den Konstenaer oock menighmael soodaenighe dinghen moet uyt-drucken, die men selden en

dat maer alleen voor eenen korten stondt kan besien. Als naemelick 't verbranden van een Stadt, Dorp, ettelicke Huysen; 't jammerlicke ghevaer der gener, die haer Schip aen een Klippe breken; 't bloedigh ghevecht van een deel woedende menschen, die d'een door d'ander over hoop ligghen. Den aerdt van dese en dierghelijcke dinghen is, dat wy 't volle ghesicht der selvigher niet langhe en konnen ghenieten, maer datse als met eenen swenck lichtelick voorby schieten. *Wat sul-*

* Lib. 10. controv. 5. *len wy doen, seght Seneca *, indien wy een Oorloghs ghevecht willen uytdrucken? sullen wy verscheyden Benden tot haer onderlinge verderf gaen wapenen? moet het nooelijck daer toe komen dat d'overwinners juychende weder keeren, nae sich sleypende een kleyn over-blijffel der gener die de nederlaegh hebben gehadt? even als of daer min swaerigheydt in te maecken was, dat een groot deel des menschelicken gheslachts vermoordt soude worden, dan dat de handt des Schilders erghens in onvast soude gaen.*

4. Soo is het dan den Konstenaren t'eenemael nut, jae noodigh dat sy hun selven sood aenighe verbeeldinghen sorghvuldighlick souden inprinten. *'t Welck den ghewilligen seer licht vallen sal;* seght *Quintilianus **, *want ghelijck in 't midden van d'ontledigingh onses ghemoedts, dewijle wy met gantsch ydele verhopinghen ende ick en wete niet wat voor waeckende droomen opghenomen sijn, dese verbeeldinghen onses ghemoedts ons soo vaerdighlick vergheselschappen, dat wy schijnen te reysen, te vaeren, te vechten, groote volckeren aen te spreken, 't ghebruyck der waenschatten aen te legghen, ende dit alles stellen wy ons selven met soo een gantsch levendighe imaginatie voor ooghen als of wy niet met het dencken, maer met het doen besig waren; sullen wy dan dit ghebreck onses rustelosen ghemoedts van dese vlieghende ghedachten niet af-keeren. Om het selvighe tot profijtelicker inbeeldinghen aen te wenden?* Staet hier oock aen te mercken 't ghene ons den selvighen Autheur in een andere plaetse voor draeght, *Ghelijck de Voghels,* seght hy *, *tot het vlieghen, de Paerden tot het loopen, de wilde beesten tot een woedende wreedtheydt worden voordt ghebracht; soo is ons de vaerdigheydt des ghemoedts ende 't vernuft aengheboren: oversulcks wordt oock den oorspronck onses ghemoedts den Hemel toe gheschreven. De plompe onleersaeme menschen daer en tegen dwalen af van desen ghewoonelicken loop der nature, niet anders als mismaeckte Monster-dieren; Doch dese sijn gantsch weynighe. 't Bewijs hier van biedt sich aen in de hope die men veel tijdts in jonghe kinderen speurt; Want als de selvighe hope daer nae met der tijdt allengskens vergaet ende verdwijnt, soo maghmen daer uyt vrijelick besluyten, dat het hun aen de natuere niet en schort, maer aen een goede ende trouwe onder-richtinghe.* Soo is het dan met de nature seer wel over een komende, dat wy d'aengheboren Beeldt-lust door 't oeffenen onser imaginatie meer en meer soecken op te wecken; 'twelck

* orat. instit. Lib. 6. cap. 3.

* orat. instit. Lib. 1. cap. 1.

't welck van ons best ghepleghet kan worden, wanneer wy ons selven nu en dan in heymelicke ende onverhinderde vertreck-plaetsen tot oeffeninghe deser verbeeldinghen begeven. Valt het evenwel soo wat, dat ons de stille eenigheydt, daer wy benevens een gherust ende onbekommert ghemoedt meest behooren nae te wenschen, niet en ghebeurt; soo en moeten wy nochtans den ernst deser betrachtinghe terstont niet over gheven; want hoe sullen wy doch oyt opentlick in 't ghedrangh van vele Omstanders ende in 't gherucht van een deel voordt-vaerende Oordeelders, de suyverheyd van een recht-sinnigh oordeel bewaeren, indien ons 't minste voor-vallende beletsel strecks in de weghe is. Wordt dan alhier vereyscht dat wy van eersten af *d'onghemacken*, achtervolgens den raedt van *Quintilianus* *, *teghenstaen; ons selven daer toe gewennende, dat onsen aendacht allerley verhinderinghen mocht overwinnen; aenghesien het den aerdt eenes goeden aendachts is, 't ghemoedt op de verdachte dinghen soo seer te stellen, dat daer niet anders van 't ghene men hoort ende siet in 't gemoet kan sincken: en 't ghene ons op eenighe voor-vallende ghedachten menighmael van selfs weder vaert, sal ons veel meer gheworden, indien wy met opset daer nae trachten. Soo en kan het ons oock alhier gheen goedt doen, verscheyden voor-wendtsels der luyigheydt op te soecken; want wy sullen altijdt 't eene of 't andere tot onser verschooninghe weten voordt te brenghen, indien wy dese beeldt-oeffeningh ontijdelick achten te sijn wanneer daer in ons ghemoet d'aller minste quellinge begint t'ontstaen. Laet ons liever in de menighte, in 't reysen, in mael-tijden mede ons selven daer toe ghewennen, dat onse ghedachten in 't midden van allerhande ghewoel niet anders als in een heymelicke vertreckplaetse vaerdigh stonden om de voor-vallende verbeeldinghen waer te nemen.*

* Orat. institut. lib X cap. 3.

5. Soo moeten dan alle die ghene dewelcke ontrent dese Konsten gheen verloren arbeydt willen aenwenden, haer ghemoedt gheltaedighlick met allerley profijtelicke verbeeldingen verrijcken. *Onse Kleerkassen, eens vervult sijnde,* seght *Cassiodorus* *, *en konnen niet meer bergen: dit Tresoor wordt noyt over-laeden. Maer als het alrede seer vele heeft inghenomen, soo gaept het noch altijdt nae meer.* Desen on-uyt-puttelicken rijckdom in de heymelicke schat-kelder onses ghemoets eens op gheleyt sijnde, wordt t'elcken te voorschijn ghebracht als ons d'eene of d'andere schielicke gheleghenheydt eenighe levende verbeeldinghen af-voordert. En dan blijckt het, hoe grooten voordeel die ghene hebben dewelcke in dit stuck niet nae-laetigh sijn gheweest. d'Andere daerenteghen die sulcken voorraedt niet en hebben gemaeckt, sijn dan eerst te soecken; ende in dese haere gheleghenheydt sijn sy den genen t'eenemael ghelijck die sich met loch en droch, met schrappen en scheten behelpen moeten, overmidts sy haer selven noyt een seker Erf-

* de Anima cap. 12.

goedt hebben opgheleyt. *Philopœmen*, die van weghen sijn sonderlinghe ervarentheydt in den Krijghs-handel met d'aller vernaemste der ouder Veldt-Oversten mach worden vergheleken, heeft de Lief-hebbers van allerley goede wetenschappen door sijn eyghen bedrijf een seer krachtigh exempel deser voorsichtigher naerstigheydt voor ghestelt. *Philopœmen had een seer vernuftighe ervarenheydt in 't aenleyden ende in 't nederslaen van sijn Krijghs-Heyr*, seght *Livius* *, *want niet alleen in tijden van Oorloghe, maer oock in tijden van vrede oeffende hy sich selven meest van allen in dat stuck, indien hem erghens in 't reysen een onbeganckelicke Beschagie voor quam, soo placht hy, de nature der plaetse van alle kanten besichticht hebbende, by sich selven, als hy alleen gingh, ofte met andere, als hy gheselschap hadde, t'overslaen wat hem soude te doen staen soo den Vyandt in die plaetse van vooren, van ter sijden, ofte van achteren op hem aen viel: hy stelde sich selven voor ooghen dat hem sijn weder-partye somtijdts in een volle slagh-order, somtijdts wederom met een ongheschickte menichte aldaer ontmoeten mocht; dies gingh hy dan voorder bedencken ofte onder-vraeghen in wat plaets hy sich selven voorsichtighlick soude begeven; hoe vele ghewaepende, en wat soorte van Waepenen hy ghebruycken moest; Waer den tros met d'onweerbaere menichte wel versekert mocht wesen, als oock wat macht van volcks tot het besetten ende bewaeren van dien vereyscht soude worden; of het hem dan gheraedtsaemer soude sijn den wegh dien hy aenghevanghen had te vervolghen, of wederom te rugghe te keeren; hy sach oock altijdt om nae een bequaeme plaets voor sijn Legher; hoe vele grondts de Bolwercken souden begrijpen; waer hy minst van waeter, voeder, hout verleghen soude sijn; waer henen ende in wat order hy sijn Legher den aenstaenden dach soude aen leyden. Met dese sorghe ende met dese bedenckinghen had hy van kindts beenen af sijn ghemoedt soo dapper gheoeffent, dat hem in soodaenighen gheleghenheydt noyt yet nieuws voor viel, of hy hadde 't al van te vooren overleydt ende bedocht.* *Cicero* heeft mede yet sulcks in *L. Lucullus* aen ghemerckt; *want als hem den Roomschen raedt uyt sondt om teghen Mithridates te Oorloghen*, seght *Tullius* *, *soo en gingh hy niet alleen 't ghemeyne ghevoelen 't welck yeder een van hem hadde te boven, maer hy heeft met eenen oock den lof der voorigher Veldt-Oversten gheweldigh verdonckert. De verwonderingh was dies te grooter, om dat niemant geloofde dat hy desen sijnen last soude voldoen; vermidts het kennelick was, dat hy sijne jonghe jaeren verde van allerley Krijghs-oeffeningh in verscheyden Stads-diensten had door ghebracht. d'Ongheloofelicke kracht sijnes door-dringenden verstandts scheen d'ervaerenheydt van 't Krijghs-gebruyck niet van doen te hebben. Als hy sich over sulcks in sijne gantsche reyse te Waeter en te Lande met het ondervraeghen van ervaerende mannen als oock met het lesen van allerhande gheschiedenissen hadt besich ghehouden, soo ist dat hy in Asia ghekomen sijnde alree dede*

* Lib. 35. ab V. C.

* Circa initium Libri Quarti Acad. quæst.

dede wat een volmaeckt Leger-Heer te doen heeft, daer hy nochtans van Roomen vertreckende in Krijghs-saecken t'eenemael onervaren was. Hy had een meer dan menschelick onthoudt van dinghen. Ghelijck wy daerom in 't Schrift stellen, 't ghene ons ghedenckens waerd dunckt; soo behieldt hy alle dinghen in sijn ghemoedt in ghegraveert. Dus quam het te passe dat hy sich in allerley Krijchs-handel, in Veldt-slaeghen, in 't bestormen der Steden, in 't Scheeps-Ghevecht, in de gantsche voor-bereydinghe en toerustinghe tot den Oorlogh soo wel ghequeten heeft, dat Mithridates, die den grootsten Koningh nae Alexander ghewee st is, hem voor een grooter Veldt-Heer erkent heeft, dan hy wel oyt in 't lesen ontmoetet hadde. Veele woorden sijn nerghens toe nut. Wordt hier maer alleen vereyscht, dat yeder een die nae eenighe wetenschap staet sich selven in dese exempelen spieghele, ende hy sal ghenoeghsaem daer uyt verstaen wat hy te doen heeft. Soo blijckt het dan dat daer oock tot dese Konsten een behoorelicke voor-bereydinghe moet worden toe ghebracht; ende al hoe wel wy niet altijdt ende overal de Teycken-Konst in 't werck konnen stellen, soo en kan het nochtans onse ghedachten aen tijdt en plaetse niet ontbreken. *Gode lof*, segt *Ovidius* *, *ons gemoedt kan aller wegen heenen gaen.* 't Is ons ghemoedt, 't welck in den korten tijdt van weynighe uyren seer wijdtloopighe dinghen begrijpt. Ons ghemoedt wordt selfs oock door de duysternisse des nachts in dese oeffeningh, soo wanneer ons den slaep begheeft, gheholpen. Ons ghemoedt en wetet van gheen rusten, maer het vindt noch altijdt eenighen spaertijdt in 't midden van ons aller ernstighe bedrijf. Oock soo en bemoeyt het sich niet alleen met d'ordre der verbeeldinghen, maer het brenght de verdachte materye soo verde, dat daer anders niet aen ont-breket als de handt des Konstenaers.

* Lib. III. de Ponto, Eleg. 5. vers 48.

6. Alhoewel het nu den ghewillighen licht valt dese beeldt-bevormingh op te wecken, soo en mach nochtans niemant verhopen dat hy daer toe strecks met der vlucht gheraecken sal; want wy moeten voor 't eerste maer alleen de ghewoonte deser betrachtinghe door een daeghelicksche oeffeninghe aennemen; 't naeste is dat wy dese rouwe ende ongheschaefde verbeeldinghen nae ons vermoghen af teyckenden; volght daer op dat wy t'elcken meer en meer, sonder nochtans ons ghemoedt te overlaeden, onse fantasye daer toe brochten dat sy d'onvervalschte voorbeelden der dinghen die wy eens ghevaetet hebben vaerdighlick voorstelle, ten eynde dat wy de selvighe op een behoorelicke wijse mochten uyt drucken; want sonder dese vaerdigheydt van 't voorstellen en 't uyt-drucken deser voornaemder verbeeldinghen, soo waer het veel beter een losse inbeeldinghe, even als de

ſelvighe eerſt voor valt, uyt de vuyſt nae te volghen, dan langhe te dutten ontrent verbeeldinghen die beſwaerlick te voorſchijn komen. *Theo Samius heeft eertijdts*, nae 't ſegghen van *Quintil.* * *boven andere Konſtenaers in de verbeeldens kracht uyt-ghemuytet.* Wy hebben dan al hier in dit teghenwoordighe Capittel betoont op wat maniere de fantaſije op-gheweckt ende in 't werck gheſtelt wordt; het welcke wy niet ſlappelick moeten betrachten; aenghesien de naturelicke volghluſt ſich ſelven meeſten-deels nae de fantaſije placht te ſchicken. Soo en komt het dan met een verheven fantaſije in 't minſte niet over een, dat d'Imitatie den ghemeynen voet houdt; maer men wordt in 't teghendeel altijdt ghewaer, dat kloeck-ſinnighe imaginatien d'imitatie mede, ghelijck wy in 't naeſte Capittel bewijſen, tot een onbeſchroomde vrymoedigheydt aen leyden.

* orat inſtit. lib 12. Cap. 10.

Cap. III.

HOe gantſch grof ende on-volmaeckt de beginſelen der Schilder-Konſt wel eer gheweeſt ſijn, geeft ons *Ælianus* te verſtaen, als hy * ghetuyght dat d'aller Oudtſte Schilders de waere gelijckeniſſe der naturelicker dinghen ſoo gantſch erbarmelick plachten af te maelen, dat ſy ghedwonghen waeren by elck byſonder Beeldt haerer Schilderyen by te ſchrijven, *dit is eenen Os, dit is een Paerdt, dit is eenen Boom*, en ſoo voordt. Den grooten Onderſoecker der nature geeft ons het ſelvighe mede te verſtaen, wanneer hy * ſtaende houdt dat d'eerſte Schilder-Konſt niet andersgheweeſt is als *de ſchaeduwe van een menſche met linien omtrocken.* d'Aller vernaemſte Schrijvers ghetuyghen oock dat meeſt alle de ſtatuen voor den tijdt van *Dædalus* een gantſch lompe ſtijvigheydt ghehadt hebben, als de welcke ſonder eenigh leven met ghesloten ooghen, hanghende armen, t'ſamen ghevoeghde beenen ſeer kleyn vermaeck den aenſchouwers toebrochten. *Athenus* heeft ons nae gelaeten * een ſeer kluchtigh verhael van eenen ſekeren *Parmeniſcus*, dewelcke uyt het hol van *Trophonius* weder ghekeert ſijnde met een gheſtreckt en droevigh ghelaet ſijn leven ſonder lacchen door bracht. Maer als het hem verdrietſaem docht van deſe ghemeyne vreuchdt der menſchen berooft te ſijn, ſoo heeft hy uyt *Apollo* ſoecken te vernemen door wat middel hem het lacchen wederom ſoude aenkomen; waer op hem 't orakel gheantwoordt heeft, dat hem deſe vreughd door 's Moeders gift wederom ſoude gheworden; ſoo trock hy dan met een gherust ghemoedt te rugghe nae ſijn Vaderlandt,

* var. hiſt. lib. 2. cap. 10.

* Plin. nat. hiſt. lib. 35. cap. 3.

* Circa initium libri XIV. Deipnoſoph.

landt, vastelick vertrouwende dat de Goddelicke antwoordt op 't eerste ghesicht sijnes Moeders waer ghemaeckt soude worden ; doch al te vergeefs ; want hy en vondt sich selven door 't aenschouwen sijnes Moeders niet gheholpen ; dies hy oock, denckende dat hem *Apollo* bespot hadde, den moet verloren gaf, tot dat hy eyndelick in 't Eyland *Delus* by gheval een reyse ghemaeckt hebbende, al wat in 't selvighe Eylandt waerdt om sien was met groote verwonderingh beschouwde; soo heeft hem oock de menichte der seldtsaemer vertooninghen aenghepoort om 't Beeldt van *Latona* te besien, in 't minste niet twijffelende of 't Beeldt van *Apollo* sijn Moeder soude alle d'andere wonderen verde te boven gaen. Doch als hy in den Tempel van *Latona* buyten sijne meyninghe een oudt ongheschaepen houten Beeldt vondt, soo is hem oock achtervolghens de voorighe Godt-spraeke 't lacchen buyten sijne verwachtinghe krachtighlick uyt gheborsten. 't Soude ons alhier licht vallen met meer andere exempelen te betoonen hoe dapper slecht ende belacchelick d'eerste wercken deser Konste gheweest sijn, 't en waer saecke dat ons de reden selver te kennen gaf dat het anders niet heeft konnen sijn ; *Want daer en is niet*, seght Tullius *, *het welcke sijn beginsel ende volmaectheydt op eenen tijdt heeft bekomen.* *Arnobius* stelt dit selvighe wijdt-loopigher voor ooghen, *de Konsten*, seght hy *, *sijn niet te saemen met ons ghemoedt uyt den Hemel ghevallen, maer sy sijn hier op Aerden uyt ghevonden, ende in den voordtgangh des tijdts by weynigh en weynigh op ghemaeckt. Ons arm ende ghebreckelick leven, siende dat vele dinghen by ghevalle wel sloeghen, dewijl het nae-volght, arbeydt, ende beproeft, dewijl het nu en dan eenen mislagh begaet, verbetert, verandert, heeft uyt dit berispen sijnes bedrijfs eenighe kleyne beginselen der Konste voordt ghebracht, dewelcke het daer nae meer en meer bearbeydt ende verciert heeft.* * de Claris oratorib. * Lib. 11. adversus gentes.

2. Blijckt dan uyt het gene alreede gheseyt is, dat ons de bloote imitatie seer weynigh profijts toe-brenght ; Want die ghene *de welcke noyt op haer eyghen beenen staen*, seght Seneca *, *volghen haere voorgangers, eerst in soodanighe dinghen, in welcke niemant van hun af en wijcket; daer nae in soodaenighe dinghen, die als noch worden ghesocht. Nu soo gaet het immer vast, dat wy nimmermeer yet sullen ghevinden, soo langhe wy ons selven met het ghene alreedts ghevonden is te vrede houden. Boven dien, soo wie eenen anderen nae-volght de selvighe richt even soo vele uyt als of hy niet met allen nae volchde ; dies ghebeurt het oock dat hy noyt yet vindt, want hy niet en soeckt.* Staet ons dan alhier naeuw te letten op dese woorden van *Quintilianus*, *daer en is nerghens yet*, seght hy *, *'t welck door enckele imitatie toe neemt : ende indien het ongheoorloft waere gheweest tot het gene ghevonden was yet-wat toe te voeghen, wy en souden als noch anders* * Epist. 33. * orat instit lib. 10, cap. 2.

gheen

gheen Schilder-konst hebben dan die d'uyterste linien van de schaduwe der liehaemen nae-treckt. Slaat uwe ooghen waer-waerd ghy wilt, nochtans houde ick my selven daer van ver-sekert, dat ghy nerghens eenighe konst en sult ontmoeten die sich binnen d'enge palen harer eerster beginselen ghehouden hebben. So en is daer oock geen reden ter wereld dat wy van dese onse tijden soo quaclick souden ghevoelen, als of het 't eene-mael on-moghelick waer dat daer iet meer tot de wetenschappen die al-reede aen den dagh ghebracht sijn soude werden toeghevoeght, der-halven moeten die ghene selfs, de welcke nae den hooghsten trap der volmaecktheyt niet en staen, daer toe liever arbeyden dat sy aen 't voor-lopen waeren, als aen 't nae-loopen, want die d'eerste soeckt te sijn, sal misschien de voorste met der tijd achter-haelen, al hoe-wel hy de selvige niet en kan voor-by loopen: Soo wie daer-en-teghen meynt dat hy maer alleen de voet-stappen der ghener die voor-gaen moet betreden, de selvige kan nimmer-meer d'eerste wesen; want die volght moet nood-wendighlick d'achterste blijven. Daer-en-boven valt het ook door-gaens henen lichter meer te doen, als 't selvige; gemerckt daer so vele tot de waere ghelijckenisse ver-eyscht werdt, dat de nature selver niet maghtigh en is so gantsch levende ghelijkenisse voord te brenghen, of men kan de selvighe noch altijd door 't een of 't ander merk-teyken onder-scheyden; behalven dat het ghene 't welck de ghelijkenisse van iet anders draeght, noch altijd min hebben moet als 't andere; overmids die dinghen de welcke wy tot een exempel aennemen de nature selfs en de waere kracht in sich behouden; daer men in 't teghen-deel in de imitatie altijd iet-wat vindt 't welck gemaeckt ende ghedwonghen schijnt te sijn.

3. Ghelijk wy dan wt dese duydelicke woorden des aller ver-standighsten schrijvers ver-nemen, dat de quaede ghowoonte van soo een slaeffsche imitatie de leerlinghen gantsch niet voord-helpen kan, soo geeft ons den selvighe autheur in een andere plaets noch voorder te kennen dat dese ghewoonte den aen-komelinghen niet alleen on-profijtelijck, maer oock heel schaedelick is. *Vele die in dese on-ontbindelicke stricken ghevallen sijn*, seght hy, * *verliesen met eenen oock den ernst de vrijmoedigher betrachtinghe daer zy van nature toe gheneghen waeren; ja sy verlaeten de nature selfs, den aller besten leydsman, dewijl sy nae ick en weete niet wat voor een leer-meester om-sien.* Tot bevestingh van 't ghene wy tot noch toe voorghestelt hebben, sal het niet on-dienstigh sijn een weynigh op dese volghende spreucken uyt ver-scheyden treffelicke autheuren by-een gheraept te letten; of ons misschien door 't op-mercken der selvigher eenighe goede in-vallen wierden in-ghestort, *t'Is ons on-moghelijk erghens in uyt te muyten*, seght Dio Chrysostomus, * *'t en sy dat wy met d'aller uyt-muytenste em strijdt daer nae trachten. Langh-duyrighen*

* orat. instit. Lib. v. Cap. 10.

* orat. lxiv

righen arbeydt soude nerghens toe nut sijn, seght *Quintilianus* *, *indien het ongheoorloft waer yet beters dan 't ghene ghevonden is uyt te vinden. Het is den ghenen*, seght eenen anderen *, *dewelcke yet bestaen te leeren gantsch onprofijtelick te dencken dat een mensch niet machtigh en is alles te vaeten. Den moedt verloren te gheven in dinghen die niet ondoenelick sijn,* seght *Quintilianus*, * *is gantsch schandelick. Wy sien dat de Konsten en andere dinghen toeghenomen hebben*, seght *Isocrates* *, *niet door het toe-doen der ghener die bleven by 't ghene eens aenghenomen ende ghestelt was, maer door 't behulp van die ghene de welcke sich bevoorderden te verbeteren en te veranderen wat daer noch onvolmaeckt scheen te wesen. Den tijdt heeft vele dinghen uyt ghevonden ende verbetert*, seght *Synesius* *, *alle dinghen worden niet ghericht nae 't een of 't ander voor-ghestelde voor-beeldt, 't ghene profijtelick is behoort altijdt meer by ons te gelden als 't ghewoonlicke.*

* orat. instit. lib. 3. cap. 3.
* author Rhet. ad Herennium, lib 4.
* orat instit. lib. 1. cap. 10.
* in Euagora.
* Epist. 57.

4. 't Magh wesen dat andere in dese voorghemelde spreucken haere ghedachten op yet anders laeten vallen; 't segghen van *Synesius* klinckt my aller meest in d'ooren; wanneer hy naemelick daer op aendringht, dat het ghene 't welck ghewoonelick placht te gheschieden, ruymplaetse maecken moet als daer yet voor-komt 't welck meer profijtelick is dan 't ghene van te vooren ghepleghet wierdt. Dies vinde ick my selven alhier krachtighlick aen ghedreven om den achtbaeren *Quintilianus*, die op diergelijcke gheleghenheydt wijdtloopighlick uytweydet, een weynigh nae te volghen. Eenighe vermijden allerley vermaeckelickheydt in 't Schilderen, maer alleen voor goedt keurende 't ghene slecht is, ende gheringh, ende sonder ghepoogh; dus kruypen sy altijdt, uyt vreese van vallen, ontrent de gront.

't Waer te wenschen dat dese armhertighe Konstenaers met eenen oock de reden haeres weer-siens voorstelden; want wat isser doch 't welck men in 't wel Schilderen mis-prijsen kan? brengt het de Konst geen groot voordeel aen? vint sich den Aenschouwer daer door niet bewogen? Is 't ondienstigh tot den lof des Konstenaers? jae maer, seggen sy, daer is een sekere maniere van Schilderen die by d'oude noyt ghebruyckt en wiert. 't Schijnt alhier vry wat slots te hebben, dat sy 't exempel der oudtheyt voorwenen; maer wat voor een oudtheydt is het doch daer op sy haer selven beroepen? 't is immers ongheloovelick dat sy haer selven 't exempel van d'aller uyterste oudtheydt voorstellen; overmidts het hun niet onbekent is, dat *Phidias* ende *Apelles* vele dingen in 't werck te passe ghebrocht hebben die de voorighe Meesters noch niet en verstonden; oock soo en konnen die gene de Konst van *Praxiteles* ende *Protogenes* niet prijs-waerdich achten, dewelcke meynen dat men sich aen de wercken van *Calamis* ende *Polygnotus*, sonder yet daer

in te veranderen, hadde behooren te verbinden. Iae maer, ſegghen ſy wederom, daer heeft voor den tijdt van deſe groote Meeſters een veel een-voudigher maniere van doen den hooghſten prijs ghevoert. Dit is kennelick ghenoegh. Nochtans hebben deſe groote Meeſters tot deſe een-voudicheydt een ſeker cieraet toe ghebracht 't welck men in haere wercken ſach uytſteken even als helder-ſchijnende ooghen in een ſchoon aengheſicht plachten te doen. Ende ghelijck de Lichaemen dewelcke overal met ooghen beſet ſyn, de ſchoonheydt van d'andere leden verdonckeren, ſoo verdooven oock de huydenſ-daeghſche Konſtenaers den luſter haerer Schilderyen met al te vele oppronckens; Wilmen oock de gantſche ſaecke recht verſtaen, ſoo behoortmen, dies noodt ſijnde, de ſchraelheydt van d'oude verde boven de verwentheydt onſer tijden te ſtellen. Doch nu ſoo en behoeft men daer niet toe te komen, datmen ſich aen 't eene of 't andere ghebruyck ſoude gaen verbinden; want daer is eenen ſekeren middel-wegh; even als men tot d'oude een-voudigheydt van 't eerſte voedtſel ende ghewaedt een onberiſpelicke nettigheydt heeft toegevoeght. 't Eerſte nochtans 't gene wy alhier te betrachten hebben, is, dat wy grove fouten vermijden; anderſins, in ſtede van beter te weſen, ſullen wy den ouden maer alleen onghelijck bevonden worden. *Quintilianus*, lib. 8. cap. 5

5. Ten eynde dan dat onſe imitatie alſoo gerichtet wierdt, dat wy de voornaemſte deughden der ghener die wy nae volghen behoorelicker wijſe mochten uytdrucken, ſoo en is het niet ghenoegh haere wercken met een loopend' ooghe te beſichtighen, maer wy moeten de ſelvighe wederom en wederom in de handt nemen, om alſoo nae een veel-voudighe opmerckinghe de rechte kracht haerer Konſte met t'ſamen oock den Geeſt waer door ſy ghedreven ſijn gheweeſt ons ſelven ghemeynſaem te maecken, even ghelijck wy de ſpijſe van ons ghenoten niet neder-ſwelghen voor ende al eer wy deſelvighe wel doorkauwet ende bynae in onſen mondt verſmolten hebbende lichtelicker verteren ende in ſuyver groeyſaem bloedt veranderen. Wy moeten oock voor een langhe wijle d'allerbeſte maer alleen nae volghen: ende dat met een ſonderlinghe naerſtigheydt: overmidts d'aller treffelickſte menighmael haere deughden met voorraedt bedeckt houden. Nochtans is het den ghenen die ſich d'imitatie van d'allerbeſte voorſtellen niet gheraedtſaem te dencken, dat het al goedt ende volmaeckt is wat van groote Meeſters voordt komt, want ſy ſtruyckelen oock nu en dan, ſy beſwijcken al te mets onder den laſt, ſy geven haere verſtanden te veel toe, ſomwijlen ontbreeckt het hun aen behoorelicken aendacht, voor naemelick als hun de vermoedtheydt begint aen te komen.

't Magh

't Magh wesen dat het d'aller voornaemste sijn die wy verkiesen, doch evenwel sijn 't menschen. 't Ghebeurt oock menighmael den ghenen die al wat sy by groote Meesters vinden voor een wet van doen en laeten aennemen, dat sy, 't welck hun altijdt lichter valt, de fouten der selvigher Meesters best van alle treffen; en noch sy haer selven als dan voorstaen dat sy de groote Konstenaers seer wel volghen, wanneer sy in der waerheydt haere ghebreken maer alleen uyt ghedruckt hebben *. Hier toe souden wy seer vele te segghen hebben, 't en waer saecke dat wy het meer hooghnoodigh achten op 't ghene wy van te vooren aengheroert hebben wat meer aen te dringhen; dat naemelick die dingen de welcke in d'uytnemenste Konstenaers voor de beste worden gheкeurt, bynae on-nae-volghelick sijn; 't verstandt, d'uytvindens kracht, die men d'Inventie noemt, d'onbedwonghen ghemackelickheydt in 't wercken, en al wat ons door de regelen der Konste niet en kan worden ingheplant *. Soo is ons oock dese moeyelickheydt alhier meest van allen dienstigh; overmidts ons de bedenckinghe deser moeyelickheydt tot meerder aendacht verweckt; soo dat wy nu d'uytnemende Konstenaers vry wat naerder beginnen te verstaen, niet meer over haere wercken gaende met een achteloose opmerckinghe, maer wy slaen onse oogen aendachtighlick op elck bysondere deel haerer wercken, ende wy begrijpen d'over-groote kracht haerer deughden voornaemelick daer uyt, dat het ons onmoghelick is de selvighe nae te volghen. *Quint.* X. 5.

* Quintil. X. 2.

* Quintil. X. 2.

6. Soo staen ons dan alhier twee dinghen voor-naemelick aen te mercken. Wy moeten in 't eerste daer op letten, wat voor Konstenaers wy bestaen nae te volghen; aenghesien daer niet weynighe worden gevonden die haer selven d'alder slimste tot een exempel hebben voor ghestelt. Soo moeten wy oock ten anderen wel gaede slaen wat het is 't ghene wy meynen nae te volghen in die ghene dewelcke wy ons selven aldus voorstellen; want wy ontmoeten selfs in d'alder volmaeckste Konstenaers eenighe dinghen die laeckens waerdt sijn: en 't waere wel te wenschen dat ghelijck wy 't quaede 't welck in de Konstenaers ghevonden wordt ergher maecken, dat wy even alsoo 't goede beter uyt druckten. Even wel nochtans soo en is het den ghenen die oordeels ghenoegh hebben om de fouten groote Meesters te vermijden niet ghenoegh dat sy maer alleenlick een ydele schaduwe haerer deughden nae volghen, overmidts d'Imitatie dan eerst prijswaerdigh schijnt te wesen als sy de volle kracht der Konst in de voornaemste dinghen heeft ghetroffen. Dies worden oock die ghene voor onvroedt ende onbesint ghehouden, de welcke de deughden van groote Meesters niet wel door-

grondet hebbende op 't eerſte gheſicht te werck gaen, meynende dat hun d'Imitatie wonderlick wel gheluckt is als ſy d'uytgeleſen wercken der ouder Konſtenaeren eenigher wijſe in 't nae-trecken van Linien en 't opſmeeren van Coleuren hebben afghebeeldet, daer ſy nochtans verde van de rechte kracht der ſelvigher verſcheyden ſijn. Den verwaenden roem der ghener de welcke d'eenvoudigheydt der oudtſter Schilderyen door een gantſch harde ende dorre maniere van doen ſoecken uyt te drucken dient ons alhier tot een exempel; want deſe ſchicken ſich maer alleen tot d'Imitatie van 't ghene hun eerſt in d'oogh komt, ſonder eens te bevroeden wat een ſonderlinghe kracht en hoe groote Schatten der Konſte onder deſe eenvoudigheydt ſchuylen, *Quintil. X.* 2.

Het voornaemſte werck van eenen goeden Nae-boetſer is voornaemelick daer in gheleghen, dat hy ervaerene ende wel gheoeffende ooghen ſoecke te bekomen; niet alleen om dat wy de verborgene deuchden der ouder Konſtenaeren in 't minſte niet en konnen begrijpen, 't en ſy ſaecke dat wijſe eerſt wt vinden; maer oock om dat de ſchijnbaere deughden ſelver menighmael ſoo konſtighlick door 't gheele werck in een ghevlochten ende in ghewickelt ſijn, dat d'alder ſcherpſichtichſte Konſtenaers en d'aller ervaerenſte Leermeeſters de ſelvighe maer alleen nae den aendacht van een gheſtaedighe opmerckinghe konnen beſeffen. Soo is dit oock d'eenighe reden waerom deſe Konſten altijdt in haeren eerſten aenvangh de hulpe van een oprecht Leer-Meeſter vereyſchen, die ons ghetrouwelick voor houde alle 't ghene in d'oude Konſt nae-volghens waerdt is, die ons onderwijſe, die onſe eerſte miſ-grepen verbetere, die onſe onervaerene ſinnen ende handen ſorghvuldighlick beſtiere, die ons eyndelick te kennen gheve door hoedaenighen ſchijn van onghelijckheydt de ghelijckeniſſe van d'aller ghelijckſte dingen behoort bedeckt ende in maniere van ſpreken bewimpelt te worden. Want een recht-ſinnich Nae-boetſer moet immers doch een goedt verheler ſijner Konſte weſen: ſoo wordt het oock voor enckel kinderwerck ghehouden, wanneer eenigh Schilder ſich ſelven meynt wel ghequeten te hebben, als hy ſlechts de ſelvighe trecken en linien in 't Copyeren van d'oude Stucken redelicker wijſe kan waer nemen. Alhoewel eenighe over ſulcks uyt der maeten wel daer mede ghepaſt ſijn, dat een Konſtenaer de *Venus* van *Apelles* ofte den *Satyr* van *Protogenes* bequaemelick uyt drucke; alhoewel het oock in haer oordeel een gantſch prijſ-waerdighe ſaecke ſchijnt te ſijn, dat hy d'on-onderſcheydenlicke ghelijckeniſſe van ſoodaenighe edele Patronen ſuyverlick treffe; nochtans plachten 't de Konſt-vroede altijdt

daer voor te houden, dat dien Werck-Meester prijs-waerdigher is, die de selvighe kracht der Konste in de Schilderye van *Achilles* te passe brenght, diemen wel eer in den *Alexander* van *Apelles* gespeurt heeft. Dies behoort een goet Konstenaer voor 't eerste daer nae te trachten, dat sijn werck niet en schijne in alles met de Tafereelen van andere vermaerde Meesters over een te komen; ghebeurt het onder en tusschen dat de gantsche gheleghenheydt sijnes wercks een sekere ghelijckheydt met de voorighe stucken van andere Konstenaers uyt wijst, soo moet hy in de tweede plaetse besorghen dat hy dese gelijckheydt niet by gevalle, maer met opset schijne ghetroffen te hebben. 't Staet yeder een vry den eenen ofte den anderen Konstenaer, van weghen dese of ghene deuchdt, hooghe te verheffen: wat my belanght, die Konstenaers spannen, mijnes dunckens, de kroone boven d'andere, de welcke d'oude Konst ontrent een nieuw argument naerstighlick oeffenen, om haere Schilderyen door dit middel met het aengenaeme vermaeck van een ongelijcke gelijckheyt behendighlick te vervullen. Soo staet ons oock alhier aen te mercken, dat dit aldermeest by hun in 't werck gestelt moet worden, wanneer sy door eenen loffelicken naeryver worden aen ghedreven, om dese bevalligheydt van een ongelijcke ghelijckheydt in soodaenighe wercken uyt te drucken die met de treffelicke Stucken der voorigher Meesters maer alleen in de bequaeme handelinge souden over een komen.

7. Oversulcks wordt alhier vereyscht dat wy onse volgh-lust niet alleen ontrent de beste dinghen besteden, maer dat wy met eenen oock verstaen waerom wy deselvighe voor goedt behooren aen te nemen, en waer in d'uytnemenheydt der selvigher bestaet. 't Welck recht wel begrepen hebbende, soo en sullen wy ons selven naeuwlicks konnen begeven tot d'imitatie van sulcken uytnemenheydt, sonder eerst onse eyghene krachten t'overweghen; ghemerckt daer vele dinghen plachten voor te vallen die niet alleen onse macht te boven gaen, maer tot welcke wy door ick en wete niet wat voor een heymelicke onghesteltheydt t'eenemael onbequaem sijn. Yeder een heeft in sijn eygen borst een sekere Wet der nature, die hy sonder merckelicke misslaeghen te begaen niet en kan versuymen; daer en wordt oock noyt soo gantsch onaerdighen werck ghevonden als 'tghene men aenvanght sonder een ooghe te slaen op de bysondere toe-gheneyghtheydt onser nature. Soo en schijnt het dan alhier niet gheraedtsaem te sijn dat wy ons selven maer alleen aen eenen, dien wy in alle dinghen mochten nae volghen, souden gaen verbinden; want van duysenden sal daer niet een eenigh Meester ghevonden worden wiens invallen ende maniere van doen in

alles met d'onse over een komen. *Apelles* was onghetwijffelt den alder volmaeckften; nochtans hebben hem andere Konstenaers in 't eene of 't andere te boven gegaen. 'tIs wel waer dat in sijne wercken het grootste deel van 't ghene prijselick was ghevonden wierdt, ende nochtans hebben d'oude niet gheoordeelt dat hy die aldermeest behoorde ghevolght te worden, oock alleen soude worden ghevolght. Maer hoe doch; sal misschien yemant segghen: is het dan niet ghenoegh dat men alles doe ghelijck *Apelles* ghedaen heeft? onghetwijffelt behoort ons dat te voldoen, indien wy daer toe konnen gheraecken; maer overmidts dat niet wel doenelick is, soo en kan 't niet schaeden dat men tot de bevalligheydt van *Apelles* toe voeght de gheluckighe stoudt-moedigheydt van *Zeuxis*, d'onvermoeyde naersticheydt van *Protogenes*, de kloecke diepsinnigheydt van *Timanthes*, als oock de hooghstaetelicke grootscheydt van *Nicophanes*. Want ghelijck het een wijs man toe staet van yeder een t'ontleenen al wat hy vindt met sijne nature best over een te komen, soo en kan het niet wel gheschieden dat hy sulcks in een alleen ghevindt, dewijle het oock den mensche niet en schijnt toe ghelaeten te sijn dat hy een Meester in alle dinghen heel en d'al soude uyt drucken, soo vinden wy 't meer gheraedtsaem dat wy ons selven de deughden van verscheyden Konstenaers souden voor stellen, ten eynde dat ons 't eene of 't andere uyt den eenen of den anderen mocht aen kleven. *Quintil*. X. 2.

8. 't Ghene wy voor desen alreede voor ghehouden hebben, moet hier en elders al wederom verhaelt worden; dat wy naemelick de kracht der oprechter imitatie niet behooren te stellen in 't nae-aepen van d'uytwendighe verciersels, maer dat wy meest van allen d'inwendighe kracht des wercks moeten uyt drucken. Laet ons dan altijdt naeuwe achtinghe daer op nemen, wat een sonderlinghe bevalligheydt d'oude Meesters in 't wercken ghehadt hebben; hoedaenigh haer voornemen gheweest is; wat maniere van stellinghe sy hebben ghebruyckt, als oock hoe dat hun selfs die dinghen, dewelcke maer alleen tot vermaeck scheenen te dienen, den wegh tot eenen eeuwigen naem hebben ghebaent. Voor end' alleer wy dese dinghen grondighlick begrijpen, soo en is het ons niet moghelick d'oude wel nae te volghen. Indien yemant daer en teghen tot dit begrijp soo vele van 't sijne toe-brenght, dat hy op maecken kan wat daer in d'oude ontbreket, dat hy wetet te besnijden 't ghene in haere wercken overtolligh is, de selvighe sal ons dien langh-ghesochten volmaeckten Konstenaer wesen, die desen roem met eenen oock nae sich trecken sal, dat hy de voorige eeuwen niet alleen van 't ghenict der hooghster eere berooft heeft, maer

maer dat hy oock den naekomelinghen de hope selfs van dese eere heeft benomen *. Dit is 't voornaemste dat wy in dese Konst hebben waer te nemen; dies moet het ons oock niet quaelick afghenomen worden dat wy in 't verhael deses plichts wijdtloopigher sijn ghe-weest. * Quintil. x. 2.

9. Dewijle wy nu uyt de voorighe woorden van *Quintilianus* ver-staen dat den Konstenaer tot dese sorghe der imitatie oock sijne eygene deughden moet toe breng hen, soo worden wy als met der handt we-derom te rugghe gheleydt tot het ghene van 't welcke wy met *Quinti-lianus* een weynigh hebben uyt gheweydet; ende wy sijn alhier ghe-noodsaeckt 't oordeel van den vol-leerden *Varro* voor goedt te houden, *Apelles, Protogenes, en d'andere treffelicke Konstenaers en sijn niet te berispen*, seght hy *, *dat sy de ghewoonte van Mycon, Diores, Arymnus, en d'andere voor-ganghers niet en hebben ghevolght: soo en heeft oock Lysippus niet soo seer de fouten der voorigher Meesters, als wel de Konst selver ghevolght.* Dit en is nu gantsch niet vreemdt; Want als dese groote Meesters bevon-den dat hun haere fantasije volmaeckter verbeeldingen sonder eenigh exempel voor droegh, soo en konde het niet ghesschieden dat sulcken puyck der menschen de rechte reden soo verde van sich soude verban-nen, als dat sy de liefde van een mis-prijselicke ghewoonte hoogher souden achten dan 't ghene sy verstonden de Konst dienstigher te sijn. Dus blijckt het hoe gantsch grooten goedt dese fantasije te weghe brenght; wanneer sy naemelick de wackere verstanden der Konste-naeren van den onvruchtbaeren arbeydt der ghewoonelicker imitatie tot een groot-moedigher stoutigheydt overbrenghet, soo dat sy haer selven nu niet meer aen soo een slaefachtighe maniere van doen ver-binden, maer bestaen met eenen vryen Gheest verder te gaen dan haere voorganghers wel oyt hebben ghedaen. *Elcke Konst*, seght *Epictetus* *, *heeft een sekere vastigheydt ende onvertsaechdtheydt in die dinghen ontrent de welcke sy haer selven besigh houdt.* * lib. 3. de L. L. * Arrian. Epict. lib. 2. 11. cap. 13.

10. Soo is daer dan ongheltwijfelt eenighe volmaecktheydt deser Konsten; oock soo en moghen wy niet dencken dat het ons onmoge-lick is der selvigher volmaecktheydt eenigher maete deelachtigh te worden ghemaeckt, want al is 't schoon saecke dat wy den hooghsten trap der Konste niet en kunnen bereycken, soo sullen nochtans die ge-ne hoogher opstijghen, die sich den arbeydt niet en ontsien, dan die ge-ne de welcke door een kleynhertighe wan-hope in 't eerste begin ach-terwaerdt deynsen. *De veldt-ruymte is dan vele bequaemer voor de Konst*, seght *Quintilianus* *, *als d'enghe paeden: sy en moet niet uyt kleyne pijpkens antstaen, als Fonteynen plachten te doen; maer sy behoort liever nae de wijse* * lib. V. cap. 14.

van groote rivieren gantsche valleyen t'overloopen, haer selven eenen wegh maeckende daer sy gheenen wegh en vindt. Want wat is daer doch ellendigher, dan datmen altijdt als Kinderen de voor-ghestelde letteren nae treckt? Soo moet dan den Konstenaer alderley ontijdighe vreese aen d'eene sijde stellen, en kloeckelick met sijn werck voordt vaeren. *'t Ghene seker gaet, wordt maer alleen ghepresen;* seght *Plutarchus**, *'t gene perÿckel loopt, werdt daerenboven met een sonderlinge verwonderinge hoog geacht.* Den jonghen *Plinius* stelt ons het selvighe wijdt-loopigher voor ooghen. *Veele konsten behaelen den opperſten Lof*, seght hy *, *wanneerse yet ghevaerlicks aenvanghen. Soo sien wy dat Koorde-danssers 't alder grootste gheschreeuw verwecken, als sy beginnen te wanckelen en schijnen daedelick van boven neer te sullen tuymelen. 't Ghene met vele perÿkels vermenght is, ende nochtans buyten verwachtinghe een goede uytkomste krÿght, verdient altÿdt de grootste verwonderingh. Soo en is oock de Konst eenes Stiermans die in 't kalme waeter eenen voorspoedighen loop houdt in 't minste niet te verghelycken met de Konst van dien Stierman die sijn Schip in een onstuymighe Zee wel weter te bestieren. 't Moye weer brenght den eenen in de Haeven, sonder dat hy eenighen prijs te verwachten heeft: den anderen daer en teghen, die de Haeven haelt in noodtweer, als de Mast kromt, den Helm-stock kraeckt, het gantsche hol des Schips davert en dreunt, wordt met een verbaesde verwonderingh aenschouwet en met de Zee-Goden selfs vergheleken.*

* de educ. lib.

* Lib. ix. Epist. 26.

11. Al hoe wel wy nu in dese voorighe aenmaeninghe den Konstenaeren een voordtvaerende stoutvaerdigheydt soecken aen te raeden, wordt nochtans al-hier ver-eyscht dat groote ver-standen den hittighen loop haeres vierighen gheestes so wat souden in-te-ugelen; want het menighmael ghebeurt dat jonghe luyden door de kittelingh van eenige aen-ghenaeme ver-beeldinghe verlockt worden om de selvige met meerder lust dan oordeel aen te vaerden en 't onderhouden. *De verstanden deser eeuwe* seght *Dionysius Longinus * worden als door een seker soorte van raesernije ghedreven tot het ghene schijnt nieuw te sijn: want van de welcke ons het goede her voord komt, de selvighe sijn ook menich-mael den oor-spronghe vant 't quaede.* En dit is ghewisselick de eenighe reden waerom dat ghemeyne ver-standen veel-tijds met meerder stand-vastigheyt haer voornemen uyt-voeren; want sy niet lichtelick door de soetigheyt van eenighe schielicke in-beel-dinghen ter sijden af gheleydt ende ver-voert worden van 't ghene sy voor hadden. *So ghebeurt het dat die Vrÿsters de welcke nerghens nae de goelikste sijn,* seght *Seneca,* * *ook menigh-mael on-bedorven blijven; en dat niet soo seer by ghebrek van gheneghentheyd, als wel by ghebreck van eenen aen-soecker.* Waer uyt dit mede nood-saeckelick volghen moet, *dat het een ghewis merck-teycken is van een*

* de sublimi oratione, 4.

* lib. II. Controvers. I.

over-

over-treffelick verstandt, gelijck ons den selvighen Seneca betuyght *, *wanneer ons de uytnementheydt onses verstandts niet en verleydt om het quaelick aen te legghen.* * in proœmio libri Secundi Controvers.

12. Soo moet dan den Konstenaer wel toe sien dat hy door een verwende dertelheydt sijnes al te goed-dunckenden ghemoedts niet en versiere verscheyden grillige wanschepselen die de nature niet en erkent want: het is hem beter dat sijn gemoet gelijck sy *eenen onvervuylden helderen Spiegel*, segt *Lucianus* *, *welckers middel-punt recht wel gestelt sijnde een onvervalscht schijn-beeldt vertoont over een komende met de ghedaente die daer in ontfanghen wordt. Sonder dat men yet 't welck verdraeyt, anderverwigh, ofte oock van een andere ghestalte is daer in bespeure.* Oversulcks mach men 't ghene tot noch toe gheseyt is niet verstaen van allerhande ydele inbeeldinghen, hoedaenigh de selvighe oock mochten sijn, maer alleen van fantasijen die op de nature der dinghen sijn gegrondet. *De Schilder-Konst*, seght *Socrates* *, *is een verghelijckinghe der sienelicker dinghen.* Ende wanneer onse imitatie de onsienelicke dingen sich voorstelt, soo doet sy dat altijd, gelijck wy voor desen hebben aengheroert, met een opsicht op 't ghene sienelick is. *d'Oude*, seght *Vitruvius* *, *oordeelden dat die dinghen met gantsch gheenen schijn van reden verbeeldet konnen worden, de welcke van den ghemeynen loop der nature verde sijn verscheyden; want sy plachten alle dinghen tot de volmaeckinghe haerer wercken nae d'eene of d'andere ghewisse eygenschap der nature te trecken; maer alleen voor goedt houdende, 't ghene de reden-kaevelingh voor waerachtigh keurt.* Den selvighen Autheur heeft dit stuck soo veele waerdt gheacht dat hy op een andere plaets wederom met eenen sonderlinghen ernst daer op aendringht. *Laet de Schilderye een Beeldt wesen*, seght hy *, *van sulcken dingh, als is, of ten minsten kan sijn; van een mensche naemelick, een Huys, een Schip, en soodaenighe dinghen uyt welcker bepaelden omtreck d'Imitatie haer selven een exempel voorstellen kan. Soo plachten dan d'oude haere Binnen-kaemers, haere Gaelderyen, haere Eet-Saelen met soodaenighen Konst op te proncken, die uyt sekere naturelicke dinghen ghenomen was. Daerenteghen heeft het de verdorvene ghewoonte daer toe ghebraght, dat wy d'exempelen die van hun uyt waere dinghen worden ghehaelt mis-prijsen; want daer worden in onse plaesteringhen vele eer Monsters gheschildert, dan eenighe sekere afbeeldinghen der naturelicker dinghen: en noch berispen de menschen soodaenighe vervalschte Schilderyen niet, maer sy scheppen daer int tegendeel een groot vermaeck in, sonder eens daer op te letten of sulcks gheschieden kan, ofte niet. Dus ghebeurt het dat ons ghemoedt door de kranckheydt des oordeels verdonckert sijnde, niet en kan onderscheyden wat daer met de autoriteyt en rechte reden der bevalligheydt over een komt. Want die Schilderyen moghen en*

* de conscrib. hist.

* apud Xenoph. lib. 3 Apomn.

* lib. IV. Archit. Cap. 2.

* Lib. VII. Cap. 5.

in gheenerley wijse voor goedt ghehouden worden, die de waerheydt ongheliijck sijn : ende al hoe welse door de Konst soo wat opghetoyt worden, soo en machmen evenwel van de selvighe terstondt het beste ghevoelen niet hebben, het en sy men daer in een blijckelijck bewijs der uyt ghedruckter waerheydt kan ghevinden. Ghelijck wy nu ghesien hebben dat den Konstenaer de vryigheydt sijner fantasijen alsoo behoort te maetighen dat de selvighe noyt bevonden worden teghen de nature te strijden, soo moet oock den Lief-hebber deser Konsten een recht ende slecht werck het welck met de eenvoudigheydt der nature over een komt hoogher achten dan eenighe vreemde op ghesochte beelden uyt verscheyden lichaemen van bysondere ghedierten by een gheraept. *Daer sijn eenighe te Roomen,* seght *Plutarchus* *, *de welcke niet met allen vraeghen nae goede Schilderyen ende Statuen, maer worden allenthalven op de Monster-merckt ghevonden, alwaer sy begherighlick haere ooghen gheslaeghen houden op de ghene die ghebreeckelick sijn van beenen ofte armen, die dry ooghen ofte oock struys-voghels koppen hebben, en soo daer erghens eenighe andere yselicke afsichtighe mismaecktheydt te vinden is; ende al hoe wel sy in het eerste gheweldighe vreucht schijnen te nemen in het beschouwen van dese vermenghde Monster-dieren, soo worden sy de selvighe nochtans lichtelick moede, jae sy steken daer de walghe af, wanneer hun het ghesicht der selvighe menighmael voor komt.*

* de Curiositate.

13. Blijckt dan dat die ghene verde van de rechte waerheydt afwijcken, de welcke het nae dit ghemeyne ghevoelen daer voor houden dat de Schilders soo wel als de Poëten een onbepaelde vryigheyd hebben om te versieren en af te beelden al wat hun in het hoofdt schiet. Dese bedrieghen haer selven voornaemelick daer in dat sy niet en bemercken hoe het den Poëten selver niet toe ghelaeten is haere ghedichten met enckel leughen-werck te stofferen. Besiet doch eens wat bericht ons *Horatius* daer van ghegeven heeft in den aen-vangh sijnes Boecks van de Poetische Konst. Oock soo is het selvighe van *Lactantius* wonderlick wel aen ghemerckt gheweest, *Het is den mensche onbekent*, seght hy *, *wat maete de Poëtische vryigheydt behoort te houden, en hoe verde het gheoorloft is in het versieren voordt te vaeren : want het werck van een Poëte daer in meest bestaet dat hy de waerachtighe gheschiedenissen met eenen aerdighen knoey soo wat verdraeye, datse maer alleen den blooten schijn draeghen van versierselen. Die ghene daer en teghen dewelcke het gheheele werck uyt haren poot suygen, mogen met meerder recht beuselachtige Leugenaers dan Poëten genaemt worden.* Overmids nu alhier niet te onpasse het ghewagh van de Konstenaers en Poeten te saementlick voor ghevallen is, soo en magh het niet verde ghesocht schijnen de Schilder-Konst met de *Poësije* een weynigh te verghelijcken; te meer, om dat

* Divin. institut. lib. 1. cap. 11.

yeder

yeder een bekent staet dat dese kracht der fantasije, van de welcke wy in dit teghenwoordighe Capittel ghehandelt hebben, den Konstenaeren met de Poeten ghemeyn is. Eens voor al dit aen merckende, dat wy onder den naem van Konstenaeren ende Schilders alle d'andere Kunsten van dien aerdt begrijpen,

CAP. IV.

DE woorden des Roomschen Orateurs sijn aenmerckens waerdigh, *Alle goede Konsten*, seght hy *, *hebben een gemeyne verbindtenisse, ende sijn aen malcanderen als het waere vermaegh-schapt.* Dit selvighe heeft oock *Tertullianus* bevestight, *daer en is gheenerley Konst*, seght hy *, *die niet en sy de Moeder van een andere Konst, of ten minsten een bloedt-verwant.* Dewijle dan 't vervolgh deses wercks ons daer toe aenleydet, dat wy de waerheydt deser spreucken in d'onderlinghe ghemeynschap die daer is tusschen de *Poesije* ende de *Schilder-konst* souden aenwijsen, soo sullen wy wat naerder in sien waer in dese twee Konsten voor-naemelick over-een komen; 't voor-recht van alles nae haeren lust te moghen versieren voorby gaende, aen ghesien de raesende *Poeten* en wilde *Schilders* haer selven sulcks maer alleen toe schrijven. Doch soo is onder alle d'andere ghemeynschappen dit wel een van de voornaemste, dat soo wel de *Schilders* als de *Poeten* tot de liefde deser Konsten niet soo seer door een voor-bedochten raedt, als wel door ick en wete niet wat voor een voordt vaerende toe gheneyghtheyd haerer nature worden aen ghevoert, van de *Poeten* geeft den uytnemenden *Poete Ovidius* dit ghetuyghenis. *Daer is een sekere Goddelicke kracht in ons, ende wy worden gaende ghemaeckt*, seght hy *, *als ons de selvighe begint t'ontroeren. Dese voordt vaerenheydt heeft in sich 't saedt van eenen Goddelicken Geest.* Van de *Schilders* seght *Plinius* *, *Nicophanes had eenen voordt vaerenden Geest, soo dat weynighe hem daer in ghelijck sijn.* En wederom in de selvighe plaetse, *een sekere voordt-vaerenheydt sijnes ghemoedts, ende eene sekeren lust der Konste heeft Protogenes tot dese dinghen aen ghedreven.* Seer wel seght *Plinius* alhier dat hem eenen sekeren lust der Konste aen ghedreven heeft, want dit gaet immers altijdt vast dat die gene met meerder ghemack dese Konst oeffenen die sich daer toe uyt een vrye begeerte, of liever uyt een losse lust en heymelicke neyginghtocht soo vaerdighlick begeven, dat sy nauwelcks de reden van dit verlanghen 't welck sy nae de Konst hebben selfs verstaen. En hier op hebben ongetwijffelt de *Peripatetische Philosophen* haere ooghen gheslaeghen, als

* pro Archia Poeta.

* de Idololatria.

* Fastor. lib. VI.

* Nat. hist. xxxv. 10.

sy staende hielden *dat niemant yet treffelicks verrichten kan, 't en sy dat hy daer eenen sonderlinghen lust toe hebbe* *. Soo moeten dan die ghene de-welcke nae dese Konst trachten in haer selven eenighe snelle geswinde beweginghen haeres verstandts ghewaer worden; sy moeten uyt der nature niet alleen scherp-sinnigh sijn in 't bedencken, maer oock over-vloedigh in 't uyt-drucken ende in 't versieren. Soo en behoeft oock niemant alhier te dencken dat de eerste beginselen deser Konste uyt de Konst voordt komen, want het een gift der nature is datmen dese be-quaemheydt in sich ghevoelt: dies staet het oock met onse saecken heel wel, dat dit eerste saedt door de Konst kan worden op ghequeeckt ende vermeerdert; want dat het ons door de Konst in ghestort soude worden, is t'eenemael onmoghelick. Wt dese aenmerckinghe is dat vraeghstuck ghesproten 't welck *Horatius* in sijne *Poetische* Konst korte-lick beantwoordt, *het wordt by velen ondersocht*, seght hy, *of de gedichten door de nature of door de Konst prijselick worden ghemaeckt. Ick houde het daer voor, dat den arbeydt sonder een rijcke springh-ader even soo weynigh voordeels bybrenght, als een redelick doch ongheschaeft verstandt. Dese twee dinghen spannen seer vriendelick te saemen, en het eene vereyscht altijdt de hulpe van 't andere.* Dit selvighe wordt noch uyt druckelicker van *Quintilianus* voor ghestelt ende beantwoordt, *Ick wete dat daer gevraeght wordt*, seght hy *, *of de Konst grooter baet van de nature of van de leeringe heeft te ver-wachten. 't Welck al hoewel het tot ons voornemen seer weynigh dient, aen-ghesien wy het daer voor houden dat een volmaeckt Konstenaer gheen van bey-den derven kan, soo achten wy nochtans dat daer seer vele aen gheleghen is hoe men dit vraegh-stuck voorstelt. Want indien men het eene van het andere t'eenemael wil gaen af trecken, soo salmen bevinden dat de nature sonder de leeringhe vele vermagh, en dat in het teghendeel sonder het toedoen der nature gheen leeringhe ter wereldt helpen kan: wanneer men wederom in een middel-baer verstandt en wetenschap beyde de Konst en de nature te saemen voeght, soo schijnt het dat in soodaenighe de nature meest geldt: als daer en teghen dese middelmaetighe ofte oock uytmuytende verstanden tot de volmaecktheydt ghe-raecken, soo schijnt het dat in hun de Konst meer uyt gericht heeft dan de na-ture. d'Onvruchtbaere dorre aerde wordt weynigh gheholpen door den arbeydt des alder besten Bouwmans: uyt een vette Landouwe sal oock wat goedts op-groeyen, al hoewel niemant de handt daer aen slaet: maer in een vruchtbare grondt sal de goedtheydt des Ackers nerghens nae soo vele uyt richten, als wel de naerstigheydt des Bouw-Meesters. Ende indien Praxiteles ghepooght had-de een Beeldt uyt eenen Meulen-Steen te snijden, soo soude ick liever een goedt stuck van het rouwe Pariaensche Marmer hebben, dan soo een half ghemaeckte Beeldt: indien den Konstenaer daer en teghen het selvighe ten vollen hadde op-gemaeckt,*

* Cicero Lib. IV. Tuscul. quæst.

* Lib. II. Cap. 19.

ghemaeckt, soo soude ick nochtans de waerdije des wercks sijnen handen liever toe schrijven, dan dat ick de selvighe in de kostelickheydt des Marmers soude gaen soecken. De nature magh met de materie worden verghekeken; even als de Konst met de leeringhe seer wel over een komt. d'Eene werckt; d'andere wordt ghewrocht. De Konst en vermagh sonder de Materie niet met allen; de materie heeft oock sonder de Konst haer eyghene waerdigheydt. Soo is dan de hooghste Konst te gaeder met de beste Materie alder meest te wenschen. Wy souden ons selven alhier met de woorden des deftighen Autheurs ghenoeghsaemlick voldaen houden, 't en waer saecke dat ons den selvighen Autheur voorder openinghe van een ander noodtwendigh punt hadde ghedaen. Want aenghesien in de wercken der Konstenaeren de ghevoeghelicke bevalligheydt der selvigher meest van allen aenmerckens waerdt is, soo ghebeurt het nochtans menighmael dat den eenen Konstenaer door het behulp der nature yet warmet een sonderlinghe bevalligheydt doen kan 't ghene den anderen heel quaellick voeght. *Want daer is in dit stuck een heymelicke ende onbeduydelicke reden,* seght *Quintilianus* *, *ende ghelijck het hooftstuck der Konste daer in ontwijffelick bestaet, dat het ghevoeghelick schijne 't ghene wy doen, soo is't nochtans dat dese bevalligheydt, ghelijckse sonder de Konst niet en kan bestaen, soo en kanse oock door de Konst niet heel en d'al voor gheschreven worden. In eenighe Konstenaers hebben de deuchden gantsch gheen aenghenaemheydt; in andere daer en teghen sijn de fouten selfs vermaeckelick. Wy hebben ghesien hoe Demetrius en Stratocles, de uytnemenste der Comœdianten, de aenschouwers door gantsch verscheyden deughden hebben weten te bekoren. Maer dit is in hun alder minst te verwonderen, dat den eenen op het alder bequaemste Goden, bedaerde Iongelinghen, goede Huys-Vaders, Huys-Moeders, en Dienaers, als oock stemmighe oude Vrouwen wist te spelen; den anderen daer en teghen hadt meerder bequaemheydt om gemelicke Grijsaerts, doortrapte Slaeven, al-beschickende Pluymstrijckers, schaemteloose Hoerevooghden, en allerley persoonen wt te drucken die met een sekere beroertheyt wierden vertoont: dit en was in hun soo vreemt niet, segghe ick, want sy waeren van een gantsch verscheyden nature; oock soo was Demetrius sijn stemme lieffelicker, des anderen daer en teghen doordringender. Soodaenighe eygenschappen staen ons in hun meer aen te mercken, die den eenen van den anderen niet en konde ontleenen. Het en voeghde niemant soo wel als Demetrius de handen wijds en sijds wt te spreyden, sijnen rock onder en tusschen 't slingher-slippen met eenen sacht-swellenden windt te spannen, de schouwplaetse met den weder-galm van een soet gheschreeuw te vervullen; want tot alle dese dinghen was hem sijne lijf-lenghte als oock de wonderlicke gestalte sijnes lichaems dienstigh. Stratocles daer en teghen wierdt dapper ghepresen van weghen de woelende rappigheydt sijnes lichaems, het intrecken sijnes necks, als oock*

* Locum hunc invenias sub finem lib. xi.

het laechen teghen den eysch der persone die hy droegh; want hier in placht hy sich mede tot vermaeck der menighte nu en dan te buyten te gaen, wel bewust sijnde dat hem sulcks niet quaelick en stonde: ende indien den anderen eenighe deser dinghen begost nae te aepen, 't en wilde evenwel van hem soo niet ghedaen sijn. 't Is dan behoorelick dat een yeder sich selven kenne; om niet alleenlick nae de ghemeyne gronden der Konste het werck aen te richten, maer oock nae de gheleghenheydt sijner nature. Soo en is het evenwel niet onmoghelick, dat yemant alle dinghen of ten minsten het meeste deel der selvigher met een schickelicke bevalligheydt soude uytvoeren. 't Blijckt dan dat men in dese gheleghenheydt niet terstondt voor quaedt mach keuren, 't ghene eenighsins verschilt van die dingen de welcke wy voor goet houden. *Daer en is mijnes dunckens*, seght *Cicero* *, *gheenerley nature, of men sal in de selvighe vele dinghen bemercken de welcke al hoewelse dapper van elckander verschillen, soo sijnse nochtans even prijswaerdigh. Daer is maer een giet konste, in welcke Myro, Polycletus, Lysippus de Kroone spanden; ende al hoe wel den eenen deser Konstenaeren den anderen seer onghelijck bevonden wierdt, soo en was daer evenwel gheen reden waerom yemant wenschen soude dat sy haer selven erghens in onghelijck souden sijn. Daer is maer eene Konst ende maniere van Schilderen, in welcke Zeuxis, Aglaophon, Apelles een verscheyden handelinghe volghden; ende nochtans en was daer onder dese groote Meesters niet eenen dien yet tot de Konst scheene te ontbreken.* Wat nu de bysondere nature der Kunstenaeren belanght, men siet doorgaens henen dat de levendighe kracht van dese fraeye verstanden niet en kan bedeckt blijven, sy wil altijdt hier of daer uyt bersten ende te voorschijne komen, dewijl yeder een d'inwendighe ghestalte sijnes ghemoedts in 't wercken vaerdighlick uyt druckt. Soo bevindt men dan dat de Konstenaers haeren arbeydt ontrent soodaenighe dinghen gheluckighlick hebben bestedet tot de welcke sy door een heymelicke toe-geneycht-heydt der nature wierden toe gheleydet. *Pausias* verlieft sijnde op *Glycera*, ghelijck wy in 't eerste Capittel deses Boecks verhaelt hebben, heeft een Schilderije nae ghelaeten die *Stephanoplocos*, dat is, kransvlechterse genaemt wierdt, ende om dat hy 't selvighe werck met een sonderlinghe toegheneychtheydt tot dat Vrou-Mensch hadde ghemaeckt, soo gheviel het oock dat dit stuck niet te onrecht boven d'andere hoogh gheacht was. *Plin.* XXI. 2. Den Schilder *Androcydes* heeft eenen grooten naem ghekreghen door 'tgeestigh afmaelen der visschen die hy rondom *Scylla* maeckte; ende overmidts hy bekent was eenen grooten Vischvraedt te sijn, soo heeft al de Wereldt doe ter tijdt gheoordeelt dat hem den lust dien hy tot Visch hadde niet min in 't Schilderen te passe ghekomen heeft als wel de Konst selver. *Plut. Sympos. lib.* 4. *quæst.* 2.

* Lib. III. de Oratore.

Ghelijck

Ghelijck *Parrhasius* in sijne gantsche maniere van leven ghenoeghsaem te kennen gaf dat hy tot overdaedighen pracht en onghehoorde wellusten gheneghen was, soo vondtmen oock in sijne wercken veeltijdts uytdruckelick bewijs van de verdorvene lust-tochten sijnes dertelen ghemoedts. 'tBlijckt by de vuyle Schilderije van welcke *Suetonius* gewagh maeckt in sijn 44. Capittel van 't leven van den Keyser *Tyberius*. Doch aenghesien yemant alhier lichtelick dencken magh dat hun dese gheluckighe voordt-vaerenheydt tot de Konst te ghelijck met de minne stuypen aenghekomen is, en dat sy door haere gulsigheydt ofte onkuyscheydt krachtigher tot de Konst aenghedreven wierden dan door een aengheboren Konst-liefde, soo is het dat wy in andere Konstenaers haere naturelicke toe gheneych theydt tot de eene of de andere bysondere maniere van wercken sullen voorstellen; te meer, om dat wy in dese haere eyghenschappen een sekere kracht der nature konnen bespeuren die d'andere Konstenaers niet wel en konden nae volghen. Al hoewel *Callicles* door sijne Tafereel-Beeldekens die de groote van vier vingheren niet te buyten ginghen groote eere hadde ingheleydt, soo en konde hy nochtans de hooghstaetelickheydt van *Euphranor* niet bereycken. *Varro de Vitâ pop. Romani*. *Lysippus* heeft in alle sijne wercken een sekere biesaerdigheydt uyt ghedruckt, jae hy heeft de selvighe in d'alderminste dinghen waer ghenomen. *Plin.* xxxiv. 8. *Polycletus* hadt dese eyghenschap dat sijne Beelden altijdt op een Been stonden. *Plin.* xxxiv. 8. Apelles heeft een sonderlinghe bevalligheydt in de Konst betoont, *Plin.* xxxv. 10. *Dionysius* en heeft anders niet als menschen gheschildert, ende over sulcks wierdt hy door de banck *Anthropographus*, dat is, een Menschen Schilder ghenaemt. *Plin.* xxxv. 10. *Zeuxis* gingh alle d'andere Konstenaers verde te boven in 't Schilderen van Vrouwelicke Lichaemen, *Cicero* lib. II. *de Invent.* *Nicias van Athenen* heeft met een sonderlinge naerstigheyt Vrouwen uyt gedruckt, vier-voetighe ghedierten worden hem toe gheschreven. Doch heeft hy de honden alder best gheschildert. *Plin.* xxxv. 11. *Antimachus* ende *Athenodorus* hebben Doorluchtige Edele Ionck-Vrouwen ghemaeckt. *Plin.* xxxiv. 8. *Apellas* heeft aen-biddende Vrouwen gheschildert. *Plin.* xxxiv. 8. *Aristodemus* heeft Worstelaers gemaeckt. *Plin.* xxxiv. 8. *Euphranor* schijnt d'aensienelicke hooghwaerdigheyt als oock de rechteken-teyckenen der ouder Helden alder eerst uyt ghedruckt te hebben. *Plin.* xxxv. 11. Staet ons hier by den wegh aen te mercken, dat dese Helden ofte Heroïsche personen doorgaens henen met het Vel van 't eene of 't andere wilde beest by hun om gebracht, bekleedt waeren. leest *Schol. vet. in Apollonium Rhodium* *. *Statius Papinius* ghetuyght dat *Tydeus*

* ad versum 324. lib. I. Argonaut.

Tydeus by sijn Leeuwe-vel bekent wierdt, ghelijck *Polynices* met de huydt van een wildt Vercken omgordet was; siet *Statius* lib. I. *Thebaid. vers.* 397. Soo was mede het Leeuwe-Vel een van de voornaemste eyghenschappen daer men *Hercules* by kende, en hy word om dies wille in *Tertullianus* * niet onbequaemelick *Scytalosagittipelliger* gheheeten, niet alleen om de knodtse en de pijlen maer oock om 't Leeuwe-Vel 't welck hy droegh, *Hercules wordt in een Leeuwe-vel afghemaelt*, seght *Festus*, om de *ghedachtenisse van 't oude ghewaedt in ons te vernieuwen*, d'oude Helden plachten ooch baervoets gheschildert te worden: *schoenen, pantoffels, en slodsen*, seght *Philostratus* *, *sijn den draght van krancke ende bedaechde luyden. Oversulcks wordt Philoctetes, als wesende sieckelick en kreupel, in pantoffels gheschildert: Diogenes daer en teghen ende Crates, als oock Ajax ende Achilles sijn ongheschoent. Den eenen voet van Iason is gheschoent, den anderen bloot; overmidts een sijner schoenen in den Modder bleef steken, als hy over de Riviere Anauros meynde te waeden. &c.* Siet *Higynus fabula* 12. Het ontstaet mede uyt dit oude ghebruyck wanneer ons *Valer. Maximus* als een groot wonder verhaelt dat daer op '*t Capitolium* een ghemantelde ende ghepantoffelde statue van *Scipio Africanus* opgerecht was; *want hy sijn Beeldt in dat ghewaedt wilde ghemaeckt hebben, om dat hy soo placht te gaen*, seght *Valerius* Lib. III. Cap. 6. *Apollodorus, Androbulus, Asclepiodorus, Alevas* hebben Philosophen ghemaeckt, *Plin.* xxxiv. 8. Soo namen sy oock in dese Schilderye der Philosophen goede achtinghe dat yeder een door sijn bysondere eyghenschap van d'andere mocht worden onderscheyden: *In d'Areopagitische Scholen ende in 't Raedt-huys*, seght *Sidonius Apollinaris* *, *wordt Speusippus gheschildert met eenen krommen hals, Aratus met sijnen neck nederwaerdts gheboghen, Zeno met een ghefronsselt voorhoofdt, Epicurus met een gladde ghespannen huydt, Diogenes met eenen dichten ruyghen baerdt, Socrates met blonde hayr, Aristoteles met eenen uyt-ghestreekten arm, Xenocrates schijnt sijn been een weynigh op te lichten, Heraclitus staet met ghesloten ooghen als krijtende, Democritus opent sijne lippen als of hy sich van 't lachen niet en konde onthouden, Chrysippus houdt sijne vinghers t'saemen ghedruckt om bequaemelick te tellen, Euclides schijnt sijne vinghers wijdt van malkander te sperren om de maete beter te nemen, de vinghers van Cleanthes sijn omknabbelt.* Niemant heeft *Calanis* in 't afbeelden der Paerden konnen verghelijcken *Plin.* xxxiv. 8. *Serapion* heeft de stellagien der Schouw-speelders best van allen gheschildert, *Plin.* xxxv. 10. *Pyreicus*, alhoewel hy in 't stuck der Konste met d'alder beste Meesters wierdt vergheleken, soo heeft hy nochtans anders niet dan Barbiers-Winckels en Schoenmaeckers-Winckels gheschildert. *Plin.* xxxv. 10. *Calaces* heeft Tafereelen voor de

* de Pallio.

* in Epistola ad excalceatum adolescentulum.

* Lib. ix. Epist. 9.

& Comœdianten ghemaeckt, ende eenen grooten naem daer door verworven. *Plin.* xxxv 10. *Ludio* heeft ten tijden des Keysers *Augusti* eerst van allen in ghestelt de vermaeckelicke Schilderye der Muyren met Landt-huysen, Galeryen, Prieel-werck, gheheylighde Bosschen, Lust-wouden, Heuvelkens, Vijvers, Waterleydinghen, loopende Rivieren; oock soo plaght hy op de kant der selvigher soodanighe dinghen te schilderen, die 's Menschen hert tot sijn vermaeck aldaer wenschen mocht; als naemelick verscheyden soorten der ghener die ontrent de kant deser Rivieren wandelden, met Schuytkens voeren, ofte oock te landtwaerdt in nae haere pachthuysen ginghen met Ezels ende Karren: eenighe waeren besigh met visschen, met het voghel-vangen, met de wildt-jacht, met de wijn-pluckingh. Daer worden oock in sijne stucken seer heerelicke Hoeven vertoont, dewelcke nochtans eenen broeckachtighen toegangh hebben; soo en ontbreken daer oock die ghene niet dewelcke verbaesde Vroukens op haeren hals draeghende, scheenen te sullen struyckelen, met meer andere dierghelijcke kluchtighe drolligheden. Desen *Ludio* heeft mede den eersten gheweest die in d'opene wandel-plaetsen Zee-Steden seer vermaeckelick ende nochtans onkostelick heeft ghschildert. *Plin.* xxxv. 10.

2. De *Poësie* ende de *Schilder-Konst* sijn oock daer in malkanderen ghelijck datse haer selven alle beyde meest met d'Imitatie besigh houden. Wy sien 't dagheliicks hoe niet alleen de *Poeten* maer oock de *Schilders* door eenen onderlinghen naer-yver ofte æmulatie de ghedaente der *Goden* met een stoute handt af-beelden, oock soo besteden sy haeren arbeydt om den mensche met t saemen 't menschelick bedrijf uyt te drucken. Sy vertoonen de weelderighe vroolickheydt der banckætten, de arbeydtsaeme vermaeckelickheydt der jacht, de bloedighe grouwelickheydt der Veldt-slaeghen, den onvermijdelicken anghst van schipbreucke, de doodtverwighe deluwheydt der ghener die in den diepen nacht eenes duysteren Kerckers ghekeetent liggen, en wat sich yewaerds meer onsen ooghen aen-biedt. Van de *Poeten* alleen spreeckt *Hermogenes* in dese volgende woorden, *De Poësije*, seght hy *, *is een imitatie van allerley dingen, so is 't oock dat hy voor een goedt Poete gehouden magh worden, die met een bequaem beleydt sijner woorden best van allen sprekende Orateuren, singhende Musicanten, als oock andere persoonen en dingen uyt-druckt.* Van de *Poeten* te gelijck met de *Schilders* seght *Philostratus* *, *Indien daer ergens yemant van de Schilderkonst niet vele wercks en maeckt, de selvige verongelijckt de waerheyt, hy verongelijckt mede de wijsheydt die den Poeten eyghen is; want dese twee houden sich met ghelijcken ernst besigh ontrent de ghedaente als oock ontrent de daeden der ouder Helden.* Dio Chrisostomus heeft oock van beyde

* Lib II. de Ideis, Cap. 10.

* in proœmio Iconum.

* Orat.xii.

te ghelijck gheſproken, wanneer hy ſeght *, *De Schilders ende Beelden-ſnijders ſijn in 't minſte niet in het afbeelden der Goden van de Poeten afghe-weken; niet alleen uyt vreeſe dat ſy als overtreders de ſtraffe ſouden onder-worpen ſijn; maer oock om dat hun de Poeten de kanſſe hadden af gheſien, en dat nu alreede in de gantſche Wereldt de ghedaente der Goden nae 't ver-dichtſel der Poeten bekent was ghemaeckt. Overſulcks hebben ſy 't niet raedt-ſaem gheacht door een ontijdelicke vernieuwinghe haer ſelven den ghemeynen man op den hals te haelen; maer ſy hebben liever in 't maecken haerer beelden de Poeten nae ghevolght; maer alleen hier en daer een weynigh van 't haere in-voerende; ten eynde dat ſy door 't gheſicht aen een groote menichte van arme aenſchouwers ſouden vertellen, 't ghene de Poeten door het ghehoor openlick hadden voor gheſtelt.* Al hoe wel wy nu alhier uyt deſe woorden van *Philoſtratus* en *Dio Chryſoſtomus* de groote ghemeynſchap die daer is tuſ-ſchen de *Poeten* en tuſſchen de *Schilders* ghenoegh begrijpen konnen, ſoo heeft ons *Simonides* nochtans dit ſelvighe vry wat aerdigher te ver-ſtaen ghegheven, als hy naemelick ghetuycht *dat de Schilderye is een ſwijghende Poeſye; de Poeſye daer en teghen is een ſprekende Schilderye.* Op welck ſegghen *Plutarchus* deſe woorden toe paſt, *die dinghen*, ſeght hy*, *dewelcke de Schilder-Konſt vertoont als offe teghenwoordighlick gedaen wier-den, de ſelvighe ſtelt ons de ſpraeck-konſt voor ooghen als offe langhe te vooren gheſchiedt waeren, ende ghelijck de Schilders dat met verwen afbeelden, 't gene de Schrijvers met woorden uyt drucken, ſoo is 't dat ſy maer alleen verſchillen in de materie en maniere van imitatie; want ſy hebben alle beyde 't ſelvige oogen-merck. Ende hy is den alder-beſten Schrijver die ſijne vertellinghen met een ziel-roerende kracht der wel ſprekenheydt ſoo weetet te bekleeden, dat ons de gantſche gheleghenheydt der ſaecke als in een Tafereel wordt voor-ghedrae-ghen.*

* Bellone an pacecla-riores fue-runt Athe-nienſes.

3. Noch ſoo wordt de *Schilder-Konſt* ſeer wel met de *Poeſye* daer in vergheleken, dat ſoo wel d'eene als d'andere met een dapper vermaec-kelicke beweginghe in onſe herten inſluypen, alwaer ſy ons verſlaegen ghemoedt door d'aenlockelickheydt van een aenghenaeme verwonde-ringh ſoo gheweldigh beroeren ende ontſtellen, dat wy 't ghene nae-gheboetſt is voor 't waere aennemen. Ghelijck nu dit ſelvighe in aller-ley ſoorten van *Poeten* lichtelick bewaerhedet kan worden, ſoo wordt nochtans het bewijs van dien noch alder duydlickſte uyt de *Comœdie* en *Tragœdie-Schrijvers* ghenomen. *Want wat is doch de Comœdie anders*, ſeght eenen *, *als een af-beeldinghe des menſchelicken levens?* van de *Tra-gœdie* heeft *Gorgias* mede ſeer wel ende bequaemelick getuyght *, *Datſe niet anders en is als een ſekere ſoorte van bedrogh, 't welck den bedrieger recht-vaerdigher maeckt als die ghene de welcke met ſoodaenighen bedrogh niet om-gaen,*

* Comment. vet. in Horat. de Arte.

* apud Plutarchum de Poëtis aud.

gaen, oock soo wordt den bedroghen mensche wijser als hy die niet bedroghen en is. Van de lieffelicke aenlockinge der Schilderyen, en hoe wy ons selven door de bedrieghelickheydt der selvigher willens en wetens laeten vervoeren, sonden alhier duysendt exempelen by ghebracht konnen worden; 't welck wy onnodigh achten; overmidts het ghenoegh bekent is, dat goede Schilderyen maer een enckel ooghenspoocksel sijn. Soo houdt dan *Philostratus* * oock op eenen seer goeden grondt staende *dat dit een ghenoeghelick ende onschandelick bedrogh is. Want aen die dinghen dewelcke niet en sijn sich soo te vergaepen, als offe waeren; ende van de selvighe soo gheleydet te worden, dat wy (sonder schaede nochtans) ons selven wijs maecken datse sijn; hoe en is het doch niet dienstigh tot verlustinghe onses ghemoedts, en vry van alderley opspraecke?* Wat nu de reden aengaet, waerom het ons naemelick vervroolickt door een valsche gelijckenisse der dinghen bedroghen te sijn, de selvighe wordt ons van *Diogenes Laertius* voor ghedragen, de *Syrenaïsche Philosophen houden staende,* seght hy *, *dat ons door 't bloote ghesichte ende gheboor gheen ghenoeghte wordt toeghebracht; en daerom is het dat wy 't ghemaeckte gheween met een sonderlinghe lust aen hooren, daer wy nochtans in 't teghendeel van 't ongheveynsde ghekrijt ende ghehuyl eenen afkeer hebben.* Die voorder bericht in dit stuck begeert, moet het de pijne waerdt achten dat hy nae soecke 't ghene ons *Plutarchus* dies aengaende *Sympos. Probl.* V. 1. naer ghelaeten heeft.

* Philostr. junior in proœmio Iconum.

* Lib. 2. in Aristippo.

4. Aenghesien dan de *Schilderye* met t'saemen oock de *Poesye* door een aenghenaem doch voor-bemerckt bedrogh ons verstandt als het waere beguychelen, soo neyghense noch voorder door kracht deser bedrieghelickheydt de beweginghen onses ghemoedts herwaerts en derwaerdts nae haeren eyghenen lust. Van de *poeten* heeft *Horatius* * seer wel geseght, *Dien Poete schijnt my over een ghespannen koorde te sullen wandelen, die mijn ghemoedt op nietighe occasien kan beanghstighen, vergrammen, wederom te vrede stellen, met alderhande verschrickinghen niet anders als een Toovenaer vervullen; die my nae sijnen wille, nu in de Thebaensche Stadt, en van daer t' Athenen op t' alder schielickste brenghen kan.* Van beyde spreeckt St. *Basilius*, *Welsprekende Schrijvers,* seght hy,* *en Schilders drucken menighmael uyt de manhaftighe Krijghs-daeden van uytnemende Helden; ende ghelijck d'eene met woorden doen, 't ghene d andere met verwe te passe brenghen, soo is 't nochtans datse beyde vele menschen tot kloeckmoedicheydt opwecken.* Dit selvighe wordt nochtans krachtigher door de *Schilder-Konst* te weghe ghebracht. *Die dinghen*, seght *Nazarius* *, *worden nerghens nae soo vaerdighlick in ons ghemoedt in ghedruckt, dewelcke ons door d'oor worden inghestort, als de welcke wy door d'ooghe in-drincken.* Soo seght oock

* Lib. 2. Epist. 1.

* Homil. 40. marc.

* in Panegyrico.

* Lib. XII. oock *Polybius* *, *dat d'ooghen vele ſcherper ghetuyghen ſijn, dan wel onſe ooren*. Op welcke bedenckinghe *Quintilianus* dit beſluyt ſchijnt ghemaeckt te hebben, *De Schilderye een ſtille-ſwijghende werck, ende altijdt den ſelvighen*

* Lib. XI. Cap. 3. *ſchijn houdende*, ſeght hy *, *dringht ſoo diep in de binnenſte bewegingen onſes ghemoedts, datſe menighmael de kracht der wel ſprekenheydt ſelver ſchijnt te boven te gaen*. Dit hebben wel eer die ghene de welcke Schip-breucke gheleden hadden recht ghevat, want ſy plachten de Schilderye van haer droevigh ongheval om te draeghen, haer ſelven verſekerende dat ſy d'aenſchouwers door 't af-ghebeelde gheſicht haeres lijdens vaerdiger tot mede-lijden ſouden beweghen, dan door d'alder welſprekenſte bedel-konſt. Oock ſoo plachten die ghene de welcke te recht ginghen over een groot leedt 't welck hun by d'een of d'ander gheſchiedt was, de Schilderye haeres geleden ongelijcks in de Vierſchaere te brengen, ten eynde dat den rechter eenen grouwel kreghe van ſoo een leelicke miſ-handelingh. *Quintil.* VI. 1. 't Is mede verwonderens ende aenmerckens waerdt dat St. *Baſilius* de kracht der *Schilder-Konſte* verde boven 't vermoghen ſijner wel-ſprekenheydt verheft, *Staet op nu* ſeght

* Homil. in Barlaam martyrem. hy *, *O ghy doorluchtighe Schilders, die d'over-treffelicke daeden der Kampvechters af beeldet; verheerlickt nu door uwe Konſt 't verminckte Beeldt des Opper-Heers; verlicht door de Coleuren uwer wijſheydt de vroome daeden des ghekroonden Kampioens, die ick al te duyſterlick af gheſchildert hebbe; ick gae mijnes weghs van u lieden over-wonnen ſijnde in de Schilderye van de kloecke daeden des Martelaers; jae ick verheughe my ſelven daer in dat ick dus ben overwonnen. Want ick ſie de handen ontrent het vier, ende den gantſchen ſtrijdt, met t'ſaemen den grooten Worſtelaer in u beeldt vele netter ende bequaemer uyt ghedruckt*. Deſe oprechtigheydt wordt oock in *Latinus Pacatus* geſpeurt, want als hy 't eynde van dien boſen *Maximus* ten vollen hadde beſchreven, ſoo roept hy nochtans alle de *Poeten* en *Schilders* tot hulpe, als of 't ghene by hem verhaelt was niet met allen te beduyden hadde, 't en waere dat ſy daer de handt aen ſloeghen.

* Panegyr. Theod. Aug. dicto. *Brenght herwaerdts, brenght herwaerdts, O vroome Dichters*, ſeght hy *, *den gantſchen arbeydt van uwe gheleerde nachten: ghy Konſtenaers mede, verwerpt de ghewoonelicke beuſelinghen der verſufter fabulen, ende laet uwe vernuftighe handen deſe dinghen liever afmaelen; laet de ghemeyne merckt-plaetſen als oock de Kercken met d'afbeeldinghe deſer gheſchiedeniſſen verciert worden; laet deſe in 't yvoor ende in 't Marmer uytghedruckt worden; laetſe in de Coleuren verlevendighen ende in 't Koper ſich verroeren; laetſe den prijs van d'edele gheſteenten daer inſe gheſneden worden verhooghen; 't is dienſtigh tot de behoudeniſſe der toe-komende eeuwen te ghedencken dat ſulcks wel oyt gebeurt is; ende indien yemant door een onwettelijcke hope aen-ghedreven wort*

om

om yet quaedts te bestaen, de selvighe magh de liefde van eenen onschuldighen handel ende wandel door d'ooghen in-drincken, als hy de ghedachtenissen onser eeuwe aenschouwet. Seer wel gheeft *Pacatus* alhier te verstaen dat wy door 't aenschouwen soodaenigher Schilderyen *de liefde van eenen onschuldighen handel en wandel door d'ooghen in-drincken*; want het ontwijffelick waer is 't ghene *Seneca* * seght, dat *de vervaerelicke Schilderye van een droevighe uyt-komste der rechtvaerdigher straffe ons ghemoedt ontroert.* Ghelijck wy nu sien dat onse herten door een stuck 't welck ons een rechtvaerdighe wraecke af-beeldet krachtighlick beroert worden, soo gheheurt het selvighe somwijlen oock door 't aenschouwen van andere Schilderyen. 't Blijckt in 't exempel des grooten *Alexanders*, die in sijnen Gheest dapper ontstelt is gheweest als hy te *Ephesen* in een tafereel den onschuldighen *Palamedes* door valsche listen veroordeelt ende vermoordt sach; want op die gheleghenheydt quam het hem in den sin, dat sijnen speel-ghenoot *Aristonicus* even juyst op de selvighe wijse was omghebracht. *Photius in excerptis ex Ptolomæi Hephæstionis Historiâ.* Den Oudtvader *Greg. Nyssenus* nae een wijdtloopigh en gantsch beweghelick verhael van *Isaacks* Offerhande, heeft dit daer en boven daer by gevoeght. *Ick hebbe menighmael*, seght hy *, *d'af-beeldinge deser gheschiedenisse in een Schilderye met weenende ooghen aenschouwet, soo krachtighlick was de gantsche Historye door de Konst voor ooghen ghestelt.* Nae dat *Valerius Maximus* de vroomigheydt van *Pero* die haeren Stock-ouden Vader *Cimon* in de ghevanckenis met haere borst voedtsterde verhaelt heeft, soo voeght hy noch dese woorden daer by *, *De ooghen der menschen blijven met een spraeckeloose verbaestheydt daer aen hanghen, als sy dese Schilderye beschouwen; want sy vernieuwen de gheleghenheydt der ouder gheschiedenisse door de verwonderingh van het teghenwoordighe Beeldt, achtende dat sich in dien stommen omtreck der leden levende lichaemen vertoonen.* De Schilderye van *Andromacha* wrocht soo krachtighlick op 't Manhaftighe Hert van *Porcia*, dat haere moedighe standtvastigheydt door 't aenschouwen deses Tafereels vermorwet sijnde in traenen uyt brack. Siet *Plutarchus in Bruto.*

Daer is wel eertijdts t'*Athenen*, seght den selvighen *Valerius Maximus* *, een weelderigh witten-broodts kindt gheweest, met naemen *Polemo*, de welcke niet alleen in de kittelinghe der wellusten sijn vermaeck nam, maer hy droegh selfs oock sijnen roem op de schande die hem dese sijne wulpscheydt toe bracht; desen als hy uyt een drinckghelagh, niet nae den ondergangh der Sonne, maer nae den opgangh t'Huys-waerdt gingh, sach de deure van den Philosophe *Xenocrates* open staen; soo is hy dan vol en sat, met welrieckende salven over-

* Lib. 2. de Ira, Cap. 25

* in oratione De Deitate Filii & Spi. sancti.

* Lib. V. cap. 4. exemplo ext. 1.

* Lib. VI. Cap. 9. ext. 1.

 goren,

goten, 't hoofdt met kransſkens verciert, in een doorſchijnende ſachte kleedinghe in deſe Schole die vervult was met een groote menichte van gheleerde mannen inghetreden, ende niet te vreden ſijnde met ſoo eenen ſchandelicken ingangh, hy heeft ſich ſelven aldaer oock nederghestelt, ten eynde dat hy d'uytnemende wel-ſprekenheydt met t'ſaemen oock de tucht-leere deſes grooten Philoſophes door ſijn dronckdertele ghelaet te ſpot ſoude ſtellen. Waer over als daer een heymelick mompelen en morren der toehoorders ontſtondt, ſoo is 't dat *Xenocrates* ſijn weſen in het minſte niet verſet en heeft, maer hy heeft de verhandelingh der dingen van de welcke hy ſprekende was aen een ſijde gheſtelt, ende met een ſonderlinghe ſtandtvaſtigheydt van de manierelickheydt en maetigheydt beginnen te ſpreken; ſoo dat *Polemo* door de deftigheydt deſer aenſpraecke op ſtaende voet bedwongen was te vernuchteren; dies heeft hy eerſt ſijne kranſkens van het hoofdt ghetrocken ende wech gheworpen; daer nae heeft hy de hand binnen ſijnen mantel ghehouden; jae hy heeft met der tijdt niet alleen de vroolickheydt ſijnes bancketterenden ghelaets afgheleyt, maer hy heeft eyndelick oock de gantſche weelde verſaeckt ende verlaeten, uyt eenen ſchandelicken ſlemper en demper een groot ende vermaert *Philoſophe* gheworden ſijnde. 't Soude ghewiſſelick wry al wat vele ſchijnen te ſijn 't gene *Valerius* alhier ghetuycht dat *Polemo* de vrolickheydt ſijnes bancketterenden ghelaets afgheleydt heeft, 't en waer ſaecke dat ons *Nazianzenus* de wonderbaerlickheydt deſer veranderinge noch wat breeder hadde voor gheſtelt, betuyghende dat daer naemaels in ſijne Tronije ſoodaenighen ſtaetelickheydt heeft gheſchenen, dat een lichte-koye door 't bloote aenſchouwen ſijner Schilderye met een rechtvaerdighe ſchaemte haeres hoerachtighen levens gheraeckt is gheweeſt. Een onghebonden jonghelingh, ſeght *Nazianzenus* *, hadde een gherieffelick meyſken t'ſijnent ontboden, maer als ſy nu ontrent 't portael des Huys ghekomen ſijnde haere ooghen by ghevalle op de ſtaetighe Schilderye van *Polemo* ſloegh, ſoo is ſy daedelick te rugghe ghekeert, het Contrefeytſel deſes Philoſophes niet min duchtende als wel den Philoſophe ſelver. Als *Michael* den Sone van *Theophilus* t'ſaementlick met ſijn Moeder *Theodora* 't Opperſte ghebiedt in 't Ooſten voerde, ſoo iſt dat het gantſche *Bulgariſche* Landt door een verderffelicke peſt-lucht ſoo ſeer verwoeſt wierdt, dat daer gheen hope van eenighe verlichtinghe ſcheen overigh te ſijn, vermidts de beſmettelickheyd der ſieckte ſelfs oock alle de Medicijn-Meeſters uyt het midden hadt wech gheruckt. *Den Bulgariſchen Vorſt Bogoris* vondt ſich overſulcks door de verſchrickelickheydt van dit on-overwinnelicke quaedt ſoo

* Carm. jamb. 28. quod eſt de virtute.

soo dapper ontroert, dat het hem goedt docht sijne Vaderlicke Goden, die hy nae 's Landts wijse tot noch toe te vergeefsch ghesmeeckt hadde, te verlaeten, en sich tot den Godt der *Christenen* te keeren; sijnen onderdaenen met eenen oock ghebiedende het selvighe op 't aller demoedighste te doen. d'Arme ghematteerde inghesetene, ghelijck se het redelicke versoeck van haeren Vorst sonder eenigh teghen-spreken verwillighden, soo wierdense oock daedelick ghewaer dat den goedertieren Heer, dien sy nae t bevel haeres Landt-Vooghdts aenriepen, haere af goden in 't spelen van den dooverick niet en slachte; maer dat hy dit groote ghemeyne verdriet sonder eenigh uytstel van haer Landt ghenaedighlick afweerde. Daer is noch yet anders tot de versche gedachtenis van dese Hemelsche weldaedt toeghevallen, 't welck den *Bulgarischen Vorst*, die nu alreede nae de *Christelicke* Religie ghenoegh scheen te hellen, t'eenemael heeft omgheset en van *'t Heydendom* tot het *Christendom* over ghebracht. Want ghelijck sijn hert dapper op de jacht ghestelt was, soo placht hy sich mede in 't heymelick en binnen 's Huys met het ghesicht van de ghesch ilderde jacht-lust te vermaecken. Daerom dan heeft hy eenen sekeren Monick, ghenaemt *Methodius*, geboortigh van *Roomen*; die redelicken wel Schilderde, tot sick ontboden; hem belastende dat hy 't nieuwe ghebouwde Princelicke Paleys met alderley aenmerckelicke Schilderyen rijckelick soude vercieren, sonder hem nochtans 't eene of 't andere bysondere Argument voor te schrijven. De voorsienigheydt *Gods* heeft dese gantsche saecke ontwijffelicken dus bestiert, dat *Bogeris* den voorseyden Monick aen gheen sekere Materie heeft willen verbinden, te vrede sijnde dat hy sijn eyghen sinnelickheydt in 't verkiesen van de stoffe soude volgen; indien hy slechts yet sulcks af-maelde, 't welck d'aenschouwers door den yselicken schijn van een onverwachte grouwsaemheydt eenen schrick soude aenjaeghen. *Methodius* heeft den jonghsten dagh op dese gheleghenheydt af-ghemaelt; wanneer naemelick onse Zielen, haer oude af-stroopsel ofte uyt-schudtsel des Lichaems wederom aen nemende, een onverbrekelicke vreuchdt ofte een oneyndelicke pijne eeuwighlick sullen beerven, *Bogoris* over sulcks op d'aenmerckinghe en 't bloote verhael van de gheweldighe Heyrschaeren der Heyligher Enghelen die de saelighe Zielen aen d'eene sijde verghesellschappen ende vertroosten, als oock van d'ontallicke menichte der booser Geesten die de verdoemde menschen aen d'andere sijde wech rucken ende pijnighen, heeft sulcken krachtighen werckinghe deser uytdruckelicker Schilderye inwendighlick ghevoelt, dat hy nae den rechtvaerdighen schrick van een langhduerighe spraeckeloose dubbinge 't Heydensche

denſche by-gheloove met de ſijne verſaeckt hebbende het Chriſtelicke gheloove door den doop heeft aen ghenomen. Siet *Cedrenus.*

5. Soo wel de *Schilder-Konſt* als de *Poeſije* betoonen haere kracht in doorluchtighe mannen; vergodende, indienmen de *Poeten* gheloof geven mach, of ten minſten vereeuwighende alle die ghene welcker Beeldenſy den naekomelinghen aen tellen. Van de *Poeſye* ſeght *Sy-*
* Epiſt. 49. *neſius* *, *'t is de Poeſije van Gode ghegeven de vermaertheydt uyt te deylen.*
* Amorum Hier mede komt *Ovidius* over een, *Kleederen verſlijten*, ſeght hy * *juwee-*
Lib 1. *len ende goudt verbreken; de Fame die ons de Poeſije gheeft ſal eeuwigh ghe-*
Eleg 10. *duyren.* En wederom ſeght den ſelvighen Autheur *, *de memorie van*
* Lib. iv. de *de deughdt wordt door de Poeſije verlenght, ende onſen nae-neven voor ghe-*
Ponto. *draeghen. De Goden ſelver, indien men 't ſegghen mocht, worden door de*
Eleg. 8. *Poeſije ghemaeckt: ſoo dat deſe groote Majeſteyt den mondt der Singhers ſchijnt*
* in Panegyr. *van doen te hebben.* Van de Schilder-Konſt ſeght *Latinus Pacatus* *, *Den Konſtenaeren is het tweede Lot nae de Dichters toe ghevallen dat ſy mede een eeuwighe Fame ſouden ſchencken.* Dit heeft *Plinius* mede erkent, *'t is won-*
* lib. xxxiv. *der in deſe Konſt*, ſeght hy *, *datſe Edele Mannen noch Edelder maeckt.*
Cap 8. Noch ſoo gaet *Ovidius* verder, als hy ſeght *, *Indien Apelles Venus niet*
* lib. 3. de *en hadde gheſchildert voor d'Inwoonders van het Eylandt Coos, ſy ſoude als*
Arte am. *noch onder 't Zee-waeter ghedoken ligghen.* Den Keyſer *Auguſtus* heeft in 't Roomſche Raedthuys een Tafereel van *Philochares* gheſchildert in de Muere ghedruckt: de verwonderingh van dit ſtuck beſtondt voornaemelick daer in, dat den jonghen Sone ſijnen ouden Vader, 't onderſcheydt der jaeren onvermindert, t'eenemael ghelijck was, *'t ver-*
* Lib. xxxv. *moghen deſer Konſte is dan onmetelick*, ſeght *Plinius* *, *al en gingh men niet*
Cap. 4. *voorder dan deſe eenighe Schilderye; Want door het toe doen van Philochares worden Glaucio met ſijnen Sone Ariſtippus ſoo vele eeuwen nae haere aflijvigheydt van de Roomſche Raedtſ-heeren met t'ſaemen oock 't ghemeyne volck noch daghelicks aenſchouwet.*

6. Nu komen wy eyndelick tot het voornaemſte 't welck ons bewoghen heeft deſe verghelijckinghe der *Poeſije* met de *Schilder-Konſt* dus verder te vervolghen. *De Schilder-Konſt*, ſeght den jonghen *Philo-*
* in proœmio Iconum. *ſtratus* *, *wordt bevonden met de Poeſije nae vermaeghſchapt te ſijn; ſoo ſchijnenſe oock beyde een ſekere fantaſije ofte verbeeldens kracht ghemeyn te hebben. De Poeten brenghen de teghenwoordigheydt der Goden in haere wercken te paſſe, en al wat met grooten ſtaet, deftigheydt, ende vermaeckelickheydt vermenght is. De Schilder-Konſt maelt inſghelijcks af op een Tafereel al 't ghene de Poeten konnen verhaelen.* Soo ſteunt dan de *Schilder-Konſt* ſoo wel als de *Poeſije* op een ſekere kracht der fantaſije die haer ſelven veel-

tijdts

wijders yet nieuws placht t'onderwinden. De *Poëten* door den voordtvaerenden loop haerer fantasijen niet anders als door eenen Tuymelgheest ofte oock door een Prophetische raesernye ghedreven sijnde beschouwen met een verbaesde verwonderingh vrolijcke reyen van danssende Veldt-Godinnen, de broodt-droncken boefachtigheyt van de Bocks voetighe *Satyrs*, allerley Wapentuygh, onbetoomde Paerden die met haere waeghens aen 't hollen gheraeckt sijn; somtijdts maelt hun de levende ghedaente der Goden in den kop, en 't afgrijselick ghekriel der onder-aerdtscher wraeck-Goddinnen schijnt hun 't slingher-slangigh hayr van haer eyghen hoofdt af te rucken ende in 't aenghesicht der bloedtdorstigher menschen te versmijten. Ende wanneer haer ghemoedt eenes gaende ghemaeckt is, soo en is het hun niet moghelick de hitte haerder beroerder sinnen langher te bedwinghen, maer sy worden door ick en wete niet wat voor een onwederstaenelicke kracht aen gheport om haere swanghere herssenen al met den eersten t'ontlasten, en haeren vryen Gheest door vreemde om-weghen, door den eenen of den anderen die nstbaeren Godt, door verscheyden fabulachtighe grepen overvloedighlick uyt te storten. Als *Ovidius* den roeckeloosen jongheling, die sijnes Vaders vierighen waghen verlanght hadde te betreden, nae 't leven beschrijft, dunckt u dan niet dat hy selfs mede met *Phaëton* op den waeghen gheſtapt sijnde het selvighe ghevaer van 't begin tot het eynde toe uyt gheſtaen heeft? want het en hadde hem anders niet moghelick gheweest de minste schaduwe van soo een vreeselick verwerde noodts-praeme door 't verbeelden t'achter haelen, 't en waer saecke dat hy sich selven aldaer, in maniere van spreken, ver-teghenwoordighet hadde om elcke bysondere gheleghenheyd des perijckels aen te mercken. Hy stelt sich de Paerden voor ooghen die duysendt en duysendt stappen, eer 't aen 't loopen komt, door haer onverduldigh treden ende stampen ydelick erquisten. Daer nae siet hy den verwaenden quant met een grootsighe trotsheydt 't hoofdt opsteken, tot dat hem den moedt allenghskens begint te sincken, als de gevleughelde beesten d'onmacht haeres nieuwen Meesters vernemende den gantschen waeghen nae vele hobbelens en tobbelens verbreken, ende den onervaeren Waghenaer door een anghstighe bangigheyt van boven neder af-storten. De Schilders worden insgheliicks door dese en diergheliicke fantasien meer niet anders ontroert, als of sy de gantsche gheleghenheydt dever dinghen voor haere ooghen aenschouwden; soo en konnen sy oock niet rusten voor ende al eer sy de diepsinnigheydt haerer verbeeldinghen nae haeren wensch ter deghe afteyckenen. Waer uyt het dan

blijckt dat dien Konstenaer maer alleen duydelick ende uytdruckelick wercken kan, de welcke de dinghen die hy ter handt treckt als teghenwoordigh aenschouwt. 't Welck meest van allen in de herts-tochten ofte in de inwendighe beweginghen onses ghemoedts plaetse heeft; *want overmidts de selvighe al te mets in de waerheydt bestaen*, seght *Quintilianus* *, *ende al te mets in de imitatie; soo is 't dat de waere beroeringhen naturelick uytbersten, maer 't onbreeckt hun aen de Konst, dies moetense oock door de leeringhe soo wat ghefatsaeneert worden. De gheimiteerde beroeringhen daer en teghen, ghelijckse de Konst hebben, soo ontbreeckt het hun aen de nature; en daerom is dit alhier 't voornaemste, dat men sich recht wel bewoghen vinde om de verbeeldinghen niet anders te vatten, als of het waerachtighe dinghen waeren daer mede wy ons selven besich houden.* Soo moeten dan dese beroerten in alderley maniere uyt de waerheydt der dinghen ghetrocken worden; ende een rechtsinnigh Konstenaer behoort liever te versoecken al wat daer ergens te versoecken is, dan dat hy de verbeeldingen sijnes vruchtbaeren ghemoedts door een bedwonghen ende koele imitatie soude laeten verdwijnen. Dit heeft den Schow-Speler *Polus* eertijdts in een andere gheleghenheydt seer wel waer ghenomen; want als hy te *Athenen* een *Tragædie* van *Sophocles* ghemaeckt soude spelen, in de welcke hem de persone van de bedroefde *Electra* opgheleyt was, ende dat hy over sulcks in haeren schijn sich vertoonende het gebeente van haeren broeder *Orestes*, dien sy waende vermoordt te sijn, met een bitter gheween moest bekermen; soo heeft hy een middel versonnen om de schouw-plaetse met een ongheveynsde rouw-klachte te vervullen; want hy heeft de doodts-beenderen van sijn eyghen Sone, dien hy krachtighlick bemint hadde, wederom opgegraeven ende met sich op de stellagie ghebracht, alwaer hy de selvighe beschouwende den droevaerdt op 't alder natuerlickste ghespeelt heeft. *Agellius noctium Attic.* Lib. VII. Cap. 5. Staet de Konstenaers maer alleen daer op te letten, dat sy haer selven in dit stuck niet al te vele toe geven, met *Dionysius Longynus* * wat onderscheydt maeckende tusschen de verbeeldens kracht die de *Poeten* gaende maeckt, en d'andere die de Schilders te werck stelt. De Poetische fantasije en heeft anders gheen ooghenmerck, als een *onsinnigheydt der verwonderinghe* te verwecken: de Konstenaers daer en teghen sijn maer alleen op de *uytdruckelickheydt* uyt. *Soo soecken 't oock de Poeten alsoo te maecken*, seght den selvighen Autheur *, *dat haere ghedichten fabelachtigh en de waerheydt onghel ck souden schijnen te sijn; 't fraeyste daer en teghen 't welck in de fantasije der Schilders aen ghemerckt moet worden, bestaet daer in, dat haere verbeeldinghen krachtigh sijn en met de waerheydt over-een komen.* Aenghesien wy dan uyt het ghene tot

* Lib XI. Cap. 3.

* de sublimi oratione, § 2.

* § 13.

noch

doch toe ghesfeyt is ten vollen overtuyght sijn dat de fantasije de *Schilders* soo wel als de *Poeten* treffelicke verbeeldinghen voor draeght, soo en mach oock niemant daer aen twijffelen of 't staet hun beyde toe dese milde Beelden-voetster in grooter waerde te houden, ten eynde dat de selvighe door een daghelicksche oeffeninghe vast en seker ginghe, sonder in 't minste te wanckelen of sich yet van 't ghene sy eens ghevat heeft te laeten ontvallen. Want *menighmael*, seght *Dio Chrysostomus* *, *is het van noode dat daer in de ghedachten des Konstenaers het selvighe beeldt vele Jaren onverandert blijve, tot dat naemelick het werck voltrocken wordt.* Soo verstaen wy dan oock uyt het gene voor desen ghesfeyt is de reden waerom *Dionysius Longinus* * betuyght dat het voornaemste eynde der fantasije in de *uytdruckelickheyt* ofte *duydelickheyt* bestaet: als oock dat de Konst door 't behulp der fantasije gheholpen sijnde ghemackelick van de menschen schijnt te verwerven het ghene sy hun afdringht, ende alhoewel sy de aenschouwers haere wercken bynae gheweldt aen doet, dat sy evenwel nochtans niet en schijnen wech gheruckt te worden maer liever ghewillighlick te volghen. 't En is niet moghelick dat het anders soude gheschieden; want ghelijck d'oprechte Konstenaers tot het werck worden aenghedreven door een krachtighe verbeeldinghe der dinghen die sy als teghenwoordigh aenschouwen, soo vindtmen altijdt in haere wercken een klaer afdrucksel van dese verbeelde teghenwoordigheydt, daer vertoont sich selven allenthalven eenen levendighen Gheest die sich in de herten der beschouwers soo vaerdighlick uyt-stort dat sy in 't beschouwen der Konste den selvighen inval deser tegenwoordigheydt gewaer worden die den werck-meester in 't wercken ghevoelde. Wy hebben ghesien wat vrucht de fantasije den Konstenaeren toebrenght, volght dat wy een weynigh daerop letten dat de selvighe fantasije oock den ghenen hooghnodigh is die de konstighe wercken der grooter Meesters met een oprecht verghenoeghen eenes ghesonden oordeels soecken te beschouwen.

* orat. xii.

* § 13.

CAP. V.

NIemandt heeft oyt de wonderbaere wercken deser Konsten behoorelicker wijse beschouwt, dan die sich selven by tijdts daer toe placht te bereyden en 't overschot sijnes ledighen tijdts tot dese oeffeninghe te gewennen door 't behulp van een onbekommerde stilligheyt der eensaemer vertreck-plaetsen. *Ledigheydt is doorgaens henen vergeselschapt met een gantsch sinnelicke curieusheydt*, seght den jonghen *Plinius* *.

* Lib. ix. Epist. 32.

Den ouden *Plinius* insgelijcks, sprekende van de vermaerde stucken der ouder Konstenaeren, *Alle menschen worden door 't menighvuldighe bedrijf haerer lastigher bedieninghen verruckt en ter sijden af geleydt van 't beschouwen soodaenigher dinghen*, seght hy *, *want dese verwonderingh vereyscht ledicheyd ende een onghemoeyde stilligheydt.* Blijckt dan dat de rechte Konst-minne haer selven niet en kan onthouden in een ghemoedt 't welck met de sorghvuldigheydt van daghelickschen noodt-druft beslet ende belemmert is. De reden hier van behoeft niet verde gesocht te worden; dewijl het blijckelick is dat onse fantasije ofte verbeeldens kracht, die in dit werck seer vele vermagh, door een sorghledighe ende onverhinderde eensaemheydt dapper op gescherpt ende verweckt wordt. Want aenghesien het een oprecht Lief-hebber toe-staet de levendighe verbeeldinghen van allerley naturelicke dinghen in sijn ghemoedt op te legghen, ten eynde dat hy de selvighe te sijner tijdt met de wercken der Konstenaeren mocht verghelijcken; soo is 't klaer dat men sulcks niet en kan te weghe brenghen sonder het toe-doen van een stercke imaginatie, en dat de imaginatie gantsch en gaer krachteloos wesen sal soo langhe als wy alle daegh van den morghen tot den avond het loopen en draeven van de woelende menichte onder-hevigh blijven: oversulcks plachten oock vele treffelicke Konst-lievende mannen haeren ledigen tijdt somwijlen door te brenghen met het oeffenen ende verrijcken haerer fantasije. *De fantasije*, seght *Michael Ephesius* *, *is in ons gemoedt ghestelt als een Register ofte aenwijser van 't gunt wy oyt met onse ooghen gesien ofte met ons verstandt begrepen hebben.* Daerom houdt oock *Apollonius Tyaneus* staende, dat *daer een sonderlinghe verbeeldens kracht vereyscht worde in die ghene de welcke de wercken der Schilder-Konste recht wel meynen te besichtighen.* *Want het onmoghelick is*, seght hy *, *dat yemant een bequaem oordeel strijcken sal van een gheschildert Paerdt ofte Stier, ten sy dat hem sijn ghemoedt een waere verbeeldinghe der nae-gheboetster dinghen vaerdighlick voordraeghe.* Alhoewel nu dese reden ons volkomen berecht gheeft van 't voordeel 't welck d'eensaemheydt der heymelicker vertreck-plaetsen den Lief-hebberen toebrenght: soo biedt sich alhier noch een andere niet min bondighe reden aen, die ons het selvighe afvoordert. Want ghelijck een goedt Medicijn sijne ooghen niet alleen gheslaegen houdt op de sienelicke ende openbaere ghebreken, maer hy moet insgelijcks oock met een gaeuwe opmerckinghe nae-speuren wat daer ergens inwendighlick verswackt ende ontstelt is, ghemerckt de krancke selver haere quaelen menighmael soecken te bewimpelen; even alsoo wordt het in een oprecht Lief-hebber vereyscht dat hy sich selven ghewenne de wercken der Konstenaeren met een dieper insicht in sijn eenigheydt te

* lib. xxxvi. nat. hist. Cap. 5.

* in Aristot. de Memoria & reminiscentia.

* apud Philostr. de vita Apollonii Lib. II. Cap. 10. vide quoque Platonem lib. 2. de Legib.

te beschouwen. t'overmaetigh lof-tuyten der gonstigher, en 't bitter laecken der misgonstigher omstanders verbreken de kracht onses ghesonden oordeels door een ontijdighe en gantsch verkeerde schaemte. Yeder een kan by sich selven alleen bequaemer oordeelen, dan in 't midden van sulcken onbesinden gheschreeuw: weynighe hebben die vrymoedicheydt dat sy 't over-een stemmende raes-kallen van soo vele onbescheydene krijters souden weder-spreken: sy mistrouwen haer eyghen verstandt, achtende dat het in hun een onmanierelicke vermetelheydt soude wesen yet anders te ghevoelen: alhoewel men veeltijdts bevindt dat den meesten hoop de slechtste wercken in de grootste achtinghe houdt, dat pluymstrijckers selfs oock prijsen wat hun in 't minste niet aenstaet, dat eyndelick de vinnighe quaedtwilligheydt der benijders d'alder beste wercken verkeerdelick misprijst. *Quintil.* X. 1.

2. Oversulcks plachten oock die ghene dewelcke haer selven met eenen ongheveynsden lust tot dese beschouwinghe begeven, somtijdts eenighe verbeeldinghen by der handt te nemen, om de selvighe veelderley wijse te keren en te wenden, even als een eenig stuck wasch door 't endeloos hervormen honderdt en honderdt verscheyden ghestalten aenneemt. Doch voornaemelick soecken sy haere fantasije te verrijcken met de volmaeckste Beelden van een volkomene ende onberispelicke schoonheydt. 't Gaet vast en seker dat d'alder beste Meesters die hare Konst in Koper, Yvoor, Marmer, ofte oock in verscheydene Verwen oeffenen, uyt de naturelicke dinghen selver eenighe grondtleeringhen trecken om haere imitatie nae 't voorschrift der selvigher te richten, om niet alleen den gantschen omtreck der voor-ghestelder lichaemen recht wel te treffen, maer oock om 't licht ende de schaeduwen, de verhooginghen ende verdiepingen nae 't leven uyt te drucken. Sy arbeyden uyt vele bysondere lichaemen de voornaemste eyghenschappen der oprechter schoonigheydt uyt te picken, ten eynde dat sy de selvighe in een beeldt te passe brenghende niet soo seer en souden schijnen by de Nature onderwesen te sijn, als wel met de Nature selver in den strijdt te treden, of liever haer een wet te stellen. Desen arbeydt soude t'eenemael onnoodigh sijn, indien men in 't eene of 't andere menschelick lichaem sulcken recht-schaepen schoonheydt konde ghevinden, dat een sinnelick naeuwkeurigh oordeeler daer niet met allen op wist te segghen; maer nu is het heel anders met dese saecke gheleghen; want al hoe wel den gantschen roem van een onweder-sprekelicke volkomenheydt in de naturelicke maetvoeghelickheydt van alle de leden bestaet, de ver-

menginghe nochtans van Vader ende Moeder die malkanderen me-
nighmael ſoo wel in haere naturen als in haere ghedacht en gantſch on-
ghelijck ſijn, midtſgaeders oock de gheboort-plaetſe van yeder een,
't voedtſel 't welck hy in ſijne kindtſcheydt gheniet, de lucht daer hy
by leeft, en andere dierghelijcke dinghen meer, vermunderen menigh-
mael de bequaeme nettigheydt van een goede natuerlicke ghestalte.
Aenghemerckt dan dat de Konſtenaers ſelver nimmermeer daer toe
verſtonden dat ſy 't rechte voorbeeldt der volmaeckter ſchoonheydt in
een byſonder lichaem ſouden gaen ſoecken, ſoo is het mede blijckelick
dat d'oprechte Lief-hebbers haer ſelven niet en behooren te verghe-
noegen met de byſondere ſchoonheydt van deſe of gene, maer dat het
hun voorder toeſtaet haere ooghen gheduyrighlick op verſcheyden
aerdighe maeckſels der Nature gheſlaeghen te houden; ende al hoe-
wel den menſche, als weſende 't hooghſte meeſter-ſtuck der Godde-
licker ſcheppinghe, de meeſte opmerckinghe verdient, een oprecht
Lief-hebber niet te min neemt ſelfs oock in Leeuwen, Arenden, Hon-
den, Paerden, Slanghen, end' alderley andere ghedierten de vol-
maecktheydt haerder ſchoonheydt op 't naeuwſte waer. *Daer is in*
* Arriani Epictet. Lib. III. Cap. I. *alderley ſoorten der ſchepſelen*, ſeght *Epictetus* *, *in Oſſen naemelick, in Honden,*
in Byen, in Paerden yet wat 't welck in hun uytmuytet. Hy beſchouwt inſ-
ghelijcks het ruyme uytſpanſel des Hemels heerelick verciert met het
ſilver-ſtraelighe licht der Maene, en rijckelick over-goten met een
groote menichte van flonckerende gheſternten. Hy bemerckt mede
met eenen ſonderlinghen aendacht hoe de groote lampe des Hemels
uyt de Zee 's morghens opſtijght en 't flickerende water met een twijf-
felachtigh bevende licht verguldt; hoe de glimmende faeckel van de-
ſe heldere ooghe des werelds omtrent den middagh-ſtont verkleynt
ſijnde met eenen oock de ſchaeduwe aller dinghen verkort; hoe de
daelende Son den gantſchen Aerd-bodem allenghſkens met een ſche-
merachtich licht en voordts met een dicke duyſterniſſe over treckt;
hoe den prael der ſtaetigher Tooren-Saelen in 't verſchiet van verde
verflaeuwt, en hoe 't gheberghte hoogher op in een nevelachtighe
blaeuwigheyt verdwijnt. Hy beſichtight met een fin-wackere noeſt g-
heyt al 'tgene ſich den menſchen hier op d'aerde ende omtrent de aerde
aenbiet. De dampe veel-verwige waeter-wolcken, voor-naemelick als
ons den wonderbaeren boge daer in vertooght word; de on-begancke-
licke hooghte der geberghten; de vervaerelicke ſteyligheyt der afbreu-
kigher ſteen-klippen; 't koele over-welfſel van een dicht beplant ghe-
boomte, welckers bevende Loof in verſcheydelicke plaetſen meer of min
doorſtraelt weſende, ſchijnt met een ſchitter-rijck ſpelende licht de

lommer-

sommerachtighe graſ-groente te vervreughden; de ſachtelick ſwellende Heuvelkens; vlacke Velden; luſtbaere Beemden; Hoven bekleet met haer Somerſche Tapijt-ghewaedt; ſpringh-aders die uyt een harde Rotſe ghemackelick uyt-bordelen; ſoet-ruyſſchende Beekſkens die met een aenghenaeme ſuyſelingh onſen ſlaep-luſt ſoo gheweldighlick niet en konnen verwecken, of ſy houden onſe ooghen noch veel krachtigher open met de ſuyvere klaerheyt haerder ſilver-ſtroomen; Stadtſ-veſtinghen om en d'om ghekroont met den Cingel-trans van Hemel-dreyghende Tinnen, Gaelderyen die ontrent haer uyterſte eynde verenghende, niet alleenlick haere breedde, maer oock de tuſſchen-ruymte van de ververrende Pilaeren allenghſkens verlieſen, luſtighe wel-ghebouwde Hoeven, leeghe beroockte Dorp-huyſkens, en al wat daer erghens te ſien of te vinden is. 't Menigh-vuldighe bedrijf der menſchen die haeren ernſt in de byſondere wercken haeres beroeps verſcheydenlick aenwenden wordt oock by den Konſt-lievenden Onderſoecker opmerckens waerdt gheacht. Ontmoet hy erghens eenen werck-ſaelighen Ackerman die het ſteegh-traeghelick ploeghende Oſſen jock aendrijft: ſiet hy eenen ſorghledighen Schaepherder in het midden ſijner Oyen en weelderighe Lammeren op eenen ſtock leenen: ſlaet hy ſijne oogen op eenen bekroſen Smit die 't gloeyende ſparckelende ijſer op 't aenbeeldt haemert: ſpeurt hy eenighe Maetrooſen, die in klaer of ſmuyckende in kalm of bijſende weder 't zeyl gaen, Viſſchers, Voghelaers, die haer ſelven in een loopbaene om ſtrijdt oeffenen, brood-droncken Kermiſ-gaſten, de menigte der ghener die verſaemelt ſijn om eenen Landtſ-dagh te houden, Krijghſ-luyden die 't platte Landt afloopen en dicht bewoonde Steden verwoeſten, 't komt hem al te paſſe om ſijne fantaſije met de levendighe verbeeldinghen ſoodaenigher dinghen te verrijcken, dies en hout hy ſich ſelven oock met het bloote ghe-ſicht deſer dinghen niet te vreden, maer hy ghewent ſijn werckende hoofdt daer toe dat het t'eeniger tijdt de gantſche gheleghenheydt der ſelvigher van vooren tot achteren ordentelick ſoude weten op te haelen. De verbeeldinghe van een Stadt die op 't alder ſchielickſte by den Vyandt over rompelt ofte oock ſtormenderhandt in ghenomen wordt, brenght hem in den ſin al wat daer in veroverde volckrijcke ſteden placht om te gaen. Gantſche Bemden van ghewaepende Krijghſ-knechten loopen herwaerdt en derwaerdt met vlieghende Vaendels ſonder eenigh onderſcheydt ghewijdde en onghewijdde plaetſen met een vreeſelick ghebaer aenrantſende, waer over de verſlaeghene Inwoonders den moet heel en dal verlooren gheven, verwachtende anders niet dan d'alder

ſlimſte

ſlimſte miſhandelingh en d'uyterſte wraecke van eenen vijand die ſich niet en ontſiet het heylighdom ſelver t'ontheylighen, 't kraeken onder tuſſchen der huyſen die om verde gheſmeten worden, 't ghekletter des gheweers, 't ghedommel der Trommelen en Trompetten, 't gheroep ontſtaende uyt de verſcheydene ſtemmen der ghener die vervaeren ende vervaert worden ghemaeckt, 't juychen der ghener die d'overhand hebben, 't krijten der ghener die haer ſelven overheert vinden, 't ghehuyl der Vrouwen en Kinderen, een gheluyd opghemaeckt ſijnde uyt ſo vele ende verſcheydene gheruchten, vermeerdert haere banghigheyt; en noch ſchijnt het verdrietſaem ghekerm der Moeders, welcker teere Kinders van haere borſten afgheruckt en wechgevoert werden, 't voorghemelde geluyd t'eenemael te verdooven. De gantſche ghedaente des beſchreyelicken onghevals is menighvuldigh, onſeker, grouwſaem, afgrijſelick, menighten van eenſaeme verlaetene bedruckte Vrouwen loopen ſomtijds den eenen ſomtijds den anderen nae, maeckende groot miſbaer, met de handen in 't hayr en met een bitter verwijt haere verſlaeghene Mans, Broeders, ende Sonen ſcherpelick afvraeghende wat ſy daer mede voor hebben dat ſy haere Wijfs, Suſters, ende Moeders ſo ſchandelick in den nood verlaeten, d'overwinners bewijſen haer ſelven allenthalven door onbetaemelicke verfoeyelicke luſten overwonnen te ſijn, ieder een achtende dat het hem al gheoorloft is waer hy ſlechts eenen luſt toe heeft, en niemandt onder hun allen denckende dat hem iet ongheoorloft ſoude ſijn. Geen aenſienelickheydt der rijper, gheen meedooghentheydt der jongher jaeren vermoghen ſoo veel in haer onghereghelt ghemoed, dat ſy niet en ſouden voort 't moorden ſchoffieren, en nae 't ſchoffieren moorden. Broeders en Suſters, eer ſy noch den trooſt van de laetſte omhelſingh ter deghe ghenieten, worden van malkander haeſtigllick afgheſonderdt. Die ghene de welcke noch bequaem ſijn om wapenen te voeren, moeten 't met haeren hals bekoopen. Stock-oude grijſaerds die nu wel wenſchten een ghetijdighe dood vroegher ontmoet te hebben, bejaerde Vrouwen die de brandende luſten haerer onkuyſcher Vyanden niet meer en konnen bluſſchen, worden ſmaedelick verſchopt ende verſtooten tot enckel vermaek des moedwillighlick dertelmoedighen overwinners, 't meeſte ghewoel wordtmen ontrent de jonghe houbare maeghden ghewaer, wanneer de ſelvighe by nae aen ſtucken gheruckt worden door 't geweld der ghener dieſe in heymelicke plaetſen met gheweld ſoeken wech te ſleypen: ſo en is daer ook gheen eynde van 't ghevecht, tot dat ſy hun van andere die ſtercker ſijn wederom worden ontſchaeckt. Eenighe, niet vele wercks maeckende van 't ge-

ne voor de hand is trachten met dreyghen ende pijnigen d' eyghenaers te dwinghen om 't ghene sy vermoeden verholen te sijn aen den dagh te brenghen; sy door-snuffelen allerley donckere hollen met bernende torrsen in de hand, om de ledighe Huysen daer mede aen brand te steken als alle den roof uytghedraghen is. Dus wordt dan het prachtige ghebou der hoogher Saelen die weleer met goude Taep-fierijen en schoone Schilderijen ghetast waren tot eenen asch-hoop ghemaeckt, ja 't beste deel der Stad met hare Inwoonders wordt door 't vallen van Kercken en torens verplettert ende bedeckt. De straeten krielen overal met ontallicke menighten van gheknevelde en t' saemen ghekoppelde ghevanghens, den-welcken al hoewel 't wringhen der handen en 't borst-kloppen benomen is, haer demoedigh wesen niet te min mitsgaders oock de spraeckeloose erkenten s haeres onghevals souden 't herte des onverbiddelicker Krijghs-knechten maghtigh sijn te vermorwen, 't en waer saecke dat de Roof-gierigheyt haere herten t'eenemael had versteenight ende verstockt. 't Ontstaet mede uyt de selvighe ghierigheyd dat de straeten overal bestrooyt sijn met verscheyden packen en bondels van dinghen al hoewel niet onkostelick, nochtans verworpen ende veracht als sich by den wegh yet kostelickers aenbood. Ghewaepende, onghewapende, Ionghers, Paerden, Vrouwen, Mans, Harnas, Huysraed, Vyanden, Burgers, 't is al vermenght sonder eenich onderscheyd. Voorbedachten raedt vermagh hier niet met allen in dese gelegentheyd; 't rouckeloose gheval heeft het gantsche bestier. Den droevighen schijn van 't on-ontworstelbaer dwangh-beschick breeckt ende versadight evenwel den grimmighen moed eenigher vyanden dewijl andere vermoeyt sijnde van 't moorden, plunderen, brand-stichten haer selven neder setten, met een stuyrsch ghesicht loerende of hun d' een of d'ander door een onbesinde vreese in den mond quaem gheloopen. Maer 't grootste deel der rampsaelighen inghesetenen vinden sich int midden van vier en swaerd met sulcken ongevoeligheydt geslaegen, dat sy 't ghenaeckende verdriet met opene oogen niet en sien, noch 't moord-gheschrey met opene ooren in 't minste niet beseffen; 't en schiet hun niet eens in den sin haere bysondere swarigheden t' overweghen daer 't ghemeyne sulcken last lydt; soo verwachten sy dan dat hun den bloed dorstighen vyand in haere eyghene Huysen soude komen bespringhen, daer sy haeren beswaerden Gheest in 't midden van d' aller dierbaerste verlustinghen haeres levens wenschen uyt te braecken. Andere, die kloeckmoediger sijn, soecken de dapperheid haeres manhaftigen ghemoeds door wanhope op te scherpen, ja sy en schroomen sich niet den vyand met het ontblooten ende aenbie-

den haerer strote te beroepen, ofte hem met een doodvaerdighe raeserije selver te keer te gaen, bereyd sijnde 't onprofijtelick overschot haeres levens ontrent de soetvoerende wraecke des overheerden Vaderlands te besteden. Eenighe wederom de welke 't lijfgevaer meynen t' ontslippen, ruysschen blindelingh in haer eyghen verderf. Sommige, die den strijd ghaerne souden vernieuwen, worden door 't gheweld van de vluchtighe menighte teghen haeren danck wechghevoert. Waer over sy den moed nu t' eenemael verloren gheven, ende verlaeten haere beminde wooninghen daer in sy gheboren ende opghevoet sijn; sy versaecken haere Huysen en Hoven met een hertwroeghende quellinghe menighmael stille staende, en d' aenghenaeme plaetsen wederom en wederom beschouwende, so dat het schijnt dat sy de magt niet en souden hebben eenen eenigen stap verder te gaen 'ten waer de vrese van de kele afgesnedē te worden hun te verstaen gaf dat het yeder een vry staet ende gheoorlooft is sijn eyghen lijf te berghen, als den ghemeynen staet met een onverhaelicke schade onder de voet versmeten is. Als dan beghinnen sy eerst nae een goed hene komen om te sien, verkiesende eenen heymelicken sluyp-wegh en d' onsekere verstroyde menighte soo vele als 't hun moghelijk is vermijdende. 't En geld niet; sy moeten doch malkanderen in de stad-poorten wederom bejeghenen, die opghestopt sijn niet alleen met een groot ghetal der gener dewelcke in ende ontrent de enghte ghematst sijn, maer ook met een grooter menighte der ghener die nae vele vechtens en loopens in 't ghedrangh ter nederghestort ende met voeten vertreden sijn. Halfdoode met de doode vermenght ligghende worden in 't bloed versmoort. Menschen en Paerden, ghewonde en onghewonde, swaerden en spiessen, bondels mede van kostelicke dinghen maecken alle maer eenen hoop. De naevluchtighe insghelijcks letten daer niet eens op of het mede Burghers en bloed-verwanten sijn die hun in den wegh ligghen, sy vertrappense alle sonder eenigh onderscheyd, haer selven dies nood sijnde over de doode lichaemen haerer vleeschelicke Broeders en Susters eenen weg on-eerbiedighlick uytpickende. Buyten de Poorten vertoont sich wederom een ellendighe treurmoedige Schaere, derghener die de felle Moordenaers handen ontsnapt sijn; 't lust hun dan eerst te weenen als sy haer selven buyten scheuts vinden; haere beanghste siele, die van te vooren met droefheyd verkropt was, begint den aessem soo wat te scheppen; 't jammerlick gesicht haerer vrienden en maeghen, die uyt alle haer welvaeren ghejaeght sijnde van welghestelde lieden Bedelaers en Landloopers worden, ontlaet haere ooghen door een onderlinghe medelijden. Sy laeten sich evenwel

voorstaen

voorstaen dat d' eendrachtighe stemmen der mede-klaghers gheen onliefelick gheluyd maecken, wenschende sulcken verlichtinghe haeres beswaerden ghemoeds langher te ghenieten. Doch al te vergheefsch. Want daer ontdeckt sich eerst-ganghs in d' opene velden een ander derelick schou-spel. De vinnige verbolgentheyt des overwinners komt hun hier oock aen boort, niet lijdende dat sich de vluchtighe ergens souden t'samen rotten. 't Vervolgen, 't wonden, 't vangen, 't moorden der ghevanghenen als andere meer te vanghen sijn, beghint hier op een nieu. Allerhande Wapenen-tuygh, doode lichamen, afghekapte armen en beenen vervullen 't bloedighe veld, indien het onder en tusschen ghebeurt dat de verjaeghde 't kleyne ghetal der vervolghers aenghemerkt hebbende door een moedighe schaemte, niet langher konnen ghehenghen, dat sulcken menighte van soo weynighe als een kudde Schapen souden worden voortgedreven, soo is 't dat daer een kort-stondigh dapper ghevecht tusschen de vervolghers ende vervolghde omgaet, tot dat de vervolghde sich van alle kanten besprongen ende benaut vinden, door den toeloop van andere die binnen de stad niet meer te doen vindende buyten de stad werck soecken. Dit doet hun 't koude sweet afloopen, dit maeckt dat hun 't herte 't eenegaer ontsinckt, haere gantsche hope bestaet in een spoedighe vlucht, dies loopen sy met eenen aessem sonder omsien nae eensame onbeganckelicke plaetsen, sy schouwen 't ghesselschap, uyt vreese dat sy met andere verghesellschapt sijnde den Vyand wederom achter de hielen souden ghekrijghen.

3. Het is dan blijckelick hoe grooten arbeyd d' oprechte liefhebbers aenwenden ontrent het oeffenen ende voorbereyden haerer fantasije, wanneer sy naemelick de volmaeckte verbeeldinghen aller dinghen door een nau-puntighe imaginatie in haere eyghene herssenen afschilderen. Dies ghebeurt het oock menigh werven dat die gene dewelcke d' uytghelesen wercken van groote Meesters nae een behoorlicke voorbereydinghe in de hand nemen, bequamer daer van plaghten te oordelen dan d' allerbeste Kunstenaer, wiens oordeel door de liefde die hy sijne eygene wercken toedraegt veeltijds benevelt is, behalven dat hem 't heymelicke misnoeghen 't welck hy in de wercken van andere Meesters neemt, menighmael in sijn oordeel verswackt. Wat 't ghemeyne volck belanght, een seker Schilder in *Plutarchus* * segt seer wel, dat *rouwe ende ongheoeffende beschouwers der Konste den ghenen ghelijck sijn die een groote menighte t' saementlick begroeten ende besichtighen, even als d' ervaerne Konst-lievers in 't teghendeel den ghenen ghelijck sijn die d' eene voor en d' andere nae begroeten ende besichtighen, d' Eerste naemelick,* die

* in initio libelli de Genio Socratis.

*die 't werck sonder eenighe sinnelickheyd aenschouwen, vergenoeghen haer sel-
ven met een grof begrijp der Konste : d' Andere daerenteghen, die elck byson-
dere deel des wercks, met een ryp oordeel siften, mercken al wat daer in wel of
qualick gestelt is.* Over sulcks, *als dat gehoor het welcke maer alleen 't ge-
Arriani Epict. Lib. III. Cap.6. luyd onderscheydet, seght *Epictetus* *, *met recht een ghemeyn ghehoor ghe-
naemt wordt; soo is 't ghehoor het welcke de toonen onderscheydt nu niet meer
een ghemeyn, maer liever een wel gheoeffent ende konst-gheleerd ghehoor.* Dit
selvige staet ons oock in de gelegentheyt van 't gesicht aen te merken.
*Alhoewel ieder een nae de ghemeyne ghewoonte onses ghesichts eenen Wijngaerd
ende een paerd aenschouwt, het is den Land-man evenwel beter bekent of dien
Wijngaerd vruchtbaer is of niet; so sal eenen Ros tuyscher insgelijks lichtelick we-
ten te segghen of het een moedigh ofte droomachtigh Paerd is,* seght *Clemens
Alexandrinus Stromat.* I. *Aller menschen ghesicht en is niet begaeft met de
apud Stobæum ser. de Venere & amore. selvighe oordeelens kracht ;* seght *Plutarchus* *, *'t eene ghesicht is meer vol-
maeckt door de Nature en beter geoeffent door de konst als het ander om het ge-
ne schoon is te onderkennen. Hier uyt ontstaet het dat de Schilders met een
vaerdighe gauwigheyd van de ghedaenten ende ghestaltenissen der dingen we-
ten te oordeelen. Als een onwetend mensche, eenen rechten Idiot, volmonde-
lick bekende dat hy de Venus die Zeuxis gheschildert hadde niet schoon en vond;
var. hist. Lib. XIV. Cap. 47. Neemt mijne ogen, seyde Nicomachus, en sy sal u een Goddinne schijnen te sijn.*
Daer is dan eenen sekeren slag van oogen diemen met *Ælianus* * *konsti-
ghe of Konst-gheleerden ooghen* mag noemen. So en is het oock niet ge-
noegh dat wy ooghen in ons hoofd hebben als andere menschen, maer
het is voorder van noode dat wy sulcke oogen sochten te bekomen die
Parad. 5. nae de maniere van spreken by *Cicero* * gebruyckt *eruditi oculi*, dat is, *ge-
leerde ooghen* verdienden te worden ghenaemt.

4. Indien ieman evenwel sijne ooghen in dese beschouwinghe noch
niet ghenoegh nae den eysch der saecke gheoeffent schijnt te hebben,
nochtans behooren wy hem daerom 't ghesicht der Konste niet t'ont-
segghen; ghemerkt het in het minste niet en strijdt dat ieman een son-
derlingh vermaeck soude scheppen in de lustbaere gheestigheyt deser
aerdigheden, alhoewel hy de reden sijnes vermaecks niet en kan voor-
stellen, *d'Vytnemenheyd ende bevalligheydt die in allerley wercken ghepresen
in Lysia. wordt,* seght *Dionysius Halicarnassensis* *, *is een veel treffelicker ende won-
derbaerlicker saecke dan datse met woorden uytghedruckt kan worden. D'onver-
standighe konnense so wel sien ende bemercken als de verstandighe; en nochtans
valt het d'aller welsprekenste swaer ghenoech de reden daer van te gheven. In-
dien daer dan ergens ieman gevonden wordt de welcke verwacht, datmen hem
met woorden soude gaen onderwijsen, waer in dese kracht der prijselicker wercken
ghelegen is, de selvighe magh met eenen oock de reden van andere groote ende
gansch*

gansch diepe saecken afvorderen: *Als naemelick, wat het is het welck men in schoone lichaemen bevalligheyt noemt; watmen in het draeyen en wenden der stemme voor harmonieus keurt; waer in de ghevoeghelickheyd en maete aller dinghen bestaet: Want wy begrijpen alle dese dinghen door ick en wete niet wat ghevoelen, en niet door 't behulp van woorden-konst.* Quintilianus heeft dit alles in korter woorden vervat, *De gheleerden*, seght hy *, *beseffen de reden der konste; d ongeleerde, het vermaeck.* Wy bevinden het daeghelicks dat d ervaerene end' onervaerene een moedighlick aennemen het gene soet en lieffelijk is; het bondighe wordt een-stemmighlick van beyde ghepresen; het ghene sijn volle kracht heeft, plaght so wel den eenen als den anderen op te wecken; isser daer en teghen iet in het gansche werck te vinden het welck eenighe hardigheyt heeft, isser iet het welcke met een overmaetighe onghevoeghelickheyd ontciert of met een ghebreckelicke lammigheyd ontsenuwet is, het wordt eendraghtighlick van beyde uytghevonden ende verfoeyt. *Het is gantsch wonderlick*, segt *Cicero* *, *hoe weynig de geleerde en de ongeleerde verschillen in het oordelen, daerse nochtans dapper vele verschillen in het wercken.* So seght hy wederom in de selvighe plaetse, *Daer is een heymelick ghevoelen in de menschen, door het welcke sy sonder eenighe konst of reden in elcke konst en reden besluyt oordeelen wat daer in wel of quaelick ghestelt is; so doen sy het selvighe mede in Schilderijen, stock-beelden, en andere wercken tot welcker begrijp sy nerghens nae de meeste bequaemheyd van de Nature hebben ontfanghen.*

Lib. IX. Cap. 4.

Lib. III. de Oratore.

5. So houden wy dan staende datmen allerley onervaerene sonder eenigh onderscheyd van het beschouwen deser Konsten niet terstond behoort uyt te sluyten; ghemerckt daer onder 't ghetal der selvigher vele worden ghevonden die de Konst met een behoorelicke verwonderinghe bejeghenen, al ist schoon saeke dat sy daer van so volkomen oordeel niet en konnen strijken als andere die haere sinnen eenen langhen tijd daer toe geoeffent hebben. Wat het eerste belanght; *'t Staet ieder een vrij*, seght Symachus *, *de deughden van andere aen te mercken. Soo worden wy gewaer dat d'onbedreven menigte die sich op dese Konsten in 't minste niet en verstond den Iupiter Olympius van Phidias, het vers-kalf van Myron, de Canephoræ van Polycletus eertijds met groote verwonderingh beschouwet heeft. Aengaende het verstand, dat strekt sich verder uyt. En d'aller beste dinghen souden maer alleen by weynighe worden gheacht, indien d'aller gheringhste selve gheen ghevoelen hadden van het ghene achtbaer is.* So segt den selvigen auteur in een ander plaetse*, *De Faem van grote Mannen sal haere behoorelicke ruchtbaerheydt noodelick derven moeten, indien sy haer selven met mindere ghetuygen benevens d'andere niet en wil verghenoeghen* 't is aenmerckens waerd wat *Dionysius Halicarnass.* seght by sijn eyghen onder-

Lib. I. Epist. 25.

Lib. VIII. Epist. 22.

de Compoſitione nom.

vindingh gheleert te hebben. *My dunckt* ſeght hy *, *dat ick in de ſchou-plaetſen die met een groote menighte van ongheleerde en onſoete menſchen vervult waren geleert hebbe datter in ons een naturelicke toegeneygtheyd gevonden wordt door de welcke wy den lieffelicken galm, van een maetvoegelick lied ſonder eenighe moeyte onder-ſcheyden ; overmids ick daer ſach dat een treffelick en wijd-beroemd Harpen-ſlaegher van de menichte uytgheklopt wierd als hy ſijn gheſangh door het ſlaen van een verkeerde ſnaere verdorven hadde ; een Pijper inſghelijks, die nae den eyſch der konſte met ſijn inſtrument wel ghenoech wiſt om te gaen, was op den ſelvighen kam gheſchoren, als hy ſijn gheſangh by ghevalle quaelick opgheheven ofte ook met het drucken ſijnes monds een doof geluyt ghemaeckt hebbende de wetten der Konſte te buyten gingh. Wilt ghy weten wat daer van is ? geeft dan een van deſe Idioten het inſtrument in de hand, verght hem dat hy verbetere het ghene in den konſtenaer miſluydende ſchijnt te ſijn, en hy ſal moeten bekennen, dat hem ſulks ondoenelick is. Waerom doch ! om dat dit in de Konſt beſtaet, die weynighe deelachtich ſijn ghemaeckt ; het andere daerenteghen in een ſekere beweghinghe die de nature niemant geweygert heeft.* Wat het tweede betreft ; *Anacharſis* verwondert ſich niet te onrechte hoe het te werck gingh dat de Konſtenaers die in *Griecke-land* om prijs ſtreden van die ghene de welcke gheen Konſtenaers waeren plaghten gheoordeelt te werden. Siet *Diogenes Laërtius* Lib. I. want alhoewel hy ſulcks voornaemelick van de *Grieckſche* baerſpelen verſtond, het magh nochtans op deſe Konſten ook wel worden toeghepaſt ; ghemerckt daer in de ſelvighe doorgaens henen yet wat te vinden is, het welk de Konſtenaers maer alleen begrijpen. *Mechopanes vertoonde in ſijne wercken een ſekere naerſtigheyt die de Konſtenaers maer alleen verſtonden,* ſeght *Plinius* Lib. xxxv. Cap. 11. *Een ſtock-beeld nae behooren recht wel te maecken,* ſeght *Epictetus* * , *wiens werck dunckt u dat te weſen ? het is het werck eenes Beeldhouwers. Maer wat ghevoelt ghy doch van het beſchouwen deſes wercks, vereyſcht het gheen konſt dat men 't werk met verſtand aenmercke? het vereyſcht konſt. Hermoghenes* dringht mede daer op aen ; *een bequaem oordeel te konnen vellen,* ſegt hy *, *over de wercken van andere Meeſters offe naemelick met een behoorelicke nettigheyt ghewrocht ſijn ofte niet ; offe inſghelijks nae d'oude of nae de nieuwe konſte ſwijmen, kan niet lichtelijk uytgevonden worden, het en ſy dat men eenighe kenniſſe heeft van ſodaenighe dinghen.* Den jonghen *Plinius* ſpreeckt noch uytdruckelicker ; *hy moet nood-wendiglick een konſtenaer weſen,* ſeght hy*, *die van een Schilder, Beeld-ſnijder, ofte ook van een giet-Konſtenaer recht wel meynt te oordeelen.* Staet ons onder en tuſſchen in deſe woorden aen te mercke͂ dat *Plinius* en andere oude autheuren den naem konſtenaer niet alleen den genen toeſchrijven die de hand ſelver aen 't werk ſlaen, maer dat ſy onder dien naem ook ſodaenighe

Arriani E. Epict. Lib. II. Cap. 24.

*Lib. I. de Formis orat.

*Lib I. epiſt. 10.

danige Konstlievende mannen vervatten die met een seldsame en welgheoeffende verbeeldens kracht d'uytnemende wercken van groote Meesters beschouwen, en met een onbedrieghelicke gauwigheyd den gheest die in dese wercken speelt uyt haere maniere van doen vaerdigliekonderscheyden. *Tot het beproeven eener Schilderije*, seght Cicero *, *worden oock die ghene de welcke niet wercken en konnen toe-gheroepen, als sy slechts eenighe kloeckheyd in 't oordeelen schijnen te hebben.* En wederom in een andere plaetse*; *indien ick sprekende van een Kamer-speler, staende hielt dat hy sijn beroep niet wel en kan beandwoorden sonder de Dans-konste gheleert te hebben als oock hoe hy sich in allerley ghelegenheyd ghevoeghelick draeghen moet, 't en soude daer uyt niet volghen dat ick sulks segghende my selven voor een Schou-speler uytgheve, maer het is genoegh dat men my niet en achte een dwaes oordeeler van eenes anderen mans konst te sijn.* *Plutarchus* * verheft den grooten en goeden *Aratus* van weghen sijn diepgheleerd oordeel in 't ghene de Schilder-konst aengaet. So wordt oock *Vindex*, een Romeyn van gantsch treffelicken Adel, hooghlick daer over gheroemt dat hy sich soo wel op de Konst verstond. Siet *Statius Papinius Lib.* IV *Sylvarum, in Hercule epitrapezio.*

* de optimo gen. orat.
* de oratore.
* in Arato.

6. Men vindt ook hedens-daegs vele edele groot-moghende Heeren en wijse staets-lieden die haer selven nu en dan nae het exempel van *Aratus* en *Vindex* van het gewight haerer daeghelickscher bekommernissen ende land-sorghen ontballasten, ten eynde dat sy haere afghesloofde sinnen door een getijdige verpoosinge vergadert hebbende hare voorige betrachtingen, met eenen verschen moed daedvaerdiglick moghten hervatten. Het is ghenoech bekent in hoe grooten achtinge sy dese konsten houden, en wat verborghene schatten van vermaeckelickheyd en verghenoeghen sy daer in gevinden; so dat sy selfs oock de aller minste omstandigheden deser konsten met sulcken besigen ende onvermoeyden ernst menighmael overweghen, dat men uyt haeren gansch noestighen onversaetelicken yver lichtelick afmeten kan, dat sulcke groote verstanden gheen meerder of waerdigher verlustinghe erkennen. *Hy schijnt sijne vrijheyd mijnes oordeels te derven, die sijn werck niet al te mets en staeckt; so bestaet oock de waere vrucht onses onbekommerden ledighen tijds, niet so seer in het spannen als in het ontspannen onses ghemoeds*, segt Cicero*. *Ondertusschen gaet dit altijd vast*, segt *Quintilianus*, * *dat d' aentreckelicke lieffelickheyd deser Konsten die verstanden voornaemelick verquickt dewelcke haer selven met den dagelickschen arbeyd van rechts-handeling uyt gemergelt vinden.* De volgende woorden van den jonghen *Plinius* sijn aenmerckens waerd; *gelijck het de velden niet en verergert*, segt hy *, *dat-*

* Lib. II, de Oratore
* Lib. X. Cap. I.
lib. vii. Epist. 9.

datmense nu met het eene, en dan wederom met het andere saed besaeyt; soo wordt ons verstand somtijd door d' eene, somtijd door d' andere bedenckinghe vernieuwet. Cicero is wat wijdlopigher in een andere ghelijckenisse; *Even als die gene*, segt hy *, *dewelcke haer selven tot eenen gheduyrighen daghelickschen arbeyd hebben ghewent, wanneer hun t' onweder van 't werck afgheschejden houdt, sich tot het spelen met den bal, met pickelen, met teerlinghen plaghten te begheeren, ofte oock eenigh ander nieu tijd-verdrijf te versinnen; soo plaghten oock die ghene de welcke om d' onbilligheyd van ghevaerelicke tijden te vermijden, ofte oock om haer selven eenen Heylighen dagh te maecken, 's ghemeyne Lands-dienst voor een wijle opschorten, sich heel end al met de poësije, met de Land-meterye, met de singh Konste besich te houden ofte oock een andere nieuwe betrachtinghe tot haer eyghene vermaeck uyt te vinden.*

* Lib. iii de Oratore.

7. Dat nu de levendige verstanden van veele treffelicke aensienelicke Mannen sich door de soetigheyd deser beschouwinghe allermeest verruckt vinden, verdient gheen groote verwonderingh; aenghesien *de schoonheydt*, nae 't segghen van *Epictetus* *, *selfs oock eenen steen maghtigh is te bewegen.* *Aristoteles* ghevraeght sijnde waerom 't gene schoon is bemint wordt, *dit is eenes blinden Mans vraeghe*, antwoorde hy. Siet *Diogenes Laertius* Lib. V. In *Aristotele*. Als oock *Stobæus serm. De laude pulchritudinis. De schoonheyd des lichaems*, seght *Cicero* *, *beweeght onse ooghen door een bequaeme t' saemenschickinghe der leden; hy vermaeckt ons daer mede voornemelick, dat alle de ghedeelten door een aenghenaeme lieffelickheyd met malkanderen over-een komen.* Ghelijck het dan gheen wonder en is dat wy eenen sonderlinghen lust scheppen inde schoonheyd der naturelicker lichaemen, soo is het veel min verwonderens waerd dat ons de Konstige naeboetsinge deser schoonheyd noch al beter behaeght dan de natuerelicke schoonheyd selver; niet alleen om dat wy daer in bemercken hoe gheluckighlick de Konst met de nature strijd, maer ook om dat ons ghemoed sich eenmael door dese beschouwinghe vervrolickt vindende sijne blijschap niet langer en kan binnen houden, het ontspringt van vreugd, het juycht, het beroemt sich door een heymelicke gunste die het den Konstenaer toedraeght even als of het sodaenigh een werck selver uyt sijnen eyghenen boesem hadde voord-ghebracht. *Den Konstenaer die met Kooper ende met Iser worstelende de nature door de Konst betemt, gheeft de Konst-lievers ghenoeghsaem bericht door wat middel 't Koper onsen wille onderhevigh wordt gemaeckt.* Seght *Basilius* *. *d' Ooghen der ghener die 't behendighe werck van een aerdigh stock-Beeld besichtighen, blijven eenen langhen tijd ghehecht aen 't ghene hun eerst voorquam; ende als sy naederhand 't ghesicht van 't eene deel op 't andere beghinnen te slaen, sy verliesen haer selven, niet wetende wat hun best waere*

* Arriani Epictetus Lib. iii, Cap. 23. vide quoque Isocratem in Helenæ laudat.

* Lib. i. de officiis.

* Basil. Se. Episcopus orat. XIV.

waere eerst en meest te beschouwen segt *Himerius* *, *Wanneer ons gesicht eenighe fraeye Schilderijen, Statuen, ofte oock eenige andere gheestige hand-werken ontmoetende*, seght *Dionysius Halicarnass.* *, *de soetigheyt en schoonheyd die daer in te vinden is ghewaer word, het houdt sich dan volkomelick vergenoeght sonder iet meer te begheeren.* Ghemerckt dat ons dan in de treffelicke wercken van groote Meesters de schoonheyd der dinghen selver nerghens nae so krachtighlick beweeght, als de voorspoedighe stoutigheyd der Konste, so ghebeurt het oock menighmael dat de levende ghelijckenisse van leelicke ende affichtighe dinghen niet min vermaeckelick bevonden wordt als de gelijckenisse van'd aller schoonste lichamen. *Wy aenschouwen de Schilderije van een Haegdisse, van een Simme, van Thersites tronie met lust ende verwonderingh*, seght *Plutarchus* *, *meer om de ghelijckenisse die wy daer in sien dan om de schoonheyd. Want alhoewel men het ghene in sijn eyghen nature leelick is niet en kan schoon maecken, d'imitatie van schoone of leelicke dinghen werd nochtans sonder eenigh onderscheyd gepresen.* Leest den selvighen autheur *Sympos.* Lib. V. quæst. 1. waer hy de gantsche gheleghenheyd deser saecke wijd-loopighlick verhandelt.

Apud Photium.

* de Comp. nominum.

de Poetis aud.

8. Konst-haeters en andere Idioten behoeven sich oversulcks niet eens meer te verwonderen wat kloecke en scherp-sinnighe verstanden daer mede voor hebben dat sy de konstighe wercken van groote Meesters met sulcken tijd quistigen aendacht besichtigen. *Wy vinden ons selven niet lichtelick met goene dinghen versaetight*, seght *Symmachus* * *so plagt oock het ghene vermaeckelick is onse begheerte meest te verwecken als het ons gemoed ten naesten by schijnt te vervullen.* Hoovaerdighlick neus-wijse en koppighe menschen, die met een smaedighe verwonderingh het ghene hun niet aen en staet vaerdighlick veroordeelen ende verwerpen, behoeven sich insgelijks daer mede niet te quellen dat maghtige schatrijcke liefhebbers weynigh daer nae schijnen te vraeghen wat het hun kost, als sy slechts haeren lust moghen boeten; gemerckt dese dinghen gheacht behooren te worden nae het verghenoeghen de Konst-kenners daer in scheppen. Hy moet een dieper insicht in dese dingen hebben, die daer wel van meynt te oordeelen. Een Konst-gheleerd oogh kan maer alleen bespeuren wat daer in te vinden is. *Ick achte dat wy dese dinghen behooren aen te sien*, seght *Cicero* *, sprekende van den ongeloofelicke prijs die eertijds op de Konst-stucken gheset was, *nae datse worden ghewaerdeert in het oordeel der ghener die eenen sonderlinghen treck tot de Konste hebben*. Het en is ook so heel vreemd niet dat het dese wackere verstanden hoogh-noodigh hebben gheacht den prijs te verhooghen; het magh mach wel wesen, segghe ick, dat sy de Konst nae het exempel van *Apelles* willens en wetens hebben soecken te verdieren; ghemerckt die dingen maer alleen by vele menschen in groote achtinge

Lib v. Epist. 16.

Lib. iv. in Verrem.

worden ghehouden, de welcke van weghen haere dierte quaelick te bekomen sijn. Ghelijk die dinghen veel tijds ongheacht sijn, de welcke wy te huys ende in onse vermoghen hebben; soo gheviel het oock dat *Protogenes* eertijds in sijn eyghen Vader-land als een man van kleyner waerde verschoven lagh, tot dat hem *Apelles* door een gansch loffelicke listigheyd in de kennisse brogt. Want als desen goedaerdighen Konstenaer in het eyland *Rhodus* gelandet wesende, *Protogenes* nae den prijs sijner wercken ghevraeght hadde, so bevond hy dat *Protogenes* een seer ghering gheld voor sijn werck eyschte; het welck *Apelles* dapper verdroten heeft; dies hy oock op *Protogenes* versocht, dat hy hem sijne wercken om vijftig talenten wilde verkoopen; uytgevende, dat hy koop-luyden ghenoech wist te vinden de hem die selvige voor de sijne souden afkoopen. Dese geschiedenisse heeft d'Inwoonders van *Rhodus* haere ooghen gheopent, om niet alleen haeren Konstenaer beter te verstaen, maer oock om te verhinderen dat sijne Schilderijen niet en souden vervoert worden; alhoewel *Apelles* van sijn voornemen in het minste niet ghesint en was te wijcken, tot dat sy den prijs dien hy daer voor gheboden hadde verbeterden, leest Plin. Lib. xxxv. Cap. 10.

9. So en valt daer dan op die ghene niet met allen te segghen, de welcke haer geld liever er aen een eerelick ende onschaedelick vermaeck hanghen, dan dat sy haere vaederlicke aengheerfde goederen met brassen ende swelghen, met dobbelen en tuysschen lichtvaerdighlick souden door brengen. *Plutarchus** verhaelt ons dat *Marcellus*, een wijdberoemd Veld-heer, de eerste gheweest is die de *Roomsche* Stad tot de kennisse der *Grieckscher* aerdigheden aengheleyd heeft, ende als hem eenighe daer over bestonden te berispen, hy en stoorde sich aen haere woorden in het minste niet, achtende dese sijne daed boven alle andere groote daeden prijs-waerdigh te sijn: *Vele betuyghen* seght *Suetonius **, *dat Iulius Cæsar allerley edele gesteenten, tafereelen, beelden, midsgaeders oock vele andere dinghen nae d'oude konst ghesneden, seer moedighlick heeft opgekocht.* Wy souden ons selven eenen oneyndelicken arbeyd op den hals laeden, indien wy bestonden alle de Keysers, Koninghen, als oock vele andere vermaerde Vorsten ende Republijcken op te rekenen, die dese Konsten met groot gheldt hebben betaelt; dies laeten wy het nu hier by blijven, den Leser onder en tusschen tot het neghenste Capittel onses tweeden Boecks uytstellende; want daer hebben wy dies aengaende eenighe weynighe exempelen aengheroert. Immer blijft dit altijd vast, *dat ieder een*, nae het segghen van *Virgilius **; *door een bysondere ghenoeghte verrucht wordt.* Over sulcks begaen oock die ghene eenen groven mis slagh de welcke 't vermaeck van andere menschen soecken

[Margin notes: * in Marcell. — * in Iulio, Cap. 47. — * Ecloga. 2.]

soecken te verbinden aen d'een of d'andere verlustinghe daer sy door een heymelicke toegeneyghtheyt haerer nature schrikkelijk op versot sijn. *Het en kan niet wel ghebeuren*, seght *Ælianus* *, *dat alle dinghen in d'ooghe van ieder een schoon souden schijnen; so en mogen wy oock niet verhopen dat een ieder sijnen arbeyd aen allerley dinghen gewillighlick hangen sal.* Den jonghen *Plinius* geeft ons eenen raed die vol is van onderlinghe verdraeghsaemheyd ende beleefdheyd; *Laet ons anderer menschen vermaeck met een vaerdigh verlof bejeghenen*, seght hy *, *ten eynde dat wy in onse verlustinghen verlof moghten verwerven.* De volghende woorden van *Seneca* hebben mede haer ghewigt; *Wat kont ghy bybrenghen*, seght hy *, *waerom hy meer verdient gestraft te worden die eenen grooten en loffelicken naem door het opgaederen van marmere ende yvoore wercken naejaeght, dan die de schriften van onbekende ofte oock ongheacht autheuren opsoeckt, in het midden van so vele duysend Boecken, welckers opschrift en bloote uytsijde sijn voornaemste vermaeck is, niet anders doende dan geeuwen en gapen.* Maer misschien sal iemand daer niet vele teghen hebben, dat mannen die haere grootmoghenheydt met een behoorelicke grootmoedigheyd beandwoorden het gheniet deser aerdigheden sonder omsien ghebruyken; alhoewel het hem tegen de borst steeckt dat gemeyne lieden, d'aenmerckinge haeres gheringen staets aen een syde stellende, niet alleen haere kleyne middelen maer oock haeren kostelicken tijd in het bejagh van sulcke dorre ende onprofijtelicke verlustinghen sonder eenigh achterdenken versmelten. Dienende tot antwoord; dat lieden van redelicke middelen haere Konst-liefde hier wel oeffenen konnen, sonder daer door op groote kosten ghejaeght te worden; aenghesien de maghtighe en Rijcke liefhebbers haere Konst-kamers ende Galerijen niet alleen tot haer eyghen vermaeck maer oock tot vermaeck van andere vercieren, achtende haere kosten wel bestedet sijn als'se haere Huysen door den daghelickschen toeloop der Konst-lievers krielen. Staet voorder aen te mercken dat dese eerelicke en prijselicke tijdkortingen het onrecht met den naem van dorre ende onnutte verlustingen ghebrandmerkt worden, want hoe kanmen doch niet enigen schijn van reden staende houden dat dese betrachtinge, door welck ons soo menigvuldige vruchtẽ worden verschaft, vruchteloos soude sijn? 't schijnt, om de waerheyd te segghen, veele eer een Land-nutte oeffenig te wesen; ghemerckt de rechte schoonheyd der naturelicke schepselen, eenen ghebaenden wegh om tot de kennisse des heerlicken Scheppers te beter te gheraecken, ons door dit middel te verstaen gegeven word; behalven dat de'e beschouwinge, door d' exempelen van eenighe voorledene gheschiedenisse, onse herten menighmael tot de deughd aenprickelt, en van de ondeughd afkeerigh maeckt, soo wordt oock ons

* In præfat. libri primi de Animalibus.

* Lib. IX. Epist. 17.

* de Tranqui. animi, Cap. 9.

beswaert ghemoed door dese verlustinghe krachtighlick verlicht; ja, d' ontemmelicke minne-tocht en d' onlesschelicke wraeck-lust plaghten mede veeltijds te versterven in 't herte der ghener die vele met de Kunst op hebben. Wat de minne-stuypen belanght, *Propertius** geeft ons te verstaen dat de Kunst-minne een krachtigh middel is om de selvighe t' overkomen. Soo vernemen wy oock uyt *Plutarchus* dat gramschap ende quaed-willigheyd gheen Herberghe konnen ghevinden in een Konst-lievende gemoed. 't En is ons niet onbekent dat eenighe onder den valschen schijn van Konst-liefde haer verkanckerde ghemoed met allerley quaedwillighe aenslaeghen en slimme grepen heymelick besigh houden: Van dese spreken wy niet: 't ghene wy segghen, is maer alleen te verstaen van d' ongheveynsde Lief-hebbers. Bemerckt se wel, doorsiet se van binnen en van buyten, neemt goede acht op alle haer doen en laeten, sy sullen u onghetwijfelt een overblijffsel van d' oude gulde eeuwe schijnen te sijn. Want waer vintmen doch erghens een oprecht gemoed, 't welck de soetigheyd deser vrijer Konsten gesmaeckt ende ingedroncken hebbende, sich onder de slaefsche tyrannije van den blinden minne-God laet betrecken? 't welck sich ghewillighlick laet sleypen en sleuren waer waert de roeckeloose ongheruste staet-sucht d' arme menschen plaght te drijven? 't welck een behaeghen heeft in onghebonden achterklap? 't welck verdwijnt in een self-quellighe nijdigheyd? 't welck andere met een smaedighe hoovaerdije veracht? Het soeckt een stil ende gherust leven te leyden sonder yemand t' ontrusten; 't haeckt maer alleen nae welbehanghen Kamers en Konst-rijcke Galeryen; het en kent gheen grooter sorghe, het en onderhoudt gheen meerdere wensch dan dat het den overighen tijd sijnes levens in 't midden deser verlustinghen met een ghelucksalighe onnoosele onghemoeytheyd mocht doorbrenghen. Dit is den rechten aerd van de Konst-lievende herten. Indien sy dan evenwel met yemand een krackeel krijghen, den soen wordt daedelick ghemaeckt, voornaemelick als sy met dieghene te doen hebben dewelcke dese Konsten toeghedaen sijn. *Polemon* heeft sulcks uytdermaeten welbegrepen ende in 't werck gestelt; want als een groot Lief hebber van juwelē en alderhande kostelicke segel Ringen hem met bittere scheldwoorden vinnighlick te keer gingh, hy en heeft sich dese hevigheyd niet eens aenghetrocken, sijne ooghen maer alleen op eenen seghel-Ring ernstelick slaende; waer over het oock ghebeurt is dat desen goeden man sijnen toorne staends-voets vallen liet, segggnde, *Verbeydt een weynigh, o Polemon, besichtigt den ringh in een heldere licht, en ghy sult daer vele meer wercks afmaecken. Siet Plut. de irâ cohibendâ. Ghewisselick, stet-sachte Konsten vermorwen 't verstand, en onse maniere plaghten sich te schicken,*

Lib. III, Elagh.

schicken nae't ghene wy daghelicks pleghen, seght *Ovidius Lib. III. De Arte.* *Rouwe ongheboude Landouwen*, seght *Petronius Arbiter* *, *sijn langher met sneeu beslet; men kan daerenteghen 't woord soo haest niet spreken, ofmen siet de dunne rijpvorst noch al vroegher inde geploegde Ackers verdwijnen. 't Gaet in onse herten even soo met de gramschap toe: Ghelijck sy haeren nest inde woeste onbesiende herten maeckt, soo en derft sy het welghestelde ghemoed niet eens ghenaecken.* *Virgilius*, als hy beschrijft hoe *Æneas* nae vele suckelens in *Africa* ghelandt sijnde de nieuwe halfgheboude stad *Carthago* besach, heeft een seer aenmerckelicke plaetse; *Hier is een schielicke gelegentheyd voorghevallen*, seght hy *, *die Æneas van sijne vreese bevryt en met goede hope vervult heeft: Want onderentusschen dat hy de komste der Koninghinne verwachtende, sijne oogen in eenen grooten Tempel op elck bysondere werck-stuck gheslaeghen hield, dewijl hy sich mede over de Fortuyne der stad, over d'arbeydsaemheyd des wercks, over den naer yver der Konstenaeren verwonderde, hy sach daer 't roem-ruchtige ghevecht des Trojaenschen Oorloghs ordentelick afghemaelt, Agamemnon, Priamus, en Achilles haerer beyder schrick, waeren in dese Schilderye niet vergeten. Waer over Æneas stille staende en weenende, o Achates, seyde hy, wat plaetse, wat Landschap is daer in den gantschen aerd-bodem niet vervult met de Fame van ons verdriet. Sie, hier is Priamus; aenschou hier de belooninghe van 'tghene prijselick is; d'ellendigheyd der sterffelicker menschen wordt hier met waere klaghten beschreyt. Vrees niet; dese Fame is onse behoudenisse. Dus sprack hy, versadighende sijn ghemoed met d'ydele Schilderye, ghewel dighlick suchtende, en bevochtighende sijn aenghesicht met overvloeyende traenen.* *Servius* treckt een bequaem besluyt uyt dese woorden des aller staetelickften dichters; *Æneas vond sich selven dapper beducht*, seght hy, *niet wetende wat te ghevoelen van de manieren der Africanen; tot dat hem 't aenschouwen deser Schilderye van sodaenighen bekommernisse bevrijde. Want die ghene dewelcke Oorloghen afmaeten, schijnen de deugd te beminnen en met medelyden gheraeckt te sijn.* 't En is hier niet van noode dat wy de nuttigheyd deser Konsten breeder verhandelen, ghemerckt wy in 't achtste en 't negenste Capittel onses tweden Boecks van het menigvuldighe ghebruyck deser Konsten als oock van de eere die men daer mede inlegghen kan wijd-loopighlick spreken.

* Lib. 2. Aneid.

* in Satyrico.

10. Staet ons maer alleen te mercken dat de fame der gener die haer grote goed met een groter gemoedt gebruycken genen last lijden kan, wanneer sy het ghemiet van dese niet min vermaeckelicke als profijtelicke Konsten met ongheloofelicke kosten naejaeghen; behoudens dat sy dese haere Konst-liefde bescheydenlick weten te maetighen, altijd goede achtinghe daer op nemende dat sy haere eygene achtbaerheyd niet en verwaerloosen de wijlse d'aensienelickheyd deser Konsten met eenen ontijdigen ernst soecken staende te houden. Hoe ver-

 schricke

ſchrickelick was eerrtijds de hoog-gheduchte Majeſteyt der *Roomſche* Keyſers in de gantſche wereld? evenwel was het den Keyſer *Adrianus* onmoghelick de bitſige ſchimpſcheuten van *Apollodorus* den Architect t'ontgaen, die hem leelick overhaelde om dat hy ſich van weghen ſijne Konſt in het Schilderen der kouwoorden luyd-ruchtiger beroemde dan het ſulcken Monarche wel ſcheen te voeghen. *Xiphilinus* verhaelt deſe gheſchiedeniſſe breeder, met eenen oock beſchrijvende wat droevighe uytkomſte daer op gevolght is. Den Koningh *Antiochus*, toegenaemt

Apud athenæum Lib. V. Deipnoſoph.

Epiphanes, heeft inſghelijcks, als *Polybius* * ghetuyght, den ſmaed van ſijne onghematighde liefde tot deſe Konſten moeten draeghen. *Attalus*, die van weghen ſijne prachtighe grootſcheyd eenen geweldighen naem boven vele andere Koninghen heeft verworven, wordt mede in d'oude Hiſtorien miſpreſen, om dat hy ſich niet alleen tot het maecken van waſſe Beeldekens maer oock tot het gieten ende ſmeden van Koperwerck begaf, ſonder eens om te ſien nae de beſtieringe ſijnes rijcks, Siet *Iuſtinus* Lib. XXXVI. overſulcks ſchijnen oock de volghende

* in Pericle, circa initium.

woorden van *Plutarchus* goude letteren te verdienen; *Wanneer ons eenigh werck wel bevalt*, ſeght hy *, *het en volght daer uyt niet dat wy ſelfs ook de hand aen het werck ſouden wenſchen te ſlaen. Als den Koningh Philippus ſijnen Sone in een bancket ſeer liefelick op een inſtrument hoorde ſpelen, ſchaemt ghy u niet, ſeyde hy, ſo aerdighlick te ſpelen; het behoort eenen Koningh genoegh te ſijn dat hy ſich ſelfs en nu en dan verledighe tot het hooren der Muſijcke, en hy doet de Muſen ghenoeghſaeme eere aen, wanneer hy ſich niet en verontwaerdight die ghene de welcke om ſtrijd ſpelen met ſijne teghenwordigheyd als't paſſe geeft te vereerelicken: Maer het ſelfs-oeffenen van ſodaenighe Konſten brenght te weghe dat onſen ernſt ontrent dinghen van kleyn dinge waer van onſe onachtſaemheyd ontrent meerdere dinghen ontdeckt. Daer en is nerghens een moedigh jongh-man te vinden de welcke den Iupiter die te Piſa gheheylight is beſchouwt hebbende, wenſcht eenen Phydias te ſijn, gheijck niemandt mede wenſcht eenen Polycletus te ſijn, alhoewel hem de Iuno die te Samos ghewijdt is dapper wel aen ſtaet. Een moedigh jongh-man magh inſghelijcks eenen ſonderlinghen treck tot de Poeſije hebben, ſonder dat hy nochtans Anacreon, Philemon, en Archilochus haere fortune ſal benijden. Want het en is niet nood-ſaeckelick dat als ons eenigh werck vermaeckelick ſchijnt te ſijn, dat wy den werck-meeſter daerom van ſtonden aen naevolghens waerd ſouden achten.* ſiet *Boethius Lib. I. artis Muſicæ, Cap. 34.* Wy hebben de Schilderkonſte tot noch toe in haere eerſte beginſelen aenghemerckt; volght dat wy den voordgangh deſer Konſten in het naeſten Boeck verhandelen.

HET

HET
TWEEDE BOECK.

Den Inhoudt.

GHELYCK wy voor-desen ghesien hebben dit d'aengheborene toegheneyghtheyd om allerley naturelicke dinghen vaerdighlick nae te boetsen door 't behulp van een welgheoeffende fantasije wordt opgheweckt, soo staen ons noch voor der verscheyden middelen aen te mercken door welcke dese volgh-lust meer en meer op de been geholpen en tot het fatsoen van een voltrocken kunste ghebracht is. Den almoghenden God, als wesende den eenighen rijcken springh-ader alles goeds, word hier Godvruchtiglick in d' eerste plaetse gestelt; wiens oneyndelicke goedertierenheydt de herten der Ouders ghestaedighlick verweckt, om goede sorge over haere Kinderen te draeghen, ten eynde dat haere liefste panden ghetijdighlick in handen eenes goeden ende ghetrouwen Leer-meesters overghelevert sijnde, niet alleen d'eerste grondslaeghen maer oock d'aller diepste gheheymenissen der Konste van kinds beenen aen moghten indrinken. Indien het dan gheviel dat de Leerlingen haere leer-jaeren gheeyndight hebbende 't goede voorschrift der Meesters achter den rugghe bestonden te versmijten, ende haer eyghen

hoofd

hoofd tot naedeel van de konst te volghen, so plaght de vreese van strenghe wetten teghen de verdervers der konsten ghemaeckt dese haere onghebondenheyt krachtighlick te betoomen: indien sy daer en teghen van oprechtigheyd haerer eerster onderwijsinghe in het minste niet ghesint waeren af te wijcken, so wierden sy in desen standvastighen loop dapper ghestijft door eenen sekeren Naer-yver, ofte Æmulatie, die de wackere verstanden gheen ruste liet ghenieten tot dat sy niet alleen haer Meesters achterhaelden: maer ook de Meesters haerer Meesters te boven gingen. Doch over mids d'outste en beste Konstenaers de voornaemste kracht haeres wercks niet soo seer en stelden in't opghepronckte cieraet van schoone en kostelicke verwen als in een slechteffene maniere van wercken doe ter tijd ghebruykelick, so plaght sich desen gantsch prijswaerdighen naer-yver ontrent d'eenvoudigheydt der Konste so gheluckighlick besigh te houden, dat de Konst-gherige Nae-yveraers de soete vermaeckelickheyd der konste (die uyt sulcken onbedwongen naevolghinghe ontstond) recht ghesmaeckt hebbende, met eenen oock tot meerder neerstigheyd ontsteken wierden, niet alleen door d'aenmerckinghe van het menighvuldighe gebruyck deser Konsten, maer oock door d'aenmerckinghe van d'over groote eere die de Konstenaers allent halven plaghten te genieten. Dese ghenoten eere was 't smaeckelicke hengelaes, waer door haeren vlijt wierd opghescherpt om so gretighlick nae de Konst te snacken, dat sy haer selven met de daghelicksche Konst-oeffeningh van andere Meesters

niet

niet langher en verghenoegden, soeckende altijd door een vrymoedighe stoutvaerdigheyd yet niens aen te vanghen. Dus vielen sy dan met een dappere koenheyd aen 't werck, sonder nochtans de behoorlicke sorghe die tot dese deftighe Konsten en tot het bejagh van enen onsterffelicken naem vereyscht wierd te versuymen; want sy gaeven dese noodwendighe sorchvuldigheyd volkomenlick te verstaen door een gants offelicke oprechtigheyd haeres ghemoeds, wanneer sy naemelick haere wercken openlick ten toone stelden, om 't oordeel van geleerde en ongheleerde menschen te versoecken. Ghelijck evenwel den hittigen ernst des naeryvers, 't verlangh nae eenen onverganckelicken naem, en 't meeste deel der voornoemder middelen sonder d'algemeyne gherustheyd van vreedsaeme bloeyende tijden niet vele vermoghten, soo was de bysondere Fortuyne des Konstenaers een sonderlingh behulp om de Konst ende den Konstenaer te voorderen.

Cap. I.

EN almaghtigen God en d'albeschickende Nature, die anders niet en schijnt te sijn dan een onveranderlicke wet, waer toe den Schepperde naturelicke Schepselen verbint, hebben onghetwijffelt de vindinghe deser volgh-konsten door haer exempel aller eerst veroorsaeckt: Niet dat wy 't bewijs hier van uyt de Beemden die met Bloemen geschaeckiert sijn; ofte oock uyt de wolckn en gesternten behoeven te haelen; want so doende souden wy met de laffe Sophistische ydel spraecke al te vele gemeynschap hebben. *Ghewisselick*, segt *Philostratus* *, *indien het ieman lust nae de wyse der Sophisten te spreken, de Schilder-konst is der Goden vond; niet alleen ten aensien van de veelvoudige gedaenten daer mede de groene weyden door 't verloop der jaer-getijden beschildert sijn, maer oock ten aensien van die dingen welcke ons in den hemel vertoont worden.* Het en is hier met geen kaeckelen te doen; wy souden grooten reden hebben om ons selven over de diepsinnighe welsprekenheyd der Sophisten te verwonderen, indien sy dese saecke met een kort en goed besluyt soo lichtelick konden beweeren. Nu daer en teghen is het ons maer al te vele bekent dat d'aller vrolikste velden de Konst weynig baete bybrengen, alhoewelse de Beschouwers dapper seer vermaeken; dat 'smenschen vernuft de gesternten nae de gelijkenisse van roerende ende onroerende dingen afgebeeldet heeft; dat het onghewisse maecksel der wolcken veeltijd verscheydene ghedaenten schijnt aen te nemen, nae dat d'een of d'andere lossen inval onse ongeghestaedige ghedachten herwaerds en derwaerds vervoert. Het beelt van *Pallas*, 't welck best bekent is by den naem *Palladium*, als oock vele andere beelden die 't bygheloovighe Heydendom sich eer tijds beroemde van den Hemel ontfanghen te hebben, en sijn mede geen onwraeckbaer bewijs dat dese Konsten van den Hemel nederdaelen; 't Versieren sodaenigher dinghen was enckele ydelheyd, 't ghelooven is groote slechtigheyd: Ghemerckt het seker gaet dat gheweldighe Koninghen wel eer eenen sonderlinghen lust daer in gheschept hebben dat sy de volghende naeghesachten door 't eene of 't andere valsche mirakel wisten te blindhocken en by den neus te leyden. *St. Lucas* * beschrijft met wat voor een moeyelicke verdrietsaemheyd de vermaerde Stad *Ephesus* sich daer over plaght te beroemen dat de sorghe van de groote Godinne *Diana* en van 't Hemelv allighe beeld haer toebetrout was; het en quam d'arme Inwoonders niet eens in den sin te vermoeden dat hun een *Alexandrijnsche* statue voor een Hemelsche in de

* In procemio Iconum.

* Act. XIX. 35.

de vuyst hadde ghesteken. Want als den Koningh *Ptolemeus* verscheyden fraeye Konstenaers van alle kanten heymelick ontboden hadde, so ist dat hy hun last gaf een uytnemende schoon beeld van Diana in het verborghen te maecken; sich ghelaetende als of sy eenen rijcken loon en overvloedighe eere voor haren arbeydt hadden te verwachten, 't werck gingh op desen voet vaerdighlick voord. Daer wierd onderen tusschen een heerlicke maeltijd voor de Konstenaers, teghen dat sy 't werck vol-eyndet souden hebben, ghereed ghemaeckt in een bancket-huys 't welck van te vooren met opstel was onder-graeven. Dies sy oock al te saemen door 't invallen des loosen vloers om hals gheraeckten; en het viel den Koningh licht de wereld wijs te maecken dat sulcken treffelicken werck uyt den Hemel quam; hy docht dat nieman dit bedrogh, de rechte werck-meesters van kant geholpen sijnde, soude melden. Leest *Suydas*, ofte liever *Isidorus Pelusiota**, want *Suydas* heeft hem dese Historie ontleent. *Lib. IV. Epist. 207.

2. De wijl dan het Sophistische en 't Historische bewijs beyde onvast gaen, so worden wy van noods weghen ghedwonghen onsen toevlught te nemen tot *d'eerste menschen de welcke, nae 't segghen*, van *Censorinus *, uyt het weecke slijck van Prometheus ghemaeckt sijn; Want so heeft Democritus Abderita eerst van allen staende ghehouden dat de menschen uyt water en modderachtighe slijm voord-ghebracht sijn gheweest.* Dit is ongheтwijffelt den sekersten wegh; ghemerckt nieman, 't en sy t'eenemael van de rechte wijsheyd en kennisse vervreemdt is, eenen anderen *Prometheus* erkent be nevens d'onbepaelde kracht der Goddelicker voorsienigheydt ons door *Moses* in de Historie der scheppinghe voorghedraeghen. siet *Genes. II. 7.* vergheleken met *Lactantius divin. instit. Lib. II. Cap. 11.* siet oock *Tertullianus de Resurr. carnis. Fulgentius Lib. II. Mythol. Basilius Seleuciæ Episcopus orat. II. Gregorius Nyssenus de Hominis opificio. Cap. 22.* waer uyt het oock ontstaet dat den selvighen *Gregorius* sich niet en ontsiet den mensche in een andere plaetse * *een aerden statuë te naemen. De mensch, indien ghy hem niet en mis-neemt, is Gods beeldt* seght *Minucius Felix Octavio. Den aller kunstighsten Vader en Werck-meester des gheschaepen werelds*, seght *Clemens Alexandrinus * heeft ons, 't gheele menschelicke gheslacht, levendighe stock-beelden ghemaeckt. Suydas* insghelijcks *spreekende van Adam, desen was d'eerste statue*, seght hy, *een beeld nae God ghenaemt; nae 't welcke de gantsche konste der beeld-snijders ghericht moet worden.* So was dan Adam d'eerste statue van Godt ghemaeckt, ghelijck Lots Wijf de tweede gheweest is. *Ghedenckt Lots Wijf*, seght onsen saelighmaeker, Luc. XVII. 32. ten eynde dan dat wy haerer niet licht en souden vergeten, so schijnt het dat de Heere haer in een

* De die natali. Cap. 4.

* orat I. de Beatitud.

* Protrepticо.

Lib. XXXI. Cap. 7. vide quoque Solinum Cap. 31.

* Hamartigenia.

duerighe stoffe heeft willen veranderen; want *Plinius* * ghewaeght een sekere soorte van sout steen die 't yser, nae de maniere der steen-groeven wederstaet. Alhoewel de wonderbaere bestandigheydt deser statue, indien wy *Aurelius Prudentius* gheloove gheven, niet en vereysch dat men sich de gheduersaemheyd van ick en wete niet wat materie soude voorstellen. *Sy wierd door en door met een sekere verstijftheyd gheslaeghen*, seght hy *, *en de Vrouwe staet daer, ghelijk sy eerst in een smeltbaere steen verandert is gheweest, als noch behoudende in haer beeld al 't ghene daer in van te vooren te sien was; haere bevalligheyd, naemelick, haer cieraet, voorhoofd, ooghen, hayr-top; Haer omsiende tronie insgheliicks met t'saemen haer kinne te rugghe ghedraeyt verstrecken ons een gedenck-teycken van d'oude misdaed. Ende alhoewel sy ghestaedighlick in sout sweet versmelt, nochtans wordt de volkomenheyd van haere ghedaente door desen vloedigen afgangh in 't minste niet versmaelt, groote veekudden en konnen oock desen smaeckelicken steen so vele niet verdunnen, of daer blijft noch altijdt vochtigheyd ghenoegh om andere kudden te laeten licken en 't afghesleten vel te vernieuwen.* Wy en moghen hier 't voorbeeld van de verbond-kiste niet voor by laeten gaen, ghemerckt den alwijsen God op den bergh Sinaï aen Moses een volkomen patroon des gantschen wercks heeft willen vertoonen. Siet Exod. XXV. 40. De metaele Slanghe die achter-volghens Gods uytghedruckt bevel ghegoten wierd, Num. XXI 8. 9. 't voorbeeld van den Tempel dien God wilde dat hem *Salomon* te *Ierusalem* soude bouwen nae 't voorschrift 't welck hy met sijn eyghen hand gemaeckt ende aen David overghelevert hadde. I. Chron. XXVIII. 19. den Prophete *Ezechiel*, om d'inwoonders van *Ierusalem* op 't aller duydelickste tot kennisse van 't aenstaende gevaer te brenghen, kreegh desen last van God, dat hy de stad Ierusalem op een schaelie soude afteykenen als wesende beleghert ende opgeblockt met Schantsen en Bolwercken &c. Siet E*zechiel*, IV. I. 't Is mede aenmerckens waerd wanneer Godt selver Exod. XXXI. en XXXV. ghetuyght dat hy *Bezaleel* ende *Aholiab* by naeme tot het maecken der verbond-kiste gheroepen en haere herten met Godes gheest vervult heeft, hun bequaemheydt ende verstand ghevende niet alleen om allerley konstighe wercken in Goudt Silver, ende Koper te versinnen, maer oock om andere in de selvighe Konsten vaerdighlick t'onder-wijsen.

3. Het en is oversulck niet te vergeefsch gheschiet dat ons de Heylighe Schrifture de Goddelickheyd deser Konsten in so vele ende verscheyden plaetsen sch jnt aen te prijsen; want sy ons daer mede niet alleen te verstaen geeft dat God door sijn eyghen exempel ende bevel dese Konsten gheheylight heeft, maer dat hy met eenen oock door het

instor-

instorten sijnes goeden gheests den gheest der Konstenaeren tot de Konst plaght op te wecken ende te bekrachtighen. Dies wy oock vrijelick met *Thedoretus* * staende houden dat Godt wil dat wy hem voor den eenighen autheur en gunst-rijcken helper deser Konsten erkennen. De waerheydt van dit point is so blijckelick, dat de blinde Heydenen het selvighe mede beseffen ende met ronde woorden belijden. *Wy hebben 't saed aller Konsten in ons selven; en Godt, den opperste Leer-meester brengt de verstanden uyt het verborghen te voorschijn* segt *Seneca Lib. IV. de Benef. Cap. 6. Daer is een menschelicke reden*, segt *Epicharmus* *, *en daer is beneffens dese noch een andere Goddelicke reden: De menschelicke reden houdt sich besigh ontrent ons leven ende onsen daghelicksche nood-druft. De Goddelicke daerenteghen plaght ons vaerdighlick te vergeselschappen en t'onderwijsen, als wy ons selven tot eenige Konst meynen te begheven. Want de Konst en is niet der menschen vond, maer Gods gift; en dese selvighe menschelicke reden neemt haeren oorsprongh uyt de goddelicke.* Den Keyser Iulianus heeft het selvighe mede seer wel aenghemerckt; *Gelijck als de voghelen gheschaepen sijnde tot het vlieghen, de visschen tot het swemmen, de herten tot het loopen*, seght hy *, *niet van noode hebben dat hun yemant dese dinghen soude leeren; sluytse op, houdtse soo kort als het immers moghelick is, nochtans sullen sy nimmermeer 't natuerelicke ghebruyck haerer leden vergheten: Soo plaght oock 't menschelick gheslacht (wiens levendighe siele, anders niet en schijnt te sijn, dan een opghesloten reden ende kennisse; de gheleerde houden 't daer voor dat het een sekere kracht ende bequaemheyd is om yet wat te leeren, t' ondersoecken, en verscheydenlick te oeffenen) sich steeds te begheven tot het gheene met sijne nature best over een komt; ende wanneer het den goed-gunstighen God ghelieft yeman van dese banden vroegh t' ontbinden en dese sijne kracht in 't werck te stellen, stracks gheraeckt hy tot de rechte kennisse.*

* Serm. IV. de Providentia.

* Republica.

* orat. VII.

4. De Konst rijcke nature middeler tijd, als wesende een gantsch vruchtbaere voedster moeder van goed en quaed, heeft haer selven niet ledigh konnen houden; Want sy de maght haeres wijdstreckenden ghebieds overal gheweldighlick aenlegghende, ons door dese ongebondene vryheyd schijnt te verstaen te gheven, dat het haer best voegt met de vermaeckelicke verscheydenheyd der dinghen een weynigh te spelen, dewijl den arbeyd van alles voord te brenghen op haer voornaemelick aenkomt. Al hoewel, wat is *doch de nature anders*, seght *Seneca* *, *als God en een Goddelicke kracht in de gantsche wereld ende in haere ghedeelten verspreydt?* om nochtans van de wonderlicke wercken deser ghenaemder nature, voor soo veele ons deselvighe tot de Konst dienstigh sijn, te spreken, soo en behoeven wy hier d' onuytsprekelicke

* De beneficijs Lib. 4. Cap. 7.

nettigheyd der bloemen niet op te haelen, ghemerckt *nieman soo vaerdighlick spreken kan*, seght *Plinius* *, *of het valt de nature vry wat lichter te Schilderen; Voornaemelick wanneer sy haer selven in den dertelen overvloed van een brooddroncken vruchtbaerheyd meynt te verlusten.* Wy moghen insghelijcks *de ghespickelde Pergamische Oester-schilpen*, daer *Apuleius* * gewagh van maeckt, wel laeten blijven; als oock *de Pauwen, de gheplackte Tijghers en Luypaerds, beneven de Schilderye van soo veele andere ghedierten*, als *Plinius* * spreeckt; want dese dinghen sijn mede van dien aerd datse de Konst in't minste niet en helpen, offe schoon d'ooghen der aenschouwers ghenoeghsaemlick verlusten. *De menighvuldighe Schilderye van d'edele ghesteenten, de veelverwighe vlacken diemen in andere steenen verneemt, als Plinius* * spreeckt, konnen ons teghenwoordighe voornemen ten naesten by voldoen. En onder de groote menighte van ontallicke kostelicke kleynooden schijnt het juweel van den Koning *Pyrrhus*, die eertijds met de *Romeynen* Oorlogh voerde, allermeest verhaelens waerd te sijn; want hy gheseyt wordt eenen Agaeth ghehad te hebben, daer in men de neghen *Musen* ende *Apollo* met een Harpe in de hand duydelijck moght onderscheyden; overmids de placken niet door de Konst, maer door de nature, den gantschen steen in sulcker voeghe overliepen dat elck een van de *Musen* haer eyghen eerteycken behiel. Siet *Plinius* Lib. XXXVII, Cap. I. *Solinus* Cap. 12. De Liefhebbers plaghten sodaenighe seldsaeme en sinnelicke dinghen *Gamahé* te heeten: Ende overmids eenighe nu onlanghs verscheyden exempelen van Schilderyen, die de nature in naeaepinghe des Konsts uyt haeren rijcken boesem by gevalle schijnt uyt te storten, opgegaedert hebben; So ist dat wy degene, die voorder bericht soecken in dinghen van desen slagh, voornaemelick raeden inde hand te nemen 't Boeck by Monsr. *Gafarel in de Fransche* taele uytghegeven onder den naem *Curiosites inouies*.

* Lib XXI. Cap. I.

* in Apologia.

* Lib. VII. Cap. I.

* Lib. II. Cap. 93.

5. Indien yeman dese wonder-wercken der nature niet en achtet, om datse by aventuyre ende jock-wijs schijnen uyt te vallen; Wat sal hy dan daer op weten te segghen dat de nature veeltijds, niet met een ghevallighe schelickheyd, maer met opset ende in goeden ernst het merck by d'een of d'ander in sijn lichaem ghedraghen aen sijne naeneven, als een seker ende ghewisse erf-goed, plaght over te setten. Soo lesen wy dat de naekomelinghen van *Seleucus* een ancker voor haer gheslacht merck vertoonden, even als den Koningh *Seleucus* selver de volkomen ghedaente van een ancker op sijn dije ghehadt heeft. Siet *Iustinus* Lib. XV. *Ausonius in Claris urbib. Appianus in Syriacis*, *Pelops* sijn afkomste was met dierghelijcke merck-teycken van d'andere ghe-

slachten

slachten onderscheyden; Soo en soude oock *Iphigenia*, ghelijck *Cedrenus* ons betuyght, haeren Broeder *Orestes* nimmermeer ghekent hebben, 't en waer saecke dat sy den Olijf-boom, 't onbedrieghelicke merck der ghener die van *Pelops* afkomstigh waeren, op haeres Broeders rechte schouder hadde ghespeurt. *Die gene dewelcke in de Thebaensche stad Sparti ghebeeten wierden*, seght *Dio Chrysostomus* *, *voerden d' afbeeldinghe van een lancie in haere lichaemen, als een ghewis merck-teycken deser stamme; ende indien yeman dat merck niet en hadde, men hield het daedelick daer voor dat hy van 't rechte bloed niet en was.* *Gregorius Nazianzenus* spreeckt van beyde; *de Sparti worden onderkent by haere lancie*, seght hy * *De naekomelingen van* Pelops *by haere schouder, den grooten Themistius by sijne welsprekentheyd.* Siet den Keyser *Iulianus ora. II. De Reb. Gest. Constantij.* Als oock *Tzetzes in Lycophronis Cassandran.* *De wratten, maelen, ende sproeten der ouders*, seght *Plutarchus* *, *verdwijnen menighmael in de kinderen, en vertoonen sich wederom inde kinds kinderen. Een Grieckse vrouwe die een swart kind ter wereld broght, van overspel beticht sijnde, wierd bevonden in 't vierde lid van de Mooren afkomstig te sijn. Python Nisibensis, die uyt de Sparti voord ghesproten wesende nieuwelick overleden is, had eenen sone wiens lichaem, als hy ter wereld quaem, met een lancie ghemerckt was, d' eyghenschap deses gheslachts, die soo menighe jaeren verdonckert hadde gheweest, heeft sich in hem, als uyt eenen diepen kolck opschietende, wederom gheopenbaert.*

*Orat. IV de regno.

* In Epist. ad Themistium.

* De iis quos divina vindicta tarde assequitur.

6. Dese Konst-sucht van de besighlick schilderende nature soude d' aller hoogste verwondering verdienen indien sy haer selven boven dien met het maeken der statuen niet schenen bemoeyt te hebben. Dus sien wy dat veele hooge bergen en voor bergen der Zee, haren name trecken uyt die dingen welker geliickheyd sy draegen; siet *Eustathiu adversum* 89. en 157. *Dionysij perieg.* So worden oock veele kruyden en spruyten genaemt met den naeme der dingen diese gelijck sijn. De gantsch wonderbaerlicke Mandragoras en 't andere ghewas der aerde gheven dit ghenoegh te kennen; siet *Theophrastus*, *Dioscorides*, *Columella*, *Plinius*. Doch voornaemelick schijnt het alle verwonderingh te boven te gaen dat de Konst-lievende nature bevonden word somtijds uyt haren milden schoot volmaeckte wercken voordgebracht te hebben; gelijck *Carneades* * verhaelt dat daer eertijds 't hoofd van eenen kleynen Pan in de steen-groeven van 't Eyland *Chios* ghevonden is gheweest als de steenhouwers een groot stuck steens in stucken hieuwen. *Plinius* * geeft ons insgelijcks te kennen dat de Scheyssers, die in de *Pariaensche* scheys-putten eenen gheweldighen steen met haere weghen van malkander braeken, 't beeld van eenen *Silenus* binnen in den steen ghevonden

* apud Ciceronem Lib. I. de Divinat.

* Lib. XXXV. Cap. 5.

den hebben. Het en soude hier niet swaer vallen de waerheyd van 't verhandelde point met meer andere exempelen te bevestighen, 't en waer saecke dat wy 't ghene alreede byghebracht is ghenoechsaem hielden om daer uyt te verstaen dat ons God en de nature door haer exempel tot de Konst krachtighlick aenleyden.

Cap. II.

DE ghetijdighe sorghe der Ouders volght op d'eerste aenleydinghe daer mede ons God door sijn eygen exempel ende door 't exempel der nature tot de Konst toevoert; gemerckt goede lievende Ouders haer selven inde genegenheyt die sy haeren kinderen toedraegen nimmermeer konnen voldoen, eer dat sy haere dierbaere panden, d'eenige hope en troost haeres levens, den stock haerer afgaender jaeren in een sekere vaste maniere van optreckinge bevestiget sien. Den deftigen philosophe *Crates* drong dapper hier op aen; Want hy, nae 't gene *Plutarchus* * van hem verhaelt, gewoon was te seggen dat dien man wonderlick wel soude gedoen die op 't spits van de meest verhevene plaetsen opklimmende in aller menschen oren gestadiglick soude uyt-krijten, *Onbedachte onsinnighe menschen, wat gaet u over, dat gy so grooten arbeyd neemt om vele goeds by een te schraepen; daer ghy nochtans kleyne sorghe draeght voor uwe kinders, dien ghy de vergaederde middelen meynt nae te laeten?* *Diogenes* had even het selvighe voor, als hy, ghelijck ons *Ælianus* * beschrijft, ghemerckt hebbende dat de *Megarians* haere Schaepskudden beter besorghden dan haere kinderen, seyde, dat hy sich liever eenen Ram deser luyden dan eenen sone wenschte te sijn. Alhoewel nu de grove ongheschaefde *Megarians* een sonderbaere vernoeghinghe schepten in dese onnaturelicke achteloosheyd, soo hadden nochtans d'ander beter gemanierde *Grieckische* volckeren enen groten afkeer van dese haere dommigeyd; 't en was hun niet genoeg dat haere kinderen in allerhande noodsaeckelicke wetenschappen onder-richt souden worden, maer sy vereyschten met eenen oock dat hun de kennisse deser vermaeckelicke Konsten van kinds beenen af wierde ingeplant. *'t Meeste deel der Griecken*, seght *Aristoteles* *, *plaght haere kinderen inde Schilder-Konste t' onderwijsen, ten eynde dat sy in 't koopen ende in 't verkoopen van allerhande Vaten ende Huysraed niet en souden bedrogen worden; ofte liever, dat sy de volmaeckte schoonheyd der lichaemen met meerder vernuft en sekerder kennisse souden leeren onderscheyden.* De woorden van *Varro*, ghetrocken uyt sijn Boeck daer in hy de rechte maniere hoemen kinderen behoort op

* de liberorum institutione.

* Var. hist. Lib. xii. Cap 56. Laert. lib. vi. Plut. de Amore divitiarum

* lib. viii. Polit. Cap 3.

op te voeden voorstelt, stemmen hier mede over-een ; *'t Is onmoghelick dat een Vrouwe die de Schilder-konst niet gheleert en heeft* , seght hy *, *wel soude oordeelen wat van den Boorduyr-wercker ofte den Wever in de Kussens wel gheschildert is.* So geeft ons *Varro* wel duydelick te verstaen dat het niet min een *Roomsche* als een *Grieckshe* ghewoonte gheweest is, de kindsche jaeren van haere Sonen ende Dochters in dese Konsten te oeffenen. *Plutarchus** geeft ons boven dien te kennen dat niet alleen de ghemeyne Huys-ghesinnen desen voet hielden, maer dat selfs oock d'aller edelste *Roomsche* familien het so verstonden, ghemerckt *Paulus Æmilius*, een wijd-beroemd Veld-overste, sijnen kinderen gheduyrende den tijd haerer Leer-jaeren niet alleen Sophisten en Meesters der welsprekenheyd toevoeghde, maer oock Beeld-snijders en Schilders. Onder en tusschen konnen wy niet ontkennen dat dit ghebruyck onder de *Griecken* meest in swangh ghegaen heeft. Aenghesien *het eerst in Sicyon ende daer nae in heel Griecken-land door d'autoriteyt van Pamphilus te passe ghebraght is*, seght *Plinius* *, *dat de vrijgeboortighe Kinders voor alle andere dingen een sekere soorte van in 't bos-boomen hout te schilderen souden leeren, en dat dese Konst ins-ghelijcks voor een van de voornaemste vrije konsten ghehouden soude worden ; Soo is oock dese Konste altijd in sulcken achtinghe gheweest, dat gheen andere dan de vrijgeborene, of ten minsten die van een eerelick gheslacht voord-quamen, de selvighe moghten oeffenen ; met een eeuwigh verbod, dat nieman eenighe lijf-eyghene daer in soude onderwijsen. Dies weet mē ook niet vele te spreken van 't werck der gener die in slavernije geleeft hebben.* *Galenus* geeft ons eenen goeden ende ghesonden raed, met eenen oock de reden voorstellende waerom dese Konsten onder 't ghetal der vrijer Konsten behooren ghestelt te worden ; *'t Is ons best*, seght hy *, *sodaenighen konst te oeffenen, die ons alle de daeghen onses levens kan by blijven. Want ghelijck de Konsten in haere eerste afdeylinghe tweederley sijn ; eenighe bestaen in het ghebruyck van reden, en worden oversulcks eerwaerdigh gheacht ; d'andere daerenteghen sijn verachtelick, om datse enckelick op den lichaemelicken arbeyd steunende voor gheringhe sittende ambachten worden ghehouden ; so is het altijd meest gheraeden, datmen de Konsten van d'eerste soorte soeckt aen te nemen ; overmids d'andere den Konstenaer plaghten te begeven, als hem den ouderdom overvalt. De Konsten van d'eerste soorte, benevens de Rechts-geleerdheyd, sijn dese volghende, Medicina, Rhetorica, Musica, Geometria, Arithmetica, Dialectica, Astronomia, Grammatica. Voeght daer by, indien 't u goed dunckt, dese Gietkonste met t'saemen de Schilder-konste ; want alhoewelse met de hand gewrocht worden, so en hebbense even-wel gheen jeughdighe sterckte van doen.*

2. Dit dan wesende de lands-wijse, eerst van *Sicyon*, en daer nae van

Apud Nonium in Plumarium.

* in Paulo Aemilio.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

* In Exhort. ad. pardiscendas artes.

gantsche *Griecksche* ghebied, dat de jonghe Kinderen 't proefstuck haeres verstands in dese Konsten plaghten te geven, so en behoeft het ons niet vreemd te schijnen dat *Plinius* * de Stad *Sicyon* '*t Vader-landt ofte de gheboort plaetse der Schilder-konste* heeft genaemt. So seght *Strabo* * insgheliijcks *dat de Schilder-konst, de Giet-konst, met alle d'andere konsten van dien aerd, meest van allen te Corinthen en te Sicyon hebben toeghenomen.* *Orosius* * sprekende van *Corinthen*, betuyght dat dese Stad gheduyrende den tijd van ettelicke eeuwen *eenen winckel van allerley Konsten en Konstenaers ghewees is, ja een ghemeyne Koop-stad van Asia ende Europa* wat *Sicyon* belanght, *Plutarchus*, in 't leven van *Aratus* spreeckt daer van wijdloopiglick. So seght *Sidonius Apollinaris* * *dat Griecken-land was beroemd van weghen de fraeye Schilders en Beeld-houwers die het voordghebraght hadde.* 't Is mede kennelick wat ghevoelen *Plinius* van de *Griecken* ghehad heeft, als hy * se noemt *grond-leggers* ofte *opbouwers van de Schilder-konste en Giet-konste.* Desen naem quam hun, boven alle d'andere *Europische* volckeren, van rechts wegen toe; ende alhoewel het waer-schijnelick is dat hun *d'Ægyptenaers* een groot behulp tot dese Konsten hebben toeghebraght, so ist nochtans dat de *Griecken* door 't voorghemelde lands-ghebruyck den eersten grond-slagh deser Konsten in *Europa* schijnen gheleyt te hebben: Want als sy de teere verstanden haerer kinderen ontrent dese dinghen beproeft hebbende ghewaer wierden datse dese naw-luysterende Konsten met een handighe naturelicke bequaemheyd oeffenden, dan plagten sy de selvige veeltijds tot d'oeffeningh van de gheluckighlick beproefde Konsten t'eenemael op te offeren; gelijck sijse in 't teghendeel tot andere Konsten plaghten aen te leyden, als sy bevonden dat het hun aen vernuft ende knap-handigheyd ontbrack. *Lucianus* * maeckt een seer geestigh verhael van 't gene hem in sijne kindscheyd weder-vaeren is; hoe sijnen Vader naemelick, als hy merckte dat het nu hoogh tijd was hem op 't eene of t'andere ambacht te stellen, sich met sijne vrienden en naeste bloed-verwanten beraedslaeght hebbende wat hy best met desen sijnen sone doen soude, nae vele voorslaeghen goed vond eenen Beeld-houwer van hem te maecken; Want hy van langher hand af seyde ghemerckt te hebben dat den jonghen uyt de schole t'Huys komende nerghens anders vermaeck in schepte dan in 't maecken van Ossen, Paerden, mensche en dat hy haer mede aerdiglick genoeg scheen te werck te gaen. Het is ongetwijffelt een groote saecke, gelijck wy voor desen * hebben aengeroert, dat jeman sich selven tot een Konste begeeft die met de toegheneygtheyd sijner nature meest overeen komt; en noch heeft het meerder ghewight, dat hy de hand alvroeg aen die self verkosen Konst beghinn

Lib. XXXV. Cap. 5.
Lib. VII. Geograph.
* Lib. V. hist. Cap. 3.
* Lib. VI. Epist. 12.
* In præfat. ardui operis.
* Vide Lucianum in Somnio.
* Lib. 1. Cap. 4. 1.

ghint te slaen. *Het is met dese saecke, mijnes dunckens, so ghestelt* seght *Cicero* *, *dat nieman erghens in volleerd wesen kan, 't en sy dat hy vroegh aen 't leeren tijdt.* Quintilianus is mede van 't selvighe ghevoelen; *indien sich jeman onderwindt*, segt hy, *eenen mensche t' onderwijsen wiens bejaerd verstand nu alreede een sekere ploye ghenomen heeft, de selvighe sal met der vaerd bevinden dat die ghene de welcke in haere eyghene konst uytmuyten, niet sonder oorsaecke ghefeyt worden van kinds beenen af daer in onderwesen te sijn.* * Lib. 3. de oratore.

3. d'Ouders daerom, nae dat sy de naturelicke toegheneyghtheyd haerer kinderen hadden uytghevonden, plaghten ernstelick sorghe te draegen dat de selvighe met d'eerste gheleghenheydt eenen goeden ende ghetrouwen Meester bequaemen, die sijne leer-jonghers de waere ghedaente van de Konst ende niet den blooten schijn soude voorhouden, *diese met een Vaederlicke genegentheyd soude omhelsen*, seght *Quintilianus* *, *achtende dat hy nu stapte in de plaetse der ghener die hem haere kinderen toebetrouden.* Dus dochten sy haer selven van groote sorghe ontslaeghen, daer was een swaer pack van haere herten gheweert als sy met sulck eenen Meester ontmoetet hadden, sy lieten al de rest op hem aenkomen, wel wetende dat *den waeghen gaet*, seght *Libanius* *, *nae dat het met den Voerman ghestelt is.* d'Ouders en schenen voord aen gheen meerdere sorge t' erkennen, dan dat sy d'omsichtige sorghe der Meesters niet en souden te kort doen; dies lieten sy de Meesters met haere kinderen begaen, niet anders wenschende dan dat sy de selvighe langhe by sich hielden, sonder te verdraeghen dat de jonghe maets, door d'ydele hope van een spoedighe winste aenghedreven sijnde, haeren Meester te vroegh souden ontloopen. *De koren-vruchten verwachten den tijd tot haere rijpigheyd beschoyden*, seght *Q. Curtius* †, *en daer en is niet so verde van allerley ghevoelen vervreemdt, of noch luystert het nae een sekere wet daer door het vermorwet ende versacht wordt.* Dus gingh het oock seer wel met de Konst, so langhe als het d'Ouders goed docht in dese voordachtige sorghe te volherden; ghelijck de Konst daerenteghen heel end' al verviel, so haest als dese sorghe naeghelaeten ende versuymt wierd. Soo hebben wy hedensdaeghs oock ghenoeghsaeme reden om de klaghte, die *Petronius Arbiter* in diergelijcke gheleghentheyd wel eer maeckte, wederom op te haelen ende te vernieuwen; want nae dat hy vele van den ondergangh der Konsten ghesproken heeft, *Waer schort het dan?* seght hy *, *d'ouders, om de waerheyd te segghen, sijn bestraffens waerd, die niet en soecken dat haere kinderen nae 't voorschrift van een ghestrenghe leer-wet souden toenemen. Want voor eerst gheven sy haere hope, als oock alle andere dinghen, door enckele eersucht licht-vaerdighlick over; ende als sy daer nae over-haestigh sijn om haeren wensch te bekomen, so ist dat sy den rouwen onvol-*

* Lib. II. orat instit. Cap. 2.

* Legatione ad Iulianum Imp.

* Lib. VII Cap. 3.

* In Satyrico.

maeckten arbeyd haerer kinderen in't licht brengen; hun, dewijlſe noch groeyen, een konſt toeſchrijvende, die, nae haere eyghene belijdeniſſe, grooter en waerdigher is dan eenighe andere konſten. Indien d'ouders gheſint waeren te verdraeghen dat den arbeyd met ſekere trappen ſoude opklimmen; dat de leerſaeme jonghelinghen door een dapper oeffeninghe gheboogh ſaem ſouden worden ghemaeckt dat ſy haer ghemoed door de regulen der wijſheyd tot de konſt ſouden voorbereyden; dat ſy haere teyckeninghen nu en dan, alhoewel hun de ſelvighe in't eerſte wonderlick wel aenſtonden, met een onghenaedigh penſeel ſouden uytwiſſchen; dat ſy langhe ſouden beſichtighen, wat ſy van meyninghe ſijn nae te volghen; deſe gheweldighe konſt ſoude dan't ghewight haerer Majeſteyt in ſijn gheheel behouden, en d'Ouders en ſouden het niet al voor goed en ſtaetelick keuren wat de jongers wel bevalt. Nu daerentegen valt het heel anders uyt, de kinders, gelijk zij haeren tijd in de ſcholen met loutere queſelingen en brabbelinghen doorbrenghen, ſo worden ſy daer nae jammerlick beſpot als haere wercken aen den dagh komen; en, het welck noch ſlimmer is, wat ieder een verkeerdelick in ſijne jeugd gheleert heeft, hy en wil het in ſijnen ouderdom niet bekennen.

Cap. III.

DEn vlijtighen ernſt der voorighe Meeſters, die't goede gevoelen 't welck de ſorchvuldighe Ouders van haer hadden met een ghetrouwe wackerheyd ſochten te beandwoorden, was voortijds mede een van de voornaemſte middelen waer door deſe Konſten merckelick ghevoordert ſijn gheweeſt. *Plinius* heeft twee dinghen aenghemerckt in den wijd-beroemden en ſeer aenſienelicken Konſtenaer *Pamphilus*; *hy wilde gheene Leerlingen aennemen onder een talent*, ſeght hy *, *en dat voor den tijd van tien jaeren.* 't Is vooreerſt ghedenck-waerdigh in deſen overtreffelicken Meeſter, uyt wiens ſchole *Apelles* en andere dappere mannen voord quaemen, dat hy een talent nam van die ghene de welcke van hem begheerden onderweſen te ſijn; want hy deſen voet ſchijnt ghehouden te hebben om de achtbaerheyd deſer Konſten beter te hand-haeven indien de ſelvighe wel bekoſtight wierden. *Protagoras is den eerſten gheweeſt*, ſeght *Philoſtratus* *, *die de Konſte der welſprekenheyd om eenen ſekeren loon oeffende; hy heeft den Griecken deſe onberiſpelicke ghewoonte eerſt overghegheven. Want wat hy met groote koſten moeten haelen, plaght meer by ons gheacht te worden, dan't ghene wy om niet bekomen.* Het andere 't welck *Plinius* in deſen *Pamphilus* aenmerckt, is, dat ſijne ſcholieren tien jaeren aen hem verbonden bleven; hy ſocht den goeden naeme ſijner Schole boven alle dinghen te behouden, niet willende dat

* Lib. XXXV. Cap. 10.

* Lib. 1. de vitis Sophiſtarũ

de

de leerkinderen souden bestaen te vlieghen eerse vleughelen hadden; dies plaght hyse ontrent de teycken-Konst en andere noodsaeckelicke gronden vry wat langhe besigh te houden, sonder te lijden dat sy door eenighe onbesuyste goed-dunckenheyd de hand al te vroegh an 't ver-wen souden slaen. Wy en souden dese voorsichtigheyd der ouder Mee-sters niet hebben aengheroert, 't en waer saecke dat vele hedensdaegh-sche Meesters gantsch verkeerdelick te werck ginghen, *door een eer-ghierighe haestigheyd beghinnende met het ghene laetst behoort te sijn*, seght *Quintilianus* *, *want sy den waeren voortghang haerer Leerlingen grotelicks verhinderen, wanneer sy de selvige maer alleen ontrent schijn-schickelicke din-ghen ten toone soecken te stellen.* Ghemerckt oock dat veele jonge melck-muylen door dit middel soo onbeschaemdelick laetdunckende worden ghemaeckt, dat sy d' aller beste Konstenaers niet en stroo-breed willen wijcken, soo is het hier niet ongheraedsaem de woorden van *Lycon*, die in 't stuck van de kinder-tucht voor een sonderlinghe ervaeren man ghehouden wierd, wel waer te nemen; want hy ghewoon was te seg-ghen, ghelijck ons *Laërtius* betuyght*, datmen de kinderen sonder schaemte ende eersucht even soo weynigh kan bestieren, als de Paer-den sonder toom en sporen.

* Lib. I. orat instit. Cap. 4.

* Lib. V.

2. Aenghesien dan eenige voordvaerende vermetenheyd een scherp ghebiet vereyschte, ghelijck andere schaemhertighe moedeloosheyd scherpe sporen van doen hadde, so plagten oock d' oude Meesters haere Scholieren dus of so, nae den eysch haeres verstands, te handelen: *Wy bevinden dat uyt de Scholen van sulcke Konstenaers en Meesters als voor de uytnemenste in haere soorte ghehouden wierden*, segt *Cicero* *, *vele Scholieren voordgekomen sijn, de welcke, alhoewelse onder malckanderen seer veele ver-scheelden, nochtans was elck een in sich selven prijs-waerdigh; overmids den leer-Meesters sijn maniere van onderwijsen schickte nae de nature der ghener die hy onderhanden hadde. Socrates, een sonderlingh Leeraer, gheeft ons hier van een krachtigh exempel, segghende, dat hy ghedwonghen was Ephorus met sporen aen te drijven, ghelijck hy Theopompus in 't teghendeel met den toom inteugelen moest. Den eenen was ghewoon in een aelwaerdighe stoutigheyd van woorden uyt te breken, en daerom plaght hy hem in desen onghebonden loop te stuyten; den anderen daerenteghen, met een verkeerde schaemte inghenomen sijnde, was altijd ghewoon 't futsel-Boeck te soecken, en daerom plaght hy hem in dese slapmoedighe traegheyd voord te prickelen. Evenwel heeft hy soo veele niet kon-nen te weghe brenghen dat sy malckanderen souden ghelijck sijn, maer hy benam den eenen 't ghene hy den anderen toevoeghde, om alsoo in alle beyde te verster-ken wat met haere nature best overeen quam.* Soo seght oock den achtbae-ren *Quintilianus* * uytdermaeten wel; al ist *schoon saecke dat de deughd eeni-*

* Lib. III. de oratore.

* Lib. XII. Cap. 2.

ghe aenruckinghen van de nature ontleent, ſoo moet haere volmaecktheyd noch tans uyt het onderwijs hervoord komen.

3. Alhoewel nu d' oude Meeſters haere Leerlingen met een ſeke opſicht verſcheydenlick aenghingen, nochtans ſtelden ſy hun daghe licks de menighvuldighe exempelen van de waere ende onvervalſcht Konſt ſonder eenigh onderſcheyd voor ooghen. Het en is niet ghenoe dat de Schilders en Beeld-ſnijders met woorden uytdrucken hoedaenigh de ver wen en linien moeten ſijn; maer 't meeſte profijt is daer uyt te raepen, datme haere maniere van Schilderen en ſnijden teghenwordighlick aenſchout ſegh Dio Chryſoſt. Orat. XVIII. Allerley leerſtucken worden bequaemelick inghe plant en lichtelick ghevat door 't behulp der exempelen, ſeght Columella Lib. XI. De re ruſt. Cap. 1. d' Exempelen maecken ons op 't aller gemackelickſte wijs wat wy behooren nae te volghen en te vermijden, ſegt Seneca Rhetor. Lib. IX. Controv. 2. De leeringhe diemen uyt de regulen haelen moet, vall langh ende verdrietigh; 't onderwijs daerenteghen 't welck men uyt d' exempelen treckt, is kort en krachtigh ſeght Seneca Philoſophus Epiſt. VI. Dan bevin den wy dat onſen arbeyd profijtelick aenghewendt is, als de proef-ſtucken met de regulen over een ſtemmen ſeght Quintilianus Lib. XII. Cap. 6. d' exem pelen dienen ons in ſtede van ghetuyghenißen, ſeght den autheur * die ſijn Boeck van de welſprekenheyd aen Herennius toegheeyghent heeft want t' ghene ons de Konſt en reden maer ſlechtelick voorhoudt, wordt door 't ghetuyghenisſe des exempels beveſtight. Soo ſeght den ſelvighen autheur wederom in de ſelvighe plaetſe, Chares en heeft de Giet-Konſte van Ly ſippus op deſe maniere niet gheleert, dat hem Lyſippus 't hoofd van Myron, de armen van Praxiteles, de borſt van Polycletus ſoude vertoonen; maer hy heeft daer ſelver by geſtaen, als ſijnen Meeſter alle deſe dingen maeckte: De werc ken van andere Meeſters konde hy t' eenigher tijd by ſich ſelven op ſijn ghemack beſchouwen. Galenus * ghewaeght dat Polycletus niet alleen de regulen om een volkomen ſtuck-wercks te maecken in 't ſchrift ghestelt heeft, maer dat hy boven dien goed vond een ſtatue nae 't voorſchrift der voornoemder regulen te maecken. Policletus maeckte een ſtuck wercks, ſeght Plinius * 't welck onder de Konſtenaers eenen Canon ofte richt-ſnoer ge heeten wordt, om dat ſy den rechten treck der Konſte daer uyt, als uyt een ſe kere wet, plagten te haelen: En hy alleen wordt gheoordeelt de gantſche Konſt in een konſtigh werck vervat te hebben.

* circa initium libri quarti.

* Lib. V. de Hippocratis & Platonis dogmatibus. Lib. XXXIV. Cap. 8.

4. Wy en moghen 't gene tot noch toe gheſeyt is ſoo niet verſtaen, als of deſe treffelicke Meeſters haere ſcholieren gheduyrighlick on trent d' imitatie van haere en andere Meeſters wercken beſig hielden ſonder hun t' eenighen tijde verlof te gheven dat ſy haer eyghen ver ſtand ſouden beproeven; want Quintilianus leert ons heel anders; 't is

behoo-

-hoorlick, segt hy *, *datmen de Leerlingen nu en dan op haere eygene voeten te staen, uyt vrese dat hun 't poogen ende ondersoecken niet t' enemael benomen wierd door de quaede gewoonte van anderer luyden arbeyd sonder ophouden nae te volgen.* 't Exempel van *Lysippus* geeft ons het selvighe mede te kennen; ghemerckt desen vernaemden Konstenaer (alhoewel hy in't eerste maer een ghering Koper-smidt was) sich selven schijnt verstout te hebben, en tot de hooghste volmaecktheyd der Konste opgheklommen te sijn, door 't toedoen van den goeden ghesonden raed hem by een Schilder *Eupompus* voorghehouden. *Dewelcke*, ghelijck ons *Plinius* * betuyght, *betracht sijnde wat Meesters handelingh in sijn oordeel naevolghens waerd was, een groote schaere aenwysende ghesëyt heeft, datmen de nature behoort nae te volghen, niet den Konstenaer.* Ghelijck dan 't oude Meesters 't hoofd der vreesachtigher beghinners sorghvuldighlick ghewoon waeren op te houden so lieten syse by haer selven begaen als het nu tijd was dat de selvige alleen souden swemmen sonder 't behulp van een helpende hand of kinderachtighe dobbers. Dewijl sy nochtans niet geerne saeghen dat haere scholieren souden misraecken, welwetende dat de volmaecktheyd der Leerlingen den Meester voornaemelick tot lof ghedijdt, soo plaghten sy den arbeyd van 't eens aengevanghen onderwijs noyt t' eenemael te staecken, maer sy hielden noch altijd een wackere ooghe op dieghene dewelcke uyt haere Schole voord-quaemen, veeltijds oock eenighe regulen der Konste in 't schrift stellende die hun den gantschen tijd haerer levens moghten by blijven. Alhoewel *Apelles* sijnen discipel *Perseus* met een sonderlinghe naerstigheyd inde Konst onderrichtet hadde, soo heeft hy noch boven dien, ghelijck ons *Plinius** te kennen gheeft, een Boeck van de Konst aen hem gheschreven. Wy bevinden insghelijcks, dat benevens *Polycletus* ende *Apelles*, vele andere Konstenaers ende doorluchtige Mannen gesocht hebben, de Konst en Konstighe wercken door haere schriften ende disputatien te verklaeren. 't En is ons voornemen niet de beschrijvinghe der statuen die ons *Callistratus* naeghelaeten heeft, de Beelden van den ouden ende jonghen *Philostratus*, het vier en vijf en dertighste Boeck van *Plinius*, als oock andere autheuren die noch in 't wesen sijn by te brenghen; yeder een magh sich selven daer in voldoen, dewijl men haere Boecken overal bekomen kan; ons ooghenmerck is hier maer alleen eenen naem-rol van sodaenige schrijvers voort te stellen welcker schriften vergaen sijn. *Adæus Mitylenæus* heeft gheschreven van de Giet-Konstenaers. Siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 8.

Alcetas heeft gheschreven van de giften en gaeven in den Tempel van *Apollo Delphicus* opgheoffert, waer onder een ontallicke menighte

Lib. IX. Cap. 6.

* Lib. XXXIV. Cap. 8.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

van Statuen ende Schilderyen begrepen was. *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 6.

Alexis heeft een Comœdie gheschreven die *Schilderye* genaemt wierd; soo schijnt oock den inhoud deser Comœdie eens gheweest te sijn met het argument der schrijvers die nu van ons worden opgherekent, indien men van de geheele Comœdie oordeelen magh uyt een stuck 't welck *Athenæus* Lib. XIII. Cap. 8. by-brenght. Even het selvighe magmen oock gevoelen van de Comœdien die *Pherecrates, Diphilus, Alexandrides* ende *Pomponius* onder den naem van *Schilders* hebben in 't licht ghegeven; ghelijck oock *Euphorion* een Comœdie onder den naem van *Kelckgraverer* uytghegeven heeft. *Anasimenes* heeft een Boeck van d' oude Schilderyen uytghegeven, siet *Fulgentius Placiades Lib. III. Mythol. in Actæone.*

Antigonus den Giet-Konstenaer heeft van sijne Konst ghesschreven, Plin. Lib. XXXIV, Cap. 8. Daer schijnt mede eenen anderen *Antigonus* gheweest te sijn, die ghelijck den selvighen *Plinius* Lib. XXXV. Cap. 10. ghetuyght, een Boeck van de Schilder-Konst ghemaeckt heeft.

Aristodemus Carius verhaelt de bysondere betrachtinghen der ghener die de Schilder-Konst ghevoordert hebben, met eenen oock voorstellende wat Koningen ende Republijken de Konst wel toeghedaen waeren. *Philostr. in procemio Iconum.*

Artemon heeft een Boeck van de Schilders laeten uytgaen. Siet *Harpocration* daer hy van *Polygnotus* spreeckt.

Callixenus heeft een beschrivinghe van de Schilders en Giet-konstenaers ghemaeckt; soo gheeft ons *Photius* mede te verstaen dat het twaelfde Boeck van *Sopaters* uytghelesene Historien uyt dese schriften van *Callixenus* ghepickt was.

Christodorus heeft een beschrijvinge gemaeckt van de statuen dewelcke te *Constantinopolen*, in een plaetse die *Zeuxippus* hiet, waeren opghericht, siet *Suidas*.

Democritus Ephesius heeft den Tempel van *Diana* die te *Ephesen* was, beschreven. *Laërtius* Lib. IX. *in Democrito. Athenæus Lib. V. Cap. 11.*

Duris heeft van de Schilder-konst gheschreven *Laertius in Thales*, *Euphraner Isthmius*, een gantsch vermaert Schilder, heeft van de *Symmetrie* ofte ghelijck-maetigheyd en van de coleuren ghëschreven Plin. XXXV. 11.

Heghesander Delphicus heeft van de Beelden ende Statuen gheschreven. *Atheneus* Lib. V. Cap. 13.

Hippias Eleus, een vermaert Sophist, plagt van de Schilder-Konst en Ghiet-

Giet-konst te disputeren. *Philostr. Lib. I. De vitis Sophistarum.*

Hypsicrates heeft een Boeck van de Tafereelen in 't licht gegeven, siet *Laertius* Lib V II. in *Chrysippo.*

Iamblichus van de Statuen is wederleyt gheweest by *Iohannes Philoponus.* *Photius* spreeckt van beyde.

Iuba den Koningh van *Mauritania* (die nae 't verhael van *Plinius** een wijd-ruchtigher naem door sijne gheleerdheyd dan door sijn kroon verworven heeft, is bekent ten minsten acht Boecken vande Schilders gescreven te hebben. siet *Harpocration in Parrhasius.* Den selvighen Koningh heeft oock eenighe Boecken van de Schilder-konst uyt ghegheven, ghelijck ons den voornoemden *Harpocration* ghetuyght, daer hy van *Polygnotus* spreeckt. *Photius* insghelijcks, als hy gewag maeckt van *Sopaters* uytghelesene Historien, naemt *Iubas* tweede Boeck van de Schilder-konst.

* Lib 5. Cap. 1.

Malchus Byzantius heeft geschreven van den brand der *Constantinopolitaenscher* Bibliotheke en van de Statuen dewelcke in 't *Augustæum* te sien waeren. siet *Suydas.*

Melanthius, een overtreffelick Schilder, heeft van de Schilder-Konst ghescreven, siet *Laertius* Lib. I V in *Polemon.*

Menæchmus den Giet-konstenaer heeft van sijne Konst geschreven, siet *Plin.* XXXIV. 8. *Athenæus* insghelijcks Lib II, Cap. 24. en Lib. XIV. Cap.4. Gheeft ons te verstaen dat hy van de Konstenaers gheschreven heeft. *Menetor* heeft ghescreven van de God-gheheyligde giften, siet *Athenæus* Lib. XIII. Cap. 7.

Menodotus Samius heeft geschreven van de dingen die te *Samos in Iunoos* Tempel geheylight waeren. *Athenæus* Lib. XIV, Cap 20.

Pamphilus heeft van de Schilder-konst en van de vermaerde Schilders ghescreven, siet *Suydas.*

Polemon heeft geschreven van de Schilders. *Athenæus* Lib. XI, Cap. 6. Van de Tafereelen. *Laertius* Lib. VII. in *Chrysippo.* Van de giften die 't *Athenen* in 't Kasteel waeren opgheoffert. *Strabo* Lib. IX. *Geogr.* Van de Tafereelen in 't portael van *Minervas* tempel, siet *Harpocration.* Van de *Sicyonische* tafereelen. *Athenæus* Lib. XII, Cap. 2. En 't schijnt dat dit den selvighen *Polemon* is die menigh-werven van *Clemens Alexandrinus in Protreptico* en van *Laertius* Lib. II in *Aristippus* wordt byghebracht.

Porphyrius heeft van de Statuen geschreven. siet *Stobæus* Cap. XXV. *Eclog. phys.* Veele houden 't daer voor dat desen *Porphyrius* den selvigen man is met dien *Malchus* die boven verhaelt wordt.

Prasiteles heeft vijf Boecken ghescreven van de treffelicke wercken

der gantſcher wereld Plin. XXXVI. 5.

Protogenes den Schilder heeft twee Boecken van de Schilder-konſt en van de *Figuren* naeghelaten. *Suidas.*

Theophanes heeft van de Schilder-konſt geſchreven. *Laertius* Lib. II. in *Ariſtrippus.*

X*enocrates* een Giet-konſtenaer heeft Boecken van ſijne Konſt ghemaeckt, *Plin.* XXXIV. 8, ſo betuyght den ſelvighen *Plinius* XXXV. 10. dat *Antigonus* en X*enocrates* van de Schilder-konſt gheſchreven hebben.

Cap. IV.

WY hebben gheſien hoe Godt en de Nature onſer aengheboren volgh-luſt tot de Konſt aenleyden; hoe de lievende Ouders in haere kinderen een vaerdighe toegheneyghtheyd tot deſe Konſten beſpreurende, by tijds nae goede ende ghetrouwe Meeſters raelen; met wat een vlijtighe wackerheyd de trouhertighe Meeſters haere Scholieren van 't beghin tot het eynde toe volghen: Doch aenghesien den loſſen kop van vele roeckelooſlick onbeſinde jongh elinghen de goede leſſen haerer Meeſters al te vroegh plaght in den wind te ſlaen, ſonder daer eens op te letten dat ſulcks tot haer eyghen verderf en tot het verderf deſer Konſten ſtreckende was, ſo is het dat de voorſicht der ouder eeuwen dit onghemack heeft ſoecken te voorkomen door den dwangh van ſtrenghe wetten teghen de verſuymers ende vervalſchers van Konſten ende wetenſchappen ingheſtelt; ende wy bevinden dat d'oude wet-ſtellers niet alleen goede ſorghe hebben ghedraeghen voor de Konſten ende wetenſchappen die in jeder eens bekentenis nootwendigh ſijn, maer oock voor die Konſten de welcke meer tot vermaeck dan tot noodſaeckelick ghebruyck dienen. Wat de noodſaeckelicke Konſten belanght, 't blijckt uyt de Land-nering ende Architecture als oock uyt de Seyl-konſte met hoe grooten ernſt ſy de ſelvighe wetenſchappen hebben ſoecken te hand-haeven: 't Is aenmerckens waerdig in d'oude *Romeynen, Dat indien jeman ſijnen Acker door gebreck van ploeghen en wieden onachtſaemlick liet vervuylen*, ſeght *Agellius* * *indien jeman insgelijcks ſijn gheboomte of ſijnen Wijngaerd verſuymde, de ſelvighe wierd niet ongheſtraft ghelaeten, maer hy was 't oordeel der Tucht-meeſters* (te *Roomen* wierden ſy *Cenſores* ghenaemt) *onder-worpen, die hem 't Borgher-recht benaemen.* Het is mede aenmerckens waerd 't ghene wy in *Vitruvius* leſen; *daer is als noch in de vermaerde en groote Stad Epheſus een oude*

* Noct. Attic. Lib. IV, Cap. 12.

oude wet in haere volle kracht , seght hy *, *de welcke alhoewelse wat te straf schijnt te wesen, men maghse nochtans niet onbilligh achten. Want den Architect die eenigh stads-werck aenneemt, maeckt eenen voorslagh hoe vele hy meynt dat het gantsche werck kosten sal : Nae dat hy nu sijnen eysch ghemaeckt heeft, dan blijft alle sijn goed aen de Magistraet verbonden tot dat het aenghenomen werck voleyndight is : ende indien het beloop der rekeninghe met sijnen voorslagh over een komt, de Stad verklaert hem alle eere waerd te sijn ; insgelijks, indien de kosten sijnen voorslagh niet 't vierdeel te buyten gaen , de Stad maeckt het op wat daer te kort komt en 't wordt uyt de ghemeyne schatten betaelt, so en is oock den Architect voor sulcke misgrepe niet strafbaer : Indien 't werck daerentegben meer dan een vierdeel vereyscht, het wordt uyt sijne middelen goed ghemaeckt ende voldaen.* Dient eyndelick alhier aenghemerckt 't ghene *Stobæus* * uyt *Nicol. de morib. gentium.* verhaelt, dat de *Cercetæ* d'onrechtvaerdighe voor verwaeten menschen houden ; niet lijdende dat die ghene, de welcke eenighe valsche boeve rancken hebben aengherecht , het heylighdom souden ghenaecken. Ende indien eenigh Stierman sijn schip verroeckeloost, de selvige moet het geduldighlick verdraeghen dat d' eene voor en d' andere nae tot hem ghenaeckende sijne kladde-bellen op hem uytspouwet. Wy sien dan in dese exempelen hoe dapper d' oude met het hand-haeven der noodsaeckelicker Konsten voord-ginghen, en noch waeren sy niet min ernstigh in 't ophouden der Konsten die tot 's menschen vermaeck dienstigh sijn. D' inwoonders van de beroemde Stad *Argos* hebben eenen *Musicant* eertijds in de boete beslaeghen, om dat hy 't ghetal der snaeren vermeerdert hadde, daer andere Speel-luyden haer selven met seven snaeren verghenoeghden, siet *Plutarchus de Musica*. De *Lacedæmoniers* hebben *Timotheus Milesius* ins-ghelijcks uyt haere stad verbannen, als sy ghewaer wierden dat hy de singh-konste door verscheyden nieuwe vonden bestond te vervalschen. Haere uytspraecke daer mede sy hem sijn vonnisse wesen is van woord nederghestelt in *Boethius Lib. I: Musicæ, Cap. I.* 't Is de pijne waerd datmen de selvighe soude nae soecken ende eens of twemael overloopen. Den grooten *Alexander* wenschende eenen Poete t' ontmoeten die sijne groote daeden soude blaesoenen ghelijck *Homerus* den lof van *Achilles* in voorige tijden verbreydt hadde, moest sich selven by ghebreck van eenen beteren dichter met *Chœrilus* te vrede houden ; doch overmids hy hem niet te vele toebetroude, so heeft hy met den aller ongheluckigsten Poete een verbond ghemaeckt dat hem een stuck gouds van de *Byzantische* munte voor elck goed of ten minsten verdraeghelick vers ghedicht gegheven soude worden, ghelijck hy voor jeder slim ghedichtsel eenen kinnebback

In præfatione libri decimi.

*Tit. de Legib. & consuetudinibus.

back flagh hadde te verwachten ; 't welck hem so dickwijlsch te beurt viel, dat den goeden Sul geen geld aen d'eene sijde, en sijnehuyd vol slaeghen aen d'andere sijde krijghende, jammerlick om 't leven quam, siet *Cornutus in Horat. de Arte poetica.* De *Thebaense* wetten vereyschten dat elck Konstenaer ende Schilder de ghelijckenissen soo wel als 't immers moghelick was soude uytdrucken ; die anders dede, was gehouden een sekere boete te betaelen, siet *Ælianus* Lib. IV. var. hist Cap. 4.

2. Ghelijck het nu met de stemmigheyd der ouder tijden wonderlik wel over een quam de verdervers ende vervalschers der Konsten en wetenschappen door ghestrenghe wetten van haere verkeerdheyd af te schricken, so voeghde het de beleefdheyd der selvigh r tijden noch vele beter de vervalschinghe der Konsten door een loffelick ghebruyck of billighe instellinghen te verhinderen : Want alhoewel het niet te misprijsen is dat men d'overtreders straft, nochtans is het altijd meer prijselick d'overtredinghe door een wijs toeversicht so verde te voorkomen datmen gheen straffe van doen heeft. *Ghelijk d' Athenienssen in allerley land-nutte peysvoedende instellinghen boven alle andere volckeren de kroone spanden,* seght *Valerius Maximus* *, *soo plaghten sy oock de luyheyd in haere Stad uyt de schuylwinckels, daer inse door een flauwe vermufte vaddigheyd vermolmsemt lagh, aen den dagh te brenghen en haer een schaedelicke en schandelicke schuld te last te legghen. De selvighe stadt heeft oock den hoogh-gheduchten Areopagitischen raed, die met een sonderlinghe naerstigheyd 't bedrijf der inghesetenen plaght te siften en seer nauwe t' ondersoecken met wat neeringhe jeder e en sich geneerde ; ten eynde dat de menschen, bedenckende hoe sy rekenschap moesten gheven van alle haer doen en laeten, een eerlick ende onberispelick leven souden soecken te leyden*, siet oock *Ælianus* Lib. IV. var. hist. Cap. 1. en *Laertius* Lib. I. *in Solon. Daer was t' Athenen noch een andere treffelicke wet onderhouden,* seght *Gregorius Nazianzenus* *, *dat de jonghers dertien of veertien jaeren oud sijnde tot de Konsten, als volght, souden aengeleydet worden d' Instrumenten ofte het werck-tuygh van allerhande Konsten wierd hun openlick voorgheselt, en nae datmen bevond dat de kinderen 't eene of 't andere instrument met een gretighe noestigheydt aengrepen, soo wierden sy tot d' eene of d'andere Konst bescheyden : Om dat naemelick die dinghen doorgaens henen wel slaen, tot welcke ons de Nature van selfs aenleydet ; en dat die dinghen in 't teghendeel quaelick ghelucken, daer van wy eenen naturelicken afkeer hebben.* De woorden van *Vitruvius* sijn mede aenmerckens waerd ; *Alexis houdt staende,* seght hy *, *dat d' Athenienssen den hooghsten prijs verdienen, om dat de wetten van alle d' andere Griecken de kinders daer toe dwinghen datse haere ouders moeten voeden ; de Athenische wetten daerenteghen vereyschen niet dat eenighe kinderen haere ouders souden onderhonden, dan die door de ghetijdighe sorght*

* Lib. II. Cap. 6. exemplo 3. & 4.

* Epist. 63.

* In præfatione libri sexti.

sorghe der ouders in d' eene of d' andere profijtelicke Konst waeren opgetrocken: Want ghelijk ons de Fortune lichtvaerdighlick beneemt 't ghene sy eens ghegheven heeft, so en konnen ons de wetenschappen, die wy in onse jeughd volkomenlick hebben inghedroncken, niet lichtelick begheven, maer sy blijven ons by tot het uyteynde onses levens. Siet oock *Galenus in Exhortatione ad perdiscendas artes.* Doch voornaemelick dienen wy op de woorden van *Plutarchus* acht te nemen, als hy ons te verstaen geeft waer door *Solon* sich bewoghen vond dese wet te maecken: *Als Solon vernam*, seght hy *, *dat de Stad meer en meer vervult wierd met groote menighten der ghener die de geruste vrijheyd des Attischen gebieds boven alle dinghen beminden; en dat de landouwe om ende om niet al te vruchtbaer was; dat oock de vaerende luyden weynigh inbroghten, om dat daer weynigh was uyt te brenghen; soo ist dat hy de Stad tot het oeffenen der Konsten aengheleydt heeft, een wet stellende dat eenen sone niet en soude ghehouden wesen sijnen Vader t' onderhouden, die hem in een Konste-loose onwetenheyd hadde opghebroght.* Dies mogen wy op dese bedenckinghe sonder eenigh omsien dit besluyt maecken, dat die van *Athenen* door kracht deser wetten den prijs die hun *Plutarchus* toeschrijft over ende over hebben verdient; *Athenen was oyt een goedertieren Moeder en voedster veler Konsten*, seght hy *, *want ghelijk sy eenighe Konsten eerst ghevonden heeft, soo hebben andere wetenschappen door haer toedoen groote eere ende eenen sonderlinghen aenwas bekomen; doch voornaemelick heeft de Schilder-konst in dese stad meest van allen toeghenomen. Aristides* heeft insghelijcks dese stad niet t' onrechte *'t Vader-land aller goeder dingen, ja de gheboort-plaetse van allerley konst en wetenschap* ghenaemt; *waer door het mede gheschiedt is*, seght hy *, *dat dese stad niet alleen in fraeye beelden maer oock in konstighe Beeldsnijders plaght uyt te munten.*

* in Solone.

* Bellone an pace clariores fuerint Athenienses.

* in orat. Panathenaica.

3. Nae dat wy nu alreede verscheydene wetten, in 't beroemde *Argos, Ephesen, Theben*, end' *Athenen* tot behoudenisse der Konsten inghestelt, hebben aenghemerckt; soo en moghen wy hier 't *Ægyptische* ghebruyck niet voorbygaen, 't welck even het selvige wit ende oogenmerck ghehadt heeft. *De Konsten hebben haere voornaemste volmaecktheyd van d' Ægyptenaers ontfanghen*, seght *Diod. Siculus* *, *want indien eenigh Konstenaers onder hun sich met eenighe ghemeyne Lands-diensten bemoeyt, ofte oock eenighe andere Konsten ter hand treckt, deselvighe wordt swaerlick ghestraft. d' Ægyptische ambachts-lieden moghen gheenen anderen dienst in de Republijcke aenvangen, dan die hun door de wetten bescheyden en door haere ouders overghegeven is, uyt vreese dat hun misschien d' afgunstigheyd haerer Meesters, de menighte der borgherlicker bekommernissen, ofte yet anders, van den rechten ernst soude afkeeren. Dicæarchus* * leert ons dat *Sesonchosis* Koningh van *Ægypten* dese wet gemaeckt heeft dat nieman sijn vaderlicke

* Lib. I. Bibl.

* Apud Scholiasten Apollonij Rhodii, ad vers. 272. libri IV. Argonaut.

Konst soude versaecken, want hy het daer voor hield dat sulcks uyt een onversaetelicke begheerlickheyd voord-quam, siet *Isocrates in Busiridis laudat.* Alwaer hy dese wet wijdloopigher verhandelt. *Herodotus* * getuyght dat de *Lacedæmoniers*, nae 't exempel der *Ægyptenaeren*, dese wet mede hebben onderhouden. *Strabo* * seght dat d' *Indiaenen* dese ghewoonte oock plaghten te volghen. End' in een andere plaetse* schrijft hy d' *Arabiers* het selvighe toe. Wat d' *Ægyptenaers* onder entusschen belanght, 't en waer soo vreemd niet indien wy 't daer voor hielden dat sy door kracht dees wets tot sulcken uytnemenheyd der Konste gheraeckt sijn als van ons * uyt *Diod. Siculus* sal worden voorghestelt. 't Blijckt ten minsten uyt 'd over-een-stemminghe van soo vele verscheydene natien, dat die Konstenaers noodsaeckelick d'aller volmaeckste moeten sijn, dewelcke haere herten maer alleen met een eenighe sorghe bekommert houden : Dies oock *Plato* * uyt sijne stad soodaenighe Konstenaers verbant, die haer selven tot twee verscheyden Konsten begheven. *'tIs beter datmen een dingh uytnemende wel kan ghedoen*, seght den jonghen *Plinius* *, dan *vele dinghen maer alleen redelicker wijse.* *Æsopus* * seyde dat het dan met alle menschen ongetwijfelt quaelick moet gaen, als alleman sich allerley dinghen onderwindt. *Ons ghemoed en kan sich niet ter goeder trouwen op eenen tijd met vele ende verscheydende dinghen besigh houden*, seght *Quintilianus* *, *want het moet sich noodwendighlick van 't voorghestelde afkeeren als het nae yet anders beghint om te sien.*

*Lib. VI. Hist.

Lib. XV.

Lib. XVI.

Lib. 3. Cap. 3. 11.

Lib. ix. de Leg.

Lib. ix. epist. 29.

Apud Stobæum Serm. de Republica.

* Lib. X. Cap. 3.

Cap. V.

GHelijck nu de vreese van strenghe wetten inde verkeerdelick laetdunckende beghinners soo veele te weghe broght, dat sy haer selven ten minsten binnen de schreve hielden ; soo wrocht d *Aemulatie* (aldus wordt den naer-ijver ofte naevolghens lust gemeynlick gheheeten) noch vele krachtigher inde leersaeme Scholieren, wanneer sy niet alleen door een goedaerdighe ghesegghelickheyd bleven by 't ghene sy van haere ghetrouwe onderwijsers ontfanghen hadden, maer wanneer sy boven dien d' aller beste wercken haerer Meesters en ander Konstenaeren door een rusteloose eergierigheyd sochten t' over-treffen. *De naevolghens lust is krachtiger dan de straffe en vreese die uyt de wetten ontstaet*, seght *Tacitus Annal. III. Cap. 55.* *De deughd is in haeren eyghenen aerd eersuchtigh*, seght *Seneca* *, *soo soeckt sy oock d' aller eerste voorby te steppen.* De volghende woorden van den dapperen *Scipio* vertoonen ons het rechte afdrucksel

Lib. 3. de Benef. Cap. 36.

afdruckſel ſijnes ophevighen ghemoeds; *Ick houde my daer van verſekert,* ſeght hy *, *dat elck grootmoedigh herte ſich niet alleen met de huydenſdaegſche vermaerde mannen verghelijckt, maer oock met alle deghene die wel oyt eenen hoogh-loffelicken naem hebben verworven.* Themiſtius gaet noch verder, *'t Is den menſche aengheboren,* ſeght hy *, *nae ſijn uyterſte maght te beſorghen, wat met een ſekere ſoorte van æmulatie uytghevoert moet worden; ghelijck het in 't teghendeel met ſijne nature over een komt ſorghlooſlick te verrichten, wat ſonder eenighe æmulatie ghemackelick toegaet, 't maeckt ons traegh ende naelatigh, wanneer ons yet ſonder eenen med-begheerder te doen ſtaet: Ons gemoed wordt daerenteghen verweckt om hoogher op te ſtijghen, als het andere ſoeckt te boven te gaen.* Dewijl het dan blijckelick is dat de kloeckſte verſtanden doorgaens henen door d' onlijdelicke prickelen der *æmulatie* tot grooter ſaecken kracktighlijck worden aenghedreven, ſoo volght daer uyt dat het een ghewis merck-teycken van een ſwaer ende onluſtigh ghemoed is, wanneer ſich yeman door de groote menighte der gener die met eenen ſonderlinghen ernſt nae de volmaecktheyd eenigher Konſten trachten niet bewogen en vindt om 't ſelvighe mede te doen. 't ghebeurt oock veeltijds dat die eyghen-ſinnighe ende eyghen-wijſe luyden, dewelcke haere verſtanden en haere wercken met yeman anders verghelijcken, dwaeſelick van haer ſelven en haere eyghene wercken oordeelen. *'t Valt wonderlick licht, nae 't ghemeyne ſpreckwoord, den prijs te behaelen alſmen alleene loopt,* ſeght *Lucianus pro imaginib. het en kan anders niet gaen,* ſeght *Quintilianus* *, *of hy moet ſich ſelven te vele toeſchrijven, die ſich met nieman verghelijckt.*

Apud Livium Lib. XXVIII. ab V. C.

orat. 3.

Lib. I. Cap. 2.

2. *Cicero* geeft ons hier een gantſch profijtelicke leſſe; *het is behoorlick,* ſeght hy *, *dat alle dieghene de welcke nae groote ende arbeydſ-waerdighe ſaecken ſtaen alles ſouden verſoecken. Indien het onderentuſſchen ghebeurt, dat ieman de voordvaerende toegheneyghtheyt ſijner nature als oock de kracht eenes overvlieghenden gheeſts niet te baete en heeft, indien oock ieman met de kenniſſe van allerley nutte konſten niet ghenoechſaem verſien is, de ſelvighe moet evenwel nae ſijn beſte vermoghen in deſen loop volherden. Want het hem, die nae de eerſte plaetſe ſtaet, ghenoegh ſaeme eere aenbrenght dat hij de tweede of derde plaetſe kan behouden. Soo en hebben oock de Konſtenaers den moed terſtond niet verloren ghegeven, als zij de ſchoonheyt van Ialyſus dien wij te Rhodus ghesien hebben, ofte oock de bevalligheyd van de Venus die in het eyland Coos ghebeylight was, niet en konden treffen. De Beeldſnijders hebben ſich ingheljicks door het beeld Iupiter Olympius, ofte oock door de ſtatue van Doryphorus niet laeten afſchricken, dat zij haer vermoghen benevens andere niet en ſouden beproeven. Dies is daer oock ſoo groten menighte der konſtenaeren gheweeſt, en vele hebben haer ſelven in deſe konſten ſo wel ghequeten,*

Circa initium libri de perfecto oratore.

queten, dat wy haere mindere wercken niet quaed en vinden, alhoewel wy de meerdere met een ſonderlinghe verwonderingh aenſchouwen. Leeſt *Columella in præfat. libri primi de re ruſt.* Daer hy een ruyme uytlegghinghe op de voorgaende woorden des grooten Orateurs ſchijnt gemaeckt te hebben: Noch vinden wy in *Velleius Paterculus* een ſeer ſchoone plaetſe, die wy niet moghen voorbygaen, om dat ons den aerd des naeryvers daer in op 't alder levendighſte wordt voor ooghen gheſtelt: Want nae dat hy ſeght met verwonderinghe aenghemerckt te hebben, hoe vele fraeye verſtanden en uytnemende Konſtenaers binnen eenen korten tijd te ghelijck verſcheenen ende een weynigh daer nae t' ſaementlick verdweenen, ſoo vindt hy ſich in een diepe dubbinghe verwert, niet wetende wat reden van deſen ſchielicken opgangh ende ondergangh der Konſten by te brenghen, tot dat hy ſich in 't beſluyt met deſe ghiſ-

Sub finem libri primi hist.

ſinghe verghenoegt; *d' Æmulatie koeſtert de verſtanden*, ſeght hy *, *ende overmids onſen volgh-luſt altemet door een heymelicke nijdigheyd, altemet door een rechtvaerdighe verwonderingh gaende ghemaeckt wordt, ſoo plaght oock het ghene wy met den hooghſten yver naeiaeghen, ſijne hooghſte volmaeckt-heyd vroegh te bekomen. Maer dan valt het ons heel ſwaer by die volmaeckt-heyd te blijven; ghemerckt eenigh dingh nae den ghemeynen loop der nature plagt te deynſen, als het niet meer voord en kan. Ghelijck wy ons ſelven daerom in 't eerſte vierighlick ontſteken vinden om de ghene t' achterhaelen die ons den wegh leyden; ſoo beghint deſen ernſt met t' ſaemen de hope allengſkens te vergaen, als wy ghewaer worden dat het ons onmoghelick is deſe dappere voorganghers voorby te loopen, of ten minſten een even voet met hun te houden. 't Dunckt ons loutere dwaeſheyd te ſijn, langhe te volghen, 't ghene men immers niet en kan achterhaelen. Verlaetende daerom wat nu al-reede by andere ghelukkiglick ter hand ghetrocken is, wy ſoecken yet nieuws daer in wy ons uyterſte beſte mogten aenwenden. Waer uyt het oock volght dat ſulcke menighvuldighe en wiſpelduerighe veranderinghen de volmaecktheyd grootelick verhinderen.*

3. Alhoewel nu d' oude Konſtenaers buyten twijfel door de hitte haeres volgh-luſts en door d' onverdraeghelicke onwederſtaenlicke prickelen des naer-yvers krachtighlick tot een gantſch ernſtighe oeffeninghe deſer Konſten aenghedreven wierden, nochtans moghen wy niet dencken dat deſe Konſten maer alleen door d' onderlinghe Æmulatie der Konſtenaeren ghevoordert ſijn gheweeſt, maer wy houden 't daer voor dat den grooten naem van vele welſprekende mannen de wackere gheeſten der Konſtenaeren met eenen oock opgheweckt heeft om yet wat te verrichten 't welck dierghelijcke eere verdienen moght. 't Bewijs van 't ghene wy alhier ſtaende houden, wordt ghetrocken uyt de woorden van *Plutarchus* die wy voor deſen hebben byghebrocht

Lib,

Lib. I. Cap. 4. 2 So heeft het mede inde volgende eeuwen gebleken, dat dese Konsten dan allermeest plagten te bloeyen, als de welsprekenheyt meest geoeffent wierd: *De konste der welsprekenheyd, gelijck oock allerhande goede wetenschappen, sijn ontrent dien tijd in Duytschland hervattet geweest*, seght *Felix Faber* *, *waer op dan oock de verstand-rijcke Schilderkonsten en Giet-konsten stracks volghden. Want dese Konsten sijn eens met malckanderen; en gelijck de Schilderye een goed begrijp vereyscht, soo heeft de welsprekenheyd mede een groot en diep verstand van doen. 't Wordt met verwonderingh aenghemerckt, dat de Schilder-konst 't hoofd heeft opghehouden, soo langhe als het met de welsprekenheyd wel gingh; datse daerenteghen onder de voet gheraeckt is, soo haest als het met de welsprekenheyd ghedaen was. De tijden van Demosthenes en Cicero wijsen 't uyt. &c.*

* Lib. I. historiæ Suevorum. Cap. 8.

Cap. VI.

DE rechte en slechte eenvoudigeyt deser Konsten heeft den voordgangh derselviger benevens andere middelen mede veroorsaeckt. Want ghelijck wy bevinden dat die ghene allernaest tot de volmaecktheyd quaemen, dewelcke d' aenghenaeme bevalligheyd haerer wercken niet soo seer en stelden in 't ydele waenkunstighe verw-gepronck, als wel in de kracht van een onvervalschte Teycken-konst ende in 't naturelick ghebruyck van weynighe en gantsch ghemeyne verwen; so plaghten oock d' oprechtelick goed-aerdighe Leerlinghen, die 't met de Konste wel meynden en haere gewesene Leermeesters geen schande sochten aen te doen, sich aen dese gantsch loffelicke eenvoudigheyd standvastighlick te verbinden, den voornaemsten ernst haerer Æmulatie daerin stellende dat sy dese eygenschap der ouder Meesters recht wel moghten treffen. *d' Aensienelickheyd der Konsten wordt staende gehouden, niet soo seer by die ghene de welcke veele daer van weten te bragghe-ren, als wel by dieghene dewelcke weten uyt te vinden wat daer in yedere Konste vervattet is*, seght *Isocrates contra Sophistas. Wat suyverlick en soberlick verciert is*, segt *Agellius* *, *wordt staeds beter en beter geacht; wat daerentegen geblancket ende over-smeert is, wordt voor enckel gnychel-spel gehouden.* So staet ons hier aen te mercken dat de Konst geen slimmer vyand en heeft dan dieghene dewelcke met een verbaesde verwonderingh soodaenige wercken maer alleen voor goed ende prijs-waerdigh houden, die kosteliсk en verde van d' eenvoudigheyd der ouder Meesters vervremdt sijn. *Doch dit is in allerhande saecken de ghelegentheyd onses ghemoeds*, seght *Plinius* *

* Noct. Attic. Lib. 7. Cap. 14.

Lib. xxxi; Cap. 4. *Plinius* *, *dat de wercken die in het eerſte met noodſaeckelicke dinghen beghinnen, in 't laetſte veeltijd tot overmaet vervallen.* Den ſelvighen *Plinius* beveſtight deſe ſijne woorden in een andere plaetſe met een merckelick exempel; *Apelles*, *Echion*, *Melanthius*, *Nicomachus*, *wijd-beroemde Konſtenaers*, ſeght hy *, *hebben deſe haere onſterffelicke wercken maer alleen met vier coleuren ghemaeckt, en noch wierd elck byſondere tafereel voor de ſchatten van gantſche ſteden verkocht. Nu daerenteghen weetmen nauwelick een roem-waerdighe Schilderije te vinden, nae dat de mueren met purper overdeckt ſijn, en dat d' Indiaenen den modder haerer Revieren met t' ſaemen 't veretterde bloed Draecken ende Elefanten tot de Konſte toebrengen. Alle dinghen daerom waeren doe ter tijd vele beter, als ons den overvloed min quelde, het is in der waerheyd ſo, want het werck verkrijght huydenſdaeghs grooter aenſienelicheydt uyt de koſten diemen daer aenghehanghen heeft, dan uyt iet wat het welck uyt het konſt-rijcke ghemoed des werck-meeſters moet voordkomen &c.*

* Lib. XXXV. Cap. vii.

Leeſt *Plinius* ſelver; want hy geeft ons daer by naeme te verſtaen welc deſe vier coleuren gheweeſt ſijn. *Vitruvius* heeft ſich langhe te vooren daer over beklaeght dat het dus met de Konſte toegingh; *Het en magh niet verde gheſocht ſchijnen*, ſeght hy *, *dat wy alhier uytlegghen hoe het by komt dat d' oprechtigheyd der Konſte vervalſcht is. Want den prijs die d' arbeydſaeme oudheyd uyt de Konſte ſelver behaelde, wordt nu maer alleen in den uyterlicken ſchijn van cierelicke verwen gheſtelt, ſo hanght oock den aenbeſteder ſo groote koſten aen 't werck, datmen niet eens meer en vraeght nae d' authoriteyt die d' oude ſtucken wt de ſubtijlheyd des Konſtenaers trocken. Daer en is niet een onder d' oude Meeſters, of hij heeft de Menie-verwen in ſijne Schilderijen vernepentlick aenghewreven, ghelijck als men de medicijnen ſpaerighlick plaght te ghenieten. Nu daerenteghen worden gheheele mueren niet alleen met deſe verwe grof en groot bekladt, maer men is daerenboven wonderlick rijf in het ghebruyck van bergh-groen, purpur, blaeuwen azuyr, en andere dierghelijcke verwen meer, de welcke alhoewelſe ſonder eenighe konſt aengheſtreken ſijn, ſoo treckenſe nochtans d'ooghen der beſchouwers door haeren helderen ſchijn; dies moeten oock de ſelvighe verwen, nae den eyſch der wetten, van den aenbeſteder (om datſe koſtelick ſijn) en niet van den aennemer des wercks verſchaft worden.*

* Lib. vii. Cap. 1.

Daer is noch een andere ſoorte van een aelwaerdighe ende verwende Konſt-liefde gheweeſt, die wy hier kortelick moeten aenroeren; niet alleen om datſe regel recht teghen deſe eenvoudigheyt ſtrijd, maer oock om datſe d' edele Konſten tot kleyn-achtinghe ghebraght ende alſo te niete ghedaen heeft. *De Schilder-konſt, die eertijds voor een over-edele Konſt ghehouden wierd*, ſeght *Plinius* *, *is nu van haere voorighe aenſienelickheyd door 't inkruijpen van Marmer en Goud t' eenemael verjaeght ende verſchoven. Niet alleen datmen gantſche mueren daer mede overdeckt,*

Lib. xxxv. Cap. 1.

maer

maer datmense boven dien met ghevijlde marmer-korsten nae de ghelijckenisse van verscheydene dinghen ende ghedierten overleyt. Marmer-steene recht-bancken en gheweldighe stucken die van het gheberghte afgescheurt sijnde in onse kamers schuijlen, sijn nu niet meer vermaeckelick. Wij hebben de stenen selfs beginnen te Schilderen &c. Besiet de plaetse selver. Besiet oock, indien u dē leeslust aenkomt, Lib. XXXVI. Cap. 6. als mede *Tertullianus* de *Pallio*.

De voortreffelickste oude Konstenaers, ghelijck sy volstandighlick by de voorghemelde eenvoudigheyd bleven, so en saeghen sy die ghene noyt door de vingheren de welcke van dese eenvoudigheyd ter tijden afswevende tot een vertaerde ende toon-schijnighe Konst-prael vervielen. Hier uyt ontstont het dat *Apelles*, nae het verhael van *Clemens Alexandrinus* *, als hy een van sijne scholieren besig vond met de Schilderije van *Helena* die naemaels de *Goud-rijcke Helena* ghenaemt wierd, hem daer over bestraft heeft; segghende; *Ghy hebt het beeld rijck ghemaeckt, niet wetende hoe dat ghy 't selvighe soud schoon maecken.* Daer is een dapper groot verschil tusschen het onnoodighe poppe-ghepronck ende tusschen de behoorelicke nettigheyd; siet *Plutarchus Sympos. problem. VI. 7. het ghene eerlick is,* seght *Quintilianus* *, *is met eenen oock ghevoeghlick in dien mensche die sich niet te eenemael tot een weelderighe wulpscheyd overghegheven heeft.* Alhoewel dan d'oude Meesters met eenen sonderlinghen ernst daer op uyt waeren dat sy dese prachtighlick verwaende maeniere van wercken onghეacht souden maecken, in verghelijckinge van de waere kracht der Konste die in de eenvoudigheydt der ouder stucken ghespeurt wordt; 't heeft hun nochtans aen haere maght ontbroken; sy moghten doen en segghen wat sy konden, de wereld liep evenwel als dol nae dese verbastaerde Konste die d'onverstandige menschen door 't lock-aes van vele aenghenaeme en gantsch aentreckelicke ghebreken verstrickt ende ghevanghen houdt. Waer op het ghebeurt is dat meest alle de Konstenaers, merckende hoe het hun onmogelick was teghen de stroom op te swemmen, door een moede-loose slaphertigheyd den ghemeynen loop hebben ghevolght, het naturelick man-haftige gelaet der Konste is in een ghemaeckte schijn-lieffelickheyd verkeert, soo haest als met 't goede ghevoelen van de wufte oordeel loose menighte socht te winnen, sonder dat men de rechte kracht der Konste in 't minste waer nam. *Als ick mijne ooghen op de nature slae,* seght *Quintilianus* *, *soo dunckt mij dat men den aller schoonsten ontmanden mensche met een ander ghemeyn man in het minste niet en magh verghelijcken 't gaet mede vast dat d' albestierende voorsienigheyd noyt soo verde van haere eyghene wercken vervremdt schijnen sal, dat d' onvolmaecktheyd der verminckter lichaemen voor een van d' aller beste vonden soude doorgaen; gelijck het oock*

Pædag. Lib. II. Cap. 12.

Lib. xii. Cap. 10.

Lib V. Cap. 12.

onmoghelijck is dat iet door 't snijden soude verbetert worden, 't welck, indien het soo ter wereld quam, een recht monster soude sijn. Laet de vuyle ongeoorlofde lust haer vermaeck scheppen in het bedrogh van een verwijft gheslacht; nochtans vertrouwen wij dat het verkeerde ghebruyck noyt soo vele sal vermogen, dat het stracks goed en prijselick soude schijnen, wat zij kostelick ghemaeckt heeft.

Cap. VII.

DIe gene dan de welcke door den volstandigen ernst harer *Æmulatie* d' eenvoudigheyd der ouder wercken gheluckighlick hadden uytghedruckt, vonden haere herten so dapper daer in verghenoeght, dat haer ghemoed door de soete vermaeckelickheydt der Konste eenmael gheketelt sijnde, sich niet en ontsach den aller swaersten arbeyd t' ondergaen, op hope dat het de loffelicke eygenschappen der ouder Meesters door een onbedwonghen naevolginghe naerder en naerder soude treffen; so plaght oock de voorspoedighe uytkomste en vremde werckinghe die op dese slechte maniere van doen volghde, sulcken verwonderingh in hun te verwecken, dat sy sonder eenigh ghevoelen des arbeyds in haer voornemen lustighlick voord-ginghen. *'t Valt den Konstenaer ghenoeghelicker*, seght Seneca *, *te schilderen, dan gheschildert te hebben; d' ernstighe bekommernisse die hem ontrent het gantsche beslagh sijnes wercks besigh houdt, vindt een sonderlinghe lust in de besigheydt selver. De vreughd der ghener die 't voltrocken werck aen een sijde legghen, is nerghens nae so groot. Sy ghenieten nu de vrucht haerer konste, daerse van te vooren de konste selver ghenoten, soo langhe naemelick als sy noch schilderden. Alhoewel de jeughd onser kinderen profijtelicker is, so is nochtans haere kindscheydt soeter en lieflicker.* Plutarchus geeft ons een levendighe exempel van de verlustinghen die den werckenden Konstenaer ghevoelt; *Die haer selven tot de Schilder-konst begeven*, seght hy *, *worden so krachtighlick door den schijns haerer wercken verruckt, dat Nicias, als hy besigh was met een stuck werck het welck Necija ghenaemt wierd, sijne dienaers menigh-werven afghevraeght heeft of hij oock sijn noen-mael hadde ghehouden.* Sijne vermoeyde gematteerde sinnen wierden te elcker stondt door de smaeckelickheyd deser arbeydsaemer leckernijen so vaerdighlick ghespijst ende ververscht, dat hem dese verlustinghe voor een bancket der banckettten verstreckte. *Ick heb vele Schilders ghesien*, seght *Libanius* *, *die haer werck al singhende volghden.* So en verdient het oock gheen groote verwonderingh, dat sy haer werck sonder eenighe verdrietsaemheyd schijnen te volghen dewijl

* Epist. 9.

* Non posse suaviter secundum Epicurum.

* Declamat. VI.

wijl het seker is dat de Konstenaers ghestaedighlick verquickt worden door de kracht des levendighen roerende gheests die den onverwachten voord-gangh haeres wercks in hun overvloedighlick uytstort. *Het roert en leeft al wat daer is*, seght *Quintilianus* *, *so plaghten wy oock de nieuwe en versche invallen met een gantsch sorghvuldighe gunste t' ontmoeten.* * Lib. X. Cap. 1.

2. Het en magh daerom niet gheloochent worden dat die ghene, dewelcke dese hittighe werck-lust der kloecker gheesten beschimpen, noyt iet bemint ofte ghekent hebben 't welck 's menschen verstandt door sijne waerdigheydt plaght te bekoren tot een aendachtighe opmerckinghe te bewegen; so geeft hy daerenboven met dese sijne spotterije duydelick te verstaen dat hy noch noyt uyt het albeschickende bedrijf der jongher kinderen gheleert heeft, hoe ons beste deel (het welck onghetwijffelt Goddelick is) door den arbeydt ghevoedt wordt. *Wy sien 't daghelicks*, seght *Cicero* *, *dat het den kinderen onmoghelick is te rusten : Men wordt oock ghewaer, als sy nu tot meerdere jaeren ghekomen sijn, datmense nauwelick met slaeghen van gantsch swaere en moeyelicke oeffeningen kan afkeeren : En soo wie daer op letten wil, deselvighe sal bevinden dat dese bedrijvens lust met hun plaght op te wassen.* * Lib. V. de Finib. bon. & mal. *Seneca* heeft het selvighe seer wel aenghemerckt; *ghelijck de vlamme opwaerd stijght*, seght hy *, *sonder datse stille ligghen ofte ter neder ghedruckt kan worden; soo is ons ghemoed altijd in d' eene of d'andere beweghinghe; en dat dies te levendigher en besiger hoe meer doordringhende het selvighe is.* * Epist. 39. 't Gaet dan immers vast dat d' onvermoeyde gheneghentheyd onser nature, waer door selfs oock d' aller domsinnighste menschen aengedreven worden om altijd wat te knoeyen, de Konsten gheweldigh voord-helpt : Want als de naetuerelicke werck-lust eenighe dappere verstanden door een heymelicke toegheneyghtheyd tot dese Konsten aenleydt, soo en kan 't anders niet ghe-schieden of het werck moet hun gantsch licht en seer vermaeckelick vallen; overmids den werck-lust, in haeren eyghenen aerd on-overwinnelick wesende, door d' aentreckelicke aenghenaemheyd der dinghen die ons best ghevallen ghestijft wordt.

3. So is het dan blijckelick waer uyt de soete vermaeckelickheyd der Konste hervoord komt; alhoewel daer noch vele andere dinghen sijn door welcke den arbeyd deser Konsten wonderbaerlick versachtet ende versoetet wordt, 't en is niet moghelick dat sich ieman in 't midden van allerhande wellust en overvloedighen rijckdom so ongeveynsdelick verheughen kan, of den Konstenaer is noch al met een meerdere vreughd opghenomen, als hy bevindt dat vele grootmoghende aensienelicke mannen tot hem daghelicks toeloopen ende eenen meer dan wenschelicken ringh rond om hem slaen. Den heerlicken luyster van

 het

het edele geſelſchap treft ſijn eerlick nederigh ghemoed met ſulck een diepe verſlaeghentheyd, dat hy ſijne eygene oogen ende ſinnen niet 'en durft betrouwen; hem dunckt dat ſijne ooghen ſchemeren, dat ſijne ſinnen als met een bedrieghelick droom-gheſicht ghetroetelt worden; want hy niet verſinnen kan, hoe't by komt dat het puyck der menſchen, menſchen die de gheheele wereld te wille ſchijnen te hebben, menſchen die nae haeres herten wenſch vol ſijn van eere ende van goed, ſo vele wercks van hem maecken, 't ſtreckt overſulcks tot groot voordeel der Konſte dat hem binnen 's deurs ſulcken moedghevinghe bejegent; hy valt dies te vierigher aen het werck, wel wetende dat hem deſe vreughd gheſtaedighlick ſal volghen, ſo langhe naemelick als hy ſijne Konſt ernſtelick volght: Maer noch plaght hem de Konſt meer aen te ſoeten, als hy te Hove ontboden ſijnde ofte in eenighe groote woelende Palayſen verſchijnende gewaer wordt dat hem deſe eere oock buyten 's Huys ontmoetet. De menighte der ghener die hem aldaer eerbiedighlick aenkomen, vergeſelſchappen, volghen; de verbaeſde verwonderingh van andere die ſtock-ſtille op hem ſtaen en gaepen; het veſelen der ghener die malckanderen iet van hem in d'oore wiſperen, doen hem goed aen het herte, 't brenght hem insghelijcks een ſonderlinghe blijſchap aen, dat ſijnen naem een van d'eerſte naemen is die de Konſt-lievende ouders haeren kinderen inplanten; dat het ſorgelooſe onachtſaeme ghemeyne volck nae 't exempel der opperſter Landvooghden en Heeren vele van hem beghint te houden, hem by ſijnen naem noemende en met den vingher aenwijſende wanneer ſy hem ſien voor by gaen; dat de vreemdelinghen die buyten 's lands iet van hem ghehoort ofte gheſien hebben, ſoo haeſt als ſy aenghelandet ſijn, nae hem vernemen. Dit ſijn de rechte blaeſbalgen die den werck-luſt meer en meer in hem ontſteken. *'t Blijdmoedighe gunſtighe hand-gheklop des ghemeynen volcks*, ſeght *Ovidius* *, *plaght even d' aller traeghſte verſtanden t' ontvoncken.*

* Lib. III. de Ponto, Eleg. 4.

4. d'Oprekeningh van deſe ſlechte ghemeyne vreughden, die yeder een by ſich ſelven ghenoeghſaemlick beſeffen kan, heeft ons al te langhe opghehouden; ghemerckt daer anders en vele grooter verluſtinghen in 't herte des Konſtenaers heymelick verborghen ligghen, die nieman beter ghevoelt ende verſtaet dan den Konſtenaer ſelver. Want wanneer hy een volmaeckt ende allenthaven door-wrocht werck aen 't licht brenght, ſoo ghebeurt het dat de vreughd die hy daer in ſchept, niet min als 't werck ſelver, haer ghewight ende een duerſaeme beſtendigheyd krijght; wanneer hy daerenteghen met een ſchielick ende half-ghedaen werck voordkomt, ſoo gheſchiedt het dat den

den angst sijnes vreesachtighen ghemoeds hem tot meerder vreughd ghedijt, als hy ghewaer wordt dat het onvoltrocken werck d'onverwachte gunste der aenschouwers begint te verwerven. 'tIs boven dien onmoghelick dat sich dien mensche niet en soude gheluckfalich achten, die nu soo verde buyten scheuts gestelt is dat hy 't quaed-willighe raesghekal van de gausichtighe nausiftighe nijdigheyd in 't minste niet behoeft te vreesen; die door een grondige kennisse sijner deughden met een sekerder hope der onsterffelickheyd inghenomen is dan hun de lofsuyterije vanden eenen of den anderen baetsoeckighen lief-laffer kan toebrenghen; die nu alreede by sijn leven siet en hoort watmen nae sijne dood van hem ghevoelen sal. *Den voorsmaeck der dinghen daermen gheerne toe gheraecken soude*, seght *Plinius junior* *, *is uytdermaeten soet en lieffelick*. Soo seght oock *Latinus Pacatus* * seer wel; *ghelijck ons de vliegende vreughd van een kortstondighe voorspoed op 't aller schielickste aenkomt, soo plaghtse ons met der vaerd te verlaeten. Het is een langhduerigher gheluckfaelicheyd datmen niet en vreest te verliesen 't ghene men verwachtende is.* Hier op is 't voornemen van die Konstenaers eertijds ghegrondt gheweest, dewelcke haere volmaeckte stucken in den Tempel van *Apollo Delphicus* onder 't heyligdom plaghten op te hanghen. *Die ghene dewelke den Goden eenighe treffelicke gaeven hebben opgheoffert*, seght *Libanius* *, *plaghten den overighen tyd haeres levens in een lust-sinnige vrolickheyd door te brenghen, dewijl sy in allerley ghefelschappen ghenoegh te segghen vinden van een saecke die hun aengaet en verhaelens waerdt schijnt te sijn. Sy verswijghen de rest, en spreken maer alleen van 't ghene tot verbreydinghe haerer fame dienstigh is; vastelick vertrouwende dat haeren loffelicken goeden naem nimmermeer in vergheteniſſe begraeven sal worden, om dat haere wercken op 't tooneel des gantschen aerd-bodems te pronck ghestelt sijn. Soo en is 't oock niet ongherijmt dat sy haer selven daer op souden verlaeten. Want het waerschijnelick is dat hy sich eenen eewighen lof sal verwerven, die den voornaemsten arbeyd sijnes verstands voorstelt in een plaetse daer den voornaemsten toeloop is. Dit ooghen-merck hebben, mijnes dunckens, die Schilders ghehadt de welcke haere konstighe hand-wercken in den Delphischen Tempel hebben opghehangen.*

* Lib. IIV. Epistola. 15.

* Paneg. Theodosio Aug. dicto.

* In Antiochico.

Cap. VIII.

GHelijck nu de soete vermaeckelickheyd, die uyt een gheluckighe nae-boetsinghe der ouder Eenvoudigheyd ontstaet, dese Konsten grootelick voordgheholpen heeft; soo sijn de selvighe oock tot meerder volmaecktheyd ghebraght door 't menighvuldighe ghebruyck het

welck

welck men in voorleden tijden daer van maeckte. Het ghebeurt selden anders, of den mensche wil altijd sijnen arbeydt ontrent die Konsten besteden, de welcke meest ghebruyckelick ende oversulcks oock meest gheacht sijn. *d' Aenstokinge tot ondeughden,* seght *Plinius**, *heeft de Konst oock vermeerdert. Want eenighe waeren daer seer wel mede ghepast, dat haere drinck-vaten met het graveersel van allerley gheyle onkuyscheyd verciert souden sijn; even als of hun den dranck door dese onvlatighe vuyligheden smaeckelicker soude worden ghemaeckt.* *Dædalus* heeft een houte Koe konstighlick ghewrocht, om de beestelicke lusten van de raesende *Pasiphaë* door dit middel te boeten, siet *Hyginus, fabula* 40. Het soude ons licht vallen meer andere exempelen van sulcken groven mis-bruyck der Konste by te brenghen, 't en waer saecke dat wy voorghenomen hadden den voord-gangh deser Konsten maer alleen uyt het eerlicke of ten minsten uyt het onschaedelicke ghebruyck der selvigher te haelen. Onderentusschen houden wy 't daer voor, dat die gene de kracht haeres verstands quaelick hebben aengheleyt, die de hoogh-waerdige achtbaerheyt der edeler Konsten aen een slaefsche dienstbaerheyt van allerlley schandelicke gheringhe lusten sochten te verbinden; gelijck sy oock in het teghen-deel het gantsche menschelicke gheslacht, onses dunckens, groot onghelijck hebben aenghedaen, die de sachte lieflickheyd van sulcke soete Konsten tot d' instrumenten van een ongehoorde onmenschelicke wreedheyd plaghten te verkeeren. Als *Medea* den ondergangh van *Pelias* socht, soo heeft sy daer toe een holle kopere beeld ghebruyckt, siet *Diod. Siculus* Lib. XV. Den koperen Stier van *Perillus* ofte *Perilaus* is ghenoegh bekent uyt de schriften van ontallicke oude schrijvers, doch voornaemelick uyt den brief dien *Phalaris* selver aen d' *Atheniensen* dies aengaende gheschreven heeft. Daer stond in de tijden des Keysers *Theodosii* ontrent de *Constantinopolitaensche* marckt-plaets een kopere Ossen-beeld, 't welck van *Pergamus* ghebraght sijnde bekent was den oven gheweest te sijn daer in dien ghetrouwen bloed-ghetuyght *Antipas*, die in d' openbaeringhe *Iohannis** ghewaeght wordt, eertijds ghebraeden is, siet *Cedrenus*. Wat de koetse van *Agathocles* belanght, leest *Diod. Siculus* Lib. XX. d' *Apega* van den Tyranischen *Nabis* word beschreven in *Polybius* Lib. XVIII. *Ovidius* * ghewaeght een maes-houte Paerd waer in de kele der ellendiger menschen plaght inghedout te worden. De *Karthaginensen* eerden een kopere statue van *Saturnus*, die sijne armen in sulcker voeghen uytstreckte, dat de jonghe kinderen die hem opgheoffert wierden uyt sijne handen in een groot vier, 't welck onder hem ghestoockt was, souden

* In prooemio lib. 33

* Apoc. 2. 13

* In Ibin, vers. 569.

den neder rollen. siet *Diod. Siculus* Lib. XX. Eenighe onder d' oude *Fransche* natien hadden eertijds vervaerlicke groote Beelden van rijs-werck ghemaeckt, die sy met levendighe menschen vervulden, en soo staeken sy daer den brand in. *Cæsar Lib. VI. de Bello Gall. Cap.* 16. *Cicero pro Manio Fonteio. Strabo Lib.* IV. *Geogr.* Daer was wel eer te *Romen* in een diep hol enen wonderlick groten Draecke, die een bloot sweert in sijnen mond hadde, met vreeselick glinsterende ooghen van kostelicke steenen ghemaeckt. Desen Draecke wierd geeert met de jaerlicksche offerhande van ghewijdde maeghden, die op 't aller cierelickste met bloemen besteken waeren, en in den kuyl sonder eenigh achterdencken nederklommen, om hem haere giften op te draeghen: Maer sy en konden de loose leer-sporte, aen welke desen Draecke door een Duyvelsche Konst behendighlick ghehanghen was, soo haest niet betreden, of het sweerd voer hun opstaende voet in 't lijf. Eenen sekeren Moninck, die om sijne verdiensten van den grootmoghenden *Stilico* en sijn gantsche hof in grooter waerden ghehouden wierdt, heeft het bedrogh ten langhen lesten ontdeckt. Want gelijck hy voorsichtighlick in 't hol nederginghs, so heeft hy elcke sporte van te vooren beproeft; dies hy oock den bedrieghelicken step vermijdende ende naebyghekomen sijnde, den Draecke verbroken ende vermorselt heeft, siet *D. Prosper parte III. de Promiss. & Prædictionib. Dei. promiss.* 38. Vele Goddeloose Koninghen en Princen plaghten mede voortijds haere eyghene en andere statuen op te setten, ghebiedende dat ieder-een de selvighe Goddelicke eere soude aendoen; soo en hadden sy daer mede anders niet voor dan dat d' oprechte Dienaers des Allerhooghsten door dit middel ontdeckt sijnde met vier en sweerd, als onghesegghelick wrevelighe Muytmaeckers souden worden aenghetast. Het blijckt in het exempel van *Nebukadnezer*, ghelijck ons Daniel in het derde Capittel sijner Prophetije wijdloopighlick beschrijft. Siet oock *Plinius* junior Lib. X, Epist. 97, en 98. Den Keyser Iulianus beval dat men de beelden van *Iupiter*, *Mars*, *Marcurius*, en van eenighe andere Goden meer in 't selvighe tafereel tot sijne Schilderije soude toevoegen; met eenen oock last ghevende datmen die ghene soude straffen, als Koningh-haeters, die dese sijne schilderije geen Goddelicke eere bewesen, siet *Cedrenus*. *Licinnius* heeft insgelijcks den selvighen gangh ingegaen, als hy wreedelick nae 't leven van den Godvruchtighen *Auxentius* stond, siet *Suydas* in *Auxentius*, maer het is nu hoog tijd dat wy d' exempelen van sulcken onmenschelicken verwoedheyt lieten vaeren; want sy niet en verdienen onder 't ghetal der middelen, die tot voorderingh der Konste streckende sijn, gherekent te worden, so en moghen wy

oock niet twijfelen of die gene hebben vele beter van 't gantſche menſchelicke gheſlacht verdient, de welcke den voordgangh deſer Konſten voornaemelick in 't eerlicke ghebruyck der ſelvigher gheſocht hebben.

2. Maer hier ſchijnt de noodſaeckelickheyd deſer Konſten den eerſten en meeſten voord-gang der ſelviger veroorſaekt te hebben, *Het ghene profijtelick is vermagh meer dan 't ghene vermaeckelick is*, ſeght *Varro Lib. I. de re ruſticâ, Cap.* 4. *'t Ghene gevonden is om onſe ghebreckelickheydt te ghemoet te gaen, heeft meerder oudheyd*, ſeght *Cicero* *, *dan 't ghene maer alleen ghevonden is om onſen luſt te vernoeghen.* Aenghesien dan den menſche (die de gheſelligheydt boven alle dinghen van naeture bemint) in het eerſte, eer daer eenighe letteren ghevonden waere, gheen ghemeynſchap konde houden met de gene die een andere taele gebruycten, ofte in verre landen van hem verſcheyden waeren, ofte oock in de volghende eeuwen de wereld ſouden bewoonen; ſo heeft hy noodwendighlick een middel moeten verſinnen door 't welck hy ſijne meyninghe aen de ghene die ſijne taelghenooten, landghenooten, tijdghenooten niet en waeren moght uytdrucken. Dus vinden wy dat het vernuft der eerſter en oudſter tijden een ſekere ſoorte van Schilderſpraeke ghebruyckt heeft, die niet alleen van d' ander taelinge en van d' afweſighe, maer oock van de naekomſtighe menſchen gheleſen ende verſtaen wierd. *Diod. Siculus* ſprekende van de *Mooren*, die hy de oudtſte onder alle volckeren acht te ſijn; *De letters der Mooren*, ſeght hy, *draeghen de ghelijckeniſſe van verſcheydene ghedierten, van d' uyterſte ghedeelten der menſchen doch voornaemelick van d' inſtrumenten der Konſtenaren; Want haere woorden worden niet uytghedruckt door de te ſaemen-knoopinghe van ſyllaben ende letters, maer door de ghelijckheydt van ſekere beelden welcker beduydinghe door 't ghebruyck wordt onderhouden.* *Tacitus* verhaelt even het ſelvighe van *d' Ægyptenaers*; *d' Ægyptenaers ſijn de eerſte gheweeſt*, ſeght hy *, *die haere meyninghe door de ghelijckeniſſe van verſcheydene ghedierten hebben afghemaelt. Soo ſiet men als noch dat d' aller oudſte ghedenck-ſchriften op deſe wijſe in gheweldighe ſteenen uytghehouwen ſijn.* Wy en moghen hier het exempel van de ſpraekeloofe *Philomela*, die ghenoodſaeckt was het verhael van haere leelicke miſhandelingh door de Weef-konſte af te beelden, niet voor by gaen, ſiet *Ovid. Lib. VI. Metam.* en *Auſon. Epiſt.* 23. *Philomela*, ſeght *Achilles Tatius* *, *heeft een ſwijghende ſtemme uytghevonden; want ſy weefde eenen grooten ſluyer-doeck, waer in de tragiſche gheſchiedeniſſe door den inſlagh haerer webbe uytdruckelick ghewrocht was; haere hand dede 't werck haerer tonghe; en ghelijck ſy haer Suſter 't wedervaeren leed door de Schiet-ſpoele vertelde, ſo heeft ſy te paſſe ghebroght dat Progne door haere*

* De perfecto oratore.

* Annal. Lib. XI. Cap. 14.

* Lib. V. de Amorib. Clitophontis & Leucippes

re ooghen verstond 't gene maer alleen met d'ooren konde ghevat worden. Progne hoort de verkrachtinghe uyt den sluyer. Het schijnt inghelijcks dat de overtreffelickste mannen des *Roomschen* ghebieds haer ooghe op dese noodsaeckelickheyd gheslaeghen hebben, als sy goed vonden dat *Q. Pedius,* die stom gheboren was, de Schilder-konst soude leeren, *Q. Pedius, den neve van dien Q. Pedius,* seght *Plinius* *, *die 't Burger-meesterschap te Roomen bedient ende ghetriumpheert hebbende van Cæsar Dictator tot een mede Erfghenaem met Augustus ghestelt is gheweest, ghelijck hy stom gheboren was, so heeft den Orateur Messalla (uyt wiens geslacht des kinds Groot-moeder voord-quam) niet sonder het toestemmen van Augustus gheoordeelt datmen hem in alle manieren in de Schilderkonst soude onderwijsen. Hy overleed eenen jonghelingh wesende, ende inde Konst wonderlick wel toeghenomen hebbende.* Hoewel het nu misschien niet vele om het lijf schijnt te hebben, als wy maer slechtelick heenen segghen dat dese Konsten de ghemeyne spraeke des gantschen aerdbodems spreken; soo wordt het nochtans nae rijpe opmerckinghe bevonden een gantsch wonderlicke saecke te sijn; dat de spraekeloose stomme menschen de ghebreckelickheyd haerer nature, door het behulp der Teyckenkonste bykants overwinnen; dat die ghene, de welcke van weghen de groote verscheydenheyd harer taelen nauwelick mede-menschen schijnen te sijn, maer eenighe weynighe treckskens van dese Konsten behoeven te ontleenen om malkanderen te verstaen.

* Lib. XXXV. Cap. 4.

3. De ghewoonelicke en schier in allerhande Konsten en wetenschappen ghebruyckelicke maniere van onderwijsen, geeft ons mede een gantsch duydelick bewijs van de nood saeckelickheydt deser Konsten; ghemerckt de nature veler Konsten ende wetenschappen sodaenigh is, dat d' aller verstandighste ende bequaemste Leer-meesters nimmer-meer soo vele daer toe weten te segghen, of noch vinden sy haer selven nu en dan ghenoodsaeckt haeren toevlucht tot de teycken Konst te nemen. Wy sien het in de schrijvers der Naturelicker Historien, hoe sy nae een moeyelicke veelwoordighe beschrijvinghe van verscheydene creaturen noch eyndelick gedwonghen sijn tot de Schilderije te komen, om ons de ghedaente van allerley Voghelen, Visschen viervoetighe en kruypende ghedierten bekent te maecken. *Ælianus* in sijne Historie der beesten, nae dat hy geseyt heeft watmen immers segghen kan, beroept sich menighmael * op de schilderije, willende dat wy daer uyt volkomenlicker souden aenmercken 't ghene ons sijne woorden maer ten halven hadden voorghestelt, soo en is daer oock gheen twijffel aen, of 't gantsche menschelicke gheslacht soude in een dieper nevelnacht der onwetenheydt versoncken ligghen, 't en

* Lib. XV. de Animalib. & passim alibi.

waer saecke dat wy menighmael uyt een kleyn beeldeken leerden 't ghene ons vele woorden niet konnen wijs maecken. Alle d' andere Konsten, die tot den oorlogh ofte vrede dienstigh sijn, moeten sich mede met de Teycken-konst behelpen. De krijgs ordinantie, die gemenelick *Tactica* genaemt word, gelijckse de Veld-overste leert hare benden in een bequaeme slaghorden te stellen, soo en kanse niet wel gheoeffent worden sonder datmen 't gantsche beleydt der saecke van te vooren afschetse; want het ghemoed des Veldheers wordt door dit proef-stuck voorbereydet om sich in allerley schielicke voor vallende gheleghentheyd vaerdighlick te beraeden. *Penelope* geeft ons te verstaen* dat d' oude Helden redelick wel met dese Konsten wisten om te gaen, want sy uyt den *Troiaenschen* oorlogh wederghekeert sijnde het gantsche ghevecht midsgaeders oock de beleghheringhe der Stadt op haere taefels met een weynigh wijns afteyckenden. *Æneas* heeft mede, nae 't verhael van *Ovidius* *, de gheheele beleghringh der *Troiaenscher* Stad op het versoeck van de verliefde *Calypso* met een rijsken in het sand des oevers afghebeeldet. Het is oock aenmerckens waerd dat *Vegetius* *, als hy alle de Konstenaers en werck-lieden oprekent die noodwendighlick tot elcke legioen toeghevoeght moesten worden, de Schilders niet en heeft willen voor by gaen. De Boumeesters, diemen Architecten noemt, moeten insghelijcks goed verstand van de Teycken-konst hebben; *ten eynde dat sy de hoedanigheyt haeres voorghenomen wercks door een gheschilderde schetse ghemackelicker souden voorstellen*, seght *Vitruvius* Lib. I. *Architect.* Cap. I. 'tIs wel waer dat sy haer selven somtijds met de Model-konst en niet met de Teycken-konst schijnen beholpen te hebben, als sy naemelick een patroon haeres wercks in was ofte in kley bevormden; *Siet ghy niet*, seght *Greg. Nyssenus* *, *hoe dat de Architecten 't ontwerp van groote ende gheweldighe ghebouwen in een kleyn klompken was voorbeelden; en de proportie, die in 't kleyne ghespeurt word, behoudt de volle kracht haerer ghelijckmaetigheyd in 't groote.* Nochtans mogen wy vrijelick dencken dat sy dese modellen selfs oock nae een voorighe teyckeninghe fatsoeneerden; ja veeltijds hielden sy haer selven met de bloote teyckeningh sonder eenighe modellen te vreden, ghelijck ons *Agellius noct. Attic.* Libro. XIX. Capittel. 10. te verstaen gheeft. Indien wy noch tot vele andere Konsten en wetenschappen voortgaen, wy sullen bevinden dat de Teycken-konst overal een hand in 't werck heeft. Wat de *Medecijne* belanght, 't is blijckelick, dat niet alleen d' *Anatomici* ofte Leden-snijders 't behulp deser Konste vereyschen, maer dat oock de *Botanici* ofte Kruyd-kenners dese Konst van ouds af tot haer voordeel hebben weten te ghebruycken: *De Grieksche antheu-*

Apud: Ovid. in Epistolis Heroidum

Lib. II. de Arte am.

Lib. II. de re militari Cap. II.

* Orat. iii. in Resurrect. Christi.

ren

ten der medicijne, Cratevas, Dionysius, Metrodorus, seght *Plinius* *, *hebben door een seer aenghenaeme maniere van doen de ghedaenten der kruyden in haere Boecken afgheschildert, en soo schreven sy de krachten der selvigher onder aen.* Den selvighen *Plinius* sprekende in een andere plaetse van d' oude Voghel-raemers, *Daer waeren verscheyden soorten van Voghelen*, segt hy *, *in haere Konst-Boecken afgheschildert.* Van de Konsten der Landmeters en Sterren-kijckers seght *Martianus Capella* *, *De Geometrie ende Astrologie gaen Apelles ende Polycletus verde te boven, wantse alle dinghen soo bequaemelick afbeelden, dat den gheestighen Doolhof-maeker Dædalus de selvighe schijnt voordgebracht te hebben.* Soo seght oock *Lactantius* * Dat *Archimedes* de ghelijckenisse der wereld in't holle koper uytghedruckt ende ghesternten daer in gheschildert heeft. d' Aller profijtelickste *Geographische* wetenschappen konnen oock naulicks bestaen, by soo verde men deselvige van dese Konsten gaet afscheyden; dies magh yeder-een voor sijn hoofd seer wel met *Propertius* * segghen, *ick ben ghedwonghen de gheschilderde werelt uyt een Land-kaerte te leeren.* Doorloopt alle de *Geographische* Boecken die in de gheheele wereld te vinden sijn, doorwandelt ende doorsnuffelt alle de hoecken des gantschen aerd-bodems, nochtans sal u den arbeyd die ghy selver neemt en andere voor u ghenomen hebben, anders niet dan een verwerde duystere kennisse toebrenghen, in verghelijckinghe van 't groote heldere licht 't welck ons een kleyne kaerte op 't eerste ghesicht stracks aenbiedt. Bereysde lieden, ghelijckse gheerne van haere verde reysen yet verhaelen, soo konnen sy mede dese Konst niet wel ontberen; *Die ghene*, seght *Macrobius* *, *dewelcke Land en Zee bewandelt hebben, plaghten wonderlick wel in haer schick te sijn wanneer hunyeman een vraeghe voorstelt ontrent de gelegentheyd van eenighe onbekende Land-streken, ofte van eenen inham der Zee die te vooren onbeseylt was: Dies antwoorden sy met een ghewillighe vlijtigheyd en beschrijven de plaetsen somtijds met woorden, somtijds met een roed stock; achtende dat het hun eerlick is een levendigh verhael te maeken van t'ghene sy ghesien hebben.* De Historie heeft oock eertijds erkent wat een sonderling behulp sy van de Kunst verwachtende was; want dieghene dewelcke 't leven van eenighe groot-daedighe mannen beschreven, plaghten oock de Schilderye der selvigher daer by te voeghen; ten eynde dat alle de naekomstighe eeuwen 't uytghedruckte Beeld haeres ghemoeds aenghemerckt hebbende, met eenen oock haere lichaemelicke ghelijckenisse mogten aenschouwen. *T. Pomponius Atticus* heeft in weynige versen begrepen wie de ghene waeren die in eere ende groote daeden alle d'andere *Romeynen* te boven ginghen, *soo dat hy onder 't Beeld van yeder-een, ghelijck Corn. Nepos* * ghetuyght, *met niet meer dan vier of vijf versen*

Lib. XXV Cap. 2. — Lib. X. Cap. 15. — Lib. VI. de Philol. & Mercurii nuptiis. — De origine erroris. Cap. 5. — Lib. IV, Elegia 3. — Lib. VII. Saturn. Cap. 2. — in Attici vita.

sen haere loffelicke daeden met t' saemen de eer-ampten diese bedient hadden ver-vat heeft. Varro socht insghelijcks den naem van verscheyden doorluchtighe mannen door 't selvige middel meer en meer te verbreyden: Soo heeft oock *Plinius* dese twee t' saementlick ghenaemt, als overeenkomende in haere maniere van schrijven; *Dat vele eertijds met de liefde van Beelden ontsteken sijn gheweest*, seght hy *, *blijckt uyt d' exempelen van Atticus, die Ciceroos sonderlinghen vriend wesende een Beelden-boeck uytghegeven heeft; en van den aller gheleerdsten Varro, die door een gantsch goedertieren vond inde menighvuldighe vruchtbaerheyd sijner wercken niet alleen de naemen van seven honderd doorluchtighe mannen, maer oock haere Beelden te passe ghebraght heeft. Dewijl hy niet verdraeghen konde dat de ghedachtenisse haerer ghedaente soude vergaen, en dat de oudheyd tegen de menschen yet soude vermoghen, soo ist dat hy met dese nieu-ghevonden gift de Goden selfs socht t' overtreffen; vermids hy niet alleen d' onsterffelickheyd aen dese mannen gaf, maer dat hyse met eenen oock in alle landen heenen sond, te weghe ghebraght hebbende datmen deselvighe overal met sich omdraeghen ende als teghenwoordig aenschouwen konde.* Dat de Zeden-konste somwijlen oock de teyckeninghin plaetse van vele woorden plaght te ghebruycken, blijckt in 't exempel van den Philosophe *Menedemus*, die eenen moedwilliglick verwaenden jonghelingh door 't behulp deser Konste soo stil als een lam ghemaeckt heeft: Want als dien jonghen quant sich uytdermaeten hooghvaerdighlick teghen hem aenstelde, soo en andwoorde hy gantsch niet, maer trock de ghelijckenisse van eenen schandelick mishandelden jonghelingh met een veesken in den grond: Dus heeft sich desen jonghen wulp stilswijghende wech ghespoedt, niet maghtigh sijnde 't verwijt van sijn eyghen ghewisse en den opslagh van d' ooghen der omstanders te verdraeghen, siet *Laërtius* Lib. II. in *Menedemo*. d' Vytlegghers der Heylighe Schrifture plaghten sich oock met dese Konst te behelpen; *De Schilderye van den Tabernakel, van den Tempel des Heeren, ghemaeckt nae de ghelijckenisse des Hemels*, seght *Cassiodorus* *, *is by my, ghelijck de selvighe in haere eyghene linien konstighlick ghetrocken was, in de latijnsche Pandecten ghestelt.* Den naem van *Cassiodorus* brenght my hier in den sin dat den selvigen autheur in een andere plaetse noch een ander ghebruyck deser Konste ontrent mindere dinghen aenghewesen heeft; *Ick heb ten dienste van de Boeck-binders*, seght hy *, *verscheyden soorten van inbindsels in een Boeck laeten af-schilderen; op dat de Studenten die maniere van binden, daer sy 't beste ghevallen in hebben, moghten verkiesen.* Het soude ons alhier licht vallen 't ghebruyck deser Konsten in vele andere gheleghentheden aen te wijsen, 't en waer saecke dat sich alhier verscheyden exempelen aenboden die ons de nuttigheyd der selvigher Konsten

*Lib. XXXV, Cap. 2.

de Divinis lectioni. Cap. 5.

* ibidem, Cap. 30.

Konsten in Oorlogh ende Vrede noch dnydelicker voorstellen?

4. *Michal* heeft haeren man *David* door 't middel van een Beeld behendighlick bevrijdt van de vervolginghe haeres vaders *Saul*: Want als sy vernam dat dieghene deweicke *Saul* gesonden hadde om haeren man 't leven te benemen haer huys ghenaeckten, soo heeft sy hem ter vensteren uytghelaeten ende een Beeld in sijne plaetse in 't bedde gheleyt en sorghvuldighlick bedeckt, als of hy sieck te bedde lagh; dies oock de Send-boden niet goed en vonden haere hand aen den krancken man te slaen, eer dat sy den Koningh gheboodschapt hebben in wat schijn sy hem ghevonden ende ghelaeten hadden; soo dat *David* onder-en-tusschen respijt ghenoegh kreegh om sich met der haest wech te packen, siet 1 *Sam.* XIX, 13. 't Doode lichaem van den grooten *Alexander* bleef een groote wijle tijds onbegraven ligghen, dewijl de *Princen* onder malkanderen krackeelden wie van hun 't meeste recht tot de kroone hadde; ja 't soude vry wat langher hebben aengheloopen eer sy de begravenisse haeres Koninghs oyt ter herten souden hebben ghetrocken, 't en waer saecke dat hun den waersegghher *Aristander* aenghesеyt hadde dat het land 't welck deses aller voorspoedighsten Koninghs lichaem in haeren schoot soude ontfanghen, geen inbreuke der Vyanden behoefde te vreesen; waer op ghevolght is dat yeder-een het lichaem om strijd ter aerden socht te bevelen, daer hy sijn gebied hadde, om sich selven en sijnen naesaeten dat land eeuwighlick te versekeren. Maer als *Perdiccas* merckte dat *Ptolomæus* sijnen slagh waerghenomen hebbende 't lichaem met groote dagh-reysen nae *Ægypten* toe voerde, soo heeft hy hem van stonden aen met een ghewaepende menighte naegheiaeght; en daer soude dien dagh seer vele borgherlick bloeds ghestort sijn gheweest, indien *Ptolomæus* niet en hadde een Beeld in stede des Koninghlicken lichaems toeghemaeckt 't welck hy sich gheveynsdelick als teghen sijnen danck liet ontweldighen, siet *Ælianus var. hist. Lib.* XII. *Cap. ultimo.* 't En is niet van noode dat wy veele van 't *Troiaensche* Paerd spreken, ghemerckt *Virgilius* en andere autheuren daer vol van sijn. *Cresias Chidius* verhaelt in sijne *Persische* Historien dat *Cyrus*, als hy de Stad *Sardis* bestormde, de gaetsche Landstreke om end' om met houte Beelden van *Persiaenen* door den raed van *Oebares* beset heeft, en dat d' inghesetene haer selven uyt vreese van sulcken menighte inde handen van *Cyrus* vaerdighlick hebben overgegeven, siet oock *Theon Sophista Progymn. Cap.* XI. *Iul. Frontinus Lib.* III. *Stratag. Cap.* 8. *Tzetzes Chiliad.* I. *hist.* 1. *Semiramis* heeft even het selvighe krijghs-besteck ghebruyckt, siet *Diod. Siculus Lib.* II. als oock *Tzetzes Chil.* XII. *hist.* 452. *Spartacus* is mede door een dierghelijcke vond

Apud Photium.

vond ſijne vyanden, die hem aen alle kanten omcinghelt hadden, ont-
komen; ſiet *Iul. Frontinus Lib. I. Stratag. Cap. 5.* Als *Amaſis* in ſijne
oorloghe teghen d' *Arabiers* hun eenen veld-ſlag meynde te leveren,
ſoo iſt dat hy 't *Ægyptiſche* heyr van achteren beſet heeft met de Beelden
van die Goden dewelcke in *Ægypten* allermeeſt gheacht worden; niet
twijfelende of ſijne Lands-luyden ſouden met meerder dapperheyt
den ſtrijd aenvanghen onder d' ooghen van de Goden die ſy in ghener-
ley wijſe in handen van ſulcke roof-ghierighe vyanden wilden laeten
vervallen, ſiet *Polyænus Lib. VII. Stratagem.* *De Lacedæmoniers* met
t' ſaemen haere bond-ghenooten hebbende een heyr-kracht van veer-
tigh duyſend mannen opgemaeckt, vielen in 't *Thebaenſche* landt, *Epa-
minondas* daerom als hy beſefte dat ſulcken groten menighte der vyan-
den de *Thebanen* dapper vertſaeght hadde ghemaeckt, vond het niet
gheraedſaem dat hy ſulcke machtighe vyanden met een handvol ſijner
verſlaeghener Lands-lieden ſoude ontmoeten; dies hy oock een be-
quaem middel verſonnen heeft om de ſelvighe met een luſtighe ſtout-
moedigheyd te vervullen, eer dat hy de kanſe ſoude waeghen. Daer
was in de *Thebaenſche* ſtad een Beelt van *Pallas* houdende een ſpieſſe inde
rechte hand, ende eenen ſchild inde ſlincke hand nederwaerts ontrent
haere knien. Dit Beeld liet hy 's nachts door vlijtighe getrouwe Kon-
ſtenaers heymelick veranderen, en heeft s' morghens vroegh alle de
Kerck-deuren door de gantſche ſtad gheopent, ten eynde dat yeder-
een met een voetvallighe nederigheyd voor alle de Goden en Godin-
nen verſchijnende een goede uytkomſte van hun ſouden afſmeecken.
Vele die ghebeden tot de voornoemde *Pallas* meynden uyt te ſtorten,
vonden ſich door een diepe verwonderinghe dapper ontſtelt dat ſy de
Godinne in eenen gantſch anderen ſchijn vonden; 't gherucht liep van
ſtonden aen door de gheheele ſtad, dat de Godinne ſelver haere wae-
penen teghen de ghemeyne vyanden alreede uytgheſtreckt hadde; en-
de als daer eenen grooten toeloop was, dergener die ſulcken wonder-
daed van alle kanten quaemen beſchouwen, ſoo heeft ſich *Epaminondas*
daer oock laeten vinden, ſegghende dat ſy haere vyanden niet meer
behoefden te vreeſen, ghemerckt ſy nu de Goddelicke hulpe oogh-
ſchijnelick aen haere ſijde hadden. Deſen aenſlagh heeft ſoo veele te
weghe ghebracht, dat de *Thebaenen* 't veld behielden en haere vyan-
den met een gheweldighe neder-laeghe ſchandelick te rugghe dreven,
ſiet *Polyænus* Lib. II. *Stratagematum.* Als *L. Sylla* beraedſlaeghde hoe dat
hy ſijne Soldaeten tot het vechten ſoude aenmoedighen, ſoo heeft hy
ſich laeten verluyden dat hem de Goden van 't ghene toekomſtig was
verwittighden; dies heeft hy oock openlick voor d' oogen van 't gant-
ſche

gantsche heyr. Als het nu in slag-orden stont, enen voetval gedaen aen een kleyn Beeldeken 't welck hy uyt den *Delphischen* Tempel ghebrogt hadde, versoeckende dat het hem doch de toeghesseyde victorie wilde laeten volghen; siet *Frontynus* Lib I. *Stratag. Cap.* 145. en *Valer. Maximus* Lib. I. Cap. 2. *Exemplo* 3. *Plutarchus* * voeght daer by dat het voornoemde Beeld een goude Beeld van *Apollo* gheweest is. Als een ghemeyn ende onvermaerd mensche den Keyser *Nero* een Beeldeken van een jonghsken hadde ghesschoncken, 't welck hy seyde die kracht te hebben dat het allerley t' saemen-rottinghen teghen sijnen persone of teghen 't *Roomsche* rijck sekerlijck soude aen 't licht brenghen, so ist dat het den Keyser op 't schielicke ontdecken van eenen vreeselicken aenslagh niet alleen voor een gantsch Goddelick Beeld heeft beginnen te houden, maer hy heeft het oock boven dien drymael s' daeghs door eenen ghesetten offer-brand soecken te versoenen, wenschende yeder-een wijs te maecken dat hy door 't ingeven des selvighen Beelds tot de kennisse van toekomstighe dinghen ghebraght wierd. *Suetonius in Nerone, Cap.* 56. *Theagenes* insghelijcks van meyninghe sijnde ergens te gaen ofte yet watte verrichten, plaght sijn voornemen bekent te maecken aen een Beeld van *Hecate* 't welck hem overal verghesselschapte; siet *Suidas. Iupiter* heeft *Iuno* door 't toedoen van een statue in haer voornemen verhindert, als sy tot echt-scheydinghe ghesint was; siet *Pausanias* Lib. IX. *Amosis* nam 't of naturelicke ghebruyck van 't menschen offer, het welcke in de *Ægyptische* stad *Heliopolis* plightelick onderhouden wierd, t' eenemael wech; ghebiedende datmen dry wasse Beelden in stede van dry menschen aen *Iuno* soude op-offeren; siet *Porphyrius Lib. II. de Abstinentiâ.* 't Is dan alhier aenmerckens waerd 't gene *Servius* schrijft; *Staet te weten*, seght hy *, *dat ghekontrefeyte dinghen in de gheleghentheyd der Offerhanden soo veele ghelden als de waerachtighe: Wanneermen over-sulcks een Offerhande doen moet van dinghen die quaelick te bekomen sijn, soo maecktmen deselvighe van deessem ofte was, en 't doet even soo veele als ofmen de waere dinghen selver opgheoffert hadde. D' Ægyptenaers* bemaeckten weynigh wercks van haeren Koningh *Amasis* in 't eerste beghintsel sijner regeringhe, om dat hy van een onedel ende gheringh gheslacht was; sy en konden daer toe niet verstaen, dat sy hem d' eere die hem toequam ghewillighlick souden opdraeghen, dies hy oock, om voorder verachtinghe te voorkomen en sijne onderdaenen tot een schuldighe eerbiedigheyd te bewegen, eenen bequaemen wegh heeft inghegaen. Nae dat hy een gouden Becken, 't welck eenen langen tijd onder den Koninghlicken Huysraed maer alleen ghebruyckt wierd om de voeten des Koninghs en der ghener die met hem aen de tafel saeten

* In Sylla.

* Ad versum 116. Secundi Aeneid.

Indien yeman belust is te weten door wat middel Amasis een gemeyn man wesende aen de kroon gheraeckt is, siet Athenæus Lib. XV Deipnos. Cap. 7.

saeten te wasschen, versmolten ende in een Beeld verandert hadde, soo heeft hy het opghericht ende gheheylight met een scherp ghebod dat het van yeder een gheeert ende aenghebeden soude worden. 't En liep niet langhe aen of 't bevel des Koninghs wierd van allerley soorten van menschen vaerdighlick naeghekomen, en hy gaf sijnen ondersaeten op die ghelegenheyd te kennen uyt wat stoffe dit Beeld ghemaeckt was, naemelick uyt het Becken waer in sy menigmael haere vuyle voeten ghewasschen, haer water ghemaeckt, en haere overlaeden maeghen ontledighet hadden. 't Is met my even soo ghestelt, seyde hy noch voorder; want alhoewel ick in 't eerste een ghemeyn man sijnde van 't slechte volck niet met allen en verschilde, soo magh ick nu nochtans met goed recht die eerbiedigheyd van u afeyschen die men de hoogh-gheduchte Majesteyt der Koninghen schuldigh is, siet *Herodotus in Euterpe*. Gelijck de *Chaldæen* het Vier eertijds Goddelicke eere plaghten aen te doen, soo quam het hun inden sin de kracht haeres Gods met de maght der Goden die van andere volckeren ghedient wierden te beproeven. Dies sy met haeren God omreysende gheen Goude, Silvere, Metaele, Houte of steene Goden vonden, die teghen 't al-verslindende vier konden uythouwen, 't wierd al verteert wat daer by ofte ontrent quam; 't gingh met hun en haeren God overal voor de wind, tot dat sy den Priester van *Canopus* (die eenen afgherechten en seer loosen quant gheweest schijnt te sijn) ontmoetet hebbende seer leelick van hem wierden uytghestreken. Want desen *Canopischen* Priester wel wetende met wat God hy te doen hadde, nam een bespuyt kruycke, ofte eenen gatighen water-pot dien hy met water opvulde nae dat alle de holen en scheuren eerst met was ghestopt waeren. Tot desen rompe des lichaems heeft hy naederhand 't hoofd met t' saemen d' andere leden toeghepast en met eenerley verwe overstreken. Als hy nu dit bedrieghelicke Beeld dus toeghemaeckt hadde, soo ist dat desen ydelen Goden-strijd een gantsch belacchelick eynde ghenomen heeft. De *Chaldæen* maeckten haere rekeninghe dat het vier haest een eynde van desen God soude maecken, ghelijck het alle d' andere Goden lichtelick te niete hadde ghedaen; doch 't heeft hun ghemist. Want dit *Canopische* Beeld in 't midden van het vier gestelt sijnde heeft terstond uytghegeven wat het in hadde, soo dat de levendighe kracht des *Chaldæïschen* Gods daedelick in eenen hoop doove kolen verandert is gheweest, siet *Cedrenus* en *Suidas in Canopus*. Den Koningh *Antiochus* door 't *Roomsche* gheweld t' onderghebracht wesende, soo vond sich *Annibal* ghedwonghen de vlucht te nemen in *Gortyna*, de hoofd-stad van 't Eyland *Creta*, om daer met ghemack t' overslaen wat hem tot ver-

verseekeringe sijnes lijfs te doen stond. Maer hier quam 't hem daedelick in den sin dat hy niet vele goets van de *Cretensen* hadde te verwachten; want ghelijck het hem bekent was dat sy met de gierigheyd dapper behanghen waeren, soo merckte hy dat sy den snuf van sijn groote gheld in den neuse hadden, en dat sy hem niet en souden spaeren 't en waer saecke dat hyse met eenen gauwen aerdighen treck om den tuyn wist te leyden. Hy vulde verscheydene groote potten met loot, 't opperste der selvigher maer alleen met een weynigh gouds bedeckende; dese potten heeft hy openlick inden Tempel dan *Diana* doen brenghen, als of hy de Godinne de bewaeringhe van alle sijne schatten best toevertroude. Dit stond die van *Gortina* wonderlick wel aen; soo hielden sy oock goede wacht ontrent den Tempel, niet soo seer vreesende dat yeman anders de hand daer aen soude slaen, als wel dat *Annibal* selver roukoop hebbende van 't ghene hy ghedaen hadde, de selvighe ontvoeren moght. Maer 't en was *Annibal* daer niet te doen; want hy sijn gheld in de holligheyd van ettelicke kopere statuen die hy overal met sich voerde versteken hadde, laetende de voornoemde statuen onachtsaemelick op de vloer ligghen, om minder naedencken te verwecken. Als nu de *Cretensen* meynden sijn gheld in haere klaeuwen vast te hebben, soo en hadden sy daer niet teghen dat hy gingh waer 't hem gheliefde; dies hy oock met alle sijn geld in *Pontus* tot den Koningh *Prusias* ghevlucht is, siet *Cornel. Nepos in vita Hannibalis. Alcibiades*, nae dat hy nu eenen langhen tijd in 't wilde gheloopen hadde, begost groote ende ghewightighe saecken ter hand te trecken, en sich eenighe dinghen t' onderwinden die niet wel sonder de hulpe eenes ghetrouwen vriends konden uytghevoert worden. Daerom heeft hy het oock noodigh gheacht de voornaemste sijner vrienden, die hy meynde te ghebruycken, door een seer bequaem middel te toetsen hoe sy t' hem waerd gheneghen waeren. Want als hy een seecker Beeld 't welck nae de ghelijckenisse eenes dooden mans ghemaeckt was in een doncker gat versmeten hadde, soo heeft hy den vriend voor den eenen anderen nae met een gemaeckte schrick het dode lichaem getoont; segghende dat dit nu den rechten tijd was om 't goede ghevoelen 't welck hy van haere vriendschap hadde te beandwoorden en hem getrouwelick by te staen in 't vervoeren ende verhelen van dien hy seyde selver omgebraght te hebben: Maer 't grootste deel sijner vrienden schroomhertighlick aerselende en wilde met dese saecke niet te doene hebben; *Callias* alleen toonde sich ghereed te sijn om 't ghevaer sijnes vriends trouhertighlick t' ondergaen; dies hy hem naemaels altijd voor een oprecht vriend ghehouden ende ghebruyckt heeft, siet *Polyænus* Lib. I. *Stratag*. Het verhael van 't menighvuldige ghebruyck der

ſtatuen ſchijnt ons oock 't ghewagh van die houte Paerden af te vergen daer *Vegetius* van ſpreeckt; *So wel d' oude als jonghe Soldaeten waeren eertijds ghehouden 't Paerd-ſpringhen ernſtelick te oeffenen*, ſeght hy *, *ſoo iſt oock dat het ſelvighe ghebruyck tot op deſen huydighen dagh ghepleghet wordt, alhoewel niet met dien ernſt. Houte Paerden wierden s' winters onder 't dack, s' Somers in 't opene veld onder den blauwen Hemel geſtelt; op deſe moeſten de jonghe Soldaeten eerſt ſonder eenighe wapenen, en daer nae (als ſy nu de rechte grepe hadden) in haer volle harnaſch ſpringhen. Dit wierd ſoo ſorghvuldighlick van hun ghedaen, dat ſy niet alleen van de rechte maer oock van de ſlincke ſijde leerden op en af ſpringhen, ſomtijds bloote ſwaerden en halve ſpieſſen inde hand houdende. Dit was haer daghelickſche werck, ten eynde dat ſy inde menighvuldighe verwarringhe des ghevechts vaerdighlick ſouden weten in 't werck te ſtellen 't ghene ſy inden tijd van vrede en ſtilligheyd ſoo beſighlick leerden.* De *Perſianen* plaghten haere Paerden niet alleen tot het ſcherpkletterende gheluyd der waepenen en tot het heeſche ghekrijt der gewapenden te ghewennen, maer ſy plaghten oock voor de voeten haer der Paerden, als deſelvighe in eenen vollen ſpoed quaemen aengheloopen, eenighe menſche-Beelden met kaf opghevult te werpen; uyt vreeſe dat hun haere Paerden in 't ghevecht bruyckeloos ſouden ſijn, indienſe de menſchen die onder haere voeten verſlaeghen ligghen ontſaeghen, ſiet *Ælianus* Lib. XVI. de *Animalib.* Cap. 25. Als den *Macedoniſchen* Koningh *Perſeus* den Oorlogh teghen de *Romeynen* opnemende verwittighet was dat niet *Libya* alleen, maer oock de victorie die ſy onlanghs over *Antiochus* hadden ghehadt, hun veele Elefanten toebroght; ſoo iſt dat hy terſtond daertoe arbeyde, dat de *Macedoniſche* Paerden 't onghewoonelicke gheſicht van ſulcken yſelicken beeſt niet en ſouden vreeſen. Hy liet over-ſulcks verſcheyden houte Beelden maecken die d' Elefanten in ghedaente ende coleur ſeer wel gheleken. Bevelende dat d' een of d' ander op dit houte Monſter klimmen end' een trompet door de holligheyd ſijnes ſnuyts blaeſen ſoude, dus heeft hy met der tijd te weghe ghebraght dat de Paerden 't vervaerlicke gheſicht ende ghekrijſch deſer beeſten ſeer wel konden verdraeghen, ſiet *Polyænus ſub finem Lib. IV. Stratag.* Wy en moghen hier oock die ghewijde ſtatuen niet voorbygaen dewelcke eertijds *inauguratæ ſtatuæ*, als mede *Dii tutelares* ofte *averrunci* ghenaemt wierden. Want deſe waeren eenighe ſekere Beelden door 't toedoen van konſtighe beleſers in een onbeganckelicke plaetſe des Tempels opgheſet ofte in 't een of 't ander oort heymelick begraeven, om de grimmigheyt der Goden ter neder te legghen en 't land van den aenſtoot der vyanden te bevryden, ſiet *Photius in excerptis ex hiſt. Olympiodori.* 't Schijnt dat dien *Talus*, daer *Apollonius Rhodius* * ghewagh van maeckt, onder t' ghetal

* Lib. 1. de re milit. Cap. 18.

't ghetal deser statuen gereken magh worden. Den Philosophe *Asius* heeft oock een seker Beeld van *Pallas* door de werckinghe der hemelscher influentien soo bekrachtight, dat de behoudenisse der *Trojaenscher* stad aen de behoudenisse van het *Palladium* bekent was te hanghen, siet *Tzetzes in Lycophronis Cassandram.* Doch hier van sullen wy ellers wat breeder handelen. Indien yeman onder en tusschen yet meer van dese ghewijdde statuen, die hedens-daeghs onder de curieusen met den naem *Talisman* bekent sijn, begheert te weten, deselvighe magh lesen 't seste Capittel van 't Boeck by *Monsr. Gafarell* in 't Fransch uytgheghe ven, ghenaemt *Curiositez inouies.*

5. Wy souden ons selven eenen oneyndelicken ende ondoenelicken arbeyd op den hals haelen indien wy alle de Statuen en Beelden, die wel eer tot noodsaeckelick ghebruyck en verciersel gemaeckt sijn gheweest, bestonden op te rekenen, 't blijckt, dat ick vele andere autheuren voorby gae, uyt *Cassiodorus* alleen; *De Toscanen sijn d' eerste gheweest,* seght hy *, *die de statuen in Italien hebben ghevonden : Soo heeft oock de naekomstighe eeuwe desen haeren vond met sulcken vaerdigen gunst omhelst ende onderhouden, dat het niet vele verschilt of het volck 't welck inde Roomsche stad door de Konste gemaeckt was, quam ten naesten by over een met de menighte der ghener die de nature selver had voordghebracht.* Ghelijck ick dan de schuld van vermetenheyd ende verwaendheyd niet en soude konnen ontgaen, indien ick op my nam in 't bysonder te verhaelen al wat d' oude schrijvers aengaende 't menighvuldighe ghebruyck der Konstigher wercken hebben naeghelaeten; soo voeght het my best dat ick mijn voornemen nae de gheleghentheyd mijnes gheringhen verstands en middelmaetighe naerstigheyd soude besnoeyen, sonder de hoogh-staetelicke verciersselen der Kercken, der Merckt-plaetsen, der ghemeyner Galeryen in 't minste aen te roeren. Want het veele beter is dat wy d' aensienelickheyd sodaeniger wercken door een stilswijgende verwonderingh haere behoorlicke achtbaerheyd lieten behouden, dan dat wy de selvige door de dorre schraelheyd van een onvolkomen ende onaerdigh verhael souden ontcieren. Om dan maer alleen op eenighe andere exempelen van 't menighvuldighe ghebruyck deser Konsten aen te dringhen, soo staet ons voor eerst aen te mercken dat misschien eenighe onder d' oude 't exempel der *Lacedæmoniers* volgende ghesocht hebben niet alleen de ghemeyne maer oock de bysondere plaetsen met allerhande schoone Statuen en Schilderyen te vervullen. Soo lesen wy dat de *Lacedæmoniers*, die door een goedrondsche rouwigheyd veele andere Konsten plaghten te verwerpen, dese Konste in grooter waerde hebben ghehouden. Want ghelijck die Krijg-such-

* Variar. VII, 15.

tighe mannen veele hielden van ſchoone en welgemaeckte lichaemen, als weſende d'aller bequaemſte tot den Oorlogh door de rappigheyd en ſterckte die in welgheſtelde leden ghevonden wordt, ſoo hadden ſy oock een ſonderlinghe begheerte om luſtighe en fraeye kinderen voord te brenghen, gheen bequaemer middel daer toe vindende dan dat ſy haere ſwanghere huys-vrouwen de Beelden van *Apollo* en *Bacchus*, van *Caſtor* en *Pollux*, *Nigeus*, *Narciſſus*, *Hiacynthus* gheduyrichlick ſouden voor d' ooghen ſtellen. *Oppianus* in ſijn eerſte Boeck van de Iaght beſchrijft deſe ghewoonte der *Lacedæmoniers* in 't breede, daer by voeghende dat de Duyven-melckers en Roſ-tuyſchers door een diergelijcke maniere van doen Duyven-jonghens en Paerde-veulens nae haere eyghene fantaſije gheſprickelt krijghen. Soo komt oock 't bedrijf van den Patriarche Iacob daer mede ſeer wel over-een, ſiet *Geneſ.* XXX. en *St. Hieronymus Quæſtionib. in Geneſin.* *De ghelijckeniſſen*
*Lib. vij, Cap. 12. *ſchickten ſich meeſtendeels nae de gelegentheyd onſes ghemoeds*, ſeght *Plinius**, *als in 't welcke verſcheyden ghevallighe dinghen veele vermoghen: 't Gheſicht, 't ghehoor, de memorie, de verbeeldinghe die ons ontrent den tijd der ontfanckeniſſe in den ſin komen. 't Wordt oock daer voor ghehouden dat eenen ſchielicken inval, die dan in 's Vaders of 's Moeders herſſenen ſpeelt, de ghelijckeniſſe gantſch en gaer fatſoeneert of ten minſten vermenght. Deſ-halven vindt men oock in den menſche een grooter verſcheydenheyd der ghedaenten dan in alle d' andere ghedierten; De vaerdige bewegelickheyd onſer vlieghender gedachten, de ſnelligheyd onſes doordringhenden ghemoeds, d' ongheliickheyd onſes veranderlicken verſtands plaght in de voordghebraghte dinghen menigherhande merckteyckenen in te drucken; daer d' andere ghedierten in 't teghendeel een onbeweghelick ghemoed hebbende met d' andere beeſten van dien aerd niet met allen verſchillen.*
*Retract. Lib. ij Cap. 62. *St. Auguſtinus** verhaelt uyt de ſchriften van den wijdberoemden Medecijn *Soranus*, dat eenen ſeer miſmaeckten Koningh van *Cyprus* ſijn Huyſ-vrouwe een ſchoone Schilderye plaght voor te ſtellen als hy van meyninghe was haer te bekennen, verhoopende dat ſy hem ſchoone kinderen nae de ghelijckeniſſe des voorgheſtelden Beelds ſoude voord-brenghen, indien ſy ſlechts haere ooghen daer op gheſlagen hield wanneer hy met haer te doen hadde.
*De Theriaca ad Piſonem. *Galenus** brenght een exempel by 't welck met het voorighe t' eenemael over een komt. 't Is mede ghenoeghſaem bekent dat *Heliodorus* den gantſchen inhoud ſijner *Æthiopiſcher* Hiſtorie op ſulcken gheſchiedeniſſe ghegrondeert heeft. Doch overmids deſe aenmerckinghe de leeringhen van *Hippocrates* eyghentlick ſchijnt aen te gaen, ſoo laeten wy deſelvighe vaeren, ons keerende tot verſcheyden andere exempelen van 't menighvuldighe ghebruyck deſer Konſten.

Apelles

6. *Apelles* door tempeest in *Ægypten* gelandet sijnde, daer *Ptolemæus* doe ter tijd regheerde, die hem eenen ouden wrock droegh seder dien tijd dat sy beyde 't Hof van den grooten *Alexander* volghden, was in 't uyterste ghevaer sijnes levens ghebraght. Want als sijne bitsighe doortrapte benijders eenen vermomden bedriegher hadden toeghemaeckt die hem in't ghelaet ende ghewaedt der Koninghlicker roepers te Hove tot een bancket soude roepen, soo is hy sonder eenigh achterdencken voor den Koningh verschenen, niet beter wetende of hy was van den Koningh ghenoodt om met hem ter tafel aen te sitten. *Ptolemæus* kreegh den Konstenaer soo haest niet in d'ooghe, of hy heeft hem in sijnen verbolghen toorne af-ghevraeght wat hem overgingh dat hy soo met sijn leven speelde. *Apelles* wist niet wat t' andwoorden, dan dat hem de Koninghlicke roepers van s' Koninghs weghe hadden aengheseyt dat hy daer verschijnen moest : Dies oock den Koningh alle sijne roepers op staende voet voor hem ontboden heeft, ghebiedende dat hy aenwijsen soude wie hem hadde aenghesproken. Maer als *Apelles* dien Roeper onder dat gheselschap niet en konde ghevinden, soo is hy ghedwonghen gheweest de voorspraecke sijner Konste te ghebruycken : Want hy heeft een doove kole uyt den haerd ghenomen en de ghelijckenisse sijnes roepers daer mede soo levendigh op de wand uytghedruckt, dat den Koningh uyt het beghintsel der Teyckeninghe den bedrieger staends-voets kende. *Plin:* XXXV, 10. Het wasse Beeld van *Iulius Cæsar*, 't welck yselick was om aen te sien van weghen de dry en twintich gaepende wonden die hy in 't Raed-huys ontfanghen hadde, heeft het Roomsche volck krachtighlick tot wraecke verweckt. *Appianus Lib. II. de Bello civili.* *Galba* op den richterstoel ghetreden sijnde, en sich nae 't voorstellen van ettelicke Beelden der ghener die *Nero* veroordeelt ende omghebraght hadde over den ellendigen stand der tijden een weynigh gheklaeght hebbende, wierd daedelick *Roomschen* Keyser ghekosen. *Suetonius in Galba*, Cap 10. Den Keyser *Antoninus* uytdermaeten seer versot sijnde op d' onmanlicke maniere van kleedinghe die in *Phœnicia* ghebruyckelick was, heeft sijne Schilderye voor heenen nae *Roomen* gheschickt, om 't volck allenghskens daer toe te brenghen, dat hun dien draght niet en moght vreemd schynen als hy onder hun in sulcken ghewaed soude komen, siet *Herodianus* Lib. V. Eenighe Koninghen plaghten de Schilderye van een schoon vrouwe Beeld, 'twelck sy na hare eygene fantasije lieten schilderen, in alle de plaetsen haeres ghebieds te senden, of daer misschien erghens een maeghd ghevonden wierd die met het voorschrift haerer weelderigher lusten overeen quam, siet *Claudianus* de *Honorij et Mariæ nuptiis.*

Q. Fabius,

Q. *Fabius*, een wijd-beroemdt Veld-heer, ſond de *Karthaginenſen* eenen vreede-ſtaf ende een ſpieſſe toe, ghevende hun door eenen brief te verſtaen dat het *Roomſche* volck aen hun deſe twee teyckenen van Pays ofte Oorlogh had gheſonden, ten eynde dat ſy een van beyde ſouden verkieſen, niet anders als of dat ſelvighe 't welck ſy verkoſen maer alleen gheſonden waer. Hier op hebben de *Karthaginenſen* geantwoord dat ſy haer ſelven in 't minſte niet ghenood ſaeckt vonden een van beyde te kieſen, ghemerckt het ſtond inde maght der ghener die deſe twee dinghen broghten een van beyde daer te laeten, en dat het ghene ſy daer lieten even ſoo veele by hun ghelden ſoude als of het verkooſen hadde gheweeſt. M. *Varro* houdt ſtaende dat het gheen rechte vrede-ſtaf en ſpieſſe was die ſy over en weder ſonden, maer dat het enckele tichelſteenkens gheweeſt ſijn waer in deſe dinghen ghegraveert ſtonden, ſiet *Agell. noct. Attic. Lib.* X, *Cap.* 27. Den *Lacedæmonier Hippodamus* inde ſtad *Crommus* van d' *Arcadianen* beleghert ſijnde heeft ſijne Landſ-luyden den uyterſten nood van de benaude ſtad bedecktelick te verſtaen ghegeven, mids eenen Bode aen de *Lacedæmoniſche* ſtad afſendende, die anders geenen laſt hadde, dan dat hy ſijn Moeder ſoude aenſegghen, datſe 't vrouken, 't welck in den Tempel van *Apollo* ſtond opghebonden, noodwendighlick voor den tienden dagh ontbinden moeſte. Den *Lacedæmoniſchen* raed (indachtigh ſijnde dat daer een ghe-ketende Schilderye van den hongher in *Apollos* Tempel ghewijhet was) heeft uyt deſe duyſtere boodſchap beſloten, dat het de beleghérde van weghen de honghers noodt, geen tien dagen maghtigh waeren te herden; daerom hebben ſy oock daedelick middelen gheſchaft om de verhongherde ſtad ſonder eenigh uytſtel te ſpijſen, *Athenæus Lib.* X. *Deipnoſoph. Cap.* 19. *Eubata Cyrenæus* hield ſich ſoo ſtand-vaſtighlick aen de trouwe die hy ſijn echte vrouwe ſchuldigh was, dat hy de brandende onverduldighe luſten van d' onkuyſche *Lais* door ſchoone woorden opgheſchort heeft; belovende dat hy haer met ſich nemen ſoude als hy wederom nae *Cyrenen* vertrock. So heeft ſy dan haer moeyelick verſoeck voor een wijle tijdt gheſtaeckt, vaſtelick vertrouwende dat hy niet en ſoude van ſijn woord afgaen. Maer 't eerlicke ghemoed van *Eubata* koſt daer toe niet verſtaen, dat hy de beloften die hem van deſe lichte Hof-poppe waeren afghedrongen in een even weegh-ſchaele ſoude ſtellen met de beloften die hy ſijn eyghen wijf vryelick hadde ghegeven; dies hy haer eyndelick de ſlippe heeft gheboden, maer alleen de Schilderye van de ſchoone Hoere in plaetſe van de Hoere ſelver wechvoerende, ſiet *Ælianus Lib.* X, *var. hiſt. Cap.* 2. *Wy ſien gheerne 't Beeld der ghener die wy beminnen*, ſeght *Dionyſius Sophiſta Antiochenus**, als

*Epiſt. 1.

als het ons niet ghebeuren magh de beminde selver t' aenschouwen. siet oock *Æneas Sophista epist.* 12. *Ovid. Lib. II. de Ponto, Eleg.* 8. *en Heroidum epist. XIII, vers.* 151. Den jongen *Plinius* heeft het selvighe seer wel uytghedruckt; *Gelijck ick dien uytnemenden jonghelingh altijd een sonderlinge liefde toeghedraeghen hebbe*, seght hy *, *soo ist dat mijn verlanghen als noch gheweldighlick t' hemwaerd streckt. Daerom sal het my dapper aenghenaem wesen dat ick sijn Beeld altemet besien magh, dat ick my tot het selvighe keere, dat ick het genaecken ofte oock daer voor by wandelen magh. Want indien de Beelden der ghener die overleden sijn onse swaermoedighe droeffenisse dapper verlichten, wanneer wy de selvighe binnen 's huys opgheset sien; hoe veel te meer sullen ons die Beelden allerley treurigheyd benemen, dewelcke ons in 't openbaer en in d' aller vermaerdste plaetsen niet alleen de ghestalte en tronie onser vrienden, maer oock haeren loffelicken naem en welverdienden roem aenwijsen.* So schijnen oock d' eerste beghinselen deser Konsten haeren oorspronck daer uyt voornaemelick ghetrocken te hebben, dat de mensch altijd begherigh is de memorie van d' overledene te verlenghen, ofte oock van dieghene welckers afwesigheyd hem sonder sulcken ghedenckteycken onverdraegelick schijnt te sijn, siet wat *Fulgentius** verhaelt van den *Ægyptischen Syrophanes*. Een *Corinthische* maeghd insghelijcks, door de liefde aenghedreven ende onderwesen sijnde, heeft het eerst gheavontuyrt haere onervaerene handen aen dese Konst te slaen: Want als sy eenen vryer hadde die een verde reyse aennemende om sijn afscheyd quam, soo ist dat sy haeres vryers schaduwe by de keersse met linien omtrocken heeft. Haren Vader *Dibutades*, die eenen Potbacker was, siende wat sy ghedaen hadde, heeft dadelick (ghelijck der menschen ghewoonte is op d' aller kleynste en schielickste beghinselen met eenen noestighen ende standvastigen ernst aen te dringhen) 't gantsche begrijp binnen dese linien vervat uytgheholt, met kleye vervult, en 't Beeld het welck in dese vorme ghefatsoenecrt was in sijnen oven ghebacken, den *Grieeken* 't eerste Beeld voorstellende, ghelijck sijn dochter den eersten grondslagh der teycken-konste scheen gheleyt te hebben. Dit verhael sullen wy, door de ghenaede Gods, in onsen naem-rol der Konstenaeren wat breeder verhandelen, wanneer wy daer van *Dibutades* spreken.

* Lib. 7. epist. 7.

* Lib. I. Mytholog unde Idolum dicatur.

7. Dies halven was het een gantsch prijselicke kostuyme die onder d' oude ghepleeght wierd, dat sy naemelick de memorie der ghener die wel van 't ghemeyne beste verdient hadden door 't oprichten van Statuen en andere Beelden sochten te vereeuwighen. Want ghelijck sy 't verlanghen 't welck sy nae de deughden der overledener Helden hadden niet wel verdraghen konden, en dat sy boven dien andere

mede tot de liefde der selvigher deughden door de belooninghe des deughds sochten te verwecken; soo hebben sy door dit middel niet alleen haere eyghene herten van droeffenisse ontlast, maer oock de herten van andere tot de liefde des deughds krachtighlick ontsteken, siet *Lactant*. Cap. 15. *de Falsâ religione. Ieder een laet sich selven ghemeynelick voorstaen*, seght *Symmachus* *, *dat hem groote eere ghesschiedt, als hy verneemt dat andere nae de waerdigheydt haerer verdiensten eenen behoorlicken prijs ontfanghen.* So seght den selvighen autheur in een andere plaetse *, *Wanneer treffelicke mannen de vrucht haerer deughden ghenieten, dan wordt daer een goede hope bereyd voor alle de ghene die den selvighen wegh meynen in te slaen. d' Athenienſen* hebben den fabel-schrijver *Æsopus*, die maer eenen gheringhen slave was, een heerlicke statue opghericht, seght *Phædrus* *, willende daer mede te verstaen gheven dat den ghebaenden wegh die ons tot de onsterffelickheyd leydt van allerley soorten der menschen sonder eenigh onderscheyd betreden wordt, en dat de aensienelickheyd van eenen grooten naem niet so seer op de gheleghentheyd onser geboorte, als op de deughdelickheyt onses levens plaght te volghen. *Ptolomæus Philopator* heeft eenen Tempel ter eeren van *Homerus* opghebouwt, waer in hy *Homerus* bequaemelick sittende heeft laten maecken, en rondom hem alle de steden die sich de geboorte van *Homerus* om strijd toeschrijven, siet *Ælianus* Lib. XIII. var. Histor, Cap. 22. *Agellius* Lib. III. noct. Attic. Cap. 11. heeft de naemen van verscheyden vermaerde steden, die om de gheboorte van *Homerus* kraeckeelden, voorghestelt. *Berosus* had een sonderlinghe ervarenheydt in d' *Astrologie*, en heeft door een gantsch Goddelick vernuft vele toekomstighe dinghen voorseyt, seght *Plinius* *, dies hem de voornoemde *Athenienſen* een statue met een goude tonghe in haere openbaere Schole hebben opgherecht. De naeckte waerheyd van het ghene *Harmodius* en *Aristogiton* gheseyt worden ten dienste haeres Vader-lands gedaen te hebben, is ons van *Thucydides* in 't seste Boeck sijner Historien beschreven. De naekomstighen *Athenienſen* evenwel niet beter wetende dan datse haer leven voor de ghemeyne vrijheyd lieten, hebben hun twee Kopere statuen opgherecht, siet *Plinius* Lib. XXXIV. Cap. 8. *Pausanias in Atticis, Valer. Maximus* Lib. II. Cap. X. *ex. ext.* I. Dese statuen, ghelijckse daer nae van *Xerxes* wechghenomen ende in *Persia* vervoert waeren, so sijnse wederom, nae het segghen van *Plinius*, te *Athenen* ghesonden uyt last van den grooten *Alexander*; *Pausanias* houd staende, dat den Koningh *Antiochus* de selvige aen de *Athenienſen* heeft wederghesonden; *Valer. Maximus* heeft den Koningh *Seleucus* d' eere van sulcken beleeftheydt toegheschreven. Daer was in den selvighen tijd

* Lib. IX. Epist. 102.

* Lib. I. Epist. 37.

* Sub finem libri secundi fabularum.

* Lib. VII. nat. hist. Cap. 37.

tijd een sekere lichte Vrouwe, *Leæna* gheheeten; met welcke *Hermodius* ende *Aristogiton* groote ghemeynschap hielden, om datse in 't snaeren-spel boven andere scheen uyt te muyten. Dies hebben de heerschende *Pisistratidæ* dese Vrouwe laeten aengrijpen en op de pijnbancke werpen, niet twijfelende of sy wist het volle bescheydt van den gantschen aenslagh; maer sy liet sich soo langhe pijnighen tot datse den geest gaf, sonder nochtans jeman van de med-wetighe te saemen-rotters te naemen. De *Atheniensen*, ghelijckse niet en wilden dat den lof van sulcken trouw-hertighen volstandigheyd soude verdonkert blijven, soo en kondense evenwel daer toe niet verstaen datse een hoere sulcken eere soude aendoen; daerom gaven sy den Konstenaer last, dat hy een leeuwinne sonder tonghe soude ghieten; want ghelijck het leeuwinnen beeld haeren naem beandwoorde, soo kost jeder een d' oorsaeck van sulcken eerghift uyt de tongheloose ghelijckenisse lichtelick afnemen, Plin. XXXIV. 8. siet oock *Plutarchus de Garrulitate*. Als den Keyser *Tiberius* vele steden herbouwet hadde die gheduyrende den tijd sijner regheringhe door een vreeselicke aerdbevinghe in *Asia* om verde ghestort waeren, seght *Phlegon* *, soo ist dat de *Asiaensche* steden haere danckbaerheyt bewesen mids hem een *Colósse* op de *Roomsche* merckt-plaetse oprettende, met eenen oock daer by voeghende de Statuen van alle de steden die hy wederom had opghebout. Nae dat *Gelon* de maght der *Karthaginiensen* in het gevecht ontrent *Himera* ter neder gheveit en heel *Sicilien* onder sijn gheweld ghebraght hadde, soo is hy op de marckt-plaetse naeckt onder 't volck ghekomen; verklaerende, dat hy ghereedt was de regeringhe des lands aen de ghemeynte over te geven, indien sy sulcks wilden aenvaerden, maer de gemeynte, ghelijck sy hem in 't stuck van de regheringhe sijn begheerte afsloegh, soo heeft sy hem met ghemeyne stemmen een naeckte beeld in *Iunos* Tempel opgherecht, de prijs-waerdigheyd van dese sijne daed met eenen oock door een volruyme opschrift betuyghende, siet *Ælianus* Lib. VI. var. hist. Cap. 11. & Lib. XIII. Cap. 22. *Iosephus* den vermaerden schrijver der *Ioodscher* gheschiedenissen, onder andere ghevanghenen te *Roomen* wechgevoert sijnde, heeft aen den Keyser *Vespasianus* en *Titus* seven boecken overghelevert die hy van 't beleghereen en 't innemen der Stadt *Ierusalem* hadde beschreven. Dese Boecken wierden niet alleen in de ghemeyne Bibliotheke sorgh-vuldighlick opghesloten, maer den *Ioodschen* schrijver heeft boven dien oock d' eere ghehad datmen hem een statue vergunde, siet Suydas. Den grooten Capiteyn *Chabrias* is de eerste gheweest die de *Atheniensen* gheleert heeft hoe dat sy den aenloop eenes moedighen Vijands op 't aller veylighste souden

* Cap. 13. de Rebus mirabilibus.

verwachten mids haere spiessen vellende en haere schilden met een ghe-boghen knie onderstuttende: *Desen vond wierd soo dapper in 't gantsche Griecken-land gheroemt*, seght *Cornel. Nepos* *, *dat Chabrias wilde datmen hem een statue in die ghestalte soude stellen, en d' Atheniensen hebben hem sulcken statue in haere mercktplaetse opgherecht; soo plaghten oock alle d' andere Campioenen ende Konstenaers dese ghestalte in haere statuen te ghebruycken als sy haere tegen-partijen hadden overwonnen:* De statuen van de ghesanten die tot *Fidena* vermoordt waeren, stonden te *Roomen* in een vermaerde plaetse die *Rostra* ghenaemt wierd, om dat sy haer leven lieten in den dienst der Republijcke, siet *Livius* Lib. IV. ab V. C. *d' Atheniensen* hebben insghelijcks de statue van *Anthemocritus* opghesetz, die op dierghelijcke gheleghentheydt van de *Megarensen* aen stucken ghescheurt was, siet *Harpocration* in *Anthemocritus*. Den grooten *Alexander* heeft op den uytnemenden Konstenaer *Lysippus* versocht dat hy de statuen der Ruyters die uyt sijne bende ontrent *Granicum* verslaghen waeren nae 't leven soude uytdrucken, en sijne statue met eenen oock in 't midden van hun stellen; siet *Arrianus* Lib. I. *de Expedit. Alexandri.* als oock *Velleius Paterculus* Lib. I. hist. Cap. 11. *Accius Navius*, een gantsch bedreven voghel-raemer, als hy den Koningh *Tarquinius* een onwedersprekelick proefstuck sijner Konste wilde betoonen, heeft eenen wetsteen voor d' ooghen des Konings met een Scheermes doorghesneden; oversulcks plaghtmen daer niet alleen dien wet-steen tot een ghedenck-teycken deser gheschiedenisse te bewaeren, maer sijne statue wierd oock doe ter tijd aen de slincker sijde van 't Raed-huys op de trappen selver ('t welck de plaetse was daer hy het feyt gedaen hadde) opgherecht, siet *Livius* Lib. I. ab V. C. Den Koningh *Porsena* nu alreede tot het *Ianiculum* toeghekomen sijnde, is door de dapperheyd van *Horatius Cocles* verhindert gheweest, sijn volck over den *Tyber* te brengen: Want *Horatius* hield de *Hetrurische* armeye staende, terwijle dat d' andere *Romeynen* de houte brugghe achter sijnen rugghe verbraken: Het welck ghedaen sijnde, soo heeft hy sich met sijn volle Harnasch in de riviere begheven, en is tot sijne Landsf-luyden overghe-swommen, niet teghenstaende den dichten haeghel der pijlen die hem van alle kanten treften: *Hy bestond een saecke*, segt *Livius* *, *die by de naekomelinghen nerghens nae soo gheloof-waerdigh gheacht sal worden alsse wel roemwaerdigh schijnt te sijn: Dies heeft oock de Roomsche Stad sodaenighen manhaftigheyd danckbaerlick erkent, en heeft hem een statue opgherecht in het Comitium, dat is, in die vergaeder-plaetse daer 't gantsche Roomsche volck sijne by een komsten hield om van 's ghemeyne lands saecken te handelen.* Het is aenmerckens waerd wat *Livius* op dese gheleghenheyd noch voorder verhaelt

* In Chabaria.

* Lib. II. ab. V. C.

verhaelt, als hy in de selvighe plaetse ghetuyght dat de Vrouwen selver, aenghemerckt habbende wat eere dappere mannen genoten, haere herten verkloeckten om d' eene of d' andere vroome daed ten dienste van de Republijcke te verrichten. Want *Clœlia*, die onder 't getal van vele andere edele Ionck-vrouwen aen den Koningh *Porsena* voor een ghijsel overghelevert was, de handen der gener die haer in hechtenisse hielden ontsnapt sijnde, is met het gantsche gheselschap der gyselen te Paerd over den *Tyber* gheswommen. De *Romeynen* hebben de onghewoonlicke dapperheyd deses maeghds met een onghewoonlicke eere beloont. De statue van een Vrouwe te Paerd is tot haerer gedachtenisse opgheset geweest in het schoonste van de straet, die *Via sacra* geheeten wierd. Wy vinden insghelijcks dat *Caia Suffetia*, een *Roomsche* Nonne, de eere gheh idt heeft, dat de overeenstemminghe des gantschen volcks haer een statue soude bescheyden, met dit toevoeghsel, dat sy dese statue moght oprechten daer 't haer goed docht; 't welck niet min eerlick gehouden wierd, dan dat men dese eere aen een Vrouwe vergunde. Haer verdienst was, dat sy den grond, die daer nae *Campus Tiberinus* ghenaemt wierd, aen den *Roomschen* staet om niet hadde gheschoncken, siet *Plinius* Lib. XXXIV, nat. hist. Cap. 6. *Æmilius Lepidus* als noch een jonghsken wesende en ontsach sich niet in eenen Veld-slagh te verschijnen en sich te laeten vinden daer het heetste ghevecht was; alwaer hy een dobbele eere in gheleyt heeft; want hy niet alleenljck eenen Vyand versloegh, maer met eenen oock eenen anderen mede-borgher uy t's Vyands hand verloste: Den *Roomschen* raed heeft hem daerom een statue op 't Capitolium bescheyden, die door haere kinderlicke cieraeten ghenoegh te verstaen gaf dat hy maer eenen jonghen was doe hy dit mannelicke feyt aenrechte. *Valer. Maximus* Lib. III. Cap. I. *exemplo I.* Daer plaghten oock menigh-mael statuen opgherecht te worden om de memorie van eenighe vreemde en gantsch wonderbaerlicke gheschiedenissen te onderhouden. Sodaenigh was de statue van *Arion*; siet *Agell. noct. Attic.* Lib. XVI. Cap. *ultimo*, en *Anthol. Græc. Epigramm.* Lib. IV, Cap. 14. daer met eenen oock de statue van den vermaerden musicien *Eunomes* beschreven wort die hem tot ghedachtenisse van een seldsaem toeval opgherecht was, *Cicero* *, maeckt insgelijcks ghewagh van de statue des *Aspendiaenschen* Harpen-slaeghers; en *Asconius Pedianus* geeft ons noch breeder in sijne uytlegghinghe op de woorden des grooten orateurs te verstaen wat voor een statue het gheweest is. Eenen vertwijfelden Kerck-roover die groot gheld uyt den Tempel van *Apollo Delphicus* ghestolen ende in het bosachtighste deel van den bergh *Parnassus* verborghen hadde

* Lib. IV. in Verrem.

wierd aldaer van eenen Wolf omghebraght de wijl hy lagh en sliep; den Wolfen hield niet op de Stadt daghelicks te doorwandelen, en met een vreeselick ghehuyl te vervullen. De nieuwigheyd van sulcken seldsaemen wonder, wrocht een heymelick achterdencken in de herten der Inwoonders, en jeder een begost het daer voor te houden dat den Wolf sijne schouwelicke wildigheyd voor een wijle tijds niet en soude verg eten en sich daer nae wederom in het woud begeven, het en waer saecke dat het Godt soo wilde hebben: Eenighe oversulcks die het de pijne waerd achten den Wolf nae te sporen, den verslaeghen met te laemen het heylighe Goudt vindende, hebben het kopere beeld deses Wolfs ontrent den grootsten Altaer opgherecht, siet *Pausanias* Lib. X. *Iulius Cæsar* plaght een uyt der maeten schoon Paerd te ghebruycken, met voeten die de mensche voeten by nae ghelijck waeren; want men daer in eenighe kloofkens vernam, die de hoeven teens-wijse schenen te verdeylen. Dit Paerd en was so haest niet in een sijner Pacht-huysen gheveulent, of de wijchelaers hebben terstond dese uytspraeke daer op ghedaen, dat den eyghenaer des selvighen veulens onghetwijffelt des gantschen wereld's Opper-heer soude worden; dit heeft *Iulius Cæsar* bewoghen, dat hy dit Paerd met een sonderlinghe sorghe opghevoedt heeft; hy was den eersten die het bestond te beschrijden, als het nieman anders op sijnen rugghe kost verdraeghen; soo heeft hy oock naderhand het beeld van sulcken Paerd voor den Tempel van *Venus Genetrix* ghewijhet, *Suetonius in Iulio Cap.* 61. *Plinius* Lib. VIII. nat. hist. Cap. 61. *Solinus* Cap. 55. *Cedrenus* Pag. 140. De *Roomsche* Raeds-heeren hebben den Medicijn-meester *Antonius Musa* een statue dicht by het beeld van *Æsculapius* opgherecht met het gheld het welck de een en d'ander daer toe te saemen braght, om dat hy den Keyser *Augustus* uyt een gansch ghevaerlicke sieckte wederom op de been hadde gheholpen, siet *Suetonius in Augusto*, Cap. 59. van desen *Antonius Musa*, die den Keyser *Augustus* door het gebruyck van een koud bad van 't fledercijn verlost heeft, siet *Dion* Lib. LIII. hist. ad annu. 731 ab V. C. *Plin.* Lib. XIX. nat. hist. Cap. 8. Horat. Lib. I. *Epist.* 15. *& vet. Comment. in istum locum*. *Antonius*, een van de grootmogende *Roomsche* dry-Heeren, heeft de penninghen die *denarii* genaemt wierden, met yser vermengt. Dies is daer een sekere Konst gevonden om de penninge te beproeven; en desen vond is onder de gemeynte so aengenaem geweest, dat het *Roomsche* volck den vinder *Gratidianus* van straet tot straet met gehele statuen vereert heeft. *Plin.* XXXIII. 9. De Koninginne *Semiramis* was besigh met het opknoopen haerer tuyten, alsmen haer de boodschap broght dat de groote stad *Babel* van haere gehoorsaemheyd

was

was afgheweken; en ghelijck d'eene ſijde van haer half-gheciert hayr noch niet opghebonden was, ſoo is ſy indien onverduldighen ſchijn nae d'afvallighe ſtad met haere gantſche maght ghetooghen, ſonder te lijden datmen de hand aen haere vlechten ſloegh voor dat ſy de ſtad wederom onder haer gheweld hadde ghebraght: Op deſe ghelegenheyd heeft men haer binnen deſe ſtad een ſtatue in 't hanghende hayr opgerecht, ſiet *Valer. Maximus Lib. IX, Cap. 3. exemplo ext. 6. Bupalus* ende *Anthermus* door een grille die hun in 't hoofd qnam aenghedreven ſijnde hebben de ſtatue van den poete *Hipponactes*, die eenen halven dwerg en met eenen oock ſeer leelick ende miſmaeckt was, openlick ten toone gheſtelt; 't welck *Hipponactes* vernoomen hebbende, en dat daer daghelicks groote menighten van ledighe gaepſtocken en beſighe ſpot-voghels tot den winckel van *Bupalus* ende *Anthermus* toeliepen om haeren gaep-luſt en ſpot-luſt aldaer te verſaedighen; ſoo heeft hy deſe ſchampachtighe Konſtenaers door een bitter wraeckghedicht van *Iambiſche* verſen ſoo dapper over den hekel ghehaelt, dat ſy haer ſelven uyt enckelen ſpijt hebben verhanghen; ſiet *Suydas in Hipponax. Acron in VI. Epod.* Als oock *Plin. Lib. XXXVI, Cap. 5.* De Koninghinne *Artemiſia* heeft nae 't innemen der ſtad *Rhodus*, tot een ghedenck-teycken haerer victorie twee ſtatuen in deſelvighe ſtad opghesſet; waer van d'eene de ſtad ſcheen af te beelden, d'andere daerenteghen was nae de ghelijckeniſſe der Koninghinne ſelver ghemaeckt, even als of ſy de ſtad brand-merckte. 't Stond die van *Rhodus* niet wel aen dat ſy haer ſelven ghedwonghen vonden 't verwijt haerer maghteloosheyd daghelicks voor haere ooghen t' aenſchouwen, nochtans waeren ſy van religie weghe verhindert de hand daer aen te ſlaen, ghemerckt het ongheoorloft was de ghewijdde ſtandaerds ofte ſeghe-teyckens wech te nemen; ſoo hebben ſy dan een Huys rondom die plaetſe ghebout, niet willende dat yeman ſijne ooghen daer op ſoude ſlaen, en hebben oock om de ſelvighe reden een ghebod laeten uyt gaen datmen die plaetſe *Abaton*, dat is, een onbeganckelicke plaetſe ſoude noemen, ſiet *Vitruvius Lib. II. Archit. Cap. 8.* Den Keyſer *Commodus* heeft ſich ſelven verſcheyden ſtatuen door de gantſche ſtad opghericht; als onder andere een voor 't Raet-huys, die den boghe ſcheen te ſpannen; niet ſoo ſeer om dat hy eenen dapperen moed daer op droegh dat hy een goed ſchutter was, als wel dat hy ſijne Beelden allenthalven met de verſchrickelickheyd van een dreyghende gheſtalte ſocht te vervullen, ſiet *Herodianus* Lib. I. *hiſtoriarum*, De ſtatuen der ghener die door de gunſte van groote *Monarchen* boven andere menſchen verheven wierden, plaghten oock menighmael in verſcheyden

plaetſen

* In Tiberio, Cap. 65.

* Satyra X, vers. 56.

plaetsen opghereckt te worden ; soo betuyght *Suetonius* * datmen de goude Beelden van *Seianus* schier overal opghesett vond als *Tiberius* regheerde. En *Iuvenalis* * gheeft ons in' teghendeel door 't exempel van den selvighen *Seianus* te verstaen, dat dese Beelden met soo grooten ernst niet en konden opgherecht worden of sy wierden, noch al met meerder yver om verde ghetrocken, als den *Monarche* den hoogh-gheduchten gunst-ghenoot slechts een weynigh suyr beghon aen te sien. Den Keyser *Claudius* heeft de statuen van *Simon magus* opghesett, met dit opschrift, *SIMONI. DEO. SANCTO,* siet *Tertul. Apolog. adv. gentes, Cap.* 13. d' Ontijdighe curieusheyd van eenighe *Roomsche* burghers heeft te passe ghebraght datmen de statuen van haeren aerts-vyand *Hannibal* eertijds in verscheyden plaetsen der stad aenschouwt heeft. *Plin.* XXXIV. 6. Alhoewel schier alle d' *Atheniensen* het daer voor hielden dat *Pisistratus* eenen onderdrucker haerer vryheyd was, nochtans segtmen dat sijne statue eertijds t' *Athenen* inden Tempel van *Bacchus* gesien wierd. *Athenæus Lib.* XII. *Deipnosoph. Cap.* 8. Het marmere sittende en ghemantelde Beeld van dien grooten kinder-gheessellaer, den *Benevent aenschen Orbilius*, wierd aen de slincker sijde van 't Capitolium ghetoont, met twee doosen ofte lessenaers ontrent hem staende, siet *Suetonius de illustribus Grammaticis, Cap.* 9. De huysvrouwe van *Eubata Cyrenæus* heeft haeren man een statue opgherecht, vermids hy sich door d' aenlockelicke schoonheyd van de wijd-beroemde *Lais* niet en liet bekoren om de ghetrouwigheyd die hy haer schuldigh was aen d' eene sijde te stellen, siet *Ælianus* Lib. X. *var. hist. Cap.* 2. Den Koningh *Ptolemæus* beval den Konstenaer *Dinochares* dat hy sijn suster *Arsinoë* van weghen d' ongheoorlofde minne-lusten inde lucht soude ophanghen ; dies heeft den Konstenaer in 't verwelfsel van den *Phariaenschen* Tempel eenen seyl-steen vast ghemaeckt, die 't Beeld van d' ellendighe jonckvrouwe by 't ysere hayr soude optrecken, siet *Ausonius in Mosellâ. Plinius Lib.* XXXIV. *Cap.* 14. *Suydas in Magnetis. Cedrenus ad annum undecimum Theodosii imp.* Alhoewel men uyt alle dese voorighe exempelen lichtelick afnemen kan, dat veele en gantsch verscheydene gheleghenheden 't ghebruyck der statuen eertijds veroorsaeckt ende vermeerdert hebben ; 't gaet evenwel vast dat het voornaemste ghebruyck der selvigher daer uyt allermeest ontstond, dat de dappere gheesten der gheneer die van de deughd niet heel end' al vervreemdt waeren, door de belooninghe des deughds meer en meer tot deughdelicke betrachtinghen souden worden opgheweckt. Soo heeft oock de ghewisse hope deser eere in voorleden tijden veele wackere verstanden uyt haere droomachtighe schuyl-winckels voordghetrocken

ken en tot manhaftigheyd aenghedreven. Want de menschen aenghemerckt hebbende den gantsch Goddelicken luster der onsterffelickheyd die uyt dese verbeeldinghen der deughd uyt-straelde, lieten sich vaerdiglick voorstaen dat sy de sekere uytkomste haerer vroomigheyd inde Beelden van andere deughdelicke persoonen aenschouden. *De memorie van uytneemende deughden wordt niet sonder reden in grooter waerde ghehouden; ghemerckt veele haer selven ghewilligher tot de deughd begheven, indien de gunstighe achtbaerheyd van goede eerlicke mannen met hun niet en verstierft*: seght *Seneca Lib. IV. de Benef. Cap. 30.* *'t Gebeurt veeltijds dat de menschen haer selven tot de deughd of tot d' ondeught begheven*, seght den jonghen *Plinius* *, *nae dat sy de deughd en ondeughd in andere beloont sien. Weynighe hebben die standvastigheyd des ghemoeds, dat sy 't ghene eerlick of schandelick is niet en souden naevolghen ofte vermijden, nae dat sy mercken dat andere wel of quaelick daer by ghevaeren sijn. d' Andere, wanneer sy ghewaer worden dat de luyheyd, slaeperigheyd, en weelderighen overdaed den loon van de naerstigheyd, wackerheyd, en beraedsaeme ghemaetighheyd bekomen, vinden 't gheraedsaemer soodaenighen loon door de selvighe middelen nae te jaeghen; ende overmids sy een sonderlinghe begheerte hebben om den ghenen gelijck te schijnen die door slimme byweghen tot hooghen staet opklimmen, soo ghebeurt het oock dat sy den soodaenighen vaerdighlick ghelijck worden ghemaeckt, dewijl sy daer nae trachten dat sy hun ghelijck moghten schijnen.* *Symmachus* heeft oock een aenmerckelicke plaetse; *Om dat onse navolgens lust door d' aensienelickheyd van deugdelicke luyden meer en meer in ons gemoed plagt t' ontbranden*, seght hy *, *en dat de naer-yverende deughd door 't exempel van anderer luyden eere ghevoedt wordt; daerom is het in d' eerste eenvondigheyd der ouder tijden een ghewoonlicke maniere van doen gheweest, dat de ghedachtenisse van d' aller beste mannen door den arbeyd der Konstenaeren souden verlengt worden: Soo waer het oock te wenschen dat de lichtvaerdigheyd van een hoop gheringhe pluym-strijckers d' authoriteyt deser prijs-waerdigher vercierselen niet en hadde vermindert: Alhoewel het niet even-eens is hoemen aen d' eere gheraeckt, en dat die dinghen dapper verschillen die door verscheyden middelen te passe worden ghebraght.* d' Aller oudste *Griecken* plaghten d' eere der statuen seer spaerighlick te vergunnen; en dat maer alleen aen sodaenighe mannen, die in allerley deughdelickheyd boven andere uytstaken: De naevolghende eeuwen daerenteghen maeckten meer wercks van eenighe vuyle gheringhe Konsten, dan van de kennisse der dingen diemen door eenen ghestaedighen arbeyd moet haelen. Soo hebben d' *Atheniensen* niet alleen 't borgher-recht haerer stad aen *Aristonicus Carystius* gheschoncken, die eenen speel-ghenoot was van den grooten *Alexander*, maer sy hebben hem boven dien met een statue vereert, om

* Panegyrico.

* Lib. X. ep. 25.

dat hy sich in 't Kaetl-speel met sulcken bevalligheyd plaght te bewe-ghen, dat hy een seeckere maniere van danssen in 't speelen scheen te ghebruycken. De *Estiæi* en d'*Oritanitæ* hebben eenen sekeren *Theodorus* inde ghemeyne schou-plaetse een statue opgherecht, met een schijve inde hand, om dat hy de schijven in 't spelen met een sonderlinghe behendigheyd van 't Damberd wist wech te preeuwen. d' Inwoonders van *Miletus* hebben den snaeren-speler *Archelaus* een statue vergunt. De *Thebanen*, alhoewelse gheen statue van *Pindarus* konnen aenwijsen, nochtans hebbense desen eertijtel tot de statue van den Singher *Cleon* toeghevoeght, dat sijn Vader-land door hem grooter vermaerdheyd hadde bekomen, siet *Athenæus* Lib. I. *Deipnosoph.* Cap. 15. & 16. *Ptolemæus Philadelphus* had een sekere schenckster met naemen *Cline*, die van hem so bemint wierd, dat hy haer allenthalven door de *Alexandrijnsche* Stad verscheyde statuen liet oprechten, in een enckel rocksken met een Tuyt-kanne ofte eenen Schenck-pot in de hand, siet *Atheneus* Lib. X. *Deipnos.* Cap. 7. & Lib. XIII. Cap. 5. *Harpalus* heeft de Hoere *Glycera* een kopere statue opgherecht, siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 7. De statue van *Phryne* wierdt onder de *Delphische* statuen ghetoont; en 't welck grooter verwonderingh verweckte, sy was gestelt in 't midden van twee treffelicke statuen: Want sy had de statue van den *Lacedæmonischen* Koning *Archidamus* aen d' eene sijde, en de statue van den *Macedonischen* Koningh *Philippus* aen de andere sijde, siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph.* Cap. 6. 't schijnt eyndelick dat het de *Lacedæmoniers* selver wel mogten lijden dat het beeld van de vermaerde Hoere *Cottina* in hare stad van jeder een openlick aenschout wierd, siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnos.* Cap. 5. *Plinius* stelt het ons wijdlopiger voor ogen hoe de statuen in 't eerste seer selden en maer alleen op rechtvaerdige oorsaecken gebruyckt sijnde, in de volgende tijden al te gemeyn wierden gemaeckt; *Die gene*, segt hy *, *de welcke door d' eene of d' andere treffelicke daed enen duerende naem verdienden, plagten maer alleen afgebeeldt te worden. Voor eerst, indien sy in eenige van de gheheylighde baerspelen, doch voornaemelick in d' Olympische, de victorie behielden: Want het was de ghewoonte dat de statuen van alle d' overwinners daer souden ghewijdt worden: Met onderscheyd, datmen de ghelijckenisse der ghener die d' overwinninghe drijmael verworven, van haere leden selver soude afdrucken: Dese statuen wierden Iconicæ statuæ gheheeten. Dit ghebruyck is nae der hand van de gheheele wereld met een gantsch beleefde ernstigheyd aenghenomen; soo dat de statuen nu ter tijdt op de merckt-plaetsen van allerhande vrije Vlecken voor een verciersel, en om de ghedachtenisse der hoogh-loffelicker mannen te onderhouden, worden opgherecht; de eertijtelen worden oock op den*

* Lib. XXXIV. Cap. 4.

voet der stock-beelden ghestelt ten eynde dat de naekomstighe eeuwen de selvige niet alleen op de grafsteenen souden lesen. De bysondere huysen met haere saelen hebben eyndelick mede voor merckt-plaetsen ghedient, nae dat die ghene de welcke de hulpe ofte voorspraecke van eenighe maghtighe lieden van doene hadden haere beweerders en voorsprekers door dit middel sochten te behaeghen. De gemeyne Bibliotheken waeren insgelijcks verciert met de goude, silvere, kopere beelden der ghener welcker onsterffelicke sielen aldaer in haere schriften spraeken. *Asinius Pollio heeft dese gewoonte inghebraght*, seght *Plinius* *, *wanneer hy een Bibliotheke opgherecht hebbende een gheheele Republijcke van groote verstanden versaemelt heeft. Het staet onderentusschen te bedencken of men desen vond den Koninghen van Alexandria en Pergamus niet en behoort toe te schrijven, gemerckt dese om strijd geweldige Bibliotheken hebben opgheset*, siet oock den jonghen *Plinius* Lib. IV. Epist. 28. Alhoewel nu de beelden van d' overledene maer alleen in de ghemeyne Bibliotheken wierden opgherecht, nochtans heeft *M. Varro* van weghen sijne diepe gheleertheydt d' eere ghehadt, dat men hem gheduerende den tijd sijnes levens een beeld in de Bibliotheke van *Asinius Pollio* vergunde; siet *Plin. nat. hist. Lib. VII.* Cap. 30. Wat d' andere bysondere Bibliotheken belanght, 't schijnt datmen dese saecke daer in so nau niet en keurde, overmids ons *Martialis* *, te verstaen geeft dat de beelden der levendighen uyt de selvighe niet en wierden uytghesloten. *Onse vooröuders stoffeerden haere Saelen*, seght *Plinius* *, *met beelden die verdienden besien te worden, niet so seer om 't werckmanschap van eenighe uytheemsche Meesters die haere konst in 't koper ofte marmer betoont hadden, als wel om dat de wasse ghedaenten haerer voorvaderen op bysondere buffetten ten toone ghestelt waeren ten eynde dat sy gheene beelden souden ghebreck hebben die met het lijck ginghen als daer jeman van haer gheslacht soude overlijden; ende altijd als daer jeman van hun verscheyden was, soo hadden sy daedelick de gantsche menighte des volcks, 't welck oyt in haere familie gheweest hadde, by der hand. De krantskens onderentusschen, waer in de naemen van de voornaemste stammen des gheslachts gheschreven stonden, wierden met linien aen de gheschilderde beelden gehecht. De Contoiren ofte Schrijf kamers waeren vervult met de ghedenck-schriften van het ghene sy in den tijd haerer ampten voor 't gemeyne beste ghedaen hadden. Daer vertoonden sich buyten 's huys ontrent de dorpels andere beelden: Den roof, dien sy haeren vijanden ontnomen hadden, was daer tot bewijs haerer grootmoedigheyd vast ghemaeckt, sonder dat die ghene de welcke hun 't huys afkochten de hand daer aen mogten slaen. De huysen seluer hielden niet op te triumpheren, alhoewel de eyghenaers verandert waeren. Soo was dit mede eenen gheweldighen prickel, wanneer sy 't verwijt haerer huysen daghelicks moesten verdraeghen, dat eenen onkrijghbaeren meester sijnen voet in anderer*

* Lib. XXXV. Cap. 2.

* In ipso statim initio libri Noni.

* Lib. XXXV. Cap. 2.

 luyden

luyden Triumphe had ghestelt. De woorden van *Sallustius* sijn aenmerekens waerd. *ick hebbe menighmael ghehoort*, seght hy *, *dat Q. Maximus, P. Scipio, en andere voortreffelicke mannen in onse Stad ghemeynlick plaghten te segghen, dat haer ghemoed gheweldighlick tot de deughd ontsteken wierd, als sy de beelden haerer voorouders aenschouden. Niet dat de wasse beelden ende blote ghedaente haerer voorsaeten dese kracht in sich hadden; maer dat de ghedachtenisse van haere vroome daeden sulcken vlamme in de eersuchtighe herten plaght te ontsteken, dat het hun onmoghelick was dien brand te lesschen, tot dat sy den loffelicken naem der selvigher door haere deughd hadden achterhaelt.* Siet mede *Val. Maximus Lib. V. Cap. 8. exemplo 3.* Alhoewel niet alleen de statuen der ghener die van 't selvighe bloed sijn onse herten plaghten te verwecken, maer oock de statuen der ghener die ons t'eenemael vreemd sijn, soo heeft sich *Iulius Cæsar* tot *Caliz* in den Tempel van *Hercules*, nae 't verhael van *Dio Cassius* *, op 't aenschouwen van *Alexanders* statue met diepe versuchtingen jammerlick daer over beklaegt dat hy sijne memorie noch niet door eenighe groote daeden vereeuwighet hadde, het en was dan so heel ongherijmt niet dat sy de beelden haerer edeler voor-vaders in de voorsaelen tot opscherpinghe van haere deughd plaghten op te setten, ghelijck sy oock om de selvighe reden de ghelijckenisse van d' aller edelste haerer bloed-verwanten in haere ringhen schijnen ghedraeghen te hebben. *Lentulus*, een overgegeven boofwicht ende een van d' allerghevaerlickste roervincken in de Goddeloose t' saemen-rottinge van dien grooten wervogel *Catilina*, plaght sijne brieven te seghelen met eenen ringh daer in de ghelijckenisse sijnes edelen Groot-vaders ghegraveert was: *Ick hebbe Lentulus de brieven ghetoont*, seght *Cicero* *, *en hem afghevraeght of hy dien seghel kende, hy en heeft het niet ontkent, het is soo, seyde ick wederom, en 't en kan niet gelooft worden dat dit het beeldt is van uwen doorluchtighen Groot-vader, die sijn land en landslieden dapper plaght te beminnen; soo dat u dit stomme beeld van sulcke schandelicke raedslaeghen hadde behooren af te raeden.* Ten eynde dan dat de oude stammen door d' ongheregheldc boefachtigheyd eeniger jongher spruyten niet en souden onteiert worden, soo plaghten de naeste vrienden van 't bloed sodaenighe edele monsters eendraghtighlick te versaecken, niet lijdende dat sy den luster haerer familie door vuyle fielterijen souden verdonckeren. Het maeghschap van *Scipio Africanus* heeft sijnen sone vrij wat hard aenghetast, als hy van de deughd sijner voor-ouderen veraerdende, haeren eerlijcken naem door een verdorvene ende eerloose maniere van leven, tot schande broght: *Sijne naeste vrienden hebben hem den ringh van de handt ghetrocken*, seght *Valer. Maximus* *, *daer 't hoofd van Scipio Africanus in ghesneden was.* Die sich aen de leere van d' een of d' ander Philosophe verbonden, plagten

* De bello Iugurth.

* Lib. XXXVII.

* Orat III in L. Catilinam.

* Lib. III Cap. 5.

plaghten insghelijcks den ringh-leyder van d' aen-een-hangende leerlinghen dese eere aen te doen, datse sijn beeld in haere ringhen omdroeghen; *Onse goede bekende*, seght *Tullius* * sprekende van de *Epicuristen, hebben 't beeld van Epicurus niet alleenlick in haere tafereelen, maer oock in haere drinckbekers ende ringhen.* Lib. 5. de Finibus.

8. *Ick achte*, seght *Plinius* *, *dat de Schilder-konst haere voornaemste aensienelickheyd te Roomen bekomen heeft door 't toedoen van M. Valerius Maximus Messala, die in 't vier honderd en 't neghentighste jaer nae de eerste grondleggínghe der Stad de Schilderije van 't Zee-ghevecht, daer mede hy de Carthaginensen met te saemen oock den Koningh Hiero in Sicilien overwon, aen de eene sijde van 't Hostilische Raed-huys opgheset heeft.* Den Keyser *Maximinus* heeft insghelijcks den *Roomschen* Raed niet alleenlick door brieven daer van verwittight, hoe ghelúckighlick by de stoutmoedigheyd der *Duytschen* in de broeckachtighe plaetsen ter neder hadde gheslaeghen, maer hy heeft de levendighe verbeeldinghe des gantschen ghevechts met eenen oock voor 't Raed-huys in 't groote laeten afmaelen; ten eynde dat het *Roomsche* volck de bysondere omstandigheden der gheschiedenisse als tegenwoordiglick moght aenschouwen, siet *Herodianus* Lib. VII. De achtbaerheydt der schou-plaetsen heeft dese Konsten oock in grooter waerde ghebraght, nae dat sich jeder-een over de netigheydt der Schilder-konste die in het tooneel van *Claudius Pulcher* voorghestelt wierd, verwondert hadde; *Want de ravens, door de ghelijckheyd der gheschilderder teghelen bedroghen sijnde, quaemen tot dese stellagie ghevloghen*; segt *Plinius* in de selvighe plaetse. Als de *Atheniensen* eenighe groote Feest-daghen ter eeren van den Koningh *Demetrius* vierden, so hebben sy den Koningh selver op 't Voor-tooneel geschildert, rijdende op den kloot der aerden als op een Paert, siet *Athenæus* Lib. XII. *Deipnos.* Cap. 9. 't Is gantsch koddigh en 't behoort tot het menighvuldige ghebruyck deser Konsten 't ghene van *Lepidus* verhaelt wordt. Want als desen Grootmoghenden *Romeyn*, gheduyrende den tijd sijner dry Heerschap, by de Magistraeten van een sekere Stad in een boschachtighe plaetse ghelogeert was, soo heeft hy hun 's anderen daeghs met vreeselicke dreyghementen te keer ghegaen, om dat sy hem deden vernachten in een oord daer hem der voghelen ghesangh niet en liet slaepen. Derhalven hebben sy dese plaetse met de Schilderije van eenen gheweldighen Draecke, die op een lange perkement-rolle geschildert was, omhanghen. *Het wordt verhaelt*, seght *Plinius* *, *dat de Voghelen door desen schrick haer quinckeleren naelieten: Soo plaghtmense oock naemaels, dies nood sijnde, door dit middel te stillen.* De twee volghende exempelen, alhoewelse eyghenlick tot dese plaetse niet en behoren, nochtans konnen wy de selvighe niet wel voor by gaen; overmids wy daer uyt vernemen,

* Lib. XXXV. Cap. 4.

* Lib. XXXV. Cap. 11.

nemen, dat de onredelicke gedierten somwijlen niet min beroert worden door haer eyghen beeld 't welck sich in het water ofte in eenen spieghel vertoont, als de voorghemelde voghels door 't Draeken-beeld ver-tsaeght wierden ghemaeckt. Een Paerd schijnt kennisse te draeven van 't cieraet sijner maene; dies siet men oock menigh-mael dat lustighe en weelderighe Paerden haer selven op de uytnemenheyd haerer maene grootelick verhoovaerdighen; en die ghene de welcke haere Merrien van d' Esels laeten bespringen, vinden de selvighe somtijds byster wild en ongheleaten; want dese moedighe beesten nemen het seer quaelick, datmense met een veracht ende onedel ghedierte paeren wil. Het eenighe middel om sodaenighe trotsheyd te breken, is, datmen dese merrien nae 't affnijden haerer maenen gaet wateren, want sy en konnen uyt het water so haest niet vernemen dan den roem haeres necks ghegaen is, of sy laeten dien grooten moed daedelick vallen, haer selven sonder eenighe teghenspertelinghe met d' esels vermenghende, siet *Ælianus* Lib. XII *de Animalib. Cap*, 10. als mede *Iul. Pollux Onomast*. Lib. I. Cap. 11. Het aller ghereedste middel om een Paepe-gaey te leeren klappen, is daer op ghegrond, datmense door haere eyghene ghelijckenisse bedrieghe. Den leermeester schuylende achter eenen grooten spieghel, spreeckt wat hy wil wat hem de Paepegaey naesegghen soude; en d' arme voghel, niet beter wetende of het is een Papegaey die sy in den spieghel aenschouwt, benaerstight haer selven de taele te spreken die sy meynt dat de andere voghels van haere vederen spreecken, siet *Photius in Excerpt. ex Lib. V. Theodori episcopi Tarsi contra Fatum*.

Wy souden ons selven alhier verghenoeghen met het ghene tot noch toe aengaende het menighvuldighe ghebruyck deser konsten ghesejt is, 't en waer saecke dat sich vele andere dinghen in verscheyden autheuren voordroeghen die met de vorighe exempelen overeen komen; *Men behoort oock allerley saecken ende allerhande ghesprek*, nae het
Lib. II. nat. quæst. Cap. 58. segghen van den Philosophe *Seneca met de eene of de andere ghesonde leeringhe te vermenghen*. Ghelijck ick my selven oversu'cks daer van ten vollen versekert houde, dat alle de volghende exempelen vermaeckelick sullen sijn, van weghen de groote verscheydenheydt die daer in te vinden is; soo verhoope ick insghelijcks dat sommighe profijtelick sullen bevonden worden, van weghen de nuttigheyd eenigher leeringhen die daer in begrepen sijn.

* Lib. 8. nat. hist. Cap. 48. 9. *Acu pingere*, De naeld Schilderije wordt den *Phrygiaenen* toegheschreven; soo wierden oock de Boorduyr-werckers eertijds *Phrygiones* ghenaemt, seght *Plinius* *, om dat de Konst van allerhande stickselwerck

werck te maeken in *Phrygia* eerst ghevonden is; Alhoewel *Lucanus* * den *Ægyptenaren* desen lof schijnt toe te schrijven. Doch hier van süllen wy, door de genade Gods, op een andre gelegenheyd breder handelen. * Lib. X. vers. 142.

Textilis pictura, *Cicero* * naempt de Weef-schilderije van allerhande Tapijt-werck met desen naem, Soo lesen wy mede in *Valer. Maximus* *, dat het legher van *Antiochus* Koningh van *Syrien* tenten ghespannen heeft die met gheweefde beelden verciert waeren *Lucretius* ghebruyckt oock de selvighe maniere van spreken; *De brandende kertsen,* seght hy *, *sullen u niet te vroegher verlaeten als ghy u in gheweven Schilderije en purpure bedde-kleden omwentelt, dan als ghy in een gemeyne sargie hobben en tobben moet.* Onder vele en gantsch verscheydene werckstucken van desen slagh, sijn dit de voornaemste eertijds gheweest; *Arcadici pilij*, *Attalicæ vestes*, *Babylonica textia*, *Chlamydes militares*, *Diademata regum Ægyptiorum*, *Iudaica vela*, *Peplum Palladis*, *Toga picta*. * Lib. IV. in verrem. * Lib. IX. Cap. 1. ex. ext. 4. * Lib. II. vers. 34.

Arcadici pilei. Den *Cynischen* Philosophe *Menedemus* wierd door de onghesegghelickheyd sijnes gemoets ofte oock door de straffigheydt van d' eerste grond-leeringhe soo dapper in sijne sinnen verbystert, dat hy in een onmenschelicke verwoedheydt uytbrekende in den schijn van eenen onder-aerdschen wraeck-gheest op en neer wandelde; dies en ontsach hy sich niet voor eenen helschen bespieder uyt te gheven, segghende, dat hy nerghens anders om uyt den afgrond was opgheklommen, dan om 't bedrijf der misdaedigher menschen aen te mercken en de Duyvelen daer nae te boodschappen 't ghene hy ghesien hadde; sijnen langhen bruyn-donckeren rock was met eenen vlammigen gordel omgordt; de twaelf beghinsels der Nature waeren door de weef-konste in sijnen *Arcadischen* hoed afgebeeldet: Hy gingh op *Tragische* borseckijnen: Sijnen langhen baerd hongh over sijnen gordel; hy hadde een esschen stocksken in de hand, 't welk hy steeds herwaerds en derwaerds plaght te swieren, siet *Laertius* ontrent het eynde sijnes Sesten Boecks.

Attalicæ vestes. Den Koningh Attalus is den eersten gheweest, seght *Plinius* *, *die de ghewoonte van 't goud in de kleedinghen in te weven opghebraght heeft; waer van oock d' Attalische kleederen haeren naem hebben.* Het is wel waer dat *Silius Italicus* *, ghewagh schijnt te maecken van eenighe *Attalische* tapisserijen die met den naelde verscheydenlick gheschildert waeren; doch wy moeten in dese sijne woorden door de *Attalische* tapisserijen maer alleen kostelicke en gantsch staetelicke tapijten verstaen; want het een ghemeyn gebruyck onder de oude schrijvers gheweest is, dat sy allerley heerlicken kostelicken huys-raed Attalischen Huysraed noemden, overmids den voornoemden Koningh in alle sijn bedrijf * Lib. nat. hist. Cap. 42. Sub finem * Lib. XIV de bello Punico.

uyt der maeten grootsch en pragtigh was.

Babylonica texta. *Babylon* heeft wel-eer den opperften roem der weef-konste ghenoten; want ghelijck d' inwoonders van die stad verscheyden coleuren in de gheschilderde Tapijten konstighlick plaghten in te weven, soo wierden oock sodaenighe wercken doorgaens henen *Babylonischen* wevinghen ghenaemt, siet *Plinius* Lib. VIII. Cap. 48.

Chlamides militares. Als *Philopœmen*, een seer vermaerd Krijgs-overste, de *Achaans* van 't vermaeck 't welck sy in gantsch ydele en nietige frayigheden plagten te scheppen tot de liefde en 'tgebruyck van schoon Waepen-tuygh socht aen te leyden; soo heeft hy haere voet-knechten ghebeelde veld-kleederen ofte kasacken, en haere Ruyterije gebeelde waepenrocken laeten draeghen. Desen grooten Capiteyn liet sich voorstaen dat het bloote aenschouwen sodaenigher vercierselen haere grootmoedighe voordvaerenheyd gheweldighlick soude ontsteken; even als ons *Homerus* beschrijft dat den dapperen *Achilles* op 't eerste ghesicht van nieuwe en kostelicke Waepenen seer belust gheweest is om sine dapperheyd door 't ghebruyck van sulcke cierlicke Waepenen te betoonen, siet *Plut. in Philopœmen.*

Diademata regum Ægyptiorum. De sluyer-kroonen der *Ægyptischer* Koninghen waeren rond-om beset met de ghelijckenisse van doodelicke slanghen die men *Aspides* noemt. Want ghelijck noyt jeman, die van sulcken slanghe ghebeten was de dood konde ontgaen; soo wilden sy daer mede heymelick te verstaen gheven dat den verbolghen toorne eenes vergrimden Koninghs seer ghevaerlick ja te eenemael onvermijdelick is, siet *Ælianus Lib. VI. de Animalib. Cap.* 38.

Iudaïca vela. De *Ioodsche* voorhanghsels waeren doorwrocht met verscheyden monster-dieren, die jeder een sich selven plaght in te beelden wanneer hy de wonderbaerlicke vreemdigheden der *Indianen* meynt te aenschouwen, siet *Claudianus in Eutropium, Lib. I. vers.* 355.

Peplum Palladis. De vaene van *Pallas*, die alle vijf jaeren 't *Athenen* in een openbaere processie eens omghedraeghen wierd, plaght met eenen sonderlingen lust in de *Panathenaïsche* hooghtijd van jeder een beschout te worden; om dat de nederlaeghe van de onbesinde Reusen, die den hooghen hemel dwaeslick bestormden, daer in rijckelicken konstighlick afghebeeldet was, siet *Virgil. Ciris.*

Toga Palmata. Van dit prael-kleed spreeckt *Isidorus Hispalensis*; *Die ghene*, seght hy *, *de welcke haere Vijanden hadden overwonnen, plaghten eenen tabbaerd te verwerven die* toga palmata *ofte oock* toga picta *ghenaemt wierd; van weghen de Victorien en Palm-tacken die daer in door de weef-konste ghewrocht waeren.* Ende ghelijck wy voor desen hebben aenghewesen

* Originum Lib. XIX.

dat

dat de *Toscaenen* d' eerste gheweest sijn die de *Statuen* in *Italien* bragten, soo staet ons oock alhier aen te mercken dat dit cieraet mede van hun hervoord ghekomen is. *Onse voorsaeten,* seght *Sallustius* *, *hebben 't grootste deel van d' eerteyckenen, die by de magistraeten ghebruyckt wierden, van de Toscaenen ghenomen.* *Macrobyus* bevestight even het selvighe; *Tullus Hostilius den sone van Hostus en derden Koningh der Romeynen*, seght hy *, *nae dat hy de Toscaenen onder sijn gheweld ghebraght hadde, is d' eerste geweest die den elpen-beenen waeghen-stoel (Sella curulis)te Roomen ingheveert heeft; als oock de Sergeanten littores) en de staet-tabbaerden (toga picta atque prætexta) want alle dese dinghen waeren somtijds eerteyckenen van de Toscaensche hoogh-overigheyd.*

* De bello Catilin.

* Lib. ij Saturnal. Cap. 6.

10. *Minerva* wierd eertijds op de stad-poorten en op veele deuren van bysondere huysen gheschildert, ghelijck de Schilderye van *Mars* ghemeynlick ontrent den eersten ingangh der voorsteden te vinden was: Daer mede te verstaen ghevende, dat alle dinghen binnen de stads vestinghen en binnen de muyren van bysondere Huysen door den raed en 't wijse beleyd van *Minerva* bestiert moeten worden; ghelijck de voorsteden in 't tegendeel *Mars* voor haeren scherm-heer moesten aennemen, siet *Schol. vet. in Æschylum.* en *Tzetzes in Lycophronis Cassandrā.* Sommighe nochtans plaghten haere deuren met eenighe andere Goden ofte menschen, nae haeren eyghenen lust, te beschilderen. Dit heeft *Ausonius* * bewogen om dien verwaenden snorcker boerdighlick over te haelen, dewelcke van een gheringhe en gantsch duystere afkomste voord-ghesproten sijnde, 't hoofd evenwel benevens andere edel-lieden inde wind socht te steken; ende om dat hy niet en konde eenighe doorluchtighe mannen uyt den hoeck haelen die hy de wereld voor d' eerste en d' oudste stammen sijner familie opdringen soude soo heeft hy sijne afkomste van *Mars*, *Romulus* en *Remus*,(*d' eerste stichters der Roomscher* stad) beghinnen af te rekenen; de selvighe niet alleen op verscheyden waeghen-borghen in sijne voorsaele opsettende, maer oock op alle sijne deuren voor d' eerste grond-legghers sijnes gheslachts afmaelende.

* Epigr. 25.

Den *Medischen* Koning *Hispaspes* met t' saemen sijnen jongen broeder *Zariadres* waeren beyde soo uytdermaeten schoon, dat haere onderdaenen midsgaeders oock alle de naebuyrighe volckeren uytgaeven datse van *Venus* ende *Adonis*, voord-sproten, vermids het hun onmoghelick scheen d' uytnemende schoonheyd deser ghebroeders anders uyt te drucken. *Hispaspes* heerschte over *Media* en 't gantsche land 't welck daer onder was gheleghen: *Zariadres* voerde 't opperste ghebied inde gheheele Land-streke boven de *Caspiæ portæ* tot aen de riviere

Tanais : d' Andere landen aen d' overſijde van de riviere waeren onder 't gheweld van den Koningh *Omartes*. Het wordt in veele Hiſtorien betuyght dat *Odatis*, de dochter van *Omartes*, de ghelijckeniſſe van *Zariadres* in haeren ſlaep gheſien hebbende, dapper op hem verlieft is gheworden; dat oock *Zariadres* aen d' andere ſijde met dierghelijcke liefde bevanghen wierd, ſoo haeſt als hem 't Beeld van de ſchoone *Odatis* 's nachts voorquam. Soo heeft oock d' inbeeldinghe van deſen minne-droom daghelicks meer en meer d' overhand genomen in 't herte van d' een en d' ander, als ſy naemelick uyt het ghemeyne loopende gherucht verſtond dat *Zariadres* wonderlicken ſchoon was, ende als het hem wederom van yeder-een wierd aengheſeyt dat *Odatis* alle d' andere Vrous perſonen in ſchoonheyd verde te boven gingh. Dies vond ſich *Zariadres* ghedwonghen eenighe aenſienelicke mannen aen *Omartes* af te ſenden, om 't houwelick tuſſchen hem ende *Odates* te maecken. Maer *Omartes* en wilde daer toe gantſch niet verſtaen; want ghelijck hy gheen mannelicke afkomſte nae ſich in 't rijck en konde beveſtighen, ſoo en begheerde hy ſijn dochter aen gheenen vreemdelingh, maer aen d'een of d' ander van ſijne bekende Landſ-luyden te gheven. Dies heeft hy korts daer aen alle de voornaemſte Heeren van 't gantſche land midſgaders oock alle ſijne vrienden ende bloed-verwanten tot ſijner dochters Bruyloft-feeſt ghenoodt, ſonder nochtans den Bruydegom te melden. De maeltijd gingh onder en tuſſchen aen, yeder-een viel hard aen 't drincken, ja eenighe beghoſten den Wijn alreede in 't hoofd te krijghen, als den Koningh ſijn dochter *Odatis* in 't ghehoor van alle de Bruylofts gaſten aldus aenſprack, dit is uwe Bruyloft dochter *Odatis*; bemerckt alle d' aenſittende gaſten met een gauwe ooghe; den tijd is nu hier gheſchaepen, dat ghy eenen gouden Kop moet vol ſchencken ende aen hem aenbieden dien ghy meynt te trouwen : Wy ſullen hem opſtaende voet eenſtemmighlick uwen Bruydegom begroeten De benaude maeghd, nae datſe haere ooghen achter-volghens 't bevel haeres vaders van d' een op d' ander hadde gheſlaeghen, gingh al krytende nae 't buffet, wenſchende onder en tuſſchen de beminde tronie van haeren *Zariadres* t' ontmoeten, dien ſy nu alreede van den tijd haeres aenſtaenden trou-daghs verwittight had. *Zariadres* was beſigh met ſijn legher aen de kant van de riviere *Tanais* te ſlaen, als hem deſe droeve tijdinge ter ooren quam : Daerom voer hy ſonder vertoeven met ſijnen ingheſpanden waeghen en waeghener heymelick over 't water; alwaer hy dapper aenſlaende en dien nacht ontrent tachtentigh ſtadien gheloopen hebbende, als hy nu het Dorp daer de Bruyloft ghehouden wierd beghoſt te ghenaecken, ſoo beſtelde hy ſijnen waeghen ende

Waghener in een sekere plaetse die hem tot volvoeringhe sijnes voornemens de meeste bequaemheyd scheen te hebben. Oock en hadde hy sijn ghewaed soo haest niet verandert ende eenen *Scithischen* rock aenghetrocken, of hy spoeyde sich daedelick nae 't hof. Daer sach hy hoe dat de bedruckte *Odatis* aen 't buffet staende ende eenen drinckkop met traenende ooghen langhsaemlick opvullende, anders niet en socht dan den tijd te verlenghen, of daer misschien onder en tusschen yet voor-viel 't welck haer teghenwoordige verdriet in een onverhoopte vreughd maghtigh waere te veranderen, *Zariadres*, ghelijck hy de beanghstheyd haeres belaeden ghemoeds uyt haer wesen ende uyt haere maniere van doen ghenoeghsaemlick beseste, soo heeft hy sich sonder eenigh vertraeghen aen haer ontdeckt; segghende; keert uwe ooghen t' mijwaerds, *Odatis*; ick ben uwen *Zariadres*, die niet ghetwijfelt hebbe alhier op u bevel te verschijnen. De verbaesde maeghd, bevindende dat dien overschoonen vreemdelingh die met haer sprack de ghelijckenisse droegh van 't beminde ghelaet 't welck sy wel eer inde nacht-ruste ghesien hadde, wierd met een onuytsprekelicke vreugd vervult en gaf hem den voorseyden kop daedelick inde hand. Dus heeft hy haer op 't aller schielickste uyt het midden van de half suysselende Bruylofts gasten ontschaeckt ende op sijnen waeghen haestighlick wech-ghevoert. De dienst-boden die eenighe kennisse van de sacke hadden, ghelieten sich als of sy daer niet met allen van wisten, Ende als hun den Koningh belaste datmen sijn dochter wederom soude inroepen, soo hebben sy hem gheandwoordt dat sy niet en wisten werwaerds henen de Princesse ghegaen was. d' Inwoonders van *Asia*, ghelijck se dese avonduersche minne ghaerne en met een sonderlinge verwonderingh verhaelen, soo plaghtense de Schilderye van dese geschiedenis, die allerley versierde minne-praetjens verde te boven gaet, niet alleenlick inde Kercken en in de Koninghlicke Paleysen, maer selfs oock in de Huysen van gemeyne luyden af te maelen. De groote Vorsten des selvighen rijcks houden den naem *Odatis* insghelijcks in sulcker waerden, dat se gheen liever naem kennende haere dochters veeltijds dien naem gheven, siet *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnosoph. Cap.* 5.

Men sach veeltijds in treffelicke Huysen eenen grooten gheketenden Hond ontrent des Poortiers logijs op de muyr gheschildert; soo stonden oock b ven hen dese woorden met vierkante groote letteren gheschreven, CAVE. CAVE. CANEM. siet *Arbiter in Satyrico*.

Het ghevecht tusschen de wesels en muysen wierd eertijds op de berderen van vele kraem-winckelkens gheschildert, seght *Phædrus Fabulâ LXIV*. En ghelijck sy door dit middel de kallanten tot haere

winckels verlockten, soo plaghten sy insghelijcks twee slanghen op d' uytsijde haerer Kraemen te schilderen om 't onmanierlicke ghe-boefte van haere winckels af te wijsen; sy en konden soo haest niet be-mercken dat yeman inde hoecken haerer Kraemen sijn ghevoegh be-stond te doen en sijn water meynde te maecken, of sy waeren terstond inde weer om hem door de Schilderye der slanghen te verwittighen dat het een ghewijdde plaetse was, en dat hy den *Genius* ofte den goe-den Enghel van die plaetse soude verstooren indien hy deselvighe plaetse met sijne vuyligheyd verontreynighde. *Daer en is gheen plaetse*, seght *Servius* *, *of sy heeft haeren bysonderen Genius; en desen Genius wordt doorgaens henen door de ghelijckenisse van een slanghe uytghedruckt*, siet oock *Cornutus in Persium ad vers.* 113 *.Satyræ primæ*, daer hy dese ghewoonte der Kraemers op 't aller duydelickste voorstelt. Het wierd oock by d' oude Heydenen daer voor ghehouden dat niet alleen de houte hut-tekens der winckeliers, maer oock de stad Poorten, de bysondere Huysen, de baed-stoven, de stallen selver, en alle de hoecken der gantscher stad veele duysenden van dese *Geniusses* ofte Enghelen had-den, siet *Aurel. Prudentius Lib. II. contra Symmachum.* Soo lesen wy mede in *Iuvenalis* * dat *Epona* en meer andere leelicke tronien veeltijds ontrent de vunstighe kribben gheschildert plaghten te worden.

* ad versum 85. libri V. Aeneidos.

* Sat. VIII vers. 157

Theudelinda, de Koninghinne der *Longobarden*, heeft haer selven een Palays in *Modicia* ghebout (welcke plaetse twaelf mijlen van *Milanen* gheleghen is) en heeft daer in verscheyden *Longobaerdische* gheschie-denisse laeten af-maelen; soo kan men oock uyt die Schilderye duy-delick vernemen hoe de *Longobarden* in den tijd haere hoofden plagten te scheeren, als oock wat voor een maniere van kledinghe sy plagten te ghebruycken. Haeren neck was gheschrabt en tot het achterhoofd toe ontbloot; 't overighe hayr hongh nederwaerds soo leegh als hae-ren mond, wesende van 't scheydsel haeres voorhoofds af aen beyde sijden verdeylt. Sy droeghen wijde en door de banck lijn-waete kle-deren, ghelijck wy sien dat d' *Anglo-Saxones* nu ter tijd doen, verciert met breede en verscheyden verwighe boorden. Haere schoenen wae-ren schier tot het opperste van den grooten teen gheopent, en wier-den van d' eene sijde tot d' andere beurt-wijse opghebonden. Nae-derhand beghosten sy hosen te ghebruycken, een dicker en stercker soorte van koussen daer over treckende als sy erghens te paerd gin-ghen. Maer dese ghewoonte hebben sy van de *Romeynen* ontleent, siet *Paulus Diaconus* de *Rebus gestis Longob. Lib. IV. Cap.* 23.

De plaetsen in welcke d' oude Martelaers omghebraght waeren, plagten verciert te sijn met de Schilderye haeres lydens; alle d' omstan-

dighedén

digheden der onmenschelicker wreedheyd die de woedende Beulen teghen dese heylighe mannen ghebruyckt hadden, wierden daer in nae 't leven afghemaelt, siet *Prudentius* in 't lijden van *Cassianus* den School-meester, die van sijne eyghene leerkinderen uyt last des bloed-dorstighen vervolghers met schrijf-priemkens ter dood gheprickelt is gheweest, siet mede den selvighen *Prudentius* in 't lijden van den vroomen bloed-ghetuyghe *Hippolytus.* Als oock *Paulus Diac. de Gestis Longob. Lib. IV. Cap.* 17.

Die ghene dewelcke uyt een swaere kranckheyd opstonden plagten de Schilderye van *Æsculapius* in haere beste Kamers tot een teycken haerer danckbaerheyd op te setten, siet *Libanius Declamat.* XXXIX.

Wat de tafereelkens der ghener aengaet die schip-breuke gheleden hadden ofte oock te recht ginghen over eenigh groot ongheluck 't welck hun was aenghedaen, wy hebben de selvighe Lib. I, Cap. IV. § 4. aengheroert.

Het achter-Kasteel der schepen was doorgaens henen verciert met de Schilderye van den eenen ofte den anderen God dien de beschuttinge des Schips bevolen was; soo wierd oock desen Scherm-heer veeltijds met Goud en allerhande treffelicke afsteeckende coleuren besmeert, siet *Virgil. Lib.* X *Æneid. en Valer. Flaccus Lib. VIII Argonaut. vers.* 292.

Dieghene dewelcke gewoon waeren d' een d' ander somtijds te vergasten, plaghten altemets, als het hun niet gheleghen quam haere vrienden te besoecken, eenighe lieffelickheyd van Fruyt en andere min ghemeyne dinghen aen malckanderen toe te senden: De backskens en korfkens die met sodaenighe gheschencken vervult waeren, wierden *Xenia* ofte gast-gaeven gheheeten: Soo behielden oock haere Schilderyen den selvighen naem: Want als den opghetasten hoop van sodaenighe onder een gheschaeckierde soetigheden den Konstenaeren heel schilderachtigh schenen te staen, soo plaghten sy deselvighe nu en dan door haere Konst nae te boetsen en dese haere tafereelkens *Xenia* te noemen, ghelijck ons *Vitruvius Lib. VI. Archit Cap.* 10. te kennen gheeft. *Philostratus Imaginum Lib. I,* ontrent het eynde des selvighen Boecks, stelt ons een volkomen beschrijvinghe van sulcken stuck wercks voor ooghen.

Mæandrum is een sekere soorte van Schilder-werck 't welck dese benaeminghe van de Rieviere *Mæander* ghekreghen heeft, om dat het door 't menighvuldighe draeyen en wenden met den krommen loop deser dwaelender Riviere schijnt overeen te komen, siet *Festus Pompeius:*

Als *Muræna* en *Varro* boumeesters (*ædiles*) waeren, soo hebben sy tot

tot *Lacedæmon* een seker stuck plaester-wercks uyt steene mueren om d'uythemenheyd der Konste uytghehouwen en in houte lijsten te *Roomen* ghebraght tot cieraet der plaetse diemen 't *Comitium* noemde. Dit werck alhoewel het in sich selven gantsch wonderlick scheen te sijn, soo heeft het nochtans meerder verwonderingh verweckt dat het ongheschent over quam. *Plin.* XXXV, 14. siet oock *Vitruvius* Lib. II. *Archit.* Cap. 8.

M. Agrippa heeft de heetste plaetsen der baed-stoven verciert met kleyne tafereelkens die in 't marmer bequaemelick waeren inghevoeght siet Plin. XXXV. 4.

De vloeren waeren eertijds in *Grieckenland* door een gantsch arbeydsaeme konst nae de maniere van een Schilderije gheplaveydt, tot dat de *Mosaische* ofte *Musaicke* vloeren wierden inghebraght, dese schijnen by d' oude *lithostrata* ghenaemt te sijn; En *Plinius* verhaelt ons dat *Sosus* in sodaenighe wercken boven alle d' andere Konstenaers plaght uyt te muyten, sich eenen grooten naem verkreghen hebbende door 't vloeren van een huys 't welck in de vernaemde stad *Pergamus* met den naem *Asarotos œcos*, dat is, 't onghevaeghde huys bekent was; om dat hy de schraeffelinghen ende schuddelinghen van de taefel daer in van kleyne verscheyden verwighe steenkens soo aerdighlick ghemaeckt hadde, als offe onachtsaemlick op den grond nae 't scheyden der maeltijd ghestroyt laghen. De drinckende Duyve is daer mede verwonderens waerd, die 't waeter door de schaeduwe haeres hoofds verbruynt, de wijl haer een andere 't eten ontsnapt; andere sitten en spelen op den rand van de kruycke, andere lodderen en baeckeren haer selven in de sonne, den tijd met het picken en streelen haerer vederen door-brenghende, siet *Plin.* XXXVI. 25.

Den cupressen-boom wordt oock tot de schilderije van allerley historie-werck ghetrocken, bekleedende allerhande wild-iaghten; vloten van Schepen, midsgaeders oock de verbeeldinghe van vele andere dinghen met een dun, kort, en groen loof, siet *Plin.* XVI. 33.

Die ghene wierden onder de Soldaeten *imaginarij* ofte *imaginiferi* ghenaemt, de welcke de beelden der Keysers droegen als 't leger te veld gingh, siet *Vegetius* Lib. II. *de Re milit.* Cap. 7.

Het silver wordt in *Ægypten* gheschildert, en niet ghegraeveert: Want d'*Ægyptenaers* onderwinden sich het silver te verwen, ten eynde dat sy haeren hoogh-geeerden *Anubis* in haere drinck-vaeten mogten aenschouwen. Dese stoffe wordt daer nae tot de triumphaele statuen ghebruyckt; en, 't welck gantsch wonderlick is, den prijs van sulcken verdoofden luster wordt uyt enckele nieuwsghierigheydt verhooght, *Plin.* XXXIII. 9.

Het

Het glas heeft een sonderlinge bequaemheyd om sich te laeten beschilderen, *Plin.* XXXVI. 26.

De ghespickelde schellen der schild-padden wierden door een bedrieghelicke schilderije gheholpen, als de placken in sommighe plaetsen niet en schenen net ghenoegh te staen; siet *Seneca* Lib. VII. *de Benef.* Cap. 9.

De kalendiers ofte almanacken schijnen wel eer van binnen ofte van buyten beschildert te sijn geweest, misschien oock van binnen ende van buyten, *Ovid. Lib. I. Fast. circa initium.*

Beschilderde hanghsel-riemen. *Apuleius* X. *Metam.*

Beschilderde toomen, *Ovid. IV. Metam. vers.* 24.

Beschilderde pijl-kokers, *Ovid. II. Metam. vers.* 421.

Beschilderde borsekijnen, *Ovid Amorum Lib. II. Eleg.* 18.

Beschilderde tenten, *Claudia. Lib. I. de Stiliconis laudib. vers.* 157.

Beschilderde schilden waeren eertijds een ghewis merckteycken van de dapperheyd der gener diese droeghen; *De schilden van dappere mannen,* seght *Servius* *, *waeren in voorleden tijden beschildert; de schilden daer en teghen van bloode loeren end' aenkomende Soldaeten waeren blanck.* Het schijnt nochtans dat allerley Soldaeten sonder eenigh onderscheyd namaels d' een of d' ander gheschilderde merck op haere schilden hadden; *Vyt vreese dat de soldaeten in 't ghewoel des ghevechts van haere rotghesellen souden af-dwaelen*, seght *Vegetius* *, *soo ist dat bysondere benden der krijghs-knechten bysondere gheschilderde merck-teyckens in haere schilden voerden; behalven dat den naeme van elck Soldaet op 't binnenste sijnes schilds met letteren uytghedruckt stond, als oock tot wat companije den eyghenaer des selvigen schilds behoorde.* So magmen oock seer wel staende houden dat ons Nederlandsche woord *Schilderen* oorspronckelick van dese ghewoonte hervoord komt, want het waer schijnelick is dat d' oude strijdbaere inghesetene deser landen dese Konst voor eenen langhen tijd maer alleen tot op-pronckinge haerer schilden gebruyckten; en gelijck dit woord in 't eerste sijn benaeminghe ende eyghenschap uyt het schild-cieraet ghenomen heeft, soo is het naederhand in een ruymer sin verder ghetrocken, als de Konst niet alleen ontrent de schilden maer oock ontrent vele andere dinghen begost gheoeffent te worden.

* Ad illud Virgil. sub finem VII. Aeneid picti scuta Labici.

* Lib. II. de Re mil. Cap. 18.

De statuen selver waeren al te mets mede beschildert, niet in dien sin, ghelijck *Plinius* * seght datse met vermillioen gheschildert waren; maer om datse menighmael met alle de verven die in een vlacke Schilderije ghebruyckelick sijn overstreken wierden. So geeft ons *Pausanias* * te kennen dat tot *Ceeusis* een plaester-wercke statue van *Bacchus* gheweest is, die door de Schilder-konst opgheciert was.

* Lib. XXXIII. Cap. 7.

* Lib. IX.

De

De Ægyptenaers plaghten insghelijcks de houte ghelijckenisse van eenen dooden man in haere feesten om te draeghen, nae dat sy 't selvige Beeld door de snijd-Konste en Schilder-konste soo verde ghebraght hadden datmen 't van een doode lichaem niet wel en konde onderscheyden, siet *Herodotus Lib. II. hist.* Den voornoemden autheur spreeckt oock in 't selvighe Boeck van soodaenighe over-schilderde statuen die d' *Aegyptenaers* eertijds inde gantsch wonderlicke maniere haerer begraevenissen plaghten te ghebruycken. In sijn derde Boeck verhaelt hy 't selvighe van de *Mooriaenen*.

Alhoewel dan de statuen altemets gheschildert wierden, nochtans waeren d' ongheschilderde meest ghebruyckelick; niet alleen om datse d' opene lucht best verdraeghen konden, maer oock om datmen daer in de Konst veel beter aenmercken kost dan inde gheschilderde, in welke den rechten treck der Konste uytghewischt of ten minsten verdonckert wierd, door de bedriegelickheyd van schoone aentreffelicke coleuren: Daerom sullen wy nu voord-vaeren tot het menighvuldighe ghebruyck van soodaenighe statuen en andere Konstighe wercken van dien aerd.

11. Het en is my niet onbekent hoe grooten saecke dat ick op my neme, en datmen seer beswaerlick in weynighe blaederen d' over-groote menighte der Statuen midsgaeders oock het menighvuldighe ghebruyck der selvigher vervatten kan; dies ick my der kortigheyd, soo veele als 't immers moghelick is, bevlijtighen sal; my selven met het bloote verhael en d' enckele naemen van veele konstighe wercken te vrede houdende, sonder langhe te staen op een naupuntighe beschrijvinghe van elck stuck wercks in 't bysondere. Indien yeman voorder bericht vereyscht, de selvighe magh de byghebraghte autheuren inde hand nemen: Of sich tenminsten aen die ghene bevraeghen, dewelcke in dese autheuren niet heel end' al ongheoeffent sijn.

Ægis, was een borst-plaetse met het slangh-hayrige hoofd van *Medusa* in 't midden, siet *Virgil. Lib. VIII. Æneid.* Wy moghen hier d' aenmerckinge die *Servius* op dese woorden van *Virgilius* ghemaeckt heeft niet voorby gaen; *Ægis is eyghentlick een kopere borst-plaete*, segt hy, *hebbende 't hoofd van Gorgo in 't midden. Wanneer dese plaete een Goddelicke borst bedeckt, soo wordtse Ægis ghenaemt: Wanneerse daerentegen een menschelicke borst waepent, ghelijck wy veeltijds in d' oude statuen van d' aller vermaerdste Veld-oversten het selvighe bemercken, soo wordtse Lorica gheheeten*, siet *Martialis Lib. VII, Epigr.* 1. Het is voorder aenmerckens waerd 't ghene *Servius* daer by voeght; *Minerva wordt verhaelt dit hoofd op de borst te draeghen, om dat haere borst een woon-plaetse is van alle*

dit

die wijsheyd en voorsienigheyd door welcke sy haere weder-strijders sulcken verbaestheyd aen-jaeght datse schynen met een onghevoelighe steenachtigheyd geslaeghen te sijn.

Agoraius Hermes, Was een kopere statue van *Mercurius t' Athenen* op de merckt-plaetse opghericht, dicht by de Galerye die *Pœcile* genaemt wierd, siet *Aristophanes in Equitibus*, en *Pausanias in Achaicis*. Dese statue was rond-om met letteren beschreven, siet *Lucianus in Iove tragœdo.*

Agyieus ofte *Agylleus*, Was den naem van dien veld-*Apollo*, wiens statuen ten platten lande inde Dorpenende Land-huysen plaghten opgherecht te worden. *Comment. vet. in. Horat. Lib. IV. Carm. Ode.6. Macrob. Lib. I. Saturnal. Cap. 9. Stephanus de Vrbibus. Hesychius. Harpocration. Suidas.*

Antefixa. Dit was den naem van 't Konstighe kley-werck 't welck aen de Huysen onder den over-hangh vast ghemaeckt wierd, siet *Festus Pompeius in Antifixa.* Als oock wat *Ios. Scaliger* dies aengaende op dien autheur aenmerckt

Antelii, Wierden die Goden ghenaemt dewelcke buyten de Poorten onder den blaeuwen Hemel stonden. *Hesychius.*

Aries, musculus, testudo, En 't andere Krijghs-ghereedschap, het welcke sijnen naem van de beesten ontleent nae welcker ghelijckenis het ghemaeckt is, worden over al in d' oude autheuren gewaeght ende beschreven.

Balnea libertinorum. De baed-stooven van de vry-ghemaeckte knechten en andere rijcke fockers waeren mede met den pracht van allerley statuen verciert, siet *Seneca epist.* 86.

Bascania Waeren eenighe belacchelicke ghestaltenisse die de smids voor haere schoorst eenen plagten te maecken om de wangunste van haere winckels af te keeren, siet *Pollux Onomast. Lib. VII, Cap.* 24. Soo gheeft ons *Eustathius* * mede te kennen dat daer eertijds ontrent allerley schoorsteenen aerde Beeldekens van *Vulcanus* gestelt wierden.

* Ad vers. 455 Odyss. P.

Bulla aurea. De vrijgheboortighe kinderen, die *ingenui* ghenaemt wierden, plaghten een goude bagghe om haeren neck te draeghen; de *Libertini* daerenteghen, dat is dieghene dewelcke van eenighe vry-ghemaeckte afkomstigh waeren, mosten haer selven met een ledere bagghe te vrede houden *. De vry-gheboortighe kinderen schijnen insghelijcks oock dit voor-recht boven d' andere ghehadt te hebben, dat sy in dit goude cieraet de ghelijckenisse van een hert op haere borst droeghen. *Eenighe houden 't daer voor*, seght *Macrobius* *, *datmen de vry-gheboortighe kinderen de ghedaente van een hert in haer goude borst cieraet*

* Vide Ascon. Pedianum in orat. III contra Verrem.

* Lib. 1. Saturnal. Cap 6.

liet draeghen, ten eynde dat sy haere ooghen daer op slaende, indachtigh souden worden ghemaeckt dat sy in alle dinghen die uyt een wijs ende verstandigh herte voordkomen behooren uyt te muyten, eer sy haer selven lieten voorstaen dat sy mannen waeren, het word oock daer voor gehouden, dat hun den tabbaerd met eenen purpuren boord (toga prætexta) eertijds bescheyden is geweest, op dat sy door de roodheyd des purpurenboords vermaent moghten worden dat sy haer selven in alle haer doen en laeten door een recht-sinninge schaemte souden laeten bestieren.

Caduceus. De woorden van *Servius* sijn aenmerckens aerd; *den vrede-staf der ghesanten wordt niet sonder een gantsch merckelicke reden met twee serpenten beknoopt*, seght hy * *ghemerckt de ghene die desen staf voeren daer op uyt gaen dat partijdighe dood-vyanden haeren onderlinghen haet versaeckende met malckanderen vereenighen souden, ghelijck wy sien dat twee Serpenten de schaedelicke venijnigheyd haeres doodelicken verghifts binnen houden om een draghtelick te saemen te paeren.* 't Wordt van sommighe anders geduyd; *Den vrede-staf*, seght een oud schrijver *, *is eenen rechten stock, hebbende twee Slanghen die d' een d' ander van beyde sijden om winden en haere koppen teghen malckander ophouden. De pays-boden ofte gesanten plagten so-daenigen stock te voeren: Soo ginghen sy oock vrij en vranck werwaerd sy wilden, sonder dat hun ieman eenigh leed moght aendoen. De gheheymenisse deses vrede-teyckens bestaet daer in, dat de kracht van een recht-sinnighe door-dringende welsprekenheyd door den rechten stock te verstaen word gegeven: De ghedaente der Slangen die men aen beyde kanten teghen malckander gestelt siet, beteyckent de twe tegen-strijdige legers; want een recht-sinnige ende vrijmoedige aenspraecke door wandelt soo wel de ene als andere partije*, siet *Polybius Lib. III. hist.* Als oock *Suidas de Indianen* plagten eertijds een goude anckerken in stede van enen *Caduceus* ofte vrede staf te voeren, om dat een ancker alle dingen vast aen een houd, siet *Philostratus Lib. III. de vitâ Apollonii, Cap. 2.*

* Ad versum 138. Octavi Aeneid.

* Scholiastes in Lib. I. Thucydidis.

Canes aurei atque argentei. Ghelijck wy de geschilderde honden die ontrent de Poortiers huyskens de wachte hielden voor desen aengheroert hebben, soo geeft ons *Homerus* * te kennen dat den toegangh tot het palays van den Koningh *Alcinous* aen beyde sijden met goude en silvere wacht-honden beset was.

* Odyss. H. vers. 91

Charila. Dit was 't beeld van een jonghe Maeghd 't welck ons wijdloopighlick beschreven wordt in *Plutarchus Quæst. Græc.* 12.

Cicadæ aureæ. De gekrolde hair locken der *Atheniensen* waeren eertijds met goude sprinck-haenen verciert, ghelijck ons *Thucydides Lib. I. hist.* verhaelt; alwaer den ouden *Scholiast.* aenmerckt dat sy dese ghewoonte hielden, om dat de sprinck-haenen musicaele, dat is, singh-lievende creaturen sijn; ofte oock, om daer mede te kennen te gheven

dat

dat sy *Autochthones* waeren; ghemerckt de *Atheniensen* sich daer over grootlicks beroemden dat sy niet, nae de wijse van andere volckeren, uyt een vreemd land in de *Attische* land-streke waeren overghebraght, maer dat sy haeren eersten oorspronk naemen uyt den gront dien sy bewoonden, even als de sprinck-haenen uyt d' aerde plaghten voor te komen. d' Inwoonders van *Ionia* hebben dese ghewoonte oock voor een goede wijle tijds onderhouden, als wesende afkomstigh van d' *Atheniensen*, siet *Thucydides* ontrent de selvighe plaetse. Wy vernemen eyndelick uyt de woorden van den poete *Asius*, ghelijck *Athenæus* * de selvighe by-brenght, dat d' inwoonders van 't Eyland *Samos* dit ghebruyck mede ghevolght hebben. * Lib. XII. Deipnosoph.

Citeria, Was een belacchelick Beeldeken 't welck inde processie ofte inden ommegangh die in groote hoogh-tijden ghehouden wierd tot vermaeck der aenschouwers plaght omghedraghen te worden, om dat het heel besighlick scheen te praeten en te kouten, siet *Festus Pompeius*.

Cubicula salutatoria. De kamers daer die ghene versaemelden, dewelcke nae de *Roomsche* maniere van doen eenighe groote Heeren in den morghen-stond meynden te begroeten, waeren met allerhande Beelden vervult, siet *Plinius* Lib. XV. Cap. 11. *Suetonius* * schijnt dese Beelden *cubiculares imagines* te heeten. Leest d' aenmerckingen die den gheleerden *Casaubonus* op dese woorden ghemaeckt heeft. * in Augusto, Cap. 7.

Currus Darii regis. Den waeghen van den Koningh *Darius* kreegh een sonderlinghe aensienelickheyd door 't cieraet van vele goude en silvere Beelden der Goden die aen beyde sijden des waeghens opgheset waeren. Het jock was met edele ghesteenten gheschaeckiert; uyt het welcke twee goude beelden een elle langh uytstaecken; 't eene droegh de ghelijckenisse van *Ninus*, 't andere van *Belus*; soo was daer oock eenen arend, die sijne vlercken scheen uyt te strecken, tusschen dese twe beelden ghewijet, siet *Q. Curtius* Lib. III. Cap. 3.

Delphines. Eenighe aerdighe drinck-vaeten nae 't fatsoen van eenen Dolfijn konstighlick ghewrocht, wierden *Delphines* ghenaemt, so segt *Plinius* * dat *C. Gracchus* eenighe *Delphinos* ghehadt heeft daer van hem elck pond op vier duysent sestertien quam te staen. *Lucianus* * spreeckt van een Dolfijn-tafel, en 't schijnt dat dit een tafel gheweest is wiens schraeghe nae de ghelijckenisse van eenen Dolfijn ghemaeckt was, *Vitruvius* * stelt kopere Dolfijnen (*Delphinos æreos*) onder 't ghetal der ghedeelten die tot de waterwercken behooren. De oorlogh-schepen waeren insghelijcks voorsien met ysere ofte loode Dolfijnen, die sy van den mast-spriet met een krachtigh gheweld in de schepen haerer Vyanden neder-wierpen om de selvighe te sincken, siet *Thucydides Lib. VII. hist.* * Lib. XXXIII. Cap. 11. * in Lexiphana. * Lib. X. Archit. Cap. 12.

hist. en sijnen *Scholiast* op die plaetse:

Dracones militares. De banieren nae de ghelijckenisse der Draecken ghemaeckt, worden van *St. Augustinus* aengeroert; *De standaerden en de Draecken der krijghs-knechten*, seght hy *, *geven ons den wille des Veld-oversten door 't ghesicht te kennen*, siet oock *Nazianz. orat. III.* Wat nu dese standaerden belanght, wy bevinden dat verscheyden volckeren verscheyden Veld-teyckens gebruyckt hebben; ja dat eenige natien haer gewoonlicke veld-teyckens in langheyd des tijds menigmael verandert hebben. De inwoonders van *Bœotia* hielden 't beeld van *Sphynx* voor haeren standaerd, ghelijck *Lactantius in Stat. Papinium* * gheтuyght. De *Indiaensche* Ruyterije plaght goude en silvere hoofden van wijdgaepende Draecken op een lancie te voeren, ende eenen wimpel van ghedubbelde sijde, die slanghs-wijse uytghesneden was, daer aen vast te maecken; sy en konden oversulcks so haest niet beginnen aen te rijden, of stracks plaghten de opghesperde kaecken van dese slanghs-koppen den wind te vatten, en het sijde byhanghsel als met eenen levendigen roerenden gheest soo krachtighlick te vervullen, dat met het ydele wind-gheblaes 't welck daer in speelde van 't hisschen en 't woeden eenes waeren draecks niet wel en konde onderscheyden, siet *Suydas* daer hy van de *Indiaenen* spreeckt. Den selvighen autheur verhaelt in een andere plaetse dat de *Scythische* natien dese baniere oock gebruyckt hebben. De oude *Romeynen* hebben op verscheyden tijden verscheyden veld-teyckens ghebruyckt: Te weten, 't beeld van een Vercken, van *Minotaurus*, van Arenden, van Draecken. Van het Verckenbeeldt siet *Plinius* Lib. X. Cap. 4. en *Festus in Porci effigies.* Den *Minotaurus* wordt gewaegt in *Vegetius*; *'t Streckt tot de behoudenisse eenes heyr-legers*, seght hy *, *dat den aenslagh heymelick worde ghehouden: Dies hebben oock onse Voor-vaders 't beeld van Minotaurus in haere legioenen ghevoert; om daer mede te kennen te gheven dat den raed der Veld-oversten bedeckt moet blijven even als Minotaurus in de aller heymelickste plaetsen van den Dool-hof was opghesloten*, siet, *oock Festus Pompeius in Minotaurus.* Van de Arenden, leest *Dio Cassius Lib. XII.* Van de Draecken, siet *Amm. Marcellinus Lib.* XVI als oock *Claudian. Panegyr. de III. Cons. Honor ii vers.* 128. *& Lib. II. in Rufinum, vers.* 365. siet mede *Sidon. Apollinaris Panegyrico. Valerio Maioriano Aug. dicto.*

* Lib. II. de doctrina Christ. Cap. 2.

* ad versum 252 libri Septimi Thebaidos.

* Lib. III. de Re milit. Cap. 6.

Engythecæ. De drijvoetige pot-ysers waeren met de beeldekens van eenighe *Satyrs* ofte oock somwijlen met Ossenhoofden konstiglick bewrocht, siet *Athenæus Lib.* V. *Deinos.* Cap. 12.

Epitrapezii Dij. Groote mael-tijden wierden selden gehouden, of daer

daer stond altijd 't eene of 't andere Goddelicke beelt op de tafel; niet alleen om d' aensittende gasten indachtigh te maecken dat sy haer selven eerbiedighlick aen den gheheylighden disch onder 't ghesicht der Tafel-goden behoorden aen te stellen, maer oock om dat sy haere ooghen so wel met het vermaeckelicke ghesicht der Konste, als haere darmen met leckere spijse souden vervullen; soo was dit oock een bequaem middel waer door sy 't ontijdighe tonghschrabben der ghener die d' een en d' ander sochten te sisten en uyt te haelen vaerdighlick plaghten te vermijden, want hun de teghenwordigheyd des konstigen wercks ghenoeghsaeme gheleghenheyd aendiende om allerley besige en gantsch moeyelicke redenen af te breken en op een ander te slaen. *Arnobius* schijnt dese ghewoonte als met eenen vingher aen te wijsen, wanneer hy 't Heydendom aldus aenspreeckt; *Ghy heylight uwe tafels,* seght hy *, *mids sout-vaten en beelden der Goden daer op settende.* Wy vinden een gantsch ghedenck waerdigh exempel van dit oude ghebruyck in *Statius Papinius*, als hy wijd-loopighlick vertelt hoe treffelick hy van den edelen *Vindex* onthaelt is gheweest; want hy op dese gheleghenheyd betuyght dat hem onder d' ontallicke menighte van allerley oude konstighe wercken, die 't huys van desen *Vindex* vervulden, het kleyne Tafel-beeld van *Hercules* aller best aenstond. *Hercules, den Genius ende Scherm-heer van de reyne tafel,* seght hy *, *heeft mijn ghemoed boven alle andere dinghen met een sonderlinghe liefde bevanghen, sonder nochtans mijne ooghen te versaedighen, al hoe wel ickse ghestaedighlick daer op gheslaeghen hield; sodaenig is d' aensienelicke waerdigheyd des wercks, en sulcken Majesteyt is daer in sijne stercke leden ingheslort. Hy is eenen God, eenen God is hy. Hy heeft het u vergunt, o Lysippe, hem te beschouwen; toolaetende dat gy sijne groote in desen kleynen schijn soudt begrijpen. Dit wonderlicke beeld is naulicks een voet langh, en noch is daer so grooten bedrieghelickheyd der Konste in dit kleyne stuck wercks, dat het ieder een lusten sal wijd-mondighlick uyt te roepen, dese borst heeft den Nemæaenschen verwoester dood ghedruckt: Dese armen droegen den doodelicken knodse, en braecken de riemen van 't schip Argo. Wat voor een seldsaeme kracht was daer in de hand deses meesters, en met hoe grooten experientie was de sorghe van den gheleerden konstenaer vergheselschapt, dat hy met eene moeyte een tafel-beeld soude maeken en gheweldighe Colossen in sijn ghemoedt bewerpen?* Leest *Statius* selver; en ghy sult bevinden dat hy ons noch voorder te kennen geeft hoe den grooten *Alexander, Hannibal,* en *Sylla* drij groote Veld-oversten, so vele wercks van desen *Hercules* maeckten, dat sy hem in de ghevaerlicke onsekerheydt der Veld-slaeghen en in d' onbekommerde gherustheyd der Bancketten gestaedighlick ontrent haer hadden, siet oock *Martialis Lib. IX. Epigr.* 44. Alwaer hy even

Lib. II. adversus Gentes.

Lib. IV. Sylv.

het selvighe bevestight.

Eunostos. Dit was een kleyn slecht beeldeken 't welck in de molens opgerecht sijnde scheen op 't bedrijf der Molenaers acht te nemen, siet *Hesichius*.

Galeæ bellatorum. Den helm-top der krijghsluyden plaght met de grijnsenden hoofden van eenighe vervaerlicke monsters verciert ende verysselickt te worden. Alle de Historische ende Poetische schriften sijn daer soo vol van, dat wy niet behoeven vele exempelen by te brenghen, 't is maer alleen koddigh 't ghene *Festus* * van de *mirmillones* verhaelt, dat sy de ghedaente van een Visch op 't spitse haerer beckeneelen droeghen; dies oock den *Retiarius*, als hy met een van hun vechten moest, ghewoon was te singhen, *Non te peto: piscem peto. Quid me fugis, Galle?*

In Retiario pugnanti.

Geron. Dit was den naem van een spin-rocke, 't welck uyt een grof stuck houts nae de ghelijckenisse van *Mercurius quadratus* met armen en beenen ghemaeckt was, hebbende een oude mans hoofd, waer van het oock desen naem ghekreghen heeft, siet *Pollux Onomast. Lib. VII, Cap. 16.*

Gymnasiorum præsides dii. De worstel-plaetsen in welcke de Kampvechters haer selven plaghten te oeffenen waeren doorgaens henen met de statuen van *Mercurius*, *Hercules*, *en Theseus* verciert; want gelijck dese bekent sijn in de worstelkonst uytghemuntet te hebben, soo wierden sy oock bequaemelick in de selvighe plaetsen als d' eenighe Schutsheren deser plaetsen ende oeffeningen opgerecht, siet *Pausanias in Misseniacis. Cicero Lib. I. ad Att. epp. 5. 6. 7. 8. Anthol. Græc, Epigr. Lib. II. Cap. 25. & Lib. IV. Cap. 12. Didymus ad vers. 198. Odyss.* * *Servius ad vers. 141 libri VIII Æneid. Lactantius de Falsâ relig. Cap. 20.*

Hecatæa Waeren sekere beelden van *Hecate* buyten de deuren ofte oock ontrent eenen drij-spronghe, daer dry weghen in malckander loopen opgerecht, siet *Hesychius*, 't beeld van dese *Hecate*, die op de kruysweghen ofte drij spronghen gewijdt wierd, was drijhoofdigh, siet *Ovid. I. Fast. vers. 141. Pausanias in Corinthiacis, Eustathius ad vers. 206. Iliad. A.* De reden waerom *Hecate* drij hoofden worden toegheschreven, is te vinden in *Cleomedes Lib. II*, Cap. 5.

Hermæ. Waeren sekere steene statuen van *Mercurius*, *'t is ieder een bekent*, seght *Arnobius* *, *dat de Hermæ t' Athenen nae de ghelijckenisse van Alcibiades ghemaeckt sijn.*

Lib. vi. adv. gentes.

Hermes strophæus. Was een statue van *Mercurius* dicht by de deure opgherecht om 't huys van Dieven te bevrijen, siet *Etymolog. magnum*, als oock *Hesychius* en *Harpocration*.

Hermines,

Hermines, De voeten der ledekanten wierden aldus gheheeten, om dat de ghelijckenisse van *Mercurius* daer in veeltijds ghesneden was, als de welcke gheoordeelt wierd den slaep en 't droomen der menschen te bestieren, siet *Etymol magnum*. *Hesychius*, *Didymus ad vers.* 198. *Odyss.* ϒ.

Ipsullices, Waeren sekere ghedaenten van Mans en Vrouwen uyt een goude, silvere, ofte oock blecke b lad gemaeckt, siet *Festus Pompeius*, en *Ios. Scaliger* op die plaetse.

Irminsul, Was een beeld in volle rustinghe, 't welck d' oude *Saxen* Goddelicke eere aendeden, siet *Conr. Abbas Vespergensis ad annum* DCCCCXIV *vide quoque Bataviam Hadriani Iunii*, *Cap.* 16.

Iupiter Ctesius, Wierd in de gemeyne Schat-kamers opgherecht, als wesende den ghever der rijckdommen, siet *Harpocration*, en *Suydas*.

Kanathra, Waeren eenige houte waeghen-borghen, de welcke nae de gelijckenisse van Griffoenen en brand-herten ghemaeckt sijnde, in de openbaere staetelicke vertooninghen ghebruyckt wierden om jonghe deernen daer in om te draeghen siet *Plutarchus in Alcibiades*.

Kinnabus, Is eenen lede-man ofte een beeld nae 't welcke de Kleysteekers ende Schilders haere wercken plaghten te richten, siet *Suydas*, en *Apostolius*.

Lampades in juvenilem speciem formatæ, De Palaysen der Koninghen als oock de huysen van andere groote heeren hadden in haere eetsaelen en voornaemste kamers verscheyden goude en silvere beelden van schoone jonghelinghen met tortsen in haere handen die ontrendt den avond ontsteken wierden, siet Homerus *Odyss.* H· *vers.* 100. *Athenæus Lib.* IV, *Deipnosoph. Cap.* 2. *Lucretius Lib.* II, *vers.* 24.

Leones lapidei, Steene leeuwen wierden menigmael op de gedenckgraven van eenighe treffelicke helden opgheset. *Hercules* verloor een van sijn vinghers in 't ghevecht met den *Nemæaenschen* leeuwe; soo is daer dan eenen steenen leeuwe tot *Lacædemon* op 't graf sijnes vinghers, tot bewijs sijner sterckte, opgherecht; ende uyt sulcken beghinsel is dese ghewoonte allenghskens inghekropen, dat de graven van andere dappere mannen met het selvige eerteycken verciert sijn geweest, siet *Photius* *, ghelijck het dan blijckelick is dat d' oude dit ghebruyck voor een goede wijle tijds hebben onderhouden, soo vinden wy nochtans dat sy naemaels sodaenighe beelden op de ghedenck-graeven hebben opgherecht, door welcke 't leven en 't voornaemste bedrijf der overledener te verstaen ghegeven wierd. Daer stond op het graf van *Sardanapalus* de statue van den aller wellustighsten Koningh selver, ghelijck als of hy door 't knippen sijner vingeren alle dingen scheen in den wind te slaen en licht te achten, 't opschrift was; *Sardanapulus den sone van Anacynda-*

* In excerptis ex Lib. 11. Ptolemæi Hephæstionis novæ ad variam eruditionem historiæ.

Anacyndaraxa, heeft Anchialus en Tarsus op eenen dagh ghebouwt; maer ghy, mijn vriend, eet, drinckt, speelt, want alle d' andere menschelicke dinghen niet soo vele waerd sijn. Meynende 't ydele gheluydt het welcke door het knippen onser vingheren veroorsaeckt wordt, siet *Arrianus Lib.* II. *de Expedit. magni Alexandri.* Die van *Corinthen* hebben op 't graf van den *Cynischen* philosophe *Diogenes* eenen marmoren hond opgherecht, siet *Laërt. Lib.* VII. *in Diogene.* Den eersten *Africanus* heeft belast dat men de statue van *Q. Ennius* op sijnen graf-steen soude stellen, wenschende dat den hoogh-gheduchten naem van *Scipio* beneffens den naem des vermaerden dichters op de selvighe sarcke ghelesen moght worden, siet *Plinius Lib.* VII. *nat. hist. Cap.* 30. De *Syracusaenen* hebben op het graf van den vernuftighen *Archimedes* niet alleen eenen kloot des Hemels doen stellen, maer oock een langhe-ronde *Geometrische figure* die *Cylindrus* ghenaemt wordt, siet *Cicero Lib. V. Tusc. quæst.* De *Longebarden* hebben oock in voorleden tijden dese ghewoonte ghehadt, dat dat sy een houte duyve in 't midden van de begraefenissen op een stanghe stelden, 't hoofd van de voorghemelde duyve wendende nae de plaetse in welcke haere vrienden begraeven laghen, siet *Paulus Diaconus Lib. V. de gestis Longob. Cap.* 34.

Locorum sacrorum profanatio. De Heydenen plaghten eenighe haerer Afgoden in de heylighe plaetsen op te rechten; achtende dat de *Christenen* eenen afkeer van de selvighe souden ghekrijghen, als sy de selvige door den onreynen Godts-dienst ontheylight saghen, dit is eertijds ghepleeght by den Koningh *Antiochus*, siet *Machab. Lib.* II. *Cap.* 6. Den *Roomschen* Keyser *Caligula* heeft het selvighe mede ghedaen, siet *Orosius Lib.* VII. *Cap.* 5. *Daer heeft seder den tijd van den Keyser Adrianus tot den tijd van Constantinus, 't welck ten naesten by honderd en tachtentigh jaeren beloopt*, seght *St. Hieronimus* *, *een statuë van Iupiter in de plaetse van de verrijsenisse opgherecht ghe weest; soo wierd daer oock een marmore beeld van Venus op de rootse des kruyces by 't Heydendom ghedient; want de vervolghers haer selven lieten duncken, dat sy ons 't gheloof van de verrijsenisse en 't kruyce souden benemen, indien sy de heylighe plaetsen door den dienst haerer Afgoden ontheylighden.*

* Lib. II. epist. famil. 14.

Lunulæ in calceis. Die onder d' oude *Romeynen* van adel waeren, plagten halve maentjens in haere schoenen tot een kenteycken ofte eerteycken te draeghen, siet *Plutarchus quæst. Rom.* § 476. daer hy verscheyden redenen van dese haere ghewoonte by-brenght.

Manducus, Was eenen bytebaw met groote wanghen, die eertijds in de openbaere vertooninghen onder d' andere vervaerlicke ende belacchelicke beelden omgingh, om 't ghemeyne volcksken door sijn onmatigh

righ gaepen en klapper-tanden te vervrolicken. siet *Festus.*

Manes statua, siet *Suydas in Kottabizein.*

Marsyas, Eenen aenhangher van *Liber Pater* ofte *Bacchus,* is een bewijs van de vrijheyd der steden op welcker merckt-plaetsen sijne statue opgherecht wordt; so geeft hy oock met een opgheheven hand te kennen dat de stad gheen ghebreck en lijdt, siet *Servius ad versum* 58. *libri IV. Æneïdos, als oock ad versum* 20. *libri III. Æneid.*

Neurospasta, Waeren eenige kleyne selfroerende beeldekens, daer poppen-speelders haeren kost by kreghen, siet *Aristoteles de Mundo,* ghelijck hy van *Apuleius* overgeset is, *Herodotus in Euterpe, Lucianus de Syriâ deâ. Als Socrates een van dese Land-loopers afvraeghde,* seght Xenophon *, *waer op hy sulcken grooten moed droeghen wat het was daer op hy sich verliet. Op de onwetende dwaeselachtighe menschen, want sy my den kost rijckelick verschaffen om mijne Beeldekens, die haere beweghinghen van eenighe bedeckte snoerkens krijghen, te beschouwen.* * In Symposio.

Nympharum imagines. De *Siciliaenen* plaghten niet alleenlick offerhande te doen aen verscheyden *Nymphe-beelden* diese in haere huysen opstelden, maer sy plaghten oock rondom de selvighe in eenen ronden ringh te danssen. en den gantschen nacht vol en sat sijnde ontrent de selvige onbekommerlick te slaepen, *Athenæus Lib. VI. Deipnosoph. Cap.* 13.

Oppidorum captorum imagines. De beelden der steden die inghenomen waeren plaghten onder andere gantsch staetelicke dinghen omghedraeghen te worden in de vertooninghen die van de triumferende overwinners ghemaeckt wierden, dese beelden waeren somwijlen van silver; siet *Ovid. II. de Ponto, Eleg.* 1. somtijds van yvoor; siet den selvighen *Ovid.* III. *de* Ponto, *Eleg.* 4 altemets van hout; siet *Quintil.* VI. 3. alwaer hy verhaelt dat *Chrysippus* ghesien hebbende de houte beelden der steden die *Fabius Maximus* in sijnen triumfe omvoerde, ghesseyt heeft, dat dese houte beelden van *Fabius* anders niet dan de kassen waren van de silvere beelden die *Cæsar* eenighe weynighe daeghen te vooren omghedraeghen had, doe hy sijne triumfante intrede in de Stad maeckte.

Oraculum quercuum Dodonæarum. De *Dodonæaensche* Godspraeke was vermaert van weghen 't harmonieuse welluydende kopergheschal, het welck in dit orakel door een statue veroorsaeckt wierd, siet *Suydas* daer hy van *Dodona* handelt.

Oscilla, Een seker speel-tuych 't welck veertien Geometrische figuren ten hooghsten in sich vervat, seght *Ausonius* *, *soo worden daer oock duysend verscheyden ghedaenten door 't konstigh te saemen-voeghen deses tuychs naegheboetst, den verschrickelicken Elefant en 't wilde Vercken; een vlieghende Gans ende eenen* * In epistola præfixa Centoni nuptiali.

V *Mirmillo*

Mirmillo in sijne waepenen nederduyckende; een Iaegher ende eenen baffenden Hond; eenen borght also, een Wijnkanne, met noch een oneyndelick ghetal van andere figuren, die den eenen konstiger weet te fatsoeneren dan den anderen; so is oock 't by een voeghsel van de ervaerene, een recht wonder werck; ghelijck 't aller besighste ghepoogh van d' onervaerene, in het teghendeel belacchelick is Siet *Ios. Scaligher* op die plaetse.

Palæstræ. De worstel-plaetsen waeren oock met de Beelden der Campioenen verciert. *Plin.* XXXV, 2.

Palladia, Waeren eenige houte beelden van *Pallas* op de voorsteve des schips op-gherecht. Sy maeckten vele wercks van dese beelden, wanneer sy ter see meynden te gaen, siet *Suydas* als oock *Schol. vet. in Acharnenses Aristophanis.*

Pataici, Waeren insghelijcks kleyne Beeldekens, die van de *Pigmæen* in groote niet en verschilden. d' Inwoonders van *Phœnicia* stelden dese op de voorsteven haerer Schepen, siet *Herodotus Lib.* III *hist. Hesychius. Suydas.*

Penates. Waeren een sekere soorte van Huys-goden, siet *Servius ad versum* 12 *&* 148. *Libri* III. *Æneid. De Huys-goden wierden ghemaeckt na de maniere van 't ghewaedt het welcke Cinctus Gabinus ghenaemt word,* seght *Cornutus* *, *hebbende haeren tabbaerd over de slincke schouder gheslaegen, met den rechten schouder bloot.*

* in Persij Sat. V.

Portis urbium adstabant statuæ. Daer waeren veeltijds eenige statuen ontrent de Stad-poorten opgherecht. *Ambracia heeft twee Mannelicke statuen van koper voor haere poorten opgheset*, seght *Varro Lib. IV. de LL. Cedrenus* maeckt insghelijcks ghewagh van een statue die voor de gemeyne Stads-poorte van *Edessa* hoogher op gheheylight was, ten eynde dat die ghene de welcke ter poorten inginghen de selvighe souden aenbidden. So geeft ons *Philostratus* * mede te kennen dat in de tijden van *Apollonius Tyaneus* een goude statue des *Persischen* Koninghs den ghenen wierd voor ghestelt die in de Stad *Babylon* meynden in te gaen; want nieman moght ter poorten inkomen, 't en waer saecke dat hy die statue op sijn *Persiaensch* met een behoorelicke eere eerst bejeghende.

* Lib. I. de vita Apollonii, Cap. 19.

Prosopoutta, Was nae de *Attische* maniere van spreken een kopere vat, hebbende ontrent den mondt verscheyden Leeuwen ende Ossen-hoofden; waer van het oock den naem ghekreghen heeft, siet *Hesychius, als oock* Iul. *Pollux Onomast. Lib.* II Soo gheeft ons den selvighen *Pollux* inde voorghemelde plaetse mede te verstaen dat de Konstenaers die sodaenighe vaten maeckten, eertijds *Prosopopoioi*, dat is, Tronie-maeckers genaemt wierden.

Satyrica signa. Daer waeren eenige beelden van *Satyrs* in de Tuynen ofte oock in de Boomgaerden opgherecht, om de vruchten te bewaeren, *Plin.* XIX, 4. Wat den onghefchickten *Hellespontischen* Tuyn-god belanght, d'oude Poeten sijn maer al te vol van die vuyligheyd.

Sceletus. De rijckste onder d' *Ægyptenaers* plagten in haere banckettten 't Beeld van een doode lichaem om te draeghen. siet *Herodotus in Euterpe. Plin. in Symp. septem sap. Tzetzes Chiliad.* III. *hist.* 92. 't Is onderentusschen aenmerckens waerd 't ghene *Lucianus* * verhaelt ghesien te hebben, dat d' *Ægyptenaers* somwijlen waere doode lichaemen die opghedrooght waeren in haere feesten plaghten voor te stellen. *De Luctu

Sceptrum Babyloniorum. Alle de *Babyloniers* droeghen eenen konstiglick ghewrochten Scepter, hebbende een Appel, een Roose, een Lelie, eenen Arend, ofte yet dierghelijck op den top; want het hun ongheoorloft was eenen Scepter te draegen die sodaenighen merck-teycken niet en hadde. siet *Herodotus Lib.* I.

Sceptrum Consulum Romanorum. Den yvooren Scepter van de *Roomsche* Burghermeesters had eenen Aerend op den top. siet *Iuven. Satyra.* X, *vers.* 43. Als oock *Aurel. Prudentius in Romano martyre.*

Scorpio ligneus. Als den Koninck *Lysimachus* sijnen smorotscher *Bithes* een parte wilde spelen, so heeft hy hem een groote schrick aengejaegt, mids eenen houten schorpioen heymelick op sijne klederen werpende. Den talioor-lecker *Bithes* was dapper ontstelt op 't eerste ghesicht van den Scorpioen, meynende dat hem yeman socht te beleedighen: Maer als hy uyt het ghelach des Konincks verstond, dat sulcks slechts in't jock ghefchiedt was; ick sal u, o Koningh, wederom veryaert maecken, seyde hy. Oock en liet hy het niet langhe aenloopen, of hy quam tot den Koningh op 't aller schielickste, segghende, gheeft my een talent. Hy en vond geen bequaemer wraecke, dan *Lysimachus* door dit middel sijne karigheyd te verwijten; welwetende dat daer niets ter wereld is 't welck de ghierighaerds so seer vreesen, dan datmen hun 't een of 't ander bottelijck soude afeyschen, siet *Athenæus* Lib. VI *Deipno, Cap.* 12.

Sella curulis. Den elpen-beenen waeghen-stoel der *Roomscher* magistraeten was met verscheyden yvoore Beeldekens verciert, siet *Ovid. Lib. IV. de Ponto, Eleg.* 9. *vers.* 22.

Sistrum, was een instrument het welcke by d' *Ægyptenaers* in d' offerhanden van de Godinne Isis ghebruyckt wierd. 't Hooghste deel deses instruments, daer het sich ombuyght, was verciert met de ghelijckenisse van een Kat die eenes menschen aenghesicht hadde; 't laeghste deel, 't welck onder de gedeelten is die gheslaeghen sijnde een scherp gheluyd maecken, had somtijds het aenghesicht van Isis, en somtijds

het aenghesicht van *Nephtys*, siet *Plutarchus de Iside & Osiride*.

Sphinges. d' *Ægyptenaers* plaghten eenighe Beelden van *Sphinx* voor haere Kerck-deuren op te rechten, om dat de kennisse der Goddelicker dinghen van weghen haere duysterheyd een raedsel schijnt te weesen: Ofte oock, om dat God ghelieft ende ghevreest moet worden. Wy moeten hem lief hebben, overmids hy de ghene die haer leven heylighlick aenstellen met een gantsch gunstighe goedertierenheyd te ghemoete gaet. Wy moeten hem daerenteghen ontsien, om dat sijne rechtvaerdigheyd teghens de Goddeloose onverbiddelick is. Want dit wierd bedecktelick daer mede te kennen ghegeven, dat *Sphinx* eens-deels de ghelijckenisse van een mensch, eens-deels de ghelijckenisse van een wild-ghedierte droegh, siet *Plut. de Iside & Osiride*, *Strabo* Lib. XVII. *Geograph. Clemens Alexandrinus* Lib. V. *Stromat.*

Stabula. De vee-stallen waeren verciert met de Beelden van *Epona*; siet *Apuleius* Lib. III. *Metamorph.*

Tabernaculum Alexandri magni. De tente van den grooten *Alexander* wierd doorgaens henen met eenige statuen onder stut. *Plin.* XXXIV. 8.

Terminis insculptæ figuræ. Verscheyden figuren, die in de pael-steenen uytghehouwen waeren, plaghten verscheydenlick gheduydet te worden. Den pael-steen daer een Wolf-klaeuwe in uytghehouwen is, beteyckent eenen vreemden Boom. Den pael-steen die met een Beers-klaeuwe ghemerckt is, beduydt een gheheylighde boschagie. Den pael-steen die met de ghekloofde klaeuwe van eenigh ander Vee ghemerckt is, gheeft ons te kennen, dat daer van onder den steen eenigh water uyt bordelt. Den pael-steen die met een Kalfs hoofd ghemerckt is, leert ons dat de waters uyt twee Bergen voord-komende door d'aeneyndigende linien nederwaerts vlieten, dat oock de Dorp-lieden van d' omligghende plaetsen haere offerhanden op dien steen plaghten te doen. Den pael-steen die met de hoeve van een Paerd ghemerckt is, beteyckent het eynde van de loop-plaetse, ons met eenen tot de naeste Fonteyne sendende, siet *Auctores veteres de limitibus agrorum.*

Tritones ærei. Men plaght eertijds eenen koperen *Triton* op 't spits der Torens voor eenen wind-wijser op te setten, even als men huydensdaeghs eenen blecken weder-haen tot onderscheydinghe der winden op de Toren naelde stelt, siet *Vitruvius* Lib. I. Cap. 6. Alwaer hy ons den achtkantigen marmeren Toren van *Andronicus Cyrrhestes* beschrijft.

Vellus aureum. Het wijd-beroemde eerteycken van 't gulde Vlies 't welck in voorleden tijden van den *Burgundischen* Hertogh *Philippus* II. is ingheftelt, wordt als noch by den voornaemsten Adel des doorluchtighen rijcks met eenen sonderlingen ernst bejaeght; even gelijck de

de bloeyende *Grieckſche* jeughd eertijds een gantſch moeyelicke ende ghevaerlicke reyſe onder 't gheleyd van *Iaſon* heeft aenghenomen, op hope van de wijd beroemde goude vacht te bekomen: alhoewel het ſeker gaet, datter een gheweldigh onderſcheyd is tuſſchen 't huydenſdaeghſche ghegoten ofte ghedreven gulde Vlies, en 't oude *Colchiſche* Vlies 't welck de moedighe *Grieckſche* avonduriers wech-voerden. Want eenighe houden 't daer voor, dat het *Colchiſche* Vlies anders niet gheweeſt is als een Schaeps velle perckement, 't welck de goude vacht of 't gulde Vlies ghenaemt wierd, om dat daer in beſchreven ſtond hoemen door de *Chymiſche* Konſt goud kan maecken, ſiet *Suydas* in verſcheyden plaetſen. Als mede *Euſtathius ad verſum* 689. *Dionyſii de ſitu orbis.* Het heeft over ſulcks ſijn beſcheyd ghehadt dat *Æetes* den Koningh van *Colchoa*, die 't gulden Vlies beſat, gheſeyt wordt den ſone von *Apollo* te ſijn; vermids de Sonne den eenighen oorſpronck ende Fonteyn is van die hitte, door welcke allerley metaelen worden voorghebraght. *Diogenes* ghetuyght inſghelijcks in *Stobæus* * dat *Medea* geen toovereſſe, maer een ſeer vernuftighe en gantſch wijſe vrouwe gheweeſt is, wantſe de verteerde en verwijfde weecke linghen door 't gebruyck van 't eene of 't ander heete bad als oock door 't voorſchrift van verſcheyden mannelicke oeffeninghen tot haere voorighe ſterckte plaght te brenghen. *Palæphatus* voeght daer by datſe in 't hayr verwen een ſonderlinghe wetenſchap heeft ghehadt, en datſe een ſekere vermenghinghe van t' ſaemen gheſoden dinghen heeft uytghevonden tot gheneſinghe van velerley ſwackheden ende ghebreken: Daerom is het gheen wonder dat ſy gheſeyt wordt d' oude luyden jongh ghemaeckt te hebben, vermids ſy 't hayr door een heymelicke grepe koſt ververwen, en de jeughdighe ſterckte van de verſwackte lichaemen door een opgheſoden bad wiſt te vernieuwen, ſiet *Palæphatus* de *Fabuloſis narrationibus.* Als oock *Euſebius* Lib. X. *de Præparat. euangelica.*

*Serm. de Aſſiduitate

Vertumnus was een God die ſich in allerhande ghedaenten plaght te herſcheppen, ſiet *Propert.* Lib. IV, *Eleg.* 2. *Den veranderlicken Vertumnus was in vele plaetſen der Roomſcher ſtad opgherecht*, ſeght *Acron* *, *ſoo waeren daer ſchier in alle de vrye vlecken van Italien eenighe ſtatuen gheheylight, de welcke van weghen d' onſekerheyd haerer gheſtalteniſſe de ghedaente van allerley Goden met haer ghewaedt aennamen.*

* In Horat Lib. II Saty. 7.

Veritatis ſimulacrum. d' *Ægyptiſche* Prieſters plaghten 't Beeld der *waerheyd in een edel gheſteente aen haeren neck te hanghen*, ſiet *Ælianus* Lib. XIV *var. hiſt. Cap.* 34. en *Diod. Siculus Lib. I.* 't is de pijne waerd datmen dit verhael met de Heylighe ſchrift verghelijcke. Staet ons hier onder en tuſſchen aen te mercken dat *Aelianus* en *Diodorus*, in ſtede

van 't ghene wy alhier 't Beeld der waerheyd noemen, een woord ghebruycken 't welck nae den gemeynen sin *een statue der waerheyd* beteyckent; soo ist dat *Plinius* oock de selvighe maniere van spreken ghebruyckt; *De mans-persoon*. seght hy *, *beginnen Harpocrates en de statuen van d' Aegiptische Goden aen haere vingheren te draeghen.* dewijl wy dan uyt dese en diergelijcke manieren van spreken lichtelick afnemen konnen dat het verschil tusschen statuen en ghegraveerde wercken niet seer groot en is, soo moghen wy ons selven op desen grond tot de ghegraveerde en ingheleyde wercken bequaemelick keeren.

*Lib. XXXIII Cap. 3.

12. Volght nu dat wy eenighe soorten van ghegraveerde ende ingheleyde wercken ter loops aenroeren; ghemerckt het ons te duchten staet dat de groote menighte der dinghen die wy in dit Capittel alrede hebben byghebraght den Leser verdrietsaem genoegh vallen sal, sonder dat wy langher op dierghelijcke dinghen blijven staen.

Baltheus cælatus. Hanghsel-riemen met goud ingheleyt, siet Ovid. Lib. IX. *Metamorph. vers.* 189.

Capuli militum. De gheveften der Soldaeten wierden met silver ingheleyt, nae dat het yvoor al te ghemeyn ende verachtelick geworden was, siet *Plin.* XXXIII, 12. *Theseus* ontgingh 't ghevaer van de gewisse dood die hem ghenaeckende was, door 't middel van het graveersel sijnes yvooren ghevefts, siet *Ovid.* VII. *Metam. V.* 423. Het gheweer van *Pausanias*, 't welck vermaerd was van weghen den waeghen met vier Paerden in den hecht ghegraveert, is noch ruchtbaerer gemaeckt door 't onvermijdelijcke nood-lot het welcke den Koningh *Philippus* daer in vond, siet *Val. Maximus* Lib I. *Cap* 8. *ex. ext.* 9. Als oock *Ælianus* Lib. *III. var. hist. cap.* 45.

Carrucæ. Eenighe soorten van karren met twee paerden wierden oock met silver ingheleyt, siet Plin. XXXIII. 11.

Crystalla. Daer wordt in eenighe stucken kristaels een strepe gevonden gelijck een scheure, dese wordt van de Konstenaers bedeckt wanneer sy iet-wat op het kristael graveren, siet *Plin.* XXXVII. 2.

Cunæ segmentatæ. De wieghen plaghten met allerhande soorten van verscheyden verwigh ende konstighlick ghesneden hout ingheleyt te worden. *Iuvenal. Sat. VI. vers.* 89.

Esseda Britannica. Eenen sekeren slagh van ghegraveerde rollewaeghens onder de oude *Brittische* volckeren in den oorlogh ghebruyckelick, siet *Propert.* Lib. II. *Eleg.* 1.

Figulina vasa cælata. Het ghemeyne aerde-werck plaght somtijds op een grove maniere ghegraveert te sijn, siet *Martialis Lib. IV. Epigr* 46. De aller fijnste aerde vaten daerentegen waeren met een gantsch keurlick

lick ende sinnelick graveersel verciert; soo lesen wy in *Plutarchus* * dat *Cotys* Koningh van *Thracien*, die sijn eyghene tornmoedigheydt voor verdacht hield, alle de konstighlick ghegraveerde vaten die hem van eenen vreemden werckmeester ghesconcken wierden aen stucken gesmeten heeft, nae dat hy den vreemdelingh redelick wel beloont hadde, verklaerende, dat hy sulcks dede uyt vreese dat hy sijne dienaers in eenen grammen moed al te heftighlick soude straffen, indien sy misschien door een ongheluck 't eene of 't andere vat quaemen te breken. *Apoph. regum & imperat.

Galeæ cælatæ. Kopere helmetten met *Corinthische* werck ingheleyt, siet *Cicero Lib. VI. in Verrem.* soo spreeckt *Iuvenalis Sat. XI. vers. 103.* van eenen ghegraveerden Storm-hoed.

Hydriæ cælatæ. Groote water-potten met *Corintische* werck ingheleyt siet *Cicero* Lib. *IV. in Verrem.*

Lesbium was een gegraveert vat het welcke in 't eyland *Lesbos* eerst uytghevonden ende ghewrocht wierd, *Festus.*

Panis cælaturæ. 't Brood schijnt oock met verscheyden soorten van graveersel verciert te sijn gheweest, siet *Plin.* XIX. 4.

Scuta cælata. Ghegraveerde schilden. *De schilden waeren in de tijden van den Troiaenschen oorlogh,* seght *Plinius* *, *met beelden verciert, soo ontstond den eersten oorspronck deser gewoonte uyt een geweldige dapperheyt der gener die het billigh oordeelden te sijn dat de ghedaente der eyghenaeren in alle de schilden uytghedruckt soude worden. De Punische Vorsten plaghten de schilden met haere beelden van goud te maecken ende in 't legher met sich te nemen, soo is het gebeurt dat Q. Marcius, die sich in Spanjen over de Scipiones ghewroken heeft, sodaenighe schild van Asdrubal vond als hy 't legher van de Karthaginiensen op 't onvoorsienste overrumpelde. Desen schild was over de poorte van den Capitolijnschen Tempel ten toone ghestelt tot den eersten brand van 't Capitolium.* Den schild van *Achilles* is beschreven in *Homerus Iliad.* Σ, *vers.* 474 siet oock den jonghen *Philostr. in Pyrrho.* den schild van *Æneas* word beschreven in *Virgil.* VIII. *Æneid. Stesichorus* ende *Euphorion* verhaelen dat *Vlyssis* het beeld van eenen Dolfijn in sijnen schild voerde, (siet *Tzetzes in Lycophronis Cassandram. Alcibiades* had altijd een sonderlinghe begheerte om schoon te schijnen, doch meest van allen als hy met sijn volck te veld trock; soo was hy dan ghewoon eenen schild van Ivoor en Goud te voeren, en daer in eenen *Cupido* die den blicksem omhelst, siet *Plut. in Alcibiade,* als oock *Athenæus Lib.* XII. *Deipnosoph.* Cap. 9. den schild van *Crenæus* die seer wonderbaerlick ghegraveert was, is beschreven in *Statius Papinius* Lib. IX. *Thebaid. vers.* 333. *Lib. XXXV. Cap. 3.

Nileus droegh sijnen roem dat hy van de Riviere *Nilus* afkomstich was ende daerom had hy de seven gaten des selvigen riviers in sijnen

schild

ſchild met goud en ſilver ghegraveert, ſiet *Ovid.* Lib. V. *Metam.*
* Lib. XVij. *verſ.* 187. *Silius Italicus* Lib. VIII. ſpreeckt van eenen *Scævola* die het beeld van ſijnen dapperen voorvader *Mutius Schævola* in den ſchild voerde. Den ſelvighen *Silius* * verhaelt dat *Scipio Africanus* de beelden van ſijnen Vader ende Oom in den ſchild ghegraveert hadde.

* Lib iij, Cap. 3. *Vehicula cælata.* Ghegraveerde waeghens, ſoo ſeght *Q. Curtius* * dat daer tien waeghens, die met veele gouds en ſilvers ghegraveert waren het ontreckende heyr van *Darius* volghden.

* Lib. xxxvi, Cap. 26. *Vitrum celatum,* Ghegraveert glas, *ſommigh glas krijght een ghedaente door 't blaeſen,* ſeght *Plinius* *, *ſommigh wordt met het draey-yſer ghefatſoeneert, ſommigh word ghegraveert even als men 't ſilver plaght te doen.* Van ſodaenighen glas ſpreeckt *Achilles Tatius, hy heeft nae den kop van Glaucus*
* Lib. ij de Clitophontis & Leucippes amoribus. *Chius,* ſeght hy * *eenen anderen beker van ghegraveert glas inghebraght; de randen des ſelvigen Bekers waeren gekroont met Wijn-rancken die daer in ſchenen te groeyen; ſoo waeren daer oock allenthalven eenighe Druyf-torſchen aen deſe rancken hanghende; en deſe torſchen waeren groen ende onrijp, ſoo lange als het glas ledigh was; het en konde daerent egen ſoo haeſt niet opgevult worden, of deſe Wijnbeſien kreghen daedelick een onverwachte roodigheyd ende rijpigheyd. Bacchus was in het midden van deſe rancken ghemaeckt, om den Wijngaerdt waer te nemen.*

13. Wy en moghen nae dit wijd-loopigh verhael van 't menighvuldighe ghebruyck deſer Konſten de ghemunte penninghen en ſeghel-ringhen niet voor by gaen. Aennopende 't geld, den eenighen band die verſcheyden natien door onderlinghen handel aen malkander verknocht, wat is het doch anders dan *ſilver in kleyne aenſichten en ſekere tijtels verbroken?* ghelijck *Iuvenalis* * ſpreeckt. Het is mede aenmerckens waerd dat die ghene de welcke haer ſelven op de oude penninghen grondighlick verſtaen een dapper groot onderſcheydt vinden tuſſchen de penninghen die in Konſt-lievende tijden ghemuntet ſijn, ende andere die gheſlaeghen ſijn in tijden als de Konſt veracht ende verſuymt wierd; ſo dat ſy als noch uyt de penninghen konnen afnemen wanneer en waer deſe Konſten allermeeſt plaghten te bloeyen onder de groote menighte van 't ſchoone ende konſtighlick gheſlaeghen geld 't welck eertijds vermaerdt was, worden de *Cyziceni ſtateres* aller meeſt gepreſen, als weſende wonderlick wel ghemuntet. Deſe hadden een vrouwen aengeſicht aen de eene ſijde, ende het voorghedeelte van een Leeuwe aen de andere ſijde, ſiet *Heſychius, Suydas, Zenobius, Diogenianus.*

* Satyr xiv vers, 291.

14. Dat de aller oudſte *Hebræen* 't ghebruyck der ſeghelringhen gekent hebben, blijckt uyt dien ringh die *Iuda* aen *Thamar* te pande gaf, ſiet

siet Genes. XXXVIII. Soo lesen wy Exod. XXXIX, 6. dat daer onder de andere Priesterlicke cieraeten enige Onijckel-steenen geweest sijn die nae de wijse van seghel-ringhen gesneden waeren met de naemen van de Kinderen van *Israel*. De *Griecken* schijnen de kennisse der Seghelringen vrij wat laeter bekomen te hebben; en dat, ofte door onwetenheyt, als niet wetende met het snijden der edeler ghesteenten om te gaen; ofte oock door eerbiedigheyd, als houdende d' edele gesteenten in sulcken achtinghe dat het hun een ongheoorlofde saecke scheen te sijn haer handen aen dese kostelicke giften der nature te slaen. Haere onwetenheyd wordt ontdeckt van *Hesychius*, *Theophrast. hist. plant.* Lib. V. Cap. 1. *Tzetzes in Lycophronis Cassandram*. Want dese autheuren spreken als uyt eenen mond, en geven ons eendraghtighlick te kennen, dat de aller oudste met een worm-etigh stuck houts plaghten te verseghelen, het ghene sy van meyninghe waeren te verseeckeren; soo ghetuyght *Plinius* * insghelijcks dat het grootste deel der volckeren die onder het *Roomsche* ghebied leefden 't ghebruyck der ringhen in sijnen tijd noch niet en kenden. *De Orientaelsche landen ende Egygten*, segt hy noch voorder in de selvighe plaetse, *seghelen noch niet, haer selven met bloote letteren te vrede houdende*. Van d' eerbiedigheyd die sy de edele ghesteenten toedroeghen, spreeckt *Plinius* in de voor-reden sijnes seven en dertichsten boecks; *Dat ons voorgenomen werck nerghens in te kort kome*, seght hy, *so moeten wy van de edele ghesteenten oock wat handelen; gemerckt de Majesteyt der nature hier kort in een ghedronghen sijnde, velen nerghens in so wonderbaerlick schijnt te sijn als in de gheleghenheyd der edeler ghesteenten. De verscheydenheyd, de coleuren, de materie, de schoonheyd der selvigher wordt van hun in sulcker waerde ghehouden, dat sy 't ongheoorloft achten de selvighe met eenighe Beelden te bevlecken.* Soo seght hy wederom in 't vijfde Cap. des selvigen Boecks, alwaer hy van de Smaraghden ofte Emerauden spreeckt, *dese hebben doorgaens henen een sekere holligheyd, soo dat sy 't ghesicht vergaederen. Dies blijvense oock door 't eendraghtighe overeen-stemmen der menschen ongheschonden, even als of het verboden waer de selvighe te snyden.* Evenwel verhaelt ons *Herodotus* * dat den vermaerden steen van *Polycrates* seghel-ringh een Smaraghd gheweest is, tegen 't ghevoelen van *Plin.* XXXVII. 11. Doch hier van sullen wy, door de ghenade Gods, in onsen naem-rol der Konstenaeren wijd-loopigher handelen.

* Lib. XXXIII, Cap. 1.

* In Thalia

Cap. IX.

De over-groote eere die de Konstenaers eertijds ghenoten, is me-

mede een krachtich middel gheweest door het welcke dese Konsten ghevoordert wierden. Want ghelijck wy in 't voorgaende Capittel volkomenlick hebben aenghewesen dat sich dese Konsten tot allerhande gheleghentheyd van oorlogh en vrede plaghten uyt te strecken, soo magh het ons niet vreemd schijnen dat allerley soorten van menschen de selvighe in grooter waerde hielden; als oock dat de kloecke geesten der Konstenaeren haer selven door het toedoen deser Konsten hoogh gheacht vindende, de verworven gunste met meerder vlijt sochten t' onderhouden. *Een loffelick gherucht voedt de Konsten*, seght Cicero*, *soo worden wy oock door d' eere, als door 't rechte lock-aes, tot den arbeyd aenghedreven; ghelyck die dinghen in 't teghen-deel doorgaens henen versuymt blyven, dewelcke by yeder een veracht worden.* Den jonghen *Plinius* dringht mede hier op aen; *Alle die ghene dewelcke nae eenen grooten naem ende eere staen*, seght hy *, *sijn wonderlick wel in haeren schick, wanneer sy ghewaer worden dat selfs oock de gheringher soorte der menschen een goed ghevoelen van haere wercken heeft.* Ghewisselick, dese belooninghe vermagh soo veele in de gheleghenheyd van allerhande Konsten, dat de Schilderkonst onder andere (alhoewel se in haer eyghen selven vol is van allerley lustbaerheyd en vernoeghinge) door 't ghenieт van den verdienden prijs dapper opgheweckt ende aenghestoockt wordt. *Want wat heeft doch C. Fabius, een doorluchtigh Roomsch Edelman, anders voorghehadt*, seght *Valer. Maximus* *, *de welcke sijnen naem daer by gheschreven heeft, als hy de mueren in den Tempel van Salus beschilderde, even als of een familie die van weghen haere Borghermeester-schappen, Hoogh-priester-ampten, en triumphen ghenoegh vermaerd was, desen roem benevens alle d' andere cieraeten noch van doen hadde. Maer hy heeft hier in 't exempel van Phidias naeghevolght, die sijne ghedaente in den schild van Minerva soo behendighlick invoeghde, datmen de selvighe niet en konde wechnemen sonder 't gantsche werck te verbreken ende te schenden.* Wy en moghen hier 't exempel van *Saurus* en *Batrachus* niet voorby gaen, *Die de Tempels ghemaeckt hebben*, seght *Plinius* *, *de welcke inde Galerijen van Octavia inghesslooten waeren. Dese waeren Lacedemoniers van gheboorte. Eenighe houden 't daer voor datse oock maghtigh rijck gheweest sijn, en dat se 't werck op haere eyghene kosten ghebout hebben, verhopende dat het hun vergunt soude worden door desen eertijtel in 't werck uyt te drucken. Maer als hun sulcks geweygert wierd, so hebben sy het selvige op een ander wijse te wege gebragt; want men siet noch hedens-daeghs op 't onderste vierkant der Columnen eenen Kick-vorsch ende een Haeghdisse in stede van haere naemen uytghesneden.* 't Blijckt dan dat *Quintilianus* op eenen goeden grond steunt, als hy seght *, *Wy haecken al te saemen nae eenen loffelicken naem, achtende dat onsen arbeyd wel bestedet is als wy daer toe gheraecken konnen*

*Circa initium Libri primi Tusc. quæst.

*Lib. IV Cap. 12.

*Lib viii. Cap. 14. ex 6.

Lib xxxvj. Cap. 5.

*Lib. iv. Cap. 2.

nen. De woorden van *Plinius* sijn mede aen merckens waerd; *De Schilder-konst was eertijds een gantsch edele Konst*, seght hy *, *als Koninghen en groote volckeren met een sonderlinghe begheerte daer nae verlanghden.* Soo gheeft ons *Plutarchus* * hier van een uytdruckelick ghetuyghenis, als hy aenwijst dat dese Konsten in de tijden van den grooten *Alexander* soo dapper hebben toeghenoemen, overmids de gauwe verstanden der grooter Meesters voorsaghen dat hun't gunstighe oordeel van sulcken Monarche niet en soude ontbreken, indien sy yet wrochten 'twelck sijn ghesicht verdienen moght.

*Lib. xxxv Cap. 1.

* in ipso statim initio Libri Secundi de virt. aut fort. Alexandri.

2. Dat nu veele andere uytnemende treffelicke mannen eertijds een sonderlinghe ervaerenheyd in dese Konsten ghehadt hebben, kan lichtelick afghenomen worden uyt de liefde ende eerbiedigheyd die sy de Konstenaers toedroeghen. *De deughden van vele blijven verdonckert door d' onkennisse der Konsten*, seght *Vitruvius in proœmio Libri Tertii. Het is door een natuerlick ghebreck in de herten der menschen inghedruckt ende ingewortelt*, seght *Sidonius Apollinaris* *, *dat die gene dewelcke de Konsten niet en verstaen, oock van de Konstenaers seer weynigh wercks maecken.* Gemerckt dan dat het eersuchtigh ghemoed van d' aller treffelickste Meesters eens op het tooneel der Fame verheven sijnde door de hand-kloppingen ende lofredenen van de verbaesde aenschouwers allermeest voordgheprickelt en tot een ernstighe oeffeninghe der Konsten aenghedreven wordt, ghelijck wy in 't sevenste Capittel deses Boecks hebben aenghewesen, soo is het gantsch gheen wonder dat veele in die tijden plagten uyt te munten in welcke de Koninghen selver met haere voornaemste gunst-ghenooten de winckels der Konstenaeren betraden. Den Koningh *Demetrius*, toeghenaemt *Poliocetes*, was dapper besigh met de beleghering van de stad *Rhodus* als hy den Konstenaer *Protogenes* quam besoecken om de Schilderye van *Ialisus* die hy doe ter tijd onderhand hadde te besichtighen; *Hy aenschoude den Konstenaer in 't midden der waepenen en 't neder-werpen der mueren*, seght *Plinius* *, *de hope sijner victorie voor een wyle tijds aen d' eene sijde ghestelt hebbende.* Siet den overvloedighen autheur selver. Het is onder en tusschen aenmerckens waerd 't ghene *Plutarchus* * daer by voeght; dat naemelick den voornoemden *Demetrius* de voorstad in welcke *Protogenes* sich onthield alreede verovert hadde, als die van *Rhodus*, vreesende dat sulcken heerlicken stuck wercks onder andere dinghen vernielt soude worden, oodmoedighlick op hem versocht hebben die Schilderye te spaeren; waer op *Demetrius* gheantwoordt heeft, dat hy de hand veele eer aen sijne vaderlicke Beelden dan aen dese Schilderye soude slaen. Den grooten *Alexander*, met vele en maghtighe Princen verghesellschapt sijnde, plagt

*Lib. V. Epist. 10.

*Lib. xxxv, Cap. 10.

* In apophth. regum & impp.

oock den winckel van *Apelles* menighmael te vervullen. Ende alhoewel het de grootste eere was die's menschen hert konde ghewenschen, dat dien opperſten Overheer, wiens oordeel voor 't oordeel des gantschen werelds ghehouden wierd, ſijne gunſte op ſulcken lieflicke ende ghemeynſaeme maniere van doen bewees; nochtans heeft deſen grootmoedighen Koningh noch een ander middel verſonnen, door het welcke hy den Konſtenaer in de gantſche wereld meerder aenſienlickheyd ſoude toebrenghen: *Want als hy belaſt hadde dat Campaſpe, een van ſijn beſt-beminde Byſitten,* ſeght *Plinius* *, *om haerer wonderlicker ſchoonheyd wille moedernaeckt van Apelles ſoude worden gheſchildert, ſoo heeft hy deſe ſijne liefſte aen den Konſtenaer gheſchoncken, dien hy vernam met even ſoo ſterckern liefde bevanghen te ſijn.* *Soo was hy dan groot van ghemoed; en dies te grooter; om dat hy dit dappere ghemoed onder ſijn ghebied hield. Overſulcks heeft hy oock grooter eere met deſe daed ingheleydt, dan met eenighe andere Victorie; want hy in deſe ghelegentheyd ſijne onbedwinghelicke brandende luſten overwon; niet alleen ſijn bedde ghenoot, maer oock ſijne geneghenheyd ſelver aen den Konſtenaer overghevende; ſonder daer eens op te letten, dat ſijn ſoetelief van eenes Koninghs byſlaep tot eenes Schilders boelken ghemaeckt ſoude worden.* 't Ontſtond mede uyt een ſonderlinghe eerbiedigheyd die den ſelvighen Koningh deſe Konſten en Konſtenaers toedroegh, dat hy ſijne ghedaente van veele ghemeyne Meeſters niet en wilde beſoetelt hebben, wenſchende den naekomelinghen een onvervalſchte ghelijckeniſſe ſijnes weſens nae te laeten; *So heeft hy door ſijn gantſche rijck ſcherpelick verboden,* ſeght *Apuleius* *, *dat nieman de ghelijckeniſſe des Koninghs lichtvaerdighlick ſoude ghieten, ſchilderen, graveren; maer dat hem Policletus alleen in 't koper ſoude ghieten, dat hem Apelles alleen in vermen ſoude afmaelen, dat hem Pirgoteles alleen ſoude graveren: Ende indien daer yeman anders benevens deſe dry overtreffelicke Meeſters bevonden wierd de hand aen 't heylighe Beeld des Koninghs gheſlaeghen te hebben, dat hy als een Kerck-rover ſwaerlick ſoude gheſtraft worden. De vreeſe deſer afkondiging heeft ſo veel te weghe ghebraght, dat Alexanders Beeld over al 't voornaemſte der Beelden gheweeſt is; en dat daer in alle ſijne ſtatuen als oock in alle ſijne gheſchilderde en ghegraveerde verbeeldinghen de ſelvighe luſtigheyd van een dapper Krijghſman, deſelvighe aenſienlickheyd van ſijn ſtaetigh weſen, deſelvighe levendigheyd van ſijne groene jeughd, deſelvighe bevalligheyd van ſijn verheven voorhoofd gheſpeurt wierd.*

* Lib. XXXV. C. 10

* In Floridis.

3. Het voorighe verhael gheeft ons uyt d' eere, die den Konſtenaeren van d' aller maghtighſte Koninghen en Princen wierd aengeboden, ghenoeghſaem te verſtaen in hoe grooten achtinghe deſe Konſten en Konſtenaers eertijds ghehouden ſijn; volght nu dat wy haere aenſienlickheyt

lickheyd noch wat naerder leren kennen uyt den hogen prijs die op de konstighe wercken van d'oude Meesters eertijds ghefet was. Het is ghenoegh bekent dat *Candaule* Koningh van *Lydia* een tafereel van den Schilder *Bularchus* teghen goud heeft opghewoghen; *in sulcker waerde*, seght *Plinius* *, *wierd de Schilder-konst selfs oock in dien tijd ghehouden.* *Aristides Thebanus* heeft den slagh met de *Persiaenen* gheschildert. Daer waeren honderd figuren in dat stuck, en *Mnason* heeft hem tien minas voor elcke figure betaelt. Desen *Aristides* vermogt soo veel in de Konst dat den Koningh *Attalus* een van sijne stucken om honderd talenten gekocht heeft; siet *Plin.* XXXV. 10. Den teerjeughdighen *Diadymenos* van *Polycletus* heeft eenen seer grooten naem, om dat dese statue op honderd talenten ghehouden wierd. *Plin.* XXXIV. 8. Als *L. Mummius* sach dat den Koningh *Attalus* in den uytroep van den *Corintischen* buyt een stuck van *Aristides* voor ses duysend sestertien ghekocht had, soo heeft hy sich grootlicks over den onredelckē hogen prijs verwondert, met eenen oock een heymelick achterdencken krijghende dat daer onghetwijfelt yet meer in die Schilderye was dan hy besessen konde; dies heeft hy deselvighe inghehouden, sonder te lijden datse verkocht soude worden: en *Attalus* heeft sich daer over dapper beklaegt *Plin.* XXXV. 4. Als *Apelles* den Koningh *Alexander* om twintich talenten in den tempel van *Diana Ephesia* met blicksem inde hand gheschildert hadde, soo heeft hy den loon sijnes handwercks in goude penninghen by maete en niet by ghetal ontfanghen. *Plin.* XXXV. 10. *Arcesilaus* de kley-wercker had met *Lucullus* den koop ghemaeckt dat hy hem 't Beeld van de *Feliciteyt* of 't goede avontuyr voor XLIIII. Sestertien soude maecken; 't werck bleef ten halven steken, overmids de dood soo wel van d'een als d' ander tusschen beyde quam. Als *Octavius*, een *Roomsch* Ridder, van meyninghe was een schoone drinck-schaele te laeten maecken, soo heeft hy den voornoemden *Arcesilaus* een talent voor een patroonken van plaester-werck betaelt. *Plin.* XXXV, 12. *Asclepiodorus* schilderde de twaelf Goden, en *Mnason* gaf hem dryhonderd *minas* voor 't stuck. Den selvighen *Mnason* gaf *Theomnestus* insghelijcks honderd *minas* voor elckeen van d' oude Helden by hem gheschildert. *Plin.* XXXV. 10. Den orateur *Hortensius* betaelde H. S. XLIIII voor d' *Argonanten* van *Cydias*, soo heeft hy oock een kapelle voor dit tafereel in sijn *Tusculaensche* Hof-stede ghebout. *Plin.* XXXV, 11. *Timomachus Byzantius* heeft inde tijden van *Cæsar Dictator* de Schilderyen van *Aiax* en *Medea* voor hem gemaeckt, *Cæsar* heeft tachtentig talenten daer voor betaelt, om deselvige in den tempel van *Venus Genetrix* op te hanghen. *Plin.* XXXV, 11. Daer is een statue ontrent de *Rostra* die wy alhier in 't ghewagh

* Lib. XXXV, Cap. 8.

der Statuen ende Schilderyen niet moghen voorby gaen, alhoewel den werck-meester der selviger statue niet bekent en is. Het is eenen *Hercules* met eenen rock op sijn *Eleaensch* ghekleedt, hy toont een grim gesicht, even als of hy sijn uyterste lijden in dien rock ghevoelde. Dese statue heeft dry tijtels. Den eersten tijtel is, dat *L. Lucullus* deselvige uyt het buyt-gheld opgherecht heeft. Den tweeden is, dat den onderjaerighen vader-loosen soone van *Lucullus* deselvighe uyt last van den *Roomschen* raed ghewijdt heeft. Den derden is dat *T. Septimius Sabinus Ædilis curulis* deselvighe statue wederom in 't openbaer opghe-recht heeft, nae datse in de handen van d' een of d' ander bysonder liefhebber en soo in sijne handen gheraeckt was. Soo vele strijds wierd dit Beeld waerd gheacht. *Plin.* XXXIV, 8. Alhoewel *M. Agrippa* meer tot boerscheyd dan tot dese soorte van aerdigheden gheneghen scheen te sijn, nochtans heeft hy de *Cycizenen* twaelf duysend *sestertien* voor twee tafereelen van *Venus* ende *Aiax* gegheven. *Plin.* xxxv. 4. Den Keyser *Tiberius* was dapper opghenomen met den *Archigallus* van *Parrhasius*; soo heeft hy dese Schilderye in sijn slaep-Kamer opghesloten, ghelijck ons *Decius Eculeo* verhaelt, waerderende deselvighe op LX *sestertien*. *Plin.* xxxv, 10. Men seght oock dat die van *Coos* honderd talenten voor de Schilderye van *Venus Anadyomene* ghenoten, dewijl daer soo veel afghetrocken wierd van de schattinghe die hun was opgheleyt. *Strabo.* Lib. xiv. Den Koningh *Nicomedes* had een sonderlinge begheerte, om de *Praxitelische Venus* van die van *Gnidus* te koopen; belovende dat hy alle haere schulden, die onghelooflick groot waeren, wilde betaelen. Maer die van *Gnidus* hebben 't uyterste liever willen verwachten, dan dat sy van sulcken stuck wercks souden scheyden; Oock en konde men hun hier in gheen onghelijck gheven; ghemerckt *Praxiteles* die plaetse door dit Beeld ten hooghten vermaerd gemaeckt heeft. *Plin.* xxxvi, 5. *Lysippus* maeckte een statue, die *Apoxyomenos* gheheeten wierd. *M. Agrippa* heeftse voor sijne baedstoven ghewijdt; soo nam oock *Tiberius* den Keyser een sonderling vermaeck in dat Beeld; ende alhoewel hy in 't eerste beghintsel sijner regeringhe goed ghesagh over de lusten sijnes ghemoeds scheen te hebben, nochtans was het hem onmoghelijck sich selven langher te bedwingen, want hy dit Beeld in sijne slaep-Kamer opghesett heeft, nae dat hy een ander statue voor *Agrippas* baed-stoven had opgherecht. 't Is mede aenmerckens waerd, dat het *Roomsche* volck op dese gheleghentheyd met sulcken ongeloofelicken steeghigheyd inghenomen was, dat de gantsche menighte die in de schou-plaetse vergaederde met een vreeselick geschreeu begeert heeft dat den *Apoxyomenos* in sijn rechte plaetse soude herstelt worden,

't welck

't welck hun *Tiberius*, alhoewel hy dapper daer op verſot was, inghewillight heeft, *Plin* xxxiv, 8. Onſe eeuwe heeft op 't *Capitolium* in de binnenſte kapelle van *Iuno* eenen koperen Hond geſien die de heymelicke deelen van een Soch leckte. Het wonderbaerlick maeckſel en levendighe ghelijckeniſſe van deſen Hond wordt niet alleen daer uyt verſtaen, dat hy in die plaetſe gheheylight was; maer oock daer uyt, dat die ghene dewelcke laſt hadden om hem wel te bewaeren, door een nieuwe en gantſch ſeldſaeme ghenoegh doeninghe verbonden waeren goede ſorge te draeghen. 't Ghemeyne oordeel der ſtad hield het daer voor, dat gheenerley geld 't verlies van dit Beeld konde boeten; ſoo was dan de bewaereniſſe van dit konſtighe werck op lijfſtraffe gheſtelt. *Plin*. xxxiv, 7. Het wordt als noch onderſocht wie dien *Olympus*, *Pan*, en *Chiron* met *Achilles*, die in de plaetſe *Septa* ghenaemt opgherecht ſijn, ghemaeckt hebben; te meer, om dat daer een ſeker gherucht onder de man loopt dat haere bewaerniſſe op lijf-ſtraffe verdient geſtelt te worden. *Plin*. xxxvi, 5. Wy moghen hier 't exempel van *Cleſis* niet voorby gaen, die ſich niet en ontſach de Koninghinne *Stratonice* ſpijtighlick te miſhandelen, om dat ſy hem ſijnes dunckens een groote kleynigheyd hadde aenghedaen. 't Stack den Konſtenaer in de krop dat hy ſeer ſlechtelick van haer onthaelt was, over-ſulcks heeft hy haer afghemaelt, als wentelende in d' onkuyſche omhelſinghen van eenen Viſſcher, daer de ſpraecke van gingh dat de Koninghinne op verlieft was. Dit tafereel heeft hy tot *Epheſus* in de haeven openlick ten toone gheſtelt. Hy ſelver iſt ontſeylt. De Koninghinne was daer ſeer tegen datmen de Schilderye ſoude wechnemen, overmids de ghelijckeniſſe van beyde wonderlick wel daer in ghetroffen was. Dus heeft ſy d'eere die ſy den Konſtenaer gheweyghert hadde, op de ſchandelick ſchampachtighe Konſte beſtadet. *Plin*. xxxv, 11.

4. Alle deſe exempelen geven ons ghenoeghſaem te verſtaen met wat een ſonderlinghe ſorghe maghtighe Koninghen en groote Republijcken de brave gheeſten der Konſtenaeren opkoeſterden; ende, indien wy de gantſche gheleghentheyd der ſaecke recht wel overſlaen, wy ſullen bevinden dat d' aller grootſte de grootſte reden hebben om deſe Konſten ende Konſtenaers boven andere aen te haelen; gemerckt hun allermeeſt daer aen gheleghen is, dat de Konſten dienſtigh tot onderſcheydinghe van de deughd en d'ondeughd wierden onderhouden. *Alle die ghene welcker daeden verſ-waerdigh ſijn*, ſeght *Claudianus* *, *deſelvighe plagten oock de verſ-ghedichten uyt den grond haerer herten te beminnen*. 't Schijnt even ſoo met deſe Konſten gheſtelt te ſijn; wy en konnen 't oock anders niet beſeffen, of diegene moeten de memorie der ſtatuen ende

* In præfat Lib. iij de Laudib. Stiliconis.

ende schilderijen noodsaeckelick liefhebben, die haer selven sodaenighen eere waerdigh kennen; Het en verdient over-sulcks gheen verwonderingh, dat d'oude Konstenaers eenen dapperen moed grepen op d'aenmerckinge van d'overgroote eere die hun van d'opperste maghten wierd bewesen; want sy en konden gheen gheringh gevoelen hebben van de Konsten die in 't oordeel van d'aller eerwaerdighste personagien, sulcken eerwaerdigheyd verdienden. Dies vinden wy oock dat d'eerste Konstenaers dit ghevoelen soo haest niet begonnen in te drincken, of haere herten wierden van stonden aen met de liefde van een gantsch seldsaeme grootmoedigheyd bevanghen. *Zeuxis* was d'eerste die sijne wercken bestond wech te schencken; seggende, dat den allerhooghsten prijs de waerdigheyd syner wercken nerghens nae kost haelen; soo heeft hy de Schilderye van *Alcmena* aen d'*Agrigentijnsche* stad, ende Schilderye van *Pan* aen *Archelaus* om niet ghegeven. *Plin.* xxxv, 9. Alhoewel den Koningh *Attalus* sich niet en ontsach lx. talenten te bieden voor een stuck van *Nicias* 't welck vermaerd was by den naem *Necyia*, nochtans en wilde hem den Konstenaer dat stuck niet laeten volghen; maer hy heeft het op sijn eyghen Vaderland vrijelick bestedet. *Plin.* xxxv, 11. *Polygnotus* heeft d'*Athenische* Galerye, die *Pœcile* ghenaemt wierd, om niet gheschildert, als *Mycon* een seecker deel der selvigher Galerye om gheld schilderde; soo heeft sich *Polygnotus* door dit middel grooter aensienlickheyd verworven; en d'*Amphictyones*, eenen ghemeynen raed van 't gantsche *Griecksche* land, hebben hem overal vrye logimenten bescheyden. *Plin.* xxxv, 9. 't Blijckt dan dat veele van d'aller treffelickste Konstenaers desen voet bescheydenlick ghevolght hebben, om d'aensienlickheyd deser Konsten te beter te handhaeven; *Want veele dingen schijnen minder waerdigheyd te hebben,* seght *Quintilianus* *, *om datse op eenen sekeren prijs ghestelt worden.*

* Lib. XII, Cap. 7.

5. Staet ons noch voorder aen te wijsen dat d'oude Konstenaers op d'aenmerckinghe van d'over groote eere daer in dese Konsten eertijds ghehouden wierden, niet alleen een grooter ghevoelen van de selvige kreghen, maer dat sy se boven dien meer eerbiedighlick oeffenden, sonder te lijden dat sulcke alghemeyne wijd-streckende Konsten in eenighe byplaetsen souden opghesloten ende verdonckert blyven: *Sy en vonden 't oversulcks niet gheraeden de mueren maer alleen ten dienste der Huys-heeren met Schilderyen te vercieren,* seght *Plinius* *; *noch oock de huysen die op de selvighe plaetsen onbeweghelijck staende uyt den brand niet en konnen vervoert worden. Protogenes vernoeghde sich selven met een hutteken 't welck hy in sijn Hofken hadde. Daer en was niet een Schilderye in de plaesteringhe van Apelles te vinden. Het en luste hun noch met gantsche muer*en

* Lib. xxxv Cap. 10.

te beschilderen. Al wat haere Konst vermoght, wierd maer alleen ten goede van groote Steden aengewendt, den Schilder was 't ghemeyne goed des gheheelen Aerd-bodems. Dient hier mede aenghemerckt 't ghene *Plinius* dies aengaende op een andere plaetse by-brengt; *Daer is als noch een seer treffelicke en gantsch waerdighe oratie van M. Agrippa in 't wesen*, seght hy *, *aennopende 't ghemeyn maecken van allerhande Schilderyen ende Statuen: 't Welck gheraedsaemer gheweest hadde, dan datmen deselvighe inde Land-huysen gaet verbannen.* Het plaght mede uyt dese eerbiedigheyd voord te spruyten *Dat d' eerste grond-leggers van de Schilder-konst en Giet-konst haere volmaeckte wercken, die wy met een onversaetelicke verwonderinghe aenschouwen*, segt *Plinius* *, *met het opschrift van eenen onsekeren tijtel in 't licht gaven : Soo schreven sy*, Apelles faciebat, Polycletus faciebat. *Apelles maeckte dit stuck-wercks, Polycletus was besigh met het maecken van dit werck; even als of de Konst maer alleen beghonnen sijnde onvolmaeckt ghebleven was, ten eynde dat den Konstenaer in sulcken grooten menigte van verscheyden oordeelen eenen vryen toegangh tot beter beraed soude open houden: Als of oock den Konstenaer verbetert soude hebben wat daer aen ontbrack, 't en waer saecke dat hem de dood schielick hadde verrascht: Soo was dan dit oude ghebruyck met een gantsch loffelicke schaemte vermenght, dat sy alle haere wercken voor de laetste wercken uytgaven, niet anders als of sy door de dood van de selvighe waeren afgescheyden. Daer sijn, mijnes dunckens, boven de dry stucken niet gheweest dewelcke met een volkomen opschrift onder de man quaemen :* Apelles fecit; *Apelles heeft het ghemaeckt ; Waer uyt het blijckt dat den werck-meester de Konst boven alle dinghen wenschte te versekeren ende onbeschaedight te houden : Daerom hebben oock alle sodaenighe wercken groote opspraecke verweckt.* Dat sy nu by dese sorghvuldigheyd, die sy ontrent het uytgheven haerer wercken ghebruyckten, niet quaelick en voeren, blijckt uyt de volghende woorden van den selvigen *Plinius*; *Het is een gantsch seldsaeme en gedenkwaerdighe saecke*, seght hy *, *dat de laetste wercken en d' onvolmaeckte tafereelen van uytnemende Konstenaers, als naemelick de Iris van Aristides, de Tyndarides van* Nicomachus, *de Medea van Timomachus, de Venus van Apelles, in grooter verwonderinge worden ghehouden dan de volmaeckte; overmidts men inde selvighe d' overighe trecken, ja selfs oock de ghedachten der Konstenaeren kan besichtighen. 't werck wordt ons door de treurigheyd onses bedroefden ghemoeds aenghepresen, dewijl wy met een onverdraeghelicke begheerte nae die handen verlangen dewelcke door de dood verhindert waeren haer voornemen te voltrecken.* Wy moeten hier onder en tusschen in 't voorby gaen aenmercken, dat, als wy alhier staende houden dat de eere die de Konstenaers in voorleden tijden ghenoten haere herten tot een vierighe liefde ende eerbiedighe hand-haevinghe der Konsten opgeweckt

* Lib. xxxv Cap. 4.

* In præfatione ardui operis.

* Lib xxxv. Cap. 11.

weckt heeft; dat sulcks maer alleen te verstaen is van de waere bestandighe eere selver, en niet van haere valsche kortstondighe schaduwe. Dieghene dewelcke haere Konst quacksalverlijck ten toone willen stellen, begaen hier in eenen gantsch groven misslagh: Want dewijl sy haer selven door een verkeerde eersucht verhaesten om tot den ghewenschten roem spoedighlick te gheraecken, soo dunckt hun dat sy in haere verwachtinghe niet en konnen bedroghen worden indien sy slechts de voornaemste oppronckfels der Konste voor d' oogen van d' onverstandige aenschouwers niet anders als een waen-kostelicke Kramerije bequaemelick weten voor te doen: Maer dese, ghelijck sy de Konst aen d' eene sijde grootelicks veronghelijcken haer eyghen eere ende niet d' eere van de Konst soeckende, soo stelt hun de Konst aen d' andere sijde tot spot, te passe brenghende dat sy in 't oordeel van de konstighe onkonstigh bevonden worden, dewijl sy met grooten arbeyd daer nae trachten dat sy den onkonstighen konstigh souden schijnen. *Die ghene dewelcke de domme menighte maer alleen soecken te behaeghen*, seght *Plutarchus* *, *moeten d' aller wijste noodwendighlick mishaegen*. Doch van dese sorghe, dewelcke in onse herten uyt een eerbiedigh ghevoelen 't welck wy van dese Konsten hebben plaght t' ontstaen, sullen wy in 't elfste Capittel deses Boecks breeder spreken.

* De Educ. Liber.

6. Dit goede ghevoelen van haere Konst en dese onversaetelicke begheerte van eenen eeuwighen naem is den Konstenaeren byghebleven soo langhe als groote Koninghen en maghtige Volckeren dese Konsten door haere ghewoonlicke gunste ophielden: De geld-liefde daer en teghen en heeft de Konst-liefde uyt de herten van moghende Vorsten soo haest niet beghinnen uyt te roeyen, of 't ghetal der treffelicker Meesters is met eenen oock allenghskens vermindert, tot dat daer naulicks een meer te vinden was die de aensienlickheyd van sulcke hooghwaerdige Konsten door een onvervalschte maniere van doen socht staende te houden. Dit heeft al over eenen langhen tijd de klaghte van *Petronius Arbiter* gheweest: *Ick vraeghde een ervaeren man nae d' oudheyd van eenighe tafereelen, nae 't argument ofte de Historie van sodaenighe stucken die ick niet wel en verstond, nae d' oorsaecke van onse teghenwoordighe moedeloosheyd*, seght hy *, *en hoe het bykomt dat de Schilder-konst onder 't ghetal van verscheyden gheestighe Konsten die t' eenemael vervallen sijn, niet soo veel als de minste schaduwe van haere voorighe uytnemenheyd behield. Sijn andwoord was, dat de gheld gierigheyd dese veranderingh had inghebraght. De vrye Konsten bloeyden eertijds, seyde hy, soo langhe naemelick als de naeckte deughd in waerde ghehouden wierd; dies sochten oock de menschen allerhande Konsten om strijd aen den dagh te brenghen, niet willende dat yet*

* In Satyrico.

't welck

't welck den naekomelinghen voordeeligh wesen moght verholen soude blijven: soo is het (om van de Ghiet-konstenaers een weynigh te spreken) dat Lysippus door enckele armoede onder de voet gheraeckt is, dewijl hy ontrent den omtreck van een Statue bleef hangen; dat Myron, die de levendige sielen van menschen en wilde beesten in 't koper bynae schijnt vervat te hebben, gheenen erfghenaem vond. Wy daerenteghen, in wijn en allerley onkuysche lusten versmoort ligghende, hebben 't herte niet om nae de kennisse van de voltrocken Konsten te staen; ende overmids het ons lichter valt d' oudheyd te berispen dan nae te volghen, soo ist dat wy d' ondeughden maer alleen selver soecken te leeren en andere in te planten. Laet het u dan niet vreemd duncken dat wy de Schilder-konst quijt gheworden sijn; overmids een klompe gouds in 't oogh van alle de Goden en menschen veel schoonder schijnt te sijn dan 't ghene Apelles en Phidias, twee revelende lichte Griecken, oyt ghemaeckt hebben, siet oock *Theocrit. Idyll.* xvi. *Plin. in proœmio Libri.* xvi. *Dionysius Longinus de Sublimi oratione ultimâ.*

7. Het is oversulcks blijckelijck ghenoeg dat den vryen gheest van die Konsten, dewelcke van weghen haer grootste en meeste goed vrye Konsten ghenaemt worden, t'eenemael verbroken en tot een slaefachtighe dienstbaerheyd ghebraght is gheweest, soo haest als de maghtighe voorstanders ende voord-setters deser Konsten de hand daer af begosten te trecken. Want de Konstenaers kleynen troost in 't oeffenen der Konste vindende, lieten haere onghestelde ende onvernoegde sinnen in 't wild loopen, het niet min schaedelicke dan schandelicke tijdverdrijf van allerley weelderighe dertelheyd tot haeren troost vaerdighlick omhelsende. Doch overmids hun dit bejagh der wellusten gantsch dier quam te staen, soo moesten sy d' onkosten haerer weelde noodwendighlick door vuyl ghewin opmaecken. Dus wierd het overblijfsel van haere hooghvaerdighe ghedachten door de wellusten aen d' eene sijde en door de ghierigheyd aen d' andere sijde heel end' al uyt ghebluscht; want het hun nu niet meer om de eere te doen was, als sy 't penceel som-wijlen in de hand naemen, maer blootelick om eenen drinck-penningh tot volvoeringe haerer lusten te bekomen. Wat de wellusten belanght, *De wellust is het aller doodelickste vergift van 't menschelicke verstand*, seght *Seneca rhetor* *, siet oock *Quintilianus Lib.* xij. Cap. 1. Wat de gheld-ghierigheyd aengaet, *d' Overmachtige begheerte om rijck te worden vervult ons maer alleen met gantsch slechte ende geringhe bedenckingen*, seght *Arriani Epictetus* *. siet mede *Horat. de Arte. Goud en silver wierd eertijds met het koper vermenght*, seght *Plinius* *, *en noch was de Konst kostelicker dan de stoffe: 't Is nu daerenteghen onseker welck van dese twee slimmer is. Alhoewel den prijs van d' oude wercken ('t welck verwonderens*

*In proœmio libri primi controve.s.

Lib. iv Cap. 4.

* Lib. xxxiv. Cap 2.

wonderens waerd is) oneyndelick verhooght wordt, nochtans vergaet d' aenfienlickheyd der Konste meer en meer; overmids het met dese Konste als met alle andere dinghen ghestelt is 't ghene men eertijds plaght te doen om eere in te legghen, wordt nu maer alleen om winste gheoeffent. Wy moeten hier alleenlick by den wegh aenmercken dat dese woorden van *Plinius* allerley winste niet uyt en sluyten, ghemerckt daer gheen rechtvaerdigher winste ghevonden werdt, dan uyt het oeffenen van een eerlicke ende arbeydsaeme Konste; voornaemelick, indien de selvighe onsen gantschen tijd soo opneemt, dat wy nae gheen andere middelen om onsen Konst te ghewinnen konnen omsien. Dit is dan de meyninghe van desen deftighen autheur, dat de hope van eenen onsterffelicken naem 't voornaemste ooghenmerck der ouder Konstenaeren gheweest is, als dewelcke wel ghenoegh besesten dat het hun aen gheen winste ontbreken soude indien sy eens onder 't ghetal van de voortreffelickste Konstenaers gherekent wierden. Dies moghen dese twee dinghen seer wel met malckander bestaen, dat een Konstenaer sijne ooghen allermeest op d' eere soude slaen, en met eenen oock nae een redelicke winste omsien. 't Is soo verde van daen dat de gemaetigde begeerte van een eerlicke winste de Konst soude verhinderen, datse de selvige in 't teghendeel krachtighlick opweckt; *Het is kennelick ghenoegh*, seght *Cassiodorus* *, *dat d' oeffeninghe der Konsten door een redelicke winste gheaest behoort te worden.* *Theophylactus Simocatus* heeft het selvighe wat breeder ende krachtigher uytghedruckt; *Den goud-honger*, seght hy *, *is 't menschelicke gheslacht uytdermaeten profijtelick: Want van daer komt het dat ons nood-druftigh leven allerhande goede Konsten uytghevonden heeft, dat groote Steden volck-rijck worden gemaeckt, dat allerley handel met een ghemaeckelicke over-een-draeghende toegaet: En (om recht uyt en kortelick te seggen wat daer van is) 't grootste deel des aerd-bodems soude onghebout ende oversulcks ontciert blijven, indien 't goud de menschen door sijne tusschen-komste niet en hadde te verstaen ghegeven dat sy malckander van doen hebben. Den Matroos en soude noyt t' seyl gaen; den reyser soude in den hoeck van sijnen haerd blijven sitten; den Acker-man en soude nae sijne ploeg-Ossen niet eens omsien; de Koninghlicke Scepters souden haere behoorlicke eerbiedigheyd, en d' allerdeughdelickste onderdaenen souden haere eerampten als oock de verdiende vereeringhe van groote inkomsten moeten derven; den Veld-heer en soude sijn heyr niet maghtigh sijn uyt te leyden. Wilt ghy dat ick u noch een andere verborgene reden mede-deyle? 't goud heeft den toom van de deughd en d' ondeughd in sijne maght; het toetst de heymelicke tochten onses ghemoeds; het magh oversulcks met de Celtische riviere seer bequaemelick worden vergheleken, om dat het de bastaerd deughden vaerdiglick weet t' ontdecken.* d' Inwoonders van

*Variarum vij. 15.

*Epist. 10.

Phœnicia,

Phœnicia, ghelijck ons *Suydas* betuyght, maeckten haere Goden met tasschen op de sijd, om de groote maght der selvigher door 't goud 't welck sy in haere tasschen hadden bedecktelick te verstaen te gheven.

Cap. X.

DAar plaght ghemeynlick op 't gheniet van d'eere een vrymoedige stoutvaerdigheyd der Konste te volghen. *'t Is onghelooflick*, seght *Plinius* *, *hoe dapper de Konst, eerst door een gheluckighe uytkomste, en daer nae door een seeckere stoutmoedigheyd heeft toeghenomen.* Alwaer wy door *de gheluckighe uytkomste* anders niet en moghen verstaen, dan d'aensienlicke eerbiedigheyd die dese Konsten hadden soo langhe als Koningen en Republijcken veele wercks van de selvighe maeckten. *Daer nae*, seght *Plinius* noch voorder *wierd de Konst dapper ghevoordert door een sekere stoutmoedigheyd*, ons met dese woorden te verstaen ghevende dat de voornoemde gheluckighe uytkomste de Konstenaers door 't gevoelen van de soete eer-ketelingh soo verde braght dat sy sich niet en schroomden de hand aen eenighe nieuwe en onghehoorde wercken te slaen, de gheweldighe *Colossen* van d'oude Meesters gheven hier van ghetuyghenis; en *Plinius*, in de voorghemelde plaetse, naemt eenighe *Colossische* wercken der ouder Konstenaeren tot bewijs van haere voordvaerende stoutmoedigheyd. *Zeuxis* was meest van allen vermaerd over sijne stoutigheyd; *hy is vaerdighlick door de deure die hem Apollodorus gheopent hadde inghestept*, seght *Plinius* wederom inde selvighe plaetse, *het penceel, 't welck nu vry wat bestaen dorst, tot meerder eere ende aensienlickheyd brengende.* Van de stoutigheyd deses uytnemenden Konstenaers siet *Lucianus* in sijn Boecksken 't welck *Zeuxis* gheheeten wordt. *Dinocrates* biedt ons insghelijcks een merckelick exempel van dese boude vrijmoedigheyd aen; doch hier van sullen wy, door Gods ghenaede, in onsen naem-rol der Konstenaeren wijdloopighlick handelen. 't Komt hier mede t'eenemael over-een 't gene den uytnemenden Schilder *Melanthius* in sijne Boecken van de Schilder-konst in een goed Meester vereyscht, segghende, dat daerin de wercken van groote Konstenaers een sekere laetdunckenheyd en hardigheyd behoort uyt te blijcken, siet *Laert.* Lib. IV. *in Polemone.* *Euphanor* heeft eenen *Theseus* ghemaeckt, die met een stoute hand gheschildert sijnde, seer sterck stond; dies hy oock, van weghen de sonderlinghe kracht der Konste die daer in ghespeurt wierd, sijnen *Theseus* met eenen anderen *Theseus* van *Parrhasius* ghemaeckt plaght te verghelijcken en staende te houden

*Lib. xxxiv. Cap. 7.

houden dat sijnen *Theseus* met vleesch was opghevoedt, waer den anderen daer en teghen met Roosen scheen opghequeeckt te sijn, siet *Plin.* xxxv. 11. 't Blijckt dan dat de hoogh-beroemde deugden van d'oude Meesters daer in voornaemelick bestonden, dat sy de vlugghe beweghinghen van haeren verwarmden geest stoutvaerdighlick naevolgden; even als of haere doorleerde langh-gheoeffende sinnen nerghens op en konden vallen, 't welck haere ervaerene handen niet en souden vaerdighlick weten uyt te wercken. 't En is dan gheen wonder dat dese Konsten in voorleden tijden gheweldighlick toenaemen, als de dappere gheesten van groote Meesters met een stoute hand door haer werck ginghen; soo en ist oock niet vreemd dat deselvighe Konsten in dese onse traeghe eeuwe noch daghelicks te rugghe gaen, *Aengesien*
*Lib.viij. Cap.6. *wy, als of alle dinghen alreede voltrocken waeren*, seght *Quintilianus**, *'t herte niet en hebben om selver yet voord te brengen: daer nochtans veele wetenschappen by d'oude ghelucklighlick uytghevonden daghelicks versterven.*

2. Den vryen gheest van een oprecht en lustigh Konstenaer vraeght seer weynigh nae d'authoriteyt der gener die sijn werck op 't aller nauste sullen siften; hy is wonderlick prat, en staet gheweldigh op sijn Konste; 't is hem even-eens wie sijn werck in de hand neemt; hy draegt een grondighe kennisse van de verscheyden deughden die in sijn werck verborghen ligghen, niet twijfelende of 't gauste oordeel sal hem altijd 't grootste voordeel aenbrenghen. Wy hebben voor desen * uyt
*Lib.i.Cap iij.9. *Arriani Epictetus* aenghewesen dat dese onvertsaeghde vrymoedigheyt den ghenen eyghen is die haer selven bewust sijn datse in eenighe Konsten boven andere uytmunten. Dies moghen wy oock in 't minste niet twijfelen of 't grootste en 't goede ghevoelen 't welck d'aller treffelickste Meesters van haere eygene wercken hadden, heeft grootlicks ghestreckt tot voorderingh der Konste; want gelijck een roeckeloosselick verwaende laetdunckenheyd de Konst aen d'eene sijde dapper te rugghe stelt, soo en ist aen d'andere sijde niet moghelick dat ons d'aller volmaeckste Konst, den noestighsten arbeyd, ja den spoedighsten voord-gangh selver eenigh voordeel soude bybrenghen sonder 't behulp van een bescheydene ende stand-vastige vrymoedigheyd; even als eenen onstrijdbaeren blooden loere niet een hayr te beter is in 't midden van allerhande krijghs-rustinghe. Wy moeten oversulcks boven alle dinghen die verkeerde schaemte vermijden, dewelcke an-
*Lib.xij. Cap.5. ders niet en is dan *Een sekere vreese*, seght *Quintilianus* *, *door welcke ons ghemoed van sodaenighe dinghen diemen niet en behoort nae te laeten wordt afghekeert: Waer uyt dan een diepe verwarringhe in ons ghemoed ontstaet, als oock een heymelick berou van 't ghene wy eens hadden aenghevanghen.* Dies ick

ick in't minste niet en kan twijffelen of die beweginge, door welcke wy beschaemt sijn te doen't gheene wel ende eerlick is, wordt vaerdighlick van yeder een onder 't ghetal der ghebreecken gherekent. Ick segghe 't noode, om dat het kan misduydet worden, nochtans dient het in alle manieren gheseyt, dat dese schaemhertigheyd een ghebreck is, doch een gantsch minnelick ghebreck, en't welcke seer ghemackelick verscheyden deughden voordbrenght; datse onder en tusschen schaedelick is, als veroorsaeckende dat den arbeyd van vele treffelicke verstanden in't heymelick vermolmsemt ende vermuft. Dese schaemte wordt op 't aller bequaemste verbetert door't vrymoedighe vertrouwen 't welck wy op ons selven hebben; oock soo en is daer nerghens sulcken schaemelachtighen mensche te vinden die sich niet en verstont op de kennisse van sijn eyghen vermoghen, als hem sijn ghewisse daer van versekert dat het hem aen geen kunst ontbreeckt. Alhoewel nu een voordvaerende stoutmoedigheyd de grootste streke in dese Konsten voeren moet, nochtans en magh den Konstenaer soo gantsch sorgheloos niet wesen dat hy 't perijckel daer hy sich selven in steeckt in 't minste niet en soude beseffen: Hy behoort vry wat meer achterdenckens te hebben, dan dat hy soo onbesuystelick daer henen soude loopen; behoudens dat dit achterdencken rijse uyt het begrijp en niet uyt de vreese des wercks; 't en kan niet schaeden dat sich den Konstenaer over de groote des wercks een weynigh ontsette, al ist schoon saecke dat hy sijne schouderen in ghenerley wijse onder den last magh laeten beswijcken. Ende in der waerheyd, hoe sal doch yeman sijne hand aen die Konsten sorgheloosslick slaen, in welcke ons den blooten schijn der deughden menigh-werven plaght te vervoeren? *Die gene dewelcke staen nae 't ghene glad is en ghemackelick schijnt te vloeyen*, seght *Horatius* *, *plaghten doorgaens henen de senuwen en den levendighen gheest haerer wercken te verbreken; die sich groote dinghen onderwinden, worden veeltijds opgeblasen; die al te seker willen gaen en den storm te vele soecken te vermijden, kruypen langhs den oever. 't Schouwen der ghebreken wordt het grootste ghebreck, wanneermen onaerdighlick daer mede te werck gaet.* Wy worden *De Arte. oock menighmael verleydt door de groote menighte der ghener die verkeerdelick oordeelen: Want d'onkonstighe werck-Meesters en laeten sich niet alleen selver voorstaen, dat de voornaemste vermaeckelickheyd ofte kracht haerer wercken in een opghesmuckte sachtigheyd of grove hardigheyd bestaet: Maer d'onervaerene beschouwers houden 't insghelijcks daer voor, dat d'aller Konst-ledighste wercken d'aller kraghtighste sijn; even als het hun nae 't ghemeyne gevoelen een teycken van meerder sterckte schijnt te sijn datmen eenighe deuren met gheweld oploopt dan datmense met ghemack ontsluyt, datmen eenen knoop aen stucken ruckt dan datmen hem ontbindt, dat

men

men yeman teghen ſijnen danck treckt dan dat men hem ſachtelijck leydt. Soo plaghten oock d' onervaerene te oordeelen dat daer meerder ſtaetelickheyd is in een rou ende ongheſchaeft ſtuck-wercks, dan in een werck 't welck de vijle gheſmaeckt ende verdraeghen heeft; dat daer eyndelick grooter overvloed is in 't ghene los henen verſtroyt light, dan in 't ghene ordentelick in een gheſloten en t' ſaemen ghevoeght is. *Quintil*. II. 12. Dit is de reden waerom alle de ghene die haer ſelven op deſe Konſten redelicker wijſe verſtaen, het werck ſoo licht niet en konnen ſchicken als d' onwetende wel plagten te doen; ſy begrijpen hoe gantſch ghevaerlicken ſaecke dat het is de verwachtinghe van ſoo veele goedgunſtighe en wangunſtighe menſchen te voldoen; d' onſekere uytkomſte der Konſte betotert haer ghemoed niet weynigh; ſy overweghen wat ſmaed en ſchimp die ghene onderworpen ſijn dewelcke de hope van eenen eeuwighen naem in 't gheſicht des gheheelen aerdbodems door haere brod-achtighe wercken dwaeſelick nae-jaeghen: En ghewiſſelick is het een dapper ſaecke 't oordeel der gantſcher wereld t' ondergaen, en ſich door 't uytgheven ſijner wercken daer op (in maniere van ſpreken) te beroepen. Ghenoode gaſten verwachten beter ciere, dan die ons van ſelfs ende op 't onvoorſienſte komen beſoecken; even alſoo plaghten dieghene ſcherper te oordeelen, dewelcke daer toe verſocht worden; ſy vereyſchen de waere kracht der Konſte, ſonder nae 't uyterlicke oppronckſel ende icken wete niet wat voor aentreckelicke nieuwigheden om te ſien; ſoo gheburt het oock doorgaens henen dat een naukeurigh oordeeler de ghebreken van ſtonden aen met een halve ooghe weet uyt te vinden; en wat daer erghens in 't werck miſprijſelick is, plaght met eenen oock den luſter van de prijſ-waerdighe dinghen te verdonckeren; voornaemelick in die Konſten, dewelcke niet ſoo ſeer tot noodſaeckelick ghebruyck gheoeffent worden, als tot enckel vermaeck van onſe curieuſe nieuſ-ghierige ſinnen. *Ghelijck ons een doove miſluydende harmonie, grove ſalven, en heul-ſaed-kruyd met Sardijnſchen Honigh in een treffelicke maeltijd teghen de borſt ſteken,* ſeght *Horatius* *, *om dat het bancket die dinghen ſeer wel derven kan; even ſoo is het met de poëtiſche ghedichten gheſtelt, dewelcke maer alleen tot verluſtinghe onſes ghemoeds ghevonden ſijnde, in gheener waerde ghehouden worden, wanneerſe in 't minſten van haere behoorlicke aerdigheyd beghinnen af te wijcken.* 't Ghene *Horatius* al hier van de Poëten ghetuyght, magh op den ſelvighen grond de Schilders ende Gietkonſtenaers toeghepaſt worden, overmids alle haeren arbeyd voornaemelick ſtreckt tot *vervreughdinghe onſer ooghen*, als *Max. Tyrius* ſpreeckt *Diſſert. V.*

* De Arte.

De

3. Den Konstenaer moet oversulcks goede sorghe draeghen dat hy niet alleen den ghenen schijne te voldoen, die sich met sijn werck noodwendighlick moeten verghenoeght houden; maer hy moet boven dien sijn uyterste beste aenwenden dat hy den ghenen wonderbaerlick schijne, dien het vry staet dus of soo van sijne wercken te oordeelen. Die sich selven de goede gunste van de naekomstighe eeuwen durft beloven, deselvighe moet niet alleen in sijnen eyghen sin, maer oock in den sin van de Konst-vroede Liefhebbers wel ende bequamelick schilderen. Indien yeman daerenteghen niet-met-allen kan voordbrenghen waer door hy den hooghwaerdighen naem van een Konstenaer soude staende houden, indien hy sich in 't minste niet geraeckt vindt met d' eerbiedigheyd der Konste die van hem verkleynt ende verontreynight wordt, deselvighe magh veel eer onbeschaemt dan stoutmoedigh worden gheheeten, soo en sal het hem oock niet moghelick wesen dien haetelicken naem van sich selven af te weeren, *Aenghesien wy den naem van onbeschaemdheyd moeten ontgaen*, seght *Tullius**, *mids onghedaen laetende 't ghene schandelick is, sonder te dencken dat het ghenoegh is dat wy ons selven daer over een weynigh beschaemt toonen te sijn.* Het schijnt daerom dat wy in dese gheleghentheyd een sekere middelmaet moeten houden, *Want ghelijck het ons aen d' eene sijde ongheraeden is dat wy de schaem-schoenen al te vroegh uyttreckende onsen onrijpen arbeyd aen 't licht souden brenghen*, seght *Quintilianus**, *overmids wy dus doende ons selven ghewennen de Konst te verachten, wy legghen den eersten grond-slagh van onbeschaemdheyd, en ('t welck allenthalven uytdermaeten schaedelick is) ons vertrouwen voorkomt de maght : Soo moghen wy aen d' andere sijde 't proefstuck onser eerster beghinselen tot den uytersten ouderdom niet uytstellen, overmids die vreese dagelicks toeneemt, ghelijck 't ghene wy stoutelick behoorden aen te vaerden staeds grooter wordt, en 't valt nu te laet te beghinnen dewijl wy overslaen wanneer het ons best waer te beghinnen. So is het dan oorbaerlick dat wy de vruchten onses arbeyds voor den dagh brenghen de wijlse noch groen ende soetsappigh sijn; de wijl ons de hope, gunste, verontschuldiging in den aenvangh onser wercken vaerdighlick bejeghenen; de wijl ons niet quaelick en word afghenomen wanneer wy wat te koen schijnen te sijn, ghemerckt ieder een oordeelt dat de jaeren voltrecken sullen wat daer noch aen 't werck ontbreeckt, en 't ghene al te jeughdelick gheschildert is wordt gheoordeelt uyt de voortvaerenheyd onser naturelicker toeghenegehtheydt voord te spruyten.* Nochtans behoort *den jonghelingh, die benevens de teere krachten sijner jeughd geen ander steunsel en kent, met een lichte ende blyde materie, mijnes dunckens, te beghinnen; even als men de jonghe Hondekens door eenen sachten vangh tot de wild-jaght aenleydt. Soo ist mede ongheraedsaem dat men d' aenkomelinghen, selfs oock in dese*

* Lib. I. de oratore.

* Lib. XII. Cap. 6.

dese ghemackelicke beghinselen, ghestaedighlick aen 't werck soude verbinden; uyt vreese datmen haere verstanden, die in 't eerste sachtelick ghehandelt ende opghekoestert moeten worden, door den gheduyrighen arbeyd vereelt soude maecken. Dus sullen sy de vreese haerer leerjaeren aller best overwinnen de wijl het hun niet swaer en valt iet wat te avontuyren, behalven datse de onbevreestheyt haeres bestaens door dit middel niet lichtelick tot kleynachtinghe van 't werck sullen verkeeren. Dit is onghetwijffelt den eenighe rechten wegh die den Nieuwelingh betreden moet; behoudens dat hy in 't eerste niet al te stout en sy, maer dat hy sich liever eenen goeden ghetrouwen Leydſ-man voorstelle, wiens voetstappen hy voorsichtighlick en volstandighlick ghesint is nae te wandelen, tot dat hy sonder eenigh voorder gevaer de nature met *Lysippus* in Stede van den Leermeester magh naevolghen, gelijck wy Lib. II. Cap. III. § 4. uyt *Plinius* hebben verhaelt.

Cap. XI.

ALhoewel het dan blijckelick is dat de oude Meesters door de gheluckige uytkomste haerer konste tot een vrijmoedighe stoutvaerdigheyd wierden aengheleydt, nochtans vervielen sy noyt tot sulcken achteloosen roeckeloosheydt als dat sy de behoorlicke sorghe die tot dese deftige Konsten en tot het bejagh van eenen onsterffelicken naem vereyscht wordt versuymden, de wijlse al te ernstigh waeren om tot haeren wensch een weynigh vroegher te gheraecken. De woorden van *Fabius Maximus* sijn aenmerckens waerd; *Die ghene de welcken haer selven niet te veel en verhaesten*, seght hy *, *vinden alle dinghen seker ende klaer; den overhaestighen spoed daer en teghen is onvoorsichtigh ende blind.* Haestigheyd en naerstigheyt sijn twe gantsch tegenstrijdige dingen; so bevinden wy, voornaemelick in de gelegenheyt der Konsten, dat de naerstigheydt verwerft wat de haestigheyd verderft. *De naerstigheyd is een groot behulp selfs oock van middelmaetige verstanden*, segt *Seneca rhetor Lib. III. Controv. in proœmio. Metrocles* plaght te segghen, dat Huysen en diergelijcke dingen om silver te koop sijn, maer dat ons de geleerdheyt tijd en arbeyd kosten moet, siet *Laertius* Lib. VI. Den vermaerden schilder *Pamphilus*, ghelijck wy voor desen * uyt *Plinius* hebben aengemerckt, wilde niet verdraeghen dat hem sijne discipulen ontvloghen eer se den tijd van tien jaeren in sijne Schole ordentlick hadden door gebragt: Dit was een gantsch loffelicke instellinghe, ghemerckt *den voordgangh*, nae het segghen van *Quintilianus* *, *voornaemelick in de naerstigheyd ghelegen is.* Staet ons voorder aen te mercken dat de oude Konste-

*Apud Livium Lib. XXII. ab V. C.

*Lib. II. Cap. 3. 1.

* Lib. ii. Cap. 7.

Konstenaers de ghewoonlicke naerstigheydt haerer leerjaeren niet en plaghten te verlaeten soo haest als sy uyt de schaduwe der Scholen in het openbaere licht voordstepten, want het in het teghendeel blijckt dat haere naerstigheyd met de Konst daghelicks toenam. Wy hebben de onvermoeyde naerstigheyd van *Nicias* voor desen * uyt *Plutarchus* voorghestelt. *Men seght dat Protogenes wanneer hy de Schilderije van Ialysus onder handen hadde, anders niet dan Lupijnen uyt het sop ghegheten heeft; om dat deselvighe niet alleen maghtigh waeren sijnen hongher te versaetighen maer oock sijnen dorst te verslaen; behalven dat hy vreesde sijne sinnen door de smetscheyd van allerley leckere spijsen te beswaeren, hy heeft dese Schilderije teghen het mishandelen en teghen de oudheyd ghewaepent, mids viermael de verwe daer over strijckende, dat de onderste moght verschijnen, als de opperste beghost te verdwijnen, Plin.* XXXV. 10: *Apelles onder hield dese onverbrekelicke ghewoonte,* seght *Plinius* in de selvighe plaetse, *dat hem noyt eenen soo gantsch besighen dagh konde voorvallen, of hy plaght noch altijd de Konst door het trecken van een linie te oeffenen* Soo leeren wy mede uyt de volgende woorden des selvighen autheurs, dat sijn hand door dese daghelicksche oeffeninghe sulcken vastigheyd ghekreghen heeft, dat hy de aller treffelickste Meesters in het haelen van subtijle linien verde te boven gingh. *Het is gheestigh het ghene wel eer tusschen Protoghenes ende Apelles uytviel,* seght *Plinius* wederom in de selvighe plaetse, *Protogenes onthielt sich in het eyland Rhodus; alwaer als Apelles ghelandet was om de wercken van desen Konstenaer te besichtigen dien hy maer alleen van horen seggen kende; so heeft hy sich van stonden aen nae sijnen winckel ghespoeyt, den Konstenaer selver en was in sijnen wiuckel niet te vinden, maer hy vond daer een oude Vrouwe die een groot panneel het welcke op den Esel ghereed stond bewaerde. De Vrouwe gaf hem te verstaen dat haeren Meester niet by der hand was, en begheerde te weten wie sy segghen soude dat nae hem ghevraeght hadde: Seght hem, antwoorde Apelles, dat het desen Man is die hem soeckt; met dese woorden nam hy 't naeste penceel in de hand en trock een wonderlick fijne linie met de eene of de andere verwe op het panneel. Protogenes en was soo haest niet weder-ghekeert, of de oude Vrouwe gaf hem de gantsche gheschiedenisse te kennen. Men seght dat den Konstenaer de subtijlheyd deser linie soo haest niet en hadde beschouwt, of 't quam hem daedelick in den sin dat Apelles ghekomen was, want hy het daer voor hielt dat nieman anders sulcken volmaeckten werck konde voordbrenghen; dies hy oock een linie die noch vele dunner was met een andere verwe op de voorige linie getrocken heeft; en als hy voor sich nam een weynich van kant te gaen, soo heeft hy 't oude Wijflast gegeven dat sy den vreemdeling dese linie soude tonen ende hem met eenen aenseggen dat dit den man was dien hy socht, het gheviel juyst soo, Apelles komt andermael, Maer gelijck hem de*

* Lib. ii. Cap. 7. 1.

schaemte verhinderde dat hy sich soude bekennen overwonnen te sijn, soo heeft hy de linien met een derde soorte van verruwe doorsneden, den anderen Konstenaer de hoope selver van eenighe voordere subtijlheydt benemende. Dus hielde sich Protogenes overwonnen, en liep met der vaerd nae de haeven om den vreemdelingh te vinden. Soo heeft het die eeuwe oock goed gheacht den naekomelinghen dit tafereel als het was nae te laeten, tot verwonderingh van allerley menschen doch voornaemelick van de Konstenaers. Het is kennelick ghenoegh dat dit stuck wercks vergaen is als het huys van Cæsar in het palays de eerste reyse aen brand gheraeckte, alwaer wy het gretighlick plaghten te aenschouwen, alhoewel het onder soo vele treffelicke wercken van groote Meesters onbeschildert scheen te sijn, anders niet in sulcken wijden begrijp vervattende dan linien die men door 't ghesicht nauwlicks kost onderscheyden; dies het oock te aentreckelicker was, en wierd boven alle d'andere wercken verheven. Het en is my niet onbekent dat dese plaetse van velen heel anders tegen de kracht van sulcke eenvoudighe klaere woorden gheduydet wordt; nochtans en stoote ick my daer aen in het minste niet; overmids het sijne reden heeft dat dē autheur maer alleen van blote linien spreekt, die met andre verruwige linien op 't aller subtijlste waren doorsneden: Het heeft mee sijn bescheyd dat hy 't wonder werck des panneels daer in stelt, dat niet alleen de vorighe eeuwen maer oock de eeuwen die naest by sijnen tijd quaemen niet anders als onsienlicke linien, linien die met een vaerdighe lichte hand sachtelick ghetrocken waeren, daer in ghesocht hebben. Doch hier van sullen wy ellers op een andere ghelegenheydt breeder spreken. Nu achten wy het noodigher te sijn de sorghvuldige naerstigheyd der ouder Meesters met de sorgheloose onachtsaemheyd der huydensdaeghscher Konstenaeren een weynich te vergelijcken.

2. Doch hier achten wy 't voor eerst onnoodigh te sijn ons selven besighlick teghen die ghene te kanten, de welcke staende houden dat den aengheboren volgh-lust met t'saemen de naturelicke bequaemheyd om desen lust te boeten maghtigh ghenoegh sijn ons tot de volmaecktheyd der Konste aen te leyden. Het is te vergeefsch dat wy vele tijds en vele woorden ontrent sodaenighe luyden souden verslijten, ghemerckt het vast gaet dat die ghene haer selven maer alleen met sulcken voorwendsel soecken te behelpen, de welcke allerley arbeydt ende sorghe met opset vermijden; soo kan men oock de onwillighe seer beswaerlick wijs maecken hoe vele de sorghvuldighe arbeydsaemheyd te weghe brenght. Wy sullen ons oversulcks voldaen houden, ja wy sullen 't hun grooten danck weten, indiense ons in onse arbeydsaeme sorghe slechts met vrede laeten. *Want daer en kan, onses dunckens gheen volmaecktheyd ghetroffen worden*, seght *Quintilianus* *, *het en sy dat* mey

*Lib. XI, Cap. 3.

men de nature door een ghetijdighe sorghe helpt. Het en is ons niet moghelick dit stuck anders te begrijpen, overmits wy bevinden dat onder 't ghetal van so vele doordringhende verstanden die gene eertijds den hooghsten lof der Konste hebben wechghevoert de welcke de teyckenscholen niet alleen van verde plaghten te begroeten ende eenighe weynighe leerjaeren daer in door te brenghen, maer die het noodwendigher hielden langhsaemlick in te drincken het ghene sy naemaels in andere vaerdighlick souden instorten; Wy vernemen insghelijcks dat de aensienelicke Majesteyt der Edeler Konsten ghequetst ende met voeten vertreden wierd soo haest als de leerlinghen haer gemack soeckende weynich wercks van de voornaemste ende noodsaeckelickste gronden der selvigher beghosten te maecken. *Wat geen vast fundament en heeft*, seght *Seneca* *, *wordt haest bevonden bouvalligh te sijn.* So steken oock die gene in een gantsch schaedelicke dwaelinghe de welcke haer selven door het valsche be icht haerer onverstandigher Leermesters laeten beweghen om dese Konsten van de aerdigheyd der diepgrondigher wetenschappe af te scheyden, even als of de gantsche ghelegenheyd der Konste voornaemelick in een ghemackelicke en vaerdighe oeffeninge bestond, sonder dat sich den Konstenaer voorder behoefde te bekommeren. *Die haer selven verhaesten*, seght *Quintilianus* *, *houden alle die dinghen noodwendiglick voor gantsch ijdel ende nietigh, de welcke moeten voorgaen eer sy tot het uyterste konnen gheraecken.* Het onstaet mede hier uyt dat sy menighmael de aller noodsaeckelickste dingen versuymen, de wijl sy maer alleen nae den uyterlicken schijn van een opghepronckte ende onghegrondeerde Waenkonste trachten; ja sy versoeyen alle de groote behulp-middelen der Konste die men immers niet en kan derven om tot de volmaecktheyd te gheraecken, *Hun dunckt*, segt *Quintilianus* *, *dat sy de kracht haeres vernufts niet ghenoegh en konnen betonen, en dat sy den opperſten prijs van verstand niet en hebben te verwachten soo langhe sy haer selven maer alleen ontrent de onroembaere, doch noodsaeckelicke dinghen besigh houden; even als den top van groote gebouwen plaght uyt te steken, den gantschen grond-slagh daerentegen plaght verdonckert te liggen.* Dit is de reden waeromme sy de eerste gronden der Konste naulicks aenroeren, of seer lichtelick daer af scheyden; *Want de vermaeckelickheydt ende nuttigheyd van sodaenighe leerstucken*, seght *Varro* *, *is in haer uyt eynde ghelegben, als mense naemelick volwrocht ende voltrocken heeft; in het beghin daerenteghen schijnense onsoet ende onnoodigh te sijn.* Men vindt benevens dese noch andere die maer eenen kleynen tijd in de Scholen der Schilders gheseten hebbende allerhande Konstregulen door een luye vermetelheydt smaedelick verwerpen, sy laeten haer selven dwaeselick

* Lib. i. de Ira, Cap. ultimo.

* Lib. IV. Cap 5.

* In procemio libri Primi.

* Apud A. gell. Lib. xvi. Cap. 18.

voorstaen dat sy de authoriteyt der Konste aller best oeffenen, wanneer sy die ghene onbescheydenlick uytlacchen de welcke niet alleen naerstighe ende onvermoeyde handen tot het werck toebrenghen, maer oock alle de andere dinghen die daer toe dienstigh sijn. *Dit sijn*
* Lib. i. *de luyden die eenighe kleyne dinghen lichtelick afklaeren,* seght *Quintilianus* *,
Cap. 3. *en daer op nemen sy de stoutigheyd om daedelick te bewijsen wat sy doen konnen; alhoewel sy dat maer alleen doen konnen, 't ghene hun eerst ter hand komt, het en is niet sonderlings 't gene sy bedrijven, maer wat sy doen dat doen sy vaerdighlick, het en heeft sijn volle kracht niet, oock en kan het geen diepe wortel hebben; even gelijck het saed 't welck op de bovenste aerdkluyten gestroyt wordt, vroeger voordspruyt, en 't nietighe ghewas van de wilde gherste draeght menighmael voor den tijd des ooghsts eenen schijn van rijpe Koren-aderen, het is wel waer dat dese dinghen in het eerste wonderlick schijnen, als mense met de jaeren gaet afmeten; maer dese voordvaerenheydt ghelijckse daer nae op 't aller schielickste ghestut wordt, soo plaght oock de verwonderingh af te nemen.*

3. Soo moeten dan die ghene dewelcke nae een grondighe ende onvernepen kennisse deser Konsten trachten, noodsaeckelick ghelooven, dat haere sorghe sich tot alle die dinghen moet uytstrecken, sonder de welcke den Konstenaer geen volmaeckt Konstenaer wesen kan; sy behooren haer selven insghelijcks daer van versekert te houden, dat het hun onmoghelijck is hoogher op te stijghen, 't en sy saecke datse vry wat laegher met de ghewoonlicke ende ghemeyne grond-regulen
* Lib. i. beghinnen. *De goede Konsten*, seght *Quintilianus* *, *hebben oock haere*
Cap. 1. *onmondighe kindscheyd.* Want ghelijck d' opvoedinghe van de lichaemen die wel oyt d' aller kloeckste sullen wesen met de melck spijse, met het wieghen-ghesol, met het kruypen langhs stoelen en bancken plaght te beghinnen, soo moeten oock dieghene dewelcke met der tijd voor d' aller uytnemenste Konstenaers ghehouden worden haer selven een goede wijle tijds ontrent d' eerste linien besigh houden, te vrede sijnde dat de hand des Leermeesters haere hand bestiert tot dat sy nae een ghenoeghsaeme hand-leydinghe van selfs op den rechten treck vallen. *Ghelijck nieman 't opperste van eenighe verhevene plaetsen beklimmen kan, 't en sy saecke dat hy beghinne waermen behoort te beghinnen; soo plagten d' eerste dinghen hoe 't werck voorder gaet, voor d' aller minste ghehouden te worden*, seght *Quintil.* X. I. *De hooghte van allerley groote Konsten, als van uytstekende boomen, brenght ons een sonderlingh vermaeck by; 't gaet heel anders met den wortel; nochtans en kan de hooghte sonder den wortel niet bestaen*, seght *Cicero de perf. Oratore. Men plaght d' onervaerene kinderkens de ghestaltenisse met t' saemen den naeme der letteren in 't eerste voor te houden,*
* Lib. ii. seght *Manilius* *, *daer nae plaghtmen hun 't ghebruyck der selvigher in 't op-*
Aſtron.

maecken

maeken der syllaben aen te wijsen ; volght het t' saemen-voeghsel der woorden, diemen in haere ghedeelten lesen moet ; der dinghen kracht en d' oeffeninghe der Konsten wordt eyndelick door 't behulp der selvigher voorghestelt ; de poëtische ghedichten volghen oock haere maete. Wy gheraecken te beter tot ons voornemen, wanneer wy de voorgaende dinghen ordentlick leeren : Ia den verkeerden arbeyd van een overhaestighe onderwijsinghe gaet dapper los ende en kan ons gantsch gheen baete bybrenghen, 't en sy dat de leeringhe op haere eyghene elementen ghegrondeert blijve. Soo heeft dan het waernemen van dese kleyne beghinselen (alhoewel men, om eyghenlick te spreecken, in 't stuck van leeringhe gheenerley dinghen voor kleyn ende gheringh magh houden waer door 't voornaemste ooghen-merck onses voornemens ghevoordert wordt) d' oude Meesters groot voordeel toeghebraght ; soo en souden sy oock dese Konsten nimmermeer tot sulcken aensienlicken heerlickheyd hebben weten te brenghen, 't en waer saecke dat sy haer selven liever met een langhsaeme en sekere dan met een spoedighe ende losse uytkomste verghenoeght hadden.

4. Het strijdt oversulcks teghen recht en reden dat onse huydensdaeghsche jonghelinghen soo weynigh op dese hooghloffelicke ghewoonte der ouder Meesters passen, *Want wie is daer doch onder hun,* segt den jonghen *Plinius* *, *die sich door de jaeren ofte oock door d' authoriteyt van andere Meesters laet bewegghen om yeman die beter soude sijn t' erkennen? sy sijn van stonden aen wys ; sy worden in eenen oogenblick met allerhande kennisse vervult ; sy en ontsien nieman ; sy en behoeven nieman nae te volghen ; het is ghenoegh dat sy 't exempel haeres wercks uyt haer eyghen selven haelen.* Dese Konsten wierden eertijds met een sonderlinghe eerbiedigheyd gheoeffent ; nu daer en teghen, nae dat het grootste ende ghewightigste point der Konste den eersten ingangh tot de Konste gheworden is, vindtmen dat yeder-een de hand daer aen slaet sonder eenigh achterdencken, sonder eenighe sedigheyd ; wy stoppen onse ooren voor den ghesonden raed ; wy en willen den tijd niet verwachten datmen ons ordentlick tot de Konst soude aenleyden, maer wy vallen daer plotselick in nae dat wy de schaemte eens hebben afgheleyt ; men ontmoet naulicks een onder duysend leerlinghen die den gebaenden wegh der ouder Meesters betreden wil, om tot de volmaecktheyd deser treffelicker Konsten te gheraecken ; het is een gantsch seldsaem dingh dat sich yeman niet en soude verstouten grooter saecken aen te vaerden, eer hy de mindere vast heeft ; d' aller profijtelickste naerstigheyd diemen ontrent d' eerste beghinselen plaght te ghebruycken wordt van hun door een verkeerde vermetenheyd eendraghtighlick verlaeckt ; ende overmids sy met eenen sprongh van den laeghsten trap tot den hooghsten

* Lib. viii. Epist. 23.

hooghsten meynen over te schryden, soo ist dat de hope haerer arbeyd by ghebreck van sorghe verlooren loopt. *d' Onachtsaemheyd heeft noyt yet treffelicks voord-ghebraght*, seght *Max. Tyrius Dissertat.* XXXIV. *Ghelijck de nature niet en vereyscht*, seght *Libanius* *, *dat wy kleyne dinghen met eenen sweetighen arbeyd souden haelen, soo en lijdtse niet dat onse sorgheloosheyd den loon der naerstigheyd soude verwerven.* Alhoewel het dan blijckelick is dat schier yeder-een met dese gantsch schaedelicke dwalinghe besmet is, nochtans souden wy gheen quaede hope van de Konst hebben indien het moghelick was eenighe leerlingen van desen onbesinden dommen loop af te raeden; doch nu is het heel anders met dese saecke ghestelt, vermids haer hert en haere sinnen soo krachtiglick met de teghenwoordighe schijn-vreughd opghenomen sijn dat sy alle vermaeninghen met een doove oore voorby gaen; hun dunckt dat sy daer alreede boven op sijn; sy verstaen sich in haer eyghen oordeel soo wel op de Konst als de beste Meesters wel oyt ghedaen hebben; en om dese reden laeten sy seer noode yet in haere ooren ende herten insincken 't welck haere onbehoedsaeme vreughd verstooren moght. *Den wegh die sy inslaen*, seght *Quintilianus* *, *en kan soo quaed niet wesen, of noch hebben sy daer een goed behaeghen in: Soo is het mede ondoenlick datmen hun yet uyt het hoofd soude stooten, 't welck sy met haere eerste melck beghosten in te drincken, ghemerckt het in't oordeel van yeder een beter is alreede gheleert te hebben, dan noch te moeten leeren.* Ghelijck het dan aen d' eene sijde nerghens toe nut is, dat wy ons selven met dit quaede onghenelelicke seer voorder souden bekommeren, soo achten wy 't aen d' andere sijde meest waerschijnlick te sijn dat diegene de Konst op 't aller volmaeckste sullen oeffenen, dewelcke in 't eerste grooter sorghe draeghen om wel dan om rasch te schilderen: d' onverduldighlick haestighe luyden daerenteghen, dien het altijd aenghenaemer schijnt gheschildert te hebben dan te schilderen, vinden sich in 't uyteynde jammerlick bedroghen; sy worden al te spade ghewaer dat de soete ketelingh van een losse verwaende hope haere herten leelick heeft verleydt, want sy nu gheen andere vrucht van haer quacksalverlijck stoffen en poffen ghenieten dan het ydele Lof-tuyten van de lichtvaerdighe onverstandige menighte, behalven dat sy door dit middel tot een eyghen-sinnighe laetdunckenheyd, tot een onbeschaemde stoutigheyd, tot de ghewoonte van brodden, en tot een oneerbiedighe mishandelingh van dese achtbaere Konsten vervallen. *Als den Schilder Agatharchus sich in 't bywesen van Zeuxis niet en schaemde te vermeten*, seght *Plutarchus* *, *dat hy allerhande Schilderyen sonder eenighe moeyte vaerdighlick afmaeckte; maer ick, andwoorde Zeuxis, ben daer vry wat langher mede besigh: Want ghelijck dese*

iii Progymn.

Lib. iii. Cap. 1.

In Pericle

dese overspoedighe knaphandigheyd het werck van de volmaeckte schoonheyd en van 't gheduersaeme ghewight der Konste ontbloot, soo krijght het van den tijd dien wy daer aen hanghen een sekere beklijvende kracht streckende tot de behoudenisse des wercks. *Themistius* insgelijcks sprekende van *Phidias*, *Alhoewel Phidias de rechte ghedaente van eenighen God ofte Mensche in 't goud ende yvoor behendighlick wist af te beelden*, seght hy *, *nochtans plaght hy daer toe tijds ghenoegh te nemen : Soo wordt hy mede ghesegt een goede wijle tijds ontrent den pantoffel van Minerva besteedet te hebben.* Den grooten meester Konstenaer *Apelles* heeft sich mede verklaert van 't selvighe ghevoelen te sijn; want als een verwaent werck-meester hem een Schilderye toonde daer van hy sijnen roem droegh dat hyse in eenen seer korten tijd ghemaeckt hadde; *Ick sie dat wel ghenoegh*, *andwoorde Apelles*, *en 't gheeft mij wonder dat ghy niet meer dan dese eene Schilderye in dien tijd gheschildert hebt*, siet *Plutarchus de Educ. Liberis.* * In orat. ad eum qui postulaverat ut ex tempore sermonem haberet.

5. Ghemerckt dan dat d' aller grootste ende volmaeckste Meesters selver niet al te voordvarende in haere wercken wilden sijn, soo mogen wy daer uyt lichtelijck afnemen dat het den nieuwelinghen toestaet sachtelick en bedachtelick te beghinnen. De volstandigheyd van een arbeydsaeme naerstigheyd is het voornaemste het welck men in de beghinners vereyschen magh; welverstaende dat sy eerst rijpelick overlegghen wat Konstenaers allermeest dienen naeghevolght ende uytghedruckt te worden; want men ghemeynlick siet dat die ghene de gantsche hope haeres arbeyds in 't eerste door een quaed aenwensel verderven, de welcke haer selven 't exempel van eenige onvolmaeckte Meesters lichtvaerdighlick voorstellen; Doch hier van hebben wy voor desen * breeder ghehandelt. Nae dese noodsaeckelicke toeversicht moeten wy noch voorder sorghe draeghen dat onse proefstucken allenghskens te voorschijn worden ghebraght; want wy ons selven van de goede uytkomste onses arbeyds niet wel en konnen versekeren, 't en sy saecke dat wy onse wercken ghetijdighlick uytgheven. *Allerley Konsten en allerhande wercken worden door het daghelicksche ghebruyck en door een ghestaedighe oeffeningh dapper voordgheholpen*, seght *Vegetius Lib. III. de Re milit. Cap. 10.* *'t Valt gantsch moeyelick t' onderhouden wat wy gheleert hebben, 't en sy saecke dat wy ons naerstigh daer in oeffenen*, seght den jonghen *Plinius Lib. VIII Epist. 14.* *Alhoewel de Konst selver een sekere soorte van oeffeninghe in sich vervat*; seght een ander *, *want het onmoghelick is dat yeman soo vele verscheydene en diepe dinghen kan begrijpen, of sijne wetenschap moet hem noodwendighlick met allerhande Konst-rijcke bedenckinghen vervullen, soo moeten oock dese bedenckinghen sijn vermoghen noodsaeckelick vorderen, ghelijck 't vermoghen de rechte kracht der Konste in hem altijd plagt* * Lib. i. Cap. 3. * Auctor dialogi de Caussis corr. eloqu. Cap. 33.

voord te brenghen: Waer uyt men vrijelick besluyten magh, dat daer maer eenen ende den selvighen wegh is om te begrijpen wat wy meynen uyt te drucken, en om uyt te drucken wat wy begrijpen. De naelaetigheydt in dit stuck brenght menighmael te weghe dat vele redelick wel ervaerene Meesters haere wercken niet sonder een heymelicke schroomte aen den dag brenghen; want overmids sy de selvighe al te langhe binnen houden en het oordeel der wereld al te traeghelick versoecken, soo plaght het oock veeltijds te ghebeuren, dat haere schemerende ooghen de heldere klaerheydt van het onghewoonlicke ghemeyne licht in het minste niet en konnen verdraeghen, gheduyrighlick omsiende nae de schaduwe daer in sy tot noch toe gheschuylt hebben. Het sombere stilleswijghen van de naukeurighe sinnelicke oordeelers, het moeyelicke tieren en baeren van haere bittere vinnige benijders, het onmaetighe handkloppen ende juyghen der ghener die haere wercken met een verbaesde verwonderinghe aenschouwen, 't springht hun al teghen de schenen; het quelt hun dat haere wercken, nae 't heymelicke verghenoegen het welck sy daer in namen, de open baere proeve moeten uytstaen; het ontstelt haer ghemoed, als sy gewaer worden dat de aller minste misslaeghen niet en konnen verholen blijven; ja sy gheraecken t'eenemael van haeren dreve, niet wetende waerwaerds dat sy sich keeren ofte wenden sullen, als sy op 't beproeven haerer wercken bevinden dat die vrijmoedighe stoutigheydt daer op sy haer selven in haere eenigheyd verlieten in een kleynhertighe vreesachtighe bekommernisse verandert is. Ghelijck dan de enckele Konst-regulen in alle andere wetenschappen seer weynich baeten, 't en sy dat menſe daghelicks door een gheduyrighe oeffeninghe tot de wercken toepasse; soo bevint men oock in dese Konsten dat de bloote leeringhe nerghens toe nut is, indien menſe niet in 't werck stelt ende getijdiglick aen het licht brengt; al is de naerstigheyt die wy in het heymelick aenwenden noch so groot, het uytgheven ende ghemeyn maecken heeft nochtans een bysondere nuttigheyd. *Soo is het mede waerschijnlick*, seght *Quintilianus**, *dat de oeffeninghe sonder eenighe leeringhe (indien ghyse van malckander afscheydt) meer te weghe brenghen sal, dan de leeringhe sonder oeffeninghe.*

* Lib. xii. Cap. 6.

6. Allerley uytwendighe middelen behoorlicker wijse aengewend sijnde, soo sullen wy merckelick bevinden dat de arbeydsaemheyd van een ghestaedighe ende onvermoeyde oeffeningh eenen rijcken loon met sich brenght; aenghesien dese Konsten haer eerste beghinsel van de nature trecken, ghelijckse haeren voordgangh voornaemelick uyt het menighvuldighe ghebruyck, en haere volmaecktheydt alleenlick uyt de sorghvuldighe oeffeningh krijghen*. *Protagoras* plaght te segghen

* Quint, X. 3.

ghen dat de Konst sonder de oeffeningh een gantsch nietigh dingh is, even als de oeffeningh sonder de Konst niet met allen vermagh, siet *Stobæus Serm. de Disciplinâ & eruditione. Wat heeft Phidias met de Konst te doen, indien hy de selvighe ontrent het goud ende ontrent het yvoor niet en meynt aen te legghen?* seght *Maximus Tirius Dissertat. V. Wat helpt het dat die gene de welcke wel oyt meynen te schilderen*, segt *Theotsophista**, *de wercken van Protogenes, Apelles, ende Antiphilus besichtighen, 't en sy datse selver oock aen't werck tijen?* Het strijdt teghen den ghemeynen loop der nature, dat sy jet groots ende sonderlinghs schielick souden voleynden; so sien wy mede inde dagelickse maniere van voordteelinge dat de aller grootste gedierten langsaemlick worden voordgebragt. Gelijck allerhande kruyden ende planten haer groeysel ende voedsel overvloediгher trecken uyt de aerde die sorgvuldiglick gedolven en diep omgespit is. So plagt oock enen welgegrondeerden voordgang de vruchten onses arbeyds rijckelicker uyt te storten en ghetrouwelicker te bewaeren *, al wat men van dese Konsten verhaelt is onghetwijffelt maer eenen ydelen droom van curieuse werckende koppen, 't en sy saecke datse den gheenen die door een naturelicke toegheneyghtheydt daer toe worden aengedreven, eenen sekeren wegh tot de volmaecktheydt konnen aenwijsen. Soo staen wy mede bekent dat de Konst voldaen heeft, wanneer sy ons haere regulen mitsgaeders oock haer werck-tuyg aenbiedt; wy moeten voor de rest sorge dragen om met een onvermoeyde naerstigheyt daer nae te trachten dat wy de aengeboden middelen behoorlicker wijse ghebruyckten *, staet oock aen te mercken dat daer onder 't groote ghetal der Konsten die het menschelick gheslacht tot noodsaeckelick ghebruyck en tot vermaeck oeffent, geen andere Konst wordt ghevonden die soo lichtelick toeneemt ofte afneemt nae dat men sich daer in sorghvuldighlick of sorgheloosllick plaght te quijten. Volght dan dat wy de rechte handelingh der Konste boven alle dinghen soecken te bekomen; want het ons anderfints onmoghelick is de aensienlicke achtbaerheydt van de Schilder-konst recht wel te handhaeven. Wordt maer alleen vereyscht dat wy ons selven in het beghin deser oeffeninghe niet al te seer en verhaesten; ghemerckt wy tot den eersten aenvangh onses arbeyds dit voornemen moeten toebrenghen, ja wy en moghen ons selven gheen ruste gheven tot dat wy dit ons voornemen standvastighlick hebben uytgevoert, dat wy wel souden doen het ghene wy ter hand trecken, in het minste niet twijffelende of dese ghewoonte van wel te doen sal ons allenghskens tot een onberispelicke vaerdigheydt aenleyden. De ghestiedigheydt van een arbeydsaeme oeffeningh heeft oyt ende oyt te passe gebraght

* Progymn. Cap. I.

* Quint. X. 3.

* Quint. Lib. vii. Cap. ultimo.

dat sich alle dinghen ghemackelicker plaghten te vertoonen en aen te bieden, ja dat alle dinghen, als in een welghereghelde familie, ghereedt schijnen te staen om het bevel te verwachten. Al wat wy tot noch toe ghe seyt hebben wordt in dese weynighe woorden begrepen; *Het rasch doen en is gheen middel om wel te doen; maer het wel doen is een middel om rasch te doen, Quintil.* X. 3. Dus vele sy gesproken van die ghene de welcke door een lichtsinnighe voordvaerende onbesuystheydt allerley sorghe van sich verbannen: Is nu overigh dat wy die ghene een weynich aenroeren de welcke haer selven door een overcurieuse sorghe de schuld van traegheyd op den hals laeden.

7. Als ick op my nam den voordvaerenden lossen loop van vele onbesinde roeckeloose beghinners te stutten, soo en was dit mijne meyninghe niet dat ickse aen den ramp spoedighe verdrietsaemheydt van een achterdochtigh naeghepeyns soude soecken te verbinden; want het immers seker is dat die ghene noyt maghtigh sijn sulcken grooten Konste gheluckighlick te oeffenen, de welcke al te langh ontrent elcke bysondere linie blijven hanghen, haer selven nimmermeer met het ghene sy alreede ghedaen hebben verghenoegende. Een goedt ende wel beraeden Konstenaer draeght groote sorghe dat hy sijne sorghe niet al te seer en ontdecke; hy en heeft gheen ander ooghenmerck, dan dat hy een uytnemende materie uytnementlick schijne te verhandelen ende uyt te drucken; soo wordt hy buyten twijffel gheoordeelt wel gheschildert te hebben, die de ghewighrigheyd van het voorghestelde argument met sijn werck beandwoordet. *Al wat nae den eysch der saecke ghenoeghsaemlick bewrocht is*, seght *Quintilianus* *, *heeft sijn volle kracht.* Onder en tusschen is het niet alleen verdraeghlick, maer het is oock prijselick, ja 't helpt de bevallígheydt des wercks veel meer dan men wel beseffen kan dat de aller gheestighste schilderijen hier en daer een sekere soorte van onachtsaemheyd betoonen. Leckere spijse wort somwijlen door een gemaetighde serpheyd smaeckelicker gemaeckt; Het gheeft oock menighmael eenen sekeren schijn van ghevoeghlickheyd dat eenighe dinghen in een rijck en welghestoffeerde Huysgesin versuymighlick verstroyt ligghen. Daer worden evenwel sommighe ghevonden die haer selven onophoudelick quellen; elcke inventie wordt by hun voor verdacht ghehouden; sy scheyden seer onghaerne van de bequaemelick ghetrocken linien; hun dunckt dat sy het noch al beter souden klaeren, indien het te herdoen stond. Dus plaghten sy dan door een nordsche ghemelickheyd menighmael uyt te wisschen, wat met grooten arbeydt beghonnen was; sonder eens te bedencken dat het een verkeerde en gantsch ontijdighe sinnelickheyt is, wanneer-

* Lib. viii. Cap. 3.

mer

men sich door een bordeel-loos verstandt laet verleyden om iet nae te jaghen het gene beter dan wel soude sijn, de quellinghe van dit scherpsinnige verdriet is maer enckele mijmeringh; dit is de beruchte klippe daer aen sich sulcken grooten menighte van eersuchtighe verstanden ghestooten heeft; dit is het slimste het welck men in de gheheele Konst ontmoeten kan; *Want ghelijck wy van de andere ghebreken eenen afkeer hebben*, seght *Quintilianus* *, *soo plaghten wy dit ghebreck in het teghendeel te koesteren.* Den selvighen autheur spreeckt hier van in een andere plaetse wijdloopigher; *Eenighe sijn nimmermeer te vrede*, seght hy *, *het moet al verandert worden; het moet heel ende al verschillen van het ghene hun in het eerste redelick wel gheviel. Andere doen haer eyghen verstand door een verkeert misvertrouwen grootlicks te kort, achtende datmen hun den lof van naerstigheyd vaerdigher sal opdraeghen indien sy't werck moeyelicker maeckten. Dies kan men oock seer beswaerlick segghen, of die ghene een grooter mislagh begaen dien alle 't ghene sy doen wel aenstaet, of dien niet met allen aen en staet. Want het ghebeurt menighmael dat den levendighen gheest van veele moedighe jonghelinghen door den onmatighen arbeyd t' eenemael verbroken wordt, en d' over-ernstighe begheerte om wel te doen brenght te passe dat sy tot een droomachtighe traeghe vaddigheyd vervallen. De gantsche gheleghenheydt der saecke bestaet hier in, alhoewel wy ons uyterste beste moeten aenwenden om so wel te doen als het immers moghelick is, nochtans is het ons 't eenemael onoorbaerlick dat wy boven ons vermogen soecken te gaen. Het is hier met naerstigheyd en met geen korselheyd te doen. Dies moeten wy vaerdighlick seyl maecken, als wy den wind mede hebben; ja wy moeten oock somtijds de heymelicke beweghinghen van onse inwendighe herts-tochten opvolghen, want men veeltijds ghewaer wordt dat de hitte onses beroerden ghemoeds meer daer in vermagh dan de naerstigheydt selver. Wy hebben maer alleen daer op te letten, dat ons desen gladden voordgangh niet en bedrieghe, overmidts het seker gaet dat alle onse wercken, de wijlse noch nieu ende versch sijn, ons maer al te wel plaghten te ghevallen.*

* Lib. viij. Cap. 3.
* Lib. x. Cap. 3.

8. Soo is het dan hooghnoodigh dat wy (benevens de voorsichtige inghetoghene voordvaerenheyd daer toe wy de beghinners voor desen * aenmaenden, en benevens de vertoevinghe ofte den uytstel die ons door de traegheyd onser handen toeghebraght wordt als de selvighe de snelheyd onses ontlaeten ghemoeds soo vaerdighlick niet en konnen achterhaelen) onse werckende sinnen nu en dan met opset souden ontspannen ende onsen aessem by wijlen herscheppen; voor ghewis houdende dat daer gheen sekerer middel ghevonden wordt om onsen verdachten voordgangh met een rijp oordeel te toetsen, om 't gene volghen moet met het voorgaende bequaemelicker te verknoopen,

* In de [laet]ste afdeylinghe deses tegenwoordighen Capittels.

om de gheest-braeckende vermoeytheyd beter te vermijden. Dit is een ghewightigh en gantsch aenmerckens waerdigh point. Want het immers vast gaet dat de matigheyd onses ghemoeds, soo wel als de vermoeytheyd onses lichaems, een groot letsel is van voordere naerstigheyd: 't Is wel waer datmense soo lichtelick niet en verneemt als de lichaemelicke; nochtans is se veel meer aenkleevende ende onoverwinnelick, verswackende onse sinnen niet alleen voor den tegenwoord ghen maer oock voor den toekomstighen tijd. Staet noch voorder aen te mercken dat d' eerste hitte die wy tot het werck bragten door sulcken uytstel vernieut ende verquickt wordt, wanneerse door de ghestaedigheyd van 't wercken beghint te verkoelen, even als wy sien dat die gene de welcke om strijd springen een goed stuck wegs te rugghe gaen, om haer selven met meerder kracht over de slootte lichten; 't is mede een groot behulp om verde te werpen, datmen sijnen arm achterwaerd om swiert; soo plaghten die ghene oock verder en met meerder gheweld te schieten, die den pijl meest nae sich trecken. *Quint.* X. 3. Maer hier moeten wy noodwendighlick noch een ander soorte van beghinners aenroeren, die op een andere maniere te verstaen gheven dat sy de profijtelickheyd van eenen ghetijdighen en welgemaetighden uytstel in 't minste niet en begrijpen: Want ghelijck sy haer selven door de eerste hitte laeten aendrijven om spoedighlick over 't gheheele werck te loopen en 't ghene hun in den sin quam haestighlick sonder eenighe vertoevinghe af te teyckenen, soo worden sy noch evenwel ghedwonghen haere verhaestighde wercken nae eenen sekeren uytstel wederom te hervatten; doch sy verbeteren maer alleen de bysondere ghebreken die in 't eene of 't ander deel te vinden sijn, 't gantsche werck behoudt onder en tusschen de voorighe lichtvaerdigheyd. *Wy behooren oversulcks,* nae 't ghevoelen van den diepsinnighen *Quintilianus* *, *by-tijds goede sorghe te draghen dat ons werck in 't eerste sulcken fatsoen kreghe, datmen het selvighe maer alleen behoefde op te schicken, sonder 't gantsche besteck des wercks in 't minste te veranderen.*

*Lib. x, 3.

9. Ghelijck wy dan sien dat dieghene dewelcke de eerste hitte haeres werck-suchtighen ghemoeds sonder eenigh achterdencken op volghen, het werck soo verde plaghten te brenghen, dat het hun onmoghelick is het selvighe wel te verbeteren; soo vinden wy 't in alle manieren gheraedsaemer dat de Leerlinghen; jaselfs oock de volleerde het gantsche bewerp haeres wercks in 't eerste maer alleen rouwelick souden afschetsen, om d' eerste schetse nae een redelijck verpoosinge wederom en wederom in de hand te nemen, eerse 't gheheele werck bestaen op te maecken. Dan moghen sy met vryer herten aen 't werck

tijen, niet twijfelende of 't sal hun voortaen licht vallen de bysondere ghedeelten te verbeteren als 't gheheele welghestelt is. Wordt maer alleen vereyscht dat sy haer ghemoed nae 't opmaecken des wercks op een nieu ontspannen, om nae eenen redelicken uytstel met een ghestrenghe hand over 't gantsche werck te gaen. Dit is 't eenighe middel om de waerdigheyd deser Konsten nae behooren te handhaeven, soo krijght oock de losse schielickheyd onses eersten ghepooghs een grondighe ende ghesette bestendigheyd; even als de sorghvuldighe ervaerene Acker-luyden d' opperste wortels haerer Wijngaerden plaghten te besnoeyen, ten eynde dat d' onderste dieper ingheworteld sijnde overvloedigher sap en sterckte kreghen. *'t Ghene de Konsten voordbrenghen*, seght *Plutarchus* *, *is in 't eerste gantsch onhebbelick ende misschaepen, tot dat elck bysondere lid sijn eyghene ghedaente naederhand bekomt: Daerom plaght oock den Ghiet-konstenaer Polycletus staende te houden, dat het werck aller moeyelickst is, wanneer men de kleye tot den naeghel toeghebraght heeft.* De best bekende vrienden en maeghen van den poëte *Virgilius*, ghelijck ons den philosophe *Phavorinus* * betuyght, verhaelen onder andere dinghen die sy aengaende sijn verstand en maniere van doen beschrijven, dat dien artsch-dichter van sich selven ghewoon was te segghen, dat hy sijne ghedichten voord braght even als den Beyr sijne jonghen plaght te doen. Want ghelijck men verhaelt dat dit beest in 't eerste een onschickelicke en gantsch onbesneden vleesch lompe werpt, die het daer nae door de ghestaedigheyd van strijcken en lecken fatsoeneert; dat insghelijcks oock de versche vruchten sijnes verstand onaerdigh ende onvolmaeckt waeren, tot datse door 't handelen en herhandelen een bequaeme ghedaente ontfinghen. Soo is dan de verbeteringhe den eenighen wegh tot de volmaecktheyd; en 't wordt niet sonder reden staende ghehouden, dat het penceel de Konste soo wel met het uytstrijcken als met het aenstrijcken dienst doet. *De verbeteringhe*, seght *Quintilianus* *, *bestaet in 't toevoeghen, in 't aftrecken, in 't veranderen. Het toevoeghen en 't aftrecken is nerghens nae soo moeyelick, dies plaght sich oock een slecht eenvoudigh oordeel daer in wel genoegh te quijten: 't Vereyscht daerenteghen dubbelen arbeyd de swellende dinghen ter neder te legghen, de sinckende dinghen op te heffen, de verwendelick uytweykende dinghen in te binden, d' onordentelicke dinghen in haere rechte plaetse te herstellen, d' onachtsaemelick verspreydende dinghen aen malkander te verknoopen, d' overlustighe dinghen te bedwinghen; want wy moeten niet alleen verwerpen wat ons in 't eerste wel bevel, maer wy moeten oock uytvinden wat ons van te vooren niet eens in den sin quam. Soo is het oock onghetwijffelt d' aller bequaemste maniere van verbetering datmen d' eerste teyckeningh*

* Sympos. problem. ii. 3.

* Apud Agell. Lib. xvii noct. Attic. Cap. 10.

* Lib. X, Cap. 4.

keningh voor ettelicken tijd aen d' eene sijde stelle, om 't werck nae sulcken verpoosinghe wederom in de hand te nemen als of het yet nieus en van een ander voordghebraght was : Andersins hebben wy te vreesen dat wy op onse versche inventie, als op een nieu gheboren vrucht, al te seer versot sullen blijven. Het en is niet moghelick dat ons ghemoed wel oordeelen kan, soo langhe als het door den stercken stroom van een vloeyende inventie wech ghevoert wordt. 't En sy dat de voordvaerenheyd onser loopender ghedachten ghestut worde, wy en sullen noyt eenigh respijt vinden om te bedencken wat het is 't ghene wy ghedaen hebben. Wie te bijster graegh is versnoept sich selven. Hier uyt ontstaet het dat die Schilders, dewelcke haere uytghestelde wercken nae eenen redelicken stille-stand op een nieu als bloote aenschouwers besichtighen, de Konste geluckiger plagten te oeffenen dan diegene dien het eveneens is, hoe seer sy haer selven verhaesten, siet *Plutarchus* in 't eerste beghinsel sijnes Boecks, *De ira cohib.* Wy moeten hier maer alleenlick sorge draegen dat desen stille-stand niet al te lang-wijlig sy; vermids het seker is dat allerley werck, 't welck al te langhe uytghestelt is, beswaerlick hervat kan worden. *Het is kennelick ghenoegh dat het niet licht en valt,* seght
* Lib. IX. Epist. 12. *Sidonius Apollinaris *, eenigh bedrijf te hernemen, nae datmen 't al te langhe heeft laeten berusten. Want wie is daer doch die niet en verstaet dat allerley Konsten en Konstenaers haeren voornaemsten lof uyt d' oeffeninghe behaelen? soo en konn en wy oock onse ghewoonlicke betrachtingen soo haest niet versuymen, of onse verstanden plaghten stracks in de Konsten te verluyaerden en onse armen plaghten in de lichaemen allenghskens te vertraeghen. Dit maeckt eyndelick dat den boghe, die laet of selden ghespannen wordt, de hand niet en volght; den os verwerpt het jock; 't paerd wil nae den toom in 't minste niet luysteren.*

10. Alhoewel wy de naerstighe Konst-lievers als noch tot een bedachtsaeme ende inghetogene voordvaerenheyd wijdvoerighlick hebben aenghemaent, niet te min magh yeder-een sich selven kortelick daer toe aenporren indien hem 't oude seghwoord *Festina lente* dagheliicks in d' ooren klinckt : En ghelijck wy een weynigh te vooren verscheyden dinghen hebben aengheroert door welcke d' omsichtighe sorghe van dese traeghe voordvaerenheyd t' eenemael onder de voet versmeten wordt, soo moghen wy hier niet voorby gaen hoe seer het wel eer tot naedeel deser Konsten ghestreckt heeft, dat eenighe de verdrietsaemheyd van de ghemeyne leerstucken vermijdende, haer selven met een korter wegh sochten te behelpen. *Een deftighe ende suyvere maniere van spreken en is niet vleckachtigh noch bol,* seght Petronius
* In Satyrico. *Arbiter *, maer sy plaght door haere eyghene natuerlicke schoonheyd hoogher op te stijghen. Dese windachtighe overmaetighe praet-lust ghelijckse onlanghs te Athe-*

t' Athenen uyt Asien voordghebraght wierd, soo heeftse 't ghemoed van veele jonghelinghen die nae yet groots stonden als met een schadelicke ghesternte verbluystert, met eenen oock te passe brenghende dat de verdorvene verstomde welsprekenheyd naemaels stille stond: Ia daer en verscheen niet soo veel als een eenigh ghedicht, 't welck sijne ghesonde verwe behield. Alle d' onderbleven Konsten schenen deselvighe spijse ghenoten te hebben, want gheen van alle konden tot de rijpe jaeren toe uythouden. De Schilder-konst heeft oock gheen ander eynde ghenomen, nae dat de stoutigheyd der Ægyptenaeren eenen toepad tot sulcken grooten Konste heeft uytghevonden. Het blijckt dan hoe dapper dat de ghene dese uytnemende Konsten eertijds veronghelijckt hebben, de welcke een korter maniere van wercken volghden; alhoewel wy tot noch toe gheen seker e ghissinge konnen maecken van wat kortigheyd *Petronius* alhier spreeckt. Het en kan immers niet verstaen worden van de oude *Ægyptische* maniere van schrijven, die wy voor desen in dit ons tweede Boeck * een weynigh hebben aengheroert; want het seker is dat dese schilder schrift menighe eeuwen voor den ondergangh deser Konsten ghepleeght wierd. Het schijnt mede ongherijmt dat wy desen bywegh der Konste op het kleervlecken der *Ægyptenaeren* souden duyden; *De Ægyptenaers,* seght *Plinius* *, *schilderen haere kleeren op een gantsch seldsaeme en wonderbaerlicke wijse. Sy overstrijcken groote witte doecken, nae dat syse wel te deghe ghewreven hebben, niet met verwen, maer met het eene of 't andere veruwdrinckende nat. De doecken onder en tusschen plaghten sulcks in het eerste niet uyt te wijsen, tot datse in een siedende verw-ketel inghedoopt sijnde, van stonden aen geschildert worden uytgetrocken. Soo is het oock uyt der maeten wonderlick, dat de eenderley verwe die in den ketel te vinden is, in het kleed veelverwigh wordt ghemaeckt, verandert sijnde nae de hoedaenigheydt des verw-drinckenden nats. Het is mede onmoghelick dese gheschilderde verw-vlecken te eeniger tijd uyt te wasschen; en den ketel, die de Coleuren buyten twijffel soude vermenghen, indiense gheschildert daer in ghesmeten wierden, schaeckiert en schildert de selvighe al kokende; ja de versenghde kleederen sijn daer nae vele stercker, dan offse noyt versenght hadden gheweest.* Alhoewel het nu seker is dat dese maniere van kleederen te vlecken seer vaerdighlick te werck gingh, nochtans dunckt ons dat niet ghenoegh te sijn om de voorgemelde plaetse van sodanighe veruw vlecken te verstaen; maer wy houden het liever daer voor dat het wackere verstand van de subtijle *Ægyptenaers* een bysondere grepe ghehad heeft om vaerdighlick te schilderen, even als *Philoxenus Eretrius* niet alleen de voetstappen van den allersnelsten schilder *Nicomachus* naegevolght heeft, *maer hy heeft boven dien*, ghelijck ons *Plinius* * ghetuyght, *noch een naerder en korter toepad tot de Schilder-konst versonnen;*

* Cap. viii. 2.

* Lib. xxxv. sub finem Capitis undecimi.

* Lib. xxxv. Cap. 10.

Cap. XII.

DE voornoemde ſorghe der ouder Meeſters heeft ſich noch voorder daer in vertoont, dat ſy de wercken dieſe onder handen hadden door een gantſch loffelicke oprechtichheyd haeres gemoeds openlick ten toone ſtelden om het oordeel van gheleerde en ongheleerde mannen te beter te verſoecken. *Minutius* heeft de woorden van den overouden poete *Heſiodus* uytdermaeten wel uyt ghedruckt. *Ick hebbe menighmael ghehoort,* ſeght *Minutius* *, *dat die menſchen den allerhooghſten prijs verdienen, de welcke van ſelfs weten uyt te vinden het ghene tot bevoorderingh haerer gheleghenheyd dienſtigh is; volghen die ghene, de welcke den voorſlagh van wijſer raedſluyden plaetſe gheven; die ghene daerenteghen de welcke ſelver niet en konnen verſinnen wat profijtelickſt is, noch oock nae den goeden raed van andere willen luyſteren, dat de ſelvighe van een ſeer quaede nature ſijn.* Den naturelicken Philoſophe *Heraclitus* * heeft dit point tot de vrije Konſten toeghepaſt, als hy ſeght dat de laetdunckenheydt een gheweldigh beletſel is van onſen goeden voordgangh. *Ick houde het daer voor,* ſeght *Seneca* *, *dat vele tot de wijſheyt ſouden gheraecken, indien ſy haer ſelven niet en lieten voorſtaen dat ſy alreede daer toe gheraeckt ſijn.* Siet mede *Arriani Epictetus Lib. II. Cap. 17.* Soo en kan men oock in deſe gheleghenheyd gheen haetelicker Konſtenaers ontmoeten dan die op den valſchen ſchijn der Konſte eenen hooghen moed ſcheppen, alhoewelſe de eerſte linien nauwlicks ghepaſſeert ſijn. Hun dunckt dat ſy hem met naegels en tanden behoren te keer te gaen, die de minſte fauten in haer werck beſtaet aen te wijſen; en ghelijck ſy niet een hair breed voor de aller treffelickſte Meeſters willen wijcken, ſoo gheven ſy haere eyghene dwaeſheyd te kennen door de ſorgheloosheydt van een verkeerdelick opghenomen authoriteyt. De oude Konſtenaers verſtonden 't heel anders. *De Schilders, de Beeldſtekers, ja de Poëten ſelver,* ſeght *Tullius* *, *wenſchen daer nae dat de menighte haere wercken op het aller deunſte ſouden onderſoecken, ten eynde dat ſy verbeteren mogten wat by velen beriſpt wordt. Soo plaghten ſy dan by haer ſelven en met andere te overſlaen, wat daer erghens in haeren arbeyd miſprijſelick is.* Den jonghen *Plinius* ſtelt ons de reden van deſen haeren ernſt op een andere gheleghenheydt, voor ooghen; *Het onbreeckt my noch altijd aen ſorghvuldigheyd,* ſeght hy *, *als ick bedencke hoe grooten ſaecke dat het is iet in 't licht te gheven: Soo en kan ick my ſelven oock anders niet wijs maecken, of het moet niet alleen met vele maer oock menighmael verhandelt worden, het ghene wy begheeren dat allen menſchen altijd wel ſoude ghevallen.* De woorden van Xenophon ſijn mede

* Apud Livium Lib. xxii. ab V. C.

* Apud Maximum monachum Serm. xxxiv. qui eſt de vanagloria.

* De Tranquill. animi, Cap. 1.

* Lib. I. de Off.

* Lib. vii Epiſt. 17.

aenmerc-

aenmerckens waerd; *Die het Harpen-slaen, 't Fluyten, het Paerderijden, ofte oock eenighe andere dierghelijcke oeffeninghen volmaecktelick meynen te leeren,* seght Xenophon *, *versoecken het selvighe niet alleen in het heymelick, maer oock in 't bywesen der ghener die in soodaenighe dinghen uytmuyten: Sy doen ende verdraeghen al wat hen te doen ende te verdragen staet, om alles nae goed-vinden van de allerverstandigste Meesters te verrichten, wel wetende dat het hun anders onmoghelic is even groten naem in dese Konsten te verwerven.* * Lib. I. Apomn.

2. Benevens dese waenwijse sotten vindt men noch eenen anderen slagh van menschen, welcke, alhoewelse de voorghemelde oprechtigheyt niet en plaghten moedwillighlijglick te verwerpen, nochtans laeten sy sich door een vreesachtighe schaemte beweghen om dit noodsaeckelicke behulp te vermijden; de kloecke dapperheyd en manhaftighe standvastigheydt die de konstvaerdighe Werckmeesters doorgaens henen verghezelschapt, wordt in hun door een moedeloose kleynhertigheyd t'eenemael verswackt ende verbroken, so dat sy het oordeel der wereld niet en durven versoecken ende verwachten. *Dwase luyden,* seght *Horatius* *, *plaghten haere verseerde gheswellen door een quade schaemte te verhelen.* Het heeft ghewisselick sijn bescheydt dat sich den verstandighen poete met en ontsiet dese schroomhertighe menschen met den naem van *dwaese luyden* te brandmercken, vermids het seker gaet dat *allerhande ghebreck groeyt en bloeyt,* seght *Virgilius* *, *so langhe als het beaeckt wordt.* Het wordt dan voor eerst vereyscht in die ghene de welcke haere gebreckelickheyd midsgaeders oock haere schande door het smooren haerer faute niet en willen vergrooten, dat sy haere misslaegen selver souden opspeuren ende verbeteren; 't welck indien sy haer selven niet toebetrouwen, laetse dan ten minsten overleggen dat *de erkentenis onser onwetenheyd,* nae het seggen van *Minucius Felix* *, *een sonderlinghe wijsheyd is.* Laetse mede bedencken dat *die gene de welcke sich sonder eenighe oorsaeck schaemen,* als *M. Porcius Cato* spreeckt *, *schaemteloos plaghten te sijn als het hun aen gheen oorsaeck en ontbreeckt.* Doch van dese verkeerde schaemte hebben wy alreede wat ghesproken Cap. X. § 2. van dit ons tweede Boeck.

* Lib. I. Epist. 16.

* Lib. iii. Geo'g.

* In Octavio.

* Apud Livium Lib xxxiv. ab V. C.

3. Het is naturelick dat ieder een het beste ghevoelen heeft van sijne eyghene wercken; want de eyghen liefde breng ht altijd te passe, dat het ons uytnemende fraey schijnt te sijn, het ghene wy selver besnyrt ende arbeydt hebben. *Den mensche is met een gantsch seldsaeme goeddunckenheyd ende self liefde bebanghen,* seght *Eunapius in Proæresio.* *Ick en kan niet begrijpen hoe het toegaet,* segt *Cicero* *, *dat ons onse eygene wercken altijd schoon duncken; nochtans is het soo; ick en kan anders niet dencken, of mijne wercken sijn de beste, ghy daerenteghen laet u selven vaerdighlick voorstaen* * Lib. V. Tuscul. quæst.

 dat

dat de uwe de aller aerdighſte en gheeſtighſte ſijn. Seneca ſtemt hier mede over een; *Wy aenſchouwen onſe wercken op een gantſch familiaere ende ghemeynſaeme wijſe*, ſeght hy *, *ſoo plaght oock deſe gunſte ons oordeel dapper te verhinderen. Ghy bedrieght u ſelven indien ghy het daer voor houdt dat wy door anderer luyden pluymſtrijckerije en niet door onſe eyghene liefkooſinghe onder de voet gheraecken.* Die ghene de welcke de *Amazons* in den tempel van *Diana Epheſia* heylighden, hebben dit ſeer wel aenghemerckt; want ghelijck ſy het oorbaerlick achten dat beeld te verkieſen 't welck in het oordeel der teghenwoordigher werck meeſters het aller volmaeckſte ſcheen te ſijn, ſoo heeft het ghebleken dat die *Amazon* de beſte was de welcke van elck Konſtenaer in de tweede plaetſe nae ſijn eyghen werck gheſtelt wierd. Plin. XXXIV. 8. Overmidts het dan met de nature der menſchen t'eenegaer over een komt dat ieder een ſijn eyghene wercken, als den Aep ſijne jonghen, met een ſonderlinghe liefde omhelſt; ſoo behooren wy deſe ontijdighe ſelf minne al met den eerſten aen de eene ſijde te ſtellen en onſe eyghene wercken onpartijdighlick te beſchouwen. Hier uyt ſtondt het dat de roemruchtigſte onder de oude Konſtenaers eertijds meer op het oordeel van andere groote Meeſters, dan op haer eyghen goed vinden plaghten te ſteunen. Soo gheeft ons *Syneſius* * te verſtaen dat ſich *Lyſippus* nae den raed van *Apelles* veeltijds plaght te richten, ghelijck *Apelles* inſghelijcks het oordeel van *Lyſippus* in grooter waerde hield. *Praxiteles ghevraeght weſende*, ſeght *Plinius* * *welcke van ſijne marmere wercken hem beſt aenſtonden, heeft gheandwoordt, dat hy die wercken voor de beſte keurde daer* Nicias *de handt aengheſlaeghen hadde.*

* De Tranqu. animi. Cap. 1.

Epiſt. 1.

* Lib. XXXV. Cap. 11.

4. Staet hier evenwel aen te mercken dat ſy haer ſelven niet te vrede hielden met de Konſtenaers alleen, maer ſy plaghten oock boven dien nae eenen grooten toeloop van ervaerene ende onervarene, van nijdighe, gunſtighe en onpartijdighe beſchouwers hertelick te verlanghen, ten eynde dat haere wercken by alle deſe ſouder eenigh onderſcheyd moghten onderſocht ende ghekeurt worden, ſiet den jonghen *Plinius* Lib. VII. Cap. 17. *Men verhaelt*, ſeght *Lucianus* *, *dat* Phidias, *nae dat hy dien vermaerden Iupiter voor d' Eleanen ghemaeckt en d' eerſte reyſe aen den dagh ghebraght hadde, achter de deure ſtoud om te luyſteren wat d' omſtanders in ſijn werck preſen en laeckten. Den eenen oordeelde, dat den neus al te dick was; den anderen, dat de lenghte des aengheſichts 't Beeld miſmaeckte; den derden, vond yet anders daer op te ſegghen. Soo en konden oock deſe beſighe oordeelers ſoo haeſt niet vertrecken, of Phidias plaght ſijn deure daedelick toe te ſluyten en 't werck nae den ſin van den grootſten hoop te verbeteren. Het oordeel van ſulcken menighte docht hem gheen kleyne ſaecke te ſijn*

Pro Imaginib.

want

want hy het voor ghewis hield dat het groote ghetal der aenschouwers noodwendighlick meer sien moest dan hy alleen, niet teghenstaende dan het hem niet lichtelick ontvallen konde wie hy was. Dat nu dese treffelicke Meesters aende domme wufte menighte sulcken maght over haere wercken gaeven, was niet uyt hope van yet soodaenighen raepaelie te leeren 'twelck tot voordeel der gantscher Konste in 't ghemeyn strecken moght, *Want daer gheen grooter dwaesheyd gevonden wordt*, seght *Tullius**, *dan datmen yet sonderlinghs van de vergaederingh der ghener verwacht, die een by een anders niet dan slechte verachtinghe arbeyds-luyden sijn.* En *Polycletus*, ghelijck ons *Ælianus* * te kennen gheeft, ghebruyckte eertijds eenen seer aerdighen treck om dese ghemeyne verstanden van de losheyd haeres oordeels kracht gelijck t' overtuyghen, en klaerlick aen te wijsen, dat den Konstenaer die haeren raed in alles bestaet te volghen, sijn werck veel eer verslimmen dan verbeteren sal. Ghelijck dan d' oude Konstenaers in 't ghene de Konst aengaet niet seer veel nae 't kallen van Ian rap en sijn maet plaghten te vraeghen, soo docht het hun nochtans behoorlick dat sy de waerschouwinghe van elck bysonder ambachts-man in dinghen die sijn ambacht betreffen niet en soude versuymen. *Ghelijck Apelles sijne voltrocken wercken in d' eene of d' andere plaetse sijnes winckels plaght op te stellen*, seght *Plinius* *, *daerse van alle de voorby-ganghers beschout moghten worden; soo plaght hy sich mede achter de staende taefereelen te verberghen, en met een wackere oore om te luysteren wat fauten 't ghemeyne volck daer in bespeurde; want hy het voor ghewis hield, dat hem den ghemeynen man in 't naerstigh oordeelen verde te boven gingh. Men seght oock dat hem eenen schoenmaecker berispt heeft, als hy een rijghgat minder in de binnen sijde des pantoffels dan in de buyten sijde vond. 's Anderen daeghs bestond sich dien schoenmaecker daer over te verheffen, want hy bemerckte dat den Konstenaer de faute by hem aenghewesen verbetert hadde: dies hy sich noch voorder gingh verstouten om 't een of 't ander ontrent de dije te berispen: Waer over Apelles onverduldigh wordende, hem aengheseyt heeft, dat den schoenmaecker niet voorder dan sijnen leest behoorde te gaen: 't Welck naederhand een ghemeyn spreeckwoord gheworden is.*

Lib. V. Tusc. quæst.

Vide Aelianu. Lib. XIV. var. hist. Cap 8.

Lib. xxxv. Cap. 10.

Cap. XIII.

NV komen wy tot de alghemeyne gherustigheyd van vreedsaeme bloeyende tijden, als wesende een van de voornaemste middelen waer door dese Konsten eertijds dapper ghevoordert sijn gheweest; want het immers seker gaet dat des naeryvers lust, de eersucht, de sorghvuldighe naerstigheyd, en andere middelen meer, dese Konsten gantsch

gantsch gheen voordeel souden hebben toegebraght, ten waer saecke datse de voorspoedighe onbekommertheyd van een vaste ende onghemoeyde vrede ontmoetet hadden. Soo en is dan dit onse meyninghe niet dat d' alghemeyne gheluck saeligheyd van een voorspoedighe eeuwe daer in voornaemelick bestond, dat de verstanden van d' oude Konstenaers onghelijck beter waeren dan d' aller beste verstanden onser huydens-daeghscher Meesters. 't Is wel waer dat eenighe oude schrijvers dit stuck soo schijnen te verstaen; *Daer en is gheen twyffel aen,* seght *Seneca* *, *of de wereld heeft beter dinghen voord-ghebraght, eerse verworden en t' eenemael veroudert was: Soo hadden oock die mannen eenen gantsch verheven gheest, dewelcke versch van de Goden afkomstigh waeren.* [Epist. 90.] *Sidonius Apollinaris* stelt het noch scherper; *Den bestierer der euwen heeft d' oude tijden meest van allen met een sekere kracht der Konsten begiftight,* seght hy *, *welcke kracht door den ouderdom des afgaenden werelds als in haer veraerdende saed uytghemerghelt sijnde, nu ter tijd gaer weynigh, en dat maer in weynighe voord-brenght 't welck verwonderens en verhaelens waerd schijnt te wesen.* [Lib. viii, Epist. 6.] Dese woorden van *Seneca* ende *Sidonius*, sijn om de waerheyd te segghen, al te scherp en nerghens anders toe nut dan om d' aenkomelinghen t' eenemael van 't volghen der ouder Meesters af te schricken. 't Segghen des *Rhodischen* Ambassadeurs dunckt ons min partijdig en meer troostelick te sijn; *Wy hebben ons verstoutet,* segt dien moedighen ghesante *, *eenen gantsch loffelicken strijd van deughden en allerhande goede Konsten met onse voor-ouders aen te vanghen.* [Apud Livium Lib. xxxvii, ab V.C.] Den jonghen *Plinius* en schroomt sich niet even soo veel, of liever meer te segghen; *Ick stelle my selven onder 't ghetal der ghener,* seght hy *, *die d' oude in grooter waerde houden; evenwel en kan ick de huydensdaegsche verstanden niet verachten, als eenighe plaghten te doen. Want de natuyre en is immers noch soo seer niet afghement ende uytgheteert, datse niet maghtigh soude sijn yet prijswaerdighs voord te brenghen,* siet *Tacitus Lib. III Annal. Cap. 55. Lactantius de Origine erroris, Cap. 8. Galenus in opusculo Quod optimum medicum etiam philosophum esse oporteat.* [* Lib. VI, Epist. 21.] Andere autheuren gaen verder, wanneer sy naemelick dit schaedelicke ghevoelen van de dorre onvruchtbaerheyd onser eeuwen niet alleen teghenspreken, maer arbeyden boven dien de rechte reden voor te stellen hoe het bykomt dat sich veele menschen soo lichtelick met het selvighe laeten innemen. *De quaedwillgheyd onser ghebreckelicker nature brenght te passe,* seght eenen *, *dat wy 't ghene langhe ghepasseert is altijd in grooter waerde houden, ghelijck wy 't ghene teghenwoordigh is ghemeynlick plaghten te verwalghen.* [* Auctor dialogi de caussis corr. eloqu. Cap. 18.] *Velleius Paterculus* spreeckt noch duydelicker; *'t Is den menschen aengheboren,* seght hy *, *dat sy min wercks maecken van 't ghene sy voor haere ooghen aenschou-* [* Lib. ii, hist.]

ſchouwen, dan 't ghene hun maer alleen door 't hooren ſegghen aenghebroght wordt. Wy plaghten de teghenwoordighe dinghen met een ſekere afgunſtigheyd, de voorleden dinghen met een ſonderlinghe eerbiedigheyd te bejegenen: d' eerſte ſchijnen ons overlaſtigh te ſijn, waer als wy ghelooven dat d' andere tot ons beter bericht dienen. Ghelijck wy het dan op goeden grond daer voor houden dat ons d' oude tijden in verſtand niet te boven ginghen, ſoo moeten wy doch evenwel bekennen dat die heldachtighe dappere eeuwe deughden-rijcker ſijnde dan dit ons verbaſtaerde wangheſlacht, met eenen oock meer wercks ghemaeckt heeft van den loon der deughden; *Gewiſſelick*, ſeght *Plinius* *, *onſe ſlaphertighe traegheyd heeft den ondergangh deſer Konſten veroorſaeckt. Wy verſuymen d' afbeeldinghen onſer lichaemen, om dat wy ons ghemoed van de verbeeldinghe der deughden ontbloot vinden.* Lib XXXV. Cap. 2.

2. Wy verſtaen dan door den alghemeynen welſtand der tijden anders niet dan een ſekere diepe vrede-ruſt, die d' oude Konſtenaers in ſodaenighe tijden ghenoten, als de Konſte allermeeſt toenam. *Den pays is een bequaeme voedſter-moeder van goede Konſten*, ſeght *Caſſiodorus variarum lib.* I. *Solinus* ſprekende van de vreedſaeme regheringhe des Keyſers *Auguſti*, *Dit ſchijnt den eenigen tijd gheweeſt te ſijn*, ſeght hy*, Cap. I. *waer in de waepenen ſtille ſtonden en de verſtanden dapper beſigh waeren; want het hun onbehoorlick docht dat allerley deughdelicke wercken gheduerende deſen ſtilleſtand der waepenen ſouden achterblijven.* De noods-praeme daer in verſcheyden Koningh-rijcken ende Republijcken als door een onvermijdelicke beurtveranderingh vervallen, plaght in ons de ſtandvaſtigheyd onſes ghemoeds t' eenemael t' ontſtellen door welcke deſe Konſten worden opgheholpen. Het en is niet moghelick dat eenighe ſterffelicke menſchen haer voornemen volſtandighlick ſouden volgen, wanneer ſy haer ſelven rondom met allerley rampſpoedigheyd ende verdriet beſet vindende noch met een ſwaerder vreeſe van 't ghene hun over 't hoofd hanght bevanghen ſijn. *Verſlaeghene herten*, ſeght *Ovidius* *, *worden haer voorberaed eerſt van allen quijt; ſoo plaght ons oock de ſinwackere gauwigheyd onſes ghemoeds daedelick te begheven, ſoo haeſt als ons de behulp middelen benomen ſijn.* Lib IV. de Ponto, Eleg 12. De wenſchelicke gheruſtheyd daerenteghen van ghemackelicke ende onverſeerde tijden plaght den naeryver met t' ſaemen d' eerſucht in onſe herten wonderlick op te koeſteren; *De eergierigheyd, midſgaeders oock den deughdenſtrijd, ſijn beweghinghen der voorſpoediger menſchen*, ſeght *Tacitus Annal.* XV. *Cap.* 16. De woorden van *Diod. Siculus* ſijn aenmerckens waerd; *Den veldtocht dien Xerxes eertijds in Griecken-land dede*, ſeght hy *, *heeft alle de Grieckſche volckeren eenen byſter grooten ſchrick aenghejaeght, want ſy wel ghenoegh verſtonden dat het* In ipſo ſtatim initio libri Duodecimi.

*het om haere vrijheyt te doen was. Als dan deſe oorloghe buyten de verwäch-
tinghe van alle menſchen een goede uytkomſte kreegh, ſoo iſt dat de Grieckſche
volckeren niet alleen haere vrijheyd behouden ende eenen ſonderlinghen lof ver-
worven hebben, maer alle de byſondere ſteden ſijn insghelijcks ſoo ſchatrijck ghe-
worden, dat ſich ieder een over ſulcken veranderingh niet te onrecht verwon-
derde; ghemerckt het land vijftich jaeren nae dien tijd wonderbaerlick bloeyde;
ſoo dat allerhande goede Konſten in die welgheſtelde rijcke eeuwe dapper toenae-
men; en vele treffelicke Konſtenaers, onder welcke Phidias een van de voor-
naemſte was, hebben de ſelvighe eeuwe tot noch toe vermaerdt gemaeckt.* Staet
oock alhier aen te mercken dat het tot deſe alghemeyne gheluckſae-
ligheyd der tijden behoort, wanneer de Kunſtenaers in het eene of het
andere land quaelick ghehandelt ſijnde, haere woonplaetſe in het
midden van een vernuftigh ende leerſaem volck nemen; *Allerhande
Konſten ende wetenſchappen ſijn vernieuwt gheworden*, ſeght *Athenæus**,
*als den ſevenſten Koningh Ptolomæus, die op ſeer goeden grond van de Alexan-
drijnſche inwoonders Cacergetes ghenaemt wierd, het opperſte ghebied in Æ gyp-
ten voerde. Want als deſen Koningh vele ingheſetene door de gantſche ſtadt
ombroght, en vele aenſienlicke Mannen die met ſijnen Broeder opghegroeyt wa-
ren verbande, ſoo iſt dat gantſche ſteden ende eylanden met Letter-konſtenaers,
Philoſophen, Landmeters, Muſicanten, Schilders, Schoolmeeſters, Medecijnen,
en andere Konſtenaers meer vervult ſijn gheweeſt: deſe Ballinghen hebben nae-
derhand een groote menighte van fraeye Mannen voordghebraght, vermids ſy,
om haeren koſt te winnen, ghedwonghen waeren andere te onder wijſen in het
ghene ſy gheleert hadden.*

* Sub finem Libri Quarti Deipnoſop

Cap. XIV.

DE byſondere fortuyne der Konſtenaeren dient eyndelick tot be-
ſluyt van het ghene wy tot noch toe geſeyt hebben; aengeſien de
vaerdighe toegheneyghtheyd onſer Konſt-lievende nature, de ſorgh-
vuldigheyt van goede Ouders en trouwe Meeſters, de vreeſe van
ſtrenghe wetten, des naeryvers luſt, de eenvoudigheyt en ſoetigheyd
deſer Konſten, als oock alle d' andere voorgaende middelen ſonder
de byſondere fruyne der Konſtenaeren ſeer weynich vermoghen,
Dient onderentuſſchen aenghemerckt, dat wy alhier niet en ſpreken
van dat blindt gheval 't welck den Hond van *Protogenes* en 't Paerd van
Nealces door 't behulp van een onverduldighe korſelheyd volmaeckt
heeft, maer van die fortuyne, de welcke den Konſtenaer als haer
eenigh dierbaer troetel-kind gunſtighlick omhelſt en by der hand
neemt

noemt, om hem inde kennisse van groote Koninghen en maghtighe Princen te brenghen. *Daer is dapper veele aen gheleghen, in wat tijden de denghd van yeder een verschijnt*, seght den ouden *Plinius Lib. VII nat. hist. Cap.* 23. *Daer en wierd noyt sulcken overvlieghe ghevonden*, seght den jonghen *Plinius* *, *dat hy daedelick sonder de helpe van een bequaeme materie, van een goede gheleghenheyd, van eenen gunstighen aenleyder en voord-kruyer konde uytmunten*, siet *Lucanus carm. ad Pisonem.* Alhoewel het dan blijckelick is dat de bysondere Fortuyne der Konstenaeren een sonderlinghe ghewight heeft, nochtans moghen wy niet dencken dat de gantsche Fame der Konstenaeren maer alleen aen de Fortuyne hangt; want het immers vereyscht wordt dat sich den Konstenaer door 't eene of 't andere werck soude bekent maecken, eer hy de goede gunste van d' aller gheringhste Liefhebbers kan verwerven. *De Ghiet-konstenaers en worden niet gheoordeelt*, seght *Socrates* *, *nae 't ghene sy van haer selven wijd-mondighlick bestaen te roemen; maer als wy vernemen dat yeman sijne voorighe statuen wel ghewrocht heeft, dan beghinnen wy eerst te ghelooven dat hy sich insghelijcks in d' andere wel sal quijten.* *Corn. Celsus* dringht mede hier op aen; *Die sijne eyghene Schilderye wenscht wel getrocken te hebben*, seght hy *, *plaght nae eenen welversochten Konstenaer om te sien.*

* Lib. VI. Epist. 25.

* Apud Xenoph. Lib. iij Apomn.

* In epistola ad C. Julium Callistum.

2. Wat nu d' ongelijckheyd van dese bysondere Fortuyne belangt, deselvighe wordt maer alleen in soodaenighe Konstenaers ghespeurt die malckanderen in dese Konsten niet veele ontloopen. De woorden van *Vitruvius* sijn aenmerckens waerd; *Alhoewel de Konstenaers groote dinghen beloven*, seght hy *, *nochtans konnen sy door den gantschen ernst haeres arbeyds soo veele niet verwerven, datmen hun gheloof soude gheven in 't ghene sy haer selven onderwinden. 't Loopt hun al teghen, indien sy niet gheldts ghenoegh hebben om d' autoriteyt der Konstenaer behooren te hand-haeven, indien sy door d' oudheyd haerer winckels in de kennisse niet en gheraecken, indien sy de ghemeyne gunste derven, indien sy haer selven met schoon praeten niet en weten te behelpen. Dit wordt meest van allen in d' oude Ghiet-konstenaers ende Schilders aenghemerckt; overmids men in de selvighe bevindt, dat dieghene maer alleen een eeuwighe fame verkreghen, dewelcke door de gunste van maghtighe Land-vooghden en gheweldighe Republijcken aenghenomen ende voordghekruyt wierden, om datse de rechte merck-teyckenen van een grootsche ende Konst-waerdighe aensienlickheyd betoonden; als Myron, Polycletus, Phidias, Lysippus, en andere die eenen grooten naem door de Konst bequaemen: Want dese, ghelyck sy voor gheweldighe Republijcken, Koninghen, ofte oock voor eenighe Edele mannen wrochten, soo verworven sy een groot en goed gherucht. d' Andere daerenteghen, die met even soo grooten arbeyd, kennisse ende vernuft niet min treffelicke wercken voor gheringhe ende ghemeyne persoonen ghemaeckt*

* In præfatione Libri Tertii.

maeckt hebben, bleven ongheacht; om dat het hun aen de bysondere Fortuyne ende niet aen de naerstigheyd van een ghestaedighe Konst-oeffeningh ontbrack; als Hellas Atheniensis, Chion Corinthius, Myagrus Phocæus, Pharax Ephesius, Bedas Byzantius, en andere meer. Dit selvighe is oock veele Schilders wedervaeren; als Aristomenes Thasius, Polycles Atramitenus, Nicomachus, en verscheyden andere. Want alhoewel het hun aen naerstigheyd, vernuft, en Konst-oeffeningh niet en schorte, nochtans bleven sy verdonckert, en wierden altyd door haere armoede, ramp-spoed, en door d' een sijdighe gunste van eenen hoop partydighe oordeelers in haere achtbaerheyd verkort wanneer sy met eenighe andere Konstenaers den stryd aenvinghen. Plinius * verhaelt dat *Telephanes Phocæus* onbekendt ende onberucht bleef, om dat hy sich in een flechte ende onvermaerde woon plaetse onthield. Den selvigen autheur verhaelt mede in een andere plaetse dat veele overtreffelicke wercken van *Scopas*, die eenighe andere stad een sonderlingh cieraet souden hebben toeghebraght, te *Roomen* onbemerckt bleven; d' ontallicke menighte van soo veele en soo gantsch uytnemende wercken die in de selvighe stad te sien waeren, broght te passe dat dien Konstenaer naulicks ghemeldt wierd. *Veler Konstenaeren fame light verdonckert,* seght hy wederom *, *soo wordt oock eenigher vernaemtheyd door 't groote getal van andere Meesters t' onder-ghehouden; ghemerckt een alleen niet machtigh is alle d' eere tot sich te trecken, en soo veele konnen te ghelijck niet ghenaemt worden.*

*Lib. xxxiv Cap. 8

Lib. xxxvi. Cap. 5.

3. Dewijl het dan seker gaet dat veele Konstenaers niet soo seer in haere Konst als in haere bysondere Fortuyne van d' andere groote Meesters verschillen, soo is het daer uyt lichtelick af te nemen datmen weleer van veele dappere mannen door een verkeert voor-oordeel min wercks ghemaeckt heeft dan sy verdienden, en dat andere redelicke Konstenaers daerenteghen door een al te gunstighen voor-oordeel boven haere verdiensten verheven wierden. *Het ghemeyne volck heeft dit* seght *Cicero* *, *dat het veele dinghen nae 't ghemeyne ghevoelen oordeelt, weynighe nae de waerheyd der dinghen selver*, siet *Ælian. var. hist. Lib. I. Cap.* 24. De wercken van *Zeuxis, Polycletus*, en *Phidias*, wierden in meerder achtinghe ghehouden, om dat al de wereld met een seer groot ghevoelen van dese Konstenaers ingenomen was, siet *Maximus Tyrius Dissertat.* xxxix. *'t Ghene wy sien ende gevoelen*, seght *Plutarchus* *, *heeft niet altyd deselvighe kracht in ons ghemoed, als het niet verghesel schapt is met een ghewisse opinie dat den Konstenaer sijn werck wel en naerstiglick voltrocken heeft,* siet *Plutarchus* in de voornoemde plaetse; want hy daer, onder vele andere dinghen die tot dese teghenwoordighe verhandelingh dienstig sijn, een koddigh verhael maekt van *Parmenos* vercksken.

Pro Roscio Comœdo.

Sympos. probl. Lib v. quæst. 1.

HET DERDE BOECK.

Den Inhoudt.

WY hebben tot noch toe aenghewesen hoe onse aengheboren toe-gheneyghtheyd om alles nae te boetsen door het toedoen van een welgheoeffende fantasie eerst gaende ghemaeckt wierd, als oock hoe se daer nae door verscheyden andere middelen meer en meer ghevoordert ende opghequeeckt is gheweest; staet ons nu in dit ons derde Boeck te verhandelen, door wat middel dese natuerelicke volgh-lust nae behooren opgheweckt ende opgekoestert wesende, het rechte fatsoen van een grondighlick volmaeckte Konste ghekreghen heeft. Soo namen dan d' oude Meesters dese vijf hoofd-stucken in haere Schilderyen op 't aller nauste waer. I. Den Historischen inhoud, die veeltijds d' *Inventie* ofte oock *'t argument* ghenaemt wordt. II. De ghelijck-maetigheyd, diemen doorgaens henen de *Proportie*, *symmetrie*, *analogie*, en *harmonie* noemt. III. De verwe ofte 't Coleur; en daer in plaghten sy 't licht en schaduwe, als oock 't schijnsel en duysternisse naukeurighlick t' onderscheyden. IV. Het leven; 't welck in *d' Actie* en *Passie* bestaet, ofte (om duydelicker te spreken) in de

bequaeme afbeeldinghe der eyghenschappen diemen in de onroerende dinghen verneemt, als oock in de levendighe uytdruckinghe der beweghingen diemen in de roerende dinghen speurt, wanneer deselvighe yet merckelicks doen of lijden. V. De schickinghe, die men ghemeynlick de *Dispositie* ofte *Ordinantie* plaght te heeten. De vier eerste hoofd-stucken wierden so wel in d' enckele Schilderye van een figure waer ghenomen, als in de veelvoudighe Schilderye die uyt vele figuren bestond: De *Dispositie* daerenteghen plaght allermeest in de veelvoudighe Schilderyen plaets te hebben; aenghesien veele ende verscheydene figuren die hobbel tobbel in een stuck achteloosliick opghehoopt worden, anders niet en schijnen te wesen dan een donckere doode verwarringhe van ettelicke quaelick over-een-stemmende dingen die licht noch leven in sich hebben, tot datse door de schickingh-Konst in haere rechte plaetse bequaemelick ende ordentelick ghestelt sijn. Alhoewel wy het oversulcks met groot recht daer voor houden dat d' oude Meesters de volmaecktheyd haerer Konste in dese vijf hoofd-stucken voornaemelick sochten, nochtans staet ons hier met eenen oock aen te mercken, dat sy de volkomenheyd haeres wercks niet soo seer en stelden in 't behoorlicke ghebruyck van elck bysondre hoofd-stuck, als wel in een sekere soorte van bevalligheyd die uyt de schickelicke ghevoeghsaemheyd van elck hoofd-stuck in het bysonder, en uyt d' onderlinghe over eendraeghinghe van alle dese hoofd-stucken in

't ghemeyn

't ghemeyn plaght te vloeyen. Dies hebben wy het oock hooghnoodich gheacht den rechten aerd en d'eyghenschappen van deese bevalligheyd (die veeltijds de gratie der Schilderyen ghenaemt wordt) een weynigh te doorgronden; te meer; overmids het vast gaet dat nieman maghtigh is de wercken van groote Meesters recht wel te besichtighen; sonder de grondighe kennisse van de voorghemelde gratie ofte bevalligheyd.

Cap. I.

EN Hiſtoriſchen ofte den ſede-vorMenden inhoud der Schilderyen, diemen d' *Inventie* noemt, wordt hier met recht in d' eerſte plaetſe gheſtelt; *Aenghesien nieman, of hy ſchoon allerley verwen by der hand heeft*, ſeght *Seneca* *, *een ghelyckeniſſe kan uytdrucken, 't en ſy ſaecke dat hy van te vooren rijpelick overlegghe wat hy meynt te ſchilderen. Het is eveneens hoe de wind waeyt. alsmen noch niet beſloten heeft wat haeven te beſeylen. Een goed Schutter moet ſich ſelven een ſekere Doel-pinne voor ſtellen, om ſijnen Pijl met een vaſte ghewiſſe hand nae 't voorgheſtelde merck te beſtieren.* 'tGhene den Konſtenaer meynt te bearbeyden, moet overal met een rechtſinnighe *Inventie* door-reghene, ende in maniere van ſpreken, gelardeert ſijn. *Het moet*, nae 'tſeggen van *Zeno* *, *met eenen goeden ſin, als met een bequaeme verwe, eenpaerighlick overghoten ende doorweyckt ſijn.* De woorden van *Socrates* ſijn overſulcks aenmerckens waerd; *Alhoewel een gheſchilderde waepen-ruſtinge ghenoeghſaeme vermaeckelickheyd in ſich heeft*, ſeght hy *, *nochtans isſe nerghens toe nut.* *Auſonius* betuyght even het ſelvighe van een gheſchilderde nevel-miſt; *'t Vermaeck van een gheſchilderde nevel*, ſeght hy *, *verdwijnt met het gheſicht.* Doch dit is maer alleen van die tafereelen te verſtaen, daer in ons de bloote ghelijckeniſſe van een miſtighe locht wordt voorghedraeghen; want als ons in de ſelvighe miſt eenighe andere figueren worden afghebeeldet, ſoo kan het ſeer wel gheſchieden dat ſulcke Schilderyen, van weghen den rijcken ſin die daer in vervat is, niet t' eenemael vruchteloos en ſijn. Dus is het dat ons den ſelvighen *Auſonius* in een andere plaetſe * den inhoud van een gheeſtigh ſtuck beſchrijft, waer in den vernuftighen Schilder de lommerachtighe nevel-nacht van 't onder-aerdſche rijck door een dicke miſt afghebeeldet hebbende, met eenen oock voorſtelt hoe de bleecke ſchimmen van *Hero, Sappho, Paſiphaë, Phædra, Ariadne, Dido*, en andere oude rampſpoedighe Heldinnen meer, den Minne-god aldaer te keer ginghen; want ſy hem ſoo haeſt niet en hadden beſpiedt, of ſy vielen eendraghtichlick op hem aen, hem nae een vinnighe ende onghenaedighe miſhandelingh onbarmhertighlick ophanghende, ſiet de beſchrijvinghe van dit tafereel in *Auſonius* ſelver.

*Epiſt. lxxi

* Apud Quintil. Lib. iv. Cap. 2.

* Apud Stobæum Serm. De Adulatione.

* Epiſt. xvij

* Edyllio vi.

Soo moet ſich dan een goed Konſtenaer eerſt van allen voorſtellen, wat hy meynt nae te boetſen; 't welck hem, indien hy niet t' eenemael van de verbeeldens kracht berooft is, in ſulcken oneyndelicken menighte

ighte van soo veele ende verscheydene dinghen niet swaer vallen sal; wy hebben veel eer te vreesen dat hy sich met sodaenighen overvloed an gantich waerdighe ende overtreffelicke dinghen soo dapper sal evinden overvallen te sijn, dat hy niet weten sal waer hy best de hand en behoorde te slaen. Keur baert anghst. Onderentusschen gaet di t ock seker 't welck *Cicero* seght; *Daer en is niet ter wereld*, seght hy*, *welck ons ghemoed door de bedenckens kracht niet en schijnt te konnen afschil-eren.* Soo seght mede een ander oud autheur*. *Onse ghedachten sijn aghtigh een gheheele land-streke te begrijpen, en daer in de ghestalte van d'eene f d' andere plaetse nae haeren eyghenen lust te bewerpen ende op te maecken.* *Maximus Tyrius* komt wat naerder, als hy staende houdt*, dat ons hemoed *d' Inventie* als haer eyghen ende van selfs aengheboren goed esit ende omdraeght. Alhoewel nu alle menschen, voor soo veelse aere vijf sinnen en 't ghemeyne vernuft niet en derven, bequaem sijn eene of 't andere 't *inventeeren* ofte uyt te vinden, soo plaghten die-hene nochtans in haere *Inventien* uyt te muyten, dewelcke redelick vel ghestudeert hebben. *Men vindt gheen vruchtbaerer verstanden*, seght *Cicero* *, *dan die vol sijn van allerhande wetenschappen ende kennisse.*

* Lib. i de Nat. deorum

*Autor Rhet. ad Herenn. Lib. iij.

* Dissertat. xxxviij.

* In Bruto.

2. Ghelijck dan een gheleerd ende vernuftigh Konstenaer vaerdig-ick plaght uyt te vinden wat verdient gheschildert te worden, soo plagt y met eenen oock sijne eyghene krachten voorsichtighlick t' overwe-hen, of hy naemelick maghtigh is uyt te voeren 't ghene hy ter hand reckt. *Neemt een materie*, seght *Horatius* *, *die met uwe krachten over-en komt; laet oock uwe schouderen van langher hand beproeven watse magtig ijn te draeghen ofte niet. Die sich in sijnen keur niet en vergrijpt, het en sal em nimmermeer aen uytdruckelickheyd ende aen duydelickheyd van een klaer-chijnende ordre ontbreken.* *Martialis* bevestight even het selvighe; *Die ijnen last van te vooren overweeght*, seght hy*, *is best maghtigh te drae-then wat hem wordt opgheleyt.* *Plinius* stelt ons 't exempel van *Pausias*, ot bewijs van 't ghene wy alhier ghesëyt hebben, voor ooghen; want ls desen vermaerden Konstenaer op sich nam de *Thespiaensche* mueren, lie *Polygnotus* weleer beschildert hadde, te vermaecken; soo wierd hy n verghelijckinghe met *Polygnotus* gheoordeelt nerghens nae by hem e komen, overmids hy den strijd met sulcken Meester had aenghevan-then in een soorte van werck daer in hy niets te wel bedreven scheen te ijn, of 't welck ten minsten met sijne nature niets te wel over een quam. iet Plin. XXXV. 11. Daer is noch, benevens dese bedachtsaeme oorsichtigheyd, een andere noodsaeckelicke lesse, die wy ontrent iet stuck van *d' Inventie* hebben waer te nemen: *Het staet ons toe*, segt *Tullius* *, *sodaenighe dinghen in handen te nemen, dewelcke, ofte uytnemende*

* In Arte.

* Lib. xij. Epigram. 100.

sijn * In Bruto

ſijn van weghen haere grootheyd, ofte aenmerckelick van weghen haere nieu-wigheyd, ofte oock ſonderbaer in haeren eyghenen aerd: *Want wat de gherin-ghe, ghewoonlicke, ofte oock de ghemeyne dinghen belanght, de ſelvighe ſchij-nen gantſch gheenen lof ende verwonderinghe te verdienen.* Vytnemende groote dinghen worden hier in d'eerſte plaetſe gheſtelt; *Het gaet im-mers vaſt*, ſeght Nazarius*, *dat de deughd haer ſelven meer of min, nae den eyſch der voorvallender dinghen plaght op te wecken.* Ghelijckſe *met kleyne ſaecken ſlappelick en bynae ſorgheloosſlick te werck gaet, ſoo plaghtſe een redelicke wackerheyd ontrent midden-maetighe dinghen te ghebruycken; wanneerſe daer-entegben yet groots heeft te verrichten, dan is dat haeren ernſt nae de ghele-ghenheyd des wercks grooter en grooter worde.* Hier mede ſtemt noch ee-nen anderen ouden autheur ſeer wel over een; *Het gaet met de Konſt toe,* ſeght hy *, *even als het met de vlamme plaght te doen, dewelcke door ghenoeg-ſaeme ſtoffe ghevoedt wordt, ghelijckſe door de gheſtaedighe bewegbinghe wordt opgheweckt, en door 't bernen meer en meer opblaeckt. De kracht onſes ver-ſtands groeyt insgbelijcks oock met de groote der dinghen; ſoo is het mede onmo-ghelick dat yeman een wijdruchtigh en treffelick werck ſoude maecken, ſonder eerſt een waerdighe materie ghevonden te hebben.* Dit was de reden waer-om den philoſophe *Ariſtoteles* niet op en hield den Schilder *Protogenes* aen te maenen dat hy de daeden des grooten *Alexanders* ſoude afmae-len; *ten aenſien van d'eeuwigh-duyrighe Fame deſer dinghen*, ſeght *Plinius* XXXV. 10. *Lyſippus* heeft oock 't leven van *Alexander* in veele ende verſcheydene wercken voorgheſtelt, van ſijne kindſcheyd af beghin-nende. Plin. XXXIV. 8. *Polydamas Scotuſſæus*, een wijd-beroemd kamp-vechter, ging alle ſijne tijd ghenooten in lijf-lenghde en ſterck-te verde te boven; ſoo dat hy in ſijne jeughd eenen vreeſelick woeden-den Leeuwe ſonder 't behulp van eenighe waepenen heeft omgebragt; als hy naemaels eenen gheweldighen Stier uyt het midden der kudde by 't achterſte been aen greep, ſoo hield hy hem ſoo vaſt ſtaende, dat deſen dapperen Stier nae veele ghewelds en teghen ſpertelens ſich uyt ſijne hand niet en konde ontdraeyen ſonder de klauwe des aenghegre-pen voets in den loop te laeten blijven. Men ſeght oock dat deſen ſel-vighen *Polydamas* eenen loopenden waeghen met eene hand teghen-hield, ſonder dat den voerman met alle ſijn ſlaen en ſmijten de maght had ſijne Paerden verder aen te drijven. *Lyſippus* heeft hem een Beeld onder d'andere *Olympiſche* ſtatuen opgherecht, de lof tijtels van ſulc-ken onghehoorde ſterckte daer by voeghende, ſiet *Pauſanias* Lib. VI. Wat de dinghen belanght die van weghen haere ſeldſaeme nieuwig-heyd aenmerckelick ſijn, *Pompeius* heeft ſijne ſchou-plaetſe met ſulc-ken ſlagh van Beelden ſoecken op te proncken, ſiet *Plin. nat. hiſt.*

* In Panegyrico Conſtantino Aug. dicto.

* Autor dialogi de cauſis corr. eloquentiæ Cap. 36 & 37.

Lib. VII. Cap. 3. Soo dienen wy oock wel te letten op't ghene den selvighen autheur daer by voeght; *Den grooten Pompeius*, seght hy, *heeft in sijne schou-plaetse soodaenighe Beelden opgherecht, die een wonderlicke fame hadden ende oversulcks van groote Konstenaers met meerder arbeyd bewrocht waeren.* Dinghen die in haeren eyghenen aerd sonderbaer en dieshalven aenmerckens waerdigh sijn, waeren afghebeeldet in die seven en twintich tafereelen dewelcke *Verres* uyt *Minervas* Tempel wech ghevoert heeft; *De Contrefeytsels van verscheyden Siciliaensche Koninghen ende Tyrannen waeren daer in nae't leven voorghestelt* seght *Tullius* *, *soo datse d'aenschouwers niet alleen vermaeckten van weghen de Schilder-Konst die daer in ghespeurt wierd, maer oock van weghen de ghedachtenisse der persoonen selver en d'erkentenisse haerer tronien.* Doch hier ghesschiedt het menighmael dat ons in dese Schilderye van treffelicke mannen een vaerdighe *Inventie* wordt aengheboden uyt yet wat 't welck sy wel oyt ghesceyt ofte ghedaen hebben. Soo heeft Galaton den artsch-dichter *Homerus* in't midden van de gantsche bende der naekomstigher Poëten gheschildert, dewelcke met een onversaetighe ghierigheyd de suyvere water beken die uyt sijnen mond voord-quamen om strijd op-slorpten, siet *Ælianus var. hist.* XIII. 22. Alhoewel het kennelick ghenoegh was dat den vermaerden Veld-heere *Timotheus* groote saecken voor de Republijcke van *Athenen* had uytghevoert, nochtans wilde hy niet lijden datmen hem den lof deser daden t'eenemael soude toeschrijven, segghende, dat de *Fortune* daer in oock een hand hadde. Daerom hebben hem de voerloose verstanden der spijtiglick schimpigher Konstenaeren gheschildert als ligghende in sijne tente met eenen diepen slaep bevanghen, ter wiile dat de Fortune aen 't hoofd-eynde sijner koetse groote en maghtige steden met een sleyp-net t'hemwaerd trock, siet *Ælianus var. hist. Lib.* XIII. *Cap.* 43. *Suydas. Schol. in Plutum Aristophanis.*

*Lib. IV. in Verrem.

Nae dat den verschrickelicken dwingheland *Attila* de volck-rijcke stad *Milanen* overweldight hadde, soo is hem onder andere dinghen een tafereel ter hand ghekomen, in 't welcke de *Roomsche* Koninghen op haere goude pracht-stoelen sittende het *Schythische* volck met de voet vertraden, als wesende t'eenemael verbroken ende overheert: Dit docht hem onverdraeghlijck te sijn: Daerom sond hy staens voets aen alle kanten uyt, om dien Konstenaer te vinden, die sulcks hadde afghemaelt. Den armen bloed wierd daedelick voor den Koningh ghebraght, niet beter wetende of men soude hem 't leven op staende voet benemen: Maer *Attila* oordeelde het een genoegsaeme wraecke te sijn, dat den Schilder sijn werck soude veranderen, gaet henen, seght

feght hy, ftelt my op den Koninghlicken ftoel, en maeckt dat de *Roomfche* Koninghen gheheele facken vol van goud op haere fchouders laeden en voor mijne voeten oodmoedighlick uytftorten, fiet *Suydas*.

3. Ghelijck dan in de Schilderyen van defen flagh altijd een fekere foorte van Hiftorie, tot behulp onfer *Inventie*, te vinden is; foo plaght ons 't aen een hanghende vervolgh der waerachtigher Hiftorien en verfierder fabulen allermeeft een ghenoeghfaeme en gantfch rijcke ftoffe aen te bieden. Wy hebben flechts goede achtinghe daer op te nemen, dat onfe *Inventie* niet al te fchrael en al te dorre en fy; maer liever, datfe overvloeye, en fich verder uytfpreye, dan de teghenwoordighe gheleghentheyd der voorgheftelder verhandelinghe fchijnt te vereyfchen: Ten eynde dat ons werck-tochtigh ghemoed, een gantfch ruyme en volle materie ontmoetet hebbende, met eenen doordringhenden loffen luft breeder uyt-weyde, dan het ons ten eerften aenfien fchijnt te betaemen. *Wy behooren een vruchtbaere materie te verkiefen*, feght *Seneca**, *door de welcke ons verftand t' faemenlick vermaeckt ende opghe weckt moght worden.* Soo ift ons oock (om de waerheyd te feghen) gheraedfaemer, dat wy de weelderigheyd onfes onghetemden gheefts voor 't eerfte in een luftbaere ende overvloedighe *Inventie*, felfs oock tot vergrijpens toe, fouden laeten fpelen; dan dat wy de vaerdigheyd onfes voordvaerenden ghemoeds door een al te beklemde ofte verkrompen materie fouden laeten verflauwen ende verfterven. Want waer fal doch een lamme nietighe *Inventie* haer beginfel nemen? waer waerd fal fy haer felven keeren of wenden? wat uytkomfte heeft men eyndelick daer van te verwachten? het en komt met de vrye wackere finnen der edeler Konftenaeren in 't minfte niet overeen aldus in 't enghe beknepen te fijn. De dood dunckt hen verdraeghelijcker te wefen, dan dat fy de hoogh-vlieghende krachten haeres levendighen vernufts ontrent eenighe fchraele gebreckelicke verbeeldinghen willens en weten fouden gaen verdempen ende verfmooren. Ick wenfche dat nieman defe mijne woorden mifduyde: Want het mijne meyninghe niet en is yeman tot die onmaetighe ende onghebondene roeckeloofheyd aen te leyden, door welcke vele overvlieghende verftanden haer felven menighmael van de flechte eenvoudigheyd der onvervalfchter nature tot een gantfch feldfaeme vreemde woeftigheydt haerer grilligher herffenen fchandelick laeten vervoeren; maer dit foecke ick ftaende te houden, dat de onbedwinghelicke en krachtigh ontroerde ghedachten der werck-fuchtigher Konftenaeren den vollen toom begheren; voornaemelick, wanneerfe op een wijd-voerigh argument ghevallen fijn. *Een groote faecke heeft ruymte van doen*, feght *Seneca*

* Epift. 46.

Seneca *, ghelijck men daerom dappere lustighe Paerden in een groo- Epist,88.
te loop-baene allerbest leert kennen, vermids sy 't aen 't loopen plaghten te stellen soo haest als hun de renplaetse selver daer toe schijnt aen te maenen, ende in maniere van spreken te terghen; even alsso moeten oock de Konstenaers een openveld hebben om den vierighen ernst haerer brandender Konst-liefde daer in sonder eenighe verhinderingh te oeffenen; ghemerckt de vaerdigheyd deser edeler Konsten 't eenemael verswackt ende verbroken wordt, als men de selvighe bestaet binnen den omloop van eenen kleynen ringh te besluyten. *Het is den naeboetser ongheraeden*, seght *Horatius* *, *dat hy sich in sodaenigen enghde beghreve, waer uyt hem de schaemte ofte oock de ghelegenheydt des wercks niet toe en laet te rugghe te keeren, 't ghene overvloeyende is, komt uyt een volle borst.* Ghelijckmen onder en tusschen met de overlustighe groeysaemheyd van eenen vetten acker lichtelicken raed weet, soo en ist in 't teghendeel niet wel moghelick de onvruchtbaerheyd van een magher stuck lands te verhelpen. *Wat men door aftreckinghe kan ghenesen*, seght *Seneca Rhetor* *, *is altijd op eenen beteren voet om tot de gesondheydt te gheraecken.* Indien het over sulcks ghebeurt dat een volle materie op een al te vroolicke weelderighe maniere en wat te jeughdighlick schijnt verhandelt te wesen; soo sal noch evenwel de rijpigheyd onses toenemenden oordeels met der tijdt maghtigh sijn te besnoeyen wat daer in dese nieuwe vonden onmaetighlick uytsteeckt; onse sorghe daer en boven sal de voornaemste rouwigheyd allenghskens weten te beschaeven; en 't ghene in de gantsche *Inventie* overtolligh is, sal door het werck selver soetelick afghevijlt ende afghesleten worden. Word maer alleen vereyscht dat het ons aen stoffe niet en ontbreke; en dat daer yet in het werck te vinden sy, het welck de vijle kan verdraeghen, dies moeten wy oock in den eersten aenvangh onses wercks de plaete soo dunne niet maecken, dat een redelick diep graveersel de selvighe soude doorsnijden ende verhackelen. Het schijnt mede op desen grond datmen de jonghe leer-jaeren der Konst-lievender aenkomelinghen van eersten af aen de sobere straffe wetten der Konste niet al te seer behoort te verbinden, wanneer sy naemelick door een schijn-dertele brood-dronckenheydt haeres ongheoeffenden verstands worden aenghedreven om haer vermaeck in de volheyd van een lichtvloeyende ende gemackelick voordschietende *Inventie* te scheppen. De woorden van den *tragischen poëte Accius* verdienen alhier onse opmerckinge; *Het gaet met de verstanden*, seght hy *, *als het met de boom-vruchten plaght te doen; de welcke in het eerste een wrangh-ampere hardigheyd hebbende, nae der hand sacht en aenghenaem worden: Die vruchten daerenteghen, de welcke in*

* In Arte.

* Lib. IX. Controvers. 2.

* Apud A-gell. noct. Attic. Lib xiii. Cap. 2.

ke in het eerste sacht en morwe voordghebraght sijn, hebbende van aenbeginne een lieffelicke smaeckelicke sappigheyd, deselvige plagten op't aller schielickste te verrotten in stede van rijp te worden. Dies moet men oock de verstanden in sulcken ghelegenheyd een weynigh toegheven, mids daer in yet laetende het welck ter bequaemer tijd en stond sijne behoorlicke rijpigheyd moght bekomen. Siet mede *Seneca Hippolyto, Act. II. Sce. 2.*

4. Wat die dinghen belanght de welcke den Konstenaer oordeelt sijnen aendacht te verdienen, hy sal de selvighe niet alleen op de beste, maer oock op de ghemackelickste wijse uytvinden; aenghesien de scherpsinnighste kracht van de aller netste en best beworpen *Inventie* gantsch gheene verwonderinghe verdient, indien den Konstenaer eenen langhen tijdt met de quellicke moeyelickheyd van een diepe dubbinghe moet worstelen, eer hem sijnen eyghenen vond ter deghe kan voldoen. De vernuftighlick gheestighe en beelden-rijcke imaginatie van een verheven en wel-bedreven Meester is om ende om beset met keur van veler hande fraeye sinnelicke *Inventien*; het en is hier oversulcks met gheen kamer-kokerollen te doen; hy en behoeft sijn hoofd so seer niet te breken en d' uyterste krachten sijnes verstands soo gantsch besighlick niet af te slooven, om eyndelick nae veel trachten en hertrachten d' eene of d' andere behaeghelicke *Inventie* te versinnen; want hy se altijd by der hand heeft, als of se anders niet te doen hadde dan gereedt te staen en nae sijn bevel te luysteren die op de opperste kruyne van eenen hooghen bergh gheraeckt sijn, moghen vrij haer ghemack nemen; 't beklimmen van eenen aenbergh valt swaerder ontrent den voet van 't gheberghte; want ghelijck ons de onbeganckelicke oneffenheyd van de afbreukighe plaetsen om leegh allermeest plaght te quellen, so worden wy veeltijds ghewaer dat sich hoogher op ghemeynelick een effene vruchtbaere grond op doet, alwaer menigherley vruchten onophoudelicken voord-komen, die men nochtans daghelicks, eerse verwelckeren, behoort te plucken. Alhoewel het ons dan nae den eersten ernst van eenen ghetijdighen arbeydt aen ghenen overvloed schorten kan, soo behooren wy noch evenwel in desen overvloed sulcken ghemaetighden sorghvuldigheydt te bewijsen, dat de nettigheyd onses wercks altijd met een mannelick cieraet, en de volheyd onser *Inventie* gestaedighlick met een rijp oordeel mogt wesen verghesellschapt. Dus sullen wy te passe brenghen dat onse *Inventie* bevonden sal worden niet verwaendelick grootsch te sijn, maer behoorlick groot; niet afbreukigh steyl, maer sachtelick verheven; niet roeckeloosslick onbesint, maer volkomenlick krachtigh; niet pijnelick droevigh, maer rijpmoedighlick straf; niet traeghlick langhsaem

maer

maer stemmighlick bedaert; niet aelweerdighlick dertel, maer heugelick vreughdigh; niet voerlooslick onghebonden, maer manierlick lastigh; niet onmaetighlick bol, maer ghevoeghlick vol, en so voordt. Immers gaet dit vast, dat wy den middelwegh voor den besten en sekersten wegh moeten houden, want het uyterste, soo wel aen de eene als aen d' andere sijde, gheoordeelt wordt ghebreckelick te wesen. *Quint.* XII. 10. De woorden van den jonghen *Plinius* sijn oversulcks aenmerckens waerd, en moghen seer bequaemelick toeghepast worden tot het ghene wy alhier hebben voorghestelt: *Ieder een staet gheerne bekent*, seght hy *, *dat daer niet en is het welcke de middel-maet te boven gaet, niet te min schijnt hy de maete soo wel te vergheten, die minder doet dan de gheleghenheyd der saecke vereyscht, als die meerder doet, den eenen wordt geseyt verder te gaen dan de materie verdraeght; den anderen daer en teghen word geoordeelt de materie nergens nae voldaen te hebben. Het is wel waer datse beyde een leelicke misgrepe begaen: Doch den eenen vergrijpt sich selven door een slapmoedighe swackheyd, den anderen wordt vervoert door sijn kloeckmoedighe sterckte: het welcke, ghelijck het misschien voor gheen merckteycken van een doorslepen ende wel afgherecht verstand verstrecken magh, soo gheeft het ons nochtans een klaer en duydelick bewijs van eenen grooten werckelicken gheest.* *Lib. I. Epist. 20.

So plaghten dan alle die ghene, de welcke dese onversaeghde kloeckheyd derven, lichtelick te beswijcken; de lijnsachtighe swaermoedigheydt haeres wanlustighen verstands maeckt hun wijs dat het best is langhs den grond te kruypen, om 't ghevaer, 't welck de hoogh-vlieghende ghedachten vergheselschapt, te beter te vermijden: Het en is oversulcks niet vreemd dat sy de hope van een goede treffelicke *Inventie* vaerdighlick overgheven, ghemerckt sy de selvighe soo schroomhertighlick aentasten: *Sy laeten sich dwaeselick voorstaen*, seght *Quintilianus* *, *dat de ghesondheydt in magherheyd bestaet; als oock dat d' onmaght haerer krancker herssenen voor een vast bewijs van haer omsichtigh oordeel ghehouden wordt; ende overmids sy het ghenoegh achten nerghens in te faelen, soo vervallen sy onverhoeds in die groote faute datse haer werck met eenen oock van allerley loffelicke deugden ontblooten.* Den selvighen autheur segt oock seer wel op een andere plaetse *, *Dorre en gantsch uytgheteerde menschen, menschen die gheen sap noch bloedt in sich hebbende anders niet dan een gheraemte van vel en been schijnen te sijn, plaghten d' ongheseltheydt van haer stanck en teere lichaems met den schijnelicken naem van ghesondheyd te bekleeden, alhoewel die benaeminghe met dese haere gheleghenheydt in 't minste niet over een komt. Want overmids het hun swaer valt de levendighe kracht van een heldere Sonne-licht te verdraeghen, daerom soecken sy onder de schaduwe van eenen grooten ende onbesproken naem te schuylen.* Het is wonder dat die ghene de- *Lib. II. Cap. 4. *Lib. XII. Cap. 10.

de welcke sulcken ongaeve versleeude ranckigheyd voor de rechte ge-
sondheydt houden, als oock alle de andere die in 't selvighe Gast-huys
sieck ligghende dese jammerlicke ghestaltenisse van haer onghedaen,
ghepijnighde, en uytghehongherde lichaem beminnen, so goeden ge-
voelen van haere ghesontheyt hebben, ghemerckt sy door al te vele
vastens en door een treurmoedighe quellinghe daer toe maer alleen
Autor dial. de caussis corr. eloqu Cap. 23. gheraecken datse ghesond schijnen te sijn. *Nochtans plaghten 't de Medi-
cijn-meesters nimmermeer daer voor te houden*, segt een ander * out schrij-
ver, *dat ons de goede ghesondheyt door de anghstighe quellinghe onses ghemoeds
moet toeghebraght worden. Het en is niet ghenoegh datmen vry is van eenighe
merckelicke kranckte, aenghesien het alhier vereyscht wordt datmen wel te pas-
se, vroolick, en blijgheestigh sy, ja dien mensche is onghetwijfelt op den naesten trap
om sieck te worden ghestelt, die anders gheen bewijs van sijne goede ghesondheyt
weet by te brenghen, dan dat hy gheene sieckte op 't lijf heeft.*

5. Vermids wy dan uyt het voorighe lichtelick konnen afnemen
dat onse *Inventie* ghemackelick behoort te vloeyen ende als uyt een vol-
le borst vaerdighlick voor te schieten, dat daer oock niet en is t' welck
den levendighen gheest van de ghevonden dinghen soo seer verdooft
ende vernietight, als dat men de selvighe met strecken en recken tot
sijn voorghestelde ooghen-merck soeckt te draeyen; soo worden wy
mede volkomenlick daer uyt bericht, dat d' *Inventie*, die ons in 't hoofd
speelt, selden goed ende bequaem wesen kan, alsmense van haeren
selfs verkosen loop door eenen gantsch besighen arbeyd ter sijden af-
keert tot het ghene wy eens hebben voorghenomen. Den glants van
d' aller glinsterighste dinghen wordt besmockelt en t' eenemael wech-
ghenomen, alsmen sich niet en ontsiet de selvighe sonder ophouden
te palmmotten; soo plaght het oock de scherpigheyd onses verstands
om te slaen en t' eenemael te verplompen, wanneermen de voorghe-
stelde materie door eenen onnoodighen en gantsch onnutten arbeyd
Lib. xii. Cap. 2. bestaet te beschroyen en te verbrijselen. *De kracht der dinghen die al te
seer doorhackelt en doorsneden sijn*, seght *Quintilianus* *, *wordt door haere
overgroote subtijlheyd versmaelt en te niete ghebraght.* Daerom sietmen
't oock menigh-werven ghebeuren dat de verhaestighde stoutvaerdig-
heyd van d' aller schielickste invallen veeltijds een sonderlinghe ver-
Autor dial. de caus. corr. eloqu. Cap 6. maeck in sich heeft; *Want ghelijck in onsen acker, soo mede in ons verstand*,
seght een oud schrijver *, *alhoewel men langhe besigh is met het bearbeyden
en saeyen van verscheyden dinghen, nochtans plaght het behaeghlicker te wesen
't ghene van selfs opspruyt.* *Philostratus* bevestight even het selvighe met
Lib. ii. de vitis Sophist. in Aristide. een seer bequaeme reden, *Wanneer yeman alle dinghen door een diepgrondi-
ghe beschouwinghe meynt voord te brenghen*, seght hy *, *soo ist dat sijn ver-
stand*

stand daer mede soo dapper wordt opgenomen, dat het de vaerdigheyd verliest. Dewijl het dan seker is dat een al te bekommerde sorghe de vaerdigheyd onses voordvaerenden gheests merckelick verhindert ende vertraeght, soo kanmen oock lichtelick daer uyt afnemen dat die ghene best beraeden sijn, dewelcke haer selven voor den teghenwoordigen tijd verghenoeght houden, wanneer d' *Inventie* soo verde ghebraght is datse nu op 't hooghste schijnt te wesen; d' andere daerenteghen die nimmermeer te vrede sijn, blijven doorgaens henen ten halven steken, nae datse de hitte haeres werckenden verstands door al te veele sammelens en door een swaerhoofdige twijffel-moedigheyd eenmael hebben laeten verkoelen. *Het ontstaet uyt een gheringh en slecht ghemoed,* seght *Quintilianus* *, *datmen sich overal schroomhertigh aenstelt. Soo en kan het oock anders niet gheschieden, of dese vreese moet den loop onses kloecken gheests noodsaeckelick stutten en van andere meer aenmerckelicke dinghen afkeeren.* Den selvighen autheur verwondert sich oversulcks in een andere plaetse niet t' onrecht dat veele soo verd rietighlick langhe ontrent yeder deel haerer *Inventie* blijven hanghen, dewijlse naemelick met het vinden en met het overweghen der ghevondener dinghen besigh sijn: *Het welcke alhoetwel sy het daerom deden*, seght hy *, *dat sy de beste dinghen altijd in haer werck souden te passe brenghen, nochtans behooren sy dien ongheluckighen arbeyd grootlicks te versoyen; want het seker is datse niet alleen de voordvaerenheyd onses ghemoeds inteughelt, maer datse boven dien de hitte onser ghepeynsen door een mistrouwigh transelen uytbluscht.* 't En is dan soo heel vreemdt niet dat het altemets gheraedsaemer gheacht wordt d' eerste beweghinghen onses ghemoeds, nae dat het eens gaende gemaeckt is, sonder eenigh achterdencken te volghen. *Bemerckt ghy niet hoe grooten onderscheyd datter is tusschen de water-beken die uytstaende waeteren voord-kruypen, en die uyt een springhende Fonteyne uytbortelen? al wat sijnen vollen loop behoudt, is frisch en krachtich*, seght *Symmachus Lib. VII. Epist.* 60. *Die het rennen der Paerden dus of soo meynt te bestieren,* segt *Quintilianus* *, *vermindert haeren spoed: Soo en kan men oock sijne treden aen een sekere maete niet verbinden, sonder sijnen loop te breken.* Ghelijck de bernende tortsen haer vier door een ghestaedighe beweghinge lichtelick behouden, 't welckse nochtans swaerlick hervatten als het door langh stille staen is uytghegaen; even alsoo wordt den vierighen ernst onser *Inventie*, diemen door 't uytstellen ende slabbacken quijt gheraeckt, door 't aenhouden ende volherden wonderbaerlick ghehandhaeft. Want de verbeeldinghen van soo veele verscheydene dinghen die wy ons selven in 't opmaecken van 't eene of 't andere argument voorstellen, de heymelicke herts-tochten insghelijcks, die ons ghe-
swin-

Lib. ix. Cap. 4.

Lib. viii. in procemio.

Lib. ix. Cap. 4.

ſwindighlick werckende ghemoed als dan krachtighlick ontroeren, houden haeren ghewoonlicken loop; ſoo datſe menighmael niet ſoo veel als de hulpe onſer handen verwachten; ja men wordt heel ſelden ghewaer datſe ſich wederom aenbieden, nae datmenſe door eenen ontijdighen uytſtel verſuymt ende verwaerlooſt heeft; voornaemelick, wanneer dit opſchorten ende verſuymen door een ghemelicke fautvindingh veroorſaeckt is gheweeſt; 't welck oock ſijne ſwaerigheyd heeft; want het dan allermeeſt onmoghelick is dat de kracht onſer aenghedrevener *Inventie* eenpaerighlick ſoude voord-ſchieten; onſe wercken blijven gheduyrighlick met een gantſch haetelicke oneffenheyd ontciert; en of ſchoon alle de byſondere ghedeelten noch ſoo wel verkooſen ende beleyt ſijn, 't gantſche beſteck onſes wercks ſchijnt evenwel brodachtighlick aen een ghelapt te weſen, ende niet meeſterlick aen een te hanghen. *Quint.* X. 7. Wy worden 't daghelicks ghewaer dat veele menſchen haere aenghenomen wercken wel ende bequaemelick uytvoeren, als ſy de ſelvighe ſlechts hertelick en vlijtelick aengrijpen, in 't minſte niet twijfelende of ſy ſullen allerley voorvallende ſwaerigheden door den ernſt haeres toegheneyghden ghemoeds ghemackelick overmeeſteren. *Immers d' Inventie* beſtaet voornaemelick in de kracht onſes ghemoeds; aengheſien ons ghemoed ſich van eerſten af een levendighe vertooninghe der gantſcher materie moet voorſtellen; behalven dat deſe levendighe vertooninghe ofte vertegenwoordighinghe der begrepener dinghen ons ghemoed met eenen oock ſoo krachtighlick behoort t'ontroeren, dat het ſich door de ſchijnblijckelickheyd van ſoodaenighe verbeeldinghen nae de gheleghenheyd der dinghen die wy voor hebben verandert vindende, vaerdighlick ende onvertooghelick aen 't werck valle. Het ſchijnt overſulcks dat den achtbaeren *Quintilianus* ſijne ooghen op 't groote vermoghen onſes verſtands gheſlaeghen hield, als hy ſtaende houdt dat ons ghemoed, hoe het edeler ende verhevener is, door grooter behulp middelen plaght bewogen ende aenghedreven te worden; *Dies het oock door den verdienden lof merckelick toeneemt*, ſeght hy *, *het wordt door de voordvaerenheyd ſijnes ſtouten beſtaens wonderlick voordgheholpen, het neemt eyndelick eenen ſonderlinghen luſt om altijd yet groots ter hand te trecken.*

*Lib i. Cap. 2.

6. Volght hier uyt dat den daed-vaerdighen kloeck-vernuftighen Konſtenaer een omſichtigh, marckſaem, en gantſch wijs menſche weſen moet; en dat niet alleenlick nae de wijſe der ouder ſchrijvers, die allerley bedrevene ambachtſ-luyden wijſe luyden plaghten te heeten *, maer veel-eer met een ſeker opſicht op de wonderbaere kracht ſijner *Inventie*; want daer onghetwijffelt yet grooters in ſtaet aen te mercken

*Teſtib. Didymo & Euſtathio adverſ. 392 Iliad. O.

merckcn, dan wy met den eersten maghtigh sijn te beseffen. Dit al-ghemeyne welghegrondeerde begrijp, door het welcke wy voorbereydet worden om een goede ende bequaeme *Inventie* voord te brenghen, wordt in ons door de kennisse van verscheydene Konsten en wetenschappen inghestort: Soo en is het oock niet wel moghelick dat yeman een aenmerckens waerdighe *Inventie* soude voordbrenghen, 't en sy saecke dat hy de voornaemste gronden der rechtsinnigher gheleertheyd van kinds beenen af leer-ghierighlick heeft soecken in te drincken. *Traeghe verstanden plaghten sich met de kleyne waeter beeckskens te behelpen*, seght *Cicero* *, *sonder eens om te sien nae de springh-aders der dinghen daer 't al van voord komt.* Een voltrocken ende bequaemelick verhandelde *Inventie* moet uyt een groote en diep ghewortelde volgheleertheyd hervoord spruyten; ghenerley studien behooren ons vreemd te sijn; wy moeten de gantsche oudheyd met te saemen 't ontallicke getal der Poetischer ende Historischer vertellinghen op onsen duym hebben; doch voornaemelick is het van noode dat wy de veelvoudighe beweghinghen des menschelicken ghemoeds midtsgaeders oock alle de bysondere eyghenschappen der selvigher grondighlick souden verstaen, ghemerckt de grote en hooghgheduchte kracht deser Konsten in de levendighe uytdruckinghe van sodaenighe beroerten allermeest ghelegen is. Dus verstaen wy hoe de Konstenaers eertijds met een bysonder insicht voor wijse luyden ghekeurt wierden; ghemerckt men onder alle de andere vrije Konsten naulicks eenighe vinden kan, die 't behulp van een hooghe en welversochte geleertheydt meer van doene hebben. *Euphranor* heeft in sijnen tijd wonderbaerlick gheschenen, om dat hy sich niet alleen in de Konst van schilderen en beeld-snijden dapper wel hadde gheoeffent, maer om dat hy met eenen oock in alle d' andere Konsten uytnemende was. siet *Quintil.* XII. 10. *Pamphilus*, den Meester van *Apelles*, plaght mede gheweldigh hier op aen te dringhen; want ghelijck hy den eersten Schilder gheweest is die allerhande Konsten, doch voornaemelick *de Arithmetische en Geometrische* wetenschappen, tot sijne Konst heeft toeghevoeght, so hieldt hy mede staende, dat nieman tot de volmaecktheyd der Schilder-konste sonder 't behulp van dese andere Konsten maghtigh was te gheraecken, siet Plin. XXXV. 10.

* Lib. ii. de Oratore.

7. Dat nu de *Mathematische* Konsten, doch voornaemelick *Geometria* ende *Optica*, seer vele in dese gheleghenheydt vermoghen, wordt uyt het volghende exempel lichtelick afghenomen. Ghelijck de *Atheniensen* grote reden meynden te hebben dat sy haere schermgoddinne *Minerva* boven alle d' andere Goden en Goddinnen souden eren en dienen

soo hebben sy 't goed ghevonden haer een schoon beeld op een verheven pijlerne op te richten; dies stelden sy tot uytvoeringhe haeres voornemens twee van de aller beste Konstenaers, *Alcamenes* en *Phidias* te werck; en lieten sich met eenen oock verluyden, dat het beeld, het welck in aller menschen oordeel hooghst gheacht wierd, met een ronde somme ghelds soude betaelt worden, dus vielen de Konstenaers vierighlick aen 't werck, aenghedreven sijnde door de hope van groote winste en grooter eere die daer op scheen te sullen volghen. *Alcamenes* was in de *Mathematische* Konsten gantsch onervaeren, en hieldt het daer voor dat hy sich wonderlick wel ghequeten hadde, als sijn beeldt den ghenen die dichte bystonden fraey scheen. *Phidias* heeft daer en teghen, achtervolghens de kennisse die hy in de *Geometrische* en d' *Optische* wetenschappen hadde, gheoordeelt, dat den gantschen schijn des beelds nae gheleghenheyd van de voorbescheyden hooghde soude veranderen, dies heeft hy d' ooghen sijnes beelds wijd open ghesperret, den neus in verscheyden bochten ghedronghen, de lippen al gaepende van malckander afghescheyden; en so voord, 't was eyndelick vreemd om sien hoe gheckelick het met dese beelden toegingh, alsse eerst in 't openbaer ten toone wierden ghestelt. Want de gantsche menighte, ghelijckse 't beeld van *Alcamenes* met een sonderlinghe vernoeghen aenschouden, soo kreeghse eenen grooten afkeer van het beeldt het welcke *Phidias* hadde gemaeckt; het docht hun sulcken misschaepen wanschickelicken maecksel te wesen, dat mense nauwelick konde wederhouden, of sy wilden *Phidias* met gheweld steenighen. den armen Konstenaer vond sich oversulcks ghedwonghen om met vele smeeckens en biddens oodmoedighlick te versoecken, dat men het oordeel soude opschorten tot dat de beelden om hooghe op haere behoorlicke plaetse souden ghestelt worden, 't welck ghedaen sijnde, soo sachmen de kansse van stonden aen verkeeren; want ghelijck de soetigheydt die men in 't lieffelicke beeld van *Alcamenes* nae by speurde, door de hoogde verdween ende in een sekere hardigheyd veranderde, so wierd de verdraeyde mismaecktheydt van *Phidias* sijn beeld door de verkortinghe der verhevener plaetse wonderlick versacht, en 't verschil tussen 't hand-werck deser twee Konstenaeren was so merckelicken groot, dat den eenen sijnen verdienden lof heeft verworven, den anderen daer en teghen is met sijn werck tot schande ghebraght, siet *Tzetzes Chiliad.* XI. *hist.* 381. en noch duydelicker *Chil.* VIII. *hist.* 193. alwaer hy ons 't voorghemelde exempel voorstelt. De *Minerva* van *Amulius* schijnt mede door 't behulp deser Konsten ghemaeckt te wesen; want sy, nae 't segghen van *Plinius* * *haere ooghen altijd op den aenschouwer*

* Lib. XXXV. Cap. 10.

ſchouwer gheſlaghen houdt , *al iſt dat hyſe van verſcheyden kanten bekijckt.* Eenighen houden 't daer voor, dat dit een vlacke tronie met d' ooghen recht uyt ſiende gheweeſt is, gelijck ſich d' onwetende menighte daer over grootlicks plaght te verwonderen dat ſodaenighe ſchilderijen geduerighlick haere ooghen t' onſwaerd ſchijnen te wenden , al iſt dat wy noch ſoo dickwils van plaetſe veranderen ; nochtans en kan ick niet dencken dat ons *Plinius* 't grove ghevoelen der onervaerener menighte ſoude voorſtellen , als of het een gantſch ſeldſaeme ende aenmerckens waerdighe ſaecke waere geweeſt ; dies dunckt het my oock waerſchijnelicker te ſijn, dat deſe ſchilderije iet ghemeyns gehad heeft met het beeld van *Iuno,* 't welck in den tempel van de *Syriſche* Goddinde opghericht weſende den aenſchouwer vol in d' ooghe heeft , als hy recht teghen overſtaet ; ſoo houdt het hem oock in d' ooghe, als hy van plaetſe verandert ; ende indien yeman anders het beeld van eenen anderen kant aenſiet, hem wedervaert even het ſelvighe, ſiet *Lucianus de Syria Dea. Bupalus* ende *Anthermus* hebben de tronie van het beeldt van *Diana,* 't welck in het eyland *Chios* op een verheven plaetſe ſtondt, in ſulcker voeghen ghemaeckt, dat die ghene de welcke eerſt in den tempel intreden anders niet ghelooven konnen of ſy dreyght hun met een ſtuer gheſicht ; d' andere daer en teghen , die nae 't betaelen haerer gheloften ghereed ſijn uyt te gaen, laeten ſich vaſtelick voorſtaen dat ſy nu volkomenlick ghepaeyt ende verſoent is , Plin. XXXVI. 5. Het wordt oock daer voor ghehouden , ſeght den ſelvighen *Plinius* * dat dien *Hercules,* die ons in den tempel van *Antonia* den rugghe toekeert, het hand-werck van *Apelles* is. De ſchilderije (het welck beſwaerlick in een omghekeerde figure gheſchieden kan) vertoont ons veel eer het volle gheſicht ſijner tronie, dan datſe ons maer alleen met de bloote hope van ſijne tronie te ſien ſoude ophouden.

* Lib. XXXV. Cap. 10.

8. De Konſtenaers worden insghelijcks door het exempel van *Nicon* ghewaerſchouwt generley naturelicke dinghen, van hoe kleynen ghewighte de ſelvighe oock moghen ſchijnen, te verachten : Want alhoewel deſen wijdberoemden Meeſter t' *Athenen* in de Galerije , die *Pœkile* gheheeten wierd , een ſeer ſchoon Paerd aerdighlick nae 't leven hadde ghetroffen, ſo dat men daer in een ſonderlinghe kracht der Konſte ſpeuren moght ; nochtans bleef dit wonderlicke werck doe ter tijd den ſchimp en ſmaed van yeder een onder worpen ; om dat naemelick den ſchilder d' onderſte ooghſchelen des Paerds haerigh hadde ghemaecht, 't welck teghen de nature des ſelvighen beeſts is ſtrijdende ſiet *Ælianus Lib. IV. de Animal. Cap.* 50. *Pollux Onomaſt. Lib.* II. en *Tzetzes Chiliad.* XII. *hiſt.* 427. Ghelijck wy dan uyt dit exempel aen de

de eene ſijde vernemen dat d' achteloose onkenniſſe der naturelicker dinghen de Konſt gantſch naedeeligh is, ſoo gheeft ons *Philoſtratus* * aen de andere ſijde te verſtaen dat de byſondere kenniſſe van d' eyghenſchappen der Nature den Konſtenaeren menighmael een goede ende bequaeme *Inventie* plagt aen te dienen; want als hy ons de ſchilderije van de broeckachtige velden beſchrijft, ſoo wijſt hy daer in aen hoe den vernuftighen Werck-meeſter door de kenniſſe van den rechten aerd der Dadel-bomen aengheleydt wierdt om een naturelicke brugge ſeer geeſtelick over het water te ſlaen, niet willende de ſchoonheyd van ſulcken luſtbaeren landouwe door 't opſetten van een ghemaeckte brugghe ontcieren. ſiet *Philoſtratus* ſelver in de beſchrijvinghe van die ſchilderije, als oock in de beſchrijvinghe van meer andere ſchilderijen. Den kloecken gheeſt der Konſtenaeren moet ſich over ſulcks benaerſtighen de nature aller dinghen, doch voornaemelick 's menſchen nature, grondiglick te verſtaen. *Indien yeman de ſchilderkonſt nae behooren recht wel meynt te oeffenen*, seght den jongen *Philoſtratus* * *de ſelvighe moet niet alleen de menſchelicke nature volkomenlick verſtaen, maer hy moet ſich ſelven boven dien daer toe ſchicken, dat hy de rechte eyghenſchappen ende merckteyckenen onſes ghemoeds, ſelfs oock in de ghene die ſtille ſwijghen, beſcheydenlick wete uyt te drucken: Soo is het mede hoogh-noodigh dat hy ter deghe begrijpe waer in de voornaemſte krachten diemen in de gheſtalte onſer wanghen, in den opſlagh onſer ooghen, inde beweghelickheyd onſer wijnbrauwen beſeft, gheleghen ſijn; kortelick, hy moet alle dre dinghen met een omſichtighe opmerckinghe waernemen, dewelcke 't oordeel verſtercken. Wijſt my derhalven eenen Meeſter die ſich deſe dinghen door een marckſaeme naerſtigheyd ſoeckt in te printen, ende ick en ſal daer aen in 't minſte niet twijffelen of deſelvighe ſal boven veele andere uytmuuten, en allerley konſtighe wercken gheluckighlick uytvoeren. Valt het ſoo uyt dat hy eenen menſche in ſijne dolle raſernije ofte in ſijnen grimmighe verbolghenheydt woedende moet uytdrucken, komt het hem te vooren eeven vermutſten minnaer af te ſchilderen, ofte oock eenen menſche die vol is van diepe ghepeynſen, dien het herte van vroolickheydt ontſpringht, die door eenighe ſtercke beroeringhen krachtighlick wordt aenghedreven; het en ſal hem niet ſwaer vallen yeder een het ſijne te gheven, om alſoo de onvervalſchte ghelijckeniſſe uyt de byſondere eyghenſchappen van elck eens gelegenheyd te haelen.*

* Iconum Lib. i. in Paludibus

* In procemio Iconum.

9. Soo gaet het dan vaſt en wy houden 't daer voor, dat een fijn ende bequaem Konſtenaer boven alle dinghen nae een natuyr-kondighe ervaerenheyd behoort te trachten: Niet dat wy hem ergens in een kluyſe ſoecken op te ſluyten, om aldaer ſijnen kop met verſcheyden *Geometriſche* proef-ſtucken te breken; veel min dat hy 't ghevoelen

van

van soo veele teghenstrijdighe ghesintheden der naturelicker Philosophen in sijne eengheyd besighlick, soude siften, om daer uyt den rechten aerd van allerley hartf-tocht en ende beweginghen volmaecktelick te verstaen : Dit en is de meyninghe niet : Want wy het ghenoegh achten dat hy door een daghelicksche opmerckinghe uytvinde hoe de menighvuldighe gheneghenheden ende beroerten onses ghemoeds 't ghebaer onses aenghesichts dus of soo veranderen ende ontstellen. *Elcke beroerte onses ghemoeds*, seght Cicero*, *ontfanght een seker ghelaet van de nature, 't welck men voor 't bysondere ende eyghene ghelaet der selvigher beroerte houden magh.* Een wijs ende verstandigh aenmercker der dinghen diemen behoort nae te volghen, houdt sijne ooghen geduyrighlick gheslaeghen op die menschen onder de welcke hy leeft; achtende dat hem de lesse, die hy te leeren heeft, in elck bysonder mensche, als in een klaer en leesbaer Boeck, op 't aller duydelickste voorghespelt is. Indien het dan ghebeurt dat hy sich in een ghesel-schap vindt in 't welcke eenighe luyden merckelick ontstelt sijn, men soude terstond uyt sijnen aendachtighen ernst afnemen dat hy sulcken gheleghenheyd ghesocht heeft, om uyt d' ooghen der ontstelder menschen de veelvoudighe gedaente van garmschap, liefde, vreese, hope, smaed, vroolickheyd, vertrouwen, en dierghelijcke beweghinghen meer, te lesen. Alhoewel nu de Konst-lievende groote Meesters haer meeste werck en studie hier van maeckten, nochtans plaghten sy somwijlen oock een weynigh tijds uyt te splijten om de Zede-konst, de naturelicke Philosophie, verscheyden Historien, Poetische versierselen, als oock de Mathematische wetenschappen te versoecken: Want al ist schoon saecke dat de zede-vormers, de naturelicke Philosophen, de Historie-schrijvers, de Poeten, de mathematijcken mede niet maghtigh sijn een eenigh Schilder te maecken ; Nochtans brenght de kennisse deser Konsten soo veele te weghe, dat de Konstenaers die sich op dese wetenschappen redelick wel verstaen voor beter ende volmaeckter Schilders worden ghehouden. Tegen-ghift en wond-salve worden uyt verscheyden en menighmael oock uyt tegenstrijdige dinghen opghemaeckt ; Ende alhoewel sulcken vreemden vermenghinghe gantsch gheene ghemeynschap met de simpelen schijnt te hebben, nochtans vindtmen daer in een sekere kracht die uyt alle de vermenghde dinghen hervoord komt. De Byen suyghen insghelijcks uyt veele ende verscheydene Bloemen sulcken aenghenaemen smaeckelickheyd van den soetgheurighen honigh, dat aller menschen, vernuft in een ghesmolten niet maghtigh en is yet sulcks nae te maecken. Soo en is het mede niet vreemdt dat de

* Lib. iii. de Oratore

Schilder-konst sich met verscheydene Konsten en wetenschappen behelpt, de welcke alhoewelse in de konstighe wercken soo heel duydelick niet en worden gespeurt, nochtans overstortense de gantsche schilderije met een heymelicke bevalligheyd die men lichteiick verstaet uyt de kennisse van velerhande Konsten en wetenschappen voordgesproten te sijn. Wordt hier teghen gheworpen dat vele Meesters taemelick wel in de Schilder-konst hebben toeghenomen, niet tegenstaende datse haer hoofd met d' andere voorgemelde Konsten en wetenschappen seer weynich hadden bekommert. Dient tot antwoordt, dat ons ghevoelen niet met allen daer door soude verswackt worden, al stonden wy bekent dat eenighe Meesters sonder 't behulp van d' andere Konsten en wetenschappen redelicke Schilders gheworden sijn; ghemerckt wy in dese onse verhandelinghe niet en spreken van de gemeyne dozijnwerckers, maer alleenlick van de rechte Konstenaers; die in ons oordeel gheleerde kloeckaerds behooren te wesen; dat is; mannen van sulcken uytnemenden verstand en naerstigheyd, dat de Nature t' saementlick met de Konste tot haere volmaecktheyd schijnt aenghespannen te hebben,

10. Ghelijck dan de oude Konstenaers een seer treffelicke maniere van wercken ghehadt hebben, soo hadden sy mede een sonderlinghe gaeve om sich de waere verbeeldinghe van allerley beweghinghen onses ghemoeds op 't aller levendighste voor te stellen; ja wy moghen 't oock vrijelick daer voor houden, dat sy haere wercken nimmermeer met sulcke bequaeme uytdruckinghen van de verscheydene herts-tochten souden vervult hebben, 't en waer saecke dat sy het de pijne waerd gheacht hadden alle die naturelicke beroerten wijslick nae te speuren door de welcke ons ghemoed verruckt ende den gewoonlicken schijn onses wesens verscheydenlick verandert wordt. *Zeuxis* heeft de schilderije van *Penelope* ghemaeckt, so dat hy de sedigheyd haeres eerbaeren wesens daer in konstighlick schijnt uytghedruckt te hebben, Plin. XXXV. 9. *Timomachus* heeft den raesenden *Aiax* afghemaelt, en hoe hy sich in dese uytsinnighe dolligheyd al aenstelde *Philostr. Lib. II. de vita Apollonii*, Cap. 10. *Silanion* heeft den wrevelmoedighen Konstenaer *Apollodorus* ghemaeckt; ende overmids desen *Apollodorus* eenen rechten korsel kop was, soo ist dat *Silanion* niet alleen den Konstenaer selver, maer sijne koppighe krijghelheydt met eenen oock in 't koper heeft ghegoten Plin. XXXIV. 8. *Protogenes* heeft *Philiscus* geschildert, als wesende met eenighe diepe bedenckinghen opghenomen Plin. XXXV. 10. *Praxiteles* heeft *Phryne* ghemaeckt, als of men haer weelderigh herte in een volle Zee van vreughd en wellust sach swemmen, Plin

Plin. XXXIV. 8. *Parrhasius* maeckten eenen jonghelingh die in sijne waepenrustinge om strijd loopt, Plin. XXXV. 10. Den *Anapanomenos* van *Aristides* sterft uyt liefde van sijnen broeder, *Plin. ibidem. Philostratus** beschrijft ons de schilderije van eenen *Bacchus* die maer alleen bekent wordt by de minne-stuypen die hem quellen. Dese exempelen gheven ons ghenoegh te verstaen, hoe grooten ervaerenheyd d' oude Meesters in 't uytdrucken van allerley beroerten ende beweghinghen ghehad hebben; de volghende gaen noch verder; want wy daer uyt oogenschijnlick sullen vernemen, dat haere *Inventien* boven dien oock vol van allerley verstand ende gheleertheyt geweest sijn.

* Iconum Lib. I. in Ariadne

II. *De vermaeghschapte verdichtsels der gheestigher Schilders en verstandigher Poeten* seght *Latinus Pacatus* *, *komen daer in uyt der maeten wel over een, datse beyde eendraechtighlick de Victorie vleughels toepassen; ghemerckt die ghene, de welcke de Fortune aen haer sijde hebben, veel eer schijnen te vlieghen dan te loopen.* Het is ghewisselick soo, en *Pacatus* brenght het seer bequaemelick te passe dat de Schilders en Poeten, als goede lievende bloedverwanten, t'saementlick een lijne trecken; want 't ghene *Theophilactus Simocratus** van de Poeten segt, dat naemelick *de verlustinge der spelender dichters vol is van allerley wijsheyt*; Het selvighe wordt oock bevonden in de Schilders en Beeld-houwers plaetse te hebben. *Het en is mijne gewoonte niet*, seght *Ælianus* *, *de beelden der Giet-konstenaers ledighlick ende achteloosliek t' aenschouwen; want men altijd in dese haere wercken een sonderlinghe wijsheyd ende een kloeck oordeel plaght te vernemen. Het is onnoodigh dat wy sulcks met vele exempelen souden soecken te bevestighen, aenghesien het daer uyt ghenoeghsaemlick bewesen wordt, datmen noyt sulcken onbesuysten Konstenaer konde ghevinden die de Musen, de Dochters van Iupiter, vreemde ende vervalschte ghedaenten dorst toeschrijven. Soo en weetmen oock van gheen vermaerde werckmeesters te spreken, die de selvighe Musen in 't harnas ghemaeckt hebben; om daer mede bedecktelick te verstaen te geven, dat het leven der ghener die haerselven de Musen opofferen met een sachte ende onghemoeyde gherusticheyt behoort verghesellschapt te sijn.* Het tafereel van *Cebes* waer in de veranderlicke ghevalligheydt des menschelicken levens verstandighlick wordt afghebeeldet, verstreckt ons mede tot bevestighingh van dese wijsheyd. Den *Hercules* van *Prodicus* is even juyst van dien slagh; soo heeft sich *Themistius* * insgelijcks vervoordert den aerd van den valsche en waere vriendschap nae 't exempel van den voorschreven *Sophiste*, af te beelden. Wy vinden oock in *Agellius* * een seer levendighe afbeeldinghe van de rechtvaerdigheyd, gelijck *Chrysippus* de selvighe van te vooren door de straffe en gantsch staetelicke coleuren sijner destigher welsprekenheydt hadde voorgheschildert.

* Panegyrico Theodosio Aug. dicto

* Epist. 82.

* Lib. xiv. var. hist. Cap. 3.

* In orat. de Amicitia.

* Lib. xiv. noct. Attic. Cap. 4.

Apelles

Apelles heeft dese wijsheydt oock te baete ghehadt, als hy dat vermaerde stuck wercks tot ontdeckinghe der lasteringe maeckte, gelijck ons *Lucianus* de gantsche beschrijvinghe deser schilderije heeft naegelaten. *Lysippus* en soude nimmermeer maghtigh sijn gheweest de voorby sluypende en sachtelick wechstrijckende gheleghenheyd af te beelden, 't en waer saecke dat hem dese wijsheyt in sijne *Inventie* bestierdt hadde; siet *Auson. Epigr.* 12. *Het en kan u niet onbekent sijn*, seght *Heliodorus* *; *dat de schilders eenen ghevleughelden God van Cupido maecken; om de wispelduerighe lichtvaerdigheyd der gener, die van hem overheert sijn, daer mede te verst aen te gheven*, siet oock *Xenoph. Lib. I. Aponnem.* als mede *Theophyl. Simocatus Epist.* 54. *Tzetzes Chil. V. hist.* 11. *Propertius Lib. II. Eleg.* 10. Het soude ons alhier licht vallen duysend en duysend exempelen deser wijsheyt uyt d' oude schrijvers voord te brenghen, indien wy het daer voor niet en hielden dat dese weynighe bygebragte exempelen volkomenlick bewijsen hoe d' aller loffelickste wercken van groote Meesters doorgaens henen uyt den overvloedigen springh ader deser wijsheydt her voordt komen. Dies vinden wy ons selven eyndelick oock ghedwonghen te bekennen dat *Apollonius* * de *Phantasie* niet t' onrecht *een dingh vol van wijsheyt* ghenaemt heeft, als wesende d' eenighe Voedster-moeder van allerley goede *Inventien*.

* Lib. IV. Aethiop.

* Apud Philostr. Lib. VI. Cap. 9.

12. Alhoewel het nu schijnen magh dat wy den rechten aerd der wijsheyd, diemen in de *Inventie* moet waernemen, wijdloopighlick genoegh verhandeld hebben; indien yeman evenwel naerder bericht daer van begheert, de selvighe moet noch voorder met ons uyt d' oude schrijvers aenmercken dat de voornaemste deughd van een nette en welghestelde *Inventie* aller meest in dese vier dinghen bestaet. *In de waerheyd.* In d' *Oportuniteyt*, ofte in de waerneminghe van een bequaeme geleghenheyd van tijd en plaetse, in de discretie, ofte in de bescheydenheyd van een tuchtigh ende eerbaer beleyd. In de *Magnificentie*, ofte in de staetelickheyd. Wat de *waerheydt* belanght; *De Schilder-konst maeckt aetijd vele wercks van de waerheyd*, seght *Philostratus Iconum Lib. I. in Narcisso.* Ende ghelijck *dien Historie-schrijver soo wel met bedrogh schijnt om te gaen*, seght *Ammianus Marcellinus* *, *de welcke eenighe warachtighe gheschiedenissen wetens en willens voor by gaet, als die eenighe valsche gheschiedenissen verdicht*; even alsoo plaght de maelkonste in het uytdrucken der waerheydt op dese twee dinghen goede achtinghe te nemen, sy en wil aen de eene sijde daer toe niet verstaen datse yet soude uytdrucken 't ghene men in de nature niet en vindt, men kan se wederom aen d' andere sijde daer toe niet brenghen datse yet soude overslaen 't ghene men in de nature vindt. *Vitruvius* dringht op het eerste

* Lib. XXIX.

* Lib. vii. Cap. 5.

eerste aen. *Laet de schilderije een beeld wesen*, seght hy *, *van 't ghene is, of ten minsten kan sijn. &c.* Siet het vervolgh deser woorden als oock de beveſtighinghe van dit point Cap. III. 12. van ons eerste Boeck. Het tweede wordt ons in *Philostratus* voorgestelt; *Die de voorvallende dingen niet en schilderen nae se sijn*, seght hy, * *vergrijpen sich in haere Schilderyen teghen de waerheyd.* Immers vinden wy dat daer aen dit stuck soo veele gheleghen is, dat de oude Meesters op verscheyden gelegheutheden nerghens nae soo vele vraeghen nae de schoonheyd haerer Beelden als nae de waerheyd; En wanneer de waerheyd der Historie scheen te sullen schaede lijden indien sy al te veele nae de schoonheyd stonden, soo hadden sy 't liever alles te versaecken dan dat sy de waerheyd in't minste souden te kort doen. *Philostratus* gheeft ons hier van een aenmerckens waerdig exempel, wanneer hy verhaelt hoe de Paerden van *Amphiaraus* geschildert waeren; *het dunne stof 't welck de sweetende Paerden van alle kanten aenkleefde*, seght hy *, *ghelijck het hun de schoonheyd benam, soo gaf het hun een grooter schijn van waerheyd.* Den vernuftighen Konstenaer heeft oversulcks de waere ghestalte deser Paerden seer wel versonnen ende uytghedruckt; Want het anders niet ghesc hieden en konde, of de Paerden mosten in't midden van sulcken bloedighen ghevecht bijster seer verhittight ende bestoven sijn. 't Blijckt dan met hoe grooten ernst d' oude Meesters de waerheyd, in dinghen die de Historie aengaen, gade sloeghen; sy lieten sich duncken dat het hun aen 't voornaemste ontbrack, wanneer men de waerheyd in haere stucken niet en sach uytsteken. De reden van dit haer ghevoelen en behoeft niet verde opghehaelt te worden. Want ghelijck yeder-een bekent staet dat de konstighe wercken d' aenschouwers soo wel tot onderwijs als tot vermaeck behooren te dienen, soo gaet het mede vast en 't moet noodsaeckelick daer op volghen dat de waerheyd boven alle andere dinghen in de Schilderyen betracht moet worden; ghemerckt, nae 't segghen van *Lucianus* * *'t ghene profijtelick is maer alleen uyt de waerheyd plaght t' ontstaen.* Wy hebben hier alleenlick tot besluyt aen te mercken, datmen onderentusschen op een sekere gelegheuheyd verscheyden eyghenschappen der waerer ghelijckenisse voorsichtighlick magh voorby gaen, of ten minsten lichtelick aenroeren. Want als wy ons selven van noods weeghe daer toe niet gheperst en vinden, dat de waerheyd der ghelijckenisse in eenighe bysondere figuren sorghvuldiglick soude worden uytghedruckt; dan is het gheraedsaemer, dat wy de schoonheyd der hupscher lichaemen door 't ontijdighe ende ondienstighe bejagen der waerheyd niet en souden verdooven. *Wanneer de Schilders eenighe schoone ende bevallighe tronien, daer nochtans 't eene of 't andere*

* Lib. vii. Cap. 5.

* Iconum Lib. ii in Venere.

* Iconum Lib. i. in Amphiaraio.

* De conscrib. historia.

In Cimonis vita.

andere ghebreck in ghespeurt wordt, bestaen te Contrefeyten, seght *Plutarchus*,* *wy plaghten dan op deselvighe te versoecken, datse die mismaeckte hardigheyd niet t' eenemael en souden voorby gaen, noch oock al te besighlick uytdrucken; overmids het seker is dat het Beeld dus of soo ghehandelt wesende, ofte omghelijck, ofte leelick schijnen sal.*

13. De voornoemde waerheyd plaght sich altijd nae de teghenwoordighe gheleghenheyd van de voorghestelde materie te richten; Soo bestaet oock 't waernemen van de oportuniteyt ofte occasie allermeest daer in, dat wy onse wercken nae den eysch der voorvallender omstandigheden marcksaemlick soecken aen te legghen. Want ghelijck men dien Kamer-speler voor onvroed ende onbesint houdt, die eenen lichtvaerdighen dronckaerd op de stellagie in Raedsheeren kleederen al danssende vertoont; soo wordt het mede in een goed Konstenaer vereyscht, dat hy sijn werck nae de gheleghenheyd der voorghestelder dinghen op 't aller ghevoeghlickste schicke. Derhalven heeft oock *Philostratus* * *de wijsheyd ende d' occasie* op eenen seer goeden grond *de voornaemste hoofd-stucken der Konste* ghenaemt. De Schilderye van den verliefden *Bacchus*, ghelijckse ons in den selvigen autheur beschreven wordt, dient tot bewijs; *Bacchus wordt maer alleen bekent,* seght hy *, *by de minne stuypen die hem aenkomen : Wat het cieraet sijnes kostelick ghebloemden ghewaeds aengaet, de dasse-vellen, insghelijcks als oock de lancien met aerd-veyle bekleedt, alle dese dinghen ligghen ter sijden af versmeten; wantse met den schijn van dese sijne teghenwordighe gheleghenheyd in het minste niet overeen komen.* Den jonghen *Philostratus* stelt ons even het selvighe, in de schilderije van de verbaefde *Hesione*, voor ooghen; *De occasie wil niet lijden,* seght hy *, *dat de schoonheyd van de verslaeghene jongh-vrouwe puntighlick soude worden uytghedruckt, aenghesien 't ghevaer hares levens en 't hert-seer ontstaende uyt het menighvuldighe verdriet het welck sy alreede voor ooghen hadde, ghelijckse de bloeme haerer jeughd verdorven, soo vertoondese noch eventwel eenighe merckteyckenen waer uyt d' aenschouwers de bevalligheyd van haere volmaeckte schoonheyd moghten afnemen.* Daer wordt oock sulcken soeten ende welstandighen verbaestheydt in de schilderije van de bedruckte *Andromeda* aengemerckt, nae de beschrijvinghe die *Achilles Tatius* * daer van maeckt. Ghelijck wy dan sien dat d' oude Meesters de geleghenheyd des tijdts in haere stucken aendachtighlick waernamen, soeckende 't gantsche werck met sulcken bequaemheyd te belegghen, dat men de rechte eyghenschappen ende d' omstandigheden der teghenwoordiger occasie uytdruckelick daer in bespeuren moght; even alsoo staet ons noch voorder aen te mercken, dat sy met eenen oock op de gheleghenheydt der plaetse nauwe

plagh.

*Iconum Lib. i. in Paludib.

*Iconum Lib. i. in Ariadne.

In Hesione

Lib. iv. de Clitophontis & Leucippes amoribus.

plaghten te letten, gheduyrighliek henen daer nae trachtende dat sy haer selven en haere wercken gheene kleynigheydt door d' onschickelickheyd van een teghenstrijdighe plaetse souden aendoen. *De Schilderijen die van de waerheyd afswijmen*, seght *Vitruvius* *, *verdienen gheenen lof; ende alhoewelse door de Konst redelick opghepronckt sijn, nochtans maghmense daerom terstond niet voor goed keuren, 't en sy saecke dat den inhoud der selvigher bevonden worde onberispelick te wesen en met de rechte reden in alles over een te stemmen. Als Apaturius van Alabanda te Tralleis een schouwplaetse ofte een toneel gantsch aerdighlick hadde gemaeckt, in het welcke hy verscheyden beelden voor pilernen stelde, als oock Centauren die 't capitael der pilernen ophielden; soo heeft hy daer en boven noch een oppertooneel ghemaeckt, in het welcke 't middel-verwelf, de Kerck-poortaelen, de halveghevels met allerley Schilder-konst verciert waeren. Als dan 't ghesicht deses tooneels d' oogen van yeder een om de vreemdigheyd nae sich trock, en dat elck een gereed was d' uytnemenheydt des selvighen wercks hooghe te verheffen; soo is daer eenen sekeren Licinius, die in de Mathematische wetenschappen groote ervaerenheyd hadde, verschenen; desen Licinius heeft sijn ghevoelen van dit werck rechtsinniglick uytgedruckt; seggende dat die van Alabanda, offe schoon van ouds her voor gantsch vernuftighe luyde ghehouden wierden overmids sy haer selven altijdt vaerdigh ende bequaem genoegh tot allerley borgerlick bedrijf betoonden; datse nu nochtans om een slechte vergrijpinghe, die in een enckele ongevoeglickheyd bestond, nerghens nae de wijste schenen te sijn. De wijte was, dat alle de statuen die in haere oeffenplaetse opgherecht waeren, 't volck nae de maniere van de Orateuren schenen aen te sprekē; d' andere daer en tegen die de gemeyne merckt-plaetse stonden, schenen met de werpschijve te spelen, te loopen, ofte oock te kaetsen, soo heeft dan de gheheele stadt den smaed van d' onghevoeghlicke ende verkeerde stellinghe der statuen moeten draeghen; ende Apaturius en dorst niet eens daer teghen kicken; maer heeft het tooneel daedelick wechghenomen, tot dat hy het nae der handt verbetert en nae den eysch der waerheydt verandert hadde.* Alhoewel het nu een gantsch lichte saecke magh schijnen dat men sijne wercken op het allergevoegh-lickste tot de gheleghenheydt der plaetse soude toepassen, en dat de aller gheмeynste verstanden, op de minste openinghe diemen hun dies aengaeude doet, wel ghenoegh daer mede weten om te gaen; nochtans en laet sich d' occasie der omstandigheden, die men in 't schilderen moet waernemen, aen sulcke onveranderlicke Konst-regulen niet verbinden, dat men de selvige allen Konstenaeren voor een sekere vaste wet haerer Konste soude moghen opdringhen: Want ghelijck het in vele andere dinghen plaght te gheschieden, soo siet men 't selvighe oock menighmael in d' aenmerckinghe van dese oportuniteyt ofte oc-

* Lib. vii. Cap. 5.

casie ghebeuren, dat de gantsche gheleghenheyd der omstandigheden sich anders en anders opdoet, dus of so verandert sijnde nae den eysch van tijd, plaetse, en andere eyghenschappen die men in't werck noodsaeckelick moet uytdrucken, 't blijckt dan dat het den Konstenaeren immers doch hoog-noodigh is altijd met d' occasie haerer tegenwoordigher materie te raede te gaen. *Het beraed is 't voornaemste 't welck een goed Konstenaer van noode heeft*, seght *Quintilianus* *, *ghemerckt het nae den aerd der saecken die wy ter handt trecken verscheydenlick plaght te keeren en te draeyen*. So seght den selvighen autheur wederom in een andere plaetse; * *Ick meyne voldaen te hebben als ick dit maer alleen voorstelle, dat het beraed in de gantsche gheleghenheyd des menschelicken levens seer veele vermagh, en datmen sonder 't selvighe te vergheefs in alle d' andere Konsten arbeydt, ja dat de toeversicht sonder kennisse veel meer te weghe brenght dan de kennisse sonder toeversicht. Soo gheloove ick oock vastelick, datmen kleyn onderscheyd tusschen 't beraedt en tusschen 't oordeel kan aenwijsen; 't en waer saecke datmen 't daer in voornaemelick stelle, dat het oordeel sich ontrent die dinghen besigh houdt, de welcke nu alreede te voorschijn ghebraght sijn; het beraed daerenteghen bemoeyt sich voornaemelick met die dinghen, de welcke als noch verborghen ligghende ofte noyt ghevonden of ten minsten twijffelachtigh sijn: Dat oock het oordeel doorgaens henen vast gaet; 't beraed daer en teghen is een verre-ghehaelde reden, de welcke, ghelijckse veeltijds met het versinnen ende overweghen van verscheydene dinghen besigh is, soo vervatse in sich niet alleen d' inventie maer oock d' oeffeninghe des oordeels selver.* De Schilderkonsts vereyscht een gantsch vlijtighe naerstigheyd, een gheduerighe oeffeninghe, een groote ondervindinghe, een diepe wijsheydt, ende een dapper vaerdigh beraedt, de grondregulen der Konste sijn onder en tusschen maghtigh den Konstenaer met een ghewisse hope der volmaecktheyd te vervullen, voor so vele naemelick als hem de selvighe regulen den rechten wegh voorstel len, sonder to e te laeten dat hy sijnen neus neffens andere volghende den ghemeynen dwaelwegh soude inslaen, ghebeurt het dan dat hem dese regulen begheven, soo moet sijn verstand 't overighe uytwercken, mids voorsichtighlick overweghende wat tot de tegenwoordighe gheleghenheydt der voorghestelder materie ghevoeghlick ende oorbaerlick magh worden toegepast. *Nealces was uyt der maeten gheestigh*, seght *Plinius* *, *en heeft een sonderlinghe vernuft in de Konst ghebruyckt: Als hy oversulks 't Zee ghevecht tusschen d' Ægyptenaers en de Persianen gheschildert hebbende, den Nijl, daerse malkander in aen boord klampten, van de Zee niet wel en konde onderscheyden, overmids het coleur des Nijl-waters van 't Ze water niet met allen en verschilt; soo heeft hy door eenen scherpsinnighen vond soecken te verklaeren, het ghene hy* door-

* Lib. ii. Cap. 13.

* Lib. vi. Cap. ultimo.

* Lib. XXXV. Cap. 21.

door de Kenst in ghenerley maniere wist uyt te drukken, want hy schilderde op den oever eenen drinckenden Esel, die van eenen Krokodijl aldaer belaegt wiert. *Timanthes* insghelijcks besigh sijnde met het stuck 't welck hem in sijnen Konst-strijd teghen *Colotes* den opperſten lof der Konste verworven heeft, schijnt seer wel beseft te hebben dat eenighe omstandigheden daer in niet en moghten uytghedruckt worden, of datse ten minste nae den eysch der saecke niet en konden uytghedruckt worden, en daerom behoorden soo wat opghemoffelt te worden: *Want overmids hy in de op-offeringhe van Iphigenia,* seght *Quintilianus* *, *Calchas droevigh hadde gheschildert, Vlysses noch droevigher, en dat hy Menelaus den grootsten anghst ende bedrucktheyd hadde toegheschreven die men door de Konst eenighsins treffen konde, al hy nu de gantsche kracht deser beroerten aen dit stuck hadde ghehanghen, en dat hy niet en sach hoe het benauwde wesen haeres Vaders nae behooren soude uytghedruckt worden, soo heeft hy Agamemnons aenghesicht als met een decksel overtoghen, ten eynde dat sich yeder een des Vaders ghebaer nae sijn eyghen begrijp soude voorstellen.* *Plinius* is wijdloopigher in sijn verhael 't welck hy van desen Konstenaer ghemaeckt heeft: *Timanthes,* seght hy *, *had een sonderlingh verstandt, de Iphigenia, die de Oratueren ghenoeghsaeme stoffe aenghedient heeft om haere lofreden Konst daer ontrent te oeffenen, was sijn werck &c. Men weet noch van verscheyden andere stucken tot bewijs sijnes verstands te spreken. Het tafereelken van eenen slaependen Cyclops dient ons hier tot een exempel. Want hy eenighe Satyrs ontrent hem gheschildert heeft, die sijnen duym met den stenghel van het eene of het andere kruyd afmeten, om de groote van desen Reuse in soo kleynen stuck wercks te beter te verstaen te gheven, men vindt altijd een diepe sin in sijne wercken, dan de schilderije selver ten eersten aensien schijnt uyt te wijsen; ende alhoewel de Konst uytnemende groot is, nochtans gaet sijn verstand de Konst verde te boven.*

*Lib. ii. Cap. 13.

*Lib. XXXV. Cap. 10.

14. De discretie ofte de bescheydenheydt van een tuchtigh ende eerbaer beleyd, ghelijckse met recht onder de vier hoofdstucken der wijsheyd ghestelt wordt, soo plaghtse teghen alle recht en reden van die ghene versuymt te worden de welcke de waerheyd en d' occasie al te nauwpuntighlick waernemen, want ghelijck de Tragœdie-spelers niet gherechtight en sijn allerley vuyle en gantsch wreede geschiedenissen den volcke openlick te vertoonen, soo is het mede onbilligh dat de Schilders eenighe onvlaetighe ofte oock felle daeden voor de ooghen der aenschouwers naecktelick souden voorstellen. *Het is onbehoorlick,* segt *Horatius* * sprekende van de Treurspelers, *dat Medea haere kinderen in het by wesen des volcks den hals soude affsnijden, dat oock den booswillighen Atreus 't menschen vleesch in het ghesicht der gantscher menichte soude bestaen te koken.* Daer plagtmen ons naemelick in verscheyden voor-

* In Arte.

 val-

vallende materien vele dinghen t' ontmoeten, de welcke reghel recht tegen de besetheydt van een degelick ende welghestelt gemoed schijnen te strijden; soo dat het den Konstenaeren raedsaemer is sodanighe dinghen met het verlies van t' eene of het andere deel der Historie te vermijden, dan dat sy haeren goeden eerlicken naem lichtvaerdighlick in de Waegh-schaele souden stellen, *Lucianus* naemt de schilderije van *Pylades* ende *Orestes*, die *Clytemnestra* ende *Ægistus* ombrogten *een gantsch billige ofte recht vaerdige Schilderije,* met enen oock de reden van dese nieuwe benaeminghe daer by voeghende. *Den Schilder*, seght hy *, *heeft eenen seer eerlicken wegh beraemt, overmids hy de aenschouwers de onmenschelickheydt van het Moeder-moorden maer alleen als met eenen swenck van verde liet besien, even als of sy dat feyt nu alreede geklaert hebbende met het kelen van den overspeligen Ægisthus al vast doende waeren.* *Timomachus* heeft oock dese bescheydenheyd in sijne Schilderye van *Medea* waerghenomen, siet *Anthol. Græc. Epigr. Lib. IV. Cap.9.* en *Ausonius Epigr.* 121. Wat d'andere belanght, die de wulpsche begheerlickheyd van d' onbesinde aenschouwers door 't onkuysche ghesicht haerer ontuchtigher wercken soecken gaende te maecken, 'tis maer al te kennelick dat sy de lichtvaerdighe quaedlustighe jeughd door dit niet min schandelick dan schaedelick bedrijf van d' afbreukighe klippen deser fieltachtigher boeveryen in eenen diepen afgrond des verderfs hoofdelingh nederstorten, en dat sy haer selven oversulcks teghen dese bescheydenheyd leelick vergrijpen: Soo behoort oock een oprecht en eerlick Konstenaer in dese gheleghenheyd goede achtinghe daer op te nemen, dat hy sich in sijnen dertelmoedighen eersucht door 't lostuyten van eenen licht-ghelaeden hoop niet en laete vervoeren; aenghesien veele groote Meesters d' aensienlickheyd van eenen eerlicken naem quijt geraeckt sijn, om datse den roem van ick en wete niet wat voor een kluchtsinnighe gheestigheyd al te hittighlick naejaeghden, siet *Propert. Lib. II. Eleg.* 5. Als oock *Sidonius Apollinaris Lib. II. Epist.* 2. Dat nu de lodder sieckte van allerley spulckse ghesellen door 't aenschouwen van eenighe vuyle Schilderyen wonderlick ghevoedt wordt, blijckt uyt de gheleghenheyd van eenen loskoppighen minnaer in *Petronius Arbiter*, alwaer hy ons beschrijft hoe desen raesebol sich ontroert vindende door 't ghesicht van ettelicke Schilderyen (als naemelick van 't ontschaecken van *Ganymedes*, van d' onbeschaemde *Nais* die den schoonen *Hylas* tot oneere versoeckt, van *Apollo* die de dood van sijnen beminden *Hyacinthus* bekermt) in dese woorden uytbrack, *plaghten dan oock de Goden selver met liefde bevanghen te sijn?* en op desen grond is hy daedelick aen't hollen gheraeckt. *Al ist dat sich een mensche*

* de Domo

sche noch soo ernstelick tot de onthoudinghe aenmaent, seght *Achilles Tatius*,* *nochtans wordt hy door de quaede exempelen lichtelick tot naevolghinghe verlockt; voornaemelick als het d' exempelen sijn der ghener, van dewelcke hy een goed ghevoelen heeft : Want de schaemte van de misdaed wordt als dan door d' aensienlickheyd van sulcke voorganghers in een vrymoedighe stoutigheyd verandert.* Wy vernemen insghelijcks in *Terentius* * hoe den raesenden *Chærea* door de liefde ende eensaemheyd, twee quaede raedsl-lieden, vaerdighlick ghenoegh wierd aenghedreven om de maeghd, die hy met eenen dollen lust naeliep, te verkrachten; al en hadde hem de Schilderye van *Iupiter*, ghelijck hy de vast versekerde *Danae* door 't schijnsel van sijnen bedrieghelicken goud-reghen schoffierde, niet aenghestoockt. 't Is de pijne waerd dat wy d' aenmerckinghe, die *Donatus* daer op ghemaeckt heeft, souden voorstellen; *Terentius heeft alhier op sijn philosoophs aenghewesen*, seght hy, *hoe grooten schaede de poetische verdichtsels allenthalven doen, wanneerse den gheenen eenighe ondeugende exempelen aendienen, die van haer selven ghenoeghsaemlick tot allerley ghebreken gheneyght sijn.* Het schijnt oock dat sich d' oude *Romeynen* door dese bedenckinghe ghenoodsaeckt hielden nauwe daer op te letten, dat den plightighen Godsdienst der offerhanden die voor 't gantsche volck gheschieden in 't minste niet en souden ontheylight worden; *Want sy daer in allerley manvolck soo verde van 't ghesicht der Vrouwen afsonderden ende verschoven*, seght *Seneca* *, *dat selfs oock de mannekens-beelden van allerhande ghedierten bedeckt wierden.* 't Komt hier mede niet quaelick over-een 't ghene *Valerius Maximns* van die van *Marseillen* verhaelt, *De stad van Marseillen is sulcken scherpen onderhoudster van de ghestrenghigheyd der ouder wetten*, seght hy *, *datse de sche-spelers, welcker vertooninghen meestendee's met Vrouwen schenderye veouenght sijn, haere stellagien verbiedt; als vreesende, dat de ghewoonte vanrmcks t' aenschouwen, met der tijd oock de begheerte van sulcks nae te volghen souder 't volck moght invoeren.* Wy souden hier tot besluyt van dit derde hoofd-stuck noch voorder aenmercken, dat deese bescheydenheyd oock van die ghene ghequetst wordt, dewelcke haere goude en silvere schaelen in meerder waerde houden, wanneerse met d' ongheschickte Beelden van de Heydensche gheylheyd konstiglick bewrocht sijn, *Even als of de dronckenschap in haeren eyghenen aerd niet maghtigh genoegh en was onse lusten 't ontsteken*, seght *Plinius* *, *'t en waer datmen malckander den stercken dranck in bordeel-kroesen toedronck, en dat ons dese beestelicke overdaed door de Kostelickheyd van een quaelick aengeleyde Konst wierd aengepresen.* Maer van dit misbruyck deser Konsten hebben wy voor desen ghesproken in 't beghin van 't achtste Capittel onses tweeden Boecks.

* Lib. i. de Clitophontis & Leucippes Amoribus.

* Eun. Act iii. Sce. 5.

Epist. xcvii.

* Lib. ii. Cap. 6. exemplo 7.

* Lib. xiv. Cap. 22.

15. Nu komen wy eyndelick tot de Magnificentie ofte ſtaetelickheyd, die ſich ghemeynlick in een welbeleyde *Inventie* laet vinden, ghemerckt het d' *Inventie* altijd een ſonderlinghe aenſienlickheyd toebrenght, dat den Konſtenaer bevonden wordt de waerheyd, d' occaſie en de diſcretie omſichtighlick daer in waerghenomen te hebben. Want ghelijck de gantſche Schilder-Konſt niet vele om 't lijf en heeft, 't en ſy ſaecke datſe met een ſonderlinge ſtemmigheyd vergeſelſchapt ſijnde, d' aenſchouwers door den aenghenaemen ſchijn van een hooghwaerdighe bevalligheyd beroere, ſoo maghſe evenwel niet al te ſeer op d' opghepronckte verluſtinghe van een overarbeydſaeme nettigheyd ſteunen, vermids de grootſche heerlickheyd des gantſchen wercks door ſulcken optoyſſel verhindert ende vermindert wordt; dies plagten oock de Konſtenaers ſelver d' achtbaerheyt haerer Konſte te verlieſen, als d' aenſchouwers op d' aenmerckinghe van 't al te ſorghvuldighe cieraet beghinnen te vermoeden, dat het maer enckele affectatie, en gheen rechte magnificentie en is, diemen in 't werck ſpeurt, dat is, als de Konſt-vroede aenſchouwers beſeffen, dat den Konſtenaer ſijn werck maer alleen met den ghemaeckten ſchijn van ſtaetelickheyd en niet met de ſtaetelickheyd ſelver heeft ſoecken te vervullen. 't Gebeurt daghelicks dat veele, by gebreck van de kenniſſe en de ervaerenheyd die tot deſe curieuſe nauluyſterende Konſte vereyſcht wordt, met eenen gantſch beſighen arbeyd kaſteelen in de lucht bouwen, op datſe benevens andere ghemeyne werck-Meeſters niet en ſouden ſchijnen langhs de grond te kruypen. Noch ſijn daer andere die door d' erkentenis van haer ghering verſtand een groot ghelaet in de wereld ſoecken te maecken, mids haer ſelven boven haer vermoghen op-poffende; even als onmachtighe weeckelinghen haer ſelven met groote en vervaerlicke dreyghementen behelpen, en korte dwerghachtighe luyden ſtaen gheerne op haere uyterſte teenen. Alhoewel nu miſſchien d' een of d' ander door dit overrecken ſijnes verſtands, den lof van een groote en krachtighe *Inventie* ſchijnt te verwerven; nochtans en kan hy 't ghevaer van ſulcken roeckeloosen ghepoogh niet t' eenemael ontgaen. *'t Plaght wel ſomwijlen te ghebeuren*, ſeght Quintilianus *, *dat hy, die altijd nae 't overmaetighe ſtaet, yet groots ſoude uytvinden; doch ghelijck hem ſulcks gaer ſelden wedervaert, ſoo en kan het evenwel d' andere fouten, in een teghenſchaele gheleydt ſijnde, niet opweghen.* Soo ſchijnen oock de loſſe invallen van ſulcken vertwijffelden overmoed *veel eer uyt den tuymel-Gheeſt van een ontroerde en pijnighlick woelende fantaſie voord te komen*, ſeght *Dionyſius Longinus* *, *dan datſe ſouden ſchijnen op een grootſe maniere ghehandelt te ſijn.* Wilt ghy weten

* Lib. ii. Cap. 12.

* De ſublimi oratione, 2.

weten watmen van soodaenige inventien heeft te gevoelen? brengt de eene voor end' andere naer in een goed ende onbedrieghlick licht, en ghy sult daedelick gewaer worden dat de dinghen die in het eerste verschrickelick schenen, allenghskens tot een gantsch spottelicke kleynachtinghe vervallen. Ghelijck wy dan uyt dese woorden van *Longinus* blijckelick verstaen dat de licht verganckelickheyd der schijnstaetelicker dinghen ons volkomenlick daer van overtuyght, datse gheen bestendighe grootsheydt in sich hebben; soo gheeft ons den selvighen autheur in een andere plaetse wijdloopighlick te verstaen dat het rechte merckteycken van hooghstaetelicke grootse dinghen in de beklijvende achtbaerheydt der selvigher bestaet; *Dat is waerlick groot*, seght hy *, *'t welck ons t' elcken weder om versch voor de oogen verschijnt; 't welck ons swaer valt, ofte liever onmoghelick is, uyt den sin te stellen, welckers gheduersaeme ende onuytwisschelicke ghedachtenisse diep in onse herten inghedruckt blijft. Immers behooren wy dat altijdt voor een gantsch treffelicke ende waerachtighe hoogh-staetelickheyd te houden, daer alle menschen overal een goed behaeghen in hebben. Want als men bevindt dat een groote menigte der ghener die inden gantschen loop haeres levens, in haer bedrijf, in haere jaeren als oock in haer voornemen wonderlick vele van malckander verschillen het selvige ergens van gevoelen; het over eenstemmende oordeel van so veele en dapper seer verschillende luyden, moet dan d' aensienlickheyd, van het gene sulcken verwondering allenthalven verdient, noodwendighlick vermeerderen,* Den jongen *Plinius* heeft sich mede op den selvigen grond verstout een goedt ghevoelen van sijne schriften te hebben; *Ick ben daer in grootlicks verheught*, seght hy *, *dat mijne Boecken buyten 's lands de selvighe aenghenaemheyd behouden, diese te Roomen ghehadt hebben; want ick nu eenighsins beghin te ghelooven, dat het sijne behoorlicke volmaecktheyd heeft, daer van d' oordeelen der menschen in soo gantsch verscheydene landstreken het selvighe ghevoelen.* De reden waerom verscheyden Konstenaers dese *Magnificentie* meer of min oeffenen, wort getrocken ofte uyt de bysondere toegheneyghtheyd haerer nature, ofte uyt een seecker gebruyck 't welck sy met voorraed aennemen. *Ghelijck de hooghdraeghende dinghen uyt de nature oorspronckelick voordkomen*, seght *Longinus* *, *soo en konnense ons door de leeringhe niet worden inghestort; ja de eenighe Konst om tot dese grootse dapperheyd te gheraecken, bestaet voornaemelick daer in, datmen van de Nature daer toe bequaem worde gemaeckt.* Den selvighen autheur seght wederom in een andere plaetse; *Die van eenen verheven gheest sijn*, seght hy *, *hebben de meeste bequaemheyd om groote hoogh-staetelicke ghedachten te onderhouden.* Het blijckt in *Parrhasius.* Immers gaet dit altijd vast. *Dat daer*, nae het segghen van *Dionysius Halicarnassensis* *, *een grootmoedighe nature in den Konstenaer vereyscht wordt, of dat hy sich ten minsten met een*

Margin notes: * 5. — Lib. ix. Epist. 11. — De sublimi oratione. 2 — * 7. — * In Isocrate.

een standvastigh voornemen tot allerley hooghstaetelicke en wonderbaerlicke bedenckinghen moet ghewennen. Het schijnt dat de goedgunstighe nature den vermaerden Schilder *Nicophanes* als met der hand tot sulcken heerlicken maniere van wercken heeft aengheleydt; *Nicophanes was net en aerdigh* seght *Plinius* *, *dies plaght hy sich selven allermeest met het afmaelen van d oude dinghen besigh te houden, versekert sijnde dat hem d' eewighduerigheyd der selvigher den grootsten lof soude verwerven. Men wist in sijnen tijd van gheen andere Meesters te spreken, die hem in de voordvaerenheyde sijnes ghemoeds ghelijck waeren. Sijne wercken wierden allermeest ghepresen, om dat hy daer in een sonderlinghe deftigheyd en tragische parmantigheyd ghebruyckte.* *Pyreicus* schijnt mede verstands ghenoegh ghehadt te hebben om dese groote maniere te volghen, het en waer saecke dat hy sich puer willens tot allerley ongheachte en gantsch gheringhe dinghen hadde begheven; *Daer waeren weynighe die Pyreicus in Konst te boven ginghen*, seght *Plinius* in de selvighe plaetse, *maer ick en wete niet of hem sijn voornemen bedorven heeft; want alhoewel hy eenen dappere lust tot allerley gheringhe slechte dinghen hadde, nochtans verkreegh hy daer in den hooghsten lof. Hy schilderde Barbiers winckels, Schoenmaeckers winckels, Eselkens, verscheyden soorten van toespijse, en dierghelijcke dinghen meer, dies wierdt hy onder de wandelingh Rhyparographus gheheeten; 't welck even soo veele beduyt, als of men hem Klad-schildere hadde genoemt, hy was in dese dinghen uyt der maeten vermaeckelick, soo dat d' aller staetelickste tafereelen van vele andere Konstenaers minder plaghten te ghelden dan dese grollen van Pyreicus.* Soo hebben dan die ghene de gantsche kracht van 't gene wy tot noch toe ghesеyt hebben in weynighe woorden (onses dunckens) verstandighlick begrepen, de welcke wy de hooghstaetelickheyt der *Inventien*, die uyt een verhevene *Imaginatie* voordkomen, *eenen achtergalm* ofte oock *het naegheschal* van de waere grootmoedigheyd noemen. Wy houden het mede daer voor, dat het allen den ghenen, die nae eenen onsterffelicken naem hungkeren, hoogh-noodigh is, datse eenen uytnementlick grooten gheest hebben, of datse ten minsten allerley groote ghedachten en staetelicke verbeeldinghen vaerdighlick souden weten te onderhouden. Doch aenghesien ons ghemoedt niet wel maghtigh en is dese lesse nae te komen, het en sy saecke dat het gantsch en gaer ontkommert en van allerhande nederige vuyle sorge ontlast sy; so volgt het onwedersprekelick daer uyt, dat wy wel moeten toesien dat de gewillighe vaerdigheydt onses vrijen gheests door het bittere sorghenpack, het welck ons ellendighe leven allenthalven aenkleeft, niet en worde onderdruckt. Want ghelijck het den menschen onmoghelick is haer ghemoed op eenen tijd t' saementlick te verenghen en te verwijden

* Lib. xxxv. Cap. 10.

den; even alsoo is het hun mede ondoenlick haere sinnen op eenen tijdt met staetelicke ende gheringhe bedenckinghen besigh te houden. *Een vervroolickt ghemoed plaght altijd een scherpsinnighe Inventie uyt te storten*, seght *Cassiodorus* XI. *Variarum, in præfat. Het en is niet moghelick*, seght *Longinus* *, *dat die ghene, de welcke den gheheelen tijd haeres levens ontrent gheringhe en gantsch slaefachtighe bekommernissen verslijten, yet souden uytrechten het welck de verwonderingh der volghender eeuwen moght verdienen*, siet *Iuvenalis Satyra VI.* en *T. Calpurnius Siculus, Ecloga IV. Protogenes* heeft een goede wijle tijdts met armoede ende ghebreckelickheydt gheworstelt, eer hy sich ter dege konde voort doen en grooter saecken ter hand trecken; *Ghelijck hy in het eerste byster arm was*, seght *Plinius* *, *soo nam hy sijne Konst geweldigh waer, 't welck oock de reden gheweest is waerom hy nerghens nae sulcken menighte van fraeye wercken naeghelaeten heeft als de andere Konstenaers; eenighe houden het daer voor, dat hy schier anders niet dan Schepen tot het vijftighste jaer sijnes levens toe gheschildert heeft.* Het blijckt oversulcks dat nieman oyt sijne *Inventie* met kloecke en gantsch treffelicke invallen heeft weten te verrijcken, dan die d' onghemoeyde gerustheyt sijnes onbekommerden gemoeds ontrent het vormen ende hervormen van allerley groote verbeeldingen steeds plaght aen te leggen. Alhoewel dit niet en schijnt genoeg te sijn. Want hy moet boven dien sijn beste doen, om desen rusteloosen arbeyd sijnes gerusten ghemoeds door het naevolgen van de voornaemste oude schrijvers te verwackeren. *Het naevolgen van de beste autheuren*, segt den jongen *Plinius* * *geeft ons een sekere bequaemheyt, om sodaenige dingen uyt te vinden, die met hare Inventien over een komen. Cassiodorus* en laet het daer niet by blijven, *Voorwaer*, seght hy *, *ons verstand plaght daghelicks af te nemen en te vervallen, als het door den onvermoeyden lees-lust niet en wordt vernieuwt. Onse schueren worden haestighlick verbesight ende verdaen, het en sy saecke datmense door een gheduerighe opvullinghe onderhoude. De Schat-kaemers selver, hoe lichtelick wordense vermindert ende uytgheput, wann eerse haere gewoonlicke inkomsten derven? so plaght oock 't menschelicke begrijp in eenen korten tijd te verschraelen, als het door de Inventie van andere niet en wort gheholpen.* De aendachtigheydt van 't lesen vervult ons niet alleen met den rijcken overvloed van groote ende aenmerckens waerdige vonden, maer wijst ons met eenen oock aen hoe men de selvighe tot allerley voor vallende gheleghenheden bequaemlick moet toepassen. Die ghene de welcke daghelicks met hooghgeleerde en gantsch defrighe Mannen omgaen, plaghten insghelijcks door de kracht deses ghesehschaps een sekere grootsheyd in alle haere ghedachten, woorden, en wercken aen te nemen. *De goede optreckinghe en het hanteren allerley eerlick gheselschap*, seght

De subli- mi oratione 7.

Lib. xxxv. Cap. 10.

Lib. vii. Epist. 9.

* XI. Variarum in præfat.

Apud Plutarchum in Bruto.

Porcia de Dochter van *Cato**, *heeft een sonderlinge kracht over onse manieren.* Dies en magh het ons niet vreemd duncken dat den Edelen *Pericles*, die in sijnen tijd een groot ophouder van dese Konsten ende een kloeckmoedig voorstander van den onvergelijckelijcken *Phidias* gheweest is soo vele wercks maeckte van *Anaxagoras Clazemenius*, want als hem desen wijd beroemden Philosophe volkomenlick in allerley natuerelicke dingen, doch voornaemelick in de dingen die boven in de lucht ende in het firmament sweeven, onderricht hadde, so ist dat hy in alle sijne woorden en wercken sulcken deftighen stemmigheyd heeft weten te ghebruycken, dat men lichtelick daer uyt afnemen moght hoe grooten voordeel hem de ghemeynschap met den voorschreven *Anaxagoras* toebroght. Sijne daghelicksche maniere van spreken quam met de grootsheyt sijner verhevener gedachten wonderlickē wel over een, sonder datmen daer in eenige boersche grovigheyt ofte gemaecten schijn konde vernemen; sijn wesen insghelijcks was door de gestadigheydt sijnes hooghdraeghenden ghemoeds soo gantsch staetigh, dat men hem selden sach kokermuylen ofte sijnen mond tot lacchen trecken; sijnen ghemaetighden doch fieren gangh, de ghevoeghlicke sedigheyt sijnes ghewaeds, en vele andere dinghen van dien aerd, vervulden desen Vorst met sulcken aensienlickheyd, dat hem nieman sonder een verbaesde verwonderingh konde aenschouwen, siet *Plutarchus* in het leven van *Pericles*. Aengesien dan de natuerlicke Philosophie soo vele in desen moedighen Prince te weghe braght, hoe en sal doch de Historie en de poesije het selvighe in eenen leersaemen Konstenaer niet vermoghen te doen? het en is niet moghelick of de Historie (die met groot recht van *Cicero** geseyt wordt *de ghetuyghe der tijden, het licht der waerheyd, het leven van de memorie, de meestresse van alle onsen handel en wandel* te wesen) moet ons noodsaeckelick met allerley grootmoedighe bedenckinghen vervullen, wanneerse ons een plaetse op haer eerlick toneel vergunt, ten eynde dat wy d'aller nuttelickste exempelen van groote en dappere Capiteynen aldaer op ons ghemack moghten aenschouwen; dat wy in het midden van de vergaederinghe der ouder Helden steppende, haere groote raedslaeghen als tegenwoordigh souden besichtighen; dat wy de aller deughdelickste tijden ende persoonen uyt alle de eeuwen souden uytpicken, en goede kennisse met de selvighe houden. De Poesije insghelijcks (de welcke nae het segghen van *Lucianus**, *grootspraekigh ende van eenen verheven gheest is*) plaght onse ghepeynsen hoogher op te lichten. Dies worden wy mede in de oude Konstenaers ghewaer, dat het altijd de beste Meesters waeren, die haere *Inventien* van de treffelickste poeten ontleenden. *Den gheest me-*

De Oratore.

De conscribenda historia.

met t' saemen de verhevenheyd der materie, seght *Quintilianus* *, *de levendighe vertooninghe van de voornaemste beweghinghen onses ghemoeds, de welstandighe bevallighcydt die men in verscheydene persoonen nae haere bysondere gheleghenheyd plaght te speuren, wordt uyt de Poeten ghehaelt. Demetrius, Phalereus, Dionysius Halicarnassensis, Plinius,* en andere oude schryvers meer, prysen den wyd-beroemden *Phidias* van weghen de staetige en gantsch hooghwaerdige Magnificentie die in sijne wercken wierd gevonden; en misschen sullen wy ons selven niet vele vergissen, indien wy staende houden dat desen Konstenaer de voornaemste kracht sijner *Inventie* uyt de poetische schriften heeft getrocken, want hy sich niet en schaemde te belijden, dat hy het voorschrift van sijnen *Eleaenschen Iupiter in Homerus* hadde ghevonden, siet *Valerius Maximus Lib. III. Cap. 7. ex. ext. 4.* *Apelles* heeft oock *Diana*, achtervolghens de beschrijvinghe van *Homerus*, in het midden van d' opofferende maeghden gheschildert, Plin. XXXV, 10. Het blijckt mede dat dien *Timanthes*, die soo hooghlick in alle de oude schrijvers gheroemt wordt om den gheestighen treck die hy in de schilderije van *Iphigenia* gebruyckte het eerste bewerp van sulcken aerdighen grepe uyt *Euripides* ghenomen heeft; want desen wijsen tragœdie-schrijver* brenght sijnen *Agamemnon* op de stellagie met eenen sluyer over het hoofd. *Calistratus** gheeft ons te kennen dat *Praxiteles* eenen gheestighen *Bacchus* in naevolghinghe van *Euripides* ghemaeckt heeft. Wederom verhaelt ons den selvighen *Callistratus* in een andere plaetse*, dat *Euripides* mede ghevolght wierd by alle de Konstenaers die den anghst daer 't schoughel vlotighe ghemoed van d' ellendighe *Medea* in stuck meynden uyt te drucken, ghelijck sy naemelick door mede-lijden ende wraeke verscheyndenlick verruckt sijnde ghereedt stondt om de vrucht haeres lichaems te behouden of te verderven. Dat nu ons ghemoed van stonden aen vaerdigher wordt ghemaeckt om hoogher op te stijghen, soo haest naemelick als het den grooten gheest van sulcke hemelscher verstanden met eenen hertelicken teughe bestaet in te slorpen, blijckt uyt de volghende ghelijckenisse; *Veele worden door anderer luyden gheest niet anders gaende ghemaeckt,* seght *Longinus**, *als of se door een goddelicke ingheestinghe vervoert wierden. Want ghelijck Pythia, de prophetische priester-nonne van Apollo Delphicus, een gantsch vreemde verruckinge haerer sinnen gevoelt, soo haest naemelick alsse den dryvoet begint te genaecken. Alwaermen verhaelt datter eenen goddelicken damp uyt eenen diepen kuyl plaght uyt te waesemen, en dat de Priester-nonne desen damp soo haest niet en kan vatten, of sy berst terstond uyt in de God-spraeke die haer door een goddelicke ingheestinghe schijnt aengheblaesen ofte aenghewaeyt te sijn. Even alsoo*

* Lib. XI Cap. 1.

In Iphigenia. Aulidensi.

* In descript. statuæ Bacchi.

In descript. Medeæ.

De sublimi oratione. 11.

plaghten daer verscheyden waeter-beeckskens uyt de hoogh-staetelickheyd der oude der schrijvers, als uyt eenighe gheheylighde springh-aders, in 't ghemoed haerer naevolghers af te vlieten; soo datse de grootsheyd van andere verruckte om ghesel schap beghinnen nae te loopen, alhoewelse de stuypen van Apollos trouwanten van te vooren noyt en voelden. Dit en is gheen diefte, maer veel eer een afdrucksel van d' eene of d' andere bequaeme maniere van doen diemen in d' oude speurt. Dies behoortmen oock sodaenigen eeren-strijd vaerdighlick ende eerbiedighlick aen te vanghen; ghemerckt het sulcken gantsch treffelicken saecke is d' overhand daer in te behouden, dat selfs oock die ghene prijs-waerdigh sijn dewelcke daer in van haer voorganghers overwonnen blijven. Ghelijck het daerom niet en kan gheloochent worden, dat het lesen van groote schrijvers en 't ghefelschap van welgheoeffende verstanden de voornaemste middelen sijn waer door ons ghemoed met allerley hoogh-staetelicke ghedachten vervult wordt; soo gaet het nochtans vast dat die Konstenaers haere wercken met eenen overlustighen moed ende eenen dapperen gheest boven andere aenvaerden, dewelcke met d' aller profijtelickste betrachtinghe van een naer-yverende deughd in 't minste niet te vreden sijn, maer sy begeven sich boven dien in 't geselschap van *Apelles, Lysippus, Protogenes, Polycletus, Phidias*; sy stellen sich de teghenwoordighe van dese edele gheesten door een levendige inbeeldinghe voor ooghen; niet alleen by haer selven oversiaende wat hun dese groote Meesters in 't aenvanghen haerer wercken souden raeden, maer oock wat oordeel datse van haere volwrochte wercken souden strijcken. Dies plaght oock de vreese van schande te behaelen aen d' eene sijde, en de hope van eenen eeuwigh-dueringhen naem aen d' andere sijde dese sorghvuldigheyd der Konstenaeren te vermeerderen, soo langhe naemelick als sy noch door een ernstighe begeerte om sulcke aenschouwers te behaeghen tot het werck worden aenghe-prickelt. 't Schijnt dat sich *Martialis* aldus ghestelt vond, als hy segt*, *is daer yet behaeghlicks in mijne boecken, den toehoorer heeft het my ingheseken,* Hier uyt plaght het mede t' ontstaen dat het meeste deel der Konstenaeren, alhoewelse d' eensaeme vertreck-plaetsen dapper beminnen, soo langhe naemelick als sy noch met wercken besigh sijn; nochtans verlanghense nae eenen grooten toeloop van gretighe aenschouwers, als het werck nu ghedaen ende voltrocken is. Haer eersuchtigh herte wordt met een heymelicke veronwaerdighingh gheraeckt, ja sy worden t' eenemael onverduldigh als het hun slechts in den sin schiet dat de kracht haerer Konste, daer aen sy soo veele tijds en arbeyds hebben ghehanghen, verdonckert soude blijven. *Een saecke die alle menschen in 't ghemeyn betreft*, seght *Symmachus**, *en is nimmermeer met een*

* In ea ad Priscum epistola, quæ præfixa est Epigrammatum Libro Duodecimo.

* Lib. i. Epist. 49.

een eenigh ghetuyghe te vreden. Ghelijck wy dan sien dat een groote menighte van toehoorers de Poeten gheweldigh plaght op te wecken, soo sullen de Konstenaers insghelijcks haere Konsten met meerder ernst en naerstigheyd oeffenen, indiense de voorghemelde liefde van eensaemheyd somtijds aen een sijde stellende, 't gheselschap van eenighe trouhertighe aensienlicke mannen nu en dan tot haere wercken toeroepen. *Het ghebeurt selden*, seght *Quintilianus* *, *dat yeman sich selven ghenoegh soude ontsien.* Doch hier van hebben wy in 't twaelfste Cap. onses tweeden Boecks wijdloopighlick ghesproken. Staet ons hier maer alleen tot besluyt van dese magnificentie aen te mercken, dat d' inghebeelde teghenwoordigheyd van d' oude, als oock de waerachtighe teghenwoordigheyd van de huydens-daeghsche Konstenaers en Liefhebbers krachtigher op onse herten wercken sal, indien wy vastelick ghelooven dat het ghevoelen van de teghenwoordighe en van de toekomstighe tijden ae deser luyden oordeel is hanghende, en dat ons de ghewenschte eere niet en kan ontgaen soo langhe als wy 't goede ghevoelen van soodaenighe mannen verdienen. *Dien mensche*, seght *Mamertinus* *, *en kan sich met gheen slechte ende ghemeyne ghedachten besigh houden, dewelcke weet datmen altijd van hem sal spreken.* *Quintilianus* bevestight even het selvighe; *Daer en is gheen twijffel aen*, seght hy *, *of dieghene plaghten haer ghemoed allermeest te verheffen, dewelcke het niet ghenoegh achten haere ooghen op de naestvolghende eeuwe en op den teghenwoordighen tijd te slaen; maer die de lenghde haeres eerlicken levens als oock den loop haeres loffelicken gheruchts in de ghedachtenisse van alle de naegheslachten stellen.* Wanneer yeman oversulcks d' uytnemende lieffelickheyd die de verwachtinghe der onsterffelickheyd met sich brenght beseffende, sijn vermaeck beghint te scheppen inde ghewisse ende onveranderlicke vruchten, ontstaende, niet uyt de soetigheyd van een gheringhe belooninghe, maer uyt het onbegrijpelicke vernoeghen 't welck een Konst-lievende gemoed in d' oeffeninghe deser Konsten plaght te vinden; deselvighe sal sich met eenen oock lichtelick laeten overreden, om dien tijd aen allerley magnifijcke verbeeldinghen te hanghen, die van andere ontrent gantsch schaedelicke en schandelicke betrachtinghen verquist wordt. *De goddelikke voorsienigheyd heeft den menschen dese gave ghegheven*, seght *Quintilianus* *, *dat hun d' eerlickste dinghen best souden bevallen.*

* Lib. x. Cap. 6.
* in Panegyr. Iuliano imp. dicto.
* Lib. xii. Cap. 2.
* Lib. i. Cap. 12.

16. Het en verdient oversulcks gheen groote verwonderinghe, dat de goede Konstenaers huydens-daeghs soo dunne ghesaeyt sijn; vermids dese Konste de hulpe van ettelicke andere diepe Konsten ende wetenschappen vereyscht; soo dat een redelick verstand gheoordeelt

wordt

wordt sich wel ghequeten te hebben, als het maer in eene deser wetenschappen kan uytmunten. Daerom plaghten oock d' oude Meesters, die nae de volmaecktheyd stonden, haer selven voor gheen Konstenaers uyt te gheven, 't en waer saecke dat sy haer leersaem gemoed met een alghemeyne kennisse van verscheyden andere Konsten ende wetenschappen tot dese Konst behoorlicker wijse hadden voorbereydet. Gelijck sy dan een voorsichtige sorghe in 't aenvanghen der Konste ghebruyckten, soo plaghten sy mede in 't uytvoeren haerer wercken een gheluckighe uytkomste te hebben; waer als het nu met onse aenkomende nieuwelinghen heel anders toegaet; want sy haere taferelen soo haest niet en konnen opvullen met de lamme *Inventie* van wijds en sijds opgheraepte figuren, of strecks dunckt hun datse d' aller heymelickste verborghenheden van sulcke achtbaere diep-geleerde Konsten wech hebben, Onder en tusschen gaet dit immers vast, dat een moedigh herte sodaenighen ydelheyd versoeyt, en dat nieman oyt maghtigh was yet waerdighs te versinnen ende uyt te drucken, sonder dat hy sich van te vooren in allerley gheleerde Konsten ende wetenschappen redelicken wel geoeffent hadde. d' Andere daer en tegen, voor al haer pocchen en snorcken, hebben den rechten Konst-wegh noyt bekent, of ten minsten hebben sy 't herte niet ghehadt dien bekende wegh te betreden. Noch vindtmen eenighe die tusschen beyde loopen; soo datmense voor gheen gheleerde, noch oock voor heel end' al ongheleerde luyden magh houden. Want alhoewel sy in de voornaemste gronden van d' alghemeyne gheleertheyd niet t' eenemael onervaeren sijn, nochtans en willen sy 't niet weten, maer soecken dese haere kennisse gheveynsdelick te verhelen; hopende dat het hun tot meerder lof van gheest en naerstigheyd ghedyen sal, indiense in dese Konsten yet schijnen uyt te richten, sonder 't behulp van eenighe andere noodsaeckelicke Konsten en wetenschappen. Maer dese worden, selfs oock teghen haeren danck, ghemackelijck uytghevonden; want sy en konnen 't licht haerer middel-mactigher gheleertheyd soo behendighlick niet verdonckeren, of daer plaghten noch altijd verscheyden prijselicke merck-teyckenen van d' eerwaerdighe oudheyd in alle haere wercken uyt te schijnen. Om dan niet veele tijds ontrent dese veynsaerds te verslijten, het dunckt ons noodigher te sijn, dat wy ons een weynigh tot die ghene souden keeren, dewelcke door een onbesinde vermetelheyd plotselinck in 't midden van dese diepe Konsten bestaen in te vallen, sonder de minste kennisse van de philosophie, historie, poesije daer toe te brenghen; wat de Mathematische wetenschappen belanght, het is te vergheefs dat wy

de selvighe onder 't ghetal van de noodsaeckelicke wetenschappen souden stellen ; want onse huydensdaeghsche Konstenaers verstaen 't heel anders ; sy ligghen soo diep in haere sorgheloosheyd versmoort, dat sy de noodsaeckelickheyd der Mathematischer wetenschappen in 't minste niet en beseffen ; sy laeten sich niet alleen verkeerdelick voorstaen dat sy 't wel ghenoegh sonder de selvighe konnen affien, maer sy houden sich boven dien met een losse kennisse van de andere noodsaeckelicke Konsten en wetenschappen te vrede, sonder eens te bedencken dat een slechte en slordighe maniere van studeren den studenten kleyn voordeel toebrenght. Het moet door eenen ghestaedigen arbeyd in onse herten inghedruckt ende ingheplantet worden, 't gene wy wenschen wel inghewortelt te sien ende als ons eyghen goed te besitten. Soo is daer mede groot onderscheyd, of 't ghene wy voord brenghen ons eyghen is, dan of wy maer alleen ghebruycken wat wy van andere ontleent hebben : Want ghelijck de dinghen die wy uyt ons eyghen selven haelen een sonderlinghe kracht hebben, alhoewelse ghemackelicken schijnen voord te komen ; soo placht oock de kennisse van velerhande Konsten en wetenschappen onse wercken wonderbaerlick te vercieren, al ist schoon saecke dat wy daer op niet uyt en sijn. Dit wordt van de gheleerde voornaemelick uytghevonden ende aenghemerckt ; alhoewel d' ongheleerde rouwe menighte het selvighe mede schijnt toe te staen, alsse naemelick d' uytghelesen wercken van groote Meesters op 't eerste ghesicht met een verbaesde verwonderingh aenschout hebbende, sich niet en ontsien te bekennen datse vol sijn van allerley verborghen gheleertheyd, en dat het vernuft met t' saemen de wijsheyd des Konstenaers daer in aen alle kanten uytbreeckt. Aenghesien dan d' oprechte Konstenaers een redelick ervaerenheyd in allerley goede Konsten ende wetenschappen behooren te hebben, soo konnen wy daer uyt lichtelick verstaen dat het anders niet en konde geschieden of dese Konsten moesten noodwendiglick in onse eeuwe vervallen ; want het nu soo verde met ons ghekomen is, dat d' aller nuttelickste gheleertheyd versmaedt wordt ; de hooghnoodigste Konsten en wetenschappen worden schandelick versuymt ; yeder-een laet sich dwaeselick voorstaen dat hy d' oude Meesters in verstand en oordeel verde te boven gaet. Daerom plaghten oock de gewoonlicke wercken van onse huydens-daeghsche Konstenaers de Magnificentie allermeest ghebreck te hebben, wantse overal met het schuym of met den droessem van allerley slechte ende gemeyne *Inventien* ghestoffeert ende opghevult sijn. De over edele Konste, die wel eer met den staert-sleyp van ettelicke eerwaerdighe weten-

schappen verghefelschapt sijnde, haere aensienlickheyd behield, is nu t'eenemael onder de voet gheraeckt; sy light sonder eenighe hope van beterniffe, sonder eenighen troost, jammerlick verschopt ende verstooten; ja sy is ghedwonghen haer brood, benevens andere gheringhe slechte Ambachten en Bedel-konsten, kommerlick te soecken, soo plaghten oock die ghene de welcke andere in dese Konsten onderwijsen, armhertighlick daer mede te werck te gaen, even als de leerlinghen gheen ander voornemen tot dese Konsten schijnen toe te brenghen, dan datse den armen kost daer mede moghten ghewinnen, het welck grootlicks tot naedeel ende kleynachtinghe deser Konsten streckende is. Maer wat behoeve ick my dit stuck soo seer ter herten te trecken, dat ick my daer over met droeffeniffe ofte gramschap soude laeten verrucken? ghemerckt men sodaenighe Konst-verdervers met meerder recht behoort uyt te lachen, op datse haer selven niet wijs en maecken iet groots verworven te hebben, alsse met alle haeren besighen en dwaeselick aengheleyden arbeyd tot dese opperste gheluckfaeligheyd ghebraght worden, datmense overal voor verwaende gecken en moeyelicke spottelicke narre-koppen houdt. Verheught u oversulcks en grijpt eenen dapperen moed, ghy groote verstanden, ick en kan het niet naelaeten u lieden gheluck te wenschen, dat ghy met eenen kloecken gheest sonder eenighe moeyte, sonder arbeydt de aller diepste verborghenheden deser Konsten soo ghemackelick weet te begrijpen ende in 't werck te stellen. Nochtans houde ick my selven daer van ten vollen versekert dat die ghene, de welcke onbequaem sijn om iet treffelicks te versinnen, als oock die haer selven door het leeren van andere Konsten en wetenschappen niet wel en hebben voorbereydet, met alle haer pooghen en trachten niet maghtigh sijn iet te verrichten het welck haere groote gheweldighe hope in het minste moght beandwoorden, maer als sy haer ghemoed te langhe lesten, niet alleen by ghebreck van de nature, maer oock by ghebreck van een goede voorsorghe, tot allerley hooghstaetelicke *Inventien* onbequaem vinden, dan sijn sy ghedwonghen haer selven met ander luyden *Inventien* te vrede te houden, den gantschen tijd haeres levens met het naeteyckenen van anderer Meesters wercken doorbrenghende, als of sy van aenbeghinne maer alleen nae dese volmaecktheyd ghestaen hadden, datse de stucken van andere Konstenaers met passers en linien moghten naetrecken. Dus feesteren sy dan de dienstmaeghd in stede van de jonghvrouwe selver; en hier in slachten sy de ramp spoedighe Vrijers van *Penelope*, die sich tot den dienst haerer Deernen begaven, als sy de gunste der Princesse niet en konden verdienen, het ghene

Cicero

Cicero *, van de *Grieckſche* muſiciens verhaelt, dat het naemelick pij-pers worden die gheen luyt-ſlaeghers en konnen ſijn, ſchijnt de ghe-leghenheyd van ſulcke onwaerdighe Schilders bequaemelick uyt te drucken. Alhoewel daer gheen reden ter wereld is datmen ſulcke jammerlicke Konſtenaers de naeme van Schilders te ſijn ſoude ghe-ven; vermids dien loffelicken naem den genen eyghentlick toekomt. Die niet alleen iet fraeys weten te verſinnen, maer die met eenen oock maghtigh ſijn vaerdighlick uyt te drucken wat hun haeren verhe-ven gheeſt voordraeght. Het eerſte ſonder het tweede is nerghens toe nut, en magh ſeer wel met een ſchoon Swaerd het welck in ſijne ſchee-de verroeſt, worden vergheleken. Dit is het voornaemſte het welck wy in de gantſche Konſt hebben waer te nemen; den gantſchen ernſt der onderwijſers, den arbeydt der leerlinghen is maer alleenlick daer op uyt dat wy onſe invallen bequaemelick ſouden weten voor te ſtel-len; dit wordt door de Konſt te weghe ghebraght; al ons ghepoogh ſtreckt daerwaerds henen; dit is 't eenighe ooghenmerck en het wit onſer Imitatie; ſoo dat een menſche ſijn gantſche leven ontrent deſe oeffeninghe beſteden magh, ſonder dat hy ſich nochtans behoeft te vermeten dat hy het volle beſcheyd daer van wech heeft; dat eynde-lick den eenen Meeſter gheoordeelt wordt vele andere Meeſters in ſijne handelinghe t' overtreffen, ontſtaet maer alleen uyt deſe gheree-de maniere van uytdruckinghe. Doch hier moet ick my ſelven nu in deſe mijne voordvaerenheyd een weynigh bedwinghen; want gelijck het naeſte het welck op de *Inventie* volght daer in beſtaet, datmen het ghene ghevonden is wel ende bequaemelick uytdrucke, ſoo iſt dat my d'onderlinghe t' ſaemen-knoopinghe die daar is tuſſchen d' *In-ventie* en d' uytdruckinghe der ghevondener dinghen verder ghetroc-ken heeft dan den inhoud deſes Capittels ſchijnt te vereyſchen. Om dan niet al te veel buyten de ſchreve te gaen, ſoo ſullen wy ons alhier te vrede houden met het ghene alreede van d' *Inventie* gheſeyt is, ten eynde dat wy in het naeſte Capittel ſonder eenighe verwarringhe moghten verhandelen waer in de Konſt-maetighe proportionele uyt-druckinghe der ghevondener dinghen beſtaet.

* Pro Muræna.

Cap. II.

VOlght op het vinden des Arguments, dat den Konſtenaer de regu-len van de waere Proportie in ſijne teyckeningh nae behooren waerneme, ghemerckt nieman oyt ſijn hoofd plaght te breken om iet

wat uyt te vinden, of hy meynt ende laet hem voorstaen het eene of het andere ghebruyck van de ghevonden materie te maecken. Wat nu de Konst-maetighen proportionele uytdruckinghe der ghevondener stoffe belanght, de selvighe wordt in verscheydene autheuren verscheydenlick ghenaemt; doch voornaemelick wordtse in *Philostratus* en vele andere schrijvers door de naemen *Symmetrie*, *Analogie*, ofte *Harmonie*, te verstaen ghegheven; dies heeft oock den jonghen *Philostratus* dese dry benaeminghen bequaemelick t' saemen ghevoeght. *De oude wijse Mannen hebben mijnes dunckens*, seght hy *, *vele gheschreven van de Symmetrie der Schilder-konste, mids ons eenighe sekere wetten ontrendt d' Analogie van alle de bysondere leden voorstellende, even als of het niet ghenoegh en waere dat de Konstenaers eenighe lichaemelicke beweghingen bequaemelick nae haer begrijp souden uytdrucken, het en waer saecke dat sich de Harmonie haeres wercks binnen de naturelicke maete besloten hield, want de Nature (wanneerse ons naemelick een rechtsinnighe en welghestelde beweghinge vertoont) en wil gheenssins erkennen het ghene van sijnen eyghenen aerd en maete beghint af te swerven.* Ghelijck wy dan uyt dese woorden ghenoeghsaemlick verstaen dat de Griecksche naemen van *Symmetrie*, *Analogie*, *Harmonie* even het selvige beteyckenen, soo is het evenwel t' eenemael onseker ende onghewis wat *Latijnschen* naem dat men daer voor heeft. *Het woordt Symmetria en heeft gheenen Latijnschen naem*, seght *Plinius Lib.* XXXIV. *nat. hist. Cap.* 8. Nochtans schijnt den jonghen *Plinius* dit woord uytghedruckt te hebben met den naem *Congruentia* ofte *Æqualitas*, dat is, medvoeghlickheyd ofte ghelijckvormigheyd. *Indien u het hoofd ofte eenigh ander deel, het welck van sijne statue afgheruckt is, voorghestelt wierd*, seght hy *, *ghy en soudt misschien de medvoeghlickheydt ende ghelijck vormigheyd des gantschen wercks daer uyt soo lichtelick niet konnen afnemen, niet te min soudt ghy daer uyt konnen oordeelen of dit ghedeelte in sich selven aerdigh ghenoegh is.* *Suetonius* insghelijcks sprekende van den Keyser *Augustus*, *Hy was kort van lijflenghte*, seght hy *, *maer dese sijne kortigheyd wierd door de gheschicktheyd ende ghelijckvormigheyd van alle de andere leden soo bequaemelick bedeckt, datmense maer alleen door de verghelijckinghe met een langher Man, die nae by hem stond, vernemen konde.* Wederom sprekende van de Keyser *Tiberius*; *Hy was breed van borst en schouderen*, seght hy *, *soo was hy mede in alle sijne andere leden, tot d' uyterste voetsolen toe, ghelijck-vormigh ende medvoeghlick.* *Tullius* naemt het *convenientiam partium & aptam compositionem membrorum*, dat is, een overeenkominge der ghedeelten ende een bequaeme t' saemenstellinghe der ledematen: Want als hy d' uytnemende waerdigheydt des menschelicken gheslachts op een sekere gheleghenheyd voorstelt; *Onder allerhande*

siene

* In prooemio Iconum.

* Lib. ii. Epist. 5.

* In Augusto Cap. 79.

* In Tiberio. Cap. 68.

sienelicke dinghen, seght hy * *vindt men gheen ander levendigh ghedierte het welck de schoonheyd, de bevallighevd, d' overeenkominghe der ghedeelten maghtigh is te besessen*, stracks daer nae seght hy wederom; *De schoonheydt des lichaems beweeght onse ooghen door de bequaeme t' saemen voeghinghe der ledemaeten, soo bestaet oock de vermaekelickheydt der schoonheyd voornaemelick daer in, dat alle de ghedeelten door een sekere lieffelickheyd seer wel met malkander over een komen*. *In Vitruvius* wordt het woord *Symmetria* schier overal *Commensus* gheheeten, dat is, een afmetinghe, ofte maetvoeghlickheyd, ofte ghelijck-maetigheydt. Onder en tusschen gheeft hy het somwijlen hier en daer noch eenen anderen naem, *A. Gellius* *, naemt het eyndelick *Naturalem membrorum omnium inter se competentiam*, dat is, een naturelicke over een draeghinghe van alle de leden met malckander. Wy en konnen oversulcks anders niet dencken, of den ouden *Plinius* heeft wel ghenoeg gheweten dat het woord *Simmetria* op alle dese ende andere manieren konde uytghedruckt worden, maer sijn curieus oordeel wilde sich daer mede niet laeten verghenoegen, vermids hy niet en vond dat de rechte kracht van 't woord *Symmetrie* in dese beschrijvinghen eyghenlick ende met een woord getroffen wierd.

* Lib. i. de Off.

* Lib. i. noct. Attic. Cap. i.

2. Wat het woord *Analogie* belanght; *eenighe hebben 't woord analogie*, seght *A. Gellius* *, *in 't Latijn Proportie ghenaemt*. Soo schijnt oock den gheleerden *Quintilianus* deselvighe benaeminghe niet quaed te vinden; *die 't woord Analogie nu onlanghs uyt het Griecksch in 't Latijn hebben overgeset*, seght hy *, *noemen 't een Proportie*. Den vermaerden philosophe *Seneca* gaet noch voorder, als hy oordeelt dat men sich niet en behoeft aen 't woord *Proportie* te verbinden; vermids 't Grieckshe woord *Analogia* den *Romeynen* soo gantsch ghemeyn ende ghebruyckelick is, dat het seer wel voor een Latijnsch woord passeren magh; *Aenghesien 't de Latijnsche Letter-konstenaers goed vonden*, seght hy *, *'t woord Analogia met het borgher-recht der Roomscher stad te vereeren, soo achte ick datmen 't niet en behoort t' ontpoorteren ende nae sijn eyghen stad wederom te versenden*. Ten eynde dan dat wy ons selven niet al te langhe met een al te sinnelicke oversettinghe van dese dry woorden souden bekommeren, soo sullen wy 't hier by laeten blijven, dit maer alleenlick daer by voeghende, dat de Schilder-konstenaers dese woorden *Analogie* ende *Harmonia* schijnen ontleent te hebben van die Proportie dewelcke by de Tel-konstenaers en de Singh-konstenaers wordt waerghenomen; want dese *Analogie* ofte *Proportie* en is anders niet dan een sekere ghetal-wet, nae welckers voorschrift de Konstenaers alle haere wercken aenstellen. *Die werck-meesters dewelcke op sich nemen allerley lichaemelicke ghestal-*

* Noct. Attic. Lib. ii. Cap. 24.

* Lib. i. orat. instit. Cap. 6.

* Epist. CXX.

* Lib. ii. de Libero arbitrio. Cap. 16.

ghestaltenissen konstighlick uyt te wercken, seght *St. Augustinus* *, *gronderen haere Konst op eenighe sekere ghetaelen, daer nae sy 't gantsche bewerp haeres wercks bestieren. Dies plaghten sy haere handen t' saementlick met haer werck-tuygh soo langhe ontrent het werck besigh te houden, tot dat het uytwendighe werck-stuck, verghe leken sijnde met het volkomen licht der inwendigher ghetalen, d' aller hooghste volmaecktheyd nae sijn vermoghen bekome; Vermids de voornaemste karcht deser volmaecktheyd daer in bestaet, dat den inwendigen oordeeler het werck, 't welck hem door d' uytwendighe sinnen aenghedient wordt, niet quaed en vinde; als overeen-komende met het volkomene voorbeeld der hemelscher ghetalen, die hy beschouwet.* *Plutarchus* gheeft ons even het selvighe uytdruckelijck te verstaen; *'t ghene schoon is*, seght hy *, *wordt als het waere uyt veele ghedichtighlick t' saemen ghevoeghde ghetalen door de kracht van een sekere Symmetrie ende Harmonie opghemaeckt. 't Onschickelicke daerenteghen wordt lichtelick ende ghemackelick voord-ghebraght, als 't eene of t' andere daer in te kort komt ofte overschiet.* Staet oock aen te mercken dat sich den vermaerden Singh-konstenaer *Mintanor*, door de groote ghemeynschap die de Singh-konste met de Schilder-konst heeft, liet beweghen om 't ghesangh-boeck by hem uytgheghe ven *Chromatopœum* te noemen; 't welck even soo veele beduydt, als of hy segghen wilde dat den aerd van dese sijne *Musijcke* seer wel overeen quam met de gheleghenheyd der verwen dewelcke sachtelick d' een door d' ander ghetrocken en lieffelick vereenight worden, al schijnense ten eersten aensien noch soo verde van malckander afghescheyden ende teghenstrijdigh te sijn, siet *Fulgentius Lib. I. Mythol.* *Damascius* *, insghelijcks naemt een sekere soorte van Musijcke *Chromaticum* wanneer hy te kennen wil gheven datse soet en lieffelick is, en dat d' aller verscheydenste stemmen daer in sonder eenighe afbreukige afwijsigheyd bequaemelick door malckander loopen, even als de teghenstrijdighste verwen in een welghewrochte Schilderye in malckander sonder eenighe hardigheyd plaghten te verschieten. Wy leeren eyndelick uyt *Plinius* * dat d' oude Schilders de woorden van *tonus* en *harmoghe* van de *Musikanten* ontleent hebben; om daer mede te kennen te gheven dat d' aller teghenstrijdighste verwen in een goede Schilderye steels-wijse in malckander moeten versmelten, even als de verscheydene stemmen in een maet voeghlick ghesangh ghebroken worden, ten eynde datmen van den hooghsten toon tot den laeghsten sachtelick nederdaelende, een sekere eenstemmigheyd treffen moght. Ghelijck wy dan hier uyt ghewaer worden dat sich d' oude Singh-meesters aen d' eene sijde met de maniere van spreken die in de Schilder-konste ghebruyckt wordt beholpen, en dat de Schilders haere Konst-woorden

De Audition.

Apud Photium, ubi de Iacobo medico agit.

Lib. xxxv. Cap. 5.

den van de Singh-meesters ontleenden; soo maghmen daer uyt vrye-lick dit besluyt maecken, dat d' oude Konstenaers niet en wilden ge-dooghen datmen dese twee Konsten, overmids haere onderlinghe ghemeynschap, van malckander soude affscheyden.

3. Ghemerckt yeder een onder en tusschen bekent staet dat de ge-meyne en d' aller slechtste oeffeninghe van de Reken-konst een ver-nuftighe sin-wackerheyd vereyscht (want het altijd voor een ontwij-ffelick bewijs van gantsch weecke ende half-ghekrachte herssenen ge-houden wordt, wanneer yeman nae de verdrietsaemheyd van een on-sekere moeyelicke haperingh in 't verghelijcken en 't saemen voeghen der ghetaelen ten halven blijft steken) soo konnen wy daer uyt met eenen oock lichtelick afnemen dat de voorghemelde *Analogie* een uyt dermaeten scherp en vaerdigh oordeel vereyscht, als hebbende dit ooghen-merck, datse 't volmaeckte voorbeeld der inwendigher ghe-talen in d' eene of d' andere uytwendighe stoffe bequaemlick soude weten uyt te drucken en 't gheestighe bedrijf van de Konst-rijcke *Na-ture* door dit middel te treffen. *Dat de Konst en reden soo vast aen malc-kander verbonden sijn*, seght *Philostratus* *, *ontstaet uyt de Symmetrie.* 't Komt mede uyt de naerdere verbintenisse die daer is tusschen de Konst en rechte reden hervoerd, dat God, den eenighen oorsprongh van de waere en d' onvervalschte reden, in 't Boeck der *Wijsheyd* * ge-seydt wordt alle dinghen gheschickt te hebben met een sekere maete, ghetal, ende ghewight. d' Oude heydensche Gods-gheleerde, die-men d' eerste Philosophen noemt, sloeghen insghelijcks haere ooghen op dese ghemeynschap, seght *Plutarchus* *, als sy de stock-Beelden haerer Goden met het eene of 't andere sangh-tuyg in de hand maeck-ten: Want alhoewel sijse voor gheen pijpers en snaeren-speelders hielden, nochtans gaven sy daer mede bedecktelick te kennen dat de *Harmonie* den Goden eyghen is. Het is oversulcks kennelick genoeg, dat den opperſten schepper van Hemel en Aerde soo gantsch klaere en duydelicke merck-teyckenen van de schoonheyd deser *Harmonie* in allerley gheschaepene lichaemen inghedruckt heeft, datmen noyt een eenigh Konstenaer wist te vinden, die den minsten schijn ofte schaduwe deser schoonheyd verdraegelicker wijse konde uytdrucken, sonder sich van te vooren volkomenlick gheoeffent te hebben in de beschouwinghe van die *Symmetrie* dewelcke d' ooghen der menschen plagt te vermaecken en tot sich te trecken door een bequame t'samen-voeginge ende over een stemmige van alle de leden met malckander. *De schoonheyd van 't lichaem bestaet in ten sekere Symmetrie die de ghedeelten des lichaems met malckander en met het gheheele hebben*, seght *Stobæus*

In prooemio Iconum.

*Cap. xi. vers. 21.

De Animæ procreatione, quæ in Timæo Platonis describitur.

Eclog.

Eclog. Ethic. Cap. 5. Een lichaem, het welcke in alle sijne gedeelten schoon is, wordt voor veele schoonder ghehouden, dan de bysondere schoone leden die't gheheele lichaem door een ordentelicke schickelickheyd opmaecken, seght St. *Augustinus Lib. III. Dulciloqu. Cap. 26. Want indien 't eene of 't andere onser lede-maeten van de rest afghesneden sijnde, alleen by sich selven besichtight* * De subli- mi orat. 35. *wordt*, seght *Dionys. Longinus* *, *het en sal gantsch gheene aensienlickheyd hebben; vermids de rechte volmaecktheyd maer alleen in d' over-een-cominge van alle de leden bestaet; wanneerse naemelick door haere onderlinghe ghemeynschap een lichaem gheworden sijnde, met eenen oock daer in door den band der Harmonie aen alle kanten worden opghesloten.* Dewijl het dan vast gaet dat de waere schoonheyd der naturelicker lichaemen maer alleen in de ghevoeghlicheydt deser *Harmonie* te vinden is; soo volght het oock daer uyt onwedersprekelick, dat de rechte naeboetsinghe deser lichamen voornaemelick in het waernemen deser *Harmonie* gheleghen is. *Alle ghedeelten van een stock-beeld behooren schoon te sijn* seght *Socrates apud Stobæum Serm. 1. Wy en staen in de Colossische wercken niet soo seer op de aerdighe netticheyt van elck bysonder ghedeelte, of wy plaghten vele meer op de schoonheyd van 't gheheele maecksel te letten*, seght *Strabo Lib. I Geogr. Die* Lib. i. de Vsu partium corporis humani *naeboetsinghen worden voor d' allerspottelickste ghehouden*, seght *Galenus* *, *de welcke de ghelijckenisse, diese in vele ghedeelten waernemen, in de voornaemste versuymen. Parrhasius*, *Polycletus*, en *Asclepiodorus* sijn d' eerste en voornaemste grondleggers ende onderhouders deser *Symmetrie* gheweest. *Parrhasius was den eersten die de Schilder-konst haere behoorlicke Symmetrie ghegheven heeft. Plin.* XXXV. 10. *Polycletus nam de Symmetrie op het aller naerstighste waer. Plin* XXXIV. 8. *Asclepiodorus gingh soo meesterlick met sijne stucken te werck*, seght den selvighen *Plinius* Lib. xxxv. Cap. 10. *, *dat sich Apelles grootlicks plaght te verwonderen over de Symmetrie die hy daer in ghebruyckte.*

4. Oversulcks behoort een recht Konstenaer allermeest nae de kennisse van de menschelicke *Proportie* te trachten, ghelijck ons de Lib. iii. Cap. 1. selvighe in *Vitruvius* * eenigher maete wordt voorghehouden, ofte liever, ghelijck de selvighe in de metaele en marbere beelden van de vermaerde *Griecken* ende *Romeynen* te vinden is. Het is mede oorbaerlick dat het leerghierigh ghemoed der Konstenaeren sich met eenen gheduyrigen ende onvermoeyden vlijt d' aller volmaeckste lichaemen soude voorstellen ten eynde dat het uyt de ghestaedighe aenmerckinge der selvigher eenighe alghemeyne profijtelicke lessen moght trecken, overeenkomende met de grondleeringhen die hier en daer in d' oude schrijvers worden aengheroert. *Aenghesien daer twee verscheydene soor-* Lib. i. de Officiis. *ten der schoonheyd te vinden sijn*, seght *Tullius* *, *waer van d' eene in de lieffelickheyd*

felickheyd, d' andere in de staetelickheyd ofte aensienlickheyd bestaet; soo ist dat de lyffelickheyd, Vrouwelick; d' aensienlickheyd daer en tegen, Mannelick schijnt te wesen. Dese aensienelickheyd wordt door een ghelijvighe verwe ghehandhaevet, ghelijck de jeughdighe levendigheydt van een goede ghesonde verwe door de oeffeninghe onser lichaemen wordt onderhouden. Wat nu d' alghemeyne eyghenschappen van sulcke ghesonde welgestelde lichaemen belangt, ghelijck de Konstenaers daer in met een oud schrijver * aen d' eene sijde aenmercken. *Dat de swellende bollligheyd eenigher lichaemen menighmael voor de goede ghestaltenisse der selvigher ghehouden wordt.* Soo vinden sy sich aen d' andere sijde ghenoodsaeckt de slancke ongheſtalte van d' overschraepele en d' ongaeve lichaemen te vermijden: *Alhoewel het menschelicke lichaem de beenders niet en kan derven, en ofschoon deselvighe door haere senuwen aen malckander moeten ghehecht sijn; soo behoorense nochtans met vleesch overdeckt te wesen;* seght *Quintilianus in proœmio Libri Primi. De rechte schoonheyd wordt dien mensche maer alleen toegheschreven,* seght een ander oud schrijver *, *in wiens lichaem d' aderen niet uyt puylen, noch oock de beenders konnen ghetelt worden; maer wiens rechtschaepene ledemaeten en gladde vleeschachtighe huyſen allenthalven soo bequaemelick met welghetempert en ghesond bloed vervult sijn, datse de senuwen selver door de bevalligheyd van een aenghenaeme roodachtigheyd verbergen.* Wat de vrouwelicke schoonheyd aengaet, de Konstenaers plaghten daer in allermeest op de bevallighe lieffelickheyt des aenghesichts te letten; *het en is gheen schoone vrouwe,* seght *Seneca *, wiens dyen ofte armen prijswaerdigh sijn; maer wiens gheheele aenghesicht de wonderbaerlickheyd van alle d' andere leden vermindert ende verdooft.* Alhoewel eenighe dit stuck heel anders verstaen; als of naemelick die vrouwe maer alleen den hooghsten roem der schoonheyd verdiende, wiens uytmuntende tronie 't minste deel is der fraeyheyd die men in alle haere volmaeckte leden beseffen kan. *Al ist dat de tronie van mijn beminde Limone de naturelicke schoonheydt van alle d' andere vrouwen verde te boven gaet,* seght *Aristænetus *, nochtans en kanse haer selven soo haest niet ontkleeden, of d' uytnemenheyd van d' andere heymelicke ende verborghene ghedeelten brenght daedelick te passe, datse gheen schoone tronie meer schijnt te hebben. Statius Papinius* beschrijft ons den schoonen *Parthenopæus, Atalantas* soone, even juyst op de selvighe maniere; *Sijn schoon lichaem heeft sich vertoont,* seght hy *, *soo haest als hy sijnen rijdrock bestond t' ontghespen; de gantsche vroolickheyd sijner hupscher ledemaeten heeft sich op dese gheleghenheydt terstond gheopenbaert; sijne lustighe schouders; sijne borst, die met de lieffelickheydt sijner blooter wanghen wonderlicken wel over een quam, ja het heldere ghelaet sijner jeughdigher tronie selver wierd door d' onuytsprekelicke schoonheydt sijnes lichaems*

Auctor rhet. ad Herenn. Lib. iv.

Auctor dialogi de caussis corr. eloquentiæ Cap 21.

Epist. 33.

Lib. i. Epist. 3.

Lib. vi. Theb. vers. 570.

 haems

haems t' eenemael verdonckert ende uytghebluscht. Noch plaghten de Konstenaers in de gheleghenheydt van andere jonghe Vrouwen ende Maeghden met *Vitruvius* * waer te nemen dat *de Maeghdekens van weghen de teerigheyd haerer jaeren wat rancker ghemaeckt sijnde, het menighvuldighe cieraet van allerley Maeghdelicke optoyssels ghevoeghlicker aennemen.* Hoewel dit gheenen alghemeynen reghel schijnt gheweest te sijn; want *Zeuxis plaght de ghedeelten des lichaems wat meer toe te gheven, en de selvighe grooter te maecken; achtende dat de staetelickheyd ende Majesteyt sijner beelden door dit middel vermeerdert wierd. Eenighe houden het daer voor, dat desen grooten Konstenaer den Artsch-dichter Homerus in dit stuck ghevolght heeft, die de lustigheydt van een vrome ende stercke ghestalte selfs oock in de Vrouwen voor goed houdt*; seght *Quintilianus Lib.* XII. *Cap.* 10 *Zeuxis wordt bevonden de hoofden en d' andere ledemaeten wat grooter ghemaeckt te hebben*, seght *Plinius Lib.* XXXV. *Cap.* 9. *Euphranor was den eersten die de Symmetrie schijnt waerghenomen te hebben. Doch plaght hy het gantsche lichaem kleynder, de hoofden en d' andere ledemaeten grooter te maecken. Plinius Lib.* XXXV. *Cap.* 11. *Statuen, beelden, schilderijen,* seght den jonghen *Plinius* *, *het maecksel insghelijcks van menschen, van stomme beesten, als oock van boomen, indiense slechts ghevoeghlick fraey sijn, wordt allermeest van weghen haere grootte ghepresen.*

Lib. iv. Cap. 1.

Lib. i. Epist. 20.

5. Doorsnuffelt allerley oude ende nieuwe jaer tijd Boecken, aenmerckt alle de Konstenaers die dese Konsten over eenen langhen tijd ofte nu onlanghs gheluckighlick hebben gheoeffent, en waerwaerds sich uwe gedachten keeren of wenden, ghy sult allenthalven bevinden dat die Konstenaer maer alleen eenen eeuwighen naem hebben verworven, de welcke de gantsche kracht haeres Konst-lievenden verstands ontrent de grondighe kennisse van de *Proportie* des menschelicken lichaems voornaemelick plaghten aen te legghen, want sy en konden de minste schaduwe van de schoonheyd deser *Proportie* soo haest niet beseffen, of sy waeren eerstganghs belust de selvighe door haere Konst uyt te drucken, en ghelijck sy door den volstandighen ernst deser beschouwinghe d' *idea*, dat is, het onvervalschte voorbeeld van de naturelicke wel geproportioneerde schoonheyd allengskens indroncken, soo en konde het anders niet gheschieden, of daer moest altijd in haere wercken een gantsch nette en puntighe afbeeldinghe van dese naturelicke *Proportie* uyt blijcken. Daerom plaghten de oude Meesters d' eerste gronden haerer Konste doorgaens henen uyt de naeboetsinghe van d' aller schoonste lichaemen te trecken: *Het is mijnes dunckens een groote dwaesheyd*, seght den jonghen *Plinius* * *dat sich yeman d' aller beste dinghen niet en soude voorstellen om nae te volghen. Quintilianus*

Lib. i. Epist. 5.

spreeckt

ſpreeckt noch duydelicker ; *d' Aller vermaerdſte Ghiet-Konſtenaers ende Schilders*, ſeght hy *, *wanneerſe eenighe fraeye lichaemen door haere Ghiet-konſt ofte Schilder-konſt meynden nae te baetſen, beghingen gaer ſelden ſulcken groven miſſlagh, detſe ſich eenen Bagoas ofte Megabyzus voerſtelden, maer ſy plaghten haer werck vele eer te richten nae de ghelijckeniſſe van dien Doryphorus, wiens gheſtalte ghenoeghſaemlick uytwees dat hy beyde tot den oorlogh en tot de Worſtel-konſt bequaem ende afgherecht was, ſoo plaghten ſy ſich met eenen oock de lichaemen van ſoodaenighe Strijdtbaere Ionghelinghen en Worſtelaers voor te ſtellen, die men met recht voor gantſch ſchoone ende volmaeckte lichaemen hield.* Het ſchijnt dat d' Inwoonders van *Abdera* jet merckelicks in haere tronie ghehadt hebben, vermids *Stephanus de Vrbibus* * ghetuyght dat d' oude Meeſters vele *Abderitaenen* met eenen ſonderlinghen ernſt plaghten nae te ſchilderen. De aller edelſte Konſtenaers plaghten inſghelijck met groote benden tot de vermaerde Hof-poppe *Lais* toe te loopen, en de borſt, de mammen, met te ſaemen d' andere ghedeelten van haer overſchoone lichaem om ſtrijd nae te trecken, dies heeft oock *Apelles* ſeer vele wercks van haer ghemaeckt, alſſe noch onder jaerigh weſende haer volle groeyſel niet en hadde bekòmen, Het is mede kennelick dat den ſelvighen *Apelles* de wijd-beroemde ſchilderije van *Venus anadyomene* nae de hoere *Phryne* ghemaeckt heeft, als ſy op den vierdagh van *Neptunus* moeder naeckt met het hanghende hayr in de Zee gingh, leeſt *Athenæus* Lib. XIII. *Deipnoſoph.* Alhoewel *Plinius* *, verhaelt dat dit ruchtbaere ſtuck wercks nae *Campaſpe*, een boelken van den grooten *Alexander*, gemaeckt was. *Clemens Alexandrinus* * verhaelt dat d' ouders Schilders en Beeld-houwers de ſchilderijen ende beelden van *Venus* en *Mercurius* nae *Phryne* ende *Alcibiades* maeckten. *Arnobius* * gheeft ons te kennen dat *Praxiteles* het beeld van *Venus Cnidia* nae de ghelijckeniſſe van de dreſſe *Cratina* ghemaeckt heeft. Andere Konſtenaers plaghten eyndelick haere by een komſten om de ſelvighe reden in het Huys van de lichte koye *Theodota* te houden, ſiet *Xenophon* Lib. III. *Apomnemon.* Staet noch voorder aen te mercken dat d'oude Meeſters in deſe naevolginge van de ſchoonſte ende volmaeckſte lichaemen het aengheſicht aller meeſt plaghten te bewercken ; want *Alhoewel ons aengheſicht niet meer als tien ghedeelten of daer ontrent in ſich vervat*, ſeght *Plinius* *, *nochtans weet men nauwelicks onder ſoo veele duyſend menſchen twee ononderſcheydenlicke ghedaenten aen te wijſen.* Alhoewel oock alle d' andere ledemaeten onſes lichaems ten naeſtenby glad ende effen ſijn, 't aengheſicht nochtans is vol van groote verſcheydenheyd, vermids de moeyelicke oneffenheyd der ghedeelten die daer in rijſen en daelen; *Ons aengheſicht heeft een ſekere hardigheyd*, ſeght *Ammonius* *, *om dat het uyt oneffene ende ongheliijck e*

* Lib. V. Cap. 12.
* In Abdera
* Lib. xxxv Cap. 10.
* In Protreptico.
* Lib. vi. adv. gentes
Lib. vii. Cap. 1.
* In Ariſtotelis decem Categorias.

ghelijcke ghedeelten bestaet; als naemelick uyt den neuse, uyt d' ooghen, ende uyt meer andere ghedeelten, welckers ghestalte eensdeels verheven, andersdeels uytgeholt wesende een groote verscheydenheyd veroorsaeckt. Ghelijck wy dan uyt dese byghebraghte plaetsen vernemen dat het aenghesicht meerder arbeyd vereyscht, soo en is dit evenwel nerghens nae de voornaemste reden waerom d' oude Konstenaers de tronie allermeest plagten te bearbeyden; ghemerckt de reden haerer aendachtigher vlijt die sy aen 't aenghesicht hinghen voornaemelick daer in bestond, dat het uytwendighe ghebaer onses wesens door haere marcksaeme naerstigheyd eenighe sekere trecken moght bekomen, uyt welcke men d' inwendighe beweghinghen ende gheneghenheden onses ghemoeds ooghen-schijnlick soude konnen afnemen ende verstaen. *De Schilders vraeghen seer weynigh nae d' andere ghedeelten des lichaems,* seght *Plutarchus**, *wanneer sy slechts te weghe konnen brenghen dat haere Schilderye nae de ghelijckenisse van 't aenghesicht en van den opslagh der ooghen, waer uyt men der menschen aenghebooren zeden-aerd verneemt, schijnt te swijmen*, siet oock *Solinus in ea quam Polyhistori suo præfixit Epistola ad Antium.* Dient eyndelick aenghemerckt hoe sy dese maniere van Contrefeyten in 't eerste met sulcken sorghvuldighen sinnelickheyd waernaemen, dat den *Schilders, selfs niet om beters wille*, ghelijck den jongen *Plinius** spreeckt, *van de voorghestelde ghelijckenisse moght afwijcken.* Sy waeren beducht dat de waere ghelijckenisse nimmermeer van hun soude worden ghetroffen, indien sy de kracht haerer Konste door een ontijdighe pluymstrijckerye bestonden te verbreken. *Dieghene*, seght *Eunapius**, *dewelcke de schoone jeughdighe lichaemen diese schilderen door haere Konst soecken schoonder te maecken danse sijn, verderven de gantsche gheleghenheyd der ghelijckenisse; soo wel van haer voorghestelde patroon, als van de schoonheyd des selvighen patroons afwijckende.*

In Alexandro, circa initium.

Lib. iv. Epist. 28.

In Iamblicho.

6. d' Oude Konstenaers en lieten 't evenwel daer by niet blijven, maer sy plaghten nae de voorghemelde afbeeldinghe van allerley bysondere schoone lichaemen, ontrent dewelcke sy haer selven eenen gantsch langhen tijd besigh hielden, tot een arbeydsaemer ende diep konstigher maniere van wercken voord te vaeren; wanneer sy naemelick d' *Idea* van de volmaeckte schoonheyd, die door de gheduersaemheyd der voorigher oeffeninghe in haer ghemoed was inghedruckt, in haere Schilderyen sochten uyt te drucken: Want gelijck sy den rechten grond-slag van de waere *Proportie* voor een goede wijle tijds maer alleen uyt de naevolghinge van d' aller volmaeckste lichaemen sochten te haelen, soo plaghten sy dese oeffeninghe met der tijd allenghskens over te gheven; sy en wilden haer selven niet langer met d' afbeeldinge

van

van 't eene of 't andere bysondere schoone lichaem bemoeyen, als het hun nu hoogh tijd scheen te wesen om uyt den schat-kelder haerer fantasie een uytmuntende schoonheyd achtervolghens de waere wetten ende regulen van de lang-bearbeyde *Symmetrie* voord te brengen; hun docht dat sy dan eerst de ghewenschte vrucht haeres voorighen arbeyds beghosten te ghenieten, als haere bevallighe Beelden met sulcken uytgelesen ende gantsch seldsaeme schoonheyd verciert waeren, datmen dierghelijcke schoonheyd nerghens in een eenigh mensche konde aenwijsen, maer datmense alleenlick uyt veele ende verscheydene schoone personagien moght opgaederen. *De Kley-stekers, Schilders, Ghiet-konstenaers, ende alle d'andere Beeld-houwers,* seght *Galenus* *, *soecken maer alleen het gene volkomenlick schoon is nae te boetsen, so plagten sy dan in d'aller schoonste Menschen, Paerden, Ossen. Leeuwen, wat daer in eicke soorte ghevoeghelick st is, waer te nemen, Dies heeft het beeld van Polycletus, het welck* Polycleti canon, *ghenaemt wierd, eenen sonderlinghen lof verworven; om dat dien grooten Konstenaer alle de ghedeelten des selvighen beelds met sulcken ghevoeghsaemen Symmetrie op malckander ghepast hadde, dat het overal voor een onbedrieghlick ende onbesproken richtsnoer der Konste was aenghenoomen.* Lib. I. de temperam.

7. Alhoewel nu d' oude Meesters de *Symmetrie* op het allernauste schijnen waer genomen te hebben wanneer sy naemelick d' uytnemenheyd haerer Konste op 't aller hooghste sochten voor te stellen; nochtans plaghten sy de ghelijckenisse in dese uytnemende ende andere daghelickse wercken nimmermeer te versuymen. *Ieder een verwacht dat de menschelicke statuen, de ghelijckenisse van eenen mensche souden draeghen,* segt *Longinus de Sublimi orat.* 32. *Soo en maghmen 't oock met gheenen schijn van reden een Beeld noemen,* seght *Arnobius* *, *'t welck met d' afghebeelde ghedaente in sijne voornaemste linien niet over een en komt,* siet oock *Nazianzenus orat. IV. de Theologia. Daer en is gheen reden ter wereld,* seght *Ammonius* *, *dat yeman 't Beeld van Socrates voor het rechte Beeld van dien Philosophe soude erkennen; 't en sy saecke dat hy sijnen kaelen kop, sijnen platten inghevallen neuse, sijne uytpuylende ooghen daer in verneemt. Apelles* plaght de Contrefeytsels van d' een en d' ander soo gantsch ghelijck te maecken, dat de tronie bekijckers, diemen *Metopocopos ofte Physiognomers* noemt, soo wel uyt sijne Schilderyen als uyt het leven selver voorsegghen konden wanneer dien afghemaelden persoone soude overlijden. *Plin.* XXXV. 10. Dies heeft sich oock *Philophonus* vervoordert de reden by te brenghen, waerom goede Schilders de waere ghelijckenisse der naegheboótster dinghen niet wel en konnen missen; *Men vindt gaer selden eenighe monsters onder de menschen,* seght hy *, *vermids de*

Lib. VI. adv. gentes.

In Aristot. de Interpret.

Arist. de genrat. animalium. *de menschen volmaeckte schepsels voord brenghen; en al wat volmaeckte schepsels voord brenght, plaght sijn ooghen-merck heel selden te missen; even ghelijck d' aller aerdighste Schilders beswaerlick van de ghelijckenisse der afghemaelder lichaemen konnen afwijcken.* 't Magh yeman oversulcks met recht vreemd schijnen 't ghene *Plutarchus* van *Demetrius Polioretes* verhaelt, datmen naemelick in sijnen tijd geen Giet-konstenaers ofte Schilders heeft ghevonden (alhoewel *Lysippus*, *Apelles*, *Protogenes*. en veele haerer discipulen in dien tijd leefden) die hem nae den eysch sijnes volmaeckter schoonheyd maghtig waeren af te beelden; In Demetrio; *Demetrius was soo wonderbaerlick ende uytnemende schoon van ghedaente*, seght *Plutarchus**, *dat nieman onder alle de Ghiet-konstenaers en Schilders de ghelijckenisse sijnes wesens bequaemlick kost uytdrucken. Want ghelijck men daer in een soete bevalligheyd, een aensienlicke deftigheyd, een stuyrsche schrickelickheyd, ende in een gantsch lieffelicke schoonheyd vernam; soo sachmen mede daer in een dapper seldsaeme vermenghinghe van sijne jeughdigheyd ende stoutmoedigheyd, met den onnaevolghelicken heldachtighen schijn en met de koninghlicke staetelickheyd die in hem te vinden was, &c.*

8. Ghelijck dan d' oude Konstenaers de ghelijckenisse niet t' eenemael en versuymden, soo plaghtense nochtans meer wercks van de *Symmetrie* te maecken; achtende dat de ghelijckenisse maer alleen uyt de Konst ontstaet, waer als de *Symmetrie* uyt een sekere volmaecktheyd, die de Konst verde te boven gaet, hervoord komt, siet *Maximus Tyrius Dissertat.* XVI. Want daer stelt hy ons een gantsch merckelick onderscheyd tusschen dese twee hoofd-stucken voor ooghen. Men seght oock dat *Zeuxis* een jonghsken met eenen druyf-torsch in de hand gheschildert heeft; ende als de Druyven soo wel nae 't leven ghedaen waeren dat de voghels tot deselvighe toevloghen, soo heeft een van d' aenschouwers sijnen spot daer mede ghedreven, segghende, dat het ghevoghelte gheen goed ghevoelen van het tafereel hadden, wantse de Schilderye niet en souden hebben dorven ghenaecken indien den Schilder de ghelijckenisse van 't jonghsken recht hadde ghetroffen. Niet te min lesen wy dat *Zeuxis* de Druyven heeft uytghewischt; behoudende in sijne Schilderye 't ghene beter was, ende niet 't ghene ghelijcker scheen te wesen, siet *Seneca rhetor Lib. X. Controvers.* 5. Lib. xii. Cap. 10. *Ieder een houdt het daer voor*, seght *Quintilianus**, *dat Lysippus en Praxiteles aller naest tot de waerheyd komen: want Demetrius wordt berispt als wesende al te sinnelick in dit stuck, vermids hy bevonden wordt meerder arbeydt en moeyte aen de ghelijckenisse dan aen de schoonheydt te hanghen.* Wat *Lysippus* aengaet, Lib. xxxiv. Cap. 8. *Plinius**, gheeft hem het volghende ghetuyghenis, *dat hy de Ghiet-konste op eenen seer goeden voet ghebraght heeft, midts het hayr gheesti-*

gheestigher uytwerckende, de hoofden insghelijcks kleynder en het gantsche lichaem slancker en droogher maeckende dan d' oude voor hem ghewoon waeren te doen, ten eynde dat sijne beelden door dit middel een ghevoeghlicker lengde moghten ghekrijghen. Hy nam de Symmetrie op het aller nauste waer, veranderende de vierkante statuen van d'oude meesters door een nieuwe ende ongebruyckelicke maniere van doen; dies liet hy sich mede verluyden, dat de menschen van d' oude Konstenaers ghemaeckt waeren, ghelijckse sijn; datse van hem daerentegen ghemaeckt wierden, ghelijckse behooren te sijn.

9. Dewijl het oversulcks niet en kan gelochent worden dat de *Symmetrie* eertijds voor 't grootste hoofd-stuck der Konste ghehouden wierd, soo en magh het ons mede niet vreemd schijnen dat d' oude Meesters haeren voornaemsten lust in naeckte Beelden schepten: Want *ghelijck de naeckte lichaemen 't ghene ghebreckelick is niet en verhelen, soo, plaghtense oock niet spaerigh te sijn in 't vertoonen van 't ghenese prijswaerdigh in sich hebben*, seght den jonghen *Plinius Lib. III. Epist. 6. 's Menschen naecktheyd is een gantsch wonderbaerlick behulp der schoonheyd*, seght *Lactantius de opificio Dei, Cap 7.* Nochtans plaghten d' oude *Griecken* aller meest haer vermaeck inde bloote ende onopgepronckte lichaemen te nemen; want sy niet en konden verdraeghen dat de *Symmetrie* (die van hun met groot recht voor d' opperste deughd der Konste wierd ghehouden) onder d' optoyssels van een min konstigh ghewaed verdonckert soude blijven. *Apelles heeft een van d' oude Helden naeckt gheschildert, even als of hy de nature selver met dit stuck wercks uyt-eysschen en tot den strijd beroepen wilde*, seght *Plinius Lib.* XXXV Cap. 10. *Het is een Grieckschе ghewoonte*, seght den selvighen *Plinius* wederom in een andere plaetse *, *niet met allen te bedecken; het Roomsche oorlooghs ghebruyck brenght daer en teghen mede, datmen de Beelden een pans-cier ofte eenigh ander borst-harnas toepasse.* Lib. xxxiv Cap. 5. *Praxiteles* heeft het onderscheyd tusschen ghekleede ende onghekleede figuren door eenen seer gauwen vond looselick te verstaen ghegheven: Want *als Praxiteles twee sijner Venus-beelden op eenen tijd voor den selvighen prijs te koop droegh*, seght *Plinius* *, *soo ist dat d' inwoonders van 't Eyland Coos (dien de keur toebehoorde) het ghekleede beeld verkosen, achtende dat het selvighe met de zedigheyd ende eerbaerheyd aller best over een quam. De Gnidianen kochten oversulck 't verworpene naeckte beeld om het ghelijcke gheld, alhoewel met een onghelijck gherucht: want Praxiteles heeft de Stadt Gnidos door het beeldt van dese Goddinne eenen gantsch groote naem verworven. Haer Huysken wordt wijd open gheset, ten eynde dat het beeld van alle kanten moght worden besichtight: Het schijnt mede dat de Goddinne selver daer niet teghen en heeft, sulcken verwonderingh verweckt dit beeld, van wat kant dat men het oock besiet.* Gelijck wy het oversulcks

Lib. xxxvi Cap. 5.

daer

daer voor houden, dat de ſtucken van d' oude Meeſters met allerley loffelicke deughden rijckelick vervult waeren; ſoo ghelooven wy mede vaſtelick, dat de prijſwaerdigheyd haerer wercken voornaemelick beſtond in den roem van de ſeldſaeme proportionele eenvoudigheyt die in d' oude ſtockbeelden ende ſchilderijen met de nature ſelver ſchijnt te ſtrijden. Het is mede onmoghelick dat yeman ſijne ooghen op de alnoch overighe oude beelden ſoude ſlaen. *Of hy ſal vele beter dinghen ſien*, ſeght *Caſſiodorus* *, *dan hem oyt in het leſen voorquamen; hy ſal ſchoonder dinghen beooghen, dan hem oyt in den ſin ſchooten; de ſtatuen naemelick, die de deughden van haere werck-meeſters tot op deſen huydighen dagh toe melden. Hy ſal met groote verwonderingh beſchouwen hoe d' aderen in het koper ſpelen, hoe de hijſen door het ernſtighe ghepoogh ſwellen, hoe de ſenuwen onder en tuſſchen het gaen gheſpannen ſtaen; ja den ghegoten menſche ſal ſich ſelven in ſoo vele ende verſcheydene ghelijckeniſſen aen hem vertoonen, dat hy den naegheboetſten man veel licht voor een natuirelicke menſche houden ſal. Deſe verwonderingh ſal hem noch voorder tot d' aenmerckinghe van de paerden aenleyden; vermids hy niet en kan verſinnen hoe het by komt dat men in de moedighe beeſten ſulcken levendighen vierigheyd ſpeurt, ja hy maeckt uyt haere ghefronſte ronde neuſgaten, uyt haere t' ſaemen ghedronghene ledemaeten, ende uyt haere nederghedruckte ooren een vaſt beſluyt, dat ſy het ghaerne aen het loopen ſouden ſtellen, al is het hem ghenoeghſaemlick bekent dat het metael een onroerelicke ſtijvigheyd heeft.*

* Var. vii. 15.

10. Wy vinden daer en boven in ettelicke vermaerde Schrijvers hoe d' oude Konſtenaers, benevens de ſorghvuldighe waerneminge van de voorgemelde *Symmetrie*, oock daer op plaghten te letten dat de *Baſis* ofte den voet haerer ſtock-beelden met de proportionele grootte der Beelden ſoude over een komen, als oock dat haere Beelden ſelver de *proportie* der plaetſe daer inſe opghrecht waeren niet en ſouden te buyten gaen. *Plutarchus* ſpreeckt van 't eerſte; *Iammerlicke Konſtenaers brenghen te paſſe*, ſeght hy *, *dat de kleynheyd haerer ſtock-beelden aenmerckelicker is, wanneer ſy den voet der ſelvigher al te groot maecken. Vitruvius* vereyſcht het andere; *De gedeelten der Kercken*, ſeght hy, *moeten de gheheele groote door een proportionele ghevoeglickheyd haeres byſonderer ſtucken volkomenlick beandwoorden.* Want datmen alhier door de *ghedeelten der kercken* niet alleen de byſondere ſtucken van het ghebouw, maer oock de ſtock-beelden die daer in opgherecht ſijn, verſtaen moet, is lichtelick uyt *Arrianus* * af te nemen, als hy den Keyſer *Adrianus* met een gantſch beſighe noeſtigheydt daer van verwittight, dat de ſtatuen van *Mercurius* ende *Phileſius* vele te kleyn waeren voor den *Trapezuntiſchen Tempel.*

* Lib. ii. de Alexandri fortuna aut virtute
* Lib. iii. Cap. I.
* In ipſo ſtatim initio periplus Ponti Euxini.

Soo

Soo heeft sich den Bou-meester *Apollodorus*, nae 't verhael van *Xiphilinus**, mede gestooten aen de Beelden die in den Tempel van *Venus* ghewijdt stonden; want hy sich niet en schroomde te segghen, datse grooter waeren dande gheleghenheyd des Tempels verdroegh. Wy lesen insghelijcks in *Strabo* *, dat *Phidias* goede achtinghe op dese *Proportie* ghenomen heeft, als hy 't Beeld van *Iupiter Olympius* al sittende maeckte; want alhoewel den Tempel ruym ghenoegh was, nochtans scheen het beeld, selfs oock in dese sittende gestalte, het hoogste verwelffsel des ghebouws met sijn hoofd by nae te raecken; soo scheen het oock het gantsche dack van sijnen tempel te sullen aflichten, indien het eens van sijnen setel bestondt op te rijsen. Ghelijck het dan openbaer is dat d' oude Meesters haere beelden plaghten te schicken nae de gheleghenheydt der Kercken daer inse ghewijdt souden worden, soo plaghtense met eenen oock goede achtinghe te nemen op de plaetsen tot oprechtinghe deser beelden voorbescheyden; want sy maeckten haere statuen dus of soo, nae dat men hun een hoogher of leegher plaets hadde toebestemt, ende alhoewel wy voor desen, in het voorgaende Cap. 8. een seer merckelick exempel van dese haere ghewoonte byghebraght hebben, nochtans en vinden wy het hier niet ongheraeden een ghenoeghsaeme reden van dese haere betrachtinghe uyt *Vitruvius* voor te stellen; *Hoe vele hoogher de scherpheyd onser ooghen opklimt*, seght hy *, *soo veel minder kanse de dikkigheyt des luchts doorsnijden; wantse door de hooghde verswackt ende in haere krachten verbroken wesende, onse sinnen een onghewisse maete der grootte plaght te boodschappen en voor te draghen, oversulcks moeten wy allenthalven door de reden soecken op te vullen, het gene daer in de bysondere gedeelten van sodaenige Symmetrien mangelt, ten eynde dat de wercken de welcke in een hoogher plaets ghestelt sijn, ofte oock een Colossische grootte hebben, de sekerheydt haerer proportie niet en souden quijt worden.*

* In Adriano.

* Lib. viii. Geogr.

* Lib. iii. Cap. 3

11. Soo plaghten dan die ghene de welcke een goede ervaerenheyt in de volmaeckte regulen deser *Symmetrie* hadden gantsch vreemde dinghen door kracht deser kennisse uyt te richten, *Lucianus* * verhaelt dat *Phidias* strecks op het eerste ghesicht van een Leeuwen klauwe gheoordeelt heeft, hoe grooten Leeuwe hy tot de *proportie* der selviger klauwe moest toepassen. *Phlegon Trallianus* * een vryghelaeten knecht van den grootmoghenden Keyser *Augustus*, maeckt insgelijcks een wijdloopigh verhael hoe dat den Land meter *Pulcher*, die by den Keyser *Tiberius* van weghen sijne uytnemende kennisse in allerley wiskonsten hooghe gheacht wierd, de nieuschierigheyd deses Keysers voldaen heeft door het maecken van een hoofd het welck met de *Proportie*

* In Hermotimo.

* Cap. 13. & 14. de Rebus mirabilib.

portie van eenen gheweldighen tand over een quam: Want als de *Pontische* natien den Keyser eenen tand toesonden die meer dan een voetlangh was, soo ist dat den Keyser verlanghde te weten wat lijf lenghde den eyghenaer deses tands moght hebben ghehadt, en *Pulcher* heeft sich op dese gheleghenheydt vervoordert de wonderbaerlicke groote van dien afghestorven Held pertinentelick voor te stellen. De *Ægyptische* Priesters, nae het verhael van *Diodorus Siculus**, plaghten eyndelick uyt haere heylige gedenck schriften een gantsch seldsaeme vertellinghe voor te brenghen; segghende; Dat de twee vermaerde Beeldstekers *Telecles* en *Theodorus*, sonen van *Rhœcus*, eenen seer langhen tijd in *Ægypten* verkeert hebben, en datse tusschen hun beyden het beeld van *Apollo Pythius* voor d' inwoonders van het Eylandt *Samos* op een gantsch seldsaeme ende onghehoorde wijse volwrochten: Want alhoewel *Telecles* d' eene helft deses beelds in het Eyland *Samos*, en sijnen Broeder *Theodorus* d'andere helft in de wijdberoemde Stad *Ephesus* maeckte; nochtans pasten dese twee halve beelden soo wonderlicken wel op malckander, datmen anders niet en konde oordeelen, of het gheheele beeld was het werck van een meester alleen. De selvighe Priesters houden daer en boven staende dat dese maniere van doen den *Ægyptenaren* eyghen was, sonder dat de *Griecken* de selvighe oyt te vooren in het werck stelden. Want de *Ægyptische* Konstenaers en plaghten de ghelijckenisse haerer beelden, nae het segghen deser Priesters, van de menschelicke lichaemen door het bloote ghesicht niet af te nemen, ghelijck de ghewoonte der *Griecken* sulcks mede brenght; maer als eenighe twee Konstenaers de Marmer-steenen die uyt ghehouwen ende in twee verscheydene stucken verdeylt waeren tot sich trocken, dan plaghten sy tusschen hun beyden een bequaeme *Proportie* des voorghenomen wercks van het hooghste tot het laeghste te beraemen, het gantsche besteck der menschelicker ghelijckenisse in een en twintigh verscheydene ghedeelten afdeylende; dies plaght het oock doorgaens henen te gheschieden dat de Konstenaers, nae het onderlinghe bespreck van sulcken of sulcken groote, verde van malckander vertrocken sijnde, de bysondere stucken haeres ghemeynen wercks tot groote verwonderingh van de verbaesde Aenschouwers nae het verschiet van ettelicke maenden en daghen by een bragten.

* Sub finem Libri Primi.

12. Noch openbaert sich d' onghelooflicke kracht deser *Symmetrie* allermeest in de Teycken-konst ofte in d' eerste afschetsinghe der ghevondener dinghen. Dies plaghten oock allerley Konst-vroede Mannen het schierlicke wel gheproportioneerde bewerp van een ghenoeghsaemlick door kaude *Inventie* voor het voornaemste grondwerck

werck deser Konsten te houden ; wanneer naemelick d'arbeydsaeme Konstenaers haere eerste invallen , sonder 't behulp van eenighe vermaeckelicke Coleuren , in enckele proportionele linien soo gheestiglick voor ooghen stellen , datmen allenthalven de levendighe kracht der dinghen selver in d' eenvoudigheyd haeres omtrecks en de slechtigheyd haerer eenverwigher binne-wercken verneemt. *d' Overgroote verwonderingh daer mede ick my selven bevinde inghenomen te sijn*, seght *Horatius *, brenght te weghe dat ick 't ghevecht 't welck met roode aerde ofte met een kole op de muyr gheschildert staet soo gretighlick begaepe , dat ick mijne beenen door 't spannen der haessen bynae overrecke ; niet anders als of de ghetrocken figuren hand-ghemeyn gheworden sijnde waerlick vochten , en als offe haer gheweer in 't brenghen ende in 't ontwijcken der scherm-slaeghen in der daed herwaerds en derwaerds swierden.* *Philostratus* heeft den rechten aerd midsgaders oock de waere kracht van de Teycken-konst veele duydelicker uytghedruckt. *Het en magh niet gheloochent worden of de linien*, seght hy *, *die sonder eenighen verwen-prael maer alleen in licht en schaduwe bestaen, verdienen den naem van een Schilderye ; vermids wy in de selvighe niet alleen de ghelijckenisse van d' afghebeelde personagien beschouwen , maer oock haere beweghinghen selver , 't sy datse door een schroomhertighe schaemte ergens van afghekeert of door een vrymoedighe voordvaerenheyd erghens toe aenghedreven worden ; ende alhoewel dese linien op 't aller eenvoudighste t' saemen ghestelt sijnde de vermenghinghe van 't bloed als oock de jeughdigheyd van 't hayr en den baerd in 't minste niet uyt en drucken , nochtans ghevense ons de volmaeckte ghestaltenis van eenen swarten ofte witten mensche bescheydenlick te kennen. Indien yeman oversulcks eenen Indiaen in witte linien bestaet te trecken , hy sal niet te min swart schijnen ; ghemerckt sijnen platten neus, sijn staende hayr , sijne bolle kaecken , ende een sekere soorte van dommigheyd ofte versuftheyd ontrent sijne ooghen de gantsche ghelegheheyd der voorghestelder ghelijckenisse plaght te verswarten ende eenen Indiaen allen den ghenen uyt te wijsen die sodaenighen Teyckeningh niet onvroedsaemlick beschouwen.*

* Lib. ii. Sat. 7.

* Lib. ii. de vita Apollonij, Cap. 10.

Ghelijck het dan blijckelick is dat sich den eenighen ende waeren grond-slagh der Konste in de Teickeninghen allermeest ontdeckt, soo gaet het mede vast datse den verstandigen een sonderlinghe vermaeck door de kracht van een rechtschaepene onopgheprónckte *Symmetrye* aenbrenghen. Wy sien 't oock daghelicks dat sich de welgheoeffende Konst-kenners niet alleen met de konstighe wercken selver verghenoeght houden ; maer datse boven dien d' eerste, tweede, derde schetsen, die de groote Meesters tot ontwerp haerer wercken ghemaeckt hebben , met een dapper vierighe ende onversaetelicke begheerte beschouwen ; niet alleen , om datse d' uytnemende schoon-

 heyd

heyd en kracht van een welgheproportioneerde Teyckeningh allerbest in d'eenvoudigheyd deser onghecierder linien beseffen; maer oock, om datse inde selvighe den soeten anghst des werckenden Konstenaers ordentlick konnen naespeuren; hun dunckt dat haeren gheest t'saementlick met den gheest des arbeydsaemen Konstenaers spelen gaet, als haer ghemoed door een heymelicke goed-gunstigheyd wordt aenghedreven om 't onvermoeyelicke gewoel sijner diep gheleerder ghedachten nae te vorschen. Wy hebben voor desen * uyt *Seneca* aengewesen, dat het den Konstenaeren ghenoeghelicker is te wercken, dan ghewrocht te hebben; even het selvighe staet ons alhier in de gheleghenheyd der Konst-lievers aen te mercken; want het hun nerghens nae soo vermaeckelick is de volmaeckte wercken der Konstenaeren met ghemack te besichtighen, of 't schijnt hun vele vermaeckelicker uyt de verghelijckinghe van verscheydene gheteyckende schetsen aen te mercken met wat een bekommerde sorghvuldigheyd 't oordeel des twijfelmoedighen Konstenaers was opghenomen eer hy sijn werck met een goed verghenoeghen heeft durven aentasten. Die ghene onder en tusschen dewelcke het teyckenen lang ghenoegh en met eenen vlijtighen ernst gheoeffent hebben, moghen 't hier by niet laeten blijven en d'aenghevanghene Konste ten halven niet laeten steken; aengesien de Teycken-konst (alhoewelse met goed recht voor een gantsch ghewightigh point en voor den eenighen ghebaenden wegh tot de Schilder-Konst end' andere Bootser-konsten ghehouden wordt) maer alleenlick een aenleydinghe tot yet grooters schijnt te wesen. *De verwen hebben een sonderlinghe kracht om onse ooghen tot sich te trecken*, seght *Plutarchus* *, *vermids 't menschelicke ghesicht door de bloeyende lieffelickheyd der selvigher krachtighlick opghewekt ende ghespijst wordt*. Ghelijck het oversulcks uyt ons voorighe bewijs lichtelicken is af te nemen, dat een welgheproportioneerde Teyckeningh de waere ghelijckenisse der afgheteyckender dinghen ghenoeghsaemlick uyt-druckt; soo en magh men evenwel de schaduwe deser onvolmaeckter ghelijckenisse met de levendighe volmaecktheyd van een veelverwighe Schilderye in 't minste niet verghelijcken. Derhalven schijnt het vervolgh van onse voorghestelde materie te vereyschen, dat wy nae de verhandelingh van de *Proportie* tot de *Coleuren* souden voord-vaeren.

* Lib. ii. Cap. 7.

* In Pericle circa ipsum initium.

Cap. III.

EEn goed *Konstenaer*, seght *Seneca epist.* 121. *Handelt sijn werck-tuygh met een sonderlingh ghemack. Soo en valt het den stierman niet moeyelick*

't roer

't roer herwaerds en derwaerds, nae't hem goed dunckt, te draeyen. Een Schilder plagt insghelijcks de groote menighte van soo vele ende verscheydene verwen, die hy tot het opmaecken sijnes Contrefeytsels voor hem heeft, lichtelick t' onderscheyden, en sich met een vaerdighe hand ende ooghe tusschen de voorghestelde wachs-verwen en sijn aenghevanghen werck besigh te houden. Want gelijck men tot het schrijven van't eene of't andere woord maer alleenlick eenige sekere letteren van doen heeft, sonder't gantsche A, B, C, overhoop te haelen; even alsoo behoeft men tot het opmaecken eener Schilderye maer alleen de noodwendighste verwen nae den eysch van een Konst-maetigh oordeel aen te strijken, sonder de gantsche menighte van soo vele verscheydene coleuren plotselinghs en blindelings op het tafereel te smacken. *Die Schilders worden maer alleen voor de beste Konstenaers ghehouden*, seght Greg. *Nazianzenus* *, *dewelcke de waerachtighe en levende ghelijckenisse der gheschaepener dinghen in haere tafereelen afmaelen: d' Andere daer en teghen, die nae een ydele vermenghinghe van veele gantsch treffelicke ende vermaeckelicke Coleuren anders niet dan een gheschilderde tempeest in haere stucken vertoonen, ghelijck se verde van de rechte Konst-oeffeningh afwijken, soo en maghmen hun desen eerlicken naem met gheenen schijn van reden toepassen.* * Carm. x.

Ondertusschen moet een goed ende oprecht Konstenaer den rechten aerd en de bysondere krachten van allerley verwen volkomenlick soecken te verstaen. *Het is t' eenemael onmoghelick*, seght *Hermogenes**, *dat yemand de vermenghinghe eenigher dinghen grondighlick verstaen ende bequaemelick in't werck soude stellen, 't en sy saecke dat hy eerst een bescheydene kennisse van de menghbaere dinghen bekome. Indien yeman een graeuwe ofte bruyne verwe nae de teghenwoordighe gheleghenheyd sijnes wercks bequaemelick meynt te vermenghen, het is hem van noode dat hy de nature van swart en wit volkomenlick beseffe.* Lib. i de Formis orat.

2. De *Grieckshe* Schilders hebben dese vermenghinghe der verwen een verdervinghe ofte ontwordinghe ghenaemt, ghelijck ons *Porphyrius Lib. IV. De Abstinentia* het selvighe te verstaen gheeft. Soo segt oock *Plutarchus* in sijn boeck van de ruchtbaerheyd der *Atheniensen*, dat den Schilder *Apollodorus*, die de corruptie ofte ontwordinghe der verwen als oock de maniere van't schaduwen aller eerst ghevonden heeft, een *Athenisch* borgher was. Hy stelt ons insgelijcks in een andere plaets * de rechte reden voor ooghen die d' oude Konstenaers bewoghen heeft dese vermenghinghe der verwen een ontwordinghe te noemen. Immer is het kennelick dat de Schilder-konst door 't toedoen van een welghemaetighde vermenghinghe ende verscheydenheyd der verwen te weghe brenght, dat men in haere Beelden de levende Sympos. problem. VIII. 5.

ghelijckenisse van d' afghebeelde persoonen bescheydenlick bespeuren kan. *De Schilder-Konst bestaet voornaemelick in de Coleuren;* seght Philostratus *; *alhoewel sy 't daer by niet en laet blijven; maer ghelijckse in de eenverwighe Schilderyen haere sonderlinghe kracht openbaert, soo schijntse nochtans in de veelverwighe stucken een gantsch andere Konst te sijn; vermids sy ons de schaduwen aenwijst; sy vertoont het onderscheyd, 't welcke men in 't gelaet van eenen rasenden, bedruckten, verheughden mensche plaght te bevinden; sy onderwindt sich de kracht van de glinsterende ooghen-straelen nae te boetsen, 't welck den Ghiet-konstenaeren ondoenlick is; sy en vindt daer geen swaerigheyd in of het een bruyn, een graeu, ofte een swart oogh is 't welck haer wordt voorghestelt; 't is haer mede even eens of sy goud-gheel, rossachtigh, ofte blond hayr moet uytdrucken; sy weet oock goeden raed met allerley waepen-rustingh en verscheyden verwighe kleederen; het valt haer eyndelick licht Slaep-kamers, Huysen, Foreesten, Berghen, Fonteynen, ja de Lucht selver die alle dese dinghen begrijpt, af te maelen.*

In prooemio Iconum.

3. Het voornaemste werck van een goed Schilder bestaet oversulcks daer in, *dat hy sijne verwen*, nae 't voorschrift van *Lucianus* *, *bequamelick vermenght, dat hyse wel van pas aenstrijcke, en behoorlicker wijse beschaduwe.* 't welck hem t' eenemael onmoghelick is, 't en sy saecke dat hy van te vooren een goed panneel ofte eenen bequaemen doeck hebbe voorbereydet. *Plinius* gheeft ons te verstaen *Lib.* XVI. *nat. hist. Cap.* 39. Ontrent den eersten aenvangh des selvighen Capittels, van wat hout d' oude Konstenaers de berders ofte panneelen daer sy op schilderden ghemaeckt hebben. *Theophrastus* insghelijcks Lib. III. *hist. plant. Cap.* 10. Als oock Lib. V. Cap. 8. Verhaelt ons in 't bysonder wat slagh van hout sy tot sulcken ghebruyck eertijds verkosen. Ghelijck het dan blijckt dat de Konstenaers het bequaemste hout naukeurighlick plaghten uyt te picken, so leeren wy mede uyt *Ioannes Grammaticus* dat het hun niet even-eens was wat doeck sy tot het opmaecken haeres wercks ghebruyckten. *Alhoewel een Schrijf-meester van meyninghe is wel te schrijven,* seght hy *, *nochtans plaght hem 't al te dunne ofte doorvloeyende papier, als oock den slimmen inckt, in sijn voornemen menighmael te verhinderen: Even het selvighe plaght de Schilders te wedervaeren, wanneer haeren doeck niet en deught, ofte oock de verwen niet recht en sijn.*

In Zeuxide.

In Aristotelis Lib. ii naturalis auscultat.

4. Volght op 't voorbereyden van goede verwen, als oock van een bequaem berd ofte van eenen bequaemen doeck, dat den Konstenaer dese vier hoofd-stucken nae de gheleghenheyd sijnes wercks behoorlicker wijse waerneme; het licht en schaduwe, het schijnsel en duysternisse; ghelijck *Plutarchus* dese vier dinghen bequaemelick t' saemen knoopt. *De Schilders brenghen te passe,* seght hy *, *dat lichte en schijnende dinghen*

De Discrimine adul. & amici.

dinghen een grooter licht ende een helderer schijnsel bekomen, wanneer sy een lommerachtighe schaeduwe ofte een dicke duysternisse daer ontrent vertoonen. Dit is een wonderlick behulp onser ooghen; *Ons ooghe schept eenen sonderlinghen lust in d' aller glinsterighste Coleuren*, seght *Maximus Tyrius**, *nochtans sal ons dit vermaeck een seer kleyn verghenoeghen toebrenghen, 't en sy saecke dat men het aenghenaeme schijnsel van sulcken heldere verwe door een naebuyrige bruynte een weynigh soeckt te helpen.* 't Streckt mede tot voordeel der Schilderyen selver; *Want d' aller teghenstrijdighste verwen worden bevonden eenpaerighlick dienstigh te sijn tot het opmaecken van een uytnemende schoonheyd*, seght *Philostratus Iconum Lib. II. in Centauridis.* *Daerom maecktmen oock een swarte Schilderye op eenen witten grond*, segt *Io. Grammaticus**, *ghelijck men een witte of goude Schilderye in 't teghendeel op een swarte grond plaght te maecken. Teghenstrijdighe verwen dicht by malckander ghestelt sijnde, plaghten oyt meer af te steken; soo kanmen oock ghelijcke dingen beswaerlick van de ghelijcke dinghen, daerse mede vermenght sijn, onderkennen; even als ofmen witte Schilderyen op eenen witten grond, en swarte op eenen swarten grond bestond te schilderen. Hier uyt ontstaet het oock, datmen deghene die swarte kleederen draegen 's nachts soo wel niet en kan onderscheyden, als die in 't witte ghekleedt sijn: Dieghene insghelijcks dewelcke 's daeghs, doch voornaemelick in een heldere sonne-licht, in een wit ghewaed op en neer gaen, konnen even soo weinigh bekent worden ale offe in 't midden van een schemerachtighe nevel-wist wandelen.*

Dissert. XXXV.

* In Lib. I. Meteorol. Aristotelis.

5. Het licht wordt t' eenemael tot de Schilderyen vereyscht, ghemerckt de rechte verwe der schaduwe maer alleen uyt de naebuyrigheyd des lichts ontstaet. Dies heeft oock *Tertullianus**, als hy bewijsen wilde dat *Hermogenes* eenen gantsch lammen broddachtighen Schilder was, anders niet by ghebraght, dan dat hy sijne schaduwen haere verwen sonder eenigh licht plaght te gheven. Men wist in 't beghin, eer de Konst door den gheluckigen arbeyd der ouder Meesters tot een gantsch wonderbaerlicke uytnemenheyd verheven was, van gheen andere als eenverwighe Schilderyen te spreken, diemen doen ter tijd *Monochromata* noemde; *De Konst heeft haer selven eyndelick onderscheyden*, seght *Plinius**, *en heeft het licht en de schaduwen uytgevonden; de teghenstrijdighe verscheydenheyd der verwen opgeweckt sijnde door een onderlinghe beurtveranderinghe.*

*Adversus Hermogenem.

* Lib. XXXV. Cap. 5.

6. De schaduwe heeft sulcken onverbrekelicken verbintenisse met het licht, datmense van malckander niet en magh afscheyden, ja dat d'een sonder d' ander in 't minsten niet en kan bestaen. *d' Aenghenaemheyd van 't licht wordt in de Schilderyen allermeest door de schaduwe veroorsaeckt*, seght den jonghen *Plinius Lib. III. epist.* 13. Daer uyt ontstaet

ſtaet het oock dat *dieghene dewelcke met enckele verwen hebben gheſchildert altijd eenighe verhooghinghen ende verdiepinghen ghebruycken; want het hun anderſins onmoghelijck ſoude ſijn de byſondere leden door haere byſondere linien t' onderſcheyden*, ſeght *Quint*. XI. 3. Dus ſien wy dat de Konſtenaers allenthalven in haere wercken eenighe ſchaduwen ofte verdiepinghen te paſſe brenghen, ten eynde dat het ghene 't welck in haere Schilderyen verhooght is, met meerder kracht moght uytſteken en d'oogen der aenſchouwers ſelfs oock buyten het tafereel ſoude ſchijnen t' ontmoeten. *Laet twee parallele ofte even-wijdighe linien op een panneel met de Coleuren van licht en ſchaduwe worden ghetrocken*, ſeght *Longinus**, *nochtans ſal de uytſtekende blinckende helderheyd des lichts ons gheſicht vaerdigher ontmoeten en veele naerder ſchijnen te ſijn.* Nicias heeft onder alle d' andere oude Konſtenaers het licht ende de ſchaduwe ſeer naupuntighlick waerghenomen, allermeeſt daer nae trachtende dat ſijne Schilderyen van 't berd ſouden affteken. Plin. XXXV. 11. *Zeuxis, Polygnotus*, ende *Euphranor* hebben met eenen ſonderlingen arbeyd gheſocht haere ſtucken behoorlicker wijſe te beſchaduwen ende met eenen levendighen gheeſt in te aeſſemen; ſoo plaghten ſy mede daer nae te ſtaen datſe in haere verdiepſels ende verhooghſels den opperſten lof boven d'andere Meeſters moghten verwerven. *Philoſtr. Lib. II. Cap. 9. De vita Apollonij.* *Apelles* ſchilderde den grooten *Alexander* met blickſem-ſtralen in de hand; ſijne vinghers met t' ſaemen den blickſem ſchijnen van 't tafereel af te ſteken. Plin. XXXV. 10.

*De ſublimi orat. 15.

Phyloſtratus heeft het ſelvighe in de Schilderye van de yvoore *Venus* aenghemerckt; *De Goddinne en wil niet ſchijnen gheſchildert te ſijn*, ſeght hy *, *want haer beeld is ſoo gheweldigh affſtekende, dat het ſchijnt ombelſbaer te weſen.* *Pauſias* was d' eerſte die de hand ſloegh aen een ſekere ſoorte van Schilderye, in welcke hy van nieman achterhaelt wierd, alhoewel hem veele daer in naevolghden: Want als hy de lenghde van eenen Oſſe wilde aenwijſen, ſoo heeft hy hem eerſt met het hoofd en met de borſt recht teghen over d' aenſchouwers ghewendt, ſonder hem nae de ghewoonte van andere Meeſters ſijdelinghs te ſtellen; en dus doende heeft hy niet te min ſijne gantſche lenghde en dickte ghenoeghſaemlick te verſtaen ghegheven. Daer nae, ghelijck alle d' andere Konſtenaers eenighe byſondere ghedeelten haerer Beelden, om deſelvighe beter te doen affteken, met licht verwen verhooghen en door een naebuyrighe bruynigheyd verdiepen; ſoo heeft hy den gheheelen Oſſe ſwart ghemaeckt, het weſen ſijner ſchaduwe maer alleen uyt de kracht der gheweldigher verdiepinghe uytwerckende, en door een ſonderlinghe verkortens Konſt met eenen oock te weghe brengende

*Iconum Lib. ii.

brenghende datmen sijne platte Schilderije voor een verheven ende half rond beeld soude hebben aenghesien, en dat eenighe dingen daer in afbreukigh en puttigh stonden, die nochtans gheheel ende effen waeren, *Plin.* XXXV. 11. Ghelijck dit buyten alle twijffel een aenmerckelick en gantsch seldsaem meester-stuck gheweest is, soo hebben wy hier met eenen oock in het voor by gaen waer te nemen, dat de voornaemste Konst eenes goeden Meesters sich allermeest in de gelegheheyd van sittende ofte oock andersins nederwaerts gheboghen figuren plaght te vertoonen. *Sittende figuren hebben velerhande, schaduwen,* seght *Philostratus* *, *soo wordt oock de sonderlinghe wijsheyt ofte Konstkennisse des Schilders voornaemelick daer in gheopenbaert, dat hy de Maeghd al sittende gemaeckt heeft.* Den selvigen autheur heeft dese aenmerckinge op een andere gelegenheyd noch wijdlopiger aengeroert; *Het en heeft niet vele wercks in,* segt hy *, *de schaduwe der gener die vlack neder liggen ofte over end staen te treffen; dies konnen oock vele ghemeyne verstanden sodaenighe schaduwen schappelick ghenoegh uytwercken. Maer de schaduwen van Atlas gaen de ghemeyne Konst-kennisse verde te boven; vermids de schaduwen van sulcken nederbuckende figure, al is het schoon saecke datse d' een op d' ander vallen, nochtans en verdonckerense die dingen in het minste niet, de welcke behooren uyt te steken, maer se veroorsaeken liever een ghenoeghsaem licht ontrent de holligheyd sijnes buycks.* Iconum Lib. ii. in Palestra. *Ibidem, in Atlante.

7. De duysternisse schijnt alhier anders niet te sijn, dan de bruynachtighe donckerheydt van een dieper schaduwe; even als het schijnsel gheseyt magh worden anders niet te wesen, dan de blickende helderheyd van een klaerer licht, *Want indien wy een berd met wit en swart te ghelijck overstrijken,* seght *Ioannes Grammaticus* *, *nochtans sal het witte altijd naerder, en het swarte verder af schijnen te sijn. Daerom plaghten oock de Schilders op aenmerkinghe van dit stuck, haer selven met swartachtighe of doncker bruyne verwen te behelpen, wanneer sy de verdiepte holligheyd van eenen bornput, van eenen reghen-back, van een gracht, van eenen grondeloosen kuyl, ofte iet sulcks meynen af te beelden; Wanneer sy eenighe dinghen in het teghendeel soecken te verhooghen, als naemelick de borsten van een maeghd, een uytghestreckte hand, de voeten van een springhende ofte loopende Paerdt, dan plaghten sy aen beyde sijden een ghenoeghsaeme schaduwe van swarte en bruyne verwen aen te wrijven, ten eynde dat dese ghedeelten door de naebuyrige verdiepinghe met een levendighe kracht van het tafereel moghten afsteken.* *In Lib. I. Meteorolog. Aristotelis. Den jonghen *Philostratus* heeft iet sulcks willen te verstaen gheven; want als hy ons de schilderije van *Pyrrhus* gaet beschrijven, *Den werckmeester,* segt hy *, *heeft de donckere bruynigheyd van de gracht uyt der maeten konstiglick uytgewrocht, op dat wy de diepte des grachts dies te beter souden begrijpen.* In Pirrho.

8 Het Schijnsel wordt somtijds in de Schilderyen te passe ghebragt van weghen de noodsaeckelickheyd des ghebruycks, somwijlen wordt het in de selvighe vereyscht, tot enckel cieraet. Het wordt noodwendighlick ghebruyckt in d' afbeeldinghe der Enghelen, kostelicke ghesteenten, waepen-rustinghe, vlamme, bloemen, goud, en veele andere dinghen van dien aerd. Wat d' Enghelen aengaet; *Gantsch beldere en klaer-blinckende kleederen sijn de rechte eyghenschap der Enghelen, wanneerse in een lichaemeliche ghedaente verschijnen*, seght Greg. *Naziangenus* *, *om daer door, als door een onbedrieghelick merck-teycken, haer suyver ende onbevleckt wesen te verstaen te gheven*. Sulcken beschrijvinghe der Engelen vinden wy *Matth.* XXXVIII. 3. En in veele andere plaetsen der H. Schriften. Wat de Schilderye der edeler gesteenten belanght, de selvighe sal oock t' eenemael van de waerheyd schijnen af te swijmen, 't en sy saecke datmen daer in de bernende kracht van een glinsterighe gloeyenheyd bespeurt. *De gheheele Schilderye*, seght *Philostratus* *, *gheeft ons de Konst-vroede wijsheyd des uytnemenden werckmeesters te kennen. Want de kostelicke ghesteenten die ons daer in vertoont staen, ontfanghen de waerheyd haerer ghelijckenisse niet soo seer uyt de verscheydenheyd der verwen, als uyt de helderheyd van een klaerschijnende licht, 't welck d' ooghen der aenschouwers door d' aengenaemheyd sijnes aentreckelicken lusters krachtighlick vervoert en tot sich verruckt.* *Varro* * spreeckt insghelijcks van Paerden-cieraet en waepen-tuygh met perlen rijckelick beset: Alhoewel men sulcken glantsenden schijnsel niet alleen in de beperlde waepen-rustinghe magh aenmercken, maer oock in allerley recht ghesuyverde blancke harnas. *Draeght goede sorghe*, seght *Pyrgopolinices*, eenen verwaenden snorkenden poppen-muyter in *Plautus* *, *dat den glants mijnes schilds-klaerder sy dan de sonne-straelen in schoon weder plaghten te wesen, ten eynde dat ick d' ooghen der vyanden in 't ghevecht daer mede moght versterren.* Onderentusschen staet ons hier in 't voorby gaen aen te mercken, datmen in den glants van 't blancke harnas menighmael een gantsch wonderbaerlick verschiet van verwen, als in eenen reghen-boghe, plaght te vernemen: Want ghelijck de verhevene en d' allermeest uytpuylende ofte afstekende ghedeelten der selvigher rustinghe door den weder-glants van eenen vollen dagh een helder-straelende licht van sich gheven, soo plaght de blaeckende klaerheyd deses glimmenden lichts in d' omgheboghen wijckende ghedeelten allenghskens te verflauwen en door de veelverwighe schemeringh van een lommerachtighe schaduwe eyndelick in een stock-duystere donckerheyd verlooren te gaen, siet *Philostratus Iconum Lib. I. in Amphione.* Als oock *Lib. II. in Palladis ortu*, siet mede *Cassiodorus Variarum. V.* 1.

* Orat. xxiij

* Iconum Lib. ii. in Venere.

* Hecatombe, apud Nonium in Margaritum.

* In Mil. glor. Act. 3 Sce. 1.

d' Aengename

d'Aengenaeme jeughd van blyd-roode onverwelckte bloemen, midsgaders de lichte laeye van een bernende vier hebben oock een glimmende kracht. *Daer en is gheen droeve doof-donckere verwe in de bloemen noch in de vier vlammen te vinden*, seght *Ovidius* *, *ghemerckt men sulcken gheweld des lichts in beyde ghewaer wordt, dat het den menschen by-nae onmoghelick is haere ooghen daer van af te dwinghen.* *Philostratus* schijnt oock sodaenighen vroolickheyd van een suyvere klaerheyd tot de Schilderye des gouds te vereysschen, dat het maghtigh sy niet alleen d' ooghen maer oock de herten der aenschouwers krachtighlick te vervreughden. *Den Schilder heeft sich in d' afbeeldinghe van 't goud wonderlick wel ghequeten*, seght hy *, *niet alleen door sijne Konst te weghe brenghende dat het de levende ghedaenten der dinghen die het ghedwonghen was aen te nemen behield, maer boven dien een sekere krackt daer in uytstortende om 's menschen ghemoed door een gantsch aenghenaeme vermaeckelickheyd te vervroolicken.* Dient maer alleen aenghemerckt, dat dit stuck schijnt ghewrocht te sijn gheweest achtervolghens de regulen van d' oude eenvoudigheyd die van ons in 't seste Capittel onses tweeden Boecks verhandelt wordt; soo dat den Konstenaer 't goud in dese sijne Schilderye niet en heeft socken af te beelden, mids eenighe sekere ghedeelten sijnes tafereels verguldende; maer wy moghen 't liever daer voor houden, dat hy 't glinsterende affetsel des gouds uyt de kracht van stercke en gantsch levendighe verwen ghehaelt heeft. Blijckt dan uyt het ghene wy tot noch toe al-hier gheseyt hebben, dat het schijnsel noodwendighlick vereyscht wordt tot d' afbeeldinghe der dinghen van desen aerd; volght dat wy voorder aenmercken, hoe dat allerhande goede stucken haer voornaemste cieraet van het schijnsel ontleenen. Want of schoon de gheheele Schilderye vol is van allerley uytgheleesen blijd-gloeyende Coleuren, nochtans salse onse ooghen in 't minste niet bevallen, als wesende plat en krachteloos, 't en sy saecke dat ons ghesicht de schielicke heydinge van ettelicke flicker-snelle straelen daer in vernemen. *Dese schijnsels hebben haere voornaemste kracht in de kortstondighe schielickheyd van een blick sem-scheutighe flickeringh*, seght *Philostratus Lib. I. De vitis Sophistarum, in Lolliano.* *Soo en kan het oock anders niet gheschieden, of dese glantsende blencken moeten d' een d'ander noodsaeckelick verhinderen, wanneerse dick op malckander en sonder ophouden verschijnen*, segt *Quintil.* XII. 10. *Dieshalven is het mede ongherijmt datmen van dese afstekende lichten een blaeckende vier-vlamme soude gaen maecken*, seght den selvigen autheur *, *ghemercktse maer alleen hier en daer heymelick behooren uyt te kijcken, als vierighe ende uyt den roock van selfs voord-sparckelende ameringhen. Soo is het mede onmoghelijck dat sich dese sterke lichten in een Schilderye, die daer*

* Lib. I. Fastorum.

* Iconum Lib. ii. in Themistocle.

* Lib. viii. Cap. 5.

 sticke

ſticke-vol van is, ghemackelick ſouden vertoonen; ſy verlieſen haere kracht; even als de helderheyd van een klaer-ſchijnende Sonne-licht het fonckerende gheſternte 't eenemael plaght te verdooven. *Het is eyndelick te vergeefs, dat wy eenighe bevalligheyd in die Schilderyen ſouden ſoeken, die met een groote menighte van onſtercke en gantſch flauwe lichten beſproeyt ſijn; vermids ſoodaenighe lichten anders niet dan een harde oneffenheyd in ſich hebben; dewijlſe niet alleen de verwonderingh van de krachtighlick afſtekende dinghen niet en bekomen, maer ſe verlieſen met eenen oock d' aenghenaemheyd van die ſtucken dewelcke van weghen haere effene ſachtigheyd gheroemt worden.* Ghelijck wy dan uyt het voorgaende verſtaen dat de verdrietſaemheyd der ſtucken, die wy om haere lamme eenpaerigheyd plaghten te verwalghen, door d' aenlockelickheyd deſer klaer-blinckender lichten dapper ſeer verſoet wordt; ſoo behooren wy met eenen oock voorſichtiglick daer op te letten, dat wy deſelvighe ſelden en maetighlick ghebruycken. *Wy behooren den Honingh met het uyterſte onſes vinghers*, ſegt *Dionyſius Mileſius* *, *ende niet met de gantſche hand te proeven.* *Corinna* insghelijcks, als ſy ghewaer wierd dat *Pindarus* in 't oppronckken ſijner ghedichten gheen maete hield; *Wy moeten maer alleen met d' eene hand ſaeyen*, ſeyde ſy *, *ende niet met den gheheelen ſack.*

Apud Philoſtr. Lib. i. de vitis Sophiſtarum.

Apud Plutarchum de Atheniensium gloria.

9. Ghelijck het voorgaende verhael ons volkomenlick daer van bericht, dat het ſchijnſel, nae 't ſegghen van *Seneca* *, *altijd een ſekere vermenghinghe des lichts vereyſcht*; Soo hebben wy noch voorder te letten op 't ghene ons *Plinius* voorhoudt; dat daer naemelick nae 't uytvinden van 't licht en ſchaduwe, noch yet anders tot de Konſt is toeghevoeght, 't welck men 't ſchijnſel ofte het affetſel noemt, *Dit ſchijnſel wierd* Tonos *ghenaemt*, ſeght hy *, *om dat het tuſſchen 't licht en ſchaduwe tuſſchen beyden loopt, ende uyt beyde ſchijnt t' ontſtaen. Wat de verdrijvinge ende het verſchiet der verwen belanght, het ſelvighe wierd* Harmoge *gheheeten.* Dies ſchijnt oock het woord *Tonus* alleenlick uyt te wijſen d' uytwerckinghe van een gheweldigher licht; wanneer naemelick het eene of het andere deel der Schilderye, 't welck ghenoeghſaemlick ſchijnt verhooght te weſen, noch krachtigher verhooght wordt; mids te weghe brenghende dat het gene het welck ghenoegh ſcheen af te ſteken, nu maer alleen voor een ſchaduwe dient; om het ghene van te vooren af-ſtack noch meer afſtekende te maeken. Doch hier van hebben wy in de voorgaende afdeylinghe ghehandelt. Wat het woord *Harmoge* belanght, het ſchijnt maer alleenlick een ononderviндelicke Konſt-grepe te beteyckenen, door welcke d' allerbehendighſte Konſtenaers onghevoelighlick en ſteelſch-wijſe van d' eene verwe in d' andere vallen, ſonder datmen de rechte verwiſſelinghen

Epiſt. xxxi.

Lib. xxxv, Cap. 5.

en 't rechte afscheydsel der selvigher verwen eenighsins kan bespeuren. Wy oordeelen 't oversulcks niet onghevoeghlick tot breeder verstand van dese *Harmoge*, ofte van dit verschiet, een exempel of twee uyt de nature voord te brengen. Want indien wy de gantsch seldsaeme vermenghinghe van Zee en Lucht in haer ontwijcken ende ververren oyt hebben aenghemerckt, het en kan ons niet onbekent sijn, hoe wijse beyde ontrent den *Horizont*, ofte ontrent den ghesicht eynde, uyt ons ghesicht verliesen; dewijlse nae haer verflauwende verschiet sachtelick in malckander loopen, sich in eenen bedommelden nevel-mist so wonderbaerlick vereenigende, dat het ons onmogelick is 't rechte afscheydsel der selvigher aen te wijsen, siet *Stat. Papinius Lib. V. Thebaid.* Daer is noch in den reghen-boghe een klaerer bewijs van sulcken verschiet der verwen te vinden. Want alhoewelmen in dit veelverwige wonder-werck der nature een groote verscheydenheyd der Coleuren ghewaer wordt, nochtans kanmen niet sien dat de selvighe erghens hardelick aen malckander stooten, dewijlse door een seer aerdiglick ververuwde verdrijvinghe niet alleen sachtelick in malckander schijnen te vloeyen, maer oock uyt malckander te groeyen; offe schoon in haere uyterste deylen dapper verschillen, evenwel wordense een in 't raeken; wantse weder-sijds in haeren tusschen grond soo gantsch soetelick verdwijnen, dat men noch d'eene noch d'andere bescheydenlick sien kan; ende in stede van d'een of d'ander vindtmen maer alleen de verstervinghe van twee verwen, die allenghskens verbleyckende heymelick in malckander worden versmolten, siet *Ovid. Lib. VI. Metamorph.* en *Seneca Lib. I. Nat. quæst. Cap. 3.* *Boethius* heeft even het selvighe uytgedruckt; *Wanneer sich den reghenboghe in de wolcken vertoont*, seght hy*, *de naebuyrigheyd der verscheydener Coleuren plagt daer in sodaenigh te sijn, datmen gheen seker eynde tot onderscheydinghe der verschillender Coleuren kan vernemen; maer ghelijck wy ooghen schijnlick beseffen dat de roode streke deses booghs door 't verschiet van een peersche en bleyckghele mistachtigheyd met ghemack in 't naeste Coleur verandert, soo en konnen wy gheen andere verwe aenwijsen die d' uyterste Coleuren van malckander afscheydt.* De woorden van *Marcus Byzantius* dienen hier in 't voorby gaen aengemerckt; *By soo verde yeman den reghen boge aenschout*, seght hy*, *als onstaende uyt een enckele verwe, de selvighe sal sich daer over niet ghenoegh konnen verwonderen; indien yeman daer en teghen sijne oogen daer op slaet als onstaende uyt veele verwen, deselvighe sal sich noch met een dieper verwonderingh gheraeckt vinden*, siet *Cicero Lib. III. De Nat. Deorum.* Als oock *Plutarchus Lib. III. Cap. 5. De Philosophorum placitis.* d' Exempelen deser verdrijvinghe plaghten sich in alle de goede Konst-rijcke Schilderyen

* Lib V. Cap. 4 artis Musicæ

* Apud Philostr. Lib. I de vitis Sophistarum

ryen

ryen overvloedighlick aen te bieden. *Arachnes* werck schijnt den hooghsten lof door 't waernemen deser deughd verworven te hebben; ghelijck ons *Ovidius* in de voorghemelde plaetse te verstaen gheeft. *Philostratus* prijst den gheschilderden *Chiron* van weghen dese deughd; *Chiron is gheschildert*, seght hy *, *als eenen Centaurus; maer ghelijck het niet veele bysonders in sich heeft, eenen halven man met een halve paerd bottelingh t' saemen te hechten; soo schijnt het maer alleen 't werck van een goed en handig Meester te sijn, het paerd in sulcker voeghen met den mensche te vereenighen, datse d' een in d' ander door een konstigh bedrogh t' effens inghelijft sijnde, d' aller doorsichtighste ooghen verhinderen uyt te vinden waer 't eene lichaem aenvanght en het andere aflaet.* Hier mede komen de volghende woorden van *Lucianus* wonderlick wel overeen; *De vermenghinghe der lichaemen*, seght hy *, *voor soo veele naemelick als het vrouwelicke lichaem met het paerde-lijf 't saemen gheknoopt ende opghebonden wordt, is met goede moete en langhsaemlick ghewrocht, sonder dat den Konstenaer de selvighe lichaemen plompelick en met der vlucht van malckander heeft willen afscheyden; maer hy heeft het afscheydsel deser lichaemen van langher hand met sulcken soeten maniere verdreven, ja sy loopen soo dieffelick het eene in het ander, dat het allerscherpste ghesicht niet maghtigh is te bespieden hoe sich dese vereenighingh soo behendighlick uyt d' ooghen kan ontsteelen.*

Iconum Lib. ii. In Achillis educatione

* In Zeuxide.

10. Overmids dan ieder een bekent staet dat de stucken die schaeckberds-wijse met groove ende verscheyden verwighe placken bekladt sijn, niet t' onrechte voor gantsch leelick ende versoeyelick worden gehouden, soo en kanmen daer uyt lichtelick afnemen, dat het harde bruyn sich teghen het klaere licht niet en behoort schielick aen te stooten. 't Bruyne moet gantsch soetelick in 't graeuwe verwrocht worden, om te beter van het graeuwe tot het lichte te komen. De Schilderyen die het swarte en 't witte lossélick aen een klampen, schijnen van verde eenen marmer-steen ofte een schaeck-berd te ghelijcken; dies moetmen dese hardigheyd door 't tusschen-komen van half-verwighe graeuwen soeken te versachten, ten eynde dat twee teghenstrijdighe verwen, door een konstighe verdrijvinghe allenghskens verflaeuwende in malckander moghten verlooren loopen en versmelten. Even het selvighe staet ons oock in de naebuyrigheyd van andere teghenstrijdighe ende verschillende verwen te betrachten; ghelijck wy in de voorgaende afdeylinghe in de gheleghenheyd van den reghenboghe aenmerckten. Volght nu dat wy mede een weynigh van d' uyterste linien handelen. Want ghelijck den Konstenaer sorghvuldiglick daer op heeft te letten, dat sijne verwen, als het passe gheeft, aerdighlick in malckander moghten verschieten; soo behoort hy met

eenen

eenen oock goede achtinghe op d' uyterste linien te nemen; vermidts de hooghste volmaecktheyt der Konste wierd oyt gheoordeelt voornaemelick daer in te bestaen, dat den omvangh ofte omtreck der figuren met sulcken aerdighen ende onbedwonghen soetigheyd sy getrocken, dat d' aenschouwers daer in meynen te sien 't ghene onsienelick is. Ons ooghe laet sich lichtelick voorstaen, dat het achter de schilderije iet meer siet dan daer te sien is; wanneer d' uyterste linien, die het beeld omvanghen ende in sich besluyten, soo gantsch suyverlick sijn getrocken, datse een goet stuck weegs in't tafereel selfs sonder eenige schaerdige uytkantigheyt schijnen te sijn verdreven. Het maeckt dat de figuren, niet plat, maer rondachtigh schijnen te sijn; als de kanten der selviger met gantsch dunne en fijne verwen-streken, sich allenghskens omrondende, uyt ons ghesicht ontwijcken. *De aller treffelickste Konstenaers hebben eertijds ongeveynsdelick beleden*, seght Plinius *, *dat Parrhasius sijn werck in het maeken van goede omtrecken aller best plaght te voldoen. Dit is d' opperste volmaecktheyd daer een goed Konstenaer toegheraecken kan. Ende alhoewel het gheen kleyne saecke en is de lichaemen selver met haere binnewercken beboorlicker wijse af te maelen, nochtans hebben vele daer in eenen sonderlinghen lof behaelt; maer d' uyterste lichaemen wel te maecken, als oock de maeten van d' aflaetende schilderije bequaemelick binnen sijne linien op te sluyten, is gheen ghemeyne saecke, ende wordt maer alleen gheacht het werck te sijn van een gheluckighe hand. Want den uytersten omtreck moet sich selven soo blijckelick omvanghen, en soo gheestighlick in een aerdigh omrondsel eyndighen, dat het niet alleen schijnt te beloven wat daer achter schuylt, maer dat het met eenen oock schijnt te vertoonen 't ghene daer onder verborghen light. Ghelijck dan d' oude Meesters den oppersten lof in d' uyterste streken vrijhertiglick aen desen Parrhasius gaven, soo wierd hy nochtans gheoordeelt sich selven in het binnenwerck dapper ongalijck te sijn.* De kracht die daer in 't Konstig uytwercken van d'uyterste linien gevonden wordt, is mede aengeroert in de volghende woorden van *Petronius Arbiter; Ick quam in een statelicke galerije*, seght hy *, *die allenthalven met den Konst-rijcken prael van gantsch wonderlicke Schilderijen bekleedt was. Daer sach ick een stuck van Zeuxis ghedaen; 't welck de scherpe beten van de aluerslindende eewe noch niet en hadde besuyrt, Wat de Schilderije van Apelles aengaet, die wel eer Monochmenos wierd geheten, ick vond my selven door het aenschouwen des selvigen tafereels soo gheweldigh ontroert, dat ick het eerde boven alle het ghene menschelick is. Want de uyterste streken der figuren waeren daer in soo suyverlick nae de waere ghelijckenisse der lichaemen afghesneden, dat ghy nauwlicks maghtigh soudt sijn anders te ghelooven of ghy saecht de levendighe Schilderije van de gheesten en Zielen selver.* Ghemerckt dan dat ons *Plinius* en *Petronius* duydelick te verstaen

Lib xxxv. Cap. 1.

In Satyr.

verstaen gheven, datter tot de volmaecktheydt der Schilder-konste gantsch fijne en suyverlick ghetrocken linien vereyscht worden, soo moghen wy sonder eenighe merckelicke ongherijmtheyt vrijelick vermoeden, dat het d' oude Meesters prijselick hebben geacht het uyterste haerer figuren met sodaenighe verwenstreken af te snijden, die met de verbeelde *Geometrische* linien over een komen. *Dat het geen ydele hersen-siecke inbeeldinghe en is*, seght *Ammonius* *, *dat daer een sekere lenghde sonder breedte soude sijn, maer dat daer iet sulcks in de nature wesenlick is te vinden, blijckt oogenschijnlick uyt d' affcheydingen van de verlichte en beschaduwede plaetsen. Want als de Son eenen muyr beschijnende, maer alleenlick een seker ghedeelte des selvighen muers verlicht, soo moet 't ghene 't welck de verlichte plaetse van beschaduwede affcheydt, noodsaeckelick een breedte sonder lengde wesen. Indien yeman staende houdt dat het eenighe breedte heeft, soo moet hy sich noch voorder verklaeren of hy dese breedte voor t' eenemael verlicht ofte beschaduwet houdt; want daer en is tusschen dese twee anders niet overigh; men moet het een of het ander stellen. Acht hyse verlicht te sijn, soo behoortse tot het verlichte deel. Dunckt hem daerenteghen datse beschaduwet is, so moet se tot het beschaduwede deel worden toegevoegt. Maer nu sietmen in het midden van dese twee gedeeltē een sekere linie, de welcke in haere lēgde uytgestreckt sijnde, anders niet en doet, dan datse het verlichte deel des muers van het beschaduwede affcheydt. Ende voor soo veel als dese twee ghedeelten van malckander sijn afghescheyden, soo moet daer noodsaeckelick iet anders ghestelt worden 't welck dese twee van malckander affcheydt, sonder dat het selver verlicht of beschaduwet sy, ja selfs oock gheen breedte en hebbe.* Dus sien wy dan dat d' affnijdinghe van d' uyterste lichaemen nae het langhsaem verschiet der verwen in een gantsch wonderbaere ende onbegrijpelicke linie behoort te eyndighen; ende alhoewel het konstighe verschiet ende uyterste linie niet weynigh in haeren bysonderen aerd verschillen, nochtans schijnense een heymelick verstand met malckander te hebben; ghemerckt het binnewerck, ghelijck het soetelick van sijn verhooghsel wechsinckt, soo schijnt het eyndelick nae het gheduyrigh omronden des verschiets in een fijne ende onsichtbaere verwen-streke te verdwijnen en vernietight te worden. Geeft my over sulcks eenen mensche die nerghens nae het diepste insicht in dese Konsten hebbende, maer alleen in het het gros begrijpt hoe gantsch quaelick allerley grove en kladdachtige linien met een goede nette schilderije overeen komen; ende ick en twijffele niet of hy sal sich lichtelick laeten overreden, dat d' uyterste linien der onderstucken een groote ghemeynschap met dese *Geometrische* linien ghehadt hebben. Ia wy moghen 't oock vrijelick daer voor houden, dat d' oude Meesters, haeckende nae dese volmaecktheyd der

* In Aristotelis prædicamenta

der Konste, sich met sulcken onvermoeyden vlijtigheyd hebben gepijnigt om allerley fijne en suyvere verwe-streken met een lichte en sachte hand ghemackelick te trecken. Derhalven staet ons hier met eenen oock aen te mercken 't ghene wy in 't elffte Capittel onses tweeden Boecks hebben aengewesen, dat sich *Apelles* tot de daghelijcksche oeffeningh van rechte en fijne verwen-streken te haelen plichtelingh schijnt verbonden te hebben; als mede dat den selvighen *Apelles* en *Protogenes* naemaels, door de prijswaerdighe eergierigheyd van haeren onderlinghen strijd-lust aenghedreven sijnde, het voornaemste proef-stuck haerer Konste ghestelt hebben in 't trecken van sodaenighe linien met een losse hand.

11. Wy hebben tot noch toe aenghewesen hoe d'oude Meesters door 't waernenen van 't licht en schaduwe te weghe braghten, dat haere stucken met eenen sonderlinghen luster over-gooten sijnde, van 't afstekende verhooghsel der binnenster ghedeelten door een soet verschiet der verwen allenghskens tot de suyvere omrondinghe van d'uyterste verwen-streke plaghten af te daelen: Volght nu dat wy noch voorder aenmercken hoe dese dappere Konstenaers de voornaemste kracht der schoonheyd, ghelijck deselvighe allermeest in de natureliicke verschigheyd van 't levendighe vleesch ghevonden wordt, in haere wercken sorghvuldighlick plaghten uyt te drucken. *Daer en is niet soo aentreckelick in 't menschelicke lichaem, als de verwe* seght Seneca *Lib. II. De Irâ, Cap. 1. De schoonheyd is een aenghenaeme med-voeghlickheyd van alle de ledemaeten en d' andere ghedeelten des lichaems*, seght *Hermogenes**, *verghesellschapt met de schoonheyd der verwe.* Ieder-een staet het geerne bekent, dat de mannelicke en vrouwelicke lichaemen hupscher sijn, wanneer haer vol en welghevleescht lijf overal een ghelijvighe verwe vertoont, sonder datmen 't scherpe en knobbelachtighe ghebeente in de schraepele en vermaegherde leden hier in daer siet uytsteken. *De manhaftighe schijn-staetelickheyd, ghelijckse voornaemelick in de rechtschaepene rustigheyd van een onverseerde kloeckheyd bestaet; soo moet se haer meeste cieraet soeken in de ghesonde verwe van een onghekrenckte sterckte, sonder sich met de vertaerde glattigheyd van hoogh-verwighe blancketsels in 't minste te behelpen*, seght Quintil. *VIII. 3. Het is grootelick dienstigh tot de volmaecktheyd der schoonheyd*, segt *Lucianus**, *datmen yeder lidt in sijne eygene verwe op 't allerghevoeghlickste geve; mids Raven-swart maeckende, 't gene swart behoort te sijn en sneeu-wit schilderende, 't ghene wit wesen moet; sonder nochtans de bloeyende roodheyd te verghceten, die sich overal met het witte vermenght.* Soo seght den selvighen autheur wederom in de selvighe plaetse; *Het lichaem moet niet al te wit sijn, maer eenpaerighlick met bloed overgooten. Den*

*Lib. 1. de Formis orationis.

In Imagin.

artſch-mdeler Homerus heeft de dijen van Menelaus aldus afgheſchildert, als hy ſijne ghelijckeniſſe neemt van 't yvoor't welck lichtelick met rood is overſtreken. Sodaenigh ſy het gantſche lijf. Wijſt my overſulcks een ſtuck wercks daer in dat deſe deughd tot de voorighe toeghevoeght is, ende ick en ſal my niet ſchroomen even het ſelvighe van die Schilderye te ſeggen, 't ghene *Cicero* wel eer van de *Apelliſche Venus* gheſeght heeft; *Het en is gheen lichaem' twelck ghy aenſchout in de Venus die in 't Eyland Coos ghewijt is,* ſeght hy *, *maer yet wat het welck de ghelijckeniſſe draeght van een lichaem: Soo en is oock de roodigheyd die over 't gantſche lichaem gheſtort ſijnde ſich met het witte vermenght, gheen bloed, maer een ſekere ghelijckeniſſe van bloed.* De Poeten hebben deſe lijf-verwe op ſoo veele ende gantſch verſcheyden manieren voorgheſtelt, dat het eenen eyndeloosen arbeyd ſoude ſijn alle haere uytdruckinghen dies aengaende te verhaelen. Den inval die *Auſonius* in ſijne beſchrijvinghe van *Biſſula* ghevolght heeft, magh ons hier tot een exempel dienen, om daer uyt eenighſins te verſtaen wat d' andere dichters in dierghelijcke ghelegheheyd wiſten by te brenghen, als ſy de rechte gheſtalte van een ſoetverwigh ghelaet beſtonden uyt te drucken. *Het en is niet moghelijck dat Biſſula door eenige moyaerdije der verwen recht-wel ghetroffen worde,* ſeght *Auſonius* *, *haere naturelicke bevalligheyd wil niet te doen hebben met een Konſt die maer alleen weet nae te aepen. 't Magh weſen dat het bergh-rood en 't rooſetſel niet ondienſtigh ſijn tot het Contrefeytſel van eenige andere ſchoone Deernen. d' Aller konſtighſte hand en weet gheenen wegh met de lieffelickheyd van ſulcken ſoetvoerighen tronie. Wel aen dan, Schilder; ſmackt ettelicke blijd-roode rooſen over-hoop; vermenghtſe daer nae met een goede menighte van loutere ghilverblancke lelien, ten eynde dat ghy de ghelijckeniſſe haeres weſens haelen moght uyt de rooſ-verwighe blanckigheyd die den wederglants der vermenghde bloemen in de lucht ſchijnt uyt te ſtorten.*

* Lib. i. de Nat. Deorum.

* Eidyllio vii.

12. Nae dat wy nu duydelick ghenoegh voorgheſtelt hebben 't gene meeſt aenmerckelick is in de ghelegheheyd der verwen, ſoo konnen wy mede lichtelick daer uyt afnemen dat het anders niet en kan gheſchieden of de Schilderyen die de volmaecktheyd deſer deugden in ſich vertoonen, moeten onſe ſinnen noodſaeckelick door een ſoet gheweld tot ſich trecken. *De bloote teyckening heeft nerghens nae ſulcken beweghens kracht,* ſeght *Plutarchus* *, *als de verwen: Ghemerckt de ſelvige maer alleen maghtigh ſijn ons ghemoed door 't bedrogh van een levendighe ghelijckeniſſe dapper t' ontroeren.* Het is wel waer, ghelijck wy voor deſen te kennen gaven, datmen in d' enckele linie trecken menighmael het levendighe roerſel van 't menſchelicke bedrijf ghewaer wordt, dat men oock ſomwijlen eenen ſachten aeſſem-tocht in de kopere en ſteene Beelden

* De Poetis aud.

Beelden schijnt te vernemen; d'over-veruwde figuren evenwel, gelijckse de verscheydene eyghenschappen ende werckinghen van eenen levendighen gheest klaerder uytdrucken, soo plaghtense met eenen oock ons ghesicht door d'aenlockelicke lustbaerheyd van menigherley treffelicke veruw-cieraeten seldsaemlick te beguychelen. Een voorsienigh en bescheyden Konstenaer heeft maer alleen goede achtinge daer op te nemen, dat hy de maete niet te buyten gae; want ghelijck de maetigheyd in allerley andere dinghen plaetse heeft, soe en maghmense in dese gheleghenheyd niet verswijmen. *Het is beyde spottelick en haetelick, wanneermen een kleyn lichaem met een onmaetigh flodder kleed om hangt: Dat ghewaed is 't aller ghevoeghelickste om aen te trecken, 't welck gheenen stof verweckt, noch oock onder onse voeten slingherende vertreeden wordt*; seght *Symmachus Lib. III. Epist.* 10. *'t Cieraet behoort sich niet nae sijn eyghen gheleghenheyd te schicken*, seght *Quintilianus* *, *maer nae de gheleghenheyd der dinghen die opgheboetst worden. Wanneer het oversulcks verkeerdelick tot deselvighe dinghen wordt toeghepast, soo en sal het niet alleen ondienstigh sijn tot de verklaeringhe des wercks, maer het sal 't gantsche werck veel eer bederven, en de kracht der dinghen t' eenemael verbreken ende ontsenuwen. Apelles* * Lib. XI. Cap. 1.
wist sich uytnemende wel te maetighen in alle het ghene de Konst aengaet: Dies hield hy het mede ongheraedsaem, d' ooghen der aenschouwers, door de vroolickheyd van aenporrende heldere Coleuren al te seer te verwecken; maer hy plaght sijne volwrochte stucken door eenen onnaevolghelicken treck met sulcken dunnen inckt over te vernissen, dat d' al te groote gloeyenheyd der verwen daer door verdooft wierd, dat sijne stucken door dit middel van stof en vuyligheyd beschermt waeren, en datmen 't overstrijcksel des selvighen inckts maer alleen van naeby konde beseffen. *Hy heeft reden ghenoegh daer toe ghehadt*, seght *Plinius* *, *want hy den luster sijner glimmender Coleuren een weynigh socht te versmooren en te verdonckeren, wel wetende dat den glants derselvigher d' ooghen der aenschouwers soo lichtelick niet en konde verveelen, wanneer sy de klaer glinsterende verwen maer alleen van verde als door eenen spieghel-steen besichtighden.* Ghelijck wy het oversulcks daer voor houden, dat een goed Konstenaer dese onse verwaende sinnelicke tijden met vryer herten soo veele magh te ghevalle doen, dat hy sijne verwen op 't aller keurelickste met een sonderlinghe sorghvuldigheyd soude soeken aen te strijcken; nochtans en behoort hem dit verru-ghepronck noyt soo seer ter herten te gaen, dat hy d' eenighe en hooghste sorghe sijner Konste daer aen voornaemelick soude besteden: Want behalven datter gheen redelick mensch wordt ghevonden die het de Konstenaers wil afvoorderen, dat sy 't goed vinden van een hoop grillighe
Lib. XXXV Cap. 10.

en flechte Schaepſ-hoofden ſouden inwillighen; ſoo en kanmen oock nerghens een moedigh ende groot-hertigh Konſtenaer ontmoeten, die ſijnen goeden tijd met t' ſaemen d'ervaerenheyd der edeler Konſte daer aen wil te koſte hangen, dat hy maer alleen de verwondering van ettelicke domme dwaeſelachtighe gaep-ſtocken ſoude verwerven. Wy ſouden deſe vervuylde en bynae ongeneſelicke ſeerigheyd gheerne onaengheroert hebben ghelaeten, 't en waer ſaecke dat ons ſulcks had afghedronghen gheweeſt door d' over groote menighte der ghener die de dinghen ſelver (de rechte ſenuwen der Konſte) haeſtighlick overſlobberen, ende ontrent den ydelen onmaetighen verwen arbeyd met eenen ſonderlinghen luſt verouderen. Sy ſoeken deſe haere ontijdighe ſorghe over ſulcks met den deck-mantel van de noodſaeckelicke en gantſch ghevoeglicke bevalligheyd des verwen-cieraets te bewimpelen: 't Welck vry wat flots ſchijnt te hebben: Oock ſoo en is daer nieman ſoo onbeſchoft, of hy ſtaet het geerne bekent dat het de Schilderijen wonderlick verfraeyt; behoudens alleen dat het ſelvighe paleerſel uyt de nature der dinghen ſelver ſchijne te vloeyen, ſonder dat het in 't minſte daer teghen ſtrijde, ofte oock teghen 't hayr en met gheweld daer toe ſchijne ghetrocken te ſijn.

13. Wy verſtaen uyt tgene tot noch toe geſeyt is het hoe diegene in een gantſch diepe dwaelinghe ſteken, dewelcke achten dat een verdorven ende ghebreckelicke maniere van wercken de grootſte gunſte en 't ernſtighſte hand-gheklap verdient, wanneerſe haer opperſte vermaeck neemt in een onbedachte kinderachtighe loſſigheyd, wanneerſe tot berſtens toe ſchijnt op te ſwellen met een ydel windighe opgheblaſenheyd, wanneerſe een groot ghebaer maeckt ontrent nietighe en gantſch vruchteloooſe invallen, wanneerſe allermeeſt ſteunt op de moyaerdije van 't waenſchijnigh veru-cieraet, wanneerſe d' afbreukighe ſtoutigheyd van een roeckeloos en ghevaerlick ghepoogh voor de rechte hoogh-ſtaetelickheyd naejaeght, wanneerſe door een dertelmoedighe onbeſuyſte onghebondenheyd aen 't hollen gheraeckt. *Dieghene dewelcke door den uyterlicken ſchijn der dingen vervoert worden*, ſegt *Quintilianus* *, *laeten ſich menighmael voorſtaen, dat daer in den gheſchrabden, ghekrolden, geblancketten kop van pruyckſche pronck-jonckers een grooter kracht der ſchoonheyd ghevonden wordt, dan in 't onghecierde cieraet van de naturelicke eenvoudigheyd: Iuyſt als of d' uytwendighe ſchoonheyd des lichaems maer alleen uyt d' inwendighe ongheſchicktheyd des ghemoeds en uyt de quaede zeden voord quam.* Alhoewel het dan maer al te waerachtigh is dat de ſtucken van deſen ſlagh in het oordeel van de domſinnighe menighte d' opperſte kroone ſpannen, als maghtigh ſijnde haer grove begrijp.

* Lib. ii. Cap. 5.

begrijp door een aenghenaeme schijn-lieffelickheyd vaerdighlick te bekoren ; nochtans plaght dit schielicke vermaeck niet langhe uyt te houden ; 't magh soo natuerelick schijnen te sijn als het wil, nochtans en heeft het gheen duersaeme standvastigheyd. Daer en was oock noyt by 's menschen ghedachtenis een eenigh Konstenaer te vinden, die door sodaenighen pronck-werck een blijvende achtbaerheyd in de herten der aenschouwers heeft weten te verwecken. Ghemerckt den hooghsten prijs deser toon-schijnigher stucken maer alleen bestaet in de lichtvaerdige toestemmingh en 't wijdmoedigh lof-ghetuyt van ettelicke onbesindeniet-wetighe, ja somwijlen oock valschertighe lief-laffers. Dies plaght oock de hope deses roemvaerdighen gheruchts lichtelick te verdwijnen ; even als ons de verwachtinghe der boom-vruchten, die in haere eerste bloeysels met een schaedelicke Hemel-vlamme ghesla eghen sijn, op het aller onvoorsienste plaght verlooren te gaen. Eenen weerhaen en kan sich op het toren-spits met alle win-den soo haest niet omdraeyen, of het onbedreven oordeel deser ver-wonderaers wendt sich noch veele vaerdiger herwaerds en derwaerds. Want ghelijck het hun van daghe goed dunckt 't eene of 't andere lam-me pronck-werck met luyde roepen en krijten tot den Hemel toe te verheffen, soo gaen sy het selvighe werck 's anderen daeghs stilswij-ghende voorby, en vallen op yet anders, 't welck sy met ghelijcken ernst omhelsen : 't En kan hun soo haest niet in 't hoofd schieten dat het ghene sy middeler tijd ghesien hebben beter is, of de laetste ver-wonderingh plaght d'eerste terstond uyt den kop te stooten. Het vervalschte laecken magh misschien yet sonderlinghs schijnen, soo langhe alsmen de rechte purper-verwe niet en laet daer ontrent ver-schijnen ; de teghenwoordigheyd daer en teghen van het suyverlick gheverrude kleed sal de valschverwighe wolle met der vaerd beschae-men. Insghelijcks plaght oock het waenkonstigh optoysel van Kon-steloose Schilderyen in de schaduwe van eensaeme plaetsen dapper uyt te muyten, niet anders als de schijn-wormkens en licht mugghen 's nachts glinsteren : Brenghtse voord in 't opene licht, steltse bene-vens andere goede ende onberispelicke stucken, en ghy sult daedelick ghewaer worden datse den vollen dagh midsgaeders oock de naebue-righeyd van meesterlicke stucken in 't minste niet en konnen lijden. *Menighe nemen 't quaede vaerdighlick aen, maer nieman verwerpt het goede,* seght Quintilianus *. *Ghesonde, jeughdighe, welgheoeffende lichaemen,* seght den selvighen schrijver wederom in een andere plaetse *, *krijgen haere schoonheyd van waerse haere sterckte hebben : Want de goedheyd haerer verwe, de vastigheyd van haere t' saemen ghedronghen leden, de ghevoeghlick-heyd*

* Lib. xii. Cap. 10.
* In Prooemio Libri Octavi.

heyd van haere uytghedruckte hŷsen komt van daer. Indien yeman de selvighe lichaemen daerenteghen door schrabben en blancketten meynt schoonder te maeken, hy sal bevinden datse door den verkeerden arbeyd van sulcken ghemaeckten schoonheyd gheweldigh verleelicken. Een gheoorloft en staetigh cieraet geeft het mannelick lichaem een sonderlinghe aensienlickheyd; waer als de vrouwelicke en weelderighe optoysels diensthigher sijn d' onghestalte des ghemoeds t' ontdecken, dan de goede ghestaltenis des ghesonden lichaems te helpen. Dit is de rechte gheleghenheyd van het brave hoog-geachte poppen-werck; het vermindert ende vernietight de gantsche kracht der dinghen, die-men met sulcken besighen noestigheyd soeckt op te proncken. *Indien yeman een van dese kloecke worstelaers die van weghen haere sterckte uyt eenen boom schijnen uytghehouwen te sijn*, seght *Lucianus* *, *niet alleen met purpere kleederen ende allerley bordeelachtighe verciersels bestond t' overladen, maer oock sijn aenghesicht met allerley blancketsels gingh overstrijken; deselvige soude nimmermeer de schimpachtige hoon-spraecke en spotwoorden der gantscher wereld machtigh sijn t' ontgaen, van sulcken welghemaeckten lustighen quant soo schandelick mishandelt te hebben.* Dus vernemen wy hoe het menigmael ghevoeghlicker is, datmen sijn werck met eenen ruyghen rock bekleede, dan datmen 't met d' omhanghsels van hoerachtighe cieraeten ontschoone. Het hoofd pundt onses teghenwoordighen ghesprecks bestaet kortelick daer in; dat wy goede sorghe ontrent de verwen, maer een sonderlinghe bekommernisse ontrent de dinghen selver behooren te ghebruycken. Dies moghen wy niet dencken dat het altijd beter is het ghene sich als noch verborghen houdt: Het beste behoeft niet verde ghesocht te worden; het is dicht by der hand, en met de dinghen selver soo vermenght, datmen het door sijn eyghen licht ghemackelick kan uytvinden, 't en sy datmen ghesint is het selvighe puer willens en met winckende ooghen voor by te gaen. *Den overvloed van 't ghene men soeckt*, seght *Cassiodorus* *, *schijnt in twijffel ghetrocken te worden*. Daer uyt gheschiet het oock dat wy de cieraeten steeds soeken, als offe sich uyt ons ghesicht meynden te versteken en heymelick t' ontduycken; wy hebben 't minste achterdencken niet datse sich in ende ontrent de dinghen selver aenbieden, maer wy trachtense in 't uytwendighe verwen-ghepronck te vinden, niet merkende dat wy de gantsche kracht van onse *Inventie* door sulcken ontijdighen arbeyd in den grond verlemmen. Ghewisselick, wy behooren de hand met een moedvaerdigher dapperheyd aen dese Konsten te slaen; sonder ons selven veele ontrent de nettigheyd van eenighe dunne hayrkens en d' uyterste naghelen te kekommeren, als wy slechts daer van versekert sijn dat de voornaemste en ghewightighste

De Historia conscrib.

Var. xi. 5.

Konst

Konst-regulen in 't opmaecken van 't gheheele lichaem recht wel sijn waerghenomen. *Een gantsch ghemeyn Konstenaer ontrent d' Æmiliaensche Scherm-schoole*, seght, *Horatius* *, *plaght de naghels en het sachte hayr seer aerdighlick in 't koper uyt te drucken. Hy vond sich ghedwonghen de hooghste volmaecktheyd sijner Konste daer in voornaemelick te soecken, om dat hy niet maghtigh en was de rechte proportie van den gheheelen mensch te treffen.* Op dese woorden maeckt den ouden *Commentator* dit verhael; *d' Æmiliaensche Scherm-schoole was een plaetse niet verde van den Circus; soo ghenaemt, om dat de vechters van eenen sekeren Æmilius sich al daer oeffenden. Daer was een Ghiet-konstenaer ontrent dese plaetse woonachtigh, die de naghels en 't hayr seer gheestighlick uytghedruckt hebbende, al de rest van het werck onvolmaeckt liet. Dies plaght hem yeder een jammerlick te bespotten.* Ick verneme dat my de vermaenes lust al te verde van kant ghetrocken heeft: Alhoewel het myn voornemen niet en was, de Schilderyen t' eenegaer van allerley cieraet t' ontblooten; maer ick vond my selven ghenoodsaeckt d' onbevroedsaeme Konst-lievers te waerschouwen dat sy sich in 't optoyen haerer wercken niet al te veele souden toegeven, haere ooghen gheduyrighlick op 't exempel van *Athenion* slaende; *Desen wierd niet alleen met Nicias vergheleken*, seght *Plinius* *, *maer veele plaghten hem oock boven dien vermaerden Konstenaer te verheffen, als wesende harder in sijne verwen, ende nochtans vermaeckelicker in dese hardigheyd; soo datmen een sekere soorte van gheleertheyd in sijne wercken plaght te verneemen.* Doch nu schijnt het immers hoogh tijd te sijn daer uyt te scheyden, en 't gene overigh is te vervolghen. Want ghelijck het anders niet en kan gheschieden of een goede *Inventie*, verghesélschapt sijnde met een Konst-maetighe teyckeningh en bequaeme verwen, moet altijd een sekere kracht des levens door de gantsche Schilderye uytstorten; soo staet ons d' *Actie* en *Passie* midsgaeders oock het levendighe roersel, het welck voornaemelick in dese twee hoofd-stucken bestaet, in 't vervolgh te verhandelen.

De Arte.

Lib. XXXV. Cap. 11.

Cap. IV.

Alhoewel een Beeld alle de waerachtighe linien der afghebeelder dingen uytdruckt; nochtans derft het de rechte kracht der dinghen selver, als wesende onbeweghelick en sonder eenigh roersel, seght *Tertullianus Lib. II. adversus Marcionem. Het manghelt de kley-stekerye*, seght *Apuleius* *, *aen de behaeghelicke lustigheyd die het leven dapper plaght te verwackeren; het schort de steenen aen de Coleur; het liegt de Schilderyen aen stijvigheyd; en alle dese verscheydene*

In Apologia.

scheydene soorten van naeboetsinghe hebben 't roersel ghebreck, 'twelck de levende gheluckenisse der dinghen met een sonderlinghe ghetrouwigheyd plaght te vertoonen. Ghelijck het oversulcks altijd waerachtigh is dat d' afgheheelde dinghen 't naturelicke roersel derven, soo plaghtense oock somtijds heel end' al van het naegheboetste roersel ontbloot te sijn; ghemerckt d' aller oudste en d'eerste Meesters in haere wercken een gantsch swaere, lompe, ende onbeweghelicke maniere volghden, sonder eenigh levendighe roersel in de selvighe uyt te storten. Doch van dese onlieffelicke grovigheyd haerer wercken hebben wy in 't beghin van het derde Cap. onses eersten Boecks ghesproken. *Cimon Cleonæus* heeft aller eerst in sijne Schilderyen eenighe halve en wijckende ghedaenten ghebruyckt, diemen doe ter tijd *Catagrapha* noemde; want hy door den nieuwen vond van dese sijne verscheydene tronie steldsels te weghe braght, dat de menschen niet alleen scheenen om te sien, maer datse oock nae den eysch der gheleghenheyd haere ooghen opwaerds en nederwaerds scheenen te slaen. *Plin.* XXXV. 8. Van dien tijd af sachmen de Konst dagelicks toenemen; soo datter in 't ghelaet, in 't gebaer, in de gantsche ghestaltenisse der Schilderyen een sekere *Actie* ofte bedrijvens kracht beghost uyt te blijcken. *Daer en is gheen sonderlinghe bevalligheyd in een opgherecht lichaem te vinden,* seght *Quintilianus**, *het aenghesicht behoort naemelick t' onswaerd ghewendt te sijn, de armen nederwaerds hanghende, de beenen t' saemen ghevoeght, en het gantsche werck moet van boven tot beneden een onbeweghelicke stijvigheyd behouden. d'Ombuyginghe, ende om soo te spreken, het roersel gheven de naegeboetste dinghen een sekere Actie ofte bedrijf. Dus worden de handen niet altijd op eenerley wijse ghemaeckt, en 't aenghesicht heeft duysend verscheydene vertooninghen. Eenighe lichaemen sijn ghestelt tot het loopen ende om eenigh ander gheweld te bewijsen: Eenighe sietmen sitten, eenighe neder ligghen: Eenighe sijn moedernaeckt, eenighe ghekleedt, eenighe half naeckt en half ghekleedt. Wat isser doch soo verdraeyt ende bearbeyt als Myrons schijf-werper, die eertijds Discobolos wierd ghenaemt. Oversulcks plaghten oock dieghene, dien dit stuck wercks niet wel aen en stond, gheoordeelt te worden gantsch gheen verstand van de Konst te hebben, ghemerckt yeder een bekent stond, dat de moeyelicke seldsaemheyd deses beelds den hooghsten lof verdiende.* Gelijck wy dan sien dat het roersel een van de ghewightighste punten is, diemen in dese Konst moet waernemen; soo en is het mijnes dunckens, niet swaer den ghebaenden wegh daer toe uyt te vinden. Wy behoeven maer alleen onse oogen op de nature te slaen, en haere voetstappen naerstighlick te volghen. Want ghelijck den voornaemsten ernst deser Konsten anders niet voor en heeft, dan 't menighvuldighe bedrijf der naturelicker lichaemer met een

* Lib. ii. Cap. 13.

een ghefchickte ende bevallighe levendigheyd uyt te drucken; soo en kan't ghemoed van eenen recht-oordeelenden aenschouwer anders gheene Beelden aennemen, dan die hy nae eenen merckfaeme vergelijckinghe bevindt met het naturelicke leven soo wel over een te komen, dat onse ooghen krachtighlick verleydt worden door d'ononderscheydenlicke ghelijckenisse die de naegheboetste wercken met de naturelicke lichaemen hebben.

2. Ghelijck dan de voornaemste kracht der Schilderyen gheleghen is in de bequaeme naeboetsinghe der eyghenschappen diemen in d'onroerende dinghen verneemt, als oock in de levendighe afbeeldinghe der beroeringhen diemen in de roerende dinghen speurt; soo moeten wy het mede daer voor houden, dat de welstandigheyd des gantschen wercks gheoordeelt wordt allermeest in 't ghebaer ende in 't roersel der figuren te bestaen, wanneer deselvighe yet merckelicks doen of lijden. Dies plaght oock het levendighe roersel, nae d'eene of d'andere gheleghenheyd der figuren, somtijds *Actie* somtijds de *Passie* ghenaemt te worden: Want de Beelden die de kracht van eenig ernstigh bedrijf in haer uyterlick ghebaer uyt-wijsen, worden geseyt een goede *Actie* te hebben; d'andere daerenteghen die d'inwendige beroeringhen haeres ghemoeds door d'uytwendighe ontsteltheyd te kennen geven, worden ghefeyt vol van *Passie* te sijn. Dit vervult de wercken met eenen levendighen gheest, 't is de rechte ziele der Konste. Doch ghelijck het hoofd niet sonder groote reden voor 't aller treffelickste deel onses lichaems ghehouden wordt, soo plaght het oock 't voornaemste behulp-middel te wesen waer door wy allerhande beweghinghen onses ghemoeds nae den eysch der gheleghenheyd bequaemelick uytdrucken. 's Menschen hoofd nederwaerds gheslaegen sijnde, beteyckent een gedweegh en nederig gemoed; alsmen 't achterwaerds over sijnen neck laet leenen, dan beduydt het een trots en hoogvaerdigh hert; als het over d'eene sijde hanght, dan plaght het een onmannelicke en gantsch laffe flauwigheyd uyt te wijsen; het gheeft ons insgelijcks een orckachtighe steegheyd ende een barbarische hardneckigheyd te verstaen, wanneer het sich met eenen onbeweghelick stijven hals beghint op te steken. Wy plaghten 't een of 't ander met ons hoofd toe te segghen, t'ontsegghen, en toe te stemmen; benevens dat de daghelicksche beroeringhen onses ghemoeds, de schaemhertigheyd naemelick, de twijfelmoedigheyd, de verwonderingh, als oock de verontwaerdighingh haere woonplaetse daer in schijnen te hebben. Immers kan het niet gheloochent worden dat het ghelaet 't opperste ghesegh daer in heeft: Vermids wy ons selven door 't ghebaer

baer onses wesens veroodmoedighen; het helpt ons in't dreygen en smeecken; het ondeckt de vlijtigheyd van een opgherecht ghemoed, ende traegheyd van een nederslaghtigh hert, door de lustighe vrolickheyd ende droomachtighe somberheyd onses aenghesichts. Dies plaghten oock de menschen haere ooghen allermeest op ons ghelaet gheslaeghen te houden; sy blijven daer aen hanghen; ja sy bestaen daer uyt van d' inwendighe ghestaltenis onses ghemoeds te oordelen, eer wy kicken of micken. Ons aenghesicht is het aenghesicht onser ghedachten, den spieghel en 't Boeck onser herten. Gunst en wangunst, liefde en haet staen in ons aensicht als of het waer gheschreven, soo datmense duydelick daer in lesen kan, en even soo veel daer uyt verstaen als uyt alle de woorden ter wereld. Het en is niet mogelick dat daer erghens eenighe stercke invallen d' overhand in ons herte souden nemen, of de krachtighe werckinghe der selvigher plaght sich terstond in 't wesen uytstorten. Soo plaght sich de manierlickheyd van een goedaerdigh en eerbaer herte in de sedighe schaemte t' ontdecken, als ons aenghesicht beghint te blosen overgoten sijnde met den vollen stroom van deughdelick bloed; onse heymelicke vreese wordt insghelijcks te voorschijn ghebraght, als ons bloed door een schielicke overbleycke ebbe uyt het aenghesicht nae 't herte begint te verschieten; de gherustheyd daerenteghen van een stil en kalm ghemoed, wordt uyt de ghestaedigheyd van een middel-maetighe welghetemperde verwe afghenomen. De oogen onder en tusschen hebben de meeste kracht onder alle de andere ghedeelten onses ghelaets. het sijn de send-boden onser herten; de kijck-vensters onses gemoeds. Want ghelijckse al te mets, sonder sich nochtans te beweghen, een blijd-gheestigh schijnsel uytstorten; soo wordt desen haeren vroolicken opslagh somtijds door eenighe droefachtighe nevel-wolcken overtoghen ende verdonckert. Dies heeft oock de nature een plaetse in de ooghen voor de traenen bescheyden; want de traenen sijn mede onbedrieghelicke ghetuyghen der inwendigher beroeringhen; en ghelijckse in een ongeveynsde droefheyd krachtighlick ende overvloediglick uyt bersten, soo plaghtense mede door het aenghenaeme ghevoelen van een onverwachte vreughd sachtelijck te versmelten en selfs oock teghen onsen danck uyt de ooghen te bickelen. Maer ghelijck sich dese dinghen van selfs en sonder eenighe merckelicke beweginghe der ooghen in d' ooghen openbaeren, soo heeft de beweghinghe der selvigher een bysondere kracht om onse ernstighe opmerckinghe, onse sorgheloose onachtsaemheyd, onse grootscheyd, stuyrigheyd, sachtsinnigheyd, verbittertheyd te ontdecken; want alle dese dinghen behooren

hooren wy dus of soo uyt te drucken nae dat de *Actie*, die van ons wordt afghebeeldet, sal schijnen te vereyschen. Het komt oock menighmael in de Schilderyen te passe datse met haere ooghen van nieman yet moeten afvoorderen, ofte aen yeman yet sonderlinghs beloven; altemets moetense een strecke stijvigheyd, een winckende onbesorghtheyd, een swaermoedighe traegheyd, een rollende wulpscheyd, een swemmende wellustigheyd, een lonckende gheylheyd en lodderlicke minne-lust in haere ooghen vertoonen; en ghelijck ons de ooghschelen midsgaders oock den appel der wanghen seer ghedienstigh sijn om de voorghemelde eyghenschappen onser ooghen uyt te drucken, soo is het mede hooghnoodigh datmen deselvighe sorghvuldighlick nae de voorvallende gheleghenheyd deser beweghinghen soude schicken. De wijnd-braeuwen middelertijd hebben hier het voornaemste bedrijf, want ghelijckse de ooghen eenighsins haer fatsoen gheven, soo ghebiedense het voorhoofd, mids het selvighe somtijds verkortende, somtijds verheffende, somtijds nederwerpende. d' In een getrocken ende ghefronste wijnd-brauwen, beteyckenen droeffenis; de onghedronghen en vrijelick uytghespreydde wijnd-brauwen, beduyden vroolickheyd; de nederghesaeghen hanghende wijnd-brauwen, sijn een ghewis merckteycken van schaemte. Wy plaghten onse wijndbrauwen insghelijcks te verheffen of neder te slaen, als wy yeman yet willen toesegghen ofte ontsegghen. Met den neuse en met de lippen wordt beschimpinghe, verachtinghe, verfoeyinghe te verstaen ghegheven. Wat de lippen in't bysonder aengaet deselvighe moeten sich in onse daghelicksche maniere van spreken maetighlick verroeren, gemerckt de bequaemheyd der spraeke het werck is vanden gheheelen mond, en niet van de lippen alleen: Dies wordt het oock voor een onvolmaecktheyd ende een groot ghebreck ghehouden, wanneer wy onse lippen tot d'ontblootinghe onser tanden openen, wanneer wijse in't spreken verde uytsteken, wijd van malckander spreyden, vast t'saemen klemmen, wanneer wy eenen scheeven mond maecken mids onse lippen aen d'eene of d'andere sijde schier tot de ooren toe optreckende, wanneer wijse uytwerpen als of wy yeman met eenen vercken-muyl menden te beguygen. Wy moeten onsen neckrecht op draeghen, sonder hem al te stijf te houden, ofte oock achterwaerds om te buygen. Ende alhoewel het twee gantsch teghenstrijdighe gebreken sijn, nochtans is het niet min misvoeghelick datmen sijnen hals te veele intrecke, als datmen hem te gheweldigh uytstecke. Het verheffen en nederdrucken onses schouderen is mede onghevoeghlick, want het verkort onsen hals, behalven dat het een ghebaer van ghe-
 ringhe,

ringhe, slaefachtighe, schalcke boeven schijnt te sijn, wanneer sy sich in haere doortrapte pluymstrijckerye, in haere ghemaeckte verwonderingh, als noch in haere gheveynsde vreese met het huck-schouderen soecken te behelpen. Het heeft oock sijne bysondere welstandigheyd datmen in een ghemeynsaeme sachte aenspraeke sijnen arm maetighlick uytstrecke, mids de schouders een weynigh ontlaetende, ende vinghers van d' uytgestreckte hand bequaemlick uytspreydende; wanneer wy daerenteghen eenen mensche uytdrucken die met meerder ernst van een aenghenaemer ende overvloedigher materie sprekende is, dan plaghten wy sijnen arm ter sijden af te laeten drijven, even als of hy dese sijne reden door sulcken beweghinghe met meerder overvloeyentheyd soude uytstorten. Wat de handen belangt, sonder welcke de gantsche *Actie* een krachteloose lammigheyd schijnt te hebben, het is onuytdruckelick hoe veele en gantsch verscheydene beweghinghen daer in te vinden sijn. Want waer als d'andere ghedeelten onses lichaems de spraecke helpen, de handen (om soo te seggen) spreken selver. Het is onser handen daghelicksche werck te eyschen, te beloven, tot sich te roepen, wech te senden, te dreyghen, te veroodmoedighen, te vraeghen, te weygheren, onsen grouwel, vreese, vreughd, droefheyd, twijfelingh, erkentenis, leedwesen, ja selfs oock de maete, den overvloed, 't ghetal, den tijd daer mede te kennen te gheven. Wy plaghten oock met onse handen te smeecken, yeman aen te porren en wederom in te houden, yet aen te nemen en wederom te verwerpen, onse verwonderingh en schaemte uyt te drucken. de spraecke der handen magh oversulcks met groot recht in dese verscheydenheyd der taelen diemen onder allerley volckeren verneemt, voor de ghemeyne spraecke des aerd-bodems door-gaen. Noch heeft de hand eenighe andere lichte en korte beweghinghen; want een sachtelick ontloken en by wijlen nedersinckende hand die sich nu en dan met een kleyn behulp der schouderen beweeght, nae de wijse der ghener die Gode eenighe gheloftenissen doen, plaght gheoordeelt te worden den gheenen eyghen te sijn die spaerighlick en schroomhertighlick spreken. Daer en is gheen beweghinghe die onse verwonderinghe met meerder bequaemheyd uytdruckt, dan dat sich onse hand nae 't opgaederen van alle de vinghers een weynigh achterom ghebogen hebbende te ghelijck in de veranderingh van 't draeyen uytspreyde ende omkeere. Alhoewel wy ons selven in 't vraeghen aen gheen ghesette beweghinghe verbinden, nochtans plaghten wy de ghestalte onses hands ondertusschen het vraeghen ghemackelick te veranderen. Wanneer wy eenige saecke ofte eenige reden voor goed keuren

insgelijcks,

insghelijcks oock wanneer wy yeman door het ernstig verhael eeniger gheschiedenisse soecken t' onderrichten,dan plagten wy gevoeghlick onsen duym-naghel met den top onses voorsten vinghers te drucken, d' andere vinghers los laetende. Een soete en langhsaeme beweghinghe onses hands heeft dan allermeest plaetse,wanneer wy yeman eenighe belofte doen, als oock wanneer wy yeman yet met een streelende vleyinghe inwillighen; ghelijck wy daer en teghen een ghefwinde beweghinghe onses hands ghebruycken, wanneer wy yeman door den verdienden lof in sijn aenghevangen werck meynen op te wecken: Soo plaght de moed-gevinghe al te mets mede inde beweghinghe van een holle hand te bestaen, wanneer sich de selvighe hand een weynigh boven de schouder oplichtende alle de vinghers van malckander afscheyt. Wy plaghten onsen mond met het uyterste van d' opghegaederde vinghers te raecken, wanneer wy met een ghemeyne verwonderingh ingenomen sijnde yet wat daer in meynen te speuren 't welck ons door een onverwachte misnoeghinge met ghewisse onghemacken schijnt te dreyghen, 't en sy saecke dat wy 't aenstaende verdriet ghetijdighlicken afbidden. De gramschap en 't berou brenghen mede, dat wy onse ghesloten hand op de borst legghen. Die sich op dese dinghen recht verstaen, houdent voor gantsch ongherijmt, datmen de hand boven d' ooghen verheffe; sy verbieden oock, datmense laegher dan de borst soude laeten sincken: d' *Actie* wordt in haer oordeel 't eenemael bedorven,wanneerse van 't opperste des hayr-tops nederwaerds, of van 't nederighste des buycks opwaerds ghebraght wordt. De hand magh tot het binnenste van de slincke schouder, en niet verder, uytgestreckt worden;dies moeten wy de slincke schouder met eenen oock voord brenghen, wanneer wy yet afgrijselicks met der haest soecken te vermijden; want andersins en kan de beweghinghe des schouders niet over een komen met de beweghinghe des hoofds, 't welck in sodaenighe schielicke beroeringen over de rechte sijde ghewoon is over te leenen. Ghelijck de slincker hand alleen niet maghtigh en is een bequaeme *Actie* voord te brenghen,soo plaght se sich doorgaens henen nae de rechter hand te schicken; het sy saecke dat wy onse rekeningh op de vingers maecken; het sy dat wy onse vlacke handen nae de slincker sijde toe wenden, om yet schouwelicks te vermijden;het sy dat wy met yeman hand ghemeyn wordende, ons teghen hem met beyde handen te weere stellen; het sy dat wy onse handen, om yeman te voldoen of te smeecken, ter sijden uyt werpen. De uytwendighe beweginghe onser handen plaght noch veele andere inwendighe beroeringhen onses ghemoeds uyt te drucken; doch dewijl wy den Leser gheen verdriet

 soeken

oeken by te brenghen, soo sullen wy dit maer alleen tot het ghene ot noch toe van de hand ghesseyt is toevoeghen; dat wy daer licht af scheyden moeten, wanneer wy door de beweghinghe onser handen eenighe gheringhe, druckelicke, doch niet onverdraeghelicke dingen moeten voorstellen; ghelijck wy in't teghendeel d' uytdruckinghe van ghewightighe, overheughelicke, en gantsch grouwelicke dinghen met meerder ghestaedigheyd behooren te volghen. De beweghinge des gheheelen lichaems behoort hier oock waerghenomen te worden, want het mede sijn vermoghen heeft. 't Voornaemste 't welck wy inde gheleghenheyd des lichaems hebben aen te mercken, schijnt daerin te bestaen, dat wy de borst midsgaeders oock den buyck inhouden. Dunckt het ons niet de pijne waerd acht daer op te slaen, soo sal sich onsen rugghe niet alleen dwaeselick achterwaerds ombuyghen, maer onse borst sal sich met eenen oock door een gantsch haetelicke onghevoeghlickheyd voor uyt steken. Onse sijden moeten met de gestalte des gheheelen lichaems overeen komen. Wat onse beenen belanght, wy moeten daer in allermeest letten op de maniere van staen, ende maniere van gaen. Maer aenghesien het een oneyndigh werck is alle dese dinghen ten vollen te verhandelen, soo sullen wy ons selven verghenoeght houden met het ghene tot noch toe uyt *Quintilianus* voorghestelt is. Die eenighen lust daer tot heeft, magh dien overvloedighen en gantsch deftighen Autheur selver insien. Lib. XI. *orat. instit.* *Cap.* 3.

3. Waer dese dinghen niet verswijnt en sijn, daer plaght sich daedelick in d' ooghen van elcke bysondere figure te laeten vinden 't ghene *Philostratus* * niet oneyghenlick *de meyninghe der ooghen* ghenaemt heeft. Ia 't gantsche werck sal *de Historie der manieren*, daer *Callistratus** ghewagh van maeckt, allenthalven uytwijsen. Want het en is niet ghenoegh dat de ghegoten, de ghesneden, de gheschilderde beelden der Konstenaeren met de natuerelicke *Proportie* en 't levendighe *Coleur* over een komen, het en sy saecke dat alle de bysondere figuren 't ghebaer des gheheelen lichaems, doch voornaemelick in den opslagh der oogen, een sekere roerende kracht vertoonen, over een komende met de menighvuldighe beweginghen, beroeringhen, neyghingh-tochten die tot d' omstandigheyd der afghebeelder historie toebehooren. *De naevolghens Konst plaght haeren meesten arbeydt ontrent de manieren te besteden*, seght *Proclus in Polit. Platonis.* *Hectors* beeldt, 't welck wel eer in een openbaere plaetse van de *Trojaensche* Stad was opgherecht, *draeght de ghelijckenisse van eenen halven Godt*, seght *Philostratus* *, *dies plaghten oock die ghene die hem met goede opmerckinghe aenschouwen, velerley beweginghen*

* In vita Apollonii, Lib. vi. Cap. 3.

* In descript. statuae Narcissi.

* In Heroicis.

ghen sijnes ghemoeds daer in te speuren. Want hy schijnt een welbesinde moedigheyt, een staetelicke stuerigheyd, een lustighe vrolickheyd te hebben. Men verneemt in hem een stercke ghesetheydt sijnes lichaems niet teghenstaende de jeugdige lieffelickheyd sijner leden. Hy is onberispelick schoon sonder eenigh hair, het beeld is eyndelick met sulcken levendighen gheest vervult, dat sich den aenschouwer by nae belust vindt het selvighe aen te roeren. Dus vernemen wy uyt dese en andere dierghelijcke beschrijvinghe dat *Callistratus**, de Giet-konste met groot recht *een konste die de manieren contrefeyt* ghenaemt heeft. Ghemerckt het niet ghenoegh en is datse den rechten omtreck en de waere linien der naegeboetster dinghen souden afbeelden, maer sy behoort met eenen oock het bysondere ghebaer uyt te drucken nae de hoedaenigheyd van die personen welcker ghelijckenisse voorgestelt wordt. Wy moeten even het selvighe van de Schilderkonst gevoelen; *Men magh Vlysses lichtelick aen sijn fuer en wacker ghelaet kennen*, seght *Philostratus* *, *Menelaus aende vriendelicke soetigheyd sijner tronie; Agamemnon aen de Goddelicke Majesteyt sijnes wesens. In Diomedes vindt men de Schilderije van een stoute vrymoedigheydt. Aiax Telamonius schijnt sich selven door de grimmigheyd van een stuers vervaerlick gelaet te melden, Locrus door de voordvaerenheyd van sijn ophevigh ende avonduyrs gemoed.* Dit is de reden dat groote Meesters haere hand doorgaens henen veranderen, en ieder een het sijne soecken te geven, wanneerse eenighe Goden, Koninghen, Priesters, Raeds-heeren, Redenaers, Singh-konstenaers meynen uyt te drucken. *Iupiters* beeld wordt door *een Koninghlicke aensienelickheyd* van alle d'andere Goddelicke beelden onderscheyden, ghelijck ons *Ovidius** in de beschrijvinghe van *Arachnes* konstige hand-werck te verstaen geeft. De Schilderije van den Koning *Agamemnon* wierd bekent by *de Goddelicke Majesteyt* die den Konstenaer in sijn beeld had uytghestort, gelijck wy uyt de nieuwelick bygebragte woorden van *Philostratus* verstaen. Den Priester *Amphiaraus had een Priesterlick ghalaet*, seght den selvighen *Philostratus**, *even als of hy ghereed was eenighe God-spraeke uyt te storten.* Den jonghen *Plinius* * prijst *Minutius Aclianus* van wegen *een Raeds-heerlicke besetheyd* die in hem gespeurt wierd. *Germanicus* en konde sich tot het spreken soo haest niet aenstellen, of men plaght daedelick, nae 't verhael van *Ovidius**, *de gestalte en het ghelaet van eenen welsprekenden man in* hem te vernemen. Den selvighen dichter sprekende van *Apollo*, als hy nu vaerdigh stondt om den singhstrijd met *Pan* aen te vanghen, die hem daer toe beroepen had, *sijne gestalte selver*, seght hy *, *was de ghestalte van een goed Konstenaer.* Sodaenigh wordt ons de statue van *Bathyllus in Apuleius* beschreven, *De statue van Bathyllus, die recht voor den Autaer by den halse-heer Poly-*

* In descript. statuæ Aesculapii.

* Iconum Lib. ii. in Antilochi pictura.

* Lib. vi. Metamorph.

*Iconum Lib. i. in Amphiara

Lib. i. ep 14

*Lib. ii. de Ponto Eleg. 5.

xi. Metam.

In Floridis. *crates ghewijdt was*, seght hy *, *is in mijn oordeel 't aerdighste stuck-wercks dat ick oyt met mijne ooghen beschoude. Den jonghelingh is uytdermaeten schoon: Sijn twee scheydigh hayr hanght wedersijds van het voorhoofd ghelijckelick over de wanghen; 't uyterste sijnes schouder-blaeders is door de volle lenghde van 't overighe achter hayr soo bequaemelick beschaduwet, datmen het aengenaeme schijnsel sijnes sneeuw-witten necks hier en daer tusschen de locken soetelick siet uytglantsen. Hy heeft eenen volsappighen hals, en sachtswellende ronde wanghen in een besneden tronie : Sijn ghestalte komt heel end' al over een met de ghestalte eenes rechten Luyt-slaegers. &c.* siet *Apuleius* selver. Besiet oock de beschrijvinghe van *Amphion* den Harpen-slaegher, en *Olympus* den Pijper, ghelijck ons deselvighe worden voorghestelt in *Philostratus Iconum Lib. I. Callistratus* heeft ons insghelijcks de beschrijvinghe van eenen pijpenden Satyr naeghelaeten. Indien yeman de moeyte wil nemen om de voorghemelde plaetsen nae te soecken ende in te sien, deselvighe sal onghetwijffelt bevinden dat hy sijnen arbeyd niet quaelick aengheleyt heeft; wat my belanght, ick en kan daer toe in ghenerley wijse verstaen, dat ick de voorghemelde plaetsen van woord tot woord soude uytschrijven; want het my gheraedsaemer dunckt, om allerhande verdrietsaemheyd te vermijden, dat ick maer alleen kortelick eenighe andere exempels bybrenghe, die mijnes dunckens niet ondienstigh sijn tot bewijs van de groote sorghvuldigheyd der ouder Meesters in dit stuck. *Zeuxis* heeft *Penelope* ghemaeckt, soo dat hy de levendighe karcht van haere eerbaere zedigheyd in dese sijne Schilderye schijnt uytghedruckt te hebben. Plin. XXXV. 9. *Echion* schilderde een nieughehoude, die een merckelicke schaemte hadde. Plin. XXXV. 10. *Aristides Thebanes* maeckte eenen waghen met vier Paerden, loopende; als oock eenen oodmoedighlick smeeckenden mensche soo levendigh, dat het hem selfs oock aen de stemme niet en schene 't ontbreken. Plin. XXXV. 10. *Antiphilus* wordt seer gheroemt, van weghen den jonghen die 't vier blaest; als oock van weghen het schoone huys, 't welck door d' opweckinghe des viers beghint te glinsteren; nochtans wordt des jonghskens mond allermeest in dat stuck ghepresen. Den selvighen Konstenaer heeft mede eenen grooten lof verworven inde Schilderye der wollen-werckster s, wantmen daer in ooghen schijnlick verneemt met wat spoedigheyd alle de vrouwen haer dagh-werck afmaecken. Noch heeft hy een ander seer vermaerd stuck ghewrocht, waer in sich den Koningh *Ptolomæus* met het jagen besigh houdt. Plin. XXXV. 11. Het kindeken van *Boethus* gaet seer wonderlick te werck met het verworgen van een gans. Plin. XXXIV, 8. *Philoxenus Eretrius* heeft de wulpscheyd inde Schilderye van dry smet-

schende

schende banckerterende *Silenussen* voorghestelt. Plin. XXXV. 10.

Parrhasius heeft twee dappere vermaerde Schilderyen ghemaeckt, die *Hoplitides* ghenaemt wierden; den eenen loopt sijnen loop in 't volle harnas met sulcken gheweld, dat hem 't sweet schijnt uyt te bersten; den anderen schijnt sijnen aessem seer beswaerlick te haelen, dewijl hy met het afbinden sijner waepen rustinghe besigh is. Plin. XXXV. 10.

Praxiteles heeft twee Beelden naegelaeten, daer in hy gantsch verscheydene en teghenstrijdighe werckinghen uytdruckt. 't Eene Beeld draeght de ghelijckenis van een schreyende Matrone, 't andere daer en tegen gelijckt een ghichelende Hoere. Eenighe houden 't daer voor, dat het *Phryne* gheweest is: Dies laeten sy haer selven voorstaen, dat sy de liefde, die dese Drille den Konstenaer was toedraeghende, in 't ghebaer van de krijtende joffrouwe bemercken; als oock dat sy de soetigheyd des hoeren-loons inde grenickende tronie van dese vuyle Sack vernemen. Plin. XXXIV. 8.

Euphranor heeft eenen *Alexander Paris* gemaeckt; soo wordt oock de prijswaerdigheyd van dit stuck wercks voornaemelick daer in ghestelt, datmen uyt een Beeld ghelijckelick verstaet desen *Alexander* den oordeeler der Godinnen, den vryer van *Helena*, en den ombrengher van *Achilles* gheweest te sijn, siet Plin. XXXIV. 8.

4. Dit is een gheweldigh punt; in d' oude Meesters, dewijl sy het voor een van de voornaemste hoofd-stucken deser Konste hielden, plagten het selvighe met eenen vlijtighen aendacht waer te nemen. Dies hebben wy oock voor desen inde neghende en tiende afdeylinghe des eersten Capittels van dit ons derde Boeck aenghemerckt wat voor een sorghvuldighe voorbereydinghe sy daer toe ghebruyckten. Immers gaet dit vast, dat den aller noestighsten ernst diemen tot dese Konsten toebrengt, maer alleenlick bevonden wordt een gantsch dorre, schraele, vruchte-loose quellinghe te weesen, ja ons gheheele werck en schijnt anders niet te sijn dan een platte en gantsch doode verwen-kladderye, 't en sy saecke dat het door 't leven der manieren behoorlicker wijse opgheweckt ende verwackert worde. Dit is den levendighen geest, de ziele der Konste. Oock plagt het yeder een oyt daer voor te houden, dat de meeste kracht der bevalligheyd die in de konstighe wercken ghespeurt wordt, voornaemelick gheleghen is inde waere ghelijckenisse van 't uytwendighe roersel ende ghebaer ontstaende uyt d' inwendighe herts-tochten ende beroeringhen onses gemoeds. Het gespraeck 't welck *Socrates* dies aengaende met den Schilder *Parrhasius* en met den Ghiet-konstenaer *Clito* ghehouden heeft, verdient onsen aendacht. *Xenophon Lib. III. Apomnem.* maeckt een wijd-loopigh

verhael van d' onderlinghe redenen die sy over dit stuck met malckander ghevoert hebben. Siet wat den autheur selver daer toe segt. Wanneer ick staende houde dat sich den Konstenaer nae 't exempel der ouder Meesteren met een besinde naerstigheyd tot het uytdrucken van allerley beweghinghen ende beroeringhen behoort te schicken, so en is dit mijne meyninghe niet, dat hy deselvighe met al te grooten sorghvuldigheyd soude bejaghen; want *Als onse ghedachten eens gaende ghemaeckt sijn*, seght *Quintilianus* *, *dan plaght de hitte onses ontroerden gemoeds meer te vermooghen dan alle de naerstigheyd ter wereld.* Dus vernemen wy 't daghelicks dat sich dieghene in 't uyt eynde jammerlick bedroghen vinden, dewelcke de waere verbeeldinghe van allerley hertstochten, andersins onbereydt sijnde, door een arbeydsaeme bedenckinghe meynen uyt te wercken. Den arbeyd en gheldt hier niet; gemerckt de levendighe verbeeldinghe der beroeringhen, die de gheleghengheyd onses aenghevanghen wercks vereyscht, door gheenen onvermoeyden arbeyd ghehaelt kan worden; soo en kan oock 't ghene dus besighlick bearbeydt ende uytgheperst wordt, nimmermeer een ghevoeghlicke bevalligheyd bekomen; 't moet uyt d' omstandigheyd der voorghestelder materye ghemackelick vloeyen, 't ghene ons en andere soude konnen behaeghen. De bequaeme uytdruckinghe van d' aller sterckte herts-tochten en d' aller beweghelickste beroeringen plaght maer alleenlick uyt een verruckt ende ontroert herte, als uyt eenen levendighen rijcken springh-ader, overvloedighlick uyt te bortelen, en sich over 't gantsche werck soo krachtighlick uyt te storten, dat d' aenschouwers door 't soete gheweld van eenen aenghenaemen dwangh even de selvighe beweghinghen in haere herten ghevoelen die den werckenden Konstenaer ghevoelt heeft. Besiet ons eerste Boeck, alwaer wy ontrent het laetste des vierden Capittels yet sulcks hebben aengheroert. De volghende woorden van *Quintilianus* sijn aenmerckens waerd; *Hertelick bedruckte ende vergramde, doch andersins ongheleerde menschen*, seght hy *, *plaghten menighmael in 't midden van haere ontsteltheyd veele dinghen met een sonderlinghe welsprekenheyd uyt te krijten; vermids de kracht haerer ontroerden ghemoeds den waeren schijn deser beweghinghen sonder eenighe gheveynstheyd ende in eenen goeden ernst voorstelt. Derhalven is het ons mede hoogh-noodigh, om eenen waerschijnelicken schijn te maecken, dat wy de beroeringhen der ghener die waerlick lijden in ons selven bevinden. Het en is niet wel moghelick yet sonder vier t' ontsteken; yet sonder vochtigheyd nat te maecken; soo is het mede onmoghelick dat eenigh dingh de verwe die het selver niet en heeft, aen yet anders soude gheven. Onse eygene herten moeten insghelijcks de levendighe kracht der voorghestelder dinghen in sich*

* Lib. x, Cap. 3.

* Lib. vi, Cap. 2.

sich ghevoelen, eerse de selvighe kracht in anderer menschen herten konnen uytstorten. Het is van noode, om andere te beroeren, dat wy selver eerst ontroert sijn. Maer hoe sullen wy daer toe gheraecken, magh yeman hier vraeghen, ghemerckt wy sodaenighen beweghinghen in ons gheweld niet en hebben? dient tot andwoord, dat ons de verbeeldinghe der afwesigher dinghen door de phantasie so krachtighlick voorghestelt wordt, dat wyse dicht by der hand en voor d' ooghen schijnen te hebben. Dies plaghten oock dieghene allerley hertstochten nae haeren eyghenen lust ghemackelick te ghebieden, die dese verbeeldinghen rechtwel begrijpen, sonder yet te versvijmen 't welck tot de waere omstandigheden derselvigher toebehoort. Waer op dan d' uytdruckelickheyd ofte duydelickheyd plaght te volghen, die ons de gantsche saecke soo blijckelick voor d' ooghen stelt, als of wy de naeckte vertooninghe der dinghen selver aenschouden. Ghelijck sich d'exempelen deser uytdruckelickheyd overal aenbieden, soo heeft ons *Philostratus Iconum Lib. II.* In de Schilderye van *Aiax Locrus* en van *Thessalia* een klaer bewijs daer van naeghelaeten. Siet oock den jonghen *Philostratus* inde Schilderye van *Pyrrhus*, en andere meer. *Aristides Thebanus* was den eersten die 't ghemoed, midsgaders oock alle de hertstochten ende beroeringhen die ons ghemoed ontstellen, gheschildert heeft. Die vrouwe plaght in sijne Schilderye van een overrompelde stad de meeste verwonderingh te verwecken, dewelcke door een swaere wonde in onmaght ligghende haer kruypende suygh-kind van haere bebloede borsten soeckt af te weren; want ghelijckse het naerderen haeres sooghelinghs in haer uyterste schijnt ghewaer te worden, soo gheeftse haere moederlicke bekommernisse ghenoeghsaemlick te verstaen, niet lijdende dat het kindeken haer versche bloed in plaetse van de verstorven melck soude intrecken. Plin. XXXV. 10. *Parrhasius* schilderde twee jonghskens, daer in men een kindsche onbekommertheyd ende onnooſele eenvoudigheyd vernemen kan. Plin. XXXV. 10.

Nicearchus schilderde *Hercules* gheweldigh bedroeft over de schaemte sijner raeserye. Plin. XXXV. 11. *Antiphilus* schilderde *Hippolytus*, grootlick verslaeghen op 't eerste ghesicht des Zee-monsters. Plin. XXXV. 10. *Ctesilas* maeckte eenen ghewonden dood-braeckenden mensche, daer in te verstaen ghevende hoe veele levens datter noch in hem overigh was. Plin. XXXIV. 8. Men vindt oock eenighe stervende menschen onder de stucken van *Apelles Plin.* xxxv. 10.

Leocras maeckte eenen arend, die in 't opnemen van *Ganymedes* besefte wat sijnen roof was, en wien hy den selvighen roof toevoerde; want hy sijne klauwen met sulcken teeren sorghvuldigheyd in hield, dat hyse in 't grijpen selfs niet door des jonghelinghs uyterste kleed be-

gheerde te slaen. Plin xxxiv. 8. *Myron* maeckte eenen *Satyr*, die sich over sijne pijpen verwonderde. Plin. xxxiv. 8. *Maucerus* maeckte eenen aessen-tochtighen worstelaer. Plin. xxxiv. 8. Den *Vulcanus* van *Alcamenes* wordt seer gheroemt van weghen een heymelicke en niet onghevoeghlicke lammigheyd die in hem ghespeurt wordt; niet tegenstaende dat hy ghekleedt is en stock-stille blijft staen. *Cicero Lib. I. De Nat. Deorum. En Valer. Maximus Lib. VIII. Cap.* 11. *Pythagoras Leontinus* heeft te *Syracusen* eenen hincke-poot ghemaeckt; d'aenschouwers laeten sich voorstaen dat sy de smerte sijnes versworen beens ghevoelen Plin. xxxiv. 8. *Ctesilochus* heeft sich selven eenen grooten naem door een dertele Schilderye verworven. Den inhoud sines tafereels was *Iupiter* in 't kinder-bedde, doe hy van sijnen *Bacchus* verloste. Verscheyden Godinnen om-cinghelen hem aen alle kanten, om de vroedvrouwen te spelen; dewijl hy anders niet en doet dan kreunen en kermen, nae de wijse der vrouwen die in baerens nood sijn. Plin. xxxv. 11. *Theodorus* schilderde *Leontium*, de vriendinne van *Epicurus*, ghelijck sy met eenighe diepe bedenckinghen was opghenomen. Plin. xxxv. 11. *Lysippus* wordt dapper ghepresen van weghen een dronken fluyt-speelster. Plin. xxxiv. 8. Den wijdberoemden Ghiet-Konstenaer *Myron* heeft een oud droncken wijf ghemaeckt, met sulcken aerdighen geestigheyd, datmen daer wijds en sijds ghenoegh van witt te segghen. Plin. xxxvi. 5. d' Oude Ghiet-konstenaers plaghten *Hercules* veeltijds met een kanne inde vuyst ende al striemelende te maecken, daer mede te verstaen ghevende dat dien grooten Held door 't overmaetig drincken meenigmael bekent was te suysel-bollen en te waggel-beenen, siet *Macrobius Lib. V. Saturnal. Cap.* 21. *Het word met meerder waerheyd van* Stratonicus *betuyght dat hy den slaeperighen Satyr in de drinckschaele sachtelick neder gheleyt heeft, dan dat hy hem daer in soude ghegraveert hebben. Plin.* xxxiii. 12. *Diodorus heeft den slapenden Satyr aldaer nedergheleyt, en niet ghegraveert. Hy sal op 't minste schudden, daedelick ontwaecken. Het silver is met eenen sachten slaep bevanghen*, seght *Plato Anthol. Epigramm. Lib. IV. Cap.* 12. Soo seght *Philostratus Iconum Lib. I.* in de Schilderye van de slaepende *Ariadne*; *Aenschout Ariadne, of liever den slaep selver.* En wederom inde Schilderye van *Midas*; *den Satyr slaept*, seght hy, *laet ons sachtelick spreken, ten eynde dat sijnen slaep niet ghebroken en worde; want soo doende souden wy de lieffelickheyd deses gesichts stracks quijt worden.*

5. Alhoewel het ons niet en soude swaer vallen ettelicke andere exempelen van sulcken gheluckige en gantsch beweghelicke uytdruckinghe der beweghinghen by te brenghen, nochtans sullen wy ons selven

ven met het ghene dies aengaende alreede ghefeyt is verghenoeghen, sonder verder in dit stuck te treden, welwetende dat ons d'oude Schrijvers een groote menighte van soodaenighe exempelen hebben naegelaeten, die in dese onse huydensdaeghsche eeuwe by veelen gheen geloove schijnen te verdienen, indien yeman oversulcks 't eene of 't andere verhael onder en tusschen 't lesen ontmoetet het welcke hy oordeelt ongheloofflelick te sijn, de selvighe magh sijn oordeel een weynigh opschorten en hier in't voorby gaen met ons aenmercken, dat het met d'omsichtigheyd van een wijs ende bescheyden mensche niet wel over een komt alle die vertellinghen terstond voor een versierde kluchte ende een beuselachtig fabel werck te houden, dewelcke soo wat vervreemdt schijnen te sijn van 't ghewoonlicke ghebruyck der Konst-oeffeninghe die nu ter tijd ghepleeght wordt; ghemerckt het seker is, dat d'oude Meesters verscheyden behulp middelen haerer Konste ghehadt hebben, die ons nu t' eenemael onbekent sijn. *Als Aristonidas de wroeghende schaemte van Athamas in een ghegooten beeld wilde voorstellen*, seght *Plinius* *, *midsgaeders oock het hert-knaeghende leedwesen 't welck desen Koningh quelde, als hy nu nae 't leelick mishandelen van sijnen soone Learchus, beghost te bedaeren en uyt sijne dolligheyd weder tot sich te komen; soo heeft het desen vernuftighen Konstenaer goedghedocht, eenigh yser in de ghiet-spijse met het koper te vermenghen; ten eynde dat de roestachtighe rossigheyd des ysers door de blickende klaerheyd des kopers uytschijnende, de waere ghelijckenisse van een schaem-roode ontroertheyd in't beeld soude verwecken.* *Lib. 34. Cap. 14.* *Plutarchus* gheeft ons insghelijcks te verstaen dat een ander Konstenaer de stervende *Iocasta* seer aerdighlick heeft uytghedruckt, mids eenigh silver in haere tronie met het koper vermengende; want het hem niet onbekent was, dat het koper door de vermenghinghe des silvers verstorven ende verbleyckt wesende de rechte kracht der dood-verwe in haer aensicht soude uytwijsen, siet *Plutarchus Symposiacon Lib. V. quæst.* 1. *d'Ægyptenaers hebben een seker middel versonnen van 't silver te verwen; dies plaghten sy oock, om haeren Anubis in allerley silvere vaten t' aenschouwen, het silver te verwen en niet te graveren. Dese ververuwde stoffe wordt daer nae tot die statuen ghebruyckt dewelcke d'overwinners in haere triumph-kleederen uytdrucken; en 't schijnt een gantsch wonderbaere saecke te sijn, dat den prijs van sulcken misverwighen ende verdoofden silver-glants soo dapper verhooght wordt. M. Antonius, een van de vermaerde Roomsche dry Heeren, heeft de kopere penninghen by hem ghestaeghen met yser vermenght: En hier is het wederom te verwonderen, dat wy in dese Konste allermeest begherigh sijn het misbruyck der selvigher te verstaen; ghemerckt wy dese verdorven munte soo gretighlick aenschouwen, dat sich nieman en ontsiet ettelicke goede ganghbaere penningen*

 ningen

penningen met eenen eenigen vervalschten penning te verwisselen. *Plin.*xxxiii. 9. *d' oude plaghten eenigh lood met het koper te versmelten, wanneer sy namelick dien purpuren boord, die* prætexta *ghenaemt wierd, in haere statuen wilden uytdrucken.* *Plin.*XXXIV. 9. *Alhoewelmen eertijds het koper met het*
Lib. xxxiv Cap. 2. *silver en goud plaght te vermenghen,* seght *Plinius* *, *nochtans wierd de Konst in meerder waerde ghehouden; men mach het nu daer en tegen met groot recht in twijffel trecken; of de Konst of de stoffe slechter is. Dies is het oock seer vreemd hoe de Konst soo gheweldigh quam af te nemen en gantsch en gaer te vervallen, ghemerckt den prijs der Konstigher wercken noch daghelicks wordt opghejaeght, ja het is nu met het gieten van kostelicke metaelen soo verde verloopen, dat selfs oock het gevallig avenduyr dese menighe jaeren niet konstighs heeft weten voord te brenghen.* Het wierd allermeest in den tijdt van den Keyser *Nero* ontdeckt, dat het nu met d' oude Giet-konst gedaen was: Want nae dat den Giet-konstenaer *Zenodorus* (die doe ter tijd met d' aller vermaerdste oude Meesters wierd vergeleken) een *Colossische* afbeeldinghe van den Keyser hadde beworpen, ontrent hondert en tien voeten hoogh, soo en wist hy evenwel gheenen raed om 't metael nae d' oude Meng-konste te temperen, alhoewel *Nero* sich selven vaerdigh ghenoegh toonde om soo vele goudts en silvers daer aen te koste te hangen als het werck op 't aller ruymste soude schijnen te vereyschen, siet *Plinius* Lib. xxxiv. ontrent het eynde des sevenden Capittels.

6. Ghelijck het dan blijckelick is dat d' eertijdighe Konstenaers een sonderlinghe wetenschap hadden in het vermenghen der metaelen, en dat sy door dese ervarenheyd menighmael een gantsch seldsame kracht des levens in haere wercken gewoon waeren uyt te storten, soo plaghten sy oock doorgaens henen sonder 't behulp van de voorgemelde vermenghinghe beyde in haere statuen ende schilderijen die levendigheyt uyt te drucken, de welcke ons *Callistratus* in de beschrijvinghe van sijnen *Praxitelischen Bacchus* heeft voorgestelt. *De handen van Praxiteles,* seght hy, *hebben gantsch levendighe wercken voordghebraght.* Soo seght den selvighen autheur wederom in de beschrijvinghe van de hollende *Baccha*, die *Scopas* uyt het marmer soo uytdruckelick hadde uytghehouwen, datse door eenen goddelicken raeslust verruckt sijnde herwaerds en derwaerds in een losse ongebondenheyd scheen gedreven te worden. *Alhoewel den steen van het wesenlicke leven t' eenemael ontbloot is,* segt hy *nochtans heeft hy levendigheyt.* Insgelijcks in de beschrijvinge van *Orpheus*: *sijn hayr is soo jolud,* segt hy, *en maeckt sulcken aengenaemen schijn van levendigeyd en geest, dat sich onse ooghen daer door sonder eenigh achterdencken laeten verleyden.* Indien de yeman de moeyte wil nemen om

in

niden ouden en jonghen *Philostratus* als oock in *Callistratus* dewijdloopighe verhandelingh van dese en dierghelijcke beschrijvinghe met aendacht 't overlesen, de selvighe sal daer uyt volkomenlick verstaen dat de hooghste volmaecktheyd deser Konsten voornaemelick inde levendighe uytdruckinghe van allerley herts-tochten ende bewegingen inde poeselachtighe rondigheyd van het sacht-swellende swadderighe vleesch, ende in een onderscheydenlicke ghelijckenisse gheleghen is; want d' afbeeldinghe behoort met de waerheyd van d' afghebeelde dinghen soo wel over een te komen, dat het schier onmoghelick is d' een van d' ander t' onderscheyden.

Damagetus *, noemt het ghevecht van *Hercules* ende *Antæus*, ghelijck het in 't koper ghewrocht was, *een levendigh werck-manschap*. Daer wierd eertijds in de stad *Pergamus* een seer vermaerd marmere Beeld ghetoont, 't welck *Cephisodorus* ghemaeckt had nae de ghelijckenisse van twee jonghskens die malckander door een speel-siecke kindsche dertelheyd omgrijpende *haere vinghers met meerder waerheyd in 't lichaem selver*, seght *Plinius* *, *dan in 't marmer schijnen in te drucken*. *Pygmalions* yvoore vrouwen-beeld verstreckt ons een ander exempel van dese vleeschachtighe sachtigheyd; want *Ghelijck Pygmalion een uytdermaeten goed ghevallen in sijn eyghen handwerck hadde*, seght *Ovidius* *, *soo liet hy sich selven voorstaen dat het Beeld maer alleen door een schaembertighe eerbaerheyd verhindert wierd sich te beweghen: Hy maeckte sich selven met eenen oock wijs dat sijne vinghers diep in 't aengheroerde lichaem insoncken, niet sonder vreese dat het harde handelen eenighe bloed-rastinghe inde teere leden van sijn schoone lief verwecken moght*. Als ons den selvighen *Ovidius* in een andere plaetse wil te verstaen gheven met wat een sonderlinghe aerdigheyd *Arachne* d' ontschaeckinghe van *Europa* door de Weef-konst heeft afgebeeldet, *Ghy en soudt anders niet dencken*, seght hy *, *of 't is eenen waeren stier en de rechte Zee die ghy in haer werck aenschout*. *Arbiter* komt hier mede over een; *my quam een verbaesde bangigheyt over*, seght hy, *als ick my selven de rouwe afschetsels van Protogenes voor d' ooghen stelde, vermids deselvighe met de waerheyd der nature selver in eenen strijd scheenen te treden*. Dat is dan de beste Konst die de meeste ghelijckheyd heeft met de nature: *Soo wordt oock de Konst dan eerst voor volmaeckt ghehouden*, seght *Dionys. Longinus* *, *wanneerse de nature selver schijnt te wesen*. Dit was de reden waerom *Apelles*, mistrouwende 't oordeel van d' eensijdighe seghs-luyden, sich van haer oordeel op 't beesten oordeel heeft beroepen; *Want als hy vernam*, seght *Plinius* *, *dat hem eenighe sijner med-yveraers in den aenghevanghen Konst-strijd meynden t' overtoppen, en dat op hope van een heymelicke gunst die sy de Konst-rechters* door

* Anthol. Epigramm vi. 8.

Lib. xxxvi. Cap. 5.

Lib. x. Metamorph.

* Lib. vi. Metamorph.

* De sublimi orat. 19.

Lib. xxxv. Cap. 10.

door veele smeeckens hadden afghetrugghelt, soo heeft hy sijn eyghen werck midsgaeders oock het werck van dieghene met de welcke hy te doen had, aen eenighe Paerden voorghestelt, die hy inde bestemde plaetse dede komen: Niet twijffelende of dese beesten, ghelijck het oock gheviel souden de naturelicke ghelijckheyd sijner paerde-beelden door haer neyen en brijschen voor d'andere erkennen. Dese proeve wierd daer nae in sulcken gheleghenheyd menighmael ghebruyckt.

Hier uyt ontstond het oock dat de Schilders die sich op de waere ghelijckenisse haerer Beelden niet en dorsten verlaeten, seer noode toelieten datmen haere tafereelen met het teghenwoordighe naturelicke leven soude verghelijcken. Dus lesen wy in *Plutarchus* * dat eenen broddachtighen Krabbelaer die seer ongheluckigh was in 't schilderen van Haenen, sijnen jonghen met eenen goeden kluppel ontrent het stuck de wacht liedt houden, hem last ghevende dat hy niet en soude ghedulden dat sich eenighe Haenen daer ontrent souden vertoonen.

De discrim adulatoris & amici.

7. Alhoewel wy ons selven langh ghenoegh met het stuck van 't levendighe roersel besigh hebben ghehouden, nochtans en moghen wy daer soo lichtelick niet afscheyden, sonder eerst de misgrepe der ghener een weynigh aen te roeren, dewelcke meynen dat haere wercken de waere kracht van eenen levendighen geest ontbeeren, 't en sy saecke datse aen alle kanten met den harden schijn van een haspelelde ghewoel vervult sijn: Want dewijl sy de Konste soecken daerse niet te vinden is, soo ghebeurt het doorgaens henen dat sy den ghebaenden Konst-wegh verlaetende tot een gantsch nietighe ende licht-hoofdighe futselinghe ter sijden af keeren. Dese dolinghe plaght uyt d'enckele onervaerenheyd ende onkennisse van 't ghene goed ende welstandigh is voort te spruyten. Dies vond sich den gheleerden *Plutarchus* genoodsaeckt het onverstand van sodaenighen onbesinde Ghiet-konstenaers en Beeld-snijders te bestraffen, die sich laeten voorstaen dat haere Beelden dan eerst groot ende gheweldigh worden, wanneerse sich onmaetighlick uytstrecken, haeren mond wijd open sperren, en grote steppen maecken nae de wijse der ghener die op stelten wandelen. Siet *Plutarchus ad Principem ineruditum.* Dit ghebreck wordt seer bequaemelick ende eyghenlick *parenthyrsius* ghenaemt; 't welck anders niet en beduydt *dan een onghetijdighe ende ydele beweghinghe*, seght *Longinus* *, *daer men gantsch gheen beweghinghe van doen heeft; ofte anderssins een onmaetighe beweghinge, daer men 't met een maetighe kan afsien: Want veele, als offe half buys waeren, plaghten sich hier met gheckelicke grimmagien en seldsaemlick verwronghen leden-steldsels te behelpen, diese uyt de wispelduyricheyd*

De Sublimi orat. 2.

pelduerigheyd van haere grillighe herssenen ofte oock somtijds uyt de vernuftheyd van d' eerste School-leere tot het werck toebrenghen, sonder in't minste daer op te letten of het met de teghenwoordighe gheleghenheyd haeres wercks over een komt ofte niet. Ghemerckt het dan buyten twijffel ghestelt moet worden, dat dese arbeydsaeme sotternije grootelick streckt tot naedeel van de Konst en Konstenaers; soo en konnen wy niet veele wercks van die Brabbelaers maecken, dewelcke sich niet en ontsien dese edele Konsten te schenden, om datse niet en verstaen hoemen deselvighe behoort te oeffenen. Sy scheppen haeren meesten lust inde swellende opgheblaesenheyd van een schijn groote handelingh; sy soecken den voornaemsten lof haeres verstands van een wilde onbeschoftheyd t'ontleenen, weynigh daer nae vraghende datse de rechte Konst-maet en de nature selver onder en tusschen te buyten gaen; sy nemen eenen grooten moed op 't ydele hand-gheklop van ettelicke onwetende botte-kroesen, die haere foey-fraeye wercken met een verbaesde verwonderingh schijnen t' aenschouwen. Volght daer op, 't welck 't aller schaedelickste is, dat sy dese haere dwaelinghe beghinnen lief te hebben: Want daer en is gheen beteringhe te verhoopen, als onse ghebreken niet alleen vermaeckelick maer selfs oock behaeghlick worden. Dewijl het dan dus verde met ons verloopen is, dat het nu voor een prijselicke ghewoonte door gaet, 't ghene eertijds voor een onverdraeghelicke faute wierd ghehouden, soo is het daer uyt lichtelick te verstaen, dat het quaede onvermeesterlick ende onverwinnelick is, dat alle dese klaghten te vergheefs uytghestort worden; want alhoewel wy nu ter tijd niet maghtigh en sijn dese onse kranckheyd langher te verdraeghen, soo en willen wy evenwel van ghene gheneeſ-middelen yet hooren. Dies achte ick dat het nu hoogh tijd is 't onnutte klaegen aend' eene sijde te stellen, en tot de *Dispositie*, diemen ghemeynlick d'*Ordinantie* ofte *Schickinghe* noemt, voord te vaeren.

Cap. V.

D*Emocritus* hield staende dat de verwen in haeren eygenen aerd een gantsch nietigh dingh sijn, maer dat de vermenghinghen der selvigher onse fantasijen allermeest plaghten te verwecken, wanneermen in 't bequaeme ende maetvoeghlicke aenstrijcken der Coleuren een goede stellinghe, bevallighe figuren, ende een gheschickte by-een-voeghinghe der selvigher figuren verneemt, siet *Stobæus eclog. physic. Cap.* 19. Dies ghebeurt het oock menighmael dat verscheyden figuren in een tafereel, niet teghenstaende de bequaeme ghevoeghlickheyd hae-

haerer verwen, onse ooghen in 't minste niet en konnen bekoren; ons dunckt dat wy een haetelicke wanschickelickheyd in de selvighe speuren, niet soo seer van weghen 't een of 't ander ghebreck 't welck wy inde figuren selver aenmercken, als van weghen de losse ongheschicktheyd der by-een voeghinghe. Dese schickingh-Konst ofte t'saemenvoeghinghe van veele ende verscheyden figuren die malckander in een stuck ontmoeten, wordt ghemeynlick de *Dispositie* ofte *Ordinantie* genaemt; soo schijntse oock maer alleen in die Schilderyen plaetse te hebben, dewelcke uyt veele ende bysondere Beelden bestaen. Het is wel waer datmen oock inde stucken die maer een Beeld in sich vervatten een sekere gheschicktheyd behoort waer te nemen; en dien Konstenaer wordt met recht gheoordeelt sijne Konste onlijdelick mishandelt te hebben, die eenen destighen mensche in staetelicke Raedsheers kleederen op sijn hoofd staende contrefeyt; nochtans schijnt dese onhebbelicke onghevoeghlickheyd veele eer den naem van een quaede stellinghe dan van een quaede *Ordinantie* te verdienen. Als den vermaerden meester *Pauson* had aenghenomen een tuymelende Paerd voor yeman te maecken, seght *Plutarchus* *, soo heeft hy het Paerd rennende ghemaeckt: Den aenbesteder niet beter wetende of den Konstenaer hadde hem ter leure ghestelt, beghost den Schilder over den hekel te haelen en hem 't breken sijner beloften scherpelick te verwijten: Keert het onderste des tafereels boven, andwoorde *Pauson*, en ghy sult bevinden dat ick u gheen onghelijck hebbe ghedaen. Doch dit was maer eenen enckelen treck des Konstenaers, die 't naeckte Paerd sonder eenighen grond ofte lucht soo aerdighlick hadde afghebeeldet, dat het nae 't omdraeyen van 't berd een wentelende ofte een viervoetende Paerd scheen te vertoonen. Een Schilderye die uyt veele ende verscheyden Beelden t' saemen ghevoeght is, en lijdt niet datmen daer mede in sulcker voeghen spele. Elcke figure moet sijn eyghen ghestaltenis en plaetse nae den eysch der voorghestelder gheleghenheyd hebben; soo is daer mede een sonderlinghe vermaeck in dese verscheydenheyd; *'t Gene daerenteghen altijd den selvighen schijn behoudt*, seght *Theodoretus* *, *plaght ons lichtelick te vernoeyen en tot walghens toe te versaeten.* Het en verdient oversulcks gheen verwonderingh, dat ons d' overvloedige en beelden-rijcke stucken soo wel bevallen, gemerckt sodaenighe Schilderyen inde veranderingh van elcke nieuwe figure een nieuwe ghedaente schijnen te krijghen, benevens datse ons gretig ooghe t' elcken versche stoffe tot haere verlustinghe plaghten aen te dienen, voornaemelick als dese veelvoudighe Beelden door 't gantsche werck met een gevoeghlicke bequaemheyt geplaetst sijn. *d' Orden*

is het

* Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine;

Serm. ii. de Providentia.

is het ghebruyckſaemſte en 't ſchickelickſte dat de menſch ontfanghen heeft, ſeght *Xenophon in Oeconomico. 't Blijckt in groote maeltijden*, ſeght *Demetrius Phalereus* *, *dat weynighe ſchotels ordentlick aengherecht weſende eenen ſonderlingen ſchijn van uyt der maeten goede ciere maecken.* Nieman plaght ſich grootelick over de menighte van ettelicke fraeye dinghen te verwonderen, ſoo langhe als deſelvighe loſſelick overhoop liggen; derhalven is het mede waerſchijnlick dat die Schilderye maer alleen onſe ſinnen krachtighlick ſal vervoeren, in welcke yeder deel by ſich ſelven volmaeckt is, en alle de gedeelten met het geheele ſtuck wercks door de bequaemheyd van een naturelicke ſtellinghe ende t' ſaemen knoopinghe over een komen *De kracht van goede dinghen blijft onververmindert*, ſeght *Caſſiodorus* *, *ſoo langhe als deſelvighe dinghen in haere eygene plaets gheſtelt ſijn; d' aller prijſwaerdighſte dinghen plaghten daer en teghen haere ghewoonlicke aenghenaemheyd te verlieſen, als menſe van de rechte plaetſe affcheydt.*

* De Elocut. 62.

* Variarum V. 22.

2. Dit ghewightighe punt vereyſcht een ſin-wackere opmerckinge van kloecke en gantſch ſuyvere herſſenen: Want ghelijck het niet genoegh en is, dat yeman tot het opbouwen van ſijn Huys allerley noodſaeckelickheyd van kalck en ſand, hout en ſteen by een brenghe, 't en ſy ſaecke dat hy de voornoemde ſtoffe door de hand van eenighe konſtighe Metſelaers en Timmer-lieden tot het werck toepaſſe; even alſoo ſchijnt den grooten overvloed van een volle en vruchtbaere materie in 't ſchilderen anders niet te ſijn, dan eenen onlieffelicken hoop van ettelicke woeſte en wildelick verſtroyde figuren, 't en ſy datſe door 'tbehulp van een bequaeme ſchickingh-konſt by een ghebraght en tot opmaeckinge van de gantſche Schilderye 't ſaemen ghevoeght worden. Alle de byſondere ghedeelten van een ghegoten Beeld over-hoop ligghende en ſijn niet maghtigh een ſtatue op te maecken, 't en ſy datmen yeder lid in ſijne eygene ghewrichten tot het gheheele Beeld toevoeghe: Noch ſullen dan d'in-een-ghevoeghde ledemaeten de gelijckeniſſe van een yſelick ende affichtigh monſter-dier draeghen, indienſe by ghevalle miſnomen ende verſtelt ſijn, indien een oore in ſtede van den neus, indien het been in plaetſe van den arm gheſtelt wordt; behalven dat het gantſche maeckſel door deſe onſchickelickheyd ſal ſchijnen bruyckeloos te ſijn, dewijl ons de daghelickſche ondervindinghe daer van ghenoeghſaemlick overtuyght dat alle onſe leden op de gheleghenheyd van een lichte verſtuyckinghe haer gewoonlicke ghebruyck verlieſen. Verſtroyde Heyrleghers worden op de minſte breuke des ſlagh ordens maghteloos ghemaeckt; ja de nature ſelver ſchijnt oock haer voornaemſte kracht inde beſtendigheyd van een goede orden te

hebben. Ghemerckt het dan seker gaet dat de behoudenis aller dinghen allermeest inde volstandigheyd van een onverbrooken ende onghekrenckte orden gheleghen is, soo en kan oock de Schilder-konst sonder dit steunsel in 't minste niet bestaen, sy moet sonder dit behulp noodwendighlick van den rechten wegh afdwaelen ende in 't wilde slaen, nae de wijse der ghener die in onbekende duystere plaetsen verdoolt loopen en 't blinde gheval by ghebreck van een beter leydsman ghedwonghen sijn nae te volghen. Wanneer yeman daer en teghen 't gantsche bewerp sijnes voorghestelden wercks recht wel bedocht ende in sijn ghemoed gheschickt heeft, deselvighe (indien hy maer een taemelick Konstenaer is) sal 't gantsche werck met een wonderbaerlicke vaerdigheyd van 't beghin tot het eynde toe vervolghen ende voltrecken. *Als men de voorghestelde materie ghenoeghsaemlick door-kauwet heeft*, seght *Horatius* *, *dan plaghten de woorden met een onbedwonghen ghemackelickheyd daer op te volghen.* Den ouden *Commentator* in sijne uytlegghinghe op dese woorden bevestight dit stuck met het exempel van *Menander*, die voortijds een seer vermaerd Comœdie-schrijver gheweest is; *Als Menander de Dispositie van eenighe fabel slechts in 't hoofd hadde, seght hy, sonder deselvighe nochtans ghedicht-wijse beschreven te hebben, dan liet hy sich evenwel verluyden, dat hy nu alreede sulcken Comœdie hadde ghemaeckt.*

* In Arte.

3. Dewijl het dan kennelick is, dat de meeste volmaecktheyd onser wercken voornaemelick in 't bevormen en schicken van de *Inventie* bestaet; dat oock het werck selfs meer dan half schijnt afghemaeckt te sijn, alsmen den eersten voorslagh des gantschen wercks met een goed en schickelick beleyd heeft beworpen; soo konnen wy daer uyt lichtelick besluyten, dat ons alle de behulp-middelen daer toe dienstigh vlijtighlick staen waer te nemen, en dat wy de hand noyt aen 't werck behooren te slaen, 't en sy saecke dat alle de bysondere ghedeelten onses eersten invals door den ernst van een diepe ende innighe verbeeldinghe in haere behoorlicke plaetsen verschijnen. Doch hier moeten wy eerst een onderscheyd maecken tusschen de *Dispositie* die uyt *d' Inventie* plaght te vloeyen, en d' andere *Dispositoe* die 't werck is van een nauluysterende *Proportie*. Dese eerste *Dispositie* ofte *Ordinantie*, die haeren oorsprongh uyt *d' Inventie* selver treckt, en is anders niet dan een levendighe afbeeldinghe van de naturelicke orden diemen in 't vervolgh der voorvallender *Inventie* plaght te speuren: Oversulcks behoeftmen hier niet te verwachten, dat dese *Ordinantie* yet nieus soude voord-brenghen; want haer anders niet te doen staet, dan datse 't gunt alreede ghevonden is soo bequaemelick aen een soecke te hechten, dat het

het d'eenvoudigheyd der naturelicker ghefchiedenisse door een effene ende eenpaerighe vloeyenheyd nae 't leven uytdrucke. Ghelijck dit een gheweldigh punt is, soo vereyscht het een sonderlinghe sorghvuldigheyd: Want indien het d'oude Meesters moghelick hadde geweest een sekere *Ordinantie* te beraemen die tot allerley voorvallende gheleghenheden toeghepast konde worden, veele souden seer uytnemende in 't by eenvoeghen haerer figuren gheweest sijn, en *Apelles* soude daer in onghetwijfelt boven alle d' andere hebben uytgesteken; maer nu dorst sich desen grooten Meester daer van niet veele beroemen, vryelick erkennende, seght *Plinius* *, dat hem *Amphion* in dat stuck verde te boven gingh. Aengesien dan dat daer altijd een oneyndelicke menighte van verscheyden invallen ende verbeeldinghen gheweest is en wesen sal, dat oock nieman oyt eenighe materien heeft konnen ontmoeten die malckander in alles ghelijck sijn, datmen eyndelick de gantsche ghestalte sijner *Ordinantie* nae de bysondere gheleghenheyd van elcke voorvallende materie behoort te richten; soo is het daer uyt lichtelick af te nemen, dat den Konstenaer, die sich in dit ghewightighe punt niet en wil vergrijpen, een dapper goed oordeel hebben moet, hy moet met eenen oock omsichtigh, wacker, bescheyden, vol van *Inventie*, en vaerdigh van beraed sijn, hy moet het voornaemste behulp uyt sijn eyghen borst haelen. Ghelijck het evenwel niet en kan gheloochent worden dat daer eenighe aenmerckinghen in d' oude schrijvers te vinden sijn, die ons hier voor Konst-regulen mogen verstrecken, soo en wil ick deselvighe niet onaengheroert laeten. Lib. xxxv. 10. Cap.

4. Het grootste behulp onser *Ordinantie* is daer in gheleghen, dat wy de voorghestelde materie grondighlick verstaen, dat wy 't ghene ons *d' Inventie* voord-draeght onophoudelick overlegghen onse ghedachten door de ghestaedigheyd deser oeffeninghe allenghskens daer toe ghewennende, datse sich de waere teghenwoordigheyd der dinghen selver door den aendacht van een merckſaeme verbeeldinghe souden voor-stellen; want ons ghemoed en kan t' historische vervolgh der voorvallender materie soo haest niet vatten, of daer sal ons daedelick een vaerdighe en gantsch sekere maniere van *Ordinantie* in den sin schieten. Doch hier moeten wy, om goed werck te maecken, wel toesien, dat wy al met den eersten tot den springh-ader van de Historie selver soecken te ghenaecken; ten eynde dat wy 't volle bescheyd der gantscher saecke inghedroncken hebbende, ons selven 't gheheele bewerp der materie t' effens moghten voor ooghen stellen: Want indien wy de saecke maer alleen ten halven ende verwarrelick insien ende begrijpen, het en wil noyt wouteren, daer sal immermeer 't een

 of

of 't ander ontbreken, en onse *Dispositie* sal noodwendighlick lammende onvolmaeckt sijn. Het eerste dan 't welck ons in desen moeyelicken arbeyd der *Ordinantie* staet waer te nemen, is daer in voornaemelick gheleghen, dat wy 't gantsche vervolgh van een beeldenrijcke materie in onse ghedachten volkomenlick omvangen: Volght daer op dat wy de bysondere figuren der selviger materie door de verbeeldens kracht soo bescheydenlick aenschouwen, datse door de ghe-swindigheyt onses werckenden geests tot haere eygene plaetsen vaerdighlick schijnen toe te loopen: Alhoewel eyndelick desen omvangh der figuren altemets op d' eene altemets op d' andere wijse te saemen gebonden ende opgesloten wordt, nochtans moeten sich alle de eerste en middelste figuren met sulcken opsicht tot de laetste toevoeghen, dat het ons van het eerste aen beghin onser schickinghe magh blijcken hoedanigh het bepaelde omvanghsel van alle d' opghesloten figuren wesen sal; Want ghelijck ons oogh in het lesen plaght te doen, so moet oock ons ghemoed in het schicken altijd op het volgende sien; vermids het seker is dat de gantsche schickingh Konst sal bevonden worden een gaepende hardigheyt te hebben, indien wy d' eerste en laetste figuren te saemen voeghen sonder ons met de middelste te bekommeren. *Ons ghemoed magh sich niet met een dingh alleen besigh houden,* seght *Quintilianus* *, *maer het moet vele aen een hanghende dinghen te ghelijck aenmercken: even als ons ghesicht eenen langhen wegh beschouwende, alles wat daer in ende ontrent is plaght te beooghen; wy sien het uyterste niet alleen, maer wy sien tot het uyterste.* Wy vinden schier over al in de wijdloopigheyt van de Historische materien eenen eersten, tweeden, derden sin, ontstaende uyt het menighvuldigh bedrijf 't welck daer in vertoont wordt, ghelijck het oversulcks niet ghenoegh en is, dat wy de veelvoudighe gheleghenheydt van een overvloedigh argument in een schijnschickelicke orden soecken te betrecken, het en sy saecke dat dese orden het bysondere vervolgh het welck in d' omstandigheden der gheschiedenisse selver te vinden is nae het leven voorstelle; soo behooren wy noch voorder ons uyterste beste daer toe aen te wenden, dat alle de bysondere ghedeelten der voorvallender materie met sulcken behendighen ende onuytvindelicken te saemen knoopinghe aen een ghehecht wierden, datse nu niet meer verscheydene ghedeelten, maer een gheheel ende volkomen lichaem schenen te sijn. Dit sal van ons gheluckighlick worden uytghevoert, indien wy de naturelicke overeen stemminghe der ghedeelten rijpmoediglick overwoghen hebbende, niet alleen de nabuerigheyt der teghenstrijdigher dinghen voorsichtighlick soecken te vermijden, maer oock by een soecken te brenghen

* Lib. X. Cap. 7.

ghen 't gheene wy verstaen ghelijck-aerdigh of ten minsten niet onghelijck van aerd te sijn. Want door dit middel sullen verscheydene figuren, uyt verscheyden plaetsen, sonder van te vooren eenighe ghemeynschap ghehadt te hebben, malckander in een stuck so gansch vriendelick bejeghenen; datse sich eendraghtighlick en sonder eenige hardigheyd met het ghene voorgaet en volght vereenigende, niet soo seer door een konstighe t' saemen voeghinghe, als door een natureliçke self-wesigheyd aen een schijnen te hanghen.

5. Soo is het dan enckelick noodigh tot ons voornemen, dat wy 't gantsche besteck onser *Ordinantie* trecken uyt de naturelicke orden die wel eer in 't doen der dinghen selver heeft uytghebleken. Dit is de reden waerom *Hemerius* op dit punt soo dapper gestaen heeft; want als hy ons de klaghte van eenen armen katijvighen mensche voordraeght, wiens sone van eenen rijcken man die hem voor sijn eyghen kind hadde aenghenomen jammerlick was omghebraght, soo schijnt hy allermeest in het bewerpen en schicken van d' afbeeldinghe deses grouwelicken moords op dit stuck aen te dringhen; *Soeckt eenen Schilder*, seght den armen ellendighen man *, *die niet alleenlick een bequaeme hand heeft om sulcken tragischen gheschiedenisse af te maelen, maer wiens ghemoed noch veele meer tot allerley tragische verbeeldinghe is gheneghen. Ghebiedt hem dat hy d' orden sijner Schilderye haele uyt d' orden mijner menighvuldigher rampsaeligheden. &c.* Merckt hier alleen in 't voor by gaen, dat de 't saemen-voeginghe van een gheschilderde Historie sich niet altijd aen de wetten van een beschreven Historie behoeft te verbinden; aenghesien het den schuldighen plight van een goed Historie-schrijver is, de bysondere gheschiedenissen ordentlick van 't beghin tot het eynde te verhaelen, sonder nochtans tijd en plaetse te vergeten: Den Schilder daerenteghen vraeght daer niet veele nae, of hy plotselingh in het midden der gheschiedenissen invalt; hy beghint al te mets daer 't hem best gheleghen dunckt; somtijds pickt hy uyt den hoop 't ghene met sijn ooghen-merck allermeest over een komt; en wederom, dies nood sijnde, keert hy sich tot het vorighe en 't volgende; want het hem niet swaer en valt het ghene alreede gheschiedt is, 't ghene teghenwoordighlick schijnt te gheschieden, en 't ghene als noch staet te gheschieden, in een stuck door sijne Konst t' saementlick uyt te drucken. *De Schilderye druckt uyt 't geneghepasseert, 't ghene teghenwoordigh, en 't ghene toekomstigh is*, seght *Philostratus* *, *niet soo seer daer nae trachtende, datse den waeren schijn der dinghen door de menighte der selviger lichtvaerdighlick soude uytwercken; als datse yedere figure het sijne ghevende, niet anders daer mede te werck soude gaen, als offse maer met het schilderen van een dingh alleen besigh was.*

* Apud Photium in excerptis ex Himerio.

* Iconum Lib. i. in Bosporo.

Alle

6. Alle de Schilderyen die uyt veele figuren bestaen, moeten noodsaeckelick 't een of 't ander Historiche verhael in sich vervatten; want het ghemeynlick gheoordeelt wordt een gantsch onsoet ende onnut stuck wercks te sijn, 't welck met een groot ghetal van sodaenige Beelden vervult is, daer in men noch hoofd noch steert kan ghevinden, ofte (om klaerder te spreken) daer uyt men noch verstand noch leeringhe kan raepen. Daerom plaght oock yeder een te verwachten dat de figuren selver, die in een Beelden-rijck tafereel afghemaelt staen, door de bequaemheyd van haere gheschickte t' saemenvoeghinghe, als door een stomme aenspraecke, een historische ofte zede-vormende *Inventie* souden voorstellen. Maer aenghesien die dinghen in elck historische verhael allermeest aenmerckens waerd sijn, dewelcke eenigh teghenwoordigh bedrijf afbeelden; soo plaghten oock d' omsichtighe Konstenaers die figuren inde voornaemste plaetse te stellen, die de hooghste hand in 't afghebeelde bedrijf schijnen te voeren. Ick en achte niet datter erghens sulcken dommen Konstenaer ghevonden wordt, die niet en verstaet hoe veele hem daer aen ghelegen is dat hy de verwachtinghe der aenschouwers al met den eersten soude voldoen; want indien yeman in dit groote punt naelaetigh is, deselvighe behoeft niet te hoopen dat het overighe sijnes ongheschickten wercks de minste aenlockelickheyd sal behouden. Oversulcks moet een goet Konstenaer den aerd, den staet, de ghestalte, 't ghebaer, 't eyghenste bedrijf der voornaemster figuren boven alle andere dinghen aendachtiglick waernemen ende uytdrucken, ten eynde dat alle d' andere omstandigheden des gantschen wercks daer nae gheschickt ende bestiert wierden.
Lib. iii. Cap. 9. *Men behoort altijd met het eerste te beghinnen*, seght *Quintilianus* *, *soo en heeft oock nieman oyt, die een gheschilderde ofte ghegoten beeld meynde te maecken, sijn beghinsel van de voeten ghenomen.* Aennopende d' andere omstandigheden die in 't werck voorvallen, den Konstenaer en plaght sich met de selvighe niet vele te bekommeren, tot dat hy de voornaemste figuren heeft afghemaeckt: Als dan beghint hy sich de mindere figuren eerst aen te trecken, deselvighe somtijds van verde in eenen donckerachtighen mist soo seer bedommelende, datse nu als ghepasseert uyt onse ooghen schijnen te verdwijnen. *Den schilder heeft d' andere*
Iconum Lib. ii. in Insulis. *dinghen met eenen sekeren nevel-mist overgoten*, seght *Philostratus* *, *om daer mede te verstaen te gheven datmen inde selvighe dinghen de ghelijckenisse sach van 't ghene alreede ghedaen was, en niet te doen stond.* Het en is niet van noode dat wy meer woorden tot bevesting van dit punt ghebruycken, want het klaer ghenoegh is. d' Al te voordvaerende Konstenaers moeten sich onder en tusschen op dese gheleghenheyd ghewaerschout

houden

houden, datse haere hand niet lichtelick van de voornaemste Beelden behooren af te trecken, sonder deselvighe volwrocht te hebben, dewijl d' eerste hitte van haeren doordringhenden werck-lust als noch versch en warm is. Het ongeval van den wijd-beroemden Konstenaer *Euphranor* dient ons tot een exempel om d' onbesindheyd van die Meesters daer uyt af te nemen dewelcke de voornaemste Beelden uytstellen tot datse de levendighe krachten haeres ontroerden gheests gants en gaer ontrent mindere figuren verbreken. *Alhoewel de nature menigmael schijnt te dulden dat de Konst met haer in den strijd trede*, seght *Valerius Maximus**, *nochtans plaghtse deselvighe Konst somtijds nae de vermoeydheyd van eenen vergheefschen arbeyd in't eynde leelick te beschaemen. De handen van den grooten Konstenaer Euphranor hebben dit ghevoelt. Want als hy de twaelf opperste Goden t' Athenen bestond af te maelen, soo heeft hy nae sijn uyterste vormoghen d' aller treffelickste verwen ghebruyckt om 't Beeld van Neptunus met een sonderlinghe Majesteyt te vervullen; niet twijffelende, of het soude hem daer nae licht vallen, noch eens soo grooten gheweld van Majesteyt op Iupiters Beeld te besteden. Maer hy vond sich hier dapper bedroghen, hy wierd ghedwonghen te bekennen dat hy sijne rekeninge gantsch quaelick hadde ghemaeckt. Want het hem onmoghelick was door alle den ernst van sijn laetste half-ghematteerde ghepoogh de minste schaduwe van de voorghenomen Majesteyt uyt te drucken, vermids hy de gantsche kracht sijner ghedachten aen't voorighe Beeld ghehanghen hadde.*

* Lib. viii. Cap. ii.

7. Wy hebben tot noch toe duydelick ghenoegh aenghewesen hoe d' oude Meesters niet onschickelick, maer met een sekere ghevoeghsaemheyd in d' *Ordinantie* te werck ginghen; dies waeren oock de by een voeghinghen haerer stucken seer eyghentlick ghehandelt, sy waeren op een sekere vaste wijse met sulcke merckelicke uytbeeldinghe door-knuffelt en doorwrocht, datse de gheschiedenisse selver scheen te sijn, Alhoewel wy oversulcks inde voorighe afdeylinghen deses Capittels drijven, dat de netticheyt van een prijs-waerdighe *Ordinantie* allermeest in den overvloed van een volle materie plaetse heeft; nochtans en is dit onse meyninghe niet, dat die ghene de volheyd van een Beelden-rijck argument recht beandwoorden, dewelcke een groote verscheydenheyd van persoonen, plaetsen, en allerley bedrijf daer in ontmoetende, 't een of 't ander sonder eenigh oordeel uytpicken, met het welcke sy een weynigh spelende haere onervaerenheyd in de voornaemste dinghen soecken te bedecken. Het schijnt ghewisselick dat dese fijne Konstenaers de gheck met de Konst scheeren, als sy de waere kracht van een Beelden-rijck argument, 't welck sy behoorden te voldoen, soo schandelick ontsenuwen. Dit en kan immers den rechten

Konst-wegh niet sijn; aenghesien d'aller treffelickste voorganghers, die ons den onbedrieghelicken veylighen wegh der Konste hebben gebaent, haer gantsche werck met een stoute vrymoedigheyd plaghten aen te tasten; hun docht dat haere edele verstanden door den overvloed der voorvallender materie gheterght wierden, om alles, wat hun voor-quam, te beproeven. Daerom schijnen oock die Konstenaers haere eyghene swackheyd door een openbaere erkentenis te verraeden ende aen 't licht te brenghen, dewelcke haere handen aen een veel-voudighe vermaeckelicke Historie niet en dorven slaen; 't bloote ghesicht van soo veele gantsch treffelicke ende ghewightighe dinghen brenght in hun te weghe, datse sich door een weeck-sinnighe vreese 't gheheele werck schroomen aen te vatten; sy en hebben 't herte niet om elck bysondere deel, ghelijck het uyt de naturelicke orden der voorghestelder dinghen is vloeyende, manhaftighlick ende volstandighlick aen te grijpen; dies vallen sy menighmael op den opghepronckten schild van d'een of d' ander vermaerd Kapiteyn, op een bouvallligh oud Kasteel, op eenen seldsaemen kuyl die seer aerdighlick met Klemmer-boom, Geyten blad, Myrtel, en Wijngaerd scheuten overschaduwet is, ofte oock op yet anders 't welck hun in *d' Inventie* meest aenstaet en daer sy best mouwen aen weten te setten. *De recht-sinnighe Konst wordt dan eerst voor goed ghekeurt*, seght *Quintilianus* *, *wanneerse haere meeste kracht ontrent de grootste dinghen bestaet aen te legghen. Dese andere byweghen ende krom-sprongen daerenteghen sijn enckele schuyl-winckels en sluyp-holen, waer toe dieghene haeren toevlught nemen, dewelcke inde Konst niet seer vast gaen: Even als de ghene, die niet wel te been sijn, sich in 't loopen met keeren en wenden soecken t'ontdraeyen.* Soo ligghen dan die ghene oock in 't selvighe ofte in 't naeste Gast-huys sieck, die 't eene of 't andere lasschel-beeld hebben, 't welck sy in alle haere *Ordinantien* met gheweld willen inproppen, en dat nerghens anders om, dan dat sy het selvighe taemelick wel weten te maecken. *Als een arm en seer belacchelick Schilder die schier anders niet en hadde geleert dan Cypresse-boomen verdraeghelicker wijse te maecken*, seght *Acron* *, *daer toe van eenen schipbreukighen mensch versocht wierd, dat hy den ellendighen schijn van sijn rampspoedigh verdriet nae 't leven soude afbeelden, soo heeft hy den armen verzeeuden Kalis daedelick afghevraeght, of hy niet en begheerde eenen Cypresse-boom daer by gheschildert te hebben.* Daer is noch eenen anderen slagh van Konst-verdervers inde wereld, dewelcke, alhoewelse d' ooghen der aenschouwers door sulcken guychel spel van de ghebreckelickheyd haerer *Ordinantie* niet en soecken af te keeren, nochtans plaghtense door een grove onwetenheyd in velerley en gantsch onverdraegelicke misgrepen

* Lib. ix. Cap. 2.

* In Horatium de Arte.

misgrepen te vervallen, *Niet veele van die Knaepen verschillende*, segt *Lucianus* *, *dewelcke door de onverwachte erffenis van haere onlanghs afgheſtorvene Meesters schielick verrijckt sijnde, niet alleen met het aentrecken van d'aller cierelickste kleederen gantsch onghevoeglick en schottelick te werck gaen, maer selfs oock 't ghemeyne tafel-recht aen den disch versuymen, het ghesprengde vleesch soo haestelick inslockende en haere penssen met een slechte soppelore tot berstens toe soo seer opvullende, als offe noyt gheleert hadden datter in welgheschickte maeltijden een tweede en derde gerecht te verwachten staet, soo dat het oock onmaenierelick is met den eersten soo gulsighlick aen allerley grove spijse te vallen, datmen in het minste gheen plaetje voor Haesen, Veld-hoenders, en ander Wild-braed open houdt.* * De Conscrib. historia.

8. Een oprecht Konstenaer schept sijn meeste vermaeck inde volheyd van een overvloedighe ende onvernepen materie: Want hy het oordeelt met de vrijheyd van sijn edel ende onbepaelt ghemoed allerbest over een te komen, dat sich d'ongherustheyd sijnes werckenden hoofds midsgaders oock de voordvaerenheyd sijner Konst-oeffeninge aen een Beelden-rijck argument soude gaen verbinden. Het quelt sijnen wackeren werckelicken gheest, alsmen hem een dorre en schraele *Inventie* voorstelt; en ghelijck hy altijd nae een ghenoeghsaeme stoffe is wenschende, soo soeckt hy de ruymigheyd der gantscher stoffe in 't ghemeyn en alle de ghedeelten der selvigher in 't bysondere nae den eysch haerer gheleghenheyd bequaemelick te schicken en uyt te wercken; vermids het hem niet en kan onbekent sijn, dat sich d'uytnemenheyd sijnes verstands als oock d'ervaerenheyd sijner Konste allermeest inde menighte der voorghestelder dingen plaght t'openbaeren; dat de Schilderyen, achtervolghens 't ghetuyghenis van *Philostratus* *, een gantsch bevallige welstandigheyd uyt soo veele verscheydene figuren ende beweghinghen ontfanghen; dat eyndelick die Schilders altijd in grooter verwonderingh ghehouden worden, dewelcke de voornoemde bevalligheyd door een gheschickte t' saemenvoeginghe van soo veele verscheydene figuren soecken te vermeerderen: d'Andere Konstenaers daer en teghen, die sich in dit stuck der *Ordinantie* niet met allen ofte seer weynigh hebben gheoeffent, ghelijckse met een enckele Schilderye redelick wel weten om te gaen, soo vindense haer-selven gheweldigh verleghen, alsmen hun 't by een voegen en 't schicken van eenighe veelvoudighe Beelden-rijcke stucken oplegh; sy plagten de vaerdigheyd diese in 't kleyne hebben, in 't groote te verliesen; *Even ghelijck eenighe beestjens in 't ruyme van een open veld lichtelick betrapt worden* seght *Quintilianus* *, *al schijnense noch soo gauwen rappigheyd in 't enghe te hebben.* De woorden van *Demetrius Phalereus* * Iconum Lib. ii. in Rhodogyne. * Lib. xii. Cap. 2.

ſijn aenmerckens waerd; *Den wijd-beroemden Schilder Nicias hield ſtaende* ſeght hy *, *dat dieghene dewelcke yet meynen te ſchilderen, ſich een ghenoeghſaemlick groote materie behooren voor te ſtellen, ſonder de ſelvighe daer nae te beſchroyen ende in eenighe kleyne dinghen, als Bloemen, Voghelen, en andere beuſel-werck te verbrijſelen. Hy oordeelde dat de materie ſelver grootelick dienſtigh is om de Schilder-konſt op te wecken, ghelijck yeder een bekent ſtaet dat de voornaemſte deughd der Dicht-konſte allermeeſt inde fabulen ſelver gheleghen is. Daerom vond hy het niet ongheraeden dat ſich een goed Meeſter tot het afmaelen van allerley Schepen ghevecht en Paerden ghevecht ſoude begeven, als waer in niet alleen verſcheyden gheſtalteniſſen van loopende, ſteygherende, en nedervallende Paerden, maer oock van ſchietende, ſlaende, en doodelick gewonde Ruyters op 't aller vermaeckelickſte te paſſe worden ghebraght.*

* De Elocut. 76.

9. Ghelijck het dan ſeker is, dat de grootſte verſtanden altijd den meeſten treck nae de grootſte materie plaghten te hebben; ſoo gaet het mede vaſt, dat ſich d'uytnemenſte Konſte allermeeſt in 't verhandelen van 't uytnemenſte argument uyt-wijſt. Doch aengheſien de beſte Konſtenaers ſchier anders niet met den gantſchen ernſt haeres onvermoeyden arbeyds voor hebben, dan datſe de ghedachtenis van haer verſtand en Konſte tot d' aller laetſte achter-eeuwen moghten uytſtrecken, ſoo behooren ſy overal een gheduerſaeme kracht der Konſte in haere ſtucken uyt te ſtorten, en haere *Ordinantien* met een ſonderlinghe ſorghvuldigheyd aen alle kanten ſoo wel te beſteken, datmen in 't gantſche beſteck haerer ſchickinge een glatte effenheyd ende een onverbroken aen een houdinghe verneme: Alle de ghedeelten haerer *Diſpoſitie* moeten ſoo vaſt aen een verbonden en ſoo diep in een verknocht ſijn, datſe ghemackelick op malckander ſchijnen te paſſen en ſachtelick in malckander ſchijnen in te vloeyen, nae de wijſe der gener die hand in hand gaen, om haere treden door dit onderlinghe behulp te ſtijven; ſy houden d' andere op, en worden wederom van d'andere opghehouden, Ghelijck men dien menſche overſulcks voor eenen vuylen verwaenden keker-beck ende niet voor een treffelick welſprekend menſch behoort te houden, die een vermaeckelicke vertellinghe vaerdighlick aenghevanghen hebbende, in 't midden van ſijn verhael ſoo leelick aen 't ſtameren gheraeckt, dat hy veele eer een onvolmaeckte en kortelick afghebetene reden ſchijnt uyt te riſpen, dan yet beſcheydenlick uyt te ſpreken; even alſoo wordt eenen werckmeeſter noyt gheoordeelt een ſonderlinghe verſtand ende een goed oordeel te hebben, ſoo langhe alſmen in ſijn gheheele werck een knobbelachtighe en gantſch harde oneffenheyd verneemt, ontſtaende uyt d' onſchickelickheyd van ettelicke onbondighe miſghevoeghde leden.

Waer

Waer de bloote leden sijn voorghestelt, seght Seneca *, *daer plaght het strecks openbaer te worden watter erghens aen 't ghetal ofte oock aen de orden is ontbrekende.* 't Ghene daerom inde kortstondighe slechte wercken bevonden wordt een losse ende ongheschickte woestigheyd te hebben, het selvighe moet inde blijvende volmaeckte wercken soo wel gegrondeert, soo bequaemelick bevormt, en soo vast aen een gheschaeckelt ende in een ghetroft sijn, het moet in den gheheelen omvangh van de voorghestelde Historie sulcken vermaeckelicken rondigheyd der t' saemen voeghinghe vertoonen, het moet inde rechtsinnighe uytdruckinghe van alle de noodwendighste omstandigheden sulcken staetelicken eenvoudigheyd der handelinghe uytwijsen, dat d' aller plompste een redelick ghevoelen daer van hebben, dat de middelmaetighe verstanden daer in een groot vermaeck nemen, alhoewel dieghene maer alleen bequaem sijn daer van te oordeelen dewelcke haer verstand behoorlicker wijse inde dinghen van desen aerd hebben gheoeffent. Daer worden overal uytdermaten veele Schilders ghevonden, die de quaede Kocks slachten: Want ghelijck dese laffe keucken-vlieghen, ghewaer wordende datse 't eten niet en konnen leckerlick toebereyden, haeren toevlught nemen tot eenen vreemden onsmaeckelicken compost die van hun uyt verscheyden quaelick over een komende spijsen in eenen pot t' saemen ghehutst en op een nieuwe maniere ghestovet wordt; insghelijcks soecken oock dieghene, dewelcke meer nae den ydelen waen der Konste dan nae de Konste selver trachten, de ghebreckelickheyd van haere schaerdighe verhackelde Schicking-konst te verheelen en 't oversalven met een groote menighte van bondel-loose stucken en brocken die van hun uyt verscheyden Historien onschaemelick by een gheschraept en daer nae onkonstighlick ende ongheluckighlick aen malckander gheklampt sijn. Dit is immers heel vreemd; en noch is het vreemder, dat dese fraeye Konstenaers sich niet en schaemen eenen hooghen moed op soodaenighe wercken te draeghen; sy laeten sich niet alleen ghaerne voorstaen, maer soecken 't andere met eenen oock wijs te maecken, datse in 't versinnen en 't by een voeghen haerer nietigher *Inventie* door een krachtighe en meer dan menschelicke ingheestinghe boven de ghewoonlicke læsæ van andere ghemeyne verstanden tot het werck waeren aenghedreven ende verruckt; daerse nochtans in haer ghemoed ghenoeghsaemlick overtuyght sijn, hoe menighmael sy haer selven in 't midden van dese voorghewende verruckinghe door een schielicke ende onvermijdelicke haeperinghe ghestut vonden; en dat veel tijd, by ghebreck van stoffe; somtijd oock van weghen haere onervaerenheyd in 't by een voeghen der stoffe; doch

*In procemio Lib. i. Controv.

allermeest, om datse haere losse en quaelick aen een hanghende invallen seer lichtelick quijt gheraecken, sonder datse maghtigh sijn te bedencken waer sy deselvighe erghens uyt eenen hoeck wederom sullen ophaelen. Om dan dese Brodders voord aen in haer wesen te laeten, soo houde ick my verghenoeght met het ghene alreede gheleyt is, dit maer alleenlick daer by voeghende; dat allerley Schilderyen dies te slimmer sijn, hoe beter dat haeren sin als oock de verstroyde ghedeelten der selvigher souden gheweest sijn, indien syse door een goede schickinghe bequaemelick hadden opghemaeckt. Want ghelijck de welstandigheyd van een goede *Ordinantie* door d' uytnemenheyd der dinghen die wel in een ghevoeght sijn dapper verfraeyt wordt, soo plaght oock d' onghevoeghlickheyd van een quaede *Dispositie* gheweldigh verleelickt te worden door de treffelickheyd der dinghen die onbequaemelick t' saemen ghevoeght sijn; vermids de grove versuyminghen, die inde schickinghe begaen sijn, niet alleen door het licht der dinghen selver gheopenbaert worden, maer men kanse met eenen oock ghemackelick ontdecken uyt de onghelijckheyd der verwen, als mede uyt de holle oneffenheyd van diepe kloven en scheuren die allenthalven in 't ondichte en misvoeghde werck sijn te vinden.

10. Alhoewel het dan uyt ons voorgaende verhael onwedersprekelick volght, dat den werckelicken gheest der kloeckſinnigher Konstenaeren allerbest met een volle ende overvloedighe materie ghepast is, dat oock dese groote verstanden de kracht haeres ghesonden oordeels in 't by een voeghen en 't schicken van soo veele verscheydene figuren allermeest plaghten uyt te wijsen; nochtans houden wy 't daer voor, dat de vermetelheyd der gheener misprijselick is, die allerley mindere materien smaedelick verwerpen, als offe haer selven grootelick te kort souden ghedoen, indiense haere handen aen een ghemeyne materie bestonden te slaen. Wy en konnen anders niet ghevoelen, of dese laetdunckende Konstenaers gaen wat te verde buyten de schreve; want men ghene reden ter wereld kan by brenghen; waerom een goed Konstenaer sich niet en soude sonder eenigh onderscheyd schicken nae de voorvallende gheleghenheyd der dinghen, het sy groote of kleyne; *Een mensche magh sijn verstand*, seght *Paulus Silentarius* *, *selfs oock in d' aller minste dinghen betoonen.* Insghelijcks begaen dieghene, onses dunckens, eenen gantsch haetelicken mislagh, dewelcke meynen dat de drooge schraelheyd van een vernepen materie niet alleen gheholpen wordt door 't schoon-verwigh poppen ghepronck van verscheyden toon-schijnighe bywercken, daer mede sy 't buytenste haerer stucken rondom besmeren; maer oock door het toevoeghsel van veele

*Lib. iv. Anthol. Epigram, Cap. 32.

verre

verre ghehaelde lappen en leuren, daer mede sy 't binnenste haeres ghebreckelicken arguments soecken op te vullen; want het immers seker is, dat die stucken en stollen daer mede sy de reten en spleten van haere van een wijckende wercken soecken op te stoppen, deselvighe wercken veel eer wanckelende maecken, dan dat sijse d' aller-minste sterckte en stijvigheyd souden toebrenghen, besiet *Horat. de Arte.* Als oock *Dionys. Longinus de Sublimi orat.* 8. Veele treffelicke Meesters sochten eertijds niet alleen d' opperste volmaecktheyd der schoonheyd in haere Schilderyen nae haer beste vermoghen af te maelen, maer sy plaghten deselvighe oock menighmael met de hardigheyd van dichte boom-ruyghten en allerley afbreukighe steen-klippen rondom te beschaduwen; ten eynde dat de soete welstandigheyd haeres wercks door d' onlieffelickheyd van den rand te beter soude afsteken. Indien yeman onder en tusschen belust is het exempel van dien *Pamphilus* nae te volghen, *dewelcke, nae* 't segghen van *Tullius* *, *veele groote dinghen in 't midden van verscheyden omhanghsels in sulcker voegen heeft afghemaelt, als of het maer enckel kinder-spel was 't ghene hy schilderde*; Het staet hem vry te beproeven, wat voordeel hy daeruyt meynt te ghekrijghen. Nochtans moet ick hem raeden dat hy aendachtiglick aenmercke en by sich selven rijpelick overweghe, hoe d' oude Meesters veele meer yet groots stilswijghende en sonder eenigh ghewoel sochten te weghe te brenghen, dan datse een groot gherucht ghemaeckt hebbende niet sonderlinghs en souden uytrechten. *Eenen Konstenaer die wonderen meynt te doen*, seght *Horatius* *, *en soeckt gheenen roock uyt het licht, maer licht uyt den roock voord te brenghen.* Soo seght den selvighen autheur wederom in 't selvighe boeck; *Ick sal een bekende saecke soo versierlick handelen, dat alhoewel sich yeder een de sekere hope van 't selvighe te doen voorstelt, nochtans sal hem den vergheefschen arbeyd van sijn stout bestaen sweets ghenoegh uytperssen. Soodaenigh is de kracht van een ordentlicke by een voeghinghe, en d' aller ghemeynste dinghen plaghten daer door sulcken merckelicken cieraet t' ontfanghen.*

*Lib iii. de Oratore

*De Arte.

11. Alhoewel wy in de voorighe afdeylinghen wijdloopighlick genoeg hebben aengewesen, dat de schilderijen door 't bequaeme by een voeghen der figuren veelsins worden gheholpen; so schijnt doch evenwel de duydelickheyt, die somtijds oock d' uytdruckelickheyt ghenaemt wordt, een van de voornaemste vruchten der *Ordinantie* te wesen. Want gelijck een goed ende omsightigh Konstenaer het gantsche beleyd sijner *Dispositie* uyt de kracht der fantasije ghewoon is te haelen, mids de gantsche geleghenheyd der materie sich selven als tegenwoordigh voorstellende; so plaght hy oock altijd een klaer en le-

vendigh afdruckſel van deſe verbeelde teghenwordigheyd ſoo krachtighlick in ſijne wercken in te printen, dat d'aendachtighe aenſchouwers door de duydelickheyt deſer afbeeldinghen aengheleydt ſijnde, even de ſelvighe verbeeldens kracht in haere herten ſchijnen te vernemen, die den werckenden Konſtenaer wel eer in 't ſchicken ende in 't by een voeghen der materie ghevoelt heeft, ſiet de laetſte afdeylinge van 't vierde Capittel onſes eerſten Boecks, alwaer wy den grond-ſlag van dit punt kortelick hebben aengheroert. *De uytdruckelickheyt vereyſcht dat men d' afgebeelde dinghen niet verkeerdelick voorſtelle, maer achter volghens d' orden daer in de dinghen ſelver gheſchiedt ſijn*, ſeght *Ariſtides Rhetor de Civili orat. Cap.* 10. *De uytdruckelickheyd van t' ſaemen ghevoeghde en konſtighlick in een ghevlochten dinghen*, ſeght *Lucianus* *, *moet over al in het gantſche werck uytſchijnen; want de volmaecktheyd des wercks voornamelick daer in gheleghen is. Het eerſte deel der Hiſtorie behoorlicker wijſe uytghewrocht ſijnde, ſal het tweede, het welck daer aen vaſt verbonden ende ghekettent is, ſoo vaerdighlick inbrenghen datſe beyde maer een onverdeylde vertellinghe ſullen opmaecken; ghemerckt het tweede niet alleen door ſijne naebuerigheyd met het eerſte vereenight wordt, maer oock door een onderlinghe vermenginghe van d' uyterſte aen een klevende ghedeelten. Plutarchus* verhaelt hebbende hoe den edelen manhaftighen *Aratus* de *Pellenenſen* van den overlaſt der *Ætoliaenen* bevrijde; *Deſe ſijne daed wierdt hooghlick gheroemt*, ſeght hy *, *daer om heeft oock den ſchilder Timanthes de levendighe afbeeldinghe deſes ghevechts in een gantſch uytdruckelicke Ordinantie voor oogen gheſtelt.* Als ons den jonghen *Philoſtratus* inſgelijcks de ſchilderije van ettelicke Iagers gaet beſchrijven, ſoo iſt dat hy het ſelvighe ſtuckwercks allermeeſt verheft van weghen d' uytdruckelickheyd der ſchickinghe die den Konſtenaer daer in waergenomen heeft. *Goede God*, ſeght hy *, *hoe gantſch wonderbaerlick en lieffelick is de duydelickheyd deſer ſchilderije, hoe ghemackelick is het daer, uyt af te nemen, wat ſpoed yeder een in het jaghen ghehad heeft. De vijf voornaemſte jaght meeſters ſetten ſich ter neder om de byſondere voorvallen, die ſy in het jaghen onmoetet hebben, aen malkander te verhaelen, de mattras ofte den bolſter, daer ſy op ſitten, ſchijnt uyt verſcheyden haeſtiglick op gehoopte netten te beſtaen. Siet ghy niet met wat ernſt ſich den middelſten opweckt en tot ſijne jaghtſghenoten keert, even als of hy nu alreede beſigh was met het verhael der dinghen die hem in de jaght ſijn wedervaeren. &c.* Indien yeman beluſt is de gantſche maniere der uytdruckelickheyd, die van d' oude Meeſters in haere wercken ghebruyckt wierd, noch beſcheydenlicker te begrijpen; de ſelvighe moet het ſich de pijne waerd achten, de ſchriften van den ouden ende jonghen *Philoſtratus* in te ſien: Want daer in worden ons de beſchrijvinghen van vele uytnemende ſchilderijen voorgheſtelt, die haeren voornaemſten lof

* De Conſcribe. hiſtoria

In Arato.

In Venatoribus.

of uyt de duydelickheyd van een gantsch nette en welbeknopte *Ordinantie* trocken.

12. Tot noch toe hebben wy d' *Ordinantie*, die uyt d' *Inventie* oorspronckelick voordspruyt, aenghemerckt; volght dat wy nu een weynigh handelen van de *Dispositie*, die 't werck is van een nauwluysterende *Proportie*. Daer om schijnt oock dese *Dispositie*, om de waerheyd te segghen, seer weynigh van de *Proportie* te verschillen: Want ghelijckse nerghens anders op uyt gaet, dan datse 't rechte tusschenscheyd der figuren behoorlicker wijse waerneme ende onderhoudt; soo wordtse ten aensien van de groote ghemeynschap diese met de *Proportie* selver heeft, een *Symmetrie in Plinius* ghenaemt: *Apelles*, seght hy *, *plaght de Symmetrie van Asclepiodorus met groote verwondering t' aenschouwen*; Want dit segghende, soo heeft hy daer mede anders niet te verstaen ghegeven, dan dat sich *Apelles* met den voornoemden *Asclepiodorus* niet en heeft dorven verghelijcken, *In de maeten, dat is, in 't waernemen van de tusschen-wijdde die men in verscheyden figuren behoort t' onderhouden*, ghelijck den selvighen autheur in 't selvighe Capittel is sprekende. Wat dese *Dispositie* belanght, men kanse aen gheen sekere ghesette regulen verbinden; ons ooge heeft daer in 't meeste bedrijf: *Wanneer de Konstenaers verscheyden Beelden in een tafereel te passe brenghen, dan plaghtense deselvighe door een sekere tusschen-wijdde van malckander af te scheyden, ten eynde dat de schaduwe van d' eene figure op d' ander niet en soude vallen*, seght *Quintilianus Lib. VIII. Cap. 5. Maer dese tusschen-scheydsels*, seght den selvighen autheur wederom in een andere plaetse *, *ghelijckse in dese gelegenheyd seer veele vermoghen, soo wordense maer alleen by d' ooghe onderscheyden ende gheoordeelt.* Ghelijck wy nu alreede eenige regulen voorghestelt hebben, dienstigh tot die eerste alghemeyne *Dispositie*, dewelcke uyt de nature der *Inventie* is vloeyende; soo souden wy insghelijcks een weynigh spreken van de laetste bysondere *Dispositie*, die haer selven maer alleenlick met het affonderen van eenighe weynighe figuren besigh houdt; 't en waer saecke dat wy bevonden sulcks maer alleen het werck van een scherp-sichtigh ende recht oordeelende oogh te wesen. Indien sich yeman oversulcks in dese *Dispositie* wel meynt te quijten, deselvighe heeft anders niet te doen dan dat hy een arbeydsaeme opmerckinghe tot het werck toe brenghe; sonder dat hy nochtans sijne herssenen op de pese stelle, om eenighe nieuwe Konst-wetten uyt te vinden. Dies schijnt oock *Philostratus* de voornaemste kracht en de rechte eyghenschap deser *Dispositie* met den naem van *een moeyelicke arbeydsaemheyd te kennen te gheven. Laet ons de moeyelicke arbeydsaemheyd des Schilders aenmercken*, seght hy *, *want het, mijnes dunckens, geenen kleynen*

*Lib. XXXV Cap. 10.

*Lib. IX. Cap. 4.

*Iconum Lib. I. in Pelope.

kleynen anghst schijnt in sich te hebben, vier Paerden in sulcker voegen 't saemen te garreelen ende in te spannen, dat niet soo veele als een van de Paerde-beenen door een onschickelicke verwarringhe quaelick ghestelt sy: Het en heeft mede gheen kleyne swaerigheyd ghehadt te weghe te brenghen, dat dese dappere beesten in 't midden van haere moedighe hitte nae den toom schijnen te luysteren; het eerste staet stille, alhoewel teghen sijnen danck; het andere beghint te steyghe-ren; het derde laet sich vaerdighlick gebieden; het vierde verlust sich inde schoon-heyd van Pelops, en stelt sich door het openen sijner neusgaete tot het neyen. &c. Alhoewel sich inde Schilderyen van *Menœcus* ontallicke welgheplaetste Beelden aenbieden, nochtans stellen ons de *Thebaensche* stads-vesten een gantsch aenmerckelick exempel van dese bysondere *Dispositie* voor

Iconum. Lib. i. in Menœceo.

oogen; *Den vond der Konstenaers,* seght *Philostratus* * *is uytdermaeten soet: Want als hy de wallen met ghewaepende mannen rondom beset, soo maeckt hy eenige in haere volle lenghde; eeniger benen sijn maer alleen onsichtbaer; enige worden maer half ghesien; eenighe vertoonen maer alleen haere borst, haere hoofden, haere helmetten, haere spies-ysers. Dit en is anders niet, dan een sekere soorte van Propartie; want onse oogen moeten dus verleydt worden, de-wijlse sich door 't verschiet van soodaenighe circkels laeten vervoeren.* Al is 't schoon saecke dat alle de Beelden in de Schilderye van *Hesione* haere behoorlicke tusschen-wijdde hadden, nochtans was daer een sonder-linghe bewijs van dese bysondere *Dispositie* in de bysondere gedeelten des Zee-monsters te vinden; *Het Zee-monster beghost sich om te wringen,*

In Hesione.

seght den jonghen *Philostratus* *, *niet in een rond omwinsel, maer in ver-scheyden ronde laeghen: Soo datmen eenige deelen des selvighen Zee-monsters onder 't water kost beschouwen, sonder deselvighe nochtans bescheydenlick van weghen haere diepte te konnen beooghen, eenighe wederom waeren soo hooghe boven 't water verheven, dat die ghene, dewelcke sulcken Zee-wonder van te vooren noyt en hadden ghesien, ettelicke kleyne Eylanden meynden t' aenschou-wen. &c.* d'Eyghenschappen der dinghen, die sich onder het water vertoonen, worden noch uytdruckelicker inde volghende woorden van den ouden *Philostratus* voorgestelt: *Men siet de verwen der Visschen in 't blau-verwigh schijnsel van de Zee allenghskens verschieten ende verande-*

Iconum Lib: i. in Piscatorib.

ren, seght hy *, *soo dat d' opperste schijnen heel swart te sijn, de naeste hebben een mindere swartigheyd, d' andere beghinnen eerst een weynigh uyt ons gesicht t' ontwijcken, daer nae krijghense eenen schaduachtighen, en soo voort eenen waeterighen schijn, tot datmense eyndelick maer alleen meynt in 't ghesicht te hebben. &c.* Den selvighen *Philostratus* gheeft ons oock in een andere

Iconum Lib. i. in Olympo.

plaetse * te verstaen, dat het soo heel licht en valt de rechte ghestalte van die figuren uyt te drucken, dewelcke haer eygen schijnsel in 't wa-ter uyt-wijsen wat de verkeerde stellinghe van die dinghen aengaet,

dewelcke in 't water ofte oock in eenen spieghel vertoont worden, siet *Ausonius in Mosella*, als mede *Agell. Lib.* XVI. *noct. Attic. Cap.* 18.

Cap. VI.

V*Ele dinghen, alhoewelse in haere bysondere ghedeelten een gantsch aenlockelicke aenghenaemheyd hebben*, seght *Quintilianus* *, *nochtans en komt het gheheele met sijne ghedeelten niet wel over een.* Dies plaght het oock menigh-werve te gheschieden dat een Schilderye van weghen d' uytnemenheyd haerer *Inventie, Proportie, Verwe, Roersel, Schickinghe* niet t' onrechte ghepresen wordt; daerse nochtans van die bevallighe welstandigheyd t' eenemael ontbloot is, dewelcke de waere krachten den rechten geest der Konste in sich vervat. Dese vijf hoofd-stucken, die wy inde vijf voorighe Capittels hebben verhandelt, en moghen oversulcks van malckander in 't minste niet afghesondert worden. Een alleen vermagh seer weynigh in 't oeffenen der Konste: Soo en is het oock nerghens toe dienstigh, datmen alleenlick twee, dry, ofte vier in 't schilderen waerneme. Men moetse alle vijf t' effens in 't werck te passe brenghen. Want alsmen maer een van dese vijf onachtsaemlick verhandelt het en is nergens toe nut datmen noch soo grooten arbeyd ontrent d' andere vier bestede. De opperste volmaecktheyd der Schilderyen is voornaemelick daer in gheleghen, dat dese vijf hoofd-stucken malckander in 't werck soo vriendelick ontmoeten en soo wel met malckander over een draeghen, datse door haeren onderlinghen eendraght een sekere soorte van aengenaemheyd ofte welstandigheyd (die ghemeynlick de *Gratie* ende *Bevalligheydt* der Schilderyen ghenaemt wordt) 't saementlick uytstorten. Soo en is oock dese *Gratie* in haeren eyghen aerd anders niet, dan een soete en gantsch vriendelicke over eenstemmige van allerley volmaecktheden in een stuck wercks op een ghehoopt: Het is de beste versaemelingh van d' aller beste dinghen. De levendighe ghelijckenisse van het teghenwoordighe punt wordt ons inde vermaeckelickheyd van ettelicke uytghelesen Bloemen uytdruckelick voor ooghen ghestelt, wanneer de selvighe het groene veld met een prachtigh rijck-verwigh tapijt overtrecken: Want alhoewel elck Bloemken de vroolicke gloeyenheyd sijner naturelicker schoonheyd by sich houdt, nochtans wordtmen ghewaer datse in 't by een brenghen van haere bysondere lieffelickheyd een gantsch seldsaeme ende onbegrijpelicke vertooninghe der schoonheyd ghelijckelick opmaecken. Ghemerckt dan dat de gheestigheyd der *Inventie* ons ghemoed soetelick plaght te verlocken, dat de nettigheyd der Proportie

* Orat. institut. Lib. iv. Cap. 2.

onse ooghen vaerdighlick plaght tot sich te trecken, dat de bequaemheyd der verwen onse fantasie door een aenghenaem bedrogh seldsaemlick plaght te beguychelen, dat de levendigheyd des *Roersels* onse ziese kraghtighlick plaght te verrucken, dat de ordentelickheyd der schickinghe onse sinnen op een gantsch wonderbaerlicke wijse plaght te belesen; hoe en sal doch die Schilderye gheen sonderlinghe kracht in onse herten uytstorten, daer in sich alle dese hoofd-stucken eensaementlick laeten vinden? dat menschelicke lichaem, in 't welcke yeder lid fraey en welghemaeckt is, magh niet strecks voor hupsch en aerdigh ghekeurt worden; maer wanneer de bysondere volkomene gedeelten het gantsche lichaem door haere onderlinghe maetvoelickheyd met een rechtschaepen ende onbesproken bevalligheyd allenthalven vervullen. Dies plaght het oock menighmael te gheschieden, dat sich onse ooghen door d' aenghenaeme schijn-lieffelickheyd eenigher lichaemen op 't eerste ghesicht lichtelick laeten bevanghen; daer deselvighe lichaemen nochtans, nae een rijper opmerckinghe, bevonden worden die bevalligheyd te derven, dewelcke in 't oordeel van d' aller verstandighste geacht wordt des schoonheyd schoonheyd te sijn. *Suetonius* * heeft hier op ghelet, als hy ons te verstaen geeft dat den Keyser *Nero* veele eer schoon van lijf en leden, dan bevalligh is gheweest. *Ovidius* *, seght daer en teghen, dat de schoonheyd van *Venus* met een ghenoeghsaeme gratie ofte bevalligheyd vermengt was. De bloote schoonheyd en is niet altijd maghtigh onse herten en sinnen tot sich te trecken; het is maer alleen de voornoemde *Gratie* ende bevalligheyd die d' aller schoonste lichaemen door de lustbaere en minnelicke aenghenaemheyd van een soet ende aentreckelick ghebaer schooner dan schoon maeckt. *Catullus* heeft dit onderscheyd seer wel uytghedruckt in sijne verghelijckinghe tusschen *Quintia* en *Lesbia*: *Niet weynighe*, seght hy *, *beelden sich in dat Quintia schoon is. Sy is, mijnes dunckens, blanck van verwe, aensienlick van lijf-lenghde, recht van lijf en leden. Alhoewel ick oversulcks dese bysondere dinghen in haer erkenne; nochtans en kan ick in 't ghemeyn neit toestaen, datmense voor schoon behoort te houden: Ghemerckt daer in sulcken grooten lichaem gantsch gheene bevalligheyd, ja niet een kruyme van gheestighe aerdigheyd ghevonden wordt. Lesbia is waerlick schoon: Want ghelijckse van 't hoofd tot de voeten volmaecktelick schoon is, soo heeftse allerley soetigheden ende bevalligheden van d' aller schoonste heymelick weten te preeuwen.* *Tibullus* *, verheft insghelijcks de schoonheyd van *Sulpitia*, als wesende verghesellschapt met de vermaeckelicke lustbaerheyd van een soet en lieffelick ghebaer; ghemerckt sy de hand aen ghenerley werck en konde slaen, sy en konde haer selven nerghens henen keren en

*In Nerone Cap. 51.

*Lib. ii. de Arte am.

Carm. 87.

Lib. iv. Eleg. 2.

en wenden, of daer plaght ſich overal een heymelicke gratie in alle haer doen en laeten te vertoonen. *Claudia Rufina*, een Engelſche jonckvrouwe, ſijnde wonderlick van de nature begaeft, wordt oock hooglick in *Martialis* * gheroemt, om datſe tot deſe aengheboren goede deelen alle de gratien hadde toeghevoeght die den *Romeynen* en de *Griecken* maer alleen ſcheenen eyghen te ſijn. De gheleghenheyd der Schilder-konſte is even de ſelvighe. Want 't en ſy ſaecke datmen in 't gantſche werck een ſekere bevallighe welſtandigheyd vernemen kan, ontſtaende uyt d' eendrachtighe overeenkominghe van alle de byſondere volmaeckte ghedeelten, het is onmoghelick dat de aenſchouwers eenighen ſmaeck daer in ſouden ghevinden: Ghelijck de hoorers kleyn vermaeck plaghten te ſcheppen in een luyte, welckers ſnaeren van de hooghſte tot de leeghſte quaelick gheſtelt ſijnde, d'oore niet maghtigh ſijn te verluſten door het ſoete gheluyd van een verſcheyden ſtemminge t'ſaemen-ſtemminge. *Apelles* ſchijnt de voornaemſte kracht ſijner Konſte daer in gheſtelt te hebben, dat hy deſe deughd boven d'anders Meeſters wiſt te treffen: Want alhoewel daer in ſijne eeuwe verſcheyden treffelicke Konſtenaers te vinden waeren, nochtans plaght hy ſich ſelven deſe eere op een byſondere wijſe toe te ſchrijven; ende als hy de Konſt van andere groote Meeſters hooghlick hadde gheroemt, ſoo plaght hy noch evenwel ſtaende te houden datſe deſe *Gratie* in ſulcken uytnementheyd haerer Konſte niet ghenoegh en hadden waergenomen, ſiet *Plin. Lib.* xxxv. *nat. hiſt. Cap.* 10. Al waer den onverghelijckelicken Konſtenaer door deſe gratie anders niet en verſtaet, dan een byſondere volmaecktheyd van *d' Inventie*, de *Proportie*, *'t Coleur*, het *Roerſel*, de *Schickinghe*, ſoo blijckelick in 't gantſche werck uytgheſtort, dat de teghenwoordighe Schilderye onſe ſinnen nerghens nae ſoo ſeer en treckt door *d' Inventie*, de *Proportie*, het *Coleur*, het *Roerſel*, de *Diſpoſitie*, ghelijck de ſelvighe in ſich ſelven volmaeckt ſijn; maer liever, ghelijck de ſelvighe haere byſondere volmaecktheden t' ſaemen brenghen, tot opmaeckinghe van deſe opperſte volmaecktheyd die ſich allenthalven in 't gheheele werck ende in alle de byſondere ghedeelten des ſelvighen wercks overvloedighlick uytſpreydt.

* Lib. xi. Epigr. 54.

2. Dit is buyten twijfel die *Gratie* ofte bevalligheydt, de welcke uyt den vrijen gheeſt der Konſtenaeren vaerdighlick ende ghemackelick voordkomende, door ghenerley Konſt-regulen kan voorgheſtelt worden; even ghelijck wy met den grootſten ernſt van eenen onvermoeyden arbeyd daer toe niet en konnen gheraecken, dat wy deſe opperſte deughd nae onſen eyghenen luſt min of meer in het werck ſouden te

 paſſ-

Lib. viii. Cap. 3. passe brenghen. *Het ghene overmaetigh is*, seght *Quintilianus* *, *wordt overal voor ghebreckelick gehouden.* Dus leert ons de daghelickſche ondervindinghe dat de lieffelicke bevalligheyd deser gratie vele eer door de quellickheyd van een al te sorghvuldige bekommernisse bedorven dan gheholpen wordt; want wy den vrijen loop onses onbedwongen geests door een onghetijdighe sinnelickheydt soo haest niet en beghinnen te beklemmen, of wy plaghten d' aenghenaeme welstandigheyd des wercks daedelick te verliesen. *Het ghene misvoeghlick is, en kan ons niet behaeghen*, seght *Quintil. Lib. I. orat. instit. Cap.* 11. *Dies plaght oock het ghene met de nature der tegenwoordigher gheleghenheyd wel ghenoegh over een komt, sijne bevalligheyd quijt te worden*, seght den selvighen autheur * *als men de rechte maete te buyten gaet, insghelijcks kan yeder een dese ghebeymenisse der konste door sijn eyghen oordeel beter aenmercken, dan datmen den leerlinghen eenighe sekere regulen dies aengaende soude voorstellen, het ghene ghenoegh is en hoe vele de teghenwoordige materie vereyscht, en kan by maete ende ghewight niet worden voorgheschreven; vermits het met dese saecke, als met de spijsen ghestelt is, de eene versaetight ons meer, d' andere min.* Hier uyt ontstaet het mede dat vele ghemeyne verstanden, op welcke de nature hare beste giften wat te karighlick bestedet heeft, *De selvighe naturelicke gaven so maetighlick ende bescheydenlick weten te gebruycken*, seght *Tullius* *, *datse ten minsten in gheenerley onwelstandighe misvoeghlickheyd en vervullen, want daer van behooren wy ons selven allermeest te wachten, en dit is het eenighe punt het welck sich beswaerlick aen eenighe regulen laet verbinden. Roscius heeft menighmael in mijne tegenwoordigheyd staende ghehouden, dat het voornaemste hoofdstuck der Konste daer in bestaet, dat ons 't gene wy doen niet en soude misvoegen, en dat dit het eenige punt is daer de konst seer weynigh toe weet te seggen.* Het is wel waer dat de Konst niet maghtigh en is de bevalligheyt op grondt van eenighe sekere ghesette regulen uyt te wercken, nochtans plagt dese gratie uyt de kracht van een heymelicke ende voorsichtiglick verheelde Konste te vloeyen; *Gemerckt men sonder Konste niet met allen nae behooren kan verrichten*, seght *Quintilianus* *, *en dat de bevalligheyd doorgaens henen de welghehandelde Konst plaght te verghesellschappen. Dus sien wy dat die javelijnen ofte schichten aller bequaemste vlieghen die met een Konstighe hand sijn ghedreven, en die Boogh-schutters, de welcke de sekerste hand hebben, plaghten oock altijd haere pijlen op het aller gevoeghelickste te lossen.* Is dan overig, dat wy dese *Gratie* voor het werck van een voorsichtighlick verheelde en wijslick bedeckte Konste aennemen; ende indien het yeman met gheweld daer voor houden wil, dat dese hooghste volmaecktheyd maer alleen de vrucht is van een gheluckighlick voordvaerende nature, soo moet hy noch evenwel bekennen

Lib. xi. Cap. 1.

Lib. i. de Oratore.

Lib. xi. Cap. 4.

kennen *dat de selvighe nature door de Konst wordt gaende gemaeckt*, gelijck den selvighen autheur in de selvighe plaetse is sprekende. Want de Nature en Konste sijn so vast aen malckander verbonden, dat wy d'een van d' ander niet en konnen afscheyden, sonder de welstandige bevalligheyd des gantschen wercks in de waeghschaele te stellen; ende indien yeman den rechten aerd van dese geweldighe en meest aenmerckelicke deughd eygenlick meynt te beschrijven, de selvighe moet met *Dionysius Halicarnassensis* * segghen, datse anders niet en is, *dan een gheluckighe voordvaerenheyd der Nature, ofte het werck van een arbeydsaeme Konste, ofte een sekere behendigheyd ontstaende uyt de vermenginghe van dese twee*. Even ghelijck *Dionysius Longinus* * drijft, dat dese volmaecktheyt voornaemelick bestaet in *d' onderlinghe aen eenhoudinghe van de Konst en de Nature*. Siet het vierde Capittel onses eersten Boecks, want daer spreken wy breeder van 't vermogen 't welck de Nature en de Konste t' saementlick tot de Konst tot de konstighe wercken toebrengen. In Lysia. De Sublimi orat. 32.

3. Blijckt dan uyt het voorgaende, hoe gantsch ghewightighen last dieghene op sich laeden, de welcke haere fame door het eene of het andere meester-stuck tot de naekomstighe gheslachten soecken uyt te strecken; ghemerckt de volmaecktheyd des wercks door de voorgemelde bevalligheydt weynigh gheholpen wordt, het en sy saecke dat daer met eenen oock in 't gheheele werck eenige voorspoedige werckinghen van een stoute ende onversaegde voordvaerenheyd uytblijcken. Nae dat *Plinius*, in de plaetse die wy in d' eerste afdeylinghe deses teghenwoordigen Capittels aenroerden, verhaelt heeft dat sich *Apelles* liet voorstaen, dat hy alle d' andere Meesters in dese bevalligheyd verde te boven gingh, so seght hy noch voorder; *Apelles heeft sich selven noch eenen anderen lof toegheschreven, als hy het Konst-rijcke en al te sorghvuldighlick bearbeyde stuck van Protogenes met een sonderlinge verwonderingh aenschoude: Want segghende dat hem Protogenes in alle dingen ghelijck was, of liever bekennende dat hem Protogenes in eenighe dingen te boven ging, so heeft hy sich noch evenwel boven Protogenes verheven, voor wendende, dat Protogenes niet en wist wanneer het tijd is de hand van het hert af te trecken. Dus gaf ons dien over grooten Konstenaer door dese gedenckwaerdighe waerschouwinghe te verstaen, dat d' over groote naerstigheyd menighmael naedeeligh is.* *Plutarchus* maeckt insgelijcks een merckelick onderscheyd tusschen de voorgemelde *Gratie* en dese onbedwongen schijnlosse stoutvaerdigheyd, van de welcke wy alhier aenghevanghen hebben te spreken; *De ghedichten van Antimachus*, segt hy *, *mitsgaeders oock de tafereelen van Dionysius, ghelijckse een gheweldigh stercke kracht der Konste in sich hebben, soo schijnense al te seer bedwonghen ende bearbeydt te sijn. Men kan dit daer en te-* In Timoleonte.

ghen in de Schilderijen van Nicomachus als oock in de ghedichten van Homerus, benevens d' andere deughden en gratien diemen daer in vindt, aenmercken, datse vaerdighlick en gantsch ghemackelick schijnen ghedaen te sijn. Soo word dan de bevalligheyd der Schilderijen bevalligher gemaeckt wannneer men in de selvighe een gemackelicke vaerdigheyd verneemt, ontstaende uyt d'opwellende kracht der Inventie die uyt de volle borst des moedighen Konstenaers, als uyt eenen rijcken springhader, overvloedighlick uytbortelt. De moedeloose schroomhertighe Draelers daer en teghen, ghelijckse de werckelicke hitte haerer eerster invallen door de traegheydt van een langhsaeme dubbinghe onwijslick laeten verkoelen, so plaghtense de kracht deser *Gratie* met eenen oock te verlammen en t' eenemael te verbreken, wanneerse het verlies van d' eens aengheboden vaerdigheyd door de quellicke moeyelickheyd van eenen oneyndelicken arbeyd wederom soecken in te haelen. *Staet ons in alle dinghen aen te mercken, hoe verde datmen gaen magh*, seght *Tullius**, *want alhoewel yeder dingh sijn bescheyden maete heeft, nochtans plaght ons 't ghene te veele is meer teghen de borst te steken, dan 't ghene te weynigh is. Daerom heeft oock Apelles gheoordeelt, dat sich die Schilders hier in te buyten gaen, dewelcke niet en beseffen wanneer 't ghenoegh is.* Den overnaerstighen kley-steker *Apollodorus* had sulcken quaeden ghevoelen van sijn eyghen werck, dat hy de volmaeckte Beelden menighmael aen stucken sloegh, niet maghtigh sijnde sijnen Konst-lust te voldoen: Dies wierd hy oock onder de wandelingh den dollen *Apollodorus* gheheeten. Plin. XXXIV. 8.

*In Oratore.

Callimachus en wist mede van gheen ophouden, daer was noch altijd 't een of 't ander in sijn werck 't welck hem mishaeghde en 't welck hy door een nieuwe naerstigheyd socht te verbeteren: Dies wierd hy *Cacozitecknus* ghenaemt: Ons een aenmerckelick exempel naelaetende dat wy ons selven in onse sorghe behooren te matighen. Hy heeft onder andere dinghen eenighe *Spartaensche* jonck-vrouwen danssende gemaeckt, *Een onberispelick stuck wercks*, seght *Plinius* inde selvighe plaetse, *'t en waer saecke dat hy de gantsche bevalligheid des wercks door een al te bekommerde naerstigheyd hadde vernietight.* De Schilder-konst behoort over sulcks een stoutvaerdighe ende sorgheloose maniere van wercken te volghen; of ten minsten moetse veele dinghen soo behendighlick handelen, datse met een voordvaerende sorgheloosheyd schijnen te sijn ghedaen. *Philostratus* stelt ons een uytdruckelick exempel van dese achteloose ende onbearbeyde vaerdigheyd voor ooghen, als hy ettelicke *Cupidines* in een tafereel afbeelde, ghelijck sich deselvighe door een brooddronckent dertelmoedigheyd in 't jaeghen van eenen Haese

verlusten,

verlusten, roeckeloosslick ghenoegh over hoop tuymelende van weghen den ernst daer mede sy de vermaeckelickheyd des jaghts onderhouden: *De Cupidines vallen lossselick ter aerden*, seght hy *, *niet maghtigh sijnde haer selven door 't lacchen op de been te houden. Den eenen valt op sijn sijde, den anderen op sijn aenghesicht, eenighe op haeren rugghe; men siet eyndelick in yeder-eens maniere van ligghen, door wat gheval hem de proye ontslipt is.* Wy en konnen 't anders niet begrijpen, of de bevalligheyd deses tafereels heeft meerder bevalligheyd uyt het verwende nederstorten der weelderigher quantjens ontfanghen, ghelijck deselvighe inde Schilderye door de vaerdigheyd van een stoutelick vermeten, doch schijnlosse, Konste sorgheloosslick daer henen gheslinghert waeren. Iconum Lib. i. in Amorib.

4. Ghelijck het dan blijckelick is, dat een verdrietighlick swaermoedighe maniere van wercken d'aenghenaeme *Gratie* des wercks door een onlieffelicke hardigheyd gantsch en gaer verdooft; dat oock de wackere lichtsinnigheyd der gener die haere wercken met een meesterlicke en gantsch mannelicke kloeckheyd aentasten, ghemeynlick met een vaerdighe vloeyenheyd verghesellschapt is, die 't gheheele werck met een levendighe kracht der bevalligheyd plaght te vervullen en d'aenschouwers door een soete aenlockelickheyd sonderbaerlick te bekoren; soo is het daer uyt lichtelick af te nemen dat sich den Konstenaer al met den eersten daer toe ghewennen moet, dat hy de bysondere ghedeelten sijnes wercks met sulcke stoute penceel-streken soo kluchtigh henen swiere, datmen daer in d'ervaerenheyd van een vaste en vaerdighe handelinghe verneme. Siet ons tweede Boeck, Cap. XI. 7. Alwaer wy eenighe weynighe aenmerckinghen dies aengaende kortelick hebben voorghestelt. Dus veele moet ick maer alleen tot het ghene aldaer gheseyt is toevoeghen; datmen noyt een eenigh Schilder heeft weten te naemen, die onder de wijd-beroemde Meesters gherekent wierd, 't en sy saecke *dat hem dese ghemackelicke vaerdigheyd door een goed onderwijs, door eenen volstandighen arbeyd, en door een onvermoeyde oeffeninghe was toeghebraght*, seght Quintil. *Lib.* XII. *Cap.*9. *Een slechte en rechte eenvoudigheyd*, seght den selvighen autheur in een andere plaetse *, *wordt allermeest ghepresen van weghen de suyverheyd sijnes cieraets, als oock van weghen de puntighe nettigheyd die uyt een onbedwonghen ende onbesorghde naerstigheyd voordkoomende selfs oock inde vrouwen een aenghenaeme minnelickheyd uyt-stort.* Alhoewel d'*Assyrische* Koninghinne *Semiramis* allerley gewoonlicke behulp-middelen der schoonheyd versoeyde, nochtans wistmen in haere eeuwe gheen schoone vrou-persoonen te vinden, hoe seer deselvighe moghten opghepronckt sijn, die dese haere naturelicke ende onghehaevende bevalligheyd te boven *Lib. viii. Cap. 3.

 ginghen

ghinghen, siet *Ælianus Lib. VII. var. hist. Cap. 1.* Als oock Lib. XII Cap. 14. Alwaer hy den grooten *Alexander* de bevalligheyd van een verwaerloosde schoonheyd schijnt toe te schrijven. *Daer is een sekere*

*In Oratore.

sorte van onachtsaemheyd, seght *Tullius* *, *diemen bequaemelick een naerstige onachtsaemheyd noemen magh : Dus vernemen wy dat het veele vrouwen niet quaelick en voeght, onghe*ciert *te sijn.* d' Al te sorghvuldighlick opghetoyde schoonheyd verliest haere kracht; vermids yeder een, die 't paleersel aenmerckt, met een heymelicke vermoedinghe wordt ingheno men, dat wy ons veele eer aen 't cieraet dan aen de schoonheyd selver plaghten te vergaepen. Derhalven staet ons boven alle dinghen daer op te letten, dat wy de sorighe moeyelickheyd van een al te seer bearbeyde *Gratie* in ons werck gheen plaetse gheven; dewijl het immers vast gaet, dat sulcken ghemaeckten schijn van bevallighe yd het mannelick ghepoogh van onsen ontroerden ende werck-suchtighen gheest verswackt, dat oock d' al te groote naerstigheyd het werck doorgaens henen verslimt; want het anders niet en kan gheschieden, of die ghene, dewelcke altijd hier een weynigh en daer een weynigh willen peuteren, moeten 't gantsche werck in 't eynde noodsaeckelick verpeuteren. 't Ghene niet verde ghesocht wordt, is altijd best; om dat het met de waerheyd en met d' eenvoudigheyd der nature allermeest over een komt. 't Ghene daer en teghen bevonden wordt met een overmaetighe sorghe bearbeydt te sijn, derft de bevallighe welstandigheyd; om dat onse sinnen door den ydelen glants van een parmante schijn-schickelickheyd bedwelmt sijnde, het werck selver niet en konnen bemercken: Even als het groeysaem en lieffelick bloeyende onkruyd gantsche velden menighmael soo dicht plaght t' over-loopen, dat het goede koren daer onder verstickt ligghende, sijn hoofd niet en

*Lib. X. Cap. 4.

kan opsteken. *'t Verbetert selver,* seght *Quintilianus* *, *moet eens een eynde hebben : Want daer veele worden ghevonden, die de bysondere deelen haeres wercks altijd soecken te hersmeden; sy hebben ghaerne een goed ghevoelen van 't ghene yet anders schijnt te wesen, als of het ongheoorloft waer datmen op 't eerste ghepoogh niet met allen soude weten te segghen : Daerom maghmense oock met die wond-arsten bequaemelick vergheliycken, die haer selven door 't snijden en kerven van 't ghene ghesond en welghestelt is werck gheven. Dies gebeurt het oock dat haere wercken bevonden worden vol van lickteyckens, ontledight van bloed, en door d' over-groote sorghe verslimt te sijn. Het is dan hoogh-noodig dat wy ten langsten lesten op yet wat souden vallen, 't welck ons behaeghen of ten minsten verghenoegen moght : Ten eynde dat wy met al ons vijlen ende hervijlen eyndelick bevonden wierden het werck ghepolijst ende niet te hebben door vlijt* Siet den jonghen *Plinius Lib. XI. epist. 35.* Kortelick : ghelijck in vele andere

andere Konsten de voornaemste kracht der Konste daer in schijnt gheleghen te sijn, datmen sijne Konst voorsichtighlick verhele; soo bestaet oock het meeste gheweld der Schilder-Konste daer in, dat het ghene Konst schijne te sijn. *Maer wy sien hier in al te onverduldig*, seght *Quintilianus* *, *achtende dat wy de Konst verliesen, 't en sy saecke datse gheopenbaert worde; daer het nochtans vast gaet, dat de Konst gheen Konst meer en is, wanneerse sich openbaert.* *Ovidius* heeft het rechte bescheyd van dit punt seer eygentlick uytgedruckt inde fabel van *Pigmalion*: Want als hy* de voornaemste oorsaecke van de Ziel-roerende kracht des yvooren Beelds inde behendighlick bedeckte Konste schijnt te stellen, soo geeft hy ons daer mede anders niet te verstaen, dan dat den eersuchtighen Konstenaer van eersten af sulcken vaerdighen ende ghemackelicken maniere van doen behoort aen te nemen, datmen inde rechte en slechte eenvoudigheyd sijner wercken gheen Konste maer de nature selver meynt te beschouwen.

*Lib. iv. Cap. 2.

*Lib. x. Metam.

5. Wy hebben tot noch toe op 't aller duydelickste aenghewesen, dat de waere bevalligheyd der *Gratie* allermeest inde onarbeydsaeme ghemackelicke voordvaerenheyd van een onbedwonghen vaerdigheyd gheleghen is; staet ons noch voorder aen te mercken, dat daer in dese voordvaerende bevalligheyd sulcke verborghene schatten van een onbegrijpelick verghenoeghen sijn te vinden, dat selfs oock d' aller edelste verstanden haere gretighe ooghen met een sonderlinghe vermaeck in den lust-hof deser Konste plaghten te vermyen. Oversulcks plaght oock die Schilderye, dewelcke gheen verwonderinghe in 't herte der aenschouwers verweckt, nauwelick den blooten naem van een Schilderye te verdienen; even als de Konst-vroede mannen anders gheene voor oprechte Schilders aennemen, dan die haere diepgrondighlick gheleerde invallen op 't aller overvloedighste, maetvoeghelickste, vermaeckelickste, levendighste, schickelickste, ende bevallighste weten uyt te drucken. Dit is die vernaemde deughd, dewelcke d' yverighe saemen-rottinghen der verbaesder aenschouwers veroorsaeckt, wanneerse naemelick eenen dicken ringh rondom de konstighe wercken slaende, sich aen de selvighe stucken met sulcken diepen verwonderinghe vergaepen, datse als door een verruckte verslaeghenheyd en heymelicke beduchtheyd stock-stille blijven staen; ende alhoewelse met een domme en stomme onghevoeligheyd schijnen ghesaeghen te sijn, nochtans kanmen uyt de soete mildigheyd haeres vlijtighen ghebaers lichtelick besluyten, dat haere vreughdighe herten in een grondeloose Zee van allerley weelde ende verlustinghe swemmen. *d' Vytnemenheyd haerer verwonderinghe lijdt niet datse 't aenghename*

ghenaeme gheweld van sulcken Ziel-roerende verghenoeghen door de ghewoonlicke hand-kloppinghen souden betuyghen, seght *Symmachus Lib.* X. *epist.*22. *d' Onghelooffelicke dinghen*, seght *Quintilianus* *, *gaen onse uytspraecke te boven. Eenighe dinghen sijn van grooter ghewicht, dan dat de ghemeyne maete der menschelicker welsprekenheyd deselvighe soude konnen omvanghen.* Bemerckt doch hoe sich *Damascius* ghestelt vond, en wat voor een seldsaeme verontrustinge hy op 't ghesicht van de *Venus* die *Herodes Atticus* ghewijdt hadde ghevoelt heeft; *Het sweet brack my aen alle kanten uyt*, seght hy *, *van weghen den schroomelicken verwarden sinnen-strijd, dien ick in mijn ghemoed ghewaer wierd. Mijne innighste ghedachten wierden soo seer gheketelt door 't levendighe ghevoelen van een onuytsprekelicke vermaeckelickheyd, dat het my bynae onmoghelick was t' huys te gaen; ende als ick my nu t' huys-waerd beghost te spoeden, soo wierden mijne ooghen nu en dan door de gedachtenisse van sulcken seldsaemen ghesicht te rugghe ghetrocken.* Ghelijck het dan menighmael ghebeurt dat de Konst-lievers, een uytgenomen aerdigh stuck wercks ontmoetet hebbende, voor een goede wijle tijds spraeckeloos staen en kijcken; soo plaghtense nochtans, nae 't opgaederen van haere verstroeyde sinnen, in gheweldighe en seer ernstige lof-redenen uyt te breken. Wanneer sy inde Schilderye van *Pasiphae* aenmercken hoe sich de kleyne *Cupidines* met het saegen der balcken besigh houden; *De saeghende Cupidines*, segghen sy dan, *gaen 's menschen verstand ende Konste van 's menschen hand en verwen verde te boven. Besiet doch hoe de saege in 't hout gaet, en nu alreede daer door gedreven wordt. Dese Cupidines sijn vast besigh met het trecken der saeghe; den eenen staet op de grond, den anderen op een stellagie. &c.* siet *Philostratus Iconum Lib. I. in Pasiphae.* Alhoewel sy in het tafereel van *Pindarus* gheboorte de menighvuldige deughden van een seer uytnemende Konste allenthalven vernemen; nochtans staen hun de Byen, die den Konstenaer daer in afghebeeldet heeft, soo wonderlicken wel aen, dat sy bedwonghen sijn den smaeck dien sy daer in vinden aen d' omstanders mede te deylen; *De Byen*, segghen sy, *die met een soete en sachte teerigheyd uytdermaeten suyverlick afghemaelt sijn, verdienen buyten twijffel uwe verwonderingh. &c.* siet *Philostr. Iconum Lib. II. in Pindaro.* Sy verlusten sich inde Schilderye van *Penelope* niet alleen met het ghesicht van haere wijd-ruchtighe webbe, maer sy vallen insgelijcks op de kleyne spinne die sich daer ontrent vertoont; *De spinne soo suyverlick nae 't leven uyt te drucken*, segghen sy, *en haere arbeydsaeme webbe soo aerdiglick af te maelen, 't is 't werck van een goed ende verstandigh Konstenaer*, siet *Philostr. Iconum Lic. II. in Telis.*

*Declam. xix.

Apud Photium.

Sy aenmercken met een verbaesde verwonderingh inde Schilderye van *Panthia hoe dat haere nagels de soetigheyd van een Schilderye te boven gaen*,

siet

siet *Philostr. Iconum Lib. II. in Panthia.* Als oock *Philostr. Iunior in Venatoribus.* Sy aenmercken in het tafereel in 't welcke d' yvoore *Venus* wordt afghemaelt, *dat de danssende Nymphen op een boven-naturelicke goddelicke wijse sijn uytghedruckt*, siet *Philostra. Iconum Lib. II. in Venere.* In 't goude laeckene kleed van *Venus* vinden sy sich allermeest opghenomen met den naed des selvighen kleeds; *Aenghesien men dien naed vele eer met sijne ghedachten begrijpen, dan met d' ooghen kan onderscheyden*, siet *Philostr. junior in Ludibundis.* Sy bespeuren in 't marmere Beeld van de verwoede *Baccha* alle d' eyghenschappen ende beroeringhen van een onbetoomde raserye; *Sulcke merckelicke teyckenen deser ontsteltheyd*, segghen sy, *waeren daer in 't selvighe Beeld door een onuytsprekelicke maniere van doen uytghedruckt*, siet *Callistratus in Bacchæ statua.* Het marmere Beeld van *Narcissus* brenght te passe datse van weghen haere onghevoelighe versteende verwonderinghe seer weynigh van dien steenen *Narcissus* schijnen te verschillen, tot datse eyndelick uyt dese verslaeghenheyd als uyt eenen diepen droom tot sich weeder-keerende, in dese of dierghelijcke woorden uytbreken; *Het en kan met gheene woorden uytghedruckt worden*, seggen sy, *hoe sich eenen steen soo seer soude konnen ontlaeten dat hy de goede ghestaltenisse van een jeughdighe lustigheyd uytdruckende, ons een lichaem 't welck teghen sijn eyghen wesen strydende is soude voor oogen stellen. Want alhoewel het marmer hard en stijf van aerd is, nochtans schijnt het soo sachtelick nae de wijse van een swellende lichaem te rijsen, dat het in ons gemoed een levendigh ghevoelen van een bolle poeselighe vleesachtigheyd plaght in te prenten*, siet *Callistratus in statua Narcissi.* Op 't aenschouwen van *Cupidos* kopere Beeld; *Siet ghy niet hoe het een sekere vloeyenheyd aenneemt*, seggen sy, *hoe het sijne ghewoonlicke hardigheyd verlaetende op een ondoenlicke wijse sacht en vleeschachtig wordt ghemaeckt*, siet *Callistratus in statua Cupidinis.*

6. Volght dan hier uyt, dat de tafereelen die de lieffelicke soetigheyd van allerley gheschilderde wercken overtreffen; tafereelen, die 's menschen beprijp en Konst te boven gaen; tafereelen, die gheseyt worden door een onuytsprekelicke, onnaedoenelicke, boven naturelicke, goddelicke Konst-grepe suyverlick ghedaen te sijn, yet in sich moet hebben 't welck uyt d' arbeydsaeme moeyelickheyd der Konst-regulen niet en kan ghehaelt worden; maer dat hy de vrye gheesten der kloeck-moedigher Konstenaeren aengemerckt hebbende hoe sich de nature in sulcken grooten verscheydenheyd der dinghen al spelende plaght te verlusten, even het selvighe in 't naevolghen der nature betrachten. *Myrons hand* seght *Statius Papinius* *, *heeft in 't koper ghespeelt.* Gelijck hem sijn werck oversulcks al spelende afgingh soo en was daer

* Lib. i. Sylv in Tiburtino Manlii Vopisci.

in ſijne ſtatuen gheen arbeydſame ende onvermoeyelicke Konſt oeffeningh te vinden, maer men plaght vele eer in de ſelvighe ſulcken ſonderlinghen *Gratie* van een ghemackelicke ende onbedwonghen vaerdigheyd te vernemen, als of ſich den Konſtenaer maer alleen door een jeughdighe ſpeelſieckte tot het werck hadde laeten aendrijven. Den jonghen *Philoſtratus* ghebruyckt insghelijcks een maniere van ſpreken, die met het gene wy alreede geſeyt hebben over een komt; *Den Schilder*, ſeght hy*, *ſpeelt jeughdighlick*. Siet mede *Calliſtratus* in ſijne beſchrijvinghe van *Memnons* ſtatue; want beyde *Philoſtratus* ende *Calliſtratus* gebruycken een woord 't welck in ſijne eyghene kracht anders niet en beteyckent, dan iet wat met ſulcken voordvaerenden moedigheyd ende ghemack te verrichten, dat het werck magh bevonden worden uyt een vlijtighe werckelickheydt en luſtighe jeughdigheyd voord te komen, So beſtaet oock de byſondere en d'aller aenmerckelickſte kracht der Konſte voornaemelick daer in, dat daer in de Konſtighe wercken die gheluckighe ende onbearbeyde vaerdigheyd uyt blijcke, de welcke ons eerſte ghepoogh ghemeynlick plaght te vergheſelſchappen: Dit is den levendighen gheeſt, de ſiele der Konſte. Dies gebeurt het oock menighmael, dat die ghene de welcke d' eenvoudigheyt haerer eerſter invallen met ghemack opvolghen, de bevalligheyd haeres wercks door dit middel plaghten t'onderhouden, waer als d' andere, die d' eenvoudigheydt haeres eerſten ghepooghs door een overmaetigh pronckghetuygh verdooven, de gantſche *Gratie* haeres wercks quijt gheraecken. De woorden van *Plinius* ſijn aenmerckens waerd; *Wy hebben tot noch toe geſproken*, ſeght hy*, *van de ſtervende Konſt*. Hy ſpreeckt ſeer eygenlick ende bequamelick, wanneer hy de Konſt die nu begoſt te vervallen, een *ſtervende Konſte* noemt; gemerckt wy in't ſeſte Capittel onſes twedenBoecks hebben aengeweſen, dat deſe Konſten die eertijds door den onvermoeyden arbeytt van vele kloeckeMeeſters op den hooghſten eer trap gheſtelt waeren, ontrent de tijden van den Keyſer *Auguſtus* ſoo leeghe ſijn ghebraght, datſe ſchenen haeren geeſt daedelick te ſullen geven; want het onmoghelick was dat de Konſten haer hoofd langhe ſouden op houden, als allerley ſchaedelicke vonden ende ghebreken d' overhand ſoo gheweldigh beghoſten te nemen, dat de Konſtenaers d' eenvoudigheyt van haere gheleerde voorganghers verlaetende, ſich maer alleen met het optoyen haerer wercken beſigh hielden, dus ſach men deſe Konſten daghelicks verargheren ende verſlimmen, tot datſe heel end' al onder de voet gheraeckten, bedorven ſijnde door den onprofijtelicken arbeyd van eenen kinderachtighen verwaenden pronckluſt.

In Orpheo

Lib. xxxv. Cap. 5.

7. Aen

7. Aengesien wy nu alreede hebben aenghewesen waer in de voornaemste welstandigheyd deser *Gratie* gheleghen is, en hoe onse vervrolickte herten door de helde van een verbaesde verwonderingh soetelick geveterr ende gevangen houdt; dewijl wy insghelijcks in het voor by gaen hebben aenghemerckt dat d' overbesighe moeyelickheyd van vreemde en verde opghesochte cieraeten 't vyandighste is 't welck dese *Gratie* ontmoeten kan; so schijnt daer anders niet overigh te sijn, dan dat wy een weynich souden overlegghen door wat middel dese *Gratie* te bekomen is. Het is wel waer dat wy de selvighe niet en durven aen enige sekere Konst-regulen verbinden, vermits *Tullius* en *Quintilianus* oordeelen dat sulcks t' eenemael onmogelick is, nochtans achten wy, dat, alhoewelmen dese *Gratie* voor gheen volmaecktheyd der blooter Konste magh houden, datse evenwel een vrucht der Konste is, voor soo vele sich de volmaeckte Konste besig hout ontrent het gene met onse nature aller best over een komt. Soo moeten dan de Konst ende nature dese bevallicheyt t'saementlick opmaecken, dies is het oock van noode dat wy de volmaecktheyd der Konste voorsichtighlick ontrent het gene soecken aen te legghen, daer toe wy van naturen allermeest sijn gheneghen. Ieder een die sich redelicker wijse op dese Konsten verstaet, soeckt altijdt doende te sijn. Alhoewel het oversulcks waerschijnelick is dat sich een goedt Konstenaer wel, of ten minsten verdraeghelicker wijse, quijten sal in 't gene hy ter hand treckt; nochtans is het seker dat hy de waere kracht deser bevalligheyd op 't aller ghemackelickste sal treffen, wanneer hy d' uytnemenheyd sijner Konste niet en hanght aen soodaenige dinghen daer hy eenen afkeer van heeft, of die los-hertighlick van hem begheert worden, maer liever aen soodaenighe dingen die een heymelicke ghemeynschap hebben met de bysondere toegheneyghtheyt sijner nature. *Daerom is het ons gheraedsaemst*, seght *Tullius* *, *de leydinghe onser eyghener nature te volghen, ende onse betrachtinghen t' eenemael nae den regel der nature te richten: Want het nerghens toe nut is dat wy de nature souden tegenstreven, besighlick naejaeghende 't gene wy niet maghtigh sijn te bejaegen. Dies kanmen oock hier uyt den rechten aerd deser bevalligheyd duydelicker verstaen: Ghemerckt het ons onmoghelick is de rechte welstandigheyd (achtervolgens 't ghemeyne segh-woord) in spijt van Minerva te treffen, dat is, soo langhe als onse teghenspartelende nature vervreemdt is van 't ghene wy ter hand trecken. Op dese bedenckinghe behoort sich yeder een 't ondersoecken, en 't ghene hem eygen is voornaemelick in 't werck te stellen, sonder te willen beproeven hoe hem anderer luyden eyghenschappen voeghen: Want dat voeght ons altijd best, 't ghene ons allermeest eyghen is. Derhalven is het oock van noode dat elck een sijn eyghen*

* Lib. 1. de Off.

ghen verstand inghesien hebbende, met een straf oordeel aenmercke 't ghene hy daer in bevindt goed en quaed te sijn; ten eynde dat ons de Kamer-spelers in wijsheyd niet en schenen t' overtreffen, wanneer sy naemelick niet soo seer de beste als de bequaemste fabulen verkiesen. Die sich op haere stemme verlaeten, plaghten ghaerne Epigonos en Medea te spelen. Die op de bequaemheyd haeres ghebaers steunen, plaghten sich veeltijds in 't spelen van Menalippa en Clytemnestra te oeffenen. Rupilius hield sich aen 't spel van Antiopa. Æsopus liet sich beswaerlick daer toe brenghen, dat hy 't spel van Aiax soude spelen. Soo moeten wy dan onsen arbeyd allermeest ontrent die dinghen besteden, tot welcke wy ons selven bequaemst kennen. Indien het onder en tusschen by ghevalle gebeurt dat ons de noodsaeckelickheyd tot yet wat aendrijft, 't welck met ons verstand niet te wel over een komt; soo moeten wy doch evenwel met alle moghelicke sorghe, aendacht, naerstigheyd daer nae trachten, dat wy het selvighe met de minste ongevoeglickheyd souden affien; veele eer daer nae trachtende, dat wy 't ghene ghebreckelick is moghten vermijden, dan dat wy ons selven souden afverghen, 't ghene ons de nature ghewëyghert heeft. Siet het vierde Capittel onses eersten Boecks, daer wy dit punt wijdloopigher hebben verhandelt.

Cap. VII.

WY hebben tot noch toe aenghewesen dat de hooghste kracht der Konste allermeest in de voornoemde *Gratie* gheleghen is, en dat dese *Gratie* haeren oorsprongh uyt de volmaecktheyd van een goede *Inventie*, *Proportie*, *Verwe*, *Roersel*, en *Schickinghe* moet nemen; niet alleen voor soo veele elck een dese hoofd-stucken in sich selven volmaeckt is, maer voor soo veele men uyt d' onderlinghe over-een stemminge van alle dese hooft-stucken in 't gemeyn een welstandige bevalligheyd in 't gheheele werck ende in alle de bysondere ghedeelten des selvighen wercks kan bespeuren. Wy hebben met eenen oock aengemerckt, dat dese *Gratie* ofte bevalligheyd door gheen moeyelicke arbeydsaemheyd ghehaelt kan worden; maer datse veele eer te weghe wordt ghebraght door d' onbedwonghen vaerdigheyd van een uytnemende Konst ende voordvaerenheyd van een gheluckighe nature, gelijckse beyde tot het opmaecken der Konstigher wercken eendraghtighlick plaghten toe te loopen. Derhalven gaet het oock vast dat noyt eenigh Konstenaer de minste schaduwe deser bevalligheyd, sonder d' onderlinghe behulpsaemheyd van de Konst ende nature, heeft konnen treffen. De nature moet nae het voorschrift der Konste luysteren, even als de Konste sich nae de vaerdighe aendrijvinghe onser nature behoor

behoort te schicken. Aenghesien dan dese *Gratie* maer alleen kan worden uytghewrocht, wanneer de vijf voorghemelde hoofd stucken een overtreffelicke Konst ende een bequaeme nature ontmoeten: Soo is het met eenen oock lichtelick daer uyt af te nemen, datmen van dese *Gratie* niet wel kan oordeelen, 't en sy saecke datmen inde konstighe wercken insghelijcks waerneme, hoe sich de Konst ende nature ontrent het volmaecken deser vijf hoofd-stucken om strijd besigh houden. Daer en is gheen bequaemer middel om een onwraeckbaer oordeel van allerley konstighe wercken te strijcken, dan datmen even den selvighen voet in 't oordeelen volghe, die den Konstenaer in 't wercken heeft ghehouden. *'t Ghene men gheluckighlick meynt nae te speuren*, segt *Cassiodorus* *, *moet in sijnen wegh ghesocht worden.* Soo steken dan dieghene in een seer grove dwaelinghe, dewelcke meynen datmen de hooghste volmaecktheyd van sulcke diepe Konsten lichtelick en sonder eenighe moeyte begrijpen kan. Het en is met gheen segghen te doen; want dese onnaevolghelicke ende eenpaerighlick door 't gantsche werck vlietende *Gratie*, ghelijckse door de voordvaerenheyd van eenen behendighen aendacht voord ghebragt wordt, soo wordtse oock door de ghestaedigheyd van een omsichtigh bemerck onderscheyden. Den overvloed van een gheleerde diepsinnigheyd, de nettigheyd van een maetvoeghelicke teyckeningh, de lustbaerheyd van een soet ende bedrieghlick verwen cieraet, de spoockerye van het schijn-roerighe leven, d' uytdruckelickheyd van een ghevoeghelicke gheschicktheyd en worden niet uyt het eene of 't andere deel, maer uyt het gantsche werck afghenomen. De woorden van *Dionys. Longinus* sijn aenmerckens waerd; *d' Ervaerenheyd des Konstenaers in 't versinnen, als oock sijn vernuft in 't by een voeghen*, seght hy *, *en worden niet uyt een of twee ghedeelten, maer uyt de gantsche t' saemen-stellinghe des wercks verstaen, en dat beswaerlick ghenoegh.*

De Divinis lectionibus, Cap. 28.

*De Sublimi orat. 1.

2. Wech dan met die verwaende Blaes-kaecken, dewelcke sich de kennisse en d'aensienlickheyd van de Konst-vroede Lief-hebbers onbeschaemdelick durven toe schrijven. Het is te vergeessch dat sy d' uytghelesen wercken van d' aller treffelickste Meesters altemets met een smaedelick ghelaet voorby gaen, ende altemets wederom met een ghemaeckte deftigheyd tot den hooghen Hemel toe verheffen: De wereld en laet sich soo niet uytstrijcken; want dese onse gauwe ende doorslepen eeuwe heeft meerder scherpsichtigheyd, dan datse sich van sulcke slechte Schaeps-hoofden soo leelick souden laeten blind-hocken. Het waer oversulcks te wenschen dat sich dese vermetele Quanten een weynigh spieghelden aen 't rechte vaerdighe verwijt 't welck den goed

dunckenden *Megabyzus* in dierghelijcke gheleghenheyd heeft moeten draeghen. Want als desen prachtighlick toegemaeckten grootsaerd, door een neus-wijse laetdunckenheyd ghedreven sijnde, in *Zeuxis* winckel uyt der maeten onbeschaemdelick van dese Konsten beghost te kouten, niet anders als of de dwaese reden die hy voerde door d' opdragtigheyd sijnes moedighen ghesichts en door d' aensienelickheyd sijnes purpuren ghewaeds soude verschoont worden; soo ist dat hem *Zeuxis* in d' open Schole schandelick over den hekel ghehaelt heeft, hem vrymoedighlick aenseggheṅde, dat hy van yeder-een met verwondering ende eerbiedigheyd wierd aenghesien, soo langhe als hy sich niet en vervoorderde te spreken van die dinghen die sijn verstand te buyten ginghen; maer dat hy nu daer en teghen den spot der veruw-vrijvender jonghskens onder-hevigh was, nae dat hy sijne oneryaerenheyd door sulcken ontijdighen ghekal bestond t' ontdecken, siet *Ælianus var. histor. Lib. II. Cap.* 2. Het en is dan alhier met gheen gabberen en mallen te doen. Want het in dese gheleghenheyd vereyscht wordt, dat wy met den gantschen ernst van een omsichtigh oordeel ondersoecken of de groote menighte van soo veele verscheyden dinghen die malckander in een tafereel ontmoeten een gladde rondigheyd sonder eenighe oneffenheyd ende een vermaeckelicke sachtigheyd sonder eenige hardigheyd hebben; benevens dat wy meer bescheydenlick moeten aenmercken, hoe een bequaeme schickinghe, uyt een volle en staetelicke *Inventie* voord-spruytende, ons verstand onderrichtet; hoe een maetvoeghelicke Teyckeningh, met het vermaeckelicke cieraet van gantsch bloeyende Coleuren verrijckt sijnde, onse sinnen verlockt; hoe de beweghelickheyd van 't levendighe Roersel onse herten verruckt, mids de gantsche ghestalte onser inwendigher beroeringhen door een soet gheweld nae de gheleghenheyd der teghenwoordigher Schilderyen veranderende. Dus blijckt het uyt het ghene alreede geseyt is, dat de gheleghenheyd der Schilders met de gheleghenheyd van d'Orateuren ende Poeten t' eenemael over een komt; aenghesien het hun, nae 't segghen van *Tullius* ghelijckelick toestaet t' onderwijsen, te vermaecken, te beweghen; *Haeren schuldighen plight brenght het mede,* seght hy *, *dat sy ons souden onderwijsen; het behoort tot vermeerderinghe van haere aensienlickheyd, dat sy ons souden vermaecken; de noodwendigheyd haeres voornemens vereyscht het eyndelick, dat sy onse herten souden beroeren. De diep-gheleerde dinghen, gheven ons bericht; de biesaerde dinghen, strecken ons tot vermaeck; de hoogh staetelicke dinghen, sijn maghtigh ons ghemoed te beroeren. Soo wie in alle dese dinghen overtreft, deselvighe sal voor den aller grootsten Meester ghehouden worden; ghelijck hy voor een middel-maetigh Konstenaer*

* De Optimo genere Oratorum.

stenaer door gaet, die de voorghemelde dinghen maer alleen redelicker wijse waerneemt; dies worden oock dieghene, dewelcke 't minste daer in vermoghen, voor d' aller gheringhste Schilders ghehouden; want brodders worden in dien sin even soo wel Schilders genaemt, als de beste die 't penceel oyt ghehandelt hebben. Indien yeman onder en tusschen de biesaerde gheestigheyd vermijdt, als strijdigh wesende met die deftigheyd daer hy voornaemelick naestaet; indien een ander daerenteghen de noodighe cieraeten versaeckt, dewijl hy al te veele met de scherp-sinnigheyd sijner Inventie op heeft; deselvighe, alhoewelse misschien een verdraghelicke maniere van Konste schijnen te volghen, nochtans is het seker datse van den rechten Konst-wegh afdwaelen; want men magh dat maer alleen voor 't beste keuren, 't welck bevonden wordt alle de prijs-waerdighe deughden op 't aller volmaeckste in sich te vervatten.

3. Het en is evenwel mijne meyninghe niet dat yeman in d' onbedachtheyd sijnes schieloosen oordeels d' opperste volmaecktheyd in d' aller minste ghedeelten der voorghestelder tafereelen soeckende, elck punt der selvigher door een gantsch viese en kribbighe korselheyd aen het spits-sinnighste begrijp der Konst-regulen behoort te toetsen; want men d' overvlieghende verstanden van groote Meesters hier en daer wat toe gheven moet, welverstaende, dat wy maer alleen in kleyne misgrepen beleefdelick slap sijn, sonder in grove ende onlijdelicke ghebreken door de vingheren te sien. Hy schijnt sich selven inder waerheyd boven den ghemeynen stand van andere menschen te stellen, of ten minsten niet te ghedencken dat hy mede een mensch is benevens andere, die gantsch gheene fouten van sijne mede menschen ghesint is te verschoonen. *Den goeden Homerus plaght oock somtijds te sluymeren*, seght *Horatius in Arte*. *Laet 's menschen nature noch soo volmaeckt sijn*, segt *Diodorus Siculus* *, *nochtans is het haer onmoghelick d' onberispelicke welstandigheyd des wercks in alle dinghen recht te treffen. Want Phidias, alhoewel hy wonderbaerlick was in 't by een voeghen van d' yvoore Beelden; Praxiteles mede, of hy schoon de Ziel-wroeghende beweghinghen in sijne marmere stucken wist in te storten; Apelles insghelijcks ende Parrhasius, niet teghenstaende datse de Schilder-konst door de bequaeme vermenginghe haerer verwen gheweldigh voord-holpen; nochtans plaghtense noyt daer toe te gheraecken, datse den naekomelinghen een onbesproken patroon haerer ervaerenheyd souden naelaeten. Ghelijck het menschen sijn gheweest, soo plaghtense altemets door de menschelicke swackheyd in veele mis-slaeghen te vervallen; behalven datse oock menighmael door de hoogh-draeghende verhevenheyd haeres aenghevanghen wercks soo krachtighlick wierden overvallen, datse 't vierighlick beghonnen werck niet en konden uytvoeren met den selvighen ernst dien sy in 't eerste tot het werck toebroghten.* Dies achten wy dat *Horatius* de gantsche gheleghenheyd

* Lib. xxvi.

deser saecke rijpelick inghesien en grondighlick verstaen heeft, als hy een bescheyden ende ghereckelicke verdraeghsaemheyd in stede van desen oordeelens ende veroordeelens lust onder de menschen soeckt

In Arte. in te voeren; *Die 't profijtelicke met het vermaeckelicke t' saemen vermenghen*, seght hy *, *deselvighe worden gheacht de Konste voldaen te hebben. Soo ontmoeten wy oock minighmael in d' aller beste wercken eenighe fouten diemen soo nauwe niet en behoort te siften. De luyt-snaeren en geven niet altijd 't geluyd 't welck den Luyt-slaegher verwacht; want daer somtijds eenen valschen toon plaght onder te loopen. Den boghe en treft niet altijd 't ghene daermen nae mickt, want de beste Schutters schieten wel altemet mis, sonder 't voorghestelde wit te ghenaecken. Insghelijcks oock, waer veele deughden in 't werck sichtbaerlick uyt blijcken, daer en sal ick my niet stooten aen eenighe weynighe vlecken die door een hoedeloose voordvaerenheyd ofte oock door de menschelicke swackheyd veroorsaeckt sijn.* Den jonghen *Plinius* soeckt ons door een andere ghelijckenisse tot dese verdraeghsaeme bescheydenheyd aen te maenen, *Alhoewel wy in den ghewoonlicken overvloed van groote maeltijden veele schotels niet eens aenroeren*, seght hy *, *nochtans plaghten wy wel en loffelick van de gheheele maeltijd te spreken, sonder dat de gherechten, die onse maeghe verwalght, de vermaeckelickheyd van d' andere aenghenaeme spijsen t' eenemael souden wech-nemen.* Ghelijck dan die ghene dewelcke d' aller diepste gheheymenissen der Mael-konste maghtigh sijn te doorgronden, lichtelick uyt vinden, of den Konstenaer sijne saecken wel aengheleyt hebbende, het gantsche werck met een ghestaedighe vlijt doorwrocht heeft, soo plaghten oock dieghene dewelcke sich voor Konst-vroede luyden uytgheven, de bysondere deughden ende ghebreken der konstigher stucken met een nuchtersinnighe wackerheyd t' overweghen, en de gantsche gheleghenheyd haeres onvervalschten rechtsinnighen oordeels sonder eenighe bewimpelingh scherpelick genoegh te voorschijn te brenghen, wel wetende, dat het yeder een toestaet rekenschap van sijn eyghen vernoeghen ende misnoeghen te gheven, sonder sich door 't schonghelvlotighe gheswier van d' onbesinde menighte herwaerds en derwaerds te laeten drijven. De vaerdigheyd deses ghestrenghen oordeels moet evenwel door een beleefde verdraeghsaemheyd voorsichtighlick worden ingheteughelt, ten eynde dat wy door dese voordvaerenheyd in 't oordeelen de voornaemste kracht onses oordeels niet en souden lichtvaerdighlick verquackelen ende vertieren, ghelijck wy ghemeynlick sien dat eenighe door de lossigheyd haeres verhaestighden oordeels in d' uytnemenste wercken van d' aller beste Meesters yet voor bol ende opgheblasen houden, 't welck nae 't oordeel van de verstandighe aenschouwers een sonderlinghe kracht van deftigheyd en

*Lib. ii. ep. 5.

staetelick-

staetelickheyd in sich heeft; sy berispen eenighe dinghen als offe al te weelderigh ende overdertel waeren, die d'aller doorsichtighste Konstenaers voor prijs-waerdigh houden van weghen de manhaftige stoutmoedigheyd die daer in ghespeurt wordt; sy verwerpen eenighe dinghen als onmaetigh ende overtollig, die nae 't ghesonde oordeel van andere Konst-vroede Liefhebbers den rijckdom van eenen welghetemperden overvloed uytwijsen. *Daer is oversulcks wonderlick veel daer aenghelegen*, seght den jonghen *Plinius* *, *of het berispelicke ofte uytmuntende dinghen sijn, die ghy aenmerckt. Want yeder een plaght vaerdighlick in d'ooghe te hebben, wat daer ergens is uytstekende; maer het vereyscht een scherpe opmerckinghe t'onderscheyden of het selvighe onmaetigh ofte groot is, of het wederom hoogh-verheven ofte maer alleen opghepost ende opdraghtigh is.* * Lib. ix. epist. 26.

4. Doch aenghesien het maer al te kennelick is, dat de bedrieghelickheyd onser ooghen de sekerheyd onses oordeels, sonder 't sorghvuldigh waernemen van allerley behoorlicke behulp-middelen, menighmael op eenen gantsch verkeerden voet plaght te brenghen; soo behooren wy altijds inde voorbaet te sijn, en soodaenighe dinghen naerstighlick te versorghen, door welcke d'onghewisheyd onses ghesichts bestiert wordt. *Ons ghesicht heeft vier dinghen van noode*, seght *Nemesius* *, *tot onderscheydinghe van 't ghene wy sien. Het vereyscht een onghequetst oogh; een lichte beweghinghe ofte plaets veranderingh nae de gheleghenheyd der dinghen diemensiet, een bequaeme tusschen-wijde tusschen 't ghesicht en 't sichtbaere, een klaere en suyvere lucht*, siet oock *Themistius* ende *Alexander Aphrodisiensis in Aristot. Lib. II. de Anima.* Aennopende 't eerste, *Het en is yeder-eene werck niet*, seght den voornoemden *Nemesius* in een andere plaets *, *van alle dinghen te oordeelen. Ghemerckt het maer alleen wil ghedaen sijn van een ervaeren mensche en die een natureliche bequaemheyd daer toe heeft.* Daerom is het oock onghehoort dat eenigh redelick man, verstaende hoe grooten vyandschap datter is tusschen d'oogh-druypinghe en tusschen klaere afstekende Coleuren, eenen sijp-ooghe tot het beschouwen van Konst-rijcke Schilderyen soude nooden. *Leepe ooghen*, seght *Plutarchus* *, *ghelijckse in de lommeringhe van verdoofde en half-donckere Coleuren een goed vergenoeghen plaghten te nemen, soo hebbense eenen naturelicken afkeer van allerley heldere blinckende verwen. Tullius* heeft het tweede t'saementlick met het eerste en 't derde verhandelt, *Onse ooghen gaen dan sekerste*, seght hy *, *wanneerse ghesond sijn, en dat het al gheweert is 't welck de selvighe plaght te beletten. Daerom soecken wy niet alleen het licht menighmael te veranderen, maer wy vereyschen oock dat de dinghen die wy meynen te besichtighen anders ghestelt wierden, altemets nae by komende, ende altemets verder afstaende, ja wy versoecken 't alles wat*

De Natura hominis. Cap. 7.

* Cap. 18.

In Phocione.

Lib. iv. Acad. quæst.

 versocht

versocht kan worden, eer wy op 't oordeel onses ghesichts met vryer herten durven staen. Het vierde bestaet daer in, *dat wy de stucken die wel ghedaen sijn, in een goed ende bequaem licht stellen*, ghelijck *Tullius* in een andere plaets* is sprekende. Daerom houdt oock *Vitruvius* staende, dat de Galeryen ofte Konst-kamers, als mede alle d' andere ruymten die eenpaeriglick moeten verlicht sijn, de standvastigheyd haeres onbeweghelicken lichts van 't noorde behooren te trecken; *Vermids die lucht-streke door den ghewoonlicken Sonnen-loop nimmermeer te veele verdonckert ende verklaert wort*, seght hy *, *maer behoudt haere onveranderlicke sekerheyd den gantschen dagh door.* En wederom in een andere plaets; *de Konst-kamers als oock de werck-huysen der ghener die sich tot het maecken van eenigh borduer-werck ofte legh-werck begheven*, seght hy *, *moeten haeren dagh van 't noorde scheppen; ten eynde dat de verwen in 't werck, door de ghestaedigheyd des lichts, een onveranderlicke hoedaenigheyd behielden.* Alhoewel het nu uyt dese byghebraghte woorden blijckt op wat grond *Vitruvius* steunt, den ouden *Philostratus* * ghewaeght evenwel een Galerye die inde voor-stad van *Napels* aen de Zee-kant ghebout sijnde en met allerley konstighe Schilderyen rijckelick ghestoffeert ende behanghen wesende, nae de *Tyrreenische* Zee, dat is nae 't westen toe uytsach. Doch dit laeten wy sijn beloop hebben, sonder voorder daer daer in te treden, alleenlick vinden wy ons selven ghenoodsaeckt de volghende woorden van *Horatius* tot de voorighe aenmerckinghen toe te voeghen, *eenighe Schilderyen behaeghen ons best*, seght hy *, *als wy dichte by staen, andere, als wy verder afstaen: Eenighe vereysschen de schemeringhe van donckerachtighe plaetsen, andere begheeren eenen vollen dagh, sonder 't scherpsichtighe ondersoeck van d' aller sinnelickste oordeelers te vreesen: Eenighe gheven ons een goed verghenoeghen, indien wyse maer eens besichtighen; andere, indien wy de moeyte willen nemen om onse ooghen tienmael daer op gheslaeghen te houden*, siet den ouden *Commentator* aldaer.

De claris Oratoribus

Lib. i. Cap. 2.

Lib. vi. Cap. 7.

In prooemio Iconum.

In arte.

5. De Konst-vroede Lief hebbers plaghten dan, nae 't versorghen van alle 't ghene haer ghesicht uytwendighlick helpen kan, de Schilderyen selver met eenen aendachtighen ernst 't overweghen, tien en tien-mael (dies nood sijnde) 't beschouwen der selvigher hervattende. Want ghelijck onse vijf sinnen in 't ghemeyn bedrieghlick sijn, soo plagt ons ghesicht, voornaemelick in 't eerste, heel onvast te gaen: Het is eenen gantsch onvoorsichtighen onderscheyder: En ghelijck wy daghelicks bevinden dat het ons veele dinghen soo verkeerdelick en valschelick aendient, dat wy het waere bescheyd der selvigher, sonder het toedoen van de rechte reden, nimmermeer maghtigh sijn te bekomen; soo plaght sich mede een welberaeden Konst-kenner in dese gele-

ghenheyd

ghenheyd allermeest op de reden te verlaeten en sijn oordeel voornaemelick daer op te bouwen : *Want alhoewel de vijf sinnen bynae in allerley Konsten*, seght *Boethius* *, *ja selfs oock in den gantschen loop onses leven het meeste bedrijf hebben, nochtans en is daer inde selvighe gheen sekerheyd des oordeels, gheen uytvindinghe der waerheyd te verhopen, 't en sy dat de reden haere helpende hand ghesint is aen te bieden.* Niet alleen de *grootste, maer selfs oock de kleynste dinghen sijn maghtigh onse sinnen t' ontstellen, want ghelijckse de minste dinghen door haere onschijnbaerheyd beswaerlick onderscheyden, soo worden se oock menighmael door de bijsterheyd van d' aller grootste dinghen verwel-dight ende overrompelt.* Soo seght den selvighen schrijver wederom in een andere plaetse, *De Harmonische Konst en is anders niet*, seght hy*, *dan een sekere ghesteltenisse ofte bequaemheyd onses ghemoeds, door welcke wy de verscheydenheyd van hooghe en leeghe toonen, niet alleen met onse sinnen, maer oock met de reden overweghen. Want ons gehoor en kan anders niet dan een verwarde gheluyd begrijpen, doch sulcken gheluyd 't welck nae by de waerheyd van 't ghehoorde schijnt te komen, de reden daer en teghen, ghelijckse 't onderscheyd meer bescheydenlick aenmerckt, soo strijcktse met eenen oock een volkomen oordeel over de rechtsinnigheyd des selvighen gheluyds. Onse sinnen oversulcks, ghelijckse verwarde dinghen, en die maer alleen de waerheyd naeby komen, plaghten aen te mercken, soo krijghense haere volkomenheyd van de reden; maer de reden, ghelijckse volkomenlick oordeelt, soo ontfanghtse van onse sinnen een ongheschickte en gantsch ongestelde ghelijckenisse der waerheyd. Onse sinnen en konnen de waerheyd nae behooren niet begrijpen; ghemercktse maer alleen de naeste ghelijckenisse der waerheyd, en niet de waerheyd selver, vatten. Het is de reden die eenen slagh daer in slaen en 't oordeel volkomenlick vellen moet*, siet mede *Macrobius Lib. VII. Saturnal. Cap.* 14. Volght dan hier uyt, dat wy de bysondere figuren, die ons in 't werck sijn voorgestelt niet alleen met onse ooghen haestighlick behooren t'overloopen; maer dat wy de selvighe insghelijcks door den gantschen aendacht onses Konst-lievenden ghemoeds moeten insien, als of wy met de levendighe teghenwoordigheyd der dinghen selver, ende niet met haere gekontrefeyte verbeeldinghe te doen hadden. Want gelijck wy ontrent het eynde van 't vierde Capittel onses eersten Boecks hebben aenghewesen, dat de goede Konstenaers, die sich onder en tusschen 't wercken de levendighe teghenwoordigheyd der dinghen voorstellen, haere stucken met een gantsch uytdruckelicke duydelickheyd plaghten te vervullen; soo staet ons hier mede aen te mercken, dat de Konst-vroede aenschouwers, die sich door 't ghesicht van de ghekontrefeyte afbeeldinghe tot de bedenckinge der waerheyd selver laeten aenleyden, de kracht deser uytdruckelickheyd aller best maghtigh sijn te beseffen.

Lib. i. artis Musicæ. Cap. 9.

Lib. v. Cap. 1.

Waer

Waer op het dan daedelick ſal gheſchieden, dat ons de Schilderye ſelver tot de voornaemſte figuren, en 't ghene ons daer in ſtaet waer te nemen, ghemackelick ſal aenleyden. *Philoſtratus* ſchijnt ons inde Schilderye van *Amphiaraus* even het ſelvighe te verſtaen te geven; want nae 't verhael van ſeer veele en gantſch vreemde ghevallen die d' oude Helden, de wijlſe onder de wallen ende ontrent de poorten van de *Thebaenſche* ſtad vochten, aldaer ontmoetet hebben, *Maer deſe*, ſegt hy*, *vereyſchen een ander gheſpreck, vermids ons de ſchilderye ſchijnt aen te maenen, dat wy onſe ooghen voornaemelick op Amphiaraus behooren te ſlaen, ghelijck hy ſich in den mond van de gaepende aerde met der vlught begheeft, de Prieſterlicke cieraeten ſijner Krantſen ende Laurier tacken als noch behoudende, &c.* En wederom inde Schilderye van *Panthia*, *Wat de ſtads veſten, de bernende Huyſen, als oock de ſchoone Lydiaenſche jonck-vrouwen aengaet*, ſeght hy *, *het is ons ghelijcke veel hoe de Perſiaenen daer mede omſpringhen, en hoe ſijſe nae haeren luſt ſleuren en trecken. Abradates ende ſtervende Panthia, ghelijckſe de dood om ſijnent wille ondergaet, ghemerckt het de Schilderye ſoo ſchijnt te willen hebben, moeten onſe ooghen allermeeſt onderhouden, als weſende 't voornaemſte argument des tafereels.*

Iconum Lib.i in. Amphiarao.

Iconum Lib.ii.in Panthia.

6. Het en magh overſulcks niet ongherijmt ſchijnen op grond van 't voorgaende alhier in te brenghen, dat ſich den voornaemſten vlijt van ons Konſt-ghierigh hert met eenen ſonderlingen aendacht ontrent d' uytnemenſte ende ontrent d' aller aenmerckelickſte dinghen behoort beſigh te houden. *Philoſtratus* gheeft dies aengaende een ſeer duydelick exempel, als hy ons de Schilderye van de Viſſchers voorſtelt; *Om niet veele tijds aen gheringhe en gantſch nietige dinghen te hangen*, ſeght hy *, *maer aen ſodaenighe dinghen die onſe opmerckinghe verdienen, beſiet doch. &c.* Het is dan blijckelick dat de voornaemſte dinghen onſen voornaemſten aendacht vereyſchen. Dieghene daerenteghen, dewelcke ſich met eenighe kleynigheden, daer haere ooghen in 't eerſte op ghevallen ſijn, te vrede houden; de ſelvighe ſchijnen die hooghſtaetelickheyd weynigh te verſtaen, of ten minſten niet veele gade te ſlaen, tot welcke ſich niet alleen de Konſtenaers in 't wercken, maer oock de Liefhebbers in 't beſchouwen der Konſte behooren te gewennen. *Indien yeman de gheheele ſchoonheyd van den Olympiſchen Iupiter, die ſoo uyt dermaeten fray ende wonderbaerlick is, als met blinde ooghen ſchijnt voorby te gaen*, ſegt *Lucianus**, *indien hyſe niet en roemt noch aen andere vertelt, maer blijft alleenlick aen 't aerdighe werckmanſchap de welgheſneden voet-bancke ofte aen den welghefatſoeneerden pantoffel hanghen, een wonderlick verhael daer van maeckende; ſoudt ghy hem niet met dien plompen Tulpe verghelijcken, die ontrent eenen Kooſelaer ghebraght ſijnde, gheen werck met allen*

Iconum Lib.i. in Piſcatorib.

De Conſcribenda hiſtoria.

allen van de roosen selver schijnt te maecken, vermids hy het beter acht sijnen schou-lust te boeten aen de doornen ofte stekels die ontrent den wortel ende elders groeyen; De rechte maniere van Schilderyen en Stock-beelden te beschouwen, is klaerlick ghenoegh te vinden inde boecken der Beelden beschreven door den ouden en jonghen *Philostratus*, als oock inde beschrijvinghe van verscheyden statuen die ons *Callistratus* heeft naegelaeten men vindt insghelijcks in veele andere oude schrijvers ontallicke uytdruckinghen van dien aerd, dewelcke niet alleen maghtigh sijn den Konst-lievenden leser een groot vermaeck aen te brenghen, maer sijn oordeel met eenen oock tot d' oeffninghe deses teghenwoordighen plights te bereyden. Daerom sal ick uyt duysend en duysend soodanighe beschrijvinghen, die sich hier ghemackelick aenbieden, alleenlick een uyt den hoop tot exempel by brenghen. *Amphinomus* ende *Anapus*, twee vleeschelicke broeders, door 't schielick ontbranden van den bergh *Ætna*, t' saementlick met haere ouders in 't midden van den brand ghestelt sijnde, hebben d' oude luyden sonder langh beraed op haere schouders ghelaeden, en soo sijn sy 't beyde met haere Ouders ontkomen. Dies heeft oock d' oude deughd-lievende eeuwe dese lof-waerdighe daed der vroomer jonghelinghen tot een eeuwighe ghedachtenis in 't koper uytghedruckt. *Claudianus* heeft met het beschouwen deser Beelden te werck ghegaen, als volght: *Aenschout de Broeders, hoe sy onder haer ghedughte pack sweeten*, seght hy *, *en hoe sich den ontstelden bergh in 't midden van dese sijne bangigheyd door een welverdiende eerbiedigheyd verledight de flickerende vlamme-scheuten van haere lichaemen af te keeren. Alhoewel de bevreesde Ouders haere armen vast ghenoegh om der jonghelinghen neck gheslaeghen houden, nochtans achten 't de jonghelinghen noodigh datse 't oude paer oock met haere handen souden onderstutten; vindende oversulcks dat sijse wel versekert hebben, soo ist datse 't hoofd lustighlick opstekende met een floexe wackerheyd gheweldigh aen-steppen. Het bejaerde paer wordt onder en tusschen van twee soonen op een meer verheven en staetelicke wijse ghedraeghen, vermids het de selvighe door 't lieffelicke beletsel van eenen aenghenaeme last vernoodsaeckt sachter te gaen. En verneemt ghy niet hoe den ouden Vader 't vreeselicke vier met der hand aen wijst, en hoe de versaeghde Moeder haere ghebeden met een verbaest ghelaet vierighlick uyt stort? d' overgroote vreese set hun 't hayr over eynde; dies sietmen oock 't metael selver in haer verslaeghen aenghesicht verbleycken. Alle de bysondere leden van de jonghe ghesellen sijn met een moedighe ghersselingh vervult, als bevreest sijnde voor haer pack, alhoewel voor haer selven t' eenemael sonder vreese ende onbeschroomt sijn. De windt drijft haere rijd-rocken te rugghe. Den eenen steeckt sijn rechter-hand om hooghe, te vrede sijnde dat hy sijnen grijsen Vader met de*

* Epigram. XXV.

 slincker

slincker-hand vast heeft : den anderen daer en tegen-hondt beyde sijne handen in een ghevlochten ende verknocht, wel wetende dat de behoudenisse van de weeckste meerder sorghe van doen heeft. Siet wel toe dat ghy misschien niet onaenghemerckt en laet voor by gaen, 't ghene de hand des Konstenaers in dit stuck wercks stilswijghende heeft voord ghebraght : Want alhoewel de jongelinghen malckander van bloeds weghe wonderlick wel ghelijcken, nochtans heeft den eene de tronie sijnes Moeders, den anderen swijmt nae den Vader. De ongelijcke jaeren sijn insgelijcks door de behendigheyd der Konste soo gantsch wonderbaerlick ghetempert, datmen de ghelijckenisse van den Vader in den eenen sone vernemen kan, en de ghelijckenisse van de Moeder in den anderen : Soo dat den vernuftighen Konstenaer een nieu onderscheyd tusschen de ghebroeders stellende, niet beters en vond, dan dat hy haere ghedaenten achtervolghens haere toegheneyghtheyd soude verdeylen. Dus leeren wy in dit exempel hoe daer in de konstige wercken niet bysonders voor valt, of den Konst-vroeden ende verstandighen aenschouwer wil alles met ghemack aenaenmercken, sonder yet over te slaen. Vermids hy daerom niet ghesint is de voornaemste kracht van sijnen schou-lust ontrent verscheyden queselachtighe tateringhen te verslijten, soo arbeyd hy doorgaens henen de wonderbaerlicke vreemdigheden der edeler Konste met een gantsch ernstighe ende sin-wackere noostigheyd waer te nemen, ghelijck sich deselvighe in 't een of 't ander edel argument rijckelick plaghten open te doen.

7. Ghelijck het dan vast gaet dat de rechte Konst-liefde allerley slechte beuselinghen hertelick plaght te versoeyen; soo behooren wy in 't teghendeel daer nae te trachten, dat wy ons selven de gantsche gheleghenheyd des voorghestelden arguments door een wijdloopighe ende onvernepen verbeeldinge nae 't leven konden voorstellen : Want dus doende sullen wy niet alleen 't ghene inde Schilderyen selver aenmerckelickste is vaerdighlick uyt vinden, maer het sal ons oock licht vallen 't gantsche begrijp ende voornaemste omstandigheden der konstigher wercken met onse voorbedochte en nieuwelick opghehaelde verbeeldinghen te verghelijcken. Dat het nu gheen swaer en moeyelick werck is de slaepende memorie t' ontwecken ende ghedachtenisse van 't eene of 't andere bedrijf op 't minste ghesicht van een voorghestelt tafereel wederom te hervatten en te vernieuwen, wordt uyt onse daghelicksche ondervindinghe onwedersprekelick bewesen. 't Gaet seer lichtelick toe, en 't is met der vaerd ende als in eenen ooghenblick ghedaen. *Onse herdenckinghe is een uytdermaeten lichte ende ghemackelicke saecke*, seght *Maximus Tyrius* *, *en ghelijck de licht-roerende lichaemen anders niet dan een beweghende hand van doene hebben, om d' ontfanghen beweghinge*

Dissertat. XXVIII.

weghinghe voor eenen langhen tijd daer nae te behouden, soo plaght mede ons ghemoed, wanneer slechts d' uyterlicke sinnen de minste gheleghenheyd van yet te herdencken beghinnen aen te bieden, wijds en sijds op dit beghinsel uyt te weyden. Niemant en kan 't hondſ-eynde van een langhe en dunne spiesse bewegen, of hy sal de selvighe beweginge door de gheheele spiesse, selfs oock tot het spiese toe, voord-senden. Het selvighe sietmen oock in een langhe uytghestreckte koorde gheschieden, want soo wie haer beghinsel schudden wil, de selvighe sal de gantsche koorde noodsaeckelick tot het uytenste eynde toe doen dreunen en daveren. Even alsoo heeft ons ghemoed maer een kleyn beghinsel van doen, om de gantsche gheleghenheyd van d' eene of d' andere gheschiedenisse volkomenlick te hervatten. Allerley redelicke verstanden, die niet t' eenemael van dese Konsten vervreemdt sijn, worden oversulcks op 't eerste ontmoeten van een gheschilderde jaght ghewaer, hoe vaerdighlick hun de gantsche gheleghenheyd deses manhaftighen vermaecks, midsgaders oock de bysondere omstandigheden die onder en tusschen 't jaeghen plaghten voor te vallen, in den sin schieten. Hun dunckt dat sy de vroolicke jaghers met het eerste kriecken van den dagh inde vochte velden seer besighlick en sonder gherucht sien loopen; yeder een bevlijtight sich de stilligheyd; in sulcker voeghen, dat selfs oock de t' saemen ghekoppelde honden schijnen door haer ghewilligh volghen en stille swijgen te verstaen te gheven, datse haeren tijd kennen. 't Bedoude gras middeler tijd sachtelick vertreden sijnde, en houdt niet op met een groender groente te melden, waer-waerds de Weydſ-luyden met haere ghevolgh sijn ghegaen; tot dat dit ordentlicke spoor der voeestappen een eynde neemt, alsmen de bestemde plaetse, daer 't wild sijn leger houdt, beghint te ghenaecken; Want dan schijnt het al in het wilde te slaen. De gretighe honden geven door haer onverduldigh jancken en spartelen te kennen, hoe seer datse nae 't dier hungheren, en datse nu enckelick begheeren ontkoppelt te sijn. Eenighe jaghers volggen de los-ghelaetene honden met een vervaerlick gheroep ende ghetier; niet alleen om de naerstigheyd der honden door dit middel te verwackeren, maer oock om 't beteuterde die op den loop te helpen. Sommige omronden d' aller dichtste en best-geboomde plaetsen des wouds, om haer net gaeren tot haer beste voordeel bequaemelick te spannen. Andere staen hier en daer verspreydt met swijn-sprieten inde hand, om 't verbaesde wild inde laeghen van het listige warre-gaeren te verstricken. 't Neder-ghevelde dier wordt eyndelick ontweydt, de honden ontfanghen haeren arbeydt-loon, en de juchtende overwinners volghen den karrenden waghen, die onder den last van haeren welghespeckten vangh schijnt te kreunen. Komt hun een andere Schilderye

voor ooghen, daer in twee dappere mannen, die lijf om lijf vechten, afgebeeldet sijn; haere gedachten worden dan al wederom op 't bloote ghesicht deses tafereels soo krachtighlick gaende ghemaeckt, datse sich de gantsche gheleghenheyd van sulcken ghevecht door een ghemackelicke verbeeldinge nae 't leven voor stellen. Sy laeten sich voor staen datse 't verschrickelicke ghebaer van sulcke eersuchtighe herten als teghenwoordigh aenschouwen. De bittere dreyghementen van haere kamperlicke aenspraecke, den vierighen opslagh van haere bernende ooghen, vervullen haere herten aen weder sijden met sulcken vyandighen wraeck-lust, datse door dese woedende verbolghenheyd eens hand-ghemeyn gheworden sijnde, niet en wenschen dat hun yeman scheyden soude. Ende alhoewel sy soo terstond tot d' uyterste felligheyd en raeserye niet en vervallen, vermids haere herten in 't eerste door desen heymelicken inval een weynig bedroeft ende vertraegt worden, dat het eynde van d' een of d' ander maer alleen het eynde haeres ghevechts wesen moet; nochtans wordense door de smerte van d' ontfanghen als oock de vreughd van de ghegeven worden op een nieu aenghemaent allerley vreese achter den rugghe te versmijten en haer selven maer alleen inde hope van een loffelicke dood te versterc-ken; dies plaghtense dan door de prickels van sulcken hopeloose hope met eenen verschen moed daer aen te vallen, wenschende den dood haerer teghen-partije, als 't anders niet sijn en magh, met haer eygen leven te bekoopen. Wy sullen ons hier met het ghene alreede geleyt is verghenoeghen, om den Leser door het verhael van meer andere exempelen niet baloorig te maecken; benevens dat yeder een uyt dese twee voorghestelde exempelen ghenoegh begrijpt, dat het altijd op 't selvighe uyt komt. Onse uyterlicke sinnen behoeven slechts het beghinsel eenigher gheschiedenissen aen ons ghemoed aen te dienen, en strecks sal ons werckende hoofd de gantsche gheschiedenis, gelijckse uyt veele en vast aen een gheschaeckelde omstandigheden bestaet, niet alleen nae den eysch der saecke vaerdighlick beseffen, maer oock met de gheleghenheyd der teghenwoordigher Schilderye bequaemlick verghelijcken. Wordt alleenlick vereyscht dat den Konst-kenner die behoorlicke voorbereydinghe tot het oordeelen toebrenge, van welcke wy inde twee afdeylinge van 't vijfde Capittel onses eersten Boecks niet spaerighlick hebben ghehandelt.

8. Soo wie dan de voorgaende afdeylinge sal verghelijcken met het ghene wy in 't vijfde Capittel onses eersten Boecks voorghestelt hebben, deselvighe sal sich daer in volkomenlick onderricht vinden, dat het den ghenen die nae de rechte Konst-kennisse ongheveynsdelick

trachten

wachten; hoogh-noodigh is, haere fantasije door een ghestaedighe oeffeninghe daer toe te ghewennen; datse de waere ghelijckenis als oock de bysondere omstandigheden van allerley voorvallende saecken door een levendighe verbeeldingh t'eenigher tijd van vooren tot achteren ordentlick en vaerdighlick wisten op te haelen: En dat niet alleen, ghelijck wy voor desen staende hielden, om de konstighe wercken met deselvighe verbeeldingh te verghelijcken; maer oock, ghelijck ons nu staet aen te wijsen, om ons selven 't argument der voorvallender Schilderyen door kracht van dese onvervalschte verbeeldinghe als teghenwoordigh voor ooghen te stellen. Want het den ghenen, die de konstighe wercken met een rijp oordeel soecken t'overweghen, niet ghenoegh en is, datse de rechte verbeeldinghe van 't afghebeelde argument met de Schilder-beelden selver verghelijcken, 't en sy saecke datse sich 't afghebeelde met eenen oock voorstellen als of het voor gheen bloote afbeeldinghe maer voor de saecke selver was te houden. Den vermaerden Schilder *Theon* heeft ons dese lesse willen inplanten, wanneer hy eenen ghewaependen krijghs-man ghemaeckt hebbende, ghelijck den selvighen ghereed stond om eenen uytval te doen op de vyanden die 't omligghende platte land afliepen, niet goed en vond datmen dese fijne Schilderye te voorschijn soude brenghen, sonder eerst eenen Trompetter heymelick by der hand te hebben die sijn Trompette stekende eenen loosen alarm op den selvighen ooghenblick soude maecken alsmen de gordijne die 't stuck bedeckt hield beghost te verschuyven. *'t Schickelicke gheklanck der Trompette heeft ghedient*, seght *Ælianus* *, *om d'opgheweckte fantasijne der aenschouwers krachtighlick te vervullen met den levendighen inval van een kloeck Soldaets-hert 't welck sich door 't ghesicht synes verwoesten vaderlandts ghedwonghen vond daedelick te hulpe te loopen.* Den treffelicken Konstenaer heeft het recht voor ghehadt, als hy sich daer van versekert hield, dat het ghemoed der aenschouwers door 't hooren deses alarms aller best daer toe konde aengheleyt worden om anders niet dan 't ghesicht van wel toegheruste en strijdvaerdighe mannen te verwachten, dat oock dese verwachtinghe aller bequaemst was om haere fantasije met de levendighe teghenwordigheyt van d'afghebeelde saecke te vervullen. *Philostratus* heeft oock in het beschouwen der schilderijen den selvigen voet ghehouden; want als hy sich onderwindt eenen jonghelingh in de Konst-kennisse t'onderrichten soo raed hy hem desen gangh te nemen; *wel aen, jonghelingh* seght hy *, *sijt ghy belust dat wy u jet wat aengaende dese eylanden als uyt een schip verhaelen even als of wy de selvighe in den voorsomer om seylden, wanneer de zee door 't soete gheblaes, van den westen wind ververscht ende vervroolickt*

Lib. ii. var. hist. Cap. ultimo.

Iconum Lib. ii. in Insulis.

 wordt?

wordt; ten eynde dan dat ghy het land ghewilligh lick vergetende, u selven te beter moght laeten voorstaen dat dit gheen onstuyminghe, als oock gheen bekalmde, maer een seylbaere zee is, een zee die door een moye koelte sachtelick bewoghen wordt; siet, wy sijn alreede gescheept en onder seyl &c. Het blijckt hier dat *Philostratus*, achtervolghens d' ondervinding die hy in dese Konsten ghehadt heeft, den jonghelingh met sich t' schepe nam, willende dat hy het land met opset uyt den sin soude stellen, om de bysondere omstandigheden van sulcke lustbaere eylanden als van het schipboord teghenwordighlick te aenschouwen; want hy oordeelde dat het ghemoed deses jonghelinghs de gantsche gheleghenheyd deser afbeeldinghe beter soude begrijpen, in dien het de voornoemde eylanden door een levendighe inbeeldinghe omghesceylt hebbende, het beeld selver met sijne versche verbeeldinghen bestond te verghelijcken. Voorder moghen wy uyt het ghene tot noch toe gheseyt is vrijelick dit besluyt maecken, dat die ghene best maghtigh sijn van de gheleghenheyd veler dinghen te oordeelen, die de selvighe van te vooren versocht en ghehandteert hebben, of ten minsten door het ghesicht der selvigher tot een naerder kennisse ghebraght sijn. Het is koddich en met de teghenwordige verhandelingh seer wel over een komende, 't gene *Athenæus* verhaelt: Als den Comœdieschrijver *Antiphanes*, seght hy *, een van sijne Comœdien aen den grooten *Alexander* voorghelesen hebbende uyt de onlustighe ende onachtsaeme afkeerigheyd des Konings ghewaer wierd dat hem het lesen niet seer ter herten gingh; Het is t' eenemael noodigh, heer Koningh, seyde *Antiphanes*, dat yeman die sich in de schriften van desen slagh soude verlusten, een redelick ervaerenheyd hebbe in die dinghen selver die het schrift voorstelt; so is het mede onmogelick dat yeman de minste bequaemheyd soude hebben om behoorlicker wijse daer van te oordeelen, het en sy saecke dat hy menighmael met de nachtloopers en ravotterende slampampers op de been tijende altemets om een moye meyds wille teghen de vuyst loopt en andere altemets vuystloock te eten geeft.

Lib. xiii. Deipnosoph. in ipso statim initio.

9. De menichvuldighe ende aendachtighe beschouwinge der Konste plaght eyndelick in ons ghemoed soo vele te weghe te brenghen, dat wy door de gheduyrigheydt deser oeffeninghe bequaem worden ghemaeckt om van allerley Konstighe wercken met een seldsaem ghemack en met een onbedrieghelicke vaerdigheyt te oordeelen; daerom heeft oock *Dionysius Longinus* * dese gemackelicke vaerdigheyd in het oordeelen met groot recht *d' aller laetste vrucht van een veelvoudighe ervaerenheyd ghenaemt*. De woorden van *Dionysius Halicarnassensis* sijn mede aenmerckens waerdt en sonderlinghe dienstigh tot het ghene wy voor

De sublimi orat. 4.

voor hebben; *Het beste kentcycken van de bevallighe aerdigheyd*, seght hy *, *bestaet in een redenloos ghevoelen, dat is, in een ghevoelen daer men gheene reden van gheven en kan. Dit redenloose ghevoelen vereyscht benevens de veelvoudighe oeffeningh een ghestaedich onderwijs mondelingh ghedaen. Dies valt het oock de Beelt-stekers en schilders soo heel licht niet d' oude wercken t' onderscheyden, 't en sy saecke dat sy door het onophoudelick oeffenen haeres gesichts een gheweldighe ervaerenheyd in de wercken van de oude Meesters hebben verworven; soo is het hun mede onmoghelick sekerlick te segghen, dat sulcken of sulcken werck is van Polycletus, van Phidias, van Alcamenes, als oock dat dese of ghene schilderije de hand is van Polygnotus, van Timanthes, van Parrhasius, het en sy datse sulcks erghens uyt een loopende gherucht hebben opghevat.* Ghemerckt het oversulcks yeder eens werck niet en is de rechte eyghenschappen van die behendighe bevalligheyd uyt te vinden, de welcke in de wercken van groote Meesters voor een onfeylbaer bewijs van haren bysonderen gheest wordt ghehouden; soo behooren wy mede gewillighlick een weynigh arbeyds daer aen te hanghen, dat wy de stucvan de allertreffelickste Konstenaers uyt haere bysondere handelingh vaerdighlick moghten ontdecken. *Alhoewel wy de ghelijckheyt eenigher tweelinghen voor een onderscheydenlicke ghelijckheyd houden*, seght *Tullius* *, *nochtans plaghtse de moeder door d' enckele ghewoonte haerer oogentelick te onderscheyden; ja wy sullen het selvighe mede ghemackelick weten te doen, indien wy slechts onse ooghen daer toe ghewennen. Het is kennelick ghenoegh dat de eyeren malckander soo ghelijck sijn, dat haere ghelijckvormigheyd een by woordt heeft veroorsaeckt; nochtans plaghten vele inwoonders van het Eyland Delos, die sich voor de verwoestinghe des selvighen Eylands met de hoenerneeringhe beholpen, soo nauwe op haer stuck te letten, datse uyt het fatsoen van elck ey de Henne die het gheleyt hadde vaerdighlick en sekerlick wisten aen te wijsen.* Ghelijck wy dan sien dat de Singh-Meesters eenighe leerlinghen ontmoetet hebbende, die ghaerne tot een bescheyden kennisse der Harmonie souden gheraecken, hun gheen andere lesse met ghelijcken ernst voor houden, dan datse haere ooren van eersten af souden gewennen de minste eenckelinge der toonen niet te laeten onghemerckt voor by gaen; soo behooren oock alle die ghene, dewelcke wenschen te verstaen waer in de rechte *Gratie* der konstighe wercken gheleghen is, allerley naerstigheyd aen te wenden *datse haere reden-loose ghevoelen meer en meer versterckten door de gheduyrsaemheyd van een ghestaedighe oeffeningh en door 't opwecken van die heymelicke beweghinghe daermen gheen rekenschap van gheven en kan*, seght *Dionysius Halicarnassensis in Lysia.* *Ghelijck het daerom niet ghenoegh is*, seght *Boëthius* *, *datmen eenen sonderinghen smaeck hebbe in allerley Konst-maetighe soete ghesanghen; 't en sy saecke datmen* met

* De Demosth. acumine ac vi.

* Lib. iv. Acad quaestionum.

* Lib. i. Musicae Cap. I.

met eenen oock ghesint sy aen te mercken, hoe de verscheyden stemmighe toonen door een maetvoeghelicke eenstemmigheyd aen malckander hanghen en door den anderen schieten; even alsoo houden sich de Konst-vroede mannen nimmermeer met het bloote ghesicht der verwen te vreden, 't en sy saecke datse d'eygenschappen der selvigher met eenen oock begrijpen.

10. Die ghene dan de welcke haere ooghen door de daghelicksche oeffeningh van een ghestaedighe opmerckinghe tot dese onmoeyelicke vaerdigheyd van een onwedersprekelick oordeel ghebraght hebben, plagten de meeste kracht haerer Konst-kennisse daer in voornaemelick te bewijsen, datse d'originelen staends-voets van de copijen weten t' onderscheyden. d' Oorspronckelicke wercken die de treffelicke Meesters nae 't leven selver ghemaeckt hebben, worden alhier door den naem van originele stucken te verstaen ghegeven; de copijen daer en teghen en sijn anders niet dan d' afteyckeninghen, ofte vytdrucksels, ofte affetsels, ofte naemaelsels diemen nae 't oorspronckelicke stuck heeft afgheteyckent en naeghemaelt. De rechtsinnighe Konst-kenners plaghten oversulcks ind' oorspronckelicke stucken de volkomene kracht van een levendige bevalligheyd te vernemen; daerse nochtans inde naemaecksels maer alleen de ghebrekelicke lammigheyd van een ontleende welstandigheyd ghewaer te worden. *Daer is altijd een bevallighe lustigheyd in alle d' originelen te vindin*, segt *Dionisius Halicarnassensis**. *de ghecopieerde stucken daer en teghen, al sijnse noch soo wel uytghedruckt, plagten oyt het een of het ander uyt te wijsen het welck al te seer bearbeydt sijnde uyt de nature niet en schijnt voord te komen. Dus sien wy dat niet alleen d' Orateuren de wercken van d' andere Orateuren achtervolghen dit voorschrift onderscheyden, maer de Schilders volghen insghelijcks desen reghel om de Schilderyen van Apelles t' onderkennen van 't werck der ghener die sijne stucken naebootseren; 't selvighe doen oock de Ghiet-konstenaers ontrent de statuen van Polycletus, als oock de Beeld-stekers ontrent de wercken van Phidias.* Het is gantsch wonderlick met wat voor een vast-grondigh oordeel en met hoedaenighen bescheydenheyd dieghene van de originele stucken en van de ghekopieerde wercken weten te spreken, dewelcke gheleerde en welgheoeffende ooghen tot de beschouwinghe der konste toebrenghen; waer als d' andere, die daer in onbedreven sijn, niet met allen te segghen hebben; vermids het hun onmogelick is 't aller blijckelickste verschil tusschen d' eene en d' andere te bemercken. *De copije plagt altijd van 't originele te verschillen*, seght *Diogenes Laertius in Onesicrito*. *'t Naegheboot seerde wordt allenthalven van de waerheyd ontwijfelicken overwonnen*, seght *Tullius Lib. III. de Oratore.* *Den naevolgher*, seght *Seneca rhetor* *, *en kan den eersten autheur nimmermeer ghenaecken; ghemerckt den*

* In Dinarcho.

* In prooemio libri Primi Controvers.

aerd

aerd der dinghen soodaenigh is, dat d' aller naeste ghelijckenis de waerheyd die in de dinghen selver ghespeurt wordt in 't minste niet en kan haelen. De woorden van *Quintilianus* vervatten de gantsche gheleghenheyd der saecke die van ons tegenwoordighlick wordt verhandelt; *'t Ghene yet anders ghelijckt*, seght hy *, *moet noodsaeckelick te kort schieten en meer bevalligheyd hebben dan die dinghen welckers ghelijckenis het schijnt te draegen. Want ghelijck de dinghen, die wy voor ons patroon aennemen, de nature selver ende een waere kracht in sich hebben; soo plaght allerley naevolghinge in 't teghendeel maer alleen ghecontrefeyt te sijn en sich nae anderer dinghen gheleghenheyd te voeghen.* *Libanius* oversulcks, sprekende * van eenighe Konstenaers die d' oude statuen gheluckighlick hadden uytghedruckt, en ontsiet sich niet staende te houden, dat hun de Goden iet wat vergunt hadden 't welck de ghemeyne nature der menschen te boven gaet. *Het gebeurt selden*, seght den jonghen *Plinius* * *dat de Schilders een volmaecktelick schoone Tronie niet slimmer uytdrucken.* Even alsoo plaght het oock met de Copijen van d' aller volmaeckste Schilderijen toe te gaen; men sietse daghelicks van de nettigheyd haerer originelen afwijcken; *Want ghelijck het swaer valt een waere ghelijckenisse nae het leven te treffen*, seght den selvighen *Plinius* in een andere plaets *, *soo is het naebootseren van 't naeghebootseerde noch veel moeyelicker.*

* Lib. x. Cap. 2.

In Antiochico.

* Lib. V. Epist. 10.

Lib. V. Epist. 28.

11. Staet noch voorder aen te mercken dat de Konst-kenners door dese ghewoonte haerer ooghen niet alleen d' oorspronckelicke taferelen van de naemaelsels vaerdighlick leeren onderkennen; maer datse daer door met eenen oock d' oude wercken van de nieuwe sekerlick weten t' onderscheyden. *Men vindt in d' oude stucken een sekere onnaevolghelicke authoriteyt ofte achtbaerheyd der Konste*, seght *Quintilianus*, *die de Schilderijen een sonderlicke aengenaemheyd plaght toe te brenghen.* Gaer weynighe sijn met *L. Mummius* eens in dit stuck; want als desen grooten Capiteyn nae 't innemen van *Corinthus* verscheyden oude tafereelen en statuen nae Roomen schickte, soo heeft hy het noodigh gheacht dit wijse verdingh met die ghene te maecken dien hy de vracht aen bestede, datse sich immer doch souden wachten eenighe deser stucken te verliesen; want hy hun sulcks nimmermeer van meyninghe was quijt te schelden, tot datse de gheleden schaede vergoedende andere nieuwe stucken in plaetse van de oude wedergaeven, siet *Velleius Paterculus Lib. II. hist. Cap.* 13. Maer dese sijne belacchelicke grovigheyd quam seer wel over een met de gheleghenheyd van d' onbelompen eeuwe daer in hy leefde; d' andere edele Konst-vroede gheesten middeler tijd verstonden 't heel anders; want het hun niet onbekent en was dat d' oude stucken onghelijck beter waeren dan de nieuwe, dat oock de leven-

Lib. viii. Cap. 4.

levendighe wackerheyd van d' aller kloeckste verstanden door 't vermaeck van sodaenighen oudheyd gheweldigh verquickt word. Daerom verdient het oock gheen verwonderingh, dat d' aller oudste Konste doorgaens henen de herten der aenschouwers met een gantsch eerbiedige verwonderinghe plagh te raecken; *Ghelijck wy sien*, seght *Quintilianus* *, *dat vele menschen 't eene of 't andere Woud, 't welck van wegen sijne oudheyd ghewijhet is, met een Goddelicke eere bejeghenen; ghemerckt de groote veroudzrde boomstompen d' ooghen der aenschouwers niet soo seer door haere vermaeckelicke lustbaerheyd tot sich trecken, als door den heymelicken schijn van heylighdom die daer in ghespeurt wordt.* *M. Tullius Cicero* verklaert sich een van dese verwonderers der oudheyd gheweest te sijn; *Ick ben d' oudheyd uyt der maeten seer toeghedaen*, seght hy *, *dies prijse ick liever in d' oudheyd 't ghene sy heeft, dan dat ick in haer 't ghene sy niet en heeft soude vereyschen; te meer, om dat ick het ghenese heeft bevinde grooter en ghewightigher te sijn, dan het ghenese niet en heeft.* Den selvighen autheur seght wederom in een andere plaetse; *Het en laet sich soo lichtelick niet beduyden*, seght hy *, *waerom wy door een sekere satheydt ende oor-aetigheyd soo haestighlick van die dinghen vervreemden, die onse sinnen het grootste vermaeck by brenghen ende onse herten op het eerste ghesicht aller meest beroeren, Hoe vele aenghenaemer en lustigher worden alle dinghen door de bloeyende schoonheyd ende verscheydenheyd der verwen in de nieuwe schilderijen ghemaeckt, dan in d' oude? nochtans plagt het vermaeck der dingen die ons in het eerste wonderlicken wel gevallen niet langhe te dueren; waer als wy ons selven in het teghendeel aen den rouwen afgaenden schijn der ouder stucken veeltijds vergaepen.* Ghelijck wy dan sien dat *Cicero* niet ghesocht en heeft d' oorsaeck hier van te doorgronden, soo wordt ons evenwel in andere schrijvers een dobbele reden voorghestelt van dese eerbiedigheyd die wy d' oude stucken der voorigher Meesters plaghten te bewijsen. *Dionysius Halicarnassensis* * stelt ons de eerste reden voor ooghen, wanneer hy drijft dat d' oude tafereelen in een gantsch wonderbaerlicke eenvoudigheyd der Coleuren haeren voornaemsten lof uyt de bevallighe nettigheyd der teyckeninghe trocken; ghelijck de nieuwe daer en teghen allermeest op ick en wete niet wat voor een verscheyden verwig cieraet stonden, als wesende slechtelick en gaer sorgheloosllick gheteyckent, siet oock *Themistius de Amicitia*, daer hy 't selvighe punt op de selvighe maniere voorstelt. De tweede reden vloeyt uyt d' eerste; want ghelijck d' eerste reden d' oude stucken boven de nieuwe verheft, van weghen d' eenvoudighe ende onbedwonghen bevalligheyd diemen daer in plaght te vinden, soo schijnt de tweede reden d' oude wercken allermeest te roemen, van weghen een gantsch voortreffelicke hooghwaerdigheyd ofte Majesteyt

Lib. x. Cap. I.

De Perfecto Oratore.

Lib. iii. de Oratore.

In Isæo.

diese uyt d' eenvoudigheyd van d' oude Konste als noch behouden. *Porphyrius* *, seght dat de nieuwe Beelden der Goden met verwonderinghe worden aenghesien, om de waerdigheyd des wercks; maer dat d' oude daerenteghen gheducht worden, om dat d' eenvoudigheyd haeres wercks met de heerlicke Majesteyt der Goden aller best overeen komt. *Pausanias* * insghelijcks, sprekende van *Dædalus*, seght dat sijne wercken niet seer fraey in d' ooghe waeren, maer datmen inde selvighe een sekere goddelicke Majesteyt, die 't al verfraeyde, plaght te vernemen. *Silius Italicus* * heeft oock dese bysondere eyghenschap in d' oude Godſ-beelden aenghemerckt, datse den goddelicken schijn, die de Konst op de selvige bestedet hadde, als noch behielden. Ghelijck dan alle die ghene, dewelcke sich door een gheduerighe opmerckinghe daer toe begaven, d'oude wercken van de nieuwe scherpsichtiglick wisten t' onderscheyden; soo hadden sy oock ghenoeghsaeme reden, om nae dese vaerdigheyt in het oordeelen te trachten: Vermids veele bedrieghers in dien tijd yeder een trompen sochten te verkoopen, nerghens anders op uyt gaende, dan datse eenighe arme onbedreven Sullen door den schijn van een gecontrefeyte oudheyd de sack over 't hoofd trecken en 't geld uyt den buydel fijntjens moghten uyt-kloppen, siet *Phædrus Lib. V. Fabularum, in Prologo.* Als oock *Martialis Lib. VIII. Epigram. 6. &c.* 34.

Lib ii. de Abstinentia.

In Corinthiacis.

* Lib. 14.

12. Aenghesien dan de voorghemelde ghewoonte soo veele vermagh, dat wy door t' behulp der selviger ghewoonte niet alleen d'originelen van de copijen maer oock d' oude wercken van de nieuwe met een half ooghe vaerdighlick weten t' onderscheyden; soo moghten wy ons selven hier mede wel ghenoegh te vrede houden, achtende dat de daghelicksche oeffeningh van een nauw-keurigh oogh 't voornaemste middel is om dese vaerdigheyd in het oordeelen te bekomen; 't en waer saecke dat ons den Koningh *Theodericus* noch een ander middel voor hield, 't welck tot de vorighe oeffeninghe toeghevoeght sijnde ons oordeel noch krachtigher verwecken en met een sonderlinghe vaerdigheydt vervullen sal. De woorden van *Theodericus* sijn genomen uyt een gheschrift 't welck hy den *Roomschen* stad-houder toesond, hem belastende allerley moghelicke vlijt en sorghe in 't verkiesen van eenen bequaemen opper-boumeester aen te wenden; *d' Aensienlickheyd van 't Roomsche gebou* seght hy *, *behoort eenen welbedreven toesiender te hebben; ten eynde dat sulcken wonderlicken begrijp der mueren door een behoorlicker naerstigheyd onderhouden en de huydensdaeghsche ghestaltenisse des wercks door de goede schickinghe der ghebouwen verciert worde. Onse mildheyd bemoeyt sich grootelick daer mede, dat wy d' oude wercken door het afweeren van allerley* ghebrecke-

Lib. vii. Variaru Formula. 15.

ghebreckelickheyd souden vernieuwen, en dat wy de nieuwe met denheerlicken schijn der oudheyd moghten bekleeden. Derhalven behoort het oock een seer ervaeren man te wesen, die sulcken last meynt op sich te nemen: Andersins hebben wy te vreesen, dat hy in 't midden van de gheestighe wercken der ouder Konstenaren niet een hayr ghevoeligher sal schijnen, dan het metael daerse van ghegoten sijn; en dat hy niet maghtigh sal sijn te begrijpen, het ghene de konstige oudheyd tastelick daer in uytghedruckt heeft. Laet hem oversulcks de oude boecken doorsnuffelen en allerley oude ghebouwen aendachtighlick insien, ten eynde dat hy niet bevonden worde minder kennisse dan sijne voorgangers te hebben. Ghelijck het veele was dat *Theodericus* sijn koninghlick ghemoed met het vernieuwen van de cieraeten der stad bekommerde, soo is het noch meer dat hy sijne gedachten selfs oock op den toesiender van dese cieraeten liet nederdaelen, mids eenen voorslagh maeckende hoe sich yeman tot dit ampt behoorde te schicken. *Laet hem de oude boecken doorsnuffellen*, seght hy wonderlicken wel; het is te vergheefsch dat wy eenen anderen weg meynen in te slaen; want ghelijck wy in het eerste Capittel van desen onsen derden Boeck hebben aenghewesen, dat sich die Konstenaers maer alleen met de ydele hope van een ingebeelde volmaecktheyd ketelen, die de hulpe van allerley Konsten en wetenschappen tot dese Konste niet toe en brenghen, soo moeten wy even het selvighe de Konst-lievers alhier toepassen, ghemerckt allerley soorten van gheleerdheyd hun soo wel te passe komen, als den Konstenaeren selver. Het is wel waer dat den ongheleerden Konst-liever eenighe goede stucken ontmoetende, door 't behulp sijnes naturelicken vernufts en d' enckele ghewoonte sijner ooghen de uytnemenheyd van de Konste der werck-meesters eenighsins uyt sijne maniere van teyckeningh, uyt sijne verwen, uyt sijne hooghsels en diepsels, uyt sijne stellinghe en andere dinghen van dien aerd lichtelick en met een onuytsprekelick vermaeck sal begrijpen ende onderscheyden, maer dit 's al het ghene hy doen kan, want het hem niet moghelick is de andere verborghentheden der Konste dieper te door-gronden; aenghesien het maer alleen het werck is van die ghene de welcke waerlick gheleert sijn, een rechtsinnigh oordeel van de gantsche gheleghenheyd der *Inventie* te strijcken, t' overweghen of alle de figuren in haere behoorlicke plaetse ghestelt sijn, en of daer in de selvighe door een Konstighe ingheestinghe het waere leven van sodaenighe hertstochten, beroeringhen, beweghinghen inghestort syn, die met de gelegenheyd van het afgebeelde Historische of sedenvormende argument overeenkomen. Het is oversulcks een ongehoorde saecke dat yeman sonder d' openinghe sijnes begrijps, de suyveringhe sijnes verstandts, de

verrijckin-

verrijckinghe sijner memorie de versterckinghe sijnes oordeels (gelijck den naem van Gheleerdheyd alle dese dinghen in sich plaght te vervatten) het is onghehoort, segghe ick, dat yeman sonder den voorraedt van sulcke noodsaeckelicke behulp middelen de waere meyninghe en 't rechte ooghenmerck van een diep grondighlick gheleerde *Inventie* te deghe kan beseffen; ja wy houden ons selven vele eer daer van versekert, dat hy verscheyden lamme dinghen die heel ende al ongerijmt sijn en gantsch geen slot en hebben voor goed sal aennemen. Gelijck wy dan uyt het ghene alreede gheseyt is volkomenlick verstaen, dat desen grootmoedighen Koningh de Konst-lievers met groot recht tot het lesen van d' oude Schrijvers aenmaent; soo blijckt het oock uyt de seste afdeylinghe deses Capittels, datter allenthalven vele dinghen in de oude Schrijvers worden ghevonden, die maghtigh sijn ons wankelbare oordeel in den rechten weg der Konst-kennisse te bestieren; behalven datter overal in de selvighe schrijvers sulcke volkomene ende uytdruckelicke beschrijvinghen van de waere schoonheyd voorvallen, dat sich den aendachtighen Leser uyt de selvige sulcken volmaeckten *Idea* ofte verbeeldinge der schoonheyd ende bevalligheyd kan voorstellen, dat beyde Konstenaers en Konst-kenners, die het leven selver tot noch toe met gheen blinde ooghen hebben aenghesien, sich met het selvighe voorbeeld wel ghenoegh te vrede moghen houden, om daer nae te wercken en te oordeelen, maer van dit punt, 't welck misschien tegen 't ghemeyne ghevoelen regel recht schijnt te strijden, hebben wy den gheleerden Leser elders ghesocht t' onderrechten.

13. Wat wy tot noch toe in de twaelf voorgaende afdeylinghen deses Capittels verhandelt hebben, schijnt een ghenoeghsaeme aenleydinge tot den rechten wegh van een goed ende gheset oordeel te wesen; dies souden wy het daer by gaerne laeten blijven ende een eynde onses Boecks met het eynde deses Capittel maecken, het en waer saecke dat ons iet wat inden sin quam aengaende d' overwercken, die ghemeynlick in d' oude *Latijnsche* en *Griecksche* autheuren *Parerga* genaemt worden. Dies sullen wy maer alleen dese korte bedenckinghe van de overwercken tot ons voorighe werck als een over-werck toevoeghen, den Leser onder en tusschen waerschouwende, dat eenen oordeeler sich selven en de Konste door het waernemen van alle de voorighe aenmerckinghen nerghens nae soo grooten voordeel aen d' eene sijde kan toebrenghen, of sijne versuymenisse van het volghende punt sal hem en de gantsche Konst aen d' andere sijde tot grooter naedeel strecken. Dese *Parerga* ofte overwercken sijn *dinghen die tot het werck worden toeghevoeght om het selvige te vercieren*, seght *Quintil. II. 3. Plinius*

 gheeft

Lib. xxxv. Cap. 10. geeft ons het selvighe mede te verstaen; *Als Protogenes t' Athenen int Kerck-poortael van Minervas tempel het vermaerde Schip Paralus schilderde,* seght hy *, *met t' saemen een ander Schip het welck Hemionis geheeten wiert, soo heeft hy noch ettelicke kleyne Galeyen; onder die dingen toegevoegt, de welcke van de Schilders Parerga worden ghenaemt.* Galenus spreeckt noch uytdruckelicker; *Goede Werck-meesters,* seght hy *, *plaghten altemets eenighe Parerga op de grendels en op de voorschuyven der sloten als mede op de schilden tot bewijs haerer Konste te maecken, menighmael werckense oock op de swaerdgheveften en op de drinckbekers eenighe verhevene wercken, maer alleenlick tot cieraet en boven den eysch van het noodsaeckelicke ghebruyck eenigh klemmerloof, eenighe wijngaerdscheuten, en somwijlen oock eenen cypressenboom konstighlick en cierlick uytdruckende.* Philostratus * schijnt sodaenighe toevoeghsels in een tafereel *de sauce der Schilderije* ghenaemt te hebben. Maer aenghesien vele Konstenaers dese en dierghelijcke overwercken menighmael haestighlick en met een lichte hand plaghten af te klaeren, soo ist dat wy de selvighe heel selden met eenen aendachtigen ernst besichtighen: *Wy komen daer seer noode aen, dat wy de overwercken der Konstenaeren rijpelick souden overweghen,* seght Plutarchus *, *want het ons niet onbekent is datse daer in veeltijds maer alleen schijnlieffelick soecken te sijn, en dat hun midts-dien onmoghelick is de koeligheyd van den onlust die de onnoodighe wercken verghesélschapt t' eenemael te vermijden.* Indien wy onder en tusschen by geval gewaer worden dat den Konstenaer de volle kracht van een onbearbeyde *Gratie* in dese schielicke toevoegsels beter heeft ghetroffen dan in het werck selver, soo behoort sich een bescheyden oordeeler even wel sorghvuldighlick daer van te wachten, dat hy het overwerck door d' onbedachtheyd sijnes overhaestighen oordeels boven het werck selver niet en verheffe; ghemerckt een goed en treffelick Konstenaer sulcks dapper ter herten plaght te trecken. Onder vele staetelicke Kerckgeschencken die de stad *Rhodus* vermaerdt maeckten, wierd de Schilderije van *Ialysus* midtsgaeders den *Satyr* staende ontrent eenen pilaer op welcken een gheschildert Patrijsken ghewijhet was, voor d' aller voornaemste ghehouden. Maer't Patrijsken en wiert daer soo haest niet ghehanghen, of den *Ialysus* scheen t' eenemael verachtelick te sijn, nieman sloeg sijne ooghen daer op, het Patrijsken daer en teghen was allemans gaedinghe, dit verdroot den Konstenaer *Protogenes* uyt der maeten seer, want het hem onmoghelick was dit sijn onverdouwelicke leed gemackelick op te kroppen, hy en konde niet ghedooghen dat men sijn overwerck in meerder achtinghe hield dan het werck selver; dies heeft hy eyndelick uyt loutere onverduldigheyd, nae dat hem de Kerck-meesters verlof hadden ghe-

Lib. xj. de Vsu partiū corporis humani.

Iconum Lib. i. in Piscatorib.

Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine.

geven

ghegeven, den grootelick verwonderden voghel uytghevaeght, siet *Strabo Lib. XIV. Geograph.* *Zeuxis* vond sich selven insghelijcks met eenen grooten hoop van sulcke weecksinnighe raesebollen en aefschelick oordeelende Gaepaerds ghequelt, wanneer sy hem door de venoeyelicke onbevroedsaemheyt van haer verkeerde oordeel in dese woorden dede uytbersten. *Dese slechtaerds prijsen den modder onser Konste*, siet *Lucianus in Zeuxide*, Ghelijck wy nu ghewaer worden, dat het gevoelen onser vermoedheyd ons raedt ofte liever noodight op te houden; soo worden wy met eenen oock door de gedachtenis van het gene wy voor hebben aengemaent, ons selven niet al te lange met dit overwerck van d' overwercken besig houden. Want alhoewel wy erkennen dit ons tegenwoordige werck so slecht ende gering te sijn, dat het door de aller netste en sinnelickste verhandelingh van het eene of het andere over-werck niet en kan verslimt worden, nochtans bedenckende dat het maer een overwerck is't welck ons nu besih houdt; soo scheyden wy daer lichtelick af, om ons selven en den Leser van voorder arbeyd te ontlasten.

EYNDE.

M S.
viro consulari,
LAURENTIO COSTERO
HARLEMENSI
Alteri Cadmo et artis
Tipographicæ circa
Annum Domini
M.CCCC.XXX.
Inventori primo
bené de Literis ac
toto Orbe merenti,
hanc Q.L.C.Q. Sta=
tuam quia æreamnon
habuit pro monumen-
to posuit Civis gratiss
ADRIANUS ROMANUS
Tipographus.
A°. MDCXXX.

Verty.

6 20 30.
1250.
Très Rare

Paul Hoenert

